ΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΛΗΝΩΝ
ΑΤΕΡΩΝ

ΜΕΓΑΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
(ΜΕΡΟΣ Δ΄)
ΑΣΤΕΡΙΟΣ
Ο ΣΟΦΙΣΤΗΣ
(ΜΕΡΟΣ Α΄)

37

Printed in Greece
Athens 1968

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

(ΜΕΡΟΣ Η')

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ

Ι. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ
ΙΙ. ΑΣΤΕΡΙΟΣ Ο ΣΟΦΙΣΤΗΣ
(Μέρος Α')

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1968

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
(ΜΕΡΟΣ Η')

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ

ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΟΙ*

ΠΙΝΑΞ

---

* **Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 1289 καὶ ἑξ.**

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Λόγος ἐν εἴδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανοῦ Πνευματομάχου.

Ἀπεστείλαμεν τῇ σῇ συνέσει τὸ παρὸν σύνταγμα ὑπὲρ τοῦ ἀναγνόντα σε δοκιμάσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν αἱρετικῶν, τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων εἰρημένα, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιτεθέντα. Τὰ μὲν οὖν ὑπ' ἐκείνων τεθέντα, ἐν τῷ σχεδαρίῳ ταῦτά εἰσιν·

1. Εἰ ἔστι Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔστι Πατὴρ ἢ Υἱός· εἰ δὲ μή, οὐ Θεός. Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Ἐδέξω σαυτῷ τό· Εἰ ἔστι Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ἔστι Πατὴρ ἢ Υἱός, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ Πατήρ ἐστι, καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱός ἐστιν. Εἰ οὖν διὰ τοῦτο Θεός ἐστιν ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ Πατήρ, οὐ Θεὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ οὐ Πατήρ. Καὶ εἰ διὰ τοῦτό ἐστι Θεὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, οὐ Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ οὐχ Υἱός· οὐκ ἄρα, ἐὰν ᾖ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἐστὶ Πατήρ, ἢ Υἱός. Τὸ γὰρ «Θεὸς» ὄνομα, φύσεώς ἐστι θεωρουμένης, εἴτουν διαθεούσης τὰ πάντα δηλωτικόν· τὸ δὲ «Πατὴρ» σχετικόν, καὶ τὸ «Υἱὸς» ὁμοίως. Οὔτε δὲ τὸ τῆς σχέσεως ὄνομα τὴν διαθέουσαν, ἢ τὴν θεωρουμένην τι φύσιν σημαίνει· οὔτε τὸ τῆς τι θεωρουμένης ἢ διαθεούσης φύσεως ὄνομα, τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν εἰσάγει. Πρὸς τούτοις, προσποιησάμενος Ὀρθοδόξου πρόσωπον, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐ προσκυνητὸν οὖν; καὶ ἔπειτα πάλιν αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀπολείπεται τῆς τοιαύτης ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ προσκυνητέον τὸ μήτε Πατήρ, μήτε Υἱός;

2. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν διὰ τοῦτο προσκυνεῖς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ Πατήρ ἐστι, καὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ Υἱός ἐστι· προσκυνεῖς καὶ πάντα πατέρα, καὶ πάντα υἱόν· εἰ δὲ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ Πατήρ, οὐδὲ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ Υἱός, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν, ταύτην ζητητέον. Καὶ εἰ μὲν εὑρεθείη καὶ τὸ Πνεῦμα, τῆς αὐτοῦ φύσεως προσκύνει· εἰ δὲ μὴ εὑρεθείη, χωρίς. Ζητεῖται γὰρ οὐχί, εἰ Πατήρ ἐστι τὸ Πνεῦμα, οὐδ' εἰ Υἱός· ἀλλ' εἰ τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πρός τοῦτο πάλιν ἑαυτῷ ἀντιτίθησιν, ὡς παρὰ Ὀρθοδόξου εἰρημένον· Οὐ γέγραπται, ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεός;[1]» Εἶτά φησιν αὐτός· Πνεῦμά ἐστιν ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα Θεός. Πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐκ εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο δὴ καὶ Θεός. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν κατεῖχες μνήμην, οὐκ ἂν ἀπεφήνω τοῦτο. Οὐ πᾶν γὰρ εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ γὰρ ὁ Μωσῆς Θεὸς ἐκλήθη· «Ἰδοὺ γὰρ τίθημί σε θεὸν τοῦ Φαραώ·[2]» ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ· «Ἔσῃ γὰρ αὐτῷ», φησίν, «εἰς θεόν, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι εἰς προφήτην.[3]» Καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει περὶ τῶν ἁγίων· «Εἰ οὖν ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ

---

1. Ἰω. 4, 24. 2. Ἔξ. 7, 1. 3. ἔνθ' ἀν.

λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται ἡ Γραφὴ λυθῆναι·[1]» καί, «Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν·[2]» καὶ ἐν ἑτέροις· «Ὀφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών·[3]» καὶ «ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, καὶ ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ·[4]» καί, «Θεοὺς οὐ κακολογήσεις[5]», γέγραπται. Κατὰ γοῦν τὴν σὴν σοφίαν, εἰ πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα, πάντες οἱ προειρημένοι ἄνθρωποι καὶ Θεοὶ Πνεύματά εἰσιν. Εἰ δὲ Θεὸς Μωσῆς, καὶ ἕκαστος τῶν προειρημένων, καὶ οὐ Πνεύματα, οὐκ ἄρα πᾶν εἴ τι Θεός, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐδὲ πᾶν εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο καὶ Θεός. Καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια ὑμῶν τῶν αἱρετικῶν πνεύματά εἰσι, καὶ οὐκ εἰσι θεοί.

3. Ἔτι πρόσωπον εἰσαγαγὼν Ὀρθοδόξου, Δῶμεν, φησίν, ὡς οὐ θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅμως κυριολογεῖται· γέγραπται γάρ· «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν.[6]» Ἔτι φησίν· Εἰπὲ αὐτὸς τὸ ἐπαγόμενον· «Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.» Περὶ τοῦ Κυρίου λέγει, φησίν, ὅτι ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀληθῶς τό, «Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν[7]», περὶ ὑμῶν εἴρηται. Τοῦ γὰρ ἐπαγομένου φανερῶς δεικνύντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὗ εἴρηται, «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν», ἠπάτησας αὐτὸς σεαυτόν, ἵνα ἐκ τοῦ στόματός σου ἔλεγχος προέλθῃ, καὶ ἀκούσῃς, ὅτι «Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρὲ δοῦλε.[8]» Τὸ γὰρ ἐπαγόμενόν ἐστιν· «Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.» Τὸ δὲ ὂν Πνεῦμα Κυρίου, Κυρίου ἐστὶ Πνεῦμα, ὅπερ εἴρηται Κύριος. Ὡς γὰρ Υἱὸς Κύριος ὤν, Κύριός ἐστιν· οὕτω τὸ Πνεῦμα, Κύριος ὄν, Κύριός ἐστιν.

4. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ πρόσωπον ποιησάμενος, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐδὲ προσκυνητόν ἐστιν; ἔπειτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Οὐκ ἔστιν· οὐδὲ γὰρ γέγραπται. Εἶτα πάλιν λαβὼν Ὀρθοδόξου πρόσωπον, λέγει· Εἰ ἀνθρώποις προσεκύνησαν ἄνθρωποι, φέρε εἰπεῖν, ὡς Ναθὰν ὁ προφήτης τῷ Δαυίδ· γέγραπται γάρ· «Εἰσῆλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Ναθὰν ὁ προφήτης, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν·[9]» διὰ τί μὴ καὶ τῷ Πνεύματι προσκυνήσομεν πρὸ πάντων ἀνθρώπων; Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ πάλιν ἐπάγει· «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις·[10]» μὴ καὶ τῷ Πνεύματι; Τὸ Πνεῦμα Κύριος οὐκ ἔστιν· ἀλλ' οὔτε Θεός· πῶς οὖν ἔσται προσκυνητόν, μὴ ὂν ἐν τῷ τῆς προσκυνήσεως ὅρῳ; «Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.[11]» Δεῖ γὰρ ἀληθῶς, τὸν προσαγόμενον Θεῷ, δι' ἑτέρου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσάγεσθαι. Εἰ προσκυνήσω λοιπὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τίνος ἢ ἐν τίνι προσκυνήσω προσαχθεὶς αὐτῷ; Τί οὖν ὑμεῖς πρὸς ταῦτα; Δικάσεταί σε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Ναθὰν ὁ προφήτης, ὡς οὐ παρὰ τὸν νόμον πεποιηκὼς καὶ προσκυνήσας τῷ Δαυίδ. Προσήγαγες γὰρ τὸ

---

1. Ἰω. 10, 35. 2. Ψαλμ. 49, 1. 3. Ψαλμ. 83, 8. 4. Ψαλμ. 81, 1. 5. Ἔξ. 22, 28. 6. Β' Κορ. 3, 17. 7. Ῥωμ. 1, 22. 8. Λουκ. 19, 22. 9. Γ' Βασ. 1, 23. 10. Ματθ. 4, 10. 11. Α' Κορ. 12, 3.

ῥητόν, ὡς ὀφείλων καταδικάσαι αὐτὸν παρανομήσαντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Δαυῒδ προσεκύνησε (γέγραπται δέ· «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις [1]»), παρὰ τὸν νόμον πεποίηκε κατὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατηγοροῦμεν τοῦ προφήτου· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα λέγομεν προσκυνητὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐκ ἂν γὰρ τῷ Δαυῒδ προσεκύνησεν ὁ προφήτης, εἰ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐγίνωσκεν· ἀλλὰ Χριστὸν Κυρίου διδαχθεὶς αὐτὸν εἶναι, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ χρισθέντα, προσεκύνει αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τῷ ἐλαίῳ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν.

5. Πῶς δέ, «ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπᾴδοντος [2]», τό, «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις», ἀκούσας, τοῦ ἑξῆς οὐκ ἐπήκουσας, τοῦ, «Καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις;» Τοῦτο δὲ ποιεῖς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς τό, «Μόνῳ λατρεύσεις.» Τίνι; τῷ Πατρί, ἢ τῷ Υἱῷ; Καὶ πῶς· μόνῳ ἐρεῖς; Ἐὰν ᾖς Χριστιανός, ὅτι διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως. Ἐὰν δειχθῇ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς φύσεως, τό, «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει, διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως. Εἰ δὲ μή, ἀναγκασθήσῃ ἐπὶ ἑνὸς προσώπου δεχόμενος, τῷ «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», ἢ τὸν Υἱόν παρακούσασθαι, ἢ τὸν Πατέρα παραγράψασθαι. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρί, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθέν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. Πειρασόμεθα δὲ σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος δεῖξαι ταυτὴν τὴν φύσιν ἐκ τῶν θείων λογίων. Καί τό, «Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ», οὐ κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματός ἐστι προσκυνήσεως. Ὡς γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῆς ἀληθείας τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες τὸν Θεόν, προσκυνοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα προσκυνοῦμεν, ὡς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δέ, ἐπειδὴ ἐν Πνεύματι προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νομίζεις δὲ ἐλαττοῦσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν Κύριον ὁμολογοῦμεν· ἐλαττώσεις ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν, ἐπειδὴ «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτὸν πρὸς αὐτόν.[3]» Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ὁ Ἀπόστολος βοᾷ· «Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.[4]» Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς προφήταις, πρὸς αὐτὸν τὸν Υἱὸν λέγει· «Ἰδοὺ προσήλυτοι διελεύσονταί σοι δι' ἐμοῦ.[5]»

---

1. Δευτ. 6, 13. 2. Ψαλμ. 57, 5-6. 3. Ἰω. 6, 44. 4. Α' Κορ. 1, 9. 5. Ἠσ. 54,15.

Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καλούμεθα οὐκ ἐλαττοῦσθαι ἄρα τούτου ἕνεκεν τῆς ἀξίας τὸ Πνεῦμα. Προσαγόμεθα τῷ Πνεύματι. Ἀνάγνωθι τὰς Γραφὰς καὶ μάθε, ὅτι, ὥσπερ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἀντιστρέφει γάρ, καθὼς προαποδέδοται. Ὡς οὖν διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, οὕτω διὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ πρότερον ἐνοικήσαντος τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Πατρός, ἐγνώσθη ὁ Υἱός· ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν γνόντων τὸν Υἱόν, καὶ μαθητευθέντων, καὶ ἀποσταλέντων δύο δύο, ὡς γέγραπται, καὶ γραφέντων αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ καταξιωθέντων τῆς θείας θεοπτείας ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τῆς ἀναστάσεως, τότε δέδοται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁδηγοῦντος πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Καὶ ὥσπερ λέγοντες Κύριον Ἰησοῦν, ἐκ τῆς ὁδηγίας αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦτο γνόντες εἰρήκαμεν· οὕτως ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν, ἐβαπτίσθημεν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· δηλονότι ἀποκαλύψαντος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα μυσταγωγίαν.

6. Πῶς δὲ οὐ θέλεις προσκυνεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθης; Τί γὰρ ἄρα μεῖζόν ἐστι, προσκύνησις ἢ βάπτισμα; Πῶς δὲ οὐχ ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τῆς προσκυνήσεως τὸ βάπτισμα μεῖζον, ὅπου γε καὶ κατηχούμενοι προσκυνοῦσι Πατέρα καὶ Υἱόν, οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Εἰ δὲ μή εἰσι τέλειοι Χριστιανοὶ οἱ κατηχούμενοι πρὶν ἢ βαπτισθῶσι, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται· τὸ βάπτισμα ἄρα μεῖζόν ἐστι τῆς προσκυνήσεως, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει. Καὶ τοῦτό ἐστιν« ἡ λογικὴ καὶ ζῶσα λατρεία ἡμῶν», ἣν ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν.[1]» Παρεστήσαμεν δὲ τὰ αὐτὰ λογικὴν λατρείαν, συνταφέντες τῷ Χριστῷ ἐν τῷ βαπτίσματι. Τὸ ἄρα, «Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰσάγει διδασκαλίαν. Πρὸς τούτοις ἑαυτῷ ἐπήγαγεν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· Εἰ μήτε Κύριός ἐστι, μήτε Θεός, μήτε προσκυνητός, πῶς συναριθμεῖται τῇ Τριάδι. Καὶ τότε τὸ ἑαυτοῦ τίθησι. Τῷ ὀνόματι συναριθμεῖται, φησί, τῷ τοῦ Πνεύματος, μὴ τῷ τοῦ Πατρός, ἢ Θεοῦ, ἢ Υἱοῦ συναριθμεῖται ὀνόματι. Οὕτω κάλει, μήτε πλεῖον οὗ ἔχει· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι. Κἄν τε γὰρ θέλῃς πλεῖον οὗ ἔχει προσθεῖναι, οὐκ ἐφίεται· οὐ γὰρ ἐξ ὧν σὺ δοξάζεις προσλαμβάνεται τῷ ὅρῳ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τιμήσαντος. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Συναρίθμησον καὶ πάντας ἀγγέλους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. «Ἐγὼ εἶπα. Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.[2]» Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν οὐ καταξιοῖς τῆς τοῦ ὀνόματος συναριθμήσεως·

1. Ῥωμ. 12, 1. 2. Ψαλμ. 81, 6.

τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀναγκασθήσῃ, ἐξ ὧν δέδωκας, συναριθμῆσαι τῷ Θεῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τῷ ὀνόματι συναριθμοῦμεν (οὐδὲν γὰρ τοῦτο μέγα), ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει, ὡς ὕστερον ἀποδείξομεν, πρότερον ἐλέγξαντες τὴν ἐν τῷ σχεδαρίῳ σου ματαίαν ἀδολεσχίαν. Ἀληθῶς δέ, καθὼς καὶ ἄκων ὡμολόγησας, κἂν θέλῃς αὐτῷ τι προσθεῖναι, λέγω δὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἐφίεται· κἂν θελήσῃς ὑφελεῖν, σεαυτὸν ἀδικεῖς· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι· εἴπερ ἔστιν ἐπὶ Πνεύματος ἀξίωμα λέγειν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὔτε γὰρ προσθεῖναί τι δύνῃ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὔτε ὑφελεῖν τι, κἂν θέλῃς ὑφελεῖν· σεαυτὸν γὰρ ἀδικεῖς· ἐπεὶ πάντα τέλεια ἐπὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐδὲν ἀτελές, ἵνα καὶ προσλάβηται ἔξωθεν. Ὅρῳ γὰρ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τετίμηται, ὡς αὐτὸς γέγραφας, διὰ τούτου παραστῆσαι θέλων μὴ εἶναι αὐτὸ αὐτοῦ Πνεῦμα τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ τῇ χάριτι, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα λειτουργικά, καὶ οὐ φύσει εἰσὶν τοῦ αὐτοῦ πνεύματα.

7. Πρὸς τούτοις πάλιν ἑαυτῷ ἐπήγαγεν, ὡς παρ' ἡμῶν αὐτῷ εἰρημένον· Οὐκ ἔστιν οὖν ὁμότιμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀποφαίνεται· Οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ οὐδὲ γέγραπται. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· «Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα.[1]» Μὴ εἶπε, καὶ τὸ Πνεῦμα. Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Μακάρια τὰ ὦτα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν, καὶ ψυχαὶ αἱ φυλαχθεῖσαι ἄτρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων λόγων. Καὶ πῶς, οὐ λογιζόμενος ὁμότιμον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρί, καὶ τῷ Υἱῷ ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ βαπτίζῃ; Ἢ οὐ δοκεῖ σοι τιμᾶσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ; Καὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν ἡ τιμή, τί καὶ βαπτιζόμεθα; Τί καὶ κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν ἐπὶ τῷ φυλάξαι τὸ βάπτισμα ἄσπιλον, ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὰς μεθόδους τοῦ διαβόλου; Πῶς δὲ οὐ δοκεῖ σοι πάσης θυσίας ἀνωτέρα εἶναι ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν παράστασις, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Ὅπως παραστήσητε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ; [2]» Πᾶσα δὲ θυσία εἰς τιμὴν Θεοῦ γίνεται. Ταύτην δὲ Πατρί, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσηγάγομεν κἀν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐν διαφόρῳ τόπῳ, οὐδὲ ἐν ἄλλῳ τρόπῳ τιμήσαντες Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

8. Καὶ ἔτι ἑαυτὸν ἐρωτᾷ, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπερωτώμενος· Τί οὖν; λέγεις τὸ Πνεῦμα κτίσμα; Οὐκοῦν ἔσται τῶν κτισμάτων ἕν. Εἶτα αὐτὸς ἑαυτῷ. Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐ λέγω. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπενεχθὲν αὐτῷ, καί φησι· Γέγραπται, ὅτι «Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα.» Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι μοναδικὸν ὂν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις· ἐπεὶ

1. Ἰω. 5, 23. 2. Ῥωμ. 12, 1.

ἄρα ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς ταῦτα· Εἰ φόβον Θεοῦ εἶχεν ἡ καρδία σου, οὐ γέγραφε πονηρίαν, ἀλλ' ἐξ εὐθείας ἔλεγες, ὃ ἐφρόνεις. Φοβῇ δὲ εἰπεῖν, οὐ τὸν Θεὸν φοβούμενος, ἀλλὰ τὸν ὄχλον, ὡς οἱ Φαρισαῖοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου φοβηθέντες εἰπεῖν, πόθεν ἦν. Καὶ φοβούμενος οὐ σιωπᾷς, ἀλλὰ βοᾷς· βοᾷς δὲ τοῖς εἰδόσι, τί ἐστιν, «ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν.[1]» Καὶ γὰρ διελογίσαντο οἱ Φαρισαῖοι· «Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ· Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; καὶ ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον.[2]» Τοῦτο καὶ αὐτὸς διαλογίζῃ. Ἐὰν εἴπωμεν, Οὐκ ἔστι κτίσμα, ἐροῦσι· Διὰ τί οὖν οὐ προσκυνεῖς αὐτῷ; Ἐὰν εἴπω, Κτίσμα φοβοῦμαι καὶ τὸν ὄχλον. Ὁ γὰρ λαὸς ἅπας λιθοβολήσει ἡμᾶς, ἀποταξάμενος τῇ κτίσει, καὶ συνταξάμενος Πατρί, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν ποιεῖς; Κτίσμα λέγων κρύπτεις τὸν δόλον, καὶ αὐτὸ κατασκευάζεις εἰρηκώς· Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι, μοναδικὸν ὄν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις. Ἐπεὶ ἄρα ἔσται ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν· ὅ ἐστι· Κτίσμα μέν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ ὁμότιμον τοῖς κτίσμασιν. Ὡς εἰ ἔλεγέ τις· Ὁ ἥλιος μοναδικόν ἐστιν ἄστρον, καὶ οὐκ ἔστιν ὁμότιμον τοῖς ἀστράσι. Πᾶν ἄστρον ἐστὶν ἡμεροφανές, κἂν μὴ κοινοποιῆται τοῖς ἄλλοις ἄστροις. Καὶ τί ἐστιν ἀσεβέστερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι «Οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.[3]» Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς κτίσμα αὐτὸ λέγεις; Πῶς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος· «Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα·[4]» καὶ ἔτι· «Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν;[5]» Καὶ πρὸς τούτοις ὁ Πέτρος λέγει· «Ὑμεῖς ἐπίστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας· ἀρξάμενον γὰρ ἀπὸ Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει.[6]» Ἄρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίεται ὁ Υἱός; Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς λέγει· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με.[7]» Καὶ ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει οὕτως· «Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν δὲ ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.[8]» Ἄρα ὃ αὐτὸς ἔκτισε, λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρός; καὶ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ κτίσματος; Ἀλλ' ἐρεῖς· Μεῖζον οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ; Ἀποκρινόμεθά σοι τοίνυν· Μὴ γένοιτο! Οὐδεὶς ἡμῶν τοῦτο λέγει. Ἀλλ' ἔδει αὐτόν, δούλου μορφὴν λαβόντα, χρίεσθαι, οὐκ ἔτι ἐλαίῳ τῷ κατὰ τὸ παλαιὸν

---

1. Ψαλμ. 13, 3. 2. Ματθ. 21, 24-26. 3. Ματθ. 10,20. 4. Ἰωὴλ 3,1. 5. Ἡσ. 42, 1. 6. Πράξ. 10, 37-38. 7. Ἡσ. 61, 1. 8. Πράξ. 2, 33.

κατασκευαζομένῳ προστάγματι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους. «Διά», γάρ, «τοῦτο», φησὶν «ὁ Δαυίδ, ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.[1]» «Διὰ τοῦτο», ποῖον; ὅτι, Θεὸς ὢν καὶ Υἱός, μορφὴν δούλου ἔλαβεν.

9. Ἐπειδὴ δὲ προεπηγγειλάμεθα δεικνύναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς φύσεως ὂν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀκολούθως διάλογον ἐκ δύο προσώπων ἐνστησάμενοι, τοῦτο δεῖξαι σπουδάσωμεν, σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος. Συντυχόντες τινὶ τῶν τὰ αὐτὰ τῷ γράψαντι τὸ σχεδάριον φρονούντων, ἔφημεν οὕτως. Μόνος ἔχειν τὴν ἀθανασίαν εἴρηται ὁ Θεὸς παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· «Ὁ μόνος» γάρ, φησίν, «ἔχει ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον.[2]» Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἔχουσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν; Μακεδ. Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτός ἐστιν ἡ ἀθανασία· οἱ δὲ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἀθανασίας ἀθάνατοι, καὶ οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ πάντα τὰ ἐπουράνια. Ὀρθ. Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀθανασίαν, ἢ οὔ; Μακεδ. Καὶ πάνυ. Ὀρθ. Οὕτως ὡς ὁ Πατήρ, ἢ ὡς τὰ ἐπουράνια; Μακεδ. Ὡς ὁ Πατήρ. Ὀρθ. Πῶς οὖν μόνος ὁ Πατὴρ ἔχει τὴν ἀθανασίαν; Μακεδ. Ὅτι ἀπαράλλακτός ἐστι κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Ὀρθ. Μόνος οὖν Θεὸς ὁ Υἱός, ὡς καὶ ὁ Πατήρ, λέγεται διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας; Μακεδ. Οὕτως ἔχειν τὴν ἀθανασίαν τὸν Υἱὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγω. Ὀρθ. Ἔχει τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν ἀθανασίαν; Μακεδ. Ἔχει. Ὀρθ. Οὕτως ἔχει ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ἢ ὡς ἄγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, μετοχῇ καὶ χάριτι; Μακεδ. Ὡς ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός. Ὀρθ. Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Οὐκ ἔτι οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν. Εὑρέθη γὰρ καὶ ἄλλη φύσις οὕτως αὐτὴν ἔχουσα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός.

10. Μακεδ. Πάλιν οὖν τὰ τρία ἓν λέγω. Ὀρθ. Ταῖς ὑποστάσεσιν οὐχ ἕν, ἀλλὰ τρία. Μακεδ. Πῶς οὖν λέγω μίαν φύσιν; Ὀρθ. Ὅτι ὁμοίως ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν ἔχει. Καὶ ὥσπερ Παῦλος, καὶ Πέτρος, καὶ Τιμόθεος, φύσεως μιᾶς εἰσι, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, οὕτως Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, καὶ μίαν φύσιν. Μακεδ. Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋπάρχουσιν ἄλλοι ἄνθρωποι· ἄρα καὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος προϋπάρχει ἄλλη φύσις. Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! Μακεδ. Πῶς οὖν λέγεις. Οὕτως, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων; Ὀρθ. Τῶν μὲν ἀνθρώπων, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδὰμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατρὸς δὲ καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. Μακεδ. Οὐκ ἔστιν οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. Πάντα μὲν τὰ τοῦ

---

1. Ψαλμ. 44, 8. 2. Α' Τιμ. 6, 16.

Πατρός εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει καὶ τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· «Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείροντος Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ τῶν νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.[1]» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς εἶπε, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα· Μακεδ. Πῶς; Ὀρθ. «Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατὴρ ἑαυτοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· «Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.[2]» Μακεδ. Ὁ Υἱός ἐστιν ὁ λέγων.

11. Ὀρθ. Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς αὐτοῦ. Λέγει γὰρ οὕτως, γράφων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ· «Ὅτε δὲ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν.[3]» Μακεδ. Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν μίαν φύσιν Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὀρθ. Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἅγιον, περὶ οὗ εἴρηται. «Ἅγιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος.[4]» Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Οὕτως λέγεις ἁγίους τοὺς ἀγγέλους, ὡς τὸν Πατέρα; Μακεδ. Οἱ ἄγγελοι μετοχῇ ἁγιασμοῦ εἰσιν ἅγιοι· ὁ δὲ Πατὴρ φύσει ἐστὶν ἅγιος. Ὀρθ. Οὕτως, ὡς οἱ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἅγιοι, ἅγιος ὁ Υἱός, ἢ ὡς ὁ Πατήρ. Μακεδ. Ὡς ὁ Πατήρ· κατὰ πάντα γὰρ αὐτὸν ὅμοιον λέγω. Ὀρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως λέγεις ἅγιον, ὡς τοὺς ἀγγέλους, ἢ ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Μακεδ. Ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὀρθ. Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Μακεδ. Καὶ εἰ ἀληθῶς, ὡς λέγετε, μία φύσις ἐστί· καθέζεται δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· ποῦ καθέζεται τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. Σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ὡς λέγει Παῦλος, συγκαθεζόμεθα, δῆλον ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα· διὰ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς. Μακεδ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι καὶ ἡμεῖς συγκαθεζόμεθα; Ὀρθ. Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ γέγραπται· «Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.[5]» Ἀδύνατον δὲ συγκαθίσαι τινὰ τῷ Χριστῷ μὴ γενόμενον ναὸν τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ ναὸς συγκαθέζεται, τί ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἐνοικοῦντος Πνεύματος; Μακεδ. Ἀποστολικὸν τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἀποστέλλεται γάρ. Ὀρθ. Ὁ γὰρ Υἱὸς οὐκ ἀποστέλλεται; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Μὴ

1. Ῥωμ. 8, 9-11. 2. Ἰωὴλ 3, 1. 3. Τίτ. 3, 4-6. 4. Ἡσ. 57, 15. 5. Ἐφ. 2, 5-6.

ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀπεστάλη; Μακεδ. Οὔ· πανταχοῦ γὰρ λέγω εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα. Ὀρθ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πανταχοῦ λέγεις; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Εἰ πανταχοῦ ἐστιν ὁ Πατήρ, καὶ πανταχοῦ ἐστιν ὁ Υἱός, καὶ πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. Μακεδ. Ἐπειδὴ καὶ ὁ διάβολος πανταχοῦ ἐστι, τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ὀρθ. Ὀκ ἔστι πανταχοῦ ὁ διάβολος· οὔτε γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστιν, οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὤν, διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστί· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ· ὅπου δ' ἂν κρατῇ εἶναι λέγεται· οὕτως καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει περιέρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς, ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν «τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας [1]», «διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους.[2]» Πατὴρ δέ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων εἰσίν. Εἰ δὲ τοῦτο, μία ἄρα οὐσία Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Μακεδ. Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς οὐσίᾳ καὶ βουλῇ καὶ δυνάμει καὶ δόξῃ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐστιν, ἔνθα ἀποστέλλεται. Ὀρθ. Ὅτε οὖν κατῆλθεν ἐν τῷ ὑπερῴῳ ἔνθα ἦσαν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; Μακεδ. Ὁ γὰρ Γαβριήλ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὴν Μαρίαν, οὐκ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; Ὀρθ. Οὐσίᾳ, οὔ· διανοίᾳ ναί. Μακεδ. Οὕτω λέγω καὶ τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Καὶ πῶς ἀκούεις τοῦ λέγοντος, ὅτι «Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον πάντα γνῶσιν ἔχει φωνῆς; [3]» Τί δέ ἐστι τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἔχον, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα, περὶ οὗ εἴρηται· «Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας; [4]» Μακεδ. Ἁγιαστικόν ἐστι τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐχ ἁγιάζει; Ἢ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· «Πάτερ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; [5]» Καὶ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· «Ἐγὼ Κύριος ἁγιάζων αὐτούς.[6]» Μακεδ. Ναί, ἁγιάζει καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός. Ὀρθ. Εἰ ἁγιάζει ὁ Πατὴρ καὶ ἁγιάζει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἁγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὧν γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις.

12. Μακεδ. Ἡμεῖς ὁδηγητικὸν λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον ὁδηγεῖ. Ὀρθ. Οὐχ ὁδηγεῖ οὖν ὁ Θεός; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται; Ὀρθ. Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ τίς ἐστι; Μακεδ. Ὁ Θεός. Ὀρθ. Ἄκουε οὖν τοῦ Δαυῒδ λέγοντος· «Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραήλ, πρόσχες· ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβίμ, ἐμφάνηθι.[7]» Ἀκούεις, ὅτι καὶ

1. Ἐφ. 5, 6. 2. Ἐφ. 6, 12. 3. Σοφ. Σολ. 1, 7. 4. Ἡσ. 11, 2. 5. Ἰω. 17, 17. 6. Ἰεζ. 20, 12. 7. Ψαλμ. 79, 2.

ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός; Μακεδ. Ναί, ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτόν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ. Ὀρθ. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ; Μακεδ. Ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ἡ πᾶσα ἀλήθεια. Ὀρθ. Τὴν αὐτὴν ἄρα ὁδηγεῖ ὁδηγίαν, ἣν ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις. Οὐδὲ γὰρ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἄλλως ὁδηγεῖ, ὁ δὲ Θεὸς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ εἰρηκότος, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Μακεδ. Ἀλλ' εἶπον, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ πᾶσα ἀλήθεια, καὶ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτό, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. Ὀρθ. Καὶ εἰ ὁ Θεὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τίς ἡ χρεία τῆς τοῦ Πνεύματος ὁδηγίας; Μακεδ. Πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. Ὀρθ. Εἰ ὁ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ, ὁδηγεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θεός, ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ. Εἶπον, ὅτι πρὸς ἑαυτόν. Ὀρθ. Οὐκ ἄρα ὁ ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτόν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ Πνεῦμα ὁδηγοῦν, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ πρὸς τὸν Υἱόν. Ἡ γὰρ πᾶσα ἀλήθεια, πρὸς ἣν ὁδηγούμεθα, ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ὁδηγία· κἂν ὁδηγῇ ὁ Πατήρ, πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· κἂν ὁδηγῇ τὸ Πνεῦμα, πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ. Μακεδ. Ἀλλ' εἶπον, ὅτι πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. Ὀρθ. Ἀλλ' εἰ τὴν αὐτὴν ὁδηγίαν ὁδηγεῖ τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. Μακεδ. Ἀλλὰ τοῦτο ζητεῖται, εἰ πρῶτον τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ, καὶ τότε ὁ Θεός. Ὀρθ. Εἶπον, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ, κἂν πρῶτον τὸ Πνεῦμα ποιῇ, κἂν πρῶτον ὁ Θεὸς ὅπερ οὐκ ἔστι κοινόν· μᾶλλον γὰρ εὑρεθήσεται ἐν τοῖς πλείοσιν ὁ Θεὸς πρῶτος ὁδηγῶν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν σὸν λόγον. Ἡμεῖς γὰρ λέγομεν τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ ταυτὸν εἶναι ὁδηγίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ σὺ μερίζεις τὸν καιρὸν καὶ τὴν ὁδηγίαν, εἰπὲ παρὰ τίνος ὡδηγήθη πρῶτον Ἀδάμ, μένων ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν· παρὰ τοῦ Πατρός, ἢ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Μακεδ. Παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ὀρθ. Καίτοιγε εἴρηται· «Καὶ ἔθετο αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν.[1]» Οὐκοῦν καὶ ἄκων ὁμολογεῖς Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐπειδὴ αὐτὸ πρῶτον ὁδηγεῖν λέγεις. Μακεδ. Ὁ Θεὸς ἐν τῷ Πνεύματι ὁδηγεῖ. Ὀρθ. Καὶ πῶς γέγραπται· «Ὁ ὁδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωσέως καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρών;[2]» Μὴ ἡ χεὶρ Μωσέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι; Μακεδ. Εἰ μία φύσις ἐστὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, δύναται καὶ γεννῆσαι καὶ κτίσαι τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Μίαν λέγεις φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἶναι, ἢ οὐδὲ τοῦτο λέγεις; Μακεδ. Μίαν

1. Γεν. 2, 15. 2. Ψαλμ. 76, 21.

οὐ λέγω· ὁμοίαν δὲ λέγω. Ὀρθ. Ὁμοίαν λέγεις, ὡς χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Ἀλλ' ὡς τί; Μακεδ. Ὡς χρυσοῦ καὶ χρυσοῦ. Ὀρθ. Τοῦτο οὖν ἐστι μία φύσις. Ὅλως δὲ οὕτως ὅμοιον λέγεις τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί, ὡς χρυσὸν χρυσῷ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν θελήσῃ ὁ Υἱός, τῆς αὐτῆς ὢν φύσεως τῷ Πατρί, δύναται γεννῆσαι Υἱόν; Μακεδ. Ναί, δύναται· ἀλλ' ἵνα μὴ θεογονίαν διδαχθῶμεν, τοῦτο οὐ ποιεῖ. Ὀρθ. Οὐδὲν ἄρα κωλύει τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε γεννᾶν, μήτε κτίζειν, ἵνα μὴ θεογονίαν, ὡς ἔφης, μήτε πολυθεΐαν διδαχθῶμεν. Ἃ μέντοιγε θέλει ὁ Πατήρ, κτίζει ὁ Υἱός, ἁγιάζει τὸ Πνεῦμα. Καὶ τοῦτό ἐστι τό, «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.[1]» Οὔτε ὁ Πατήρ, βοηθείας δεόμενος, κτίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ οὔτε ὁ Υἱός, βοηθείας χρῄζων, κτίζει διὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ἵνα ἐκ τῶν γιγνομένων δειχθῇ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ ταυτότης. Ὅτι δὲ δύναται κτίσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδείχθη ἐκ τοῦ Κυριακοῦ σώματος, τοῦ ἀγγέλου εἰρηκότος· «Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου.[2]» Μακεδ. Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι, καὶ ὁ Υἱός, καὶ ὅταν λέγῃ, Ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου, τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὐχὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος.

13. Ὀρθ. Ἀνάγνωθι τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελίου, ἵν' ἀκούσῃς τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῇ Μαρίᾳ· «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ·[3]» ποῖον; περὶ οὗ ὁ λόγος, ἢ περὶ Υἱοῦ, ἢ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Πνεύματος ἁγίου; Καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πνεύματά εἰσιν ἅγια. Μακεδ. Πνεῦμα ἅγιον λέγει αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἰς ὃ βαπτιζόμεθα. Ὀρθ. Ἐκ τούτου ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ Κυριακὸν σῶμα λέγει ὁ Γαβριὴλ γεγεννῆσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλο αὐτῇ ἐπῆλθε, καὶ ἄλλο τὴν χάριν εἰργάσατο· ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστί, δηλονότι τοῦ ἐπελθόντος αὐτῇ. Μακεδ. Καὶ πῶς λέγει· «Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον;[4]» Ὀρθ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, εἰσὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ λέγονται εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ μία ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνεργουμένη. Ἀμέλει Παῦλος λέγει· «Ἄλλους μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους·[5]» καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Πέμψας ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ἔφεσον, μετεστείλατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας[6]», καὶ λέγει αὐτοῖς· «Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.[7]» Ὁρᾷς, ὅτι, οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὓς ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἔθετο ὁ Θεός· καὶ οὐκ ἄλλους τὸ

1. Ψαλμ. 32, 6. 2. Ματθ. 1, 20. 3. Λουκ. 1, 35. 4. Παρμ. 9, 1. 5. Α' Κορ. 12, 28. 6. Πράξ. 20, 17. 7. Πράξ. 20, 28.

Πνεῦμα, καὶ ἄλλους ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτοὺς οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα; Εἰ δὲ οὓς ἔθετο ὁ Θεός, ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἡ αὐτὴ ἄρα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ καὶ φύσις. Μακεδ. Καίτοιγε ὁ Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Γέγραπται γάρ· «Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστιν, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.[1]» 'Ορθ. Εἰπὲ τὰ ἑξῆς, ἵνα ἀκούσῃς· «Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ὧ μὲν γὰρ δίδοται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα· ἑτέρῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων· ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται.[2]» Βούλεται δὲ ἃ βούλεται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν βουλὴν μίαν. Ὧν δὲ τὸ αὐτὸ βούλημα καὶ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ καὶ ἡ φύσις.

14. Μακεδ. Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; 'Ορθ. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ὡμολόγησας. 'Εκεῖνο δὲ γίνωσκε, ὅτι τὸ Θεὸν εἶναι δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον θεοὶ μὲν γινόμεθα· τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. Μακεδ. Καὶ αὐτὸ οὖν τὸ Πνεῦμα κατὰ μίμησιν καὶ χάριν λέγεις εἶναι Θεόν; 'Ορθ. Μὴ γένοιτό μοι ἐπίκτητόν τι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος! οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἄφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἤτοι ἐκπορευόμενον. Μακεδ. 'Αεὶ οὖν ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ; 'Ορθ. Ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἴρηται. Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἵνα μήτε ἀρχήν, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς τῆς ἐκπορεύσεως. Τοῦτο καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ σημαινόμενον εὑρήσεις. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸ δὲ πάντων ἐγέννησέ με, ἀλλὰ Γεννᾷ με· ἵνα μήτε ἀρχὴν τῆς γεννήσεως, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς, Μακεδ. Δύο οὖν εἰσιν Υἱοί; 'Ορθ. Μὴ γένοιτο! Μακεδ. Εἰ ἀληθῶς καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, δύο εἰσὶν ἀδελφοί. 'Ορθ. 'Αλλ' ὁ μὲν Υἱὸς γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. Μακεδ. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; 'Ορθ. Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτή, ἀλλ' ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ, καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταζε. Προσετάγη δέ σοι τὸ πιστεύειν, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λογικὰ καὶ ἄλογα,

1. Α' Κορ. 12, 4-6. 2. Α' Κορ. 12, 7-11.

κτίσματά εἰσι, κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα· «Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.[1]» Μακεδ. Οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἀλλ' οὖν οὐ Θεὸν αὐτὸ λέγω. 'Ορθ. Ἓν ἔσο γινώσκων, ὅτι διὰ τοῦτο σὺ αὐτὸς οὐκ εἶ Θεὸς τῇ φύσει, ἐπειδὴ κτίσμα Θεοῦ, εἰ μὴ ἧς κτίσμα, Θεὸς ἂν ἧς τῇ φύσει.

15. Μακεδ. 'Αλλ' οὐδαμοῦ γέγραπται, ὅτι Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα. 'Ορθ. Δῶμεν, ὅτι οὐ γέγραπται τὸ «Θεός». Σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει, καὶ τὰς θεϊκὰς ἐνεργείας, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος. Μακεδ. Διὰ τί ὃ οὐ γέγραπται, σὺ λέγεις; 'Ορθ. Γέγραπται μέν, σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει· καὶ εἰ μὴ γέγραπται, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ ὄνομα ἑπόμενον ἔχει· ὡς γὰρ ἐὰν ὁμολογηθῇ Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἁγιαστικόν, ἄκτιστον, Θεός ἐστι, κἂν μὴ θέλῃς. Μακεδ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν; 'Ορθ. Ἔνθα γέγραπται τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν. Μακεδ. 'Αλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν τὸ ὁμοούσιον κατ' οὐσίαν εἶπον περὶ τοῦ Υἱοῦ. 'Ορθ. 'Απὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι, ἢ ἀπὸ ἰδίας αὐθεντίας εἰρήκασι τὸ μὴ γεγραμμένον; Μακεδ. 'Απὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι. 'Ορθ. Καὶ ἡ ἔννοια τῆς Γραφῆς διδάσκει τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ ὄν, καὶ ζωοποιόν, καὶ ἁγιαστικὸν θεῖον εἶναι Πνεῦμα. Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς θεῖον αὐτὸ λέγομεν, ἀλλ' οὐ Θεόν. 'Ορθ. Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, ἄκτιστον ὄν, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; Μακεδ. Ἄλλο ἐστὶ θεῖον, καὶ ἄλλο Θεός. 'Ορθ. 'Εὰν λέγῃ ἡ Γραφή, «Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με[2]», οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει; Μακεδ. Οὔ· ὁ γὰρ Θεός ἐστιν ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον. 'Ορθ. Οὐχὶ δὲ τὸ Πνεῦμα; Μακεδ. Ὁ Θεὸς οὖν θεῖόν ἐστι Πνεῦμα; 'Ορθ. Ναί. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, οὔτε δὲ ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε ἄλλη τις δύναμις εἴρηται θεῖον ἐν τῇ Γραφῇ· μόνος δὲ ὁ Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θεῖον εἴρηται· οὐκ ἄρα τὸ θεῖον ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸ Θεός. Καὶ Παῦλος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι οὕτως λέγει· «Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ χαράγματος τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον.[3]» Ὁρᾷς, ὅτι ὁ Θεὸς θεῖον, καὶ τὸ θεῖον Θεός; Καὶ ὁ 'Ιὼβ δὲ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· «Ζῇ Κύριος, ὃς οὕτως με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν. Εἰ μὴ ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης, Πνεῦμα δὲ θεῖόν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλῆσαι τὸ στόμα μου ἄδικα·[4]»—«Ζῇ Κύριος» λέγων, τὸν Υἱόν· καὶ «ὁ παντοκράτωρ», τὸν Πατέρα. «Πνεῦμα τὸ θεῖον», τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

16. Μακεδ. Τρία οὖν ἴσα λέγεις; 'Ορθ. Τῇ πατρότητι, οὔ· τῇ υἱότητι, οὔ· τῇ φύσει, ναί. Μακεδ. Πῶς οἷόν τε; Ὡς ἀποδέδεικται. Μακεδ. Πῶς ἀποδέδεικται; 'Ορθ. Ὅτι τὸ Πνεῦμα ὁμοίως Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ βουλῇ καὶ δόξῃ πανταχοῦ ἐστιν, ὁμοίως ὁδηγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁμοίως ἁγιάζει, ὁμοίως τὰ πάντα ἐν

1. Ψαλμ. 148, 5. 2. 'Ιὼβ 33, 4. 3. Πράξ. 17, 29. 4. 'Ιὼβ 27, 2-4.

πᾶσιν ἐνεργεῖ. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. Μακεδ. Πῶς οὖν εἴρηται· «Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει;[1]» 'Ορθ. Ὅτι καὶ Υἱὸς λέγει· «Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.[2]» Τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν αὐτὴν δείκνυσι φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Μακεδ. Πῶς; 'Ορθ. Ὅτι πᾶσα ἡ γενητὴ φύσις, ἡ οὖσα λογική, καὶ ἀφ' ἑαυτῆς λαλεῖ· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ 'Αβραάμ· «Μή τι, Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἔτι ἅπαξ·[3]» καὶ ὁ Μωσῆς· «'Ισχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι·[4]» καὶ τό, «Δέομαί σε, Κύριε, προχείρισαι ἄλλον·[5]» καὶ ὡς 'Ιερεμίας· «Νεώτερός εἰμι, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν·» ὥστε λέγειν αὐτῷ τὸν Θεόν· «Μὴ λέγε, ὅτι Νεώτερός εἰμι ἐγώ.[6]» Καὶ ὁ 'Ιωνᾶς, ἀφ' ἑαυτοῦ βουλευσάμενος, ἀνέβη εἰς πλοῖον τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ·οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τοῦ ἕτερον ἔχειν θέλημα, ὅπερ οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλῇ, τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται· «Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ.» Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ εἴρηται· ἐπειδὴ μή ἐστιν ἐν αὐτῷ ἄλλο τι θέλημα, ὃ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρός. Μακεδ. Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα; 'Ορθ. 'Απεξενωμένον τοῦ Θεοῦ μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Μακεδ. 'Αλλὰ πῶς οὐκ ἔχει θέλημα ἴδιον; 'Ορθ. Τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα τοῦ Πνεύματός ἐστι θέλημα. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα· ἀλλ' ὃ θέλει ὁ Πατήρ, τοῦτο θέλει καὶ τὸ Πνεῦμα· πάντα γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Μακεδ. Καίτοιγε καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· «Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με.[7]» 'Ορθ. Τί δὲ ἦν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν, ὃ ἦλθε ποιῆσαι; Μακεδ. Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου. 'Ορθ. Τοῦτο καὶ ποιῶν οὐ ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Μακεδ. Αὐτὸς λέγει, ὅτι Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. 'Ορθ. 'Ανάγκη οὖν πᾶσα ἐναντίον εἶναι θέλημα ἐν αὐτῷ, ὃ ἐκώλυσεν, ἵνα τὸ τοῦ πέμψαντος ποιήσῃ. Μακεδ. Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω ἐναντίον εἶναι θέλημα τοῦ Υἱοῦ τῷ θελήματι τοῦ Πατρός. 'Ορθ. Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς θέλει σῶσαι διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ὁ Πατὴρ τοῦτο θέλει. 'Εὰν δὲ λέγῃ, «Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με», ὡς εἰς Πατέρα τὰ ὅλα ἀνάγει· κἂν λέγῃ, «Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω;» τιμῶν τὸν Πατέρα ὡς Πατέρα λέγει. Εἰ δὲ μή, πῶς ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἀπόκεινται πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, οὐκ οἶδε τί λαλήσει; Μακεδ. Τοῦτο δέχομαι, ὅτι ὁ Υἱὸς ὡς Υἱὸς ἓν θέλημα ἔχει τοῦ Πατρός. Τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ καὶ λάβῃ, οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. 'Ορθ. Ὥσπερ οὖν ὁ Υἱὸς πάντα ἔχων ἐν τῇ φύσει, ὡς Υἱὸς λέγει, «Οὐδὲν

1. 'Ιω. 16, 13. 2. 'Ιω. 12, 49. 3. Γεν. 18, 32. 4. Ἔξ. 4, 10. 5. Ἔξ. 4, 13. 6. 'Ιερ. 1, 6-7. 7. 'Ιω. 6, 38.

ποιῶ ἀπ' ἐμαυτοῦ[1]», ἵνα τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναγάγῃ· οὕτως καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· πάντα γὰρ ἔχοντος ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει ὡς Πνεύματος Θεοῦ, ἐπὶ τὸν αἴτιον ἀνάγει λέγων· «Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν·[2]» καὶ τό, «Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται», δηλονότι ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπάγει γάρ· «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.[3]» Λαμβάνειν δὲ αὐτὸ εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸν αἴτιον ἀνάγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καὶ χάριν. Μακεδ. Ἐὰν οὕτως, καλῶς καὶ τοῦτο δέχομαι· διακονεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ Πνεῦμα.

17. Ὀρθ. Πάλιν διακονίαν λέγεις, ὡς παραιτούμενος εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; Μακεδ. Οὐ μὴ πείσῃς μέ ποτε εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος συνεργοὺς τοὺς ἀποστόλους λέγει τοῦ Θεοῦ, καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνεργὸν φοβῇ εἰπεῖν; Ἄξιον ἵνα ἀκούσῃς· «Ἐκεῖ ἐφοβήθησαν φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος.[4]» Μακεδ. Κἂν εἴπω συνεργὸν τὸ Πνεῦμα τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐ συνδοξάζω αὐτὸ τῷ Θεῷ. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ Παῦλος περὶ τῶν πιστευσάντων, ὅτι «Οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ·[5]» ἄρα σαυτὸν μὲν ἄξιον τῆς συγκληρονομίας ἡγῇ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; Καὶ σὺ μὲν ἀκούεις· «Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν·[6]» τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; «Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν·[7]» τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; Μακεδ. Καὶ τὸ Πνεῦμα βασιλέα λέγεις; Ὀρθ. «Εἰ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδὰμ καὶ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας[8]», πῶς οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς βασιλεύει ἡμῖν; Μακεδ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστι βασιλεύς, καὶ ὁ Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπηρέτης. Ὀρθ. Οὐδὲ οἶδας σαυτοῦ τὴν αἵρεσιν. Ὁ γὰρ ὑπηρέτης, κἂν μὴ ᾖ βασιλεύς, τῆς αὐτῆς ἐστι τῷ βασιλεῖ οὐσίας. Λέγεις οὖν καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα. Μακεδ. Οὔ. Ὀρθ. Τὸ δὲ μὴ ὂν τῆς αὐτῆς οὐσίας κτίσμα ἐστὶ καὶ τρεπτόν, καὶ ἀλλοιωτόν· ἀλλὰ προωμολόγηται ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἄκτιστον εἶναι· τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστι. Μακεδ. Εἷς οὖν ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ὀρθ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν τοῦτο! εἰ γὰρ ἦν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἴρητο παρ' ἡμῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγεται.

18. Μακεδ. Ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. Ὅταν λέγῃ ὁ προφήτης, «Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ[9]», περὶ τίνος λέγει;

1. Ἰω. 8, 28. 2. Ἰω. 16, 13. 3. Ἰω. 16, 15. 4. Ψαλμ. 13, 5. 5. Ῥωμ. 8, 17. Γαλ. 4, 7. 6. Ῥωμ. 8, 17. 7. Β' Τιμ. 2, 11-12. 8. Ῥωμ. 5, 14. 9. Ἡσ. 54, 13. Ἰω. 6, 45.

Μακεδ. Περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Καίτοιγε ὁ Υἱὸς λέγει· Μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς, τί δεῖ ποιεῖν.[1]» Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσι, τί ἄλλο ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, σαυτὸν ἐρώτα. Μακεδ. Διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοὺς διδάσκει. Ὀρθ. Οὐκ εἶπεν· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἄρθρου. Μακεδ. Τρεῖς οὖν εἰσι Θεοί; Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ εἷς Θεὸς ὁ Υἱός, καὶ εἷς Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Μακεδ. Τρεῖς οὖν Θεοί; Ὀρθ. Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν ἢ οὐδὲ τοῦτο; Μακεδ. Ὁμολογῶ Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν. Ὀρθ. Δύο οὖν Θεοὺς λέγεις; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Ὥσπερ οὖν Θεὸν λέγων τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τὸν Υἱόν, οὐ δύο Θεοὺς λέγεις, οὕτως ὁμολογῶν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος θεότητα, μὴ τρεῖς λέγε Θεούς· «Ἄκουε, γάρ, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι.[2]» Μακεδ. Εἷς οὖν ἐστι Θεός, Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὀρθ. Εἷς Θεός, οὐχ ὡς τριώνυμος, ἀλλ' ὡς οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, εἷς τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως. Μακεδ. Κἀγὼ λέγω μίαν συμφωνίαν. Ὀρθ. Εἰπὲ καὶ φύσιν, ἵνα μακάριος γένῃ. Μακεδ. Οὐ δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν. Ὀρθ. Οὐκοῦν εἰπὲ ἀνομοίους. Μακεδ. Οὐδὲ τοῦτο λέγω. Ὀρθ. Οὔτε οὖν ψυχρὸς εἶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὔτε θερμός· εἰ γὰρ ἧς ψυχρός, ἀνομοίους ἂν εἶπες τὰς φύσεις· εἰ ἧς θερμός, ἀπαραλλάκτους. Μακεδ. Ἀπαράλλακτον λέγω φύσιν τὸν Υἱόν. Ὀρθ. Φύσις δὲ φύσεως ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστι φύσις. Ὁμοίως γάρ ἐστιν ἀθάνατος, ὁμοίως ἅγιος, ὁμοίως ἄφθαρτος, ὁμοίως ἄτρεπτος. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως εἰσὶ τὰ προειρημένα. Μία ἄρα φύσις ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ταυτότητος. Μακεδ. Ἀλλὰ ὑποτάσσεσθαι λέγω τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ πῶς δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν; Ὀρθ. Τὴν γὰρ ὑποταγὴν τῆς φύσεως ὑποταγῆς εἶναι λέγεις, ἢ τῆς οἰκονομίας; Μακεδ. Τῆς φύσεως. Ὀρθ. Οὐκοῦν ἀνόμοιον λέγεις τὴν φύσιν; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Ὅταν λέγῃ ὁ προφήτης· «Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου[3]», τὴν φύσιν τῶν ἀλόγων τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεσθαι λέγει; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἀνόμοιος δὲ ἡ φύσις τῶν κτηνῶν τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἐὰν λέγῃ· «Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν[4]», οὐ τὴν φύσιν τῇ φύσει λέγει, ἀλλὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας δουλείαν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς πίστεως; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἄλλως οὖν τὰ κτήνη ὑποτάσσεται, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἐὰν λέγῃ ἡ Γραφή, «Οἱ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς

1. Ματθ. 10, 19. 2. Δευτ. 6, 4. 3. Ψαλμ. 8, 7-8. 4. Ψαλμ. 46, 4.

σκολιοῖς [1]», ἄλλως τὰ κτήνη, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη, καὶ ἄλλως οἱ δοῦλοι· τὰ γὰρ κτήνη τῇ φύσει, τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οἱ δοῦλοι τῷ νόμῳ. Ἐγχωρεῖ γὰρ τοὺς δούλους κρείττονας εἶναι τῇ ἀρετῇ τῶν δεσποτῶν. Μακεδ. Ὁμολογουμένως ἄλλως καὶ ἄλλως ὑποταγή. Ὀρθ. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι διὰ τὴν ἀγάπην, οὐχ ὡς τὰ κτήνη φυσικῶς, οὔθ' ὡς τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οὔθ' ὡς δοῦλοι τῷ νόμῳ. Μακεδ. Οὔτε ὡς κτήνη, οὔτε ὡς ἔθνη, οὔτε ὡς οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην. Ὀρθ. Ὁ τοίνυν Υἱὸς ὑποτασσόμενος τῷ Πατρί, ὡς τὰ κτήνη διὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ὑποτάσσεται, ἢ ὡς δοῦλοι διὰ τὸν νόμον, ἢ ὡς ἁμαρτωλὸς διὰ τὴν πίστιν, ἢ ὡς Υἱὸς διὰ τὴν ἀγάπην. Υἱὸς δὲ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ὑποτασσόμενος, οὐχὶ φύσει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γὰρ ὑποτασσόμενος ἔχει τι θέλημα, ὃ κολάζει, ἵνα τὸ τοῦ προστάσσοντος ποιήσῃ· Πατρὸς δὲ καὶ Υἱοῦ ἕν ἐστι θέλημα τῷ λόγῳ τῆς θεότητος.

19. Μακεδ. Πῶς οὖν γέγραπται· Ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου· [2]» καί, «Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῇ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν; [3]» Ὀρθ. Μορφὴν γὰρ δούλου λαβὼν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἀναγκαῖον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀνειληφώς, ὑπὲρ ἡμῶν ὑποτάσσεται τῷ ἑαυτοῦ Πατρί, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσει μορφῆς δουλικῆς, ἧς ἔλαβε. Τί δὲ καὶ ἐλαττοῦσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν νομίζεις διὰ τὸ ὑποτάσσεσθαι αὐτὸν τῷ Πατρί; Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι καὶ ἀνθρώποις ὑπετάγη ὁ Θεὸς Λόγος, ἆρα καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐλλάτονα θήσεις τῇ φύσει; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι καὶ ἀνθρώποις ὑπετάγη; Ὀρθ. Ἄνθρωπος ἦν ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ, καὶ ὑπετάγη αὐτοῖς, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται. Εὑρόντες γὰρ αὐτόν, φησίν, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔλεγον αὐτῷ· «Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ἐζητοῦμέν σε. Ὁ δὲ εἶπε. Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ᾔδειτε, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρός μου δεῖ με εἶναι; καὶ κατῆλθεν εἰς Ναζαρέτ, καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς.[4]» Ἄρα καὶ τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τῆς Μαρίας ὑποδεέστερος ἦν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου; Μακεδ. Οὐχὶ μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Οὕτω, κἂν ὑποτάσσεσθαι λέγηται τῷ Πατρί, οὐκ ἐλαττοῦται τὴν φύσιν· ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου εὐδοκήσας λαβεῖν, καὶ τὴν ὑποταγὴν ἔλαβε τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὤν, καὶ τῇ Μαρίᾳ ὑπετάγη. Μακεδ. Αὐτὸς εἶπε Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι; Ὀρθ. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἐστι τῇ φύσει, καὶ ἄνθρωπος τῇ προσλήψει τῆς σαρκός, ἢ οὔ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Οὐκοῦν τῇ μὲν θεότητι Πατὴρ αὐτοῦ ἐστιν ὁ Θεός, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι, Θεός. Μακεδ. Ἐγὼ τοῦ συναμφοτέρου αὐτὸν Θεὸν λέγω. Ὀρθ. Ἀναμνήσθητι τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος

1. Α' Πέτρ. 2, 18. 2. Φιλιπ. 2, 8. 3. Α' Κορ. 15, 28. 4. Λουκ. 2, 48-51.

οὕτως· «Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.[1]» Ἢ οὐχ οὕτως; Μακεδ. Οὕτως. Ὀρθ. Οὕτως οὖν ἐστιν αὐτοῦ Πατὴρ ὡς καὶ ἡμῶν; Μακεδ. Οὔκ. Ὀρθ. Ἀλλ' αὐτοῦ μὲν φύσει, ἡμῶν δὲ χάριτι; Μέτοχοι γὰρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ εὑρέθημεν ἐγγὺς οἱ μακρὰν τῇ φύσει, ὥστε χρηματίζειν ἡμῶν τὸν Θεὸν Πατέρα. Μακεδ. Οὕτως. Ὀρθ. Ὥσπερ οὖν ἡμεῖς, μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν καὶ Θεός, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκός, ἔσχε τὸν Πατέρα Θεόν· ὥστε λέγειν αὐτόν· «Ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἶ σύ.[2]» Ἐκ κοιλίας δὲ μητρὸς ὁ Λόγος ἐγένετο, ὅτε ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ οὕτως ὑποτάσσεται μορφὴν δούλου λαβών. Μακεδ. Αὐτὸς λέγει· «Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν.[3]» Ὀρθ. Καὶ τὸ «μείζων» τῶν πολλαχῶς ἐστι λεγομένων ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ. Μακεδ. Καὶ τὸ «μείζων» διὰ τὴν σάρκα λέγεις; Ὀρθ. Ἴδωμεν μετὰ φόβου Θεοῦ τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ποσαχῶς λέγει τὸ «μείζων.» Μακεδ. Ἴδωμεν. Ὀρθ. Λέγει ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίοις· «Ὁ Πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί, καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρός μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν.[4]» Καὶ περὶ τοῦ Ἡσαῦ εἴρηται· «Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττονι·[5]» καί, «Μείζων ἦν ὁ Σαοὺλ τῶν πάντων ἀθρώπων·[6]» καί, «Ἡ ἀγάπη μείζων πάντων ἐστί·[7]» καί, «Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως, ὅταν αὐξηθῇ, μείζων πάντων τῶν λαχάνων γίνεται.[8]» Γέγραπται ταῦτα, ἢ οὔ; Μακεδ. Γέγραπται. Ὀρθ. Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακὼβ μείζονα, ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως; Μακεδ. Οὔ. Ὀρθ. Εὖ λέγεις. Ὁ γὰρ Σαοὺλ μεγέθει τοῦ σώματος μείζων ἐλέχθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως μείζων ἐλέχθη, ὡς τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιδόσεως αἰτία οὖσα· ἀγαπήσαντες γὰρ πιστεύομεν, πιστεύσαντες δὲ ἐλπίζομεν. Μακεδ. Καὶ τοῦτο δέχομαι. Ὀρθ. Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Πατέρα μείζονα πάντων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος τῇ ποιότητι, ἢ ὡς τὸν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακὼβ τῷ χρόνῳ, ἢ ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει; Μακεδ. Οὔ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστίν. Ὀρθ. Οὐκοῦν, εἰ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστὶν ὁ Πατήρ, οὔτε ὡς Ἡσαῦ τοῦ Ἰακὼβ τῷ χρόνῳ, οὔτε ὡς ὁ Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει, οὔτε ὡς ἡ ἀγάπη τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῇ ποιότητι. Μακεδ. Πῶς δέ; Ὀρθ. Ὅτι ὁ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ὤν, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως μείζων πάντων ἐστὶ καὶ οὐ τοῦ μὲν πλεῖον, τοῦ δὲ ἔλαττον. Μακεδ. Ἀληθῶς λέγεις. Ὀρθ. Ὡσαύτως οὖν λέγεις μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καὶ τῶν ἵππων, καὶ τῶν

1. Ἰω. 20, 17. 2. Ψαλμ. 21, 11. 3. Ἰω. 14, 28. 4. Ἰω. 10, 29-30. 5. Γεν. 25, 23. 6. Α' Βασ. 10, 23. 7. Α' Κορ. 13, 13. 8. Πρβλ. Λουκ. 13, 19.

κυνῶν, καὶ πάντων ἀλόγων ζῴων, καὶ τῆς ἀναισθήτου ὕλης; Μακεδ. Οὐχί, μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Οὐκ ἄρα πάντων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων ἐστί. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Μακεδ. Ἀσυγκρίτως ἄρα. Ὀρθ. Εἶπον ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Ὑπερέχων γὰρ τῶν ἄλλων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, οὐ τοῦ Υἱοῦ μείζων ἐστὶν ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων αὐτοῦ ἐστιν, οὐ φύσει μείζων· οὐ γὰρ ἀσύγκριτος. Εἰ δὲ οὐ τῇ φύσει μείζων, οὐδὲ τῷ μεγέθει· ἀμεγέθης γάρ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ· ἄχρονος γάρ· οὐδὲ τῇ ποιότητι· ἄποιος γάρ. Οὐκ ἄρα ἄλλῳ τινὶ μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει· ἀλλ' ἢ ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Μακεδ. Τοῦτο δέχομαι. Ὀρθ. Ἡ αὐτὴ ἄρα φύσις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐπειδὴ μὴ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζω ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη Υἱὸς μὴ τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τῇ φύσει ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου λαβών.

20. Μακεδ. Περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ καλῶς λέγεις· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ καλῶς. Κἂν γὰρ μὴ ᾖ κτιστὸν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γεννητόν ἐστι. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο. Εἰ δὲ πάντα, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Εἰ γενητόν ἐστι, καὶ κτιστόν ἐστι. Εἰ γὰρ τὸ γενητὸν οὐκ ἔστι κτιστόν, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ τὰ πάντα κτιστά. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοήσωμεν τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένον· «Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἔκτισται; [1]» Μακεδ. Ἀλλ' οὐ πάντα ὁμότιμά εἰσιν. Ὀρθ. Κἂν μὴ ὦσιν ὁμότιμα, ἀλλ' ὅμως τὰ πάντα κτίσματά εἰσι. Κτίσμα δὲ κτίσματος οὐδὲν διαφέρει, ᾗ κτίσμα ἐστί. Μακεδ. Οὐδὲν διαφέρει ὁ Γαβριὴλ τοῦ ἵππου, ἢ καὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ἀλόγων; Ὀρθ. Ἧ κτίσμα ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει· ᾗ δὲ ἄγγελος, πνεῦμα λειτουργικόν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενον οὐ τῶν ἀλόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀρχάγγελος ὤν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος τιμιώτερός ἐστιν, ᾗ ὀφθαλμός ἐστιν· ἀλλ' οὐχὶ σῶμά ἐστι. Μακεδ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. Ὀρθ. Τὰ γὰρ ἄλλα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντα τὸ εἶναι, κτίσματά εἰσι; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Κτίσμα ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα. Μακεδ. Οὐ λέγω κτίσμα, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται. Ὀρθ. Μὴ γενητὸν λέγε, ἐπειδὴ ἐκ παραλλήλου αὐτὸ σημαινόμενόν ἐστι. Μακεδ. Ἀλλά, «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο [2]», γέγραπται· καί, «Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά», γέγραπται. Ὀρθ. Δοῦλον οὖν λέγεις τὸ Πνεῦμα; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Οὐκ ἄρα μετὰ τῶν πάντων συναριθμεῖται. Μακεδ. Τρία οὖν ἀγένητα λέγεις; Ὀρθ Ἀλλ' οὐκ ἀναίτια, οὔτε μὴ ἀπάτορα Καὶ γὰρ εἰ ἀγένητον τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεόν, οὗ Πνεῦμά ἐστι. Κἂν ἀγένητος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐκ ἀπάτωρ· ἔχει γὰρ Πατέρα τὸν Θεόν, ἐξ οὗ καὶ γεγέννηται. Ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἀγένητος καὶ ἀναίτιος καὶ ἀπάτωρ. Μακεδ. Οὐκ ἐγένετο οὖν τὸ Πνεῦμα διὰ

1. Κολ. 1, 16. 2. Ἰω. 1, 3.

τοῦ Υἱοῦ; Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ Πατὴρ λέγει τιθέναι αὐτὸ ἐπὶ τὸν Υἱόν, εἴπερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν Υἱὸν τίθησι τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. «Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν.[1]» Μακεδ. Οὐ τοῦτο λέγει τὸ Πνεῦμα. Ὀρθ. Ἔστι γὰρ ἄλλο Πνεῦμα τοῦ Πατρός; Μακεδ. Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ Πνεῦμά ἐστι· καὶ ὅταν λέγῃ, «Θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν», δύναμιν αὐτοῦ λέγει. Ὀρθ. Ὅταν οὖν λέγῃ. «Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν [2]», τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγει; Μακεδ. Οὔκ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸν Παράκλητον λέγει. Ὀρθ. Ἄλλο οὖν εἶπε τῷ προφήτῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ. Μακεδ. Ὃ εἶπε τῷ Ἰωάννῃ τιθέναι ἐπ' αὐτόν, ἔστιν ὁ Παράκλητος· ὃ δὲ εἶπε διὰ τοῦ προφήτου, τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ λέγει. Ὀρθ. Δύο Πνεύματα ἔχει ὁ Θεός; Μακεδ. Αὐτὸς ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστι· λέγεται δὲ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ Πνεῦμα. Ὀρθ. Ἡ δύναμις αὕτη Πνεῦμα ἐνυπόστατον. Μακεδ. Ἐνυπόστατον τί ἐστιν, οὐ νοῶ· τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἶπε τιθέναι. Ὀρθ. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἣν εἶπε τιθέναι, ἐνυπόστατός ἐστιν. Μακεδ. Αὐτό ἐστιν ὁ Θεός. Ὀρθ. Καίτοιγε εἰρηκὼς τῷ Ἰωάννῃ· «Ἐφ' ὃν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· [3]» καὶ τοῦ Ἰωάννου θεασαμένου, ἐπήγαγε τὴν παρὰ τῷ προφήτῃ σημαινομένην φωνήν· «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου.» Ὁρᾷς, ὅτι αἱ αὐταὶ φωναὶ κεῖνται· ἵνα μὴ ἄλλο διὰ τοῦ προφήτου Πνεῦμα, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον νοήσωμεν; Ἔπειτα μάθε καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ, τί γέγραπται. Ὅτι, κατελθόντος τοῦ Πνεύματος καὶ μείναντος ἐπ' αὐτόν, καὶ τῆς φωνῆς λεγομένης, λέγει· «Ἰησοῦς δέ, Πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.[4]» Μακεδ. Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον πλήρωσίς ἐστι τοῦ Χριστοῦ; Ὀρθ. Ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι Ἰησοῦς ἦν πλήρης Πνεύματος ἁγίου. Μακεδ. Μεῖζον οὖν λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! Μακεδ. Εἰ ἐπλήρωσεν αὐτὸ τὸν Υἱόν, εἰ ἐν τῷ Πνεύματι ἄγεται, μεῖζον αὐτοῦ ἐστιν. Ὀρθ. Καὶ πάλιν λέγω, μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν! ἀλλ' ὥσπερ ἐὰν ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρός, οὔτε τόπον νοεῖς ἐπὶ Θεόν, οὔτε μείζονα τὸν Υἱὸν ἡγῇ, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως νοεῖς· οὕτως, ἐὰν ἀκούσῃς ὅτι ὁ Ἰησοῦς πλήρης Πνεύματος ἁγίου, μὴ ἐλλείψεως πλήρωσιν νομίσῃς, μήτε μεῖζον τὸ Πνεῦμα ἡγῇ· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς καὶ ἑνώσεως τὸν αὐτὸν τῆς φύσεως νόει ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν. Ὅτι δὲ ἐπ' αὐτὸν τὸν Υἱόν ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἄκουε καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· [5]»

1. Ἡσ. 42, 1. 2. Ἰω. 1, 33. 3. Ἰω. 1, 33. 4. Λουκ. 4, 1-2. 5. Λουκ. 4, 18.

καὶ τοῦ Πέτρου· «Ὅτι ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει.[1]» Μακεδ. Ἐγὼ ἀμαθής εἰμι, ἄγω τὸν διδάσκαλόν μου, καὶ διαλέγεταί σοι. Ὀρθ. Γένοιτό σοι τὸν εὐσεβῆ λογισμὸν λαβεῖν διδάσκαλον! ἵνα μὴ ἀνθρώποις ἧς ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ εἰρηκότι· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.[2]» Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἑτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανόν, περὶ τοῦ, εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἔμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΟΣ.

Οὐ μόνον σφάλλεσθε λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθεὶς ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εὐσεβοῦμεν λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνῇ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἴδιον τῶν τὸ ἑτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμοιον λεγόντων. Ἵνα γὰρ παθητὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἄψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμοιον. Μακεδ. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀνόμοιον μὲν οὐ λέγομεν, ἄψυχον δὲ λέγομεν. Ὀρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέγραπται, καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον. Ἤρξατο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἀδημονεῖ δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τὸν θάνατον, ἢ τὸ ἄψυχον σῶμα; Μακεδ. Δηλονότι ἡ θεότης σεσαρκωμένη. Ὀρθ. Ἀνόμοιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι; Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Εἰ ἀδημονεῖ καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὅμοιος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μήτε ἀδημονοῦντι, μήτε λυπουμένῳ, μήτε ἐκθαμβουμένῳ; Μακεδ. Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδημονεῖ. Ὀρθ. Σῶμα δὲ ἄψυχον οὐκ ἀδημονεῖ, οὐκ ἐκθαμβεῖται, οὐ λυπεῖται. Μακεδ. Ἀλλ' εἶχε θεότητα ἀντὶ τῆς ψυχῆς. Ὀρθ. Τὸ σῶμα ἐποίει τὴν θεότητα ἐκθαμβεῖσθαι, ἢ ἡ θεότης τὸ σῶμα; Μακεδ. Διὰ τὸ σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖτο. Ὀρθόδ. Ἐθολοῦτο οὖν ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. Μακεδ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ὀρθ. Ἀνάγκη οὖν δοῦναι ψυχὴν τὴν θολουμένην. Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ Ἰωσήφ· «Παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου·[3]» καὶ πάλιν·

1. Πράξ. 10, 38. 2. Ματθ. 28, 19. 3. Ματθ. 2, 13.

«Ἐγερθεὶς παράλαβε Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν Ἰσραήλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου·[1]» καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων·[2]» καὶ πάλιν· «Ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν;[3]» Μακεδ. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, «Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου[4]», ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν ἔχειν λέξομεν; Ὀρθ. Πρῶτον ὃ παρήγαγες ῥητὸν οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατήρ ἐστιν ὁ λέγων. Μακεδ. Ἀλλὰ τίνος ἐστὶν ἡ φωνή; Ὀρθ. Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος· «Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον αὐτόν, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκε.[5]» Μακεδ. Οὗτος οὖν ἐστιν ὁ λέγων· «Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου;» Ὀρθ. Καὶ πάνυ. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν, ὅτε ἐνηνθρώπησε, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην διέθετο. Μακεδ. Καὶ εἶχε ψυχήν, ὅτε ὤφθη τῷ Ἡσαΐᾳ; Ὀρθ. Ὥσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικούς, οὔτε μὴν ἱμάτια σωματικὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε ἔλεγεν, «Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρους[6]», ἀλλὰ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ἔλεγεν· οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς λέγων εἶπε· «Μισεῖ ἡ ψυχή μου.» Μακεδ. Δῶμεν, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστι· μὴ καὶ ὅτε ἔλεγεν· «Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ηὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν[7]», ὁ Υἱός ἐστιν ὁ λέγων; Ὀρθ. Οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁμολογουμένως ὁ Πατήρ. Οὐ μὴν ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν ψυχὴν ἁγίαν, ἑαυτοῦ ψυχὴν λέγει· Ἥτις οὖν ψυχὴ εἰς τὸν Υἱὸν ηὐδόκησε, αὕτη μου, φησίν, ἔστιν ἡ ψυχή. Ὡς γὰρ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται καὶ ἔστι ψυχή. Μακεδ. Τί οὖν ἐστιν εὐδοκία; Ὀρθ. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας τὸ ηὐδόκησε, προσεδέξατο, εἶπε, λέγων· «Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν.» Ἥτις οὖν ψυχὴ τοῦτον, ὃν δείκνυμι ὑμῖν παῖδά μου, προσεδέξατο, αὕτη μου ἐστὶ ψυχή. Μακεδ. Ἡμεῖς καταχρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκέναι τὴν φωνήν. Οὔτε γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατὴρ λέγει· «Εἰς ὃν ηὐδόκησεν ἡ ψυχή μου·» οὔτε, ὡς σὺ νενόηκας, περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς λέγει. Ὀρθ. Δῶμεν, ὅτι καταχρηστικῶς εἴρηται περὶ τοῦ Πατρός· ἄρα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἴρηται; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν καὶ ἄνθρωπος λέγηται ὁ Πατήρ, καταχρηστικῶς εἴρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρός, ἄρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἄνθρωπον λέξομεν; Μακεδ. Ποῦ γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ Πατὴρ ἄνθρωπος; Ὀρθ. Αὐτὸς ὁ Υἱὸς

1. Ματθ. 2, 20. 2. Ἰω. 10, 11. 3. Ἰω. 10, 18. 4. Ἡσ. 1, 13. 5. Ἡσ. 1, 3. 6. Ψαλμ. 21, 18-19. 7. Ἡσ. 42, 1.

ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἄνθρωπον. Μακεδ. Ἀνάγνωθί μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἄνθρωπον. Ὀρθ. Ὅταν λέγῃ, «Ἄνθρωπός τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ[1]», ποῖον λέγει ἄνθρωπον; Καὶ ὅταν λέγῃ· «Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς[2]», ποῖον νοεῖς ἄνθρωπον; Μακεδ. Ἐν παραβολῇ τὸν Πατέρα. Ὀρθ. Ἆρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ ἑαυτὸν Χριστὸν ἄνθρωπον μετὰ τοὺς δούλους ἀπεσταλμένον, εἴποιμεν ἂν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηνθρωπηκέναι. Μακεδ. Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Ἐὰν θὰ ἀκούσωμεν πρόσωπον Πατρός, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ πρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ἔλαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐρράπισεν ὁ ὑπηρέτης· οὕτως ἀκούσομεν τῶν σημαινομένων; ἢ τὸ μὲν σώματος πρόσωπον, τὸ δὲ καταχρηστικῶς ὀνομάσομεν πρόσωπον, ὅ ἐστιν ὑπόστασις; Μακεδ. Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρός, καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Οὐκ ἄρα, καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἴρηται ψυχή, πάντως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαίων γὰρ αὕτη ἡ μανία, τὸ λέγειν μὴ ἐνηνθρώπηκέναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Μακεδ. Ἐνηνθρωπηκέναι λέγομεν· ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν εἰληφέναι. Ὀρθ. Μὴ λέγε ἐνηνθρωπηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαβεν ἔμψυχον σῶμα, οὐδὲ ἐνηνθρώπησε. Μακεδ. Διὰ τί; Ὀρθ. Ὅτι σῶμα ἄψυχον, τὸ μὴ κοινωνῆσαν ψυχῇ λογικῇ οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον σῶμα. Πῶς δὲ ὡς «ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπᾴδοντος[3]», οὕτως ἀκούετε τοῦ Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι «Οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ᾅδου, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ οἶδε διαφθοράν;[4]» Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας βοᾷ· «Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, ὄψεσθε σπέρμα μακρόβιον. Καὶ βουλεύσεται Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἀφελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα. Ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη.[5]» Μακεδ. Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πολλαχοῦ εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς εἴρηται, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ. Ὀρθ. Πάντα οὖν ὅσα εἴρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, οἷον ἀκοή, ὅρασις, ὄσφρησις, φωνή, γεῦσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀδημονία, περίπατος, καταχρηστικῶς εἴρηται, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; Μακεδ. Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἴρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὀρθ. Καὶ ὁ καταξιώσας κοπιῶντι

1. Ματθ. 22, 2. 2. Ματθ. 21, 33. 3. Ψαλμ. 57, 5-6. 4. Πράξ. 2, 31. Ψαλμ. 15, 10. 5. Ἡσ. 53, 10-12.

τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὀστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπαγέντι ἑνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχήν; Μακεδ. Τί χρείαν εἶχε ψυχῆς ἡ Ζωή; Ὀρθ. Τί δὲ χρείαν εἶχε τῆς σαρκός, ὁ ἄνευ σαρκὸς ὀφθεὶς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; Μακεδ. Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρείαν εἶχε σαρκός. Ὀρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν ᾅδου γενέσθαι, χρείαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μορφὴν δούλου λαβών, οὐ τὸ ἐν σώματι φανῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. Μακεδ. Μορφὴν δούλου ἔλαβε, σάρκα λαβών. Ὀρθ. Ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφὴ Θεοῦ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Καὶ ἡ μορφὴ ἄρα τοῦ δούλου τελεία μορφὴ τοῦ δούλου ἐστί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία, διὰ τὸ τελείαν εἶναι τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὑρών, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἄψυχον, ἀλλ' ἔμψυχον ζῷον, συγχωρῶν αὐτῷ ἔχειν τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῇ, καὶ Μανιχαῖος μανῇ. Μακεδ. Δῶμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις· διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγετε τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί; Ὀρθ. Ὅτι ὃν ἐὰν εἴπῃς λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, τοῦτον αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τιθέμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. Μακεδ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοιοούσιον. Ὀρθ. Τὸ ὁμοιοούσιον, ἵν' οὕτως εἴπω, ἄγροικος σοφία ἐστίν· ὡς ἐὰν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοιότροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοιόδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοιόφρονα. Μακεδ. Οὐκ ἀλλὰ τὸ ὁμοιοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ὀρθ. Εἶπον, ὅτι ἄγροικος σοφία ἐστί· μᾶλλον γὰρ τὸ ὁμοιοούσιον ἔδει λέγεσθαι παρ' ὑμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ὁμοιότης, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ ταυτότης· τὸ γὰρ ὁμοούσιόν ἐστι τὸ ταυτοούσιον. Μακεδ. Ἀλλὰ τὰ ὁμοούσια ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν. Ὀρθ. Οὐκ ἀληθῶς λέγεις· καὶ γὰρ ὁμοούσιός ἐστιν ἡ Εὔα τῷ Ἀδάμ, καὶ οὐκ ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. Μακεδ. Ἀλλὰ τὴν γῆν ἔχουσι προϋποκειμένην. Ὀρθ. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτό εἰσιν ὁμοούσιοι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοουσίους, ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας, ἐκ τῆς γῆς. Εἰπὲ οὖν καὶ τοὺς κύνας, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζῷα, ὁμοούσια τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλογα ζῷα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτά, καὶ εἴ τι ἕτερόν ἐστιν ἐκ τῆς γῆς. Ὁμωνύμως γὰρ πάντα γήϊνα καλοῦνται· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὀρθ. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ. Μακεδ. Ἀλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὀρθ. Σὺ δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων καὶ ὄνων, καὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ τῶν ἄλλων ζῴων; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις; Μακεδ.

Ναί. Ἐκ τῆς γῆς γὰρ ἐγενόμεθα πάντες. Ὀρθ. Ἐγὼ μὲν οὐκ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἱρετικὸς «παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.[1]» Μακεδ. Μὴ ὕβριζε διαλεγόμενος. Ὀρθ. Ἐγὼ οὐχ ὑβρίζω· ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολή, προοιμίου δύναμιν ἔχουσα, καὶ τραγῳδίαν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ταραχῆς.

Ἐθαύμασά σου τὸν φιλόλογον καὶ φιλαλήθη σκοπόν, ὦ πιστότατε δοῦλε Χριστοῦ (τί γὰρ ἂν εὕροιμι τῆς ἀξίας ταύτης ἴσον;) Εὐστάθιε· καὶ τοσοῦτον ἐθαύμασα, τοσοῦτον ἡττήθην, ὡς αὐτίκα διαναστῆναι πρὸς τὴν ὧν ἐκέλευσας διακονίαν, εἰσφέροντα προθύμως τὸ βούλεσθαι, εἰ καὶ λείπει τὸ δύνασθαι. Πῶς γὰρ ἂν δυνηθείην ἢ τῷ θερμῷ σου ζήλῳ συνεξισῶσαι λόγον, ἢ τὸ χρεωστούμενον τῇ ἀληθείᾳ πληρῶσαι μέτρον, ἢ τοῦ νῦν ὀχλοῦντος ψεύδους παραστῆσαι τὸν ὄγκον; Λέγονται πάσης ἀλογίας καὶ ἀπονοίας γέμοντα ῥήματα· καὶ λέγονται μετὰ πάσης ἀναιδείας καὶ αὐθεντίας, ὡς ἐκ τούτου ῥᾷον τολμᾶσθαι τὰ μὴ πρότερον τολμηθέντα, καὶ τὴν αἱρετικὴν κακίαν μηκέτι λάθρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιβουλεύειν τοῖς ἁπλουστέροις, ἀλλ' ὡς ἁπάντων ἔχουσαν ἐξουσίαν νεανιεύεσθαι, καὶ κατὰ πάντων ἐπιτάσσειν, νομοθετεῖν, ἕλκειν πρὸς τὸ δοκοῦν, ἀπαιτεῖν ὑπακοὴν ἀνυπέρθετον, καταγινώσκειν, δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριβείας· καὶ τὸν μὲν ὕβρεσι περιβάλλειν, τὸν δὲ πατρίδος ἐλαύνειν· τούτῳ βρόχους ἐγκλημάτων πλέκειν, ἐκεῖνον γυμνοῦν τῆς προσούσης ἀξίας· ἄλλον καταβάλλειν τῷ θράσει, ἕτερον συναρπάζειν τῷ κόμπῳ. Σιωπῶ τὰ δεσμά, τὰ δεσμωτήρια, τὰς ζημίας, τὰς ἀτιμίας, τὰς μάστιγας, τὰ τῶν φόνων ἐλεεινὰ θεάματα, καὶ μετὰ τὴν πεῖραν αὐτὴν δι' ὑπερβολὴν ἀπιστούμενα. Καὶ ταῦτα δραματουργεῖ διὰ πολλῶν ἱερέων. Ὢ τῆς ἀνιέρου τόλμης! Ὢ τῆς ἀφορήτου δίκης! Ὧν προοίμιον ἱερουργίας τε καὶ διδασκαλίας τὸ γλυκύτατον ἐκεῖνο· Εἰρήνη πᾶσιν· ὧν ἔργον περιφέρειν τὸ κήρυγμα, τὰ πολλὰ παραγγέλλειν περὶ πραότητος, ὅπως φυλάσσωσι τό, «Τῇ πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους[2]», καλῶς πρεσβεύουσι τό· «Ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ ὀφείλομεν τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν·[3]» πάνυ γὰρ ὁσίως τηροῦσι τοὺς σοφοὺς Παύλου λόγους· «Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;[4]» καί· «Πᾶσι πάντα γέγονα, ἵνα πάντας κερδανῶ.[5]» Ποῦ νῦν τό· «Μὴ μι-

1. Ψαλμ. 48, 13. 2. Πρβλ. Τίτ. 1, 9. 3. Πρβλ. Γαλ. 6, 1. Ἐφ. 4, 2. 4. Β' Κορ. 11, 29. 5. Α' Κορ. 9, 22.

σεῖτε ὡς ἐχθρόν, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν;[1]» Ποῦ νῦν· «Ἵνα τὸ χωλὸν μὴ ἐντραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον;[2]» Ποῦ τό· «Ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ;[3]» Χωρὶς κρίσεως καταδίκη· χωρὶς ἐλέγχων ἀπόφασις. Ἡ θρασύτης ἀνδρεία νενόμισται· ἡ ὠμότης ζῆλος ὠνόμασται· ὁ δόλος σοφία λελόγισται. Ποία μεγαλόφωνος τραγῳδία τούτων ἀξία; Μικρὸν Ἱερεμίου θρῆνος πρὸς τοσούτων κακῶν πλῆθος καὶ μέγεθος. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν τῶν ἀποδείξεων ἐνδιατρίβειν ταῖς οἰμωγαῖς, φέρε πρὸς ἕκαστον, ὧν προβάλλονται, μετὰ ἀληθείας ἁπλῶς ἀπαντήσωμεν, καίτοιγε καὶ πρὸ τῶν λόγων τοῖς ἔργοις ἐληλεγμένοι τυγχάνουσι, κατὰ τὴν θείαν νομοθεσίαν τὴν λέγουσαν· «Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.[4]» Καρποὶ δὲ τῶν ἄρτι πονουμένων, ὡς ἔοικε, τὸ σκορπίζειν, οὐ τὸ συνάγειν· τὸ διώκειν, οὐ τὸ ἐπανάγειν· τὸ καταβάλλειν, οὐ τὸ ἐγείρειν· τὸ τραυματίζειν, οὐ τὸ θεραπεύειν· τὸ μισεῖν τὰ μὴ πλανώμενα, οὐ τὸ ζητεῖν τὰ πλανώμενα. Τὸ μὲν οὖν ἀψευδῶς γεγραμμένον προδήλως πεπλήρωται, ὅτι «Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.[5]» Τὰ δὲ μέρη τῆς παρ' ἡμῶν ἀντιλογίας ὑποτέτακται, καὶ οὕτως κατὰ τάξιν διῃρημένα.

I.

Πρὸς τοὺς πλήθει μόνῳ κρίνοντας τὴν ἀλήθειαν.

Μέλλοντες δὲ σὺν Θεῷ τῶν κατὰ τοῦ ψεύδους ἀγώνων ἅπτεσθαι, καλέσωμεν εἰς ὁδήγησιν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς ματαιότητος ἐλυτρώσατο· νῦν μὲν βοῶν· «Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια·[6]» νῦν δὲ παρεγγυῶν· «Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.[7]» Πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινοὶ οἱ πλήθει μόνῳ τοῦ λόγου τὴν ἰσχὺν ἀπονέμοντες, καὶ οὐ συνιέντες, ὅτιπερ ὁ Δεσπότης Χριστὸς δώδεκα μαθηταῖς ἁπλοῖς, ἀγραμμάτοις, πένησιν, εὐαλώτοις, τὸ κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου θάρσος δεδώρηται, παρασκευάσας αὐτοὺς οὐ ταῖς δώδεκα μυριάσιν ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ τὰς μυριάδας συνθέσθαι τοῖς δώδεκα; Οὕτως ἀεὶ τῆς ἀληθείας τὸ κράτος, κἂν παρ' ὀλίγοις τέως εὑρίσκηται. Ὁ δὲ μὴ τολμῶν δοῦναι λόγον τῆς προκειμένης ζητήσεως, μήτ' εὐπορῶν ἀποδείξεων, καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγων εἰς πλῆθος, ὁμολογεῖ τὴν ἧτταν, ὡς οὐδὲν ἔχων παρρησίας ἐφόδιον. Τὸ πλῆθος ἡμῖν ἐπισείεις, ὥσπερ ἀπειλῶν τῷ Θεῷ πυργοποιίαν δευτέραν, κατὰ μίμησιν πολυχειρίας φρενοβλαβοῦς. Δειξάτω μοι κάλλος ἀληθείας, καὶ σύντομος εὐθὺς ἡ πειθώ. Πλῆθος δὲ χωρὶς ἀποδείξεων αὐθεντοῦν, φοβῆσαι μὲν ἱκα-

---

1. Β' Θεσ. 3, 15. 2. Ἑβρ. 12, 13. 3. Β' Τιμ. 4, 2. 4. Ματθ. 7, 20. 5. Β' Τιμ. 3, 12-13. 6. Ἰω. 14, 6. 7. Ἰω. 16, 33.

νόν, πεῖσαι δὲ οὐδαμῶς. Ἢ πόσαι μυριάδες πείσουσί με τὴν ἡμέραν νύκτα νομίσαι; ἢ τὸ χαλκοῦν νόμισμα ὡς χρυσοῦν εἰδέναι, καὶ οὕτω δέχεσθαι; ἢ προσίεσθαι δηλητήριον πρόδηλον ἀντὶ καταλλήλου τροφῆς; Εἶτα γηΐνων μὲν ἕνεκα πραγμάτων οὐκ αἰσθησόμεθα πλῆθος ψευδωνύμων· οὐρανίων δὲ χάριν δογμάτων νεύμασιν ἀναποδείκτοις ἀκολουθήσω, τῶν πάλαι καὶ πρόπαλαι μετὰ πολλῆς συμφωνίας, καὶ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας παραδοθέντων ἀναχωρήσας; Οὐκ ἠκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· «Πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί;[1]» καὶ πάλιν· «Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν;[2]» Τίς οὖν εὖ φρονῶν οὐκ εὔχεται τῶν ὀλίγων εἶναι τῶν διὰ τῆς στενῆς εἰσιόντων εἰς σωτηρίαν, ἢ τῶν πολλῶν, τῶν διὰ τῆς πλατείας εἰς ἀπώλειαν ὠθουμένων; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσοι, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔτυχεν ὢν τῆς ἀθλήσεως τοῦ μακαρίου Στεφάνου, τῆς ἐκείνου μερίδος γενέσθαι, τοῦ μόνου τοῖς λίθοις βαλλομένου, τοῦ πᾶσιν εἰς γέλωτα προκειμένου, ἢ τῶν ὄχλων τῶν οἰομένων τὸ ἀξιόπιστον ἐκ τῆς κακῆς αὐθεντίας; Εἷς εὐδοκιμῶν προτιμότερος ὑπὲρ μυριάδας αὐθαδείᾳ σεμνυνομένας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὑρίσκομεν· ἐν ᾗ χιλιάδες μὲν ἔπιπτον τοῦ λαοῦ θεηλάτῳ πληγῇ, μόνος δὲ ὁ Φινεὲς ἔστη, καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Εἰ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος· Πῶς τολμήσει [τις] πρὸς τὰ συμφώνως ὑπὸ τοσούτων γενόμενα; πῶς ἐναντίαν ἐπιθῶμαι ψῆφον τῶν οὕτω κρινάντων ζῆν; οὔτ' ἂν αὐτὸς ἠρίστευσεν, οὔτ' ἂν τὸ κακὸν ἔστησεν· οὔτ' ἂν οἱ λοιποὶ διεσώθησαν, οὔτ' ἂν Θεὸς τὴν εὐμένειαν ἐχαρίσατο. Καλὸν οὖν, καλὸν καὶ τὸ ἕνα δίκαιον παρρησιάζεσθαι, καὶ τὸ πολλῶν συμφωνίαν ἄδικον λύεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν προτίμησον, εἰ δοκεῖ, τοῦ σῳζομένου Νῶε τὸ ὑποβρύχιον πλῆθος· ἐμοὶ δὲ συγχώρησον τῇ τοὺς ὀλίγους ἐχούσῃ κιβωτῷ προσδραμεῖν. Καὶ σὺ μέν, εἰ βούλει, τάξον σεαυτὸν μετὰ πολλῶν ἐν Σοδόμοις· ἐγὼ δὲ συνοδεύσω τῷ Λώτ, κἂν μόνος τῶν ὄχλων συμφερόντως χωρίσηται· Πλὴν ἐμοὶ καὶ πλῆθος αἰδέσιμον, οὐ τὸ φεῦγον ἐξέτασιν, ἀλλὰ τὸ παρέχον ἀπόδειξιν· οὐ τὸ πικρῶς ἀμυνόμενον, ἀλλὰ τὸ πατρικῶς διορθούμενον· οὐ τὸ χαῖρον καινοτομίᾳ, ἀλλὰ φυλάττον πατρῴαν κληρονομίαν. Ποῖον δέ μοι καὶ πλῆθος λέγεις; Τὸ μισθωθὲν κολακείᾳ καὶ δώροις, τὸ κλαπὲν ἀμαθείᾳ τε καὶ ἀγνοίᾳ, τὸ πεπτωκὸς δειλίᾳ τε καὶ φόβῳ, τὸ προτιμῆσαν πρόσκαιρον ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἅπερ πολλοὶ φανερῶς ὡμολόγησαν. Πλήθει τὸ ψεῦδος κρατύνεις; ἔδειξας τοῦ δεινοῦ τὴν ἐπίτασιν· ὅσῳ γὰρ πλείους ἐν τῷ κακῷ, τοσούτῳ μείζων ἡ συμφορά.

1. Ματθ. 22, 14. 2. Ματθ. 7, 14.

II.

Πρὸς τοὺς κελεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτοῖς πίστει.

Τὸ μὲν οὖν μηδὲν εἶναι τὴν ἄκριτον τῶν πολλῶν συμφωνίαν, οἶμαι μηδὲ τοὺς ἐναντίως ἡμῖν ἔχοντας λοιπὸν ἀντερεῖν· ἡμῖν δὲ ἰτέον πρὸς τὰ ἑξῆς, καὶ ἐξελεγκτέον τὴν τόλμαν τῶν περιττὴν εἶναι τὴν περὶ τὰς ἁγίας Γραφὰς ἀποφαινομένων διατριβήν, ὡς ἀρκούσης ἑκάστῳ τῆς οἰκείας πίστεως, καὶ μᾶλλον ἀσάφειαν ἐμποιούσης ἡμῖν τῆς ζητήσεως. Ταῦτα δὲ καταγινωσκόντων ἐστὶν ὡς ἀσυστάτου τοῦ δόγματος. Ἀλλ' ἡμεῖς θαρροῦντες τῇ ἀληθείᾳ τοῦ μυστηρίου καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀψευδοῦς, εἰπόντος, «Πᾶς ὁ ζητῶν εὑρίσκει[1]», καὶ ζητοῦμεν ὡς δεῖ, καὶ εὑρίσκομεν ἃ δεῖ, καὶ μετὰ ἀποδείξεως λέγομεν, καὶ μετὰ προθέσεως γνησίας ἀκούομεν, ὡς καὶ τοὺς οἰκείους πείθειν, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐλέγχειν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐρεύνης κερδαίνειν, καὶ μὴ ἀσύστατον πρᾶγμα δεικνύειν. Ἀμελήσω Γραφῶν; πόθεν οὖν ἡ γνῶσις; Καταλείψω γνῶσιν; πόθεν ἡ πίστις; Παῦλος βοᾷ· «Πῶς πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι;[2]» καὶ πάλιν· «Ὥστε ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ.[3]» Ὁ τοίνυν τὸ ῥῆμα κωλύων, τὴν ἀκοὴν ἐμφράττει, τὴν πίστιν ἐκβάλλει. Καὶ νόμους μὲν Ῥωμαίων ἀγνοεῖν ἀκίνδυνον οὐδενί· τὰ δὲ μεγάλα θεσπίσματα τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν οἱ κωλύοντες μελετᾶν καὶ μανθάνειν ποίαν ἐπιβουλὴν οὐκ ἐργάζονται; Τροφὴ ψυχῆς ἡ Γραφή. Παῦσαι οὖν λιμοκτονῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἄνθρωπε, καὶ λιμὸν ἄγριον ἐπισπασάμενος, οὐκ ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Ἄλλος ἐπιφέρει τὰ τραύματα, καὶ σὺ κωλύεις ὑπάγειν τὰ φάρμακα; Παῦσαι ματαίαν ἀποφαίνων τὴν ποικίλην τῶν ἰατρικῶν βιβλίων σοφίαν· αἰδέσθητι τὸν φιλόλογον ἐκεῖνον εὐνοῦχον, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης τῆς βασιλίσσης, μήτ' ἐν ὁδῷ καταλιμπάνοντα τὴν ἀνάγνωσιν· οὗ τὴν πρόθεσιν ἀποδεξάμενος ὁ Δεσπότης, ἔπεμψεν εὐθὺς αὐτῷ τὸν διδάσκαλον προστιθέντα τῇ ἀναγνώσει τὴν γνῶσιν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν τε αὐτὸν προσάγοντα τῷ Σωτῆρι.[4] Διὸ καὶ αὐτὸς ἐκέλευσεν, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς[5]», Ἐρευνᾶν εἰπὼν τὴν ἐπιμελῆ καὶ νηφάλιον τῶν κεκρυμμένων ἐξέτασιν. Ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἡ τῶν ἀδήλων φανέρωσις, ἡ τῶν ἐλπίδων βεβαίωσις, ἡ τῶν ὑποσχέσεων ἔκβασις, ἡ τοῦ Σωτῆρος εὕρεσις· «Ὃν ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται εὑρήκαμεν.[6]» Ταύταις κέχρηται ταῖς φωναῖς πρὸς σύστασιν τῆς ἀληθείας ὁ Παῦλος. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἀκροατής, ὁ τῶν ἀπορρήτων μύστης, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, οὐ κέχρηται ἁπλῶς αὐθεντίᾳ δίχα τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας· πῶς ἀκίνδυνον νῦν ἀμελεῖν μὲν τῆς

1. Ματθ. 7, 8. 2. Ῥωμ. 10, 14. 3. Ῥωμ. 10, 17. 4. Πρβλ. Πράξ. 8, 27-39. 5. Ἰω. 5, 39. 6. Ἰω. 1, 45.

θείας νομοθεσίας, λαλεῖν δὲ τὰ δοκοῦντα ἀπὸ καρδίας; Ἀλλ' ἔστι τινὰ τὴν ἡμετέραν κατάληψιν ὑπερβαίνοντα· φημὶ κἀγώ. Καὶ τοῦτο οὖν ἀπὸ Γραφῶν διδαχθῶμεν, ὡς εἰδέναι τινὰ μὲν ζητητέον ὡς ἐφικτά. Οὔτε γὰρ τὸ πάντων κατατολμᾶν εὐσεβές, οὔτε τὸ πάντων καταμελεῖν εὐαγές. Τί οὖν προσκυνοῦμεν, εἰδέναι πάντες ὀφείλομεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν.[1]» Τὸ δὲ ἡλίκον, ἢ οἷον, ἢ πῶς, ἢ ποῦ, μαινομένων ζητεῖν. Ἀλλ' οἱ βουλόμενοι τὰ ἑαυτῶν κρίνειν, ἀπείργουσι τῶν Γραφῶν, προφάσει μὲν τοῦ μὴ κατατολμᾶν, ὡς ἀπροσίτων, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ὑπὲρ τοῦ φεύγειν τὸν ἐξ αὐτῶν ἔλεγχον τῆς οἰκείας κακοδοξίας. Καὶ ὅταν ἴδωσι μὲν ἑαυτῶν κακοφροσύνην συμποδιζομένην ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως, παραγράφονται τῶν Γραφῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρείαν· ὅταν δὲ νομίσωσι συντελεῖν αὐτοῖς γυμνόν τι ῥητὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγχείρησιν ἀποτμηθὲν τῆς οἰκείας ἀκολουθίας, ἕλκουσιν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν κατασκευήν, οὐ τῇ δηλουμένῃ διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, ὥσπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.[2]»

III.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοήθως τό, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.»

Πολλὰ μὲν τοῖς ἐκπεσοῦσι τῆς ἀληθείας, εἴτε δι' ἔριν εἴτε δι' ἄγνοιαν, πρὸς ἀπάτην ἐπινενόηται· τὸ δέ, «Ὁ Λόγος ἐγένετο σάρξ», εἰρημένον ὑπερφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον, ἐξελέξαντο καὶ οἱ πάλαι κατὰ τὰς αἱρέσεις πολέμιοι, καὶ οἱ νῦν ἀντίδικοι, καθάπερ ὡς μυστήριον ἄμαχον, ὡς ἐνόμισαν, ἡμῖν ἐπετείχισαν κατατρέχειν ἐκεῖθεν καὶ βάλλειν τῶν ὀρθοδόξων τὴν φάλαγγα μηχανώμενοι, πολλούς τε δεσμεῖν τῇ πλοκῇ τοῦ ζητήματος. «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», αὐτὸς ὁ σὰρξ γενόμενος, τὸ πάθος ἐδέξατο. Τίς οὐ φρίττει τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόνοιαν; Τὸ γεγραμμένον ἀποκόψαντες, εἶπον, τὸ μὴ δὲ γεγραμμένον ἐκαινοτόμησαν. Ὁ γὰρ εἰπών, τό, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», προσέθηκε καὶ τό, «Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν·» ἵνα διπλᾶ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημαινόμενα, τὸν Λόγον, τὴν σάρκα, τὸ σκηνοῦν, τὸ σκηνούμενον· καὶ μήτε τροπήν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τι τοιοῦτο ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάβωμεν. Ἢ γὰρ ἂν εἶπε, Σκήνωμα ἐγένετο, οὐκ «Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», εἴπερ αὐτὴ ἡ τοῦ Λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη. Ἀλλ' οὐχ οἷόν τε λογίσασθαι περὶ τοῦ λέγοντος· «Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι.[3]» Πῶς οὖν καὶ ἐγένετο σάρξ, καὶ οὐκ ἠλλοίωται; τῷ ἑνωθῆναι σαρκί, οὐ τῷ μεταποιηθῆναι εἰς σάρκα. Διὸ καὶ λέγεται, «Ἐφανερώθη σαρκί[4]», οὐκ Ἐφανερώθη ἡ

1. Ἰω. 4, 22. 2. Ἰω. 1, 14. 3. Μαλ. 3, 6. 4. Α' Τιμ. 3, 16.

σάρξ· καί, «Σπέρματος Ἀβραάμ», φησίν, «ἐπελάβετο·[1]» οὐ Σπέρμα Ἀβραὰμ ἀλλοιωθὲν ἐγένετο· καί, «Ναὸν ἔσχε τὸ σῶμα», οὐκ Εἰς ναὸν μεταβέβληται· καί, «Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων μορφὴν δούλου ἔλαβεν[2]», οὐ Μορφὴ δούλου γέγονεν. Εἰ δέ τις φιλονεικῶν οὐ βούλεται τὸ τῷ Θεῷ πρέπον σκοπεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ταῖς συλλαβαῖς ἄνευ διανοίας εὐσεβοῦς, ἅπαντά τε ἀπαιτεῖν τὰ μὴ δέοντα· γινωσκέτω σοφώτερον ἑαυτὸν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνων, καὶ μὴ δεχόμενος τὴν ἐκεῖθεν νομοθεσίαν, τὴν διὰ πολλῶν φωνῶν ἱερῶν, ὡς προείρηται, σαφηνίσασαν ἡμῖν τοῦ ῥητοῦ τὴν δύναμιν, ἢ οὐ δίχα τολμήσεως καὶ μάχην ἐπεισάγειν τοῖς θείοις λόγοις, καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων, ὡς ἐναντίων ἀλλήλοις, καταψηφίζεσθαι· εἴπερ ἐναντίον τό, «Ἐγένετο σάρξ», τοῦ Μορφὴν δούλου λαβεῖν. Ἀλλ' ἄπαγε, δείλαιε· οὔτε τὸ θεῖον τρέπεται, οὔτε ἡ ἁγία Γραφὴ πρὸς ἑαυτὴν διαμάχεται, ἑρμηνεύουσα τοῖς φιλαλήθως ἀκούουσιν· εὐπαράδεκτός ἐστιν ὅλη καὶ σύμφωνος. Τὴν μὲν οὖν εὐσεβῆ διάνοιαν ταύτην ἡμῖν αἱ θεῖαι Βίβλοι παραδιδόασι· τὸ δέ, «Ἐγένετο», γέγραπται, οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ Λόγου τροπὴν ἐννοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἄκραν ἕνωσιν οὕτω κατανοήσωμεν· ἐπεὶ ἁμαρτίαν οὐ λέγεται πεποιηκέναι, ἀλλὰ πεποιῆσθαι· «Τὸν γὰρ μὴ γνόντα», φησίν, «ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν[3]», οὐ τῷ μεταποιηθῆναι τὸν Λόγον εἰς ἁμαρτίας ἐνέργημα, ἢ πεποιηκέναι ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τῷ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, καὶ ἀφανίσαι αὐτήν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αἴρει.[4]» Ὥσπερ οὖν ἁμαρτία πεποίηται καὶ κατάρα γέγονεν, οὐ τῷ μετατραπῆναι· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς ταύτην μεταβληθείς, ταύτῃ δὲ ἑνωθείς. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνθρωπος, Θεῷ διὰ πίστεως κολληθεὶς καὶ χάριτος, ἓν λέγεται πνεῦμα· «Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ», φησίν, «ἓν πνεῦμά ἐστιν·[5]» οὐχ ὡς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μεταβαλλομένου· ἀλλ' ὡς τῆς τοιαύτης συναφείας τὴν πνευματικὴν ἀξίαν αὐτῷ δωρουμένης. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Λόγος, οὐκ εἰς σαρκὸς μετέστη φύσιν, ἀλλ' ἑνωθεὶς σαρκί, σὰρξ λέγεται γεγονέναι· καθὼς καὶ ἄνθρωπος κολληθεὶς Θεῷ πνεῦμα λέγεται εἶναι, μὴ τὴν οἰκείαν οὐσίαν ἀποβαλών, τὴν κοινωνίαν δὲ προσλαβών. Ἀλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων; Ἔμεινεν ὃ ἦν· ἐγένετο ὃ οὐκ ἦν· ἐμερίσθη ἡ ἀμέριστος φύσις, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἔμεινε, τὸ δὲ μεταβέβληται· ἢ τὸ πᾶν μεταβέβληται, ἢ κατὰ δόκησιν γέγονεν, ἢ λέγεσθαι μὲν ὀφείλει ἁπλῶς, νοεῖσθαι δὲ οὐχ ἁρμόζει. Καὶ τίς χρεία Λόγου μηδὲν σημαίνοντος; Ἀλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς παραδέδοται, καὶ τὸ εἰρημένον βέβαιον, καὶ τὸ ἀκόλουθον ὡς ἄδηλον, καὶ ἡ ἑρμηνεία σαφής, καὶ ἡ διάνοια εὐσεβής, καὶ τὸ ἀδύνατον ἄμαχον, καὶ τὸ εὐπρεπὲς συνυπάρχον, καὶ τὸ ἀξιόπιστον ἐκ πολλῶν μαρτύρων

1. Ἑβρ. 2, 16. 2. Φιλιπ. 2, 6-7. 3. Β' Κορ. 5, 21. 4. Ἡσ. 53, 4. 5. Α' Κορ. 6, 17.

ἀναντίρρητον, καὶ τὸ ἄτρεπτον τῆς θεότητος ἄσυλον, καὶ τὸ πάθος τοῦ λεγομένου ναοῦ, οὐ τοῦ ἐγείραντος τοῦτο Θεοῦ. Πρὸς τούτοις οὐδὲ ἡ Παρθένος νοεῖται μήτηρ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. Εἴπερ ἑαυτὸν ὁ Λόγος σάρκα πεποίηκεν, οὐ σάρκα λαβὼν ἐξ αὐτῆς προελήλυθε. Πῶς γὰρ μήτηρ, ἧς οὐδὲν τὸ τεχθὲν ἐπιφέρεται; Πῶς δ' ἂν καὶ λεχθείη τοκετὸς ἡ δίκην σωλῆνος ἀνοίκειος πάροδος; Σκεῦος οὖν ποιοῦσιν, οὐ μητέρα, τὴν ἁγίαν Παρθένον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο δύναται συνιδεῖν, ὅτι τὸ «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» καθ' ἑαυτῶν μᾶλλον προβάλλονται. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο σάρξ, δύο, καὶ οὐχ ἕν· εἰ δὲ τὸ αὐτὸ ὁ Λόγος καὶ ἡ σάρξ, τὸ «Ἐγένετο» λέλυται. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος Λόγος ἐγένετο· τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὂν ἄλλο τι οὐκ ἐγένετο. Ὥστε ἀνάγκη ἢ τὸ «Ἐγένετο» ἀνατραπῆναι, ἢ τὰς δύο φύσεις ὁμολογηθῆναι. Τὸ γὰρ «Ἐγένετο» κατὰ τὸ ἀληθῶς φαινόμενον εἴρηται πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ὑπόληψιν, ἀγνοούντων τὸν μὴ ὁρώμενον Θεὸν Λόγον τότε. Ὥσπερ ἐάν τις εἴπῃ. Ὁ ποιμὴν πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς μεταβέβληται· ἀλλὰ καθάπερ πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς ἀληθῶς ἐνεδύσατο, οὐ φύσεως ἀνάγκῃ ἀκουσίῳ, ἀλλὰ προαιρέσεως γνώμῃ καὶ εὐδοκίᾳ μόνον.

IV.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.

Πῶς οὖν τολμῶσί τινες, μετὰ τὸ δειχθῆναι δύο τὸν Λόγον καὶ τὴν σάρκα, τῶν δύο φύσεων ἐκβάλλειν τὴν σύνοδον; πάσαις μαχόμενοι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, πᾶσαν ὕβριν ἐπάγοντες τῇ ἀνυβρίστῳ φύσει, παντὶ φθονοῦντες τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· ἅπασαν προφητείαν ταύτης ἐκβάλλουσιν, οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀθετοῦντες. Πάντα ὅσα ταπεινότερον εἴρηται τῇ φύσει δεχόμενα τῆς σαρκός, τηρεῖ τοῦ Λόγου τὴν δόξαν ἀκέραιον· ταύτης ἐκβαλλομένης ἀνάγκη πάντα συνδραμεῖν εἰς τὸν Λόγον. Πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἐλπὶς καὶ παρρησία διὰ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἑνώσεως. Οἱ δὲ τὸν Λόγον φάσκοντες εἰς σάρκα τετράφθαι, τὸ καύχημα τοῦ γένους ἐκένωσαν, καὶ τὰς λαμπρὰς ἡμῶν ἐλπίδας ἀβεβαίους ἀπέφηναν. Οὐκ ἔτι σεμνύνεται Ἀβραάμ, οὐκ ἔτι ἀγάλλεται Δαυίδ· ψευδεῖς αἱ πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, εἴπερ οὐκ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀνίσταται ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ Θεὸς Λόγος, αὐτὸς ἑαυτὸν σάρκα ποιήσας, τὴν ἐπιδημίαν ἐχαρίσατο. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνονται καὶ Γραφαῖς θείαις πολεμοῦντες, καὶ ἀνθρώποις φθονοῦντες, καὶ Θεὸν ὡς παθητὸν βλασφημοῦντες, καὶ ψευδεῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίας μηνύοντες, μᾶλλον δὲ οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίαν τοῦ ἀψευδοῦς Θεοῦ καταχέοντες; «Ὤμοσε γάρ», φησί, «Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν· ἐκ καρ-

ποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.[1]» Μηδὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Δαυὶδ δεδωκότος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Λόγου κοινοτομηθείσης σαρκός, καὶ μία φύσις ἐν τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ δεῖ πάντως αὐτὸν νοεῖν ἢ Κύριον τοῦ Δαυὶδ ἢ υἱόν· τὰ γὰρ δύο ἡ μία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται. Εἰ Θεὸς μόνον, οὐ κυρίως Υἱός· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· οὐδὲ γνήσιος υἱός, ὁ μηδὲν ἔχων τῆς οὐσίας τοῦ λεγομένου πατρός.

V.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδα ἐστὶν ἀντὶ Τριάδος κηρύττειν.

Πάλιν τὴν αὐτὴν κακουργίαν ἐν ἑτέροις ῥήμασι παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλομένην ὁρῶ. Ἄνω γὰρ ἁπλῶς εἰπόντες, δύο Υἱοὺς εἰσάγειν τοὺς ἐν ἑνὶ τὰ δύο νοοῦντας, μορφὴν Θεοῦ καὶ μορφὴν δούλου, πάλιν ἐνταῦθα τετράδα κηρύσσειν συκοφαντοῦσι τοὺς φύσει τὴν σάρκα ἀνειλῆφθαι πιστεύοντας. Τοῦτο δὲ λέγουσι μὲν ἐπ' ἐξουσίας, οὐκ ἔκ τινος ἀκολουθίας· προφέρουσι δὲ οὐ τοσοῦτον ἡμῖν, ὅσον τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς τοιαῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς κηρύξασι χάριτος, παρ' ὧν ἡμεῖς φωτισθέντες, τὴν μὲν ἀνόθευτον ὁμολογίαν ἐν ὀνόματι Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐδιδάχθημεν, τὴν δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐκ δύο φύσεων ἐγνωρίσαμεν. Ἀλλ' οἱ βουλόμενοι πάντα ταπεινὰ φέρειν εἰς αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, παραγράφονται τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν· ἵνα τὰ πάθη ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιγραφῇ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τραπέντι μὲν πρότερον εἰς σάρκα, παθόντι δὲ αὖθις τὰ τῆς σαρκός. Καὶ τούτου χάριν ἔγκλημα τοῖς πιστοῖς ἐπισείουσιν, αὐθεντίᾳ μόνῃ τὰ δοκοῦντα κατασκευάζοντες. Εἰ μὲν γὰρ ἐλέγομεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι τὴν σάρκα, καλῶς τετράδα ὠνόμαζον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τέτταρσι προσώποις θεωρουμένης· εἰ δὲ λέγομεν, ὅπερ ἐστίν, ὁμοούσιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὁμοούσιον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰληφέναι δὲ τὴν σάρκα εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκονομίας, οὐκ εἰς αὔξησιν οὐσίας· πῶς ἀριθμοῦ προσθήκην ἐργάζονται, τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν τοσοῦτον παρηλλαγμένην, ὡς ἕτερον πρόσωπον ἐπεισάγοντες ὁμοούσιον; καὶ τοῦτο οὐ καθ' ἑαυτὴν αὐτῆς θεωρουμένης, ἀλλ' ἐν ἀχωρίστῳ συναφείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γνωριζομένης· ὥστε μηκέτι κεχωρισμένην αὐτὴν ὁρᾶσθαι, μήτε ὡς ὁμοούσιον, τῷ ἴσῳ τρόπῳ συναριθμεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ὁμολογεῖ, καὶ τετράδα, καθώς φησιν, οὐ ποιεῖ, καὶ φυλάττει τῷ Λόγῳ τὸ ἀπαθές, καὶ πρὸς πάσας συμφωνεῖ τὰς ἁγίας Γραφάς· ἡ

1. Ψαλμ. 131, 11.

δὲ τῶν ἐναντίων νομοθεσία καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἀπ' ἀρχῆς ἀπειθεῖ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετεῖ, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον τετράφθαι καὶ πεπονθέναι δηλοῖ, ἢ κατὰ φαντασίαν πάντα ἐπιδεδεῖχθαι. Εἰ δὲ διὰ πολλὰς ἡμᾶς εὐεργεσίας διὰ τῆς μεσιτευούσης ἀχράντου σαρκὸς εἰληφέναι τε καὶ λήψεσθαι ἐλπίζειν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς ἀριθμὸν τετράδος παραλαμβάνειν τὴν σάρκα· ὥρα αὐτοῖς καὶ τὸ ἱμάτιόν που τοῦ κρασπέδου, οὗ πιστῶς ἁψαμένη ἡ γυνὴ ἡ τὴν τοῦ αἵματος πηγὴν περιφέρουσα, τὴν ἴασιν ἔκλεψεν, εἰς συναρίθμησιν τῶν μνημονευομένων λαμβάνειν, καί τι πέμπτον ἐν τῷ κηρύγματι τῆς δοξολογίας τὸ ἱμάτιον παρεισάγειν· οὐχ ὡς τιμηθὲν τῷ αὐτῷ τῆς ἑνώσεως τόπῳ, ἀλλ' ὡς παραληφθὲν εἰς θαυματουργίαν παράδοξον. Τοῦ τοίνυν ἱματίου τοσαύτην ἐκ τῆς ἀχράντου σαρκὸς λαβόντος χάριν, καὶ μεταδόντος τῇ γυναικί, καὶ μηδὲ προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ ἐπὶ δοξολογίας ποιήσαντος· οὕτω καὶ τὴν ἔνθεον σάρκα τὴν ἀναποβλήτως ἡνωμένην τῷ παντοδυνάμῳ Λόγῳ τιμῶντες, εὑρεῖν μὲν δι' αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τηροῦμεν δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδος ἀπαρεγχείρητον, ὡς ἓν οὖσαν ἅμα τῷ Λόγῳ κατὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἑνώσεως, καὶ ἀδιαίρετον τῆς προσκυνήσεως. Ἀλλ' ὅσα μὲν ἐφαρμόζοντα τῇ θείᾳ φύσει φάσκουσι γεγονέναι, τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀπρεποῦς ἐννοίας λαμβάνουσι, Παύλου λέγοντος· Ἀδύνατον τῷ Θεῷ καὶ τὸ ψεύσασθαι, καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι· ὅσα δὲ καὶ ἁρμόζοντα τῷ Θεῷ καὶ σωτήρια καὶ θεοπρεπῆ καὶ φιλάνθρωπα, ταῦτα πρὸς τὸ ἀδύνατον μεταφέρουσι, μὴ παραχωροῦντες τῇ δεσποτικῇ σοφίᾳ τοῦ δύνασθαι καὶ λαβεῖν σάρκα, καὶ μὴ ποιεῖν τετράδα. Οὕτω κρίσις αὐτοῖς ἐμφιλόνεικος, τὰ μὲν ἀπρεπῶς παρ' αὐτῶν καινοτομούμενα βεβαιοῦν τῷ λέγειν, ὅτι πάντα δύναται ὁ Θεός· τὰ δὲ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς εὐσεβῶς κηρυσσόμενα μηκέτι δέχεσθαι ὡς ἀληθῆ, καὶ δυνατά, καὶ συμφέροντα· λαμβάνειν δὲ αὐτὰ εἰς πλοκὴν ζητημάτων, καὶ μὴ ἀποδιδόναι τῇ δυνάμει τοῦ πάντα ποιοῦντος τὰ ἀνήκοντα ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κατάληψιν.

VI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι κατ' ἄνθρωπον γινώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστόν, εἰς ἄνθρωπόν ἐστι τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

Ἀλλὰ γάρ, μὴ ἀρκεσθέντες τοῖς οὕτως ἀτόποις καὶ ἀναισχύντοις προβλήμασι, προσέθηκαν καὶ ἄλλην ἰταμωτέραν ἀπόφασιν, λέγοντες εἰς ἄνθρωπον ἔχειν τὰς ἐλπίδας τοὺς Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καθ' ἑκατέραν φύσιν ὁμολογοῦντας τὸν Χριστόν. Ἐπὶ τούτοις αὐτῶν πυθέσθαι καλόν. Δεῖ πείθεσθαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ἢ κατ' αὐτοὺς οὐ δεῖ; Εἰ μὲν γὰρ δεῖ, παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν, καὶ αὐταῖς ἐγκαλείτωσαν· εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς οὐ δεῖ, φανερῶς ὁμολογείτωσαν τὴν πρὸς τὰς

ἱερὰς βίβλους ἄσπονδον μάχην, καὶ οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτούς, οἷα πρὸς ἀλλοτρίους, λόγος. Παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν· «Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν·[1]» καὶ ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί· «Νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν.[2]» «Εἷς Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.[3]» «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.[4]» Ὁ πρῶτος Ἀδάμ, ὁ δὲ ἔσχατος Χριστός. «Δι' ἀνθρώπου θάνατος, δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.[5]» Τοσαῦτα ἐν λόγοις, καὶ πολλῷ πλείω σφόδρα ὅσα πάλιν ἐν ἔργοις. Ἐγεννήθη βρέφος, περιεγράφη σπαργάνοις, ἐτράφη γάλακτι, περιετμήθη κατὰ τὸν νόμον, προέκοψεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, πεῖναν ἔγνω, δίψαν οὐκ ἠγνόησε, πόνων αἴσθησιν ἔλαβε, ταραχῆς καὶ ἀδημονίας καὶ λύπης πεῖραν ἐδέξατο, κατὰ πάντα ὡμοιώθη τοῖς ἀδελφοῖς χωρὶς ἁμαρτίας. Μάστιξιν ὑπεβλήθη, σταυρῷ προσήχθη, ἥλοις περιεπάρη, θανάτου ἐγεύσατο, ταφῇ παρεδόθη, γέγονεν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ᾅδην, καὶ κρατηθῆναι μὴ δυνηθεῖσα πάλιν ἀπεδόθη τῷ σώματι, καὶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις· εἶτα ἐπαφὴ καὶ ψηλάφησις τῶν ἀπιστούντων· εἶτα τροφὴ πιστουμένη τοῦ σώματος τὴν ἀνάστασιν· εἶτα ἀνάληψις εἰς οὐρανὸν ὁρώντων πολλῶν. Τοσαῦται μαρτυρίαι τῶν γεγραμμένων, τοσαύτη πληροφορία γενομένων, τοσούτων ἡ οἰκονομία πρόξενος ἀγαθῶν. Καὶ ταῦτα πάντα κελεύουσι παρορᾶν, καὶ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀπεναντίας χωρεῖν, ἀνθρωπότητα δὲ διὰ τούτων ἀποδεδειγμένην μὴ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν· ἀνθρωπότητα δὲ οὐ ψιλήν. Πρὸς ταῦτα καιρὸς ἀποστολικὴν ἀντιθεῖναι φωνήν· «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.[6]» Οὕτω δ' ἀνθρωπότητος ἀρρήτως ἡνωμένης καὶ ἀχωρίστως θεότητι, ὡς τὸν αὐτὸν βρέφος καὶ παιδίον βλέπεσθαι, καὶ Θεὸν γινώσκεσθαι. «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν», φησὶν ὁ προφήτης, «Υἱὸς καὶ ἐδόθη, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός.[7]» Ἐν σπαργάνοις περιγράφεται· ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει τὴν δεσποτείαν ἀπερίγραφον ἐπιδείκνυται. Ἐν φάτνῃ ἐτίθετο, ἀλλὰ παρ' ἀγγέλων ὑμνούμενος ἐδοξάζετο· πεῖναν καὶ δίψαν ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἐκ πέντε ἄρτων χιλιάδας ἐχόρτασε, καὶ περισσείαν κλασμάτων δεκαδύο κοφίνων, ὡς ἠθέλησεν, ἔδειξε. Συντόμως εἰπεῖν, ἐγεύσατο θανάτου, ἀλλὰ κατέλυσε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πάθος, ἐπὶ σταυροῦ ἦν τὸ σῶμα κρεμάμενον, πανταχοῦ δὲ ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος τὴν ἀπαθῆ δυναστείαν ἐπιδεικνύμενος ἦν. Ἐσείετο γῆ, ἐσχίζοντο πέτραι, συνεκαλύπτετο ἥλιος, διερρήγνυτο καταπέτασμα, τάφοι ἠνοίγοντο, νεκροὶ ἀνεπήδων, ξένοι κήρυκες τῆς καταλύσεως τοῦ θανάτου, πᾶσα κτίσις τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ ἐσταυρωμένου ἐμήνυε. Ποίαν ἔξο-

1. Ἡσ. 53, 3. 2. Ἰω. 8, 40. 3. Α' Τιμ. 2, 5. 4. Α' Κορ. 15, 47. 5. Α' Κορ. 15, 21. 6. Πράξ. 5, 29. 7. Ἡσ. 9, 6.

μεν ἀπολογίαν, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, καὶ τοσαύτην παριδόντες πληροφορίαν, συνθέμενοί τε ταῖς τῶν φιλονεικούντων καινοτομίαις; Ἀλλ' ὅτι μὲν κατὰ πάντα τρόπον ἁρμόζει γινώσκειν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ἑκατέραν, κἂν ἡμεῖς σιωπήσωμεν, οἱ λίθοι κράξονται· τὸ δὲ μὴ ἔχειν εἰς ἄνθρωπον ἁπλῶς τὰς ἐλπίδας τοὺς οὕτω πιστεύοντας, ἀναγκαῖον δεῖξαι σαφῶς. Καίτοιγε καὶ εἴ τις ἀνέκυπτεν ἀπορία, ταύτης ἐχρῆν τὴν λύσιν ζητεῖν, ἢ τὴν οἰκείαν ἀμάθειαν ὁμολογεῖν, οὐ τῶν γεγραμμένων ἀναχωρεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ ῥάδιον τὸ πρέπον εὑρεῖν, ὅτι τὰς ἐλπίδας ἔχομεν εἰς τὴν ἔνσαρκον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος παρουσίαν, εἰς τὴν σωτήριον τοῦ δεσπότου οἰκονομίαν, διὰ μὲν τῆς ὁρωμένης σαρκὸς τὸν ἀόρατον Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες, καὶ διὰ τοῦ πάθους ταύτης τὴν ἀπάθειαν λαμβάνειν πιστεύοντες· πάντα δὲ τὰ γενόμενα, τῇ ἡνωμένῃ τῇ σαρκὶ θεότητι ἐπιγράφοντες, καὶ οὕτω μίαν τὴν προσκύνησιν τῷ σαρκωθέντι καὶ ἐναρθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ προσάγοντες. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἁψαμένη γυνὴ τοῦ κρασπέδου εἰς κράσπεδον ἔχουσα τὰς ἐλπίδας ἠλέγχετο, ἀλλ', εἰς τὴν ἀόρατον δύναμιν τοῦ τὸ ἱμάτιον περιβεβλημένου, οὗπερ τὸ κράσπεδον. Οὐδὲ ὁ τῷ πτύσματι τῆς τυφλώσεως ἐλευθερωθείς, εἰς πτύσμα τὴν πεποίθησιν εἶχεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀήττητον ἐξουσίαν τοῦ κελεύσαντος αὐτὸν οὕτω τὴν ἴασιν δέξασθαι. Ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ προσιόντες ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, περιπτυσσόμενοι δὲ τοῦτο, καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι, οὐκ εἰς λίθον ἢ ξύλον ἁπλῶς ἐπερείδονται, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ λίθου ἢ ξύλου τοῖς εὐσεβέσι μνημονευομένου χάριν. Ἢ σὺ καὶ τοὺς σωθέντας ποτὲ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διὰ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὑψωθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ὄφει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπιτρέπειν διέβαλες; Εἰ δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ μυστηρίου τοσαύτην ἐνέργειαν δι' ὄφεως ἐπεδείξατο· πόσῳ μᾶλλον αὐτὸ τῆς χάριτος τὸ πρωτότυπον δι' ἀνθρώπου σοι παρέξει, καθὼς καὶ παρέσχε τοῖς πιστοῖς τὰς πολυτρόπους εὐεργεσίας κατὰ τὸν εἰπόντα· «Ὥσπερ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.[1]»

VII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἔπαθεν ἀπαθῶς Θεὸς Λόγος.

Πολλαῖς καὶ λίαν σκαιῶς προτεθείσαις πλοκαῖς συντόμως κατὰ δύναμιν ἀντειπόντες, οὐκ οἴδαμεν τί χρησόμεθα τῇ νυνὶ προκειμένῃ, παίζειν μὲν οὐ βουλόμενοι, παιδεύειν δὲ μάλιστα πρὸς παιδιὰν καταγέλαστον οὕτως ἀναγκαζόμενοι, ἣν καὶ τὸ ἁπλῶς εἰπεῖν χλεύην ἐστὶν εἰσενεγκεῖν. Ἔπαθεν ἀπαθῶς. Ὢ τῆς ἀδιανοήτου σοφίας! Ὢ τῆς

1. Α' Κορ. 15, 21.

παιζούσης διδασκαλίας, οἰκοδομούσης ἅμα καὶ καθαιρούσης! οἷά ἐστιν ἰδεῖν τὰ τῶν παίδων ἐν ψάμμοις ἀθύρματα. Ἔπαθεν ἀπαθῶς· πρὶν ἀκούσω τοῦ ῥήματος, ἐπιλανθάνομαι τῆς σημασίας τοῦ, ἔπαθεν. Ἐπαγόμενον γὰρ τό, ἀπαθῶς, οὐκ ἐᾷ θάνατον, καὶ ταφήν, καὶ ἀνάστασιν δέχεσθαι, ἃ τὸ τῆς ἡμετέρας ἔχει σωτηρίας κεφάλαιον. Εἰ γὰρ ἔπαθε, πῶς ἀπαθῶς; Εἰ ἀπαθῶς, πῶς ἔπαθε; Λαλήσωμεν ἀλαλήτως, καὶ νοήσωμεν ἀνοήτως. Τίς εἶδε πίπτοντα ἀπτώτως, ἐγειρόμενον ἀνεγέρτως, πονοῦντα ἀπόνως, φρονοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀλαλήτως, ὠφελοῦντα ἀνωφελῶς, λυόμενον ἀλύτως, ἵνα λέξωμεν τό, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Τίς ἡ τῆς ἀφροσύνης ἐπίτασις; τίς ἡ τῆς μανίας ἔνστασις; τίς ἡ τῆς ἀνοίας παραπληξία; Περὶ μυστηρίου φρικωδεστάτου φέρειν ῥήματα γέλωτα πλατὺν ἐργαζόμενα, λόγον ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀλογίαν προβάλλεσθαι, ἀπόκρισιν διδόναι ἴσην τοῦ μὴ διδόναι, ἀσαφεστέραν ἑρμηνείαν παρέχειν μείζονος ἀπορίας μητέρα. Πῶς οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναδραμεῖν θεωρίας, ἢ εἰπεῖν ἠδυνήθη τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ῥῆμα, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Πῶς αἱ πολύστιχοι βίβλοι τὴν ὑπέρογκον ταύτην ἀποκάλυψιν ἡμῖν οὐκ ἐγνώρισαν; Παῦλος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθών, καὶ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἀκούσας ἐν παραδείσῳ, τοιοῦτον οὐδὲν ἀπεφήνατο. Μὴ ἄρα, τούτοις καταλιμπάνων τὴν τῶν ὑπερβαινόντων ἐξήγησιν, οὕτως οὐκ εἶπεν· Ἔπαθεν ἀπαθῶς· ἀλλ', «Ἔμαθε», φησίν, «ἀφ' ὧν ἔπαθε·[1]» καί, «Πεπειραμένος, κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα;[2]» Τὸ «πεπειραμένος», πόρρωθεν ἀνεῖλε τῶν τοιούτων λόγων τὴν ληρωδίαν. Ὁ γὰρ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοιότητα, ἢ πέπονθεν οὐκ ἀπαθῶς, ἵνα φυλάξῃ τό, «κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα·» ἢ καὶ τοὺς ἄλλους δείκνυσι παθόντας ἀπαθῶς, ἵνα σώσῃ τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμοιότητα. Ὥστε ἢ καὶ τὸν Σωτῆρα πεπονθέναι ἀληθῶς ὁμολογητέον, ἢ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπαθῶς πεπονθέναι, ὧν καθ' ὁμοιότητα πεπειραμένος ὁ Δεσπότης κηρύσσεται. Τίς δὲ καὶ ὑπομονῆς ἀπόδειξις ἐκ τοῦ παθεῖν ἀπαθῶς; Πῶς λέγεται ἡ ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ πόνων αἴσθησιν ἔλαβε; Πῶς δὲ δείκνυται ἡ ἄφατος καὶ ἀπαράβλητος πρὸς ἀνθρώπους φιλοστοργία, εἰ δίχα πόνων τὸ πάθος ἐγένετο; Τίς οὐχ αἱρεῖται παθεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ φίλων, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ ἀντιδίκων, εἰ ὑπερέξεστι παθεῖν ἀπαθῶς; Οὗ δὲ χάριν ἔλεγεν ὁ Δεσπότης, «Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής[3]», εἴπερ ἔμελλε τὸ πάθος ἀναλγήτως προσίεσθαι; Ἱνατί πρὸς τὸν Πατέρα ἐβόα· «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο;[4]» τίνος ἕνεκεν εὐχὰς ἱκετηρίους μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων πρὸς τὸν δυνάμενον σῴζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου προσέφερεν; Ἢ οὖν πάντα ἀληθῆ πιστευτέον, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν ὁμολογητέον· ἤ, τοῦ πάθους ἀπαθῶς γεγενῆσθαι λεγομένου, σχῆμα ἀνάγκη καὶ δόκησιν καὶ φαντασίαν πάντα λογίζεσθαι. Εἰ οὐ

1. Ἑβρ. 5, 8. 2. Ἑβρ. 4, 15. 3. Ματθ. 26, 41. 4. Ματθ. 26, 39.

πέπονθεν ἀληθῶς, οὐδὲ ἀνέστη πάντως ἀληθῶς. Εἰ μὴ ὄντως ἐγεύσατο θανάτου, οὐδὲ τὰ κέντρα ἔσβεσε τοῦ θανάτου· ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, ἔτι βασιλεύει πάντων ὁ θάνατος· ἔτι τῆς κληρονομίας ἀλλότριοι καθεστήκαμεν. Εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἀπατηλός, καὶ ἡ διαθήκη ψευδής, καὶ ἡ κληρονομία οὐκ ἀληθής. Νόμος ἡμῖν ταῦτα διαγορεύει· «Διαθήκη», φησίν, «ἐπὶ νεκροῖς βεβαία.[1]» Εἰ οὖν οὐ τέθνηκεν ὄντως ὁ τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἡμᾶς διαθέμενος, ἄκυρα τὰ τῆς Διαθήκης, ἀπόβλητοι οἱ λεγόμενοι κληρονόμοι. Ἀλλ' ἄπαγε τῆς τοιαύτης παραπληξίας, ὦ ἄνθρωπε! Καὶ ὁ διαθέμενος γὰρ τέθνηκε, καὶ ἡ Διαθήκη κεκύρωται, καὶ ἡ κληρονομία τοῖς πιστεύουσι πρόκειται, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς συκοφάνταις ἡτοίμασται. Εὑρίσκονται γὰρ πολλοὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ λέγοντες, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὃν οὐκ ἀληθῶς τεθνηκότα ἤγειρεν, εἴπερ ἀπαθῶς ἔπαθε. Καὶ Παύλου βοῶντος, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστός, οἱ Παύλου ἀντίδικοι τὸ «ἀπαθῶς» ἀντιφθέγγονται.

VIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἔπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησεν.

Οἱ κατὰ νόμον ὁδοιπορίαν ἀνύειν ἐθέλοντες, καὶ φεύγειν πᾶσαν πλάνην σπουδάζοντες, πάντα μᾶλλον αἱρήσονται παθεῖν, ἢ μικρὸν τῆς λεωφόρου παρελθεῖν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν ὁδὸν τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας βαδίζειν ἐθέλοντες, τηροῦσι μὲν τὰ ἴχνη τῶν ἀπλανῶς ὁδευσάντων· τὰ δὲ σημεῖα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μετὰ ἀκριβείας καταμανθάνοντες, πᾶσαν μὲν παραιτοῦνται παρεκτροπήν, ὅλοι δὲ γίγνονται τῆς ἀληθείας. Τούτου τοίνυν ἀναχωρήσαντες τοῦ σκοποῦ, τὰ νῦν οἱ τὰ ἐναντία δογματίζειν ἐθέλοντες, τὰ μὲν ἴχνη τῶν ὀρθοδόξων πατέρων καταλελοίπασι, καὶ τὰ σημεῖα τῶν θεολόγων ἀνδρῶν, τῶν τὴν ὁδὸν ὑποδειξάντων, παρελογίσαντο, πολλὰς δὲ παρεκτροπὰς μετεδίωξαν, τὰς μὲν πάλαι παρ' ἑτέρων ἐξευρεθείσας, τὰς δὲ νῦν παρ' αὐτῶν καινοτομηθείσας, οἷά ἐστι καὶ ἡ παράλογος φωνή, τό, Ἔπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησε. Μὴ δυνάμενοι γὰρ δεῖξαι τὴν φύσιν παθητήν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ ὤκνησαν· καὶ περὶ φύσεως ἐρωτώμενοι, περὶ βουλήσεως ἀποκρίνονται. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις, ἐχέτω χώραν ἡ βούλησις· εἰ δέ, κἂν μυριάκις δοθείη τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον· πῶς οὐ μανία τὸ λέγειν, Ἔπαθεν ὡς ἠθέλησεν; Ἢ τίς τῶν εὖ φρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι σύμφωνον δεῖ τῇ φύσει τὴν βούλησιν εἶναι; οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο ῥέπειν, τὴν δὲ πρὸς ἕτερον σπεύδειν· ἀλλὰ μένειν μὲν τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις, θέλειν δὲ τὴν φύσιν ὃ πρέπει τῇ φύσει καὶ συνέσει·

1. Ἑβρ. 9, 17.

ὡς εἴ τις ἄλλο μὲν ταύτην ἔχειν λέγοι, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπήγαγε καὶ πόλεμον· τῆς μὲν ἐγχειρούσης εἰς ἃ μὴ δεῖ, τῆς δὲ μὴ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ γὰρ πάσχειν πεφυκός, καὶ θέλον καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν ὑπόκειται· τὸ δὲ τοῦ πάσχειν ἐκτὸς κατὰ φύσιν, κἂν τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐχ οἷόν τε, τίς ποιήσει δέξασθαι τὴν οὐσίαν, ὅπερ οὐ πέφυκε; Πᾶν γένος ζῴων φυλάττει τὸν τῆς οἰκείας οὐσίας νόμον ἀσάλευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διαιτᾶται διὰ παντός, καὶ οὐδαμοῦ τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν. Κἂν μυριάκις ἄνθρωπος θέλῃ γενέσθαι πτηνός, ἀργεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως· κἂν θέλῃ ψυχὴν ἔχειν ἑνὸς τῶν ἀλόγων, γελᾶται θέλειν, οὐ πληροῦται τὸ ἔργον. Εἶτα, πᾶσα μὲν φύσις ἔχει τὸ ἀτυράννητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναντίας βουλήσεως· μόνη δὲ ἡ ἄτρεπτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἡττᾶται τῇ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; Ὢ τοῦ θαύματος! ἡ πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις φυλάττουσα, αὐτὴ τῶν τῆς ἀπαθείας ὅρων οὕτω ῥᾳδίως ἐξίσταται, καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὁπόσον κτίσματι δέδωκε; Πόθεν δὲ ὅλως ἐγνώρισται, ὅτι ἠθέλησε; Προφήτης οὐκ εἶπεν, Ἀπόστολος οὐκ ἐκήρυξεν· ἀλλ' οἱ μικρὸν ἡγούμενοι τὸ πάντων ὑπερορᾶν, ξένην φέρειν νομοθεσίαν μόνοι νεανιεύονται. Οὔτε τὸ «ἔπαθεν» ἀνέγνωμεν οὔτε «ὡς ἠθέλησεν» εὕρομεν. Τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἢ εἶδε πάσχοντα τὸν ἀπαθῆ καὶ ἀόρατον, ἢ τὴν περὶ τοῦτον θέλησιν κατενόησεν; Ὢ τόλμης τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὰς ἀοράτους δυνάμεις πηδώσης! Τίς παρῆλθε τὸν οὐρανόν; Τίς ὑπερέβη τοὺς θρόνους, τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὰς δυνάμεις, τὰς κυριότητας; Τίς ὑπερέπτη τὰ σεραφίμ; Τίς εἶδε τὰ ἐκείνοις ἀθέατα; Τίς κατενόησε φύσιν Θεοῦ καὶ θέλουσαν οὕτω, καὶ πάσχουσαν ἃ παρὰ τῶν Γραφῶν οὐ δεδήλωται; Οὔτε τὸ «ἔπαθεν» εἴρηται, οὔτε τὸ «ὡς ἠθέλησε» γέγραπται. «Ἐποίησεν ὅσα ἠθέλησεν [1]», ἀκηκόαμεν· ὅτι δὲ ἔπαθεν ὡς ἠθέλησεν, οὐδαμοῦ μεμαθήκαμεν. Τί οὖν εἰς βεβαίωσιν τὸ ἄδηλον φέρουσι; Τοῦτο προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδειξις ἀληθείας. Ἀλλ' ἔπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τῶν θνητῶν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν ἀθάνατον Λόγον.

IX.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς φωνάς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ὡς ἅπαντας ὑπερβαίνοντα.

Μόλις εὑρέθησαν οἱ πάντα ἀνατρέπειν ἀγωνιζόμενοι τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σπουδάζοντες μήτε τοὺς ἀνθρώπους ἔτι λογικοὺς τυγχάνειν, μήτε τὰ τῇ φύσει καλὰ μετ' ἀκριβείας καταμανθάνειν,

1. Ψαλμ. 134, 6.

ἁπλῶς δὲ πᾶσι καὶ ἀδοκιμάστως συμφέρεσθαι, ἐκ τοῦ δέχεσθαι τὰς τῶν ἱερῶν βίβλων φωνὰς ἀνεπισκέπτως καὶ ἀδιορθώτως, καὶ μὴ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπόν, καθ' ὃν ἐρρέθησαν. Εἰ γάρ τις, ὡς ἐκέλευσεν, μὴ σκοποίη τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ἁπλῶς δὲ καὶ ἀβασανίστως ἀκούοι τῶν λεγομένων, λείπεται καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους μάτην ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχεῖν, καὶ πάντα λόγον ἀνωφελῆ καὶ ἀνενέργητον μένειν, καὶ τοὺς ἀκούοντας μηδεμίαν ὄνησιν εἰς τὰ ταμιεῖα τῶν καρδιῶν παραπέμπειν. Οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὠσὶν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνιέναι μήτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἀπειλήν· «Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνιῆτε.[1]» Διὰ τοῦτο καὶ τό, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο[2]», ἀκούειν μὲν ἁπλῶς ἀναγκάζουσι, νοεῖν δὲ εὐσεβῶς οὐκ ἔτι ἐπιτρέπουσιν, ὥσπερ ἐξουσίαν ἔχοντες τὴν ἑκάστου διάνοιαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἕλκειν, οὐ πρὸς τὸ πρέπον καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος; Ποῦ οὖν ἢ τοῦ λόγου τὸ ἀκόλουθον, ἢ τοῦ ἀκούοντος ὠφέλιμον; Τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἴπερ μέλλοιεν ψόφον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχεσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μηδὲν τῇ ψυχῇ προσίεσθαι. Οὐχ οὕτω Παῦλος ἡμῖν παρεγγύησεν ὁ τῶν τοιούτων διδάσκαλος· οὐδὲ μετέχειν τινὸς ἀλόγως καὶ ἀδιακρίτως δεῖν ἀπεφήνατο· ἀλλὰ πῶς; «Τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφὴ τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.[3]» Τελειότητα συνεβούλευσε, γυμνασίαν ἐπήνεσε, διάκρισιν ποιεῖσθαι νηφάλιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ συνεβούλευσε. Πῶς οὖν ἄν τις διακρῖναι καλῶς δυνηθείη, μὴ λαμβάνων τῶν λεγομένων σύνεσιν; Ὥσπερ γὰρ ὁ καχεξίαν νοσῶν ἐν τῷ σώματι, οὐχ εὑρίσκει γνησίαν τῶν ἐδεσμάτων τὴν ἑκάστου ποιότητα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀγύμναστα ἔχων ἐκ ῥαθυμίας ἢ ἀλογίας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, γεύεται μὲν λόγων, οὐκ αἰσθάνεται δὲ τῆς τούτων δυνάμεως, οὐδὲ γινώσκει τὴν τῶν νοημάτων ποιότητα· μετέχει δὲ πάντων ἀνοήτως καὶ ἀφυλάκτως δίκην ἀλόγων, τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφέλιμον, ὡς ἔτυχε, προσιέμενος, καὶ μηδὲ ἐν καθαροῖς ἀριθμεῖσθαι ζῴοις δυνάμενος· ὡς οὐ μηρυκίζων, καὶ λεπτυνομένην τὴν λογικὴν τροφὴν παραπέμπων εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατέργαστον αὐτὴν καὶ ἀκατάλληλον ἀναλίσκων, μᾶλλον δὲ βλάβην ἐκ τῆς περὶ τὴν πέμψιν πλημμελείας ἤ τινα πρὸς σύστασιν ζωῆς εὐεργεσίαν δεχόμενος. Ἢ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ τὸν κληθέντα δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυνάστου, νοητῶς τὰ παρατιθέμενα νοεῖν ἐγκελεύεται ὁ θεῖος νόμος; Οὕτως οὐ δεῖ γυμνὰ νοημάτων ἁρπάζειν τὰ ῥήματα, σκοπεῖν δὲ ἐπιμελῶς τὸ πρέπον Θεῷ, τὸ συμφέρον ἡμῖν, τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας, τὸ σύμφωνον τῷ νόμῳ, τὸ κατάλληλον τῇ φύσει, τὸ γνήσιον τῆς πί-

1. Ἡσ. 6, 9. 2. Ἰω. 1, 14. 3. Ἑβρ. 5, 14.

στεως, τὸ βέβαιον τῆς ἐλπίδος καὶ ἀνόθευτον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀνύβριστον τῆς δόξης, τὸ κρεῖττον τοῦ φθόνου, τὸ τῆς χάριτος ἄξιον· ἅτινα πάντα σύνεστι μὲν ταῖς εὐσεβέσιν ἐννοίαις, καθὼς ἐγνωρίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ, «῾Ο Λόγος σὰρξ ἀγένετο·» λείπει δέ, ὡς εἰκός, ταῖς ἀτόποις καινοτομίαις, ἐπὶ τοιαύτας ματαιολογίας ἐξ ἀνάγκης καταφευγούσαις. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὁ τὰς λέξεις δεχόμενος καὶ μὴ καταμανθάνων τὰ σημαινόμενα, πῶς νοήσει τὰ μάχεσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα κατὰ τὸ πρόχειρον; Πῶς εὑρήσει τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν; Πῶς ἀπόκρισιν δώσει τοῖς ἐπερωτᾶν βουλομένοις; Πῶς φυλάξει τὸ γεγραμμένον· «Τὸ εἰδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι;[1]»

X.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· ῎Επαθεν ὁ Θεὸς λόγον σαρκί.

Θαυμάζειν ἔπεισί μοι, πῶς, τοσούτους νεωτερισμοὺς ἐπεισάγοντες οἱ τῶν καινῶν δογμάτων εὑρεταί, κόρον λαβεῖν τῆς τοιαύτης καινοτομίας οὐκ ἠδυνήθησαν· ἀλλὰ εἴ τι ξένον ἐπινοεῖν πρὸς ἀπάτην τῶν ἁπλουστέρων νεανιεύονται, οἷον καὶ τὸ προκείμενον νῦν εἰς ἐξέτασιν· «῎Επαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.» Πάλιν ἐνταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἄλογον, πολὺ δὲ τὸ ἄτοπον. ᾿Αλογίας μὲν γὰρ τὸ λέγειν, ἕτερον ἑτέρῳ πάσχειν· ἀτοπίας δὲ τό, «῎Επαθεν ὁ Λόγος.» ῞Οπερ γυμνὸν προκαλύμματος εἰπεῖν οὐ τολμῶντες, ἐπήγαγον τὸ «σαρκί», καθάπερ πρόσωπον αἰσχρὸν τὸ ἀπρεπὲς τοῦ φρονήματος δολερῷ προσωπείῳ καλύπτοντες. Εἰ ὁ Λόγος ἔπαθεν, ἑαυτῷ ἔπαθεν· εἰ δὲ ἕτερον τὸ παθόν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον, εἰ μὴ μόνη ἡ ὕβρις κατὰ ἀναφορὰν τοῦ πάσχοντος σώματος εἰς τὸν ἡνωμένον ἀνατρέχουσα Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, «῾Ο Λόγος ἔπαθε σαρκί», ἄγραφον, ἀνοίκειον, ἀσύστατον, ἀνακόλουθον. ᾿Αλλ᾿ ἐπειδὴ βλασφημεῖν μὲν ἀπαύστως ἔκριναν, τὸ δέ, «῎Επαθεν ὁ Λόγος», ἔγνωσαν ἀπαράδεκτον ἀκοαῖς εὐσεβέσι, φάρμακον προσθεῖναι τὸ «τῇ σαρκὶ» τοῖς ῥημάτων τραύμασιν ἐδικαίωσαν· δέον μήτε τὴν νόσον ἐπάγειν, μήτε φαρμακείας ἀπατώσης φροντίζειν. Οὐδὲν γὰρ τῶν παραλόγων τεχνασμάτων εὑρίσκεται τῇ ἀληθείᾳ συναρμοζόμενον· ἀλλ᾿ αὐτὸ τὸ πολλάκις ἑαυτῷ μαχόμενον, καὶ μὴ εὑρίσκον στάσιν παρὰ τοῖς συνετῶς ἐπαΐουσιν. Οὔτε ὁ Λόγος παθητὸς τῇ σαρκί, οὔτε ἡ σὰρξ ἀπαθὴς τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τὸ πάθος προσίεται, καὶ ὁ Λόγος ἀχώριστον τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθές. Εἰ οὖν οὗτος τῇ σαρκὶ πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἴποιμεν; ὅτι πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν οὐ πάσχει, ταύτῃ τὸ ἀπαθὲς ἐχαρίσθη· εἰ δὲ πάσχει, τῶν δύο τὸ πάθος κατεψηφίσαντο, εἴπερ, καθώς φασιν, ὁ μὲν Λόγος πάσχει

1. Κολ. 4, 6.

τῇ σαρκί, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσι· Πῶς οὖν εἴρηται· «Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; [1]» Λέγε Χριστὸν παθόντα, καὶ σύνδρομον εὑρήσεις τὸ ὄνομα τῆς σαρκός. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὸν Θεὸν Λόγον, ἁπλῆν οὐσίαν ἐσήμανεν· ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστόν, τὴν συνάφειαν τῶν δύο φύσεων ἐφανέρωσε. Καὶ οὕτως ἁρμόζειν δύναται τὸ λέγειν, «Ἔπαθεν ὁ Χριστός», διὰ τὸ τὴν προσηγορίαν ταύτην τὰ δύο μηνύειν ἅμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, τὴν γευσαμένην θανάτου. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, Ἐξ ὧν, οὐκ εἶπε, γυμνὸς ὁ Θεός, ἀλλ' «Ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα·» ἵνα δείξῃ τὸν μνημονευόμενον, κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρός. Μὴ εἶπεν. Ἐξ ὧν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πείθομαι· Ἔπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι ἔπαθεν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί, δίδαξόν με σαφῶς, πότερον ταὐτὸ κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ σάρξ, ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο. Εἰ μὲν οὖν ταὐτό, ἔπαθεν ὁ Θεὸς ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ αὐτὸ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα. Εἰ δὲ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνῳ πάσχει, πάσης φύσεως ἑαυτῇ πασχούσης, οὐχ ἑτέρᾳ οὐσίᾳ; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἵππῳ· οὐκ ἀποθνήσκει ψυχὴ σαρκί· ἀλλὰ λύεται μὲν σάρξ, χωρίζεται δὲ ψυχή. Λέγεται δέ, ὅτι τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο παραστατικὸν ψυχῆς καὶ σαρκός, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηκέναι, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχήν. Τοιγαροῦν οὐδεὶς εἶπε· Τοῦ δεῖνος ἡ ψυχὴ τέθνηκε τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ δεῖνα ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστώς· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μηνύων ἀθάνατον, εἰς τὸν αἰῶνα τοὺς δικαίους ἔφησε ζῆν, ὡς ἡ ἁγία Γραφὴ μαρτυρεῖ. Ἐκείνων δὲ πᾶσα θεία βίβλος κατηγορεῖ. Πόσοι προφῆται; πόσοι ἀπόστολοι; πόσοι εὐαγγελισταί; καὶ οὐδαμοῦ παρ' οὐδενὶ τοιαύτη φωνή. Τὸ δέ, Χριστὸς ἔπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκήρυκται. «Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.[2]» «Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός [3]», «Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς.[4]» Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοσοῦτον νέφος μαρτύρων παρατρέχουσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος νομοθεσίας ἔμπροσθεν ἄγουσι; κατατολμῶντες τῆς βοώσης ἐντολῆς· «Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· [5]» μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερὸς καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθὺς ἔταξε τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ· «Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν·» εἶθ' οὕτως ἐπήγαγον τά τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τά τε οἰκονομικὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τούτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκείως καὶ προσφόρως τὰ διάφορα δεχομένου, κατὰ τὴν τοῦ μακα-

1. Ῥωμ. 9, 5. 2. Α' Κορ. 5, 7. 3. Πράξ. 26, 23. 4. Α' Κορ. 15, 3. 5. Παρμ. 22, 28.

ρίου Παύλου φωνήν· «Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.[1]» Μὴ δὴ καταλείψωμεν τὸν θεμέλιον, ὃς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑκατέραν φύσιν, τήν τε δόξαν, τό τε πάθος ἀληθινῶς προσιέμενος. Ἐὰν εἴπῃς Θεὸν μόνον, ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χρείαν; ἐὰν εἴπῃς ἄνθρωπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἀλλὰ Χριστὸν λέγειν καλόν· τῇ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρπούμενον, τῇ ἡνωμένῃ δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῇ δὲ ἀχωρίστῳ ἑνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν δῶρον τοῖς πιστοῖς χαριζόμενον. Οὕτω δείκνυται καὶ τὸ θεῖον ἀπαθές, καὶ τὸ πάθος ἀληθινόν, καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀνθρώπων κοινόν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφής, καὶ ὁ θεμέλιος τῆς διδασκαλίας ἀσάλευτος, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ μέγεθος ἔνδοξον, καὶ τὸ θαῦμα τῆς ἀρχαιότητος ἀξιόπιστον, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὀρθοδοξίας ἀνόθευτον, καὶ τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων ἁπάντων σύμφωνον. Τὸ δὲ λέγειν τὴν μηδέπω ῥηθεῖσαν φωνήν, καὶ ἀναθεματίζειν ἅπαντας, τοὺς μὴ εἰπόντας Θεὸν Λόγον παθόντα σαρκί, τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τῶν νῦν ἀνθρώπων φέρει τὸ θράσος, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κηρύκων καὶ διδασκάλων ἐκτείνειν τὴν τόλμην. Ἱνατί δὲ καὶ φεύγουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ πιστεύειν ἐκελεύσθημεν; Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας καλόν. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὄνομα ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. «Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρός.[2]» Αὐτὸς κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· αὐτὸν ἐπεκαλεῖτο τελειούμενος Στέφανος· «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.[3] Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα.[4]» Αὐτὸς Σωτήρ, αὐτὸς Λυτρωτής· Χριστὸς τὰ πάντα. Τί φεύγουσι τὸ πολυπόθητον ὄνομα; Τοῦτο τὰς νόσους ἤλασεν· «Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει.[5]» Τοῦτο τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευσε· «Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς.[6]» Πῶς οὖν, τοῦτο καταλιπόντες ὡς ἀπαρέσκον αὐτοῖς, τὸ παρ' οὐδενὶ τῶν ἁγίων κείμενον τεθείκασι, τό, Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκί;

XI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποίαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι δίκην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.

Οὐκ ἔστιν, ὡς ἔοικε, φιλονεικούντων ἀνδρῶν ἄλογον ὁρμὴν λό-

1. Α' Κορ. 3, 11. 2. Φιλιπ. 2, 10-11. 3. Πράξ. 7, 58. 4. Α' Κορ. 8, 6. 5. Πράξ. 3, 6. 6. Πράξ. 16, 18.

γοις τισὶν ἐπισχεῖν· ἀλλὰ κἂν μυρίους τις ἐπάγῃ καὶ ἀναντιρρήτους ἐλέγχους, τὴν μὲν ἀλήθειαν ἔδειξε, τοὺς δὲ τοῦ ψεύδους ἐργάτας οὐκ ἔπεισεν. Οὕτω γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας ἀποκοπέντες μετὰ πολλὰς φανερὰς ἀποδείξεις, οὐκ ἀφίστανται τοῦ οἰκείου σκοποῦ, οὐδὲ ἔρχονται πρὸς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν· ἀλλ' ἀτραποὺς δεξάμενοι, ἐπὶ κρημνοὺς περιέρχονται, παραλόγους πεύσεις προτείνοντες, καὶ οὐκ αἰσχύνονται λέγειν· Πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τιμωρηθήσονται, εἰ μὴ Θεὸν ἀνῃρήκασι; φεῦ τῆς ἀναιδοῦς ἀτολμίας! Φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ἐγχειρήσεως! εἰς ἐκδίκησιν Χριστοῦ τὰ Χριστοῦ διασύρουσιν. Ἵνα, φασίν, Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ἀπαιτηθῶσιν, ἀνατρεπέσθω τὰ πάντα, ῥᾳδιουργείτω τὸ δόγμα, βλασφημείσθω Θεός, παθητὸς καλείσθω ὁ ἀπαθής, ὑβριζέσθω ἡ δόξα, πλανάσθω τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Ἄνθρωπε, μὴ ἐκδίκει Θεὸν ἐφ' ὕβρει Θεοῦ· μισῶ συνηγορίαν ἀτιμίας πρόξενον· κρεῖττον Ἰουδαῖον κερδῆσαι, ἢ Χριστιανοὺς αἰσχυνθῆναι· κρεῖττον τοὺς πεποιηκότας φυγεῖν, ἢ τὸν πεπονθότα τοιούτου συνηγόρου τυχεῖν· κρεῖττον ἐκείνους συγγνώμην εὑρεῖν ἢ τούτου τρεπτοῦ καὶ παθητοῦ κατὰ τὴν θεότητα δόξαν λαβεῖν. Τί παρέχεις Ἰουδαίοις καύχημα μέγιστον, ὡς θεότητος αὐτῆς περιγενέσθαι δεδυνημένοις; οὐδὲ γὰρ τὸν ναὸν ἔχουσιν ἄν, εἰ μὴ ὁ ἐνοικῶν συνεχώρησεν, ὃς καὶ τὸν λυθέντα ἤγειρεν, αὐτὸς δ' ἄλυτος ἔμεινε. Τί παρὰ γνώμην τοῦ πεπονθότος φέρεις τὴν ψῆφον; τί πλέον λυπεῖς, οἷς δῆθεν ἐκδικεῖς, ἢ ἐκεῖνοι τετολμηκότες ἐλύπησαν; Τί τὰς ἀψευδεῖς ἀποφάσεις ἀνατρέπεις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ; Αὐτὸς ἔλεγε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι.[1]» Καὶ σὺ δίκην ἀπαιτεῖς, ὡς ἐγνωκότας Θεοῦ παρουσίαν, καὶ δεδρακότας κατὰ Θεοῦ μιαιφονίαν; Παῦσαι χαλεπώτερα τολμῶν τῆς τῶν σταυρωσάντων παρανομίας. Ἐκεῖνοι ψιλὸν ἄνθρωπον νομίσαντες τὸν Χριστόν, ἀπεκτείναντο· σύ, Θεὸν ὁμολογῶν ἀληθινόν, τρεπτόν, καὶ παθητόν, καὶ νεκρὸν διὰ τῆς καλῆς ἐκδικήσεως ἀποφαίνεις. Ὅσῳ δὲ τολμηρότερον τοῦ ὡς ἄνθρωπον οἴεσθαι ἀδικεῖν τὸ εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν τοσούτῳ γε ἀθλιώτερος ὁ τὸν Θεὸν Λόγον τῇ γλώσσῃ μάτην φονεύων τῶν εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου τοὺς ἥλους μάτην πειράντων. Πλὴν οὐκ, ἐπειδὴ σὺ χαλεπώτερος τῆς φοβερᾶς καταδίκης, ἐκείνους ἁρπάζομεν· ἀλλὰ καὶ τῇ θεότητι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τηροῦμεν τὸ ἀπαθές, καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τῇ ἡνωμένῃ προσμαρτυροῦμεν τὸ πάθος, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ὁμολογοῦμεν ἀπαιτεῖσθαι δίκην, ὡς εἰς αὐτὴν ἄντικρυς θεότητα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονοίας ἠσεβηκότας. Ἢ καὶ νῦν οὐχ ὁρῶμεν τοὺς κατὰ ναοῦ πολλάκις ἀνακειμένου Θεῷ χεῖρας ἀθεμίτους ἐκτείναντας ἐφ' ὕβρει ἢ καταλύσει, καίτοι κατὰ ξύλων ἢ λίθων πράττοντας, οὕτω δεχομένους τὴν τιμωρίαν, ὡς κατὰ Θεοῦ τὴν τόλμαν ἐκτείναντας; Καὶ ναὸς μὲν τοιαύτην δέχεται τὴν ἐκδίκησιν ἄψυχος· ναὸς δὲ

1. Λουκ. 23, 34

ζῶν ἄχραντος, ναὸς Θεῷ συνημμένος ἀρρήτως, ἀδιασπάστως, οὐ πολὺ πλέον ἐκδικηθήσεται, ὡς αὐτὸς μὲν ἀδίκως παθών, τῆς δὲ ὕβρεως ἀνατρεχούσης εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ Θεόν, τὸν ἐν γενόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ πολλὰ θαύματα ἐργασάμενον; Μηδὲ γὰρ ἐξεῖναι τοῖς Ἰουδαίοις ἀπολογίαν εὑρίσκειν, ὡς εἰς ἄνθρωπον ψιλὸν ἁμαρτήσασιν, τῶν πολυτρόπων θαυμάτων οὐ συγχωρούντων λανθάνειν τῆς ἐνεργούσης δυνάμεως τὸ θεοπρεπὲς καὶ ἔνδοξον· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἔφριξεν ἀπ' ἀρχῆς τὰ γενόμενα; Κατὰ προφητείαν ἡ γέννησις, ὁ τόπος γνώριμος, ὁ τρόπος ἐπίσημος, ὁ χρόνος οὐκ ἄδηλος, πᾶς λόγος ἐργοχειρούμενος, δρόμος ἀστέρος μηνύων ὕμνον ἀγγέλων, μάγοι πόρρωθεν πρὸς δωροφορίαν ἑλκόμενοι, Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ταρασσόμενος· Ἰουδαία ἅπασα συγκλονουμένη, φανέρωσις ἐναργὴς τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· Συμεὼν παιδίον κατέχων καὶ Θεοῦ σωτήριον ἑρμηνεύων· Ἄννα προφητεύουσα· μαρτυρῶν Ἰωάννης πρὸς Ἰορδάνην· φωνὴ Πατρὸς οὐρανόθεν, τοῦτον Υἱὸν ἀγαπητὸν πᾶσι γνωρίζουσα· Πνεύματος ἐπιφοίτησις περιστερᾶς ἐν εἴδει τῇ κορυφῇ ἐπιπίπτουσα· μεταβαλλόμενον ὕδωρ εἰς οἶνον· ἄρτοι πέντε πληθυνόμενοι παραδόξως εἰς χιλιάδων ἀπόλαυσιν, καὶ περισσεία κλασμάτων κόφινοι δώδεκα· πάθη λόγῳ φυγαδευόμενα, δαίμονες προστάγματι διωκόμενοι, μᾶλλον δὲ πόρρωθεν ὁμολογοῦντες τὸ τῆς ἐξουσίας ἀφόρητον· νεκροὶ τῆς τοῦ θανάτου τυραννίδος εὐθὺς ἀποσπώμενοι· κράσπεδον ἱματίου τῇ μὲν καμνούσῃ γυναικὶ φέρον τὴν ἴασιν, τῆς δὲ κρυπτομένης θεότητος δημοσιεῦον τὴν δύναμιν. Πᾶσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐπὶ τῇ λύσει τοῦ ὁρωμένου ναοῦ, καὶ τῇ ὕβρει τοῦ ἀχωρίστου Θεοῦ πολυτρόπως ταρασσομένη· ἀνάστασις τοῦ παθόντος ὑπὸ τῶν σταυρωσάντων μαρτυρουμένη. Φυλάσσοντες γὰρ τὸν παθόντα, ἡττήθησαν τῷ παραδόξῳ νεκρῷ. Τοσαῦτα ἦν καὶ πολλῷ πλέον τὰ μηνύοντα τὴν κρυπτομένην θεότητα. Καὶ πῶς φεύξονται τῆς θεομαχίας τὴν τιμωρίαν οἱ πρὸς οὕτω λαμπρὰς ἀποδείξεις τυφλώττειν ὑπ' ἀγνωμοσύνης σπουδάσαντες;

XII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρῶσθαι.

Τοσαύτης ἀποδείξεως ἐν τοῖς προλαβοῦσι πᾶσι γεγενημένης, οὕτω πολυτρόπου καὶ φανερᾶς, δέον αἰσθανθήσεσθαι τὸ πλῆθος τοὺς ἀντιλέγοντας τῶν ἐλέγχων, οἱ δὲ καὶ ἄλλας ἀντιθέσεις ἀναισχύντους πλέξαι μάτην οὐκ ὤκνησαν. Ἰουδαῖος, φησίν, ἐστίν, ὁ τὸν Θεὸν αὐτὸν μὴ ὁμολογῶν ἐσταυρῶσθαι. Καλῶς ἡμᾶς τῆς αὐτοῖς χρεωστουμένης προσηγορίας ὑπέμνησαν. Αὐτοὶ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσπάσαντο τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, ἀρνούμενοι μὲν τὴν σωτήριον ἐνανθρώ-

πησιν, ἀπωθούμενοι δὲ τὴν τῶν δύο φύσεων σύνοδον καὶ ἕνωσιν. Τίς Ἰουδαῖος ὁ τὴν χάριν δεξάμενος, ἢ ὁ τῷ νόμῳ κατὰ τὸ γράμμα παρακαθήμενος; Ἡμᾶς ἡ χάρις ἐδίδαξε Θεὸν ἀόρατον ἐν δρωμένῃ φανερωθῆναι σαρκί· ἐκεῖνοι τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει παρέμειναν τὴν θεότητα γυμνὴν ἐν διαφόροις εἴδεσι καὶ σχήμασιν ὑπογραψάσῃ. Πῶς οὖν ἄλλους λέγουσιν Ἰουδαίους, αὐτοὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν πλοῦτον ἀποσεισάμενοι; Οὐκ ἤκουσαν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον; Τί ἄρα οὐκ εἶδον θεότητος ἐπιδημίαν; καὶ πῶς γέγραπται· Ὤφθη Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὤφθη τῷ Ἰσαάκ, ὤφθη τῷ Ἰακώβ, ὤφθη τῷ Μωσῇ, καὶ μυρίοις ἄλλοις; Τί οὖν ἐπεθύμησαν, καὶ οὐκ εἶδον; ὃ ἡμεῖς ἰδεῖν ἠξιώθημεν, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἄρρητον καὶ ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οἱ τοίνυν ὁμολογοῦντες τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παράδοξον ἕνωσιν, οὗτοι τοῦ ξένου θεάματος τετυχήκασιν· οἱ δὲ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετοῦντες μετὰ τῶν ἄνωθεν Ἰουδαίων ἔχειν τὴν μερίδα προδήλως ἐλέγχονται, τῶν μὴ κατηξιωμένων ἰδεῖν μήτε ὄψει, ἅπερ ἡμεῖς ἑωράκαμεν. Ἰουδαίων γὰρ τὸ μὴ δέξασθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. Τούτοις συνάπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀπωθούμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ μείζοσιν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι γίνονται. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν τοσαῦτα μετὰ σαρκὸς θαυματουργήσαντα Θεὸν εἶναι ἀγνοήσαντες, οὗτοι δῆθεν ὁμολογοῦντες ἀνάξια κατὰ τῆς θεότητος ἀπεφήναντο, πάντα τὰ πάθη τῆς ληφθείσης σαρκὸς εἰς αὐτὸν ἀνενεγκεῖν τὸν Θεὸν Λόγον φιλονεικήσαντες. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσιν (ἔμαθον γὰρ ἰταμῶς μάχεσθαι τοῖς προδήλοις)· Οὐ λέγομεν παθητὸν τὸ θεῖον. Πῶς οὐ λέγετε, ὅτι τέχνῃ τὸν λόγον κατασκευάζετε; Ἔπαθε, φησίν, ὡς ἠθέλησεν· οὐ μὴν παθητὸν αὐτὸν λέγομεν. Τί προσποιεῖσθε φείδεσθαι τοῦ ὀνόματος, κατατολμῶντες τοῦ πράγματος; Εἰ κατηγορεῖτε τῶν λεγόντων μὴ πεπονθέναι τὸ θεῖον, πῶς οὐχ ὁμολογεῖτε λέγειν αὐτὸν παθητόν; Εἰ ὁ μὴ λέγων θείας φύσεως πάθος, Ἰουδαῖος καθ' ὑμᾶς· ὁ λέγων, Χριστιανός. Καὶ πῶς οὐ ποιεῖτε προτιμότερον τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀπαθὲς ὁμολογοῦντα τὸ θεῖον, ὑμῶν τῶν ἀποφαινομένων αὐτὸ παθητόν; ὡς εἶναι ὑμῖν ἀνάγκην Ἰουδαίους ὑμᾶς καλεῖσθαι προσμαρτυροῦντας τὸ ἀπαθές; ἢ Χριστιανοὺς ὀνομάζεσθαι κατὰ τὸν ὑμέτερον ὅρον νομοθετοῦντας τὸ πάθος; Γνωρίσατε φανερῶς ἣν ἔχετε δόξαν. «Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.[1]» Εἰ μὴ πέπονθεν ὁ Λόγος, οὐκοῦν ἡ σάρξ. Εἰ μὴ ἡ σὰρξ πέπονθεν, οὐκοῦν ὁ Λόγος. Εἰ μηδέτερον τούτων, οὐκοῦν ἄλλο τρίτον. Εἰ μηδὲν μηδόλως, οὐκοῦν τὸ πάθος οὐ γέγονεν. Εἰ, μηδενὸς παθόντος, τὸ πάθος γέγονε, δόκησις γέγονε· δοκήσει σῳζόμεθα. Πρὸς Μανιχαίους οὐκοῦν ηὐτομολήσατε. Καὶ πῶς φεύγετε τὴν ἐκείνων προσηγορίαν, ὧν φαίνεσθαι κλη-

1. Ῥωμ. 10, 10.

ρονόμοι τῆς ἀφορήτου κακοδοξίας; Οὕτω δὲ Ἰουδαίων χείρους φανήσεσθε, καὶ Μανιχαίων οὐ πόρρω. Καὶ τί λέγομεν Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων; Αὐτοῦ τοῦ πάντων εὑρετοῦ τῶν κακῶν τοῦ ταῦτα ὑμῖν ὑποσπείραντος τὰ ζιζάνια, τοῦ φθονοῦντος τοῖς καλοῖς ἅπασι διαβόλου, τολμηροτέρους ἑαυτοὺς ἀπεφήνατε. Ἐκεῖνος, ὅτε εἶδεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνθεον δόξαν, κέντροις τοῦ φθόνου νυσσόμενος, οὐ πρότερον ἐτόλμησε προσαγαγεῖν τὴν πεῖραν, ἕως οὗ εἶδεν ἁψαμένην τὴν πεῖναν, ἀνθρωπίνης ἐνδείας γνώρισμα. Οὗτος ᾔδει τῆς θεότητος τὸ ἀπαθὲς ἴδιον καὶ ἀπείραστον· ὑμεῖς δὲ τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῆς θεότητος αὐτῆς ἀποφαίνεσθε, καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ πάθος αὐτῇ τῇ θεότητι σαφῶς περιφέρετε. Ἐκεῖνος δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος προσηγορεύθη· ὑμεῖς δὲ δι' ὑπερβολὴν τῆς κατὰ Θεὸν ἀπονοίας θεοκτόνους τοὺς Ἰουδαίους προσαγορεύετε· καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε μείζονα δύναμιν τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων Ἰουδαίοις τοῖς μαθηταῖς ἀπονέμοντες· καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον κατηγορίαν γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν δοξάζετε. Παθητὸν γὰρ εἶναι κατασκευάζετε.

XIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ ἐσθίοντες οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον φύσιν.

Πολλῶν καὶ πονηρῶν τεχνασμάτων γεγονότες πατέρες, οἱ τὰ αἰώνια ὅρια τῶν ἐνθέσμων πατέρων μετᾶραι φιλονεικήσαντες, οὐκ ἠρκέσθησαν τοῖς ἰδίοις ἐκγόνοις· ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν πάλαι πολεμίων τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀμβλωθρίδια δυσγενῆ κακῶς ἀποκλέψαντες, ὡς εὐγενῆ καὶ τέλειον τόκον δογμάτων προβάλλονται, καὶ δι' αὐτῶν τὰ Μανιχαίων ἡμῖν ἐπισείουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἀγγέλους τῇ οἰκείᾳ φύσει τροφῆς μετεσχηκέναι τερατευόμενοι, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δίχα σαρκὸς τροφὴν καὶ ποτὸν εἰληφέναι ἀποφαινόμενοι· καίτοι τῆς ἁγίας Γραφῆς οὐ τῇ φύσει τοῦτο γεγενῆσθαι, τῇ δὲ ὄψει μόνῃ σαφῶς παριστώσης. Εἰ γὰρ ἦν φύσει τὰ γινόμενα, ἔδει τοὺς τρεῖς ἐκείνους ἄνδρας ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀγγέλους προσαγορεύεσθαι (πολὺ γὰρ τῶν δύο γενῶν τὸ διάφορον)· ὡς ἄνδρας μὲν ὄντας, μηδὲν κατὰ φύσιν ἀγγελικὸν ἐπιδείκνυσθαι· ἀγγέλους δὲ ὄντας, κατὰ μηδὲν μέλος σωματικὸν καὶ ἐπιφαίνεσθαι, οἷα δὴ πνεύματα. Πῶς οὖν διδόασιν αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφήν, ὡς ἀνδράσι; Ψευδῶς τοίνυν ἄγγελοι μνημονεύονται. Ἀλλ' ὡς ἀγγέλοις; καὶ τίς μετουσία πνεύμασι τροφῆς αἰσθητῆς; ἢ τάχα μυθολογοῦσι καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνανθρωπήσαντας σωματικοῖς ὀργάνοις ἀπολαῦσαι σωματικῶν ἐδεσμάτων; Εἰ δὲ μεταβαλλόμενοι φαῖεν, ἐνδείξεως, οὐ φύσεως, εἶναι τὴν εὐωχίαν, πάντως ἢ καταλεί-

ψουσιν ὡς ἀνοίκειον τὸ παράδειγμα, ἢ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος φαντασίαν ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπεισάγοντες εὑρεθήσονται. Πῶς οὖν τολμῶσιν ἕλκειν, ὡς ὅμοιον τὸ ἀνόμοιον; Τί κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην οἰκονομίαν ἡ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν σχήμασιν ἱστορία; Μὴ φαίνονται; πότε; ἢ ποῦ; ἢ παρὰ τίνος ἐτέχθησαν, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστός; Μὴ ἁφῇ κατὰ τὸν ἴσον ὑπεβλήθησαν τρόπον; Μὴ περιτομὴν ἐδέξαντο; μὴ προκοπὴν ἢ αὔξησιν ἐπεδείξαντο; μὴ νηστεύσαντες ὕστερον ἐπείνασαν; μὴ κοπιάσαντες ἐξ ὁδοιπορίας ἐδίψησαν; μὴ τὸν ὕπνον ὡς οἰκεῖον ἐγνώρισαν; μὴ πεῖραν μαστίγων ἔλαβον; μὴ θανάτου παραπλησίως ἐγεύσαντο; μὴ ταφῇ παρεδόθησαν; μὴ κατέλειψαν ἱμάτια εἰς πολλοὺς μεριζόμενα, διδάσκοντα τῇ πείρᾳ, μηδὲν νοεῖν κατὰ δόκησιν, ἀλλὰ πάντα καθ' ὑπόστασιν καὶ ἀλήθειαν; Εἰ γὰρ δοκήσει σῶμα εἶχεν ὁ Χριστός, ὥσπερ δοκήσει σχῆμα ἀνδρῶν οἱ ἄγγελοι, ἔδει μηδὲ τοῦ Κυρίου φανῆναί τε καὶ ἁφῇ ὑποβληθῆναι ἱμάτια, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐγένετο. Πῶς οὖν τὸ μηδὲν ἐοικὸς ἐκεῖνο τῷ προκειμένῳ ἐπιφέρουσιν ἀναιδῶς, καὶ συνάπτειν πειρῶνται τὰ κατὰ τοσούτους τρόπους παρηλλαγμένα; Καὶ σκοπήσωμεν ἐκ παραλλήλου τοὺς ἡμῶν τε καὶ ἐκείνων λόγους. Ἡμεῖς φαμεν ἀληθῶς βεβρωκέναι κατὰ τὴν σάρκα τὸν Κύριον, ἐπειδὴ τοῦτο πάσης σαρκός· ἐκεῖνοί φασι βεβρωκέναι τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ τότε τὸ τοιοῦτον φύσις ἀγγέλων ἐδέξατο. Ἡμεῖς μάρτυρα τὴν πεῖραν ἔχομεν· αὐτοὶ καὶ λόγων ἄλλων καὶ ἔργων μαρτυρούντων αὐτοῖς ἀποροῦσιν. Ἡμεῖς καὶ πεῖναν καὶ δίψαν ἐκ τῶν ἁγίων παριστῶμεν Γραφῶν αὐτοῖς· ἐκεῖνοι τούτων οὐδέτερον ἐπὶ τῶν ἀγγέλων δεῖξαι δυνήσονται. Ἡμεῖς μέλη κατὰ τὴν τοῦ παντὸς ἀνθρώπου διάπλασιν· ἐκεῖνοι φύσιν ἀγγέλων, ἣν οὐδεὶς ἔχειν μέλη τετόλμηκεν ἀποφήνασθαι. Μελῶν δὲ μὴ ὄντων, τί τὸ προσιέμενον τὴν τροφήν; τί τὸ λεπτύνον; τί τὸ πέπτον; τί τὸ κατέχον; τί τὸ τὴν πέψιν ἐργαζόμενον; τί τὸ ἑξῆς, ὅπερ τιμήσω τῇ σιωπῇ; Ὥσπερ οὖν ἄνδρες φανέντες οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἦσαν ἄνδρες τῇ φύσει, οὕτως οὐδὲ ἐσθίειν νομισθέντες, ἤσθιον φύσει· τὸν φιλόξενον δὲ τρόπον τοῦ Ἀβραὰμ ἐτίμων τῷ σχήματι τῆς μετουσίας, ζηλωτὴν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνοντες.

XIV.

Πρὸς τοὺς σμικρύνοντας ἕκαστον θαῦμα, τῷ ἀρνεῖσθαι τὴν σάρκα.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου καταλελοίπασι τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλῆς ἐλεύθερά τε καὶ ἀνενόχλητα, οἱ πρὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων ἑαυτοὺς ἀπορρήξαντες· καθαιροῦντες δὲ καὶ συστέλλοντες, τὸ τούτων οὐκ ᾔδεισαν μέγεθος, δι' ὧν ἠρνήσαντο τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν, ἐπιγράψαντες ταῦτα γυμνῇ τῇ θεότητι. Καὶ σκοπήσωμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, πῶς ἀπ'

ἀρχῆς ἄχρι τέλους μεγάλα μὲν δείκνυται τῇ τῆς σαρκὸς ἀναλήψει, ἥττονα δὲ εὑρίσκεται, ταύτης ἀθετουμένης. Τόκος ἐστὶν ἐκ Παρθένου τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον τῆς οἰκονομίας προοίμιον. Εἰ μηδὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τὸ τεχθὲν ἐπεφέρετο, τίς ἂν ἐθαύμασε τὸ γενόμενον; μήτε μητέρα λέγειν αὐτὴν ὄντως δυνάμενος τὸ μηδὲν αὐτῆς ὁμοούσιον τῷ προελθόντι συνιέναι· μήτε παράδοξον κρίνων τὸ γενέσθαι μητέρα, καὶ μεῖναι Παρθένον, εἴπερ ἄνευ σώματος αἰσθητοῦ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁ Λόγος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Πάλιν εἴρηται προκοπὴ σύντομος ἡλικίας καὶ σοφίας καὶ χάριτος. Ἐὰν ἀφέλῃς τὴν σάρκα, τίς δέξεται πρὸς ἔπαινον θεότητος αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐξ ἀϊδίου τελείας, καὶ μήτε πλείονος δεομένης, μήτε ἀφαιρεῖν ἢ λαμβάνειν ἐκ τῶν ἔξωθεν δυναμένης; Ἐπαινετὴν τοίνυν τὴν προκοπὴν ἡ σὰρξ ἀποφαίνει διὰ τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἑνώσεως. Καὶ μεγίστην μαρτυρίαν γινώσκομεν τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ καὶ σάρκα ἀληθινὴν ἐν αὐτῷ, καὶ μηδὲ ἴχνος ἁμαρτίας ὁρᾶν. Ὡς εἴγε περὶ θεότητος ἐλέγετο νῦν καὶ μόνης τὸ ἀναμάρτητον, γελᾶσαι μᾶλλον ἢ θαυμάσαι τοὺς ἀκούοντας ἐνῆν, μὴ μόνον τῆς θεότητος κρείττονος ἀεὶ πάσης μέμψεως πεφυκυίας, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ μυριάδων ἀγγέλων φυλαξαμένων τὸ ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδήπερ ἐξ ἁμαρτωλοῦ γένους ληφθεῖσα ἡ ἄχραντος σάρξ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἑνώσει μόνη καὶ πρώτη μεμένηκεν ἀναμάρτητος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ πρὸς τὸν διάβολον πάλη, καὶ ἡ κατὰ τούτου νίκη παράδοξος γίνεται, ὅτι τῆς ἡττηθείσης σαρκὸς τὴν ἀπαρχὴν ἔχων ὁ τὴν πεῖραν δεξάμενος, ταύτην νικητὴν τοῦ ποτε νικήσαντος ἀπειργάσατο, καὶ τῇ φύσει τὸ κράτος δεδώρηται κατὰ τοῦ πάλαι δι᾽ ἀπάτης κρατήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων Γραφῶν τὰς ἐπαγομένας λαβὰς ἀπεδύετο, οὐκ αὐθεντίᾳ θεότητος ἀποκρουόμενος τὸν ἀντίπαλον, ἀκολουθίᾳ δὲ ἀνθρωπότητος τὴν τῶν Γραφῶν φωταγωγίαν πρὸς ἅπαντα προβαλλόμενος. Εἰ δ᾽ ὁ Θεὸς Λόγος καθ᾽ ἑαυτὸν ἀναμάρτητος καὶ ἀήττητος ἐμηνύετο, τίς ἂν ἐξεπλάγη πρὸς τὰ λεγόμενα; Οὐ ξένον τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, μηδὲ νικᾶσθαι παρὰ κτίσματος ἰδίου Θεόν. Πότε γὰρ ἡμάρτηκεν ἢ νενίκηται, ἵνα νῦν ὡς παράδοξον δεξώμεθα τὸ λεγόμενον; Ἀλλὰ ξένον τὸ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσεως φανερῶς ἐπιδείξασθαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ βαδίσαι ἐπὶ νώτου θαλάσσης ἀδεῶς ἅμα καὶ ἀκινδύνως θεότητι μὲν ῥᾴδιον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγγέλοις· καὶ οὐκ ἄν τις ἐκπλαγείη τοῦτο τεθεαμένος, ἀνθρωπότητι δὲ ψιλῇ πάντη ἀδύνατον. Καὶ φρίττει δικαίως ὁ σαρκὸς πόδας τὴν τοιαύτην πορείαν ποιουμένους ὁρῶν, καὶ τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἐννοῶν τοῦ Λόγου. Εἰ δέ τις, τὴν σάρκα παραιτησάμενος, μόνον φαίη τὸν Λόγον ἐπὶ τῶν κυμάτων ὀφθῆναι, περιεῖλε τὸν ὄγκον τοῦ θαύματος, οὐδὲν μέγα προσμαρτυρήσας τῷ πράγματι. Μέγα γὰρ ὄντως καὶ πάντα νοῦν νικῶν, οὐχ ὅταν πνεῦμα κοῦφον καὶ ἀβαρὲς ἐπὶ τῶν ὑδάτων μετεωρίζηται, ἀλλ᾽ ὅταν σῶμα παχυμερὲς καὶ βρῖθον ὑπὸ τῆς ἁπαλῆς καὶ ῥᾳδίως

ὑπακουούσης φύσεως ὄρθιον ἄνω βαστάζηται. Ὅπερ ἵνα πιστὸν πᾶσι ποιήσῃ ὁ Κύριος, καὶ τῷ Πέτρῳ βαδίσαι κατὰ τοῦ πελάγους εὐθέως ἔδωκε, μέχρι τὸν τῆς ὀλιγοπιστίας οὐκ ἐδέχετο σάλον. Τὸ μὲν οὖν ὁδεῦσαι τὸν Πέτρον οὕτως, ἐδείκνυε τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς ἀναμφίβολον τὴν πορείαν· τὸ δὲ διστάσαντα μηκέτι βαστάζεσθαι, τῆς μεταξὺ διαφορᾶς τὸ ἀμέτρητον. Πανταχοῦ τοίνυν ἡ τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον ἕνωσις αὔξουσα δείκνυται τῶν γενομένων τὸ ἔνδοξον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον ἔσται λαμπρόν, μὴ προδήλως ἀνθρωπίνη φύσις κρείττων τῆς κάτω τυραννίδος ἐγένετο τῇ δυνάμει τῆς ἀχωρίστως ἡνωμένης θεότητος· ἐπεὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι Θεὸν τὸν μηδέποτε κρατεῖσθαι δυνάμενον τῶν εἰκότων καὶ εἰωθότων· τὸ δὲ μὴ κρατηθῆναι σάρκα τοῦτο πρῶτον, τοῦτο ξένον· τοῦτο καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Κυρίου τὴν διὰ τῶν κεκλεισμένων θυρῶν γενομένην ἀποφαίνει φρικτήν, ὅτι συνοῦσα τῆς σαρκὸς ἡ παχύτης ἐμποδὼν οὐκ ἐγένετο, ἐπειδὴ μεῖζον ἦν τὸ θαυματουργοῦν τοῦ κωλύοντος. Ὁ δὲ χωρὶς σώματος ἀνθρωπίνου γεγενῆσθαι λέγων τὸ πρᾶγμα, κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, πρὸς τὰ ἐναντία πνεύματα, ὧν διὰ τὸ λεπτὸν τῆς οὐσίας ἀκώλυτος ἡ τοιαύτη διάβασις. Ἐπὶ τούτοις καὶ ἡ πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις τοῦ Δεσπότου τὴν αὐτὴν ἡμῖν παρέχει διάνοιαν, ὡς εἰδέναι τοῦ μὲν Θεοῦ Λόγου τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν ἀΐδιον, ἀχώριστον, ἀπερίγραφον, τῆς δὲ συνημμένης σαρκός, τότε καινοτομουμένην τὴν ξένην ἀνάληψιν, μετοικιζομένης ὅπου μὴ πρότερον ἦν· ἐπεὶ μηδὲ ἐκ φύσεως εἶχε τὸ τηλικούτων ἀξιωθῆναι.

XV.

Πρὸς τοὺς ζημιοῦντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν, ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.

Πᾶσα μὲν κακία πρᾶγμα φευκτὸν καὶ Θεῷ στυγητόν, καὶ ἀνθρώποις πολέμιον· τὸ δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ βασκαίνειν τινάς, τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίας ὑπερβολήν· ὅπερ ποιοῦσι τὰ νῦν οἱ λέγειν τολμῶντες μὴ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰλῆφθαι τὴν ἀπαρχήν. Καὶ πολυτρόπως παρανομοῦσι· τοῦτο μὲν τῇ τῶν ἁγίων Γραφῶν μαρτυρίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθεσίᾳ μαχόμενοι· τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπισκιάζειν τολμήσαντες· τοῦτο δὲ τὴν κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐκβάλλοντες· ἔτι μὴν καὶ ἀνόητον τὴν μεγάλην οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀποφαίνοντες. Οὐκ ἔλαβεν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως σάρκα· πῶς οὖν ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν; Πῶς σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπελάβετο; Πῶς εἴρηται· «Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; [1]»

1. Ῥωμ. 9, 5.

Ψευδεῖς τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις· ψευδεῖς αἱ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ὑποσχέσεις· «Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου·[1]» ψευδῶς ἀδελφοὺς ὁ Κύριος τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει· ψευδῶς ὁ Παῦλος εἶπε· «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.[2]» Τίς οὐκ αἰσχύνεται καὶ τοσούτων μαρτύρων πλῆθος ἀναιδῶς παρορᾶν, καὶ δογμάτων ἀτοπίαν καινοτομεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας τὸν Δεσπότην ἀποστερεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὅλον ἐν ταύταις ζημιοῦν; Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἡ ληφθεῖσα σάρξ; Καὶ ποίαν ἔχομεν σωτηρίας ἐλπίδα; Ἔτι ἡμῖν ὁ νόμος ἀπλήρωτος· ἔτι τῆς παραβάσεως ἐγκλήματα· ἔτι τῆς κατάρας τὸ βάρος· ἔτι τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἔτι τοῦ γένους ἡ καταδίκη. Εἰ μηδὲν εἶχεν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὁ τὸν νόμον πληρώσας, ἔτι ταῖς κατηγορίαις ἡ φύσις ὑπεύθυνος. Τάχα καὶ δίκην οἱ τοῦ γένους πρὸς τὸν νομοθέτην ἄντικρυς συγκροτήσουσιν, ὡς περιττὰ καὶ ἀνόνητα τοῖς ἀνθρώποις νομοθετήσαντα, τῷ μηδένα δυνηθῆναι ταῦτα πληρῶσαι. Οὕτω ἡ τῆς σαρκὸς ἀθέτησις πάσης γίνεται βλασφημίας ὑπόθεσις. Ἀναγκαῖον οὖν, ἀναγκαῖον πιστεῦσαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ὁμολογῆσαι τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπαρχήν, δοξάσαι τὴν τοῦ λαβόντος φιλανθρωπίαν, ἐκπλαγῆναι τὸ θαῦμα τῆς μεγάλης οἰκονομίας, μὴ δεδοικέναι τὴν ἐκ νόμου κατάραν· «Χριστὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας του νόμου·[3]» τὴν πλήρωσιν τοῦ νόμου, τὴν διὰ τῆς ἀπαρχῆς γενομένην, ὅλῳ λογίζεσθαι τῷ φυράματι, γινώσκειν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀκόλουθον· ὅτι, Θεοῦ γυμνοῦ τόν νόμον πληρώσαντος, ὅπερ οὐδὲ λέγειν ἁρμόδιον, οὐκ ἦν ἄλλην οὐσίαν μετέχειν τοῦ κατορθώματος· σαρκὸς δὲ τῆς ἐξ ἡμῶν ἐν τῷ πληρώσαντι τὸν νόμον γνωριζομένης, ἀναφαίνεται τοῦ γένους τὸ καύχημα, ὡς καταπατεῖν ἀδεῶς τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, οἷα μηκέτι χώραν ἔχον κατὰ τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀπαρχὴ προλαβοῦσα κατεπάτησέ τε καὶ ἤμβλυνε, καὶ πᾶσι δέδωκε τοῖς πιστεύουσι λέγειν· «Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νεῖκος;[4]» καὶ πάλιν· «Ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.[5]» Δι' ἀνθρώπου λέγει, οὐ παρὰ ἀνθρώπου. Ὃ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου γίνεσθαι ἀδύνατον ἦν, τοῦτο δι' ἀνθρώπου τοῦ συνημμένου Θεῷ ῥᾳδίως ἐγένετο. Οὕτω τῆς ἀναστάσεως τὸ δῶρον καρπούμεθα· οὕτω τὴν υἱοθεσίαν ἀπολαμβάνομεν· οὕτως ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καλούμεθα· οὕτω συγκληρονόμοι γινόμεθα· οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἀπαρχῇ νενικήκαμεν· οὕτω τὴν παρρησίαν ἐξ ἐκείνης δεχόμεθα· οὕτω τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ὡς ἡμέτερον οἰκειούμεθα, τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης σαρκὸς ἐπισείοντες αὐτῶν τὴν ἔνθεον ἀριστείαν· οὕτω σύμμορφοι γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ πάντες οἱ πιστεύοντες γνησίως ἀπεκδεχόμεθα· οὕτως ἀληθὲς εὑρίσκομεν τό, «Συνή-

---

1. Ψαλμ. 131, 11. 2. Πράξ. 17, 28. 3. Γαλ. 3, 13. 4. Α' Κορ. 15, 55. 5. Α' Κορ. 15, 21.

γειρεν ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.[1]» Μήπω γὰρ ἀναστάντων ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἕκαστον ὑποστάσει, μηδὲ γενομένων ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνελθόντα καὶ κατελθόντα συγγένειαν κατέχομεν ἐν τῇ τῶν τοιούτων ἐλπίδι ἀσφαλῆ τὰ ἐνέχυρα. Πόσον οὖν ἄξιοι μίσους οἱ φθονεῖν ἡμῖν ἐπὶ τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς διὰ τῆς οἰκείας κακοδοξίας ἀγωνιζόμενοι, καὶ κωλύοντες μὲν τὸ γένος σεμνύνεσθαι, χωρίζοντες δὲ τὴν σάρκα, ἣν ἑαυτῷ παραδόξως ὁ Λόγος συνέζευξεν, ἀνθιστάμενοι δὲ Παύλῳ βοῶντι· «Ἃ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω[2]», μισθοῦντες δὲ τὴν γλῶτταν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ κρύπτειν τὰ κατ' ἐκείνου γενόμενα; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐκείνῳ βαρὺ καὶ οὐ φορητόν, ὡς τὸ ἰδεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πλανηθεῖσαν φύσιν ἀναληφθεῖσαν μὲν τῇ ἀπαρχῇ παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλέως, πολιτευσαμένην δὲ μεγαλοφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον· γενομένην δὲ κρείττονα τοῦ θανάτου· καταλύσασαν δὲ αὐτὴν τοῦ τυραννίδα· ἀναληφθεῖσαν δὲ εἰς οὐρανόν, καὶ τῆς ἐνδόξου καθέδρας ἀξιωθεῖσαν, ἕν τε πρὸς τὸν ἀναλαβόντα πάσῃ τῇ κτίσει γινωσκομένην τῇ ἄκρᾳ συναφείᾳ, τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ τῷ ἀμερίστῳ, τῆς ὑπὲρ πάντα λόγον ἀξίας.

XVI.

Πρὸς τοὺς κελεύοντας ἁπλῶς πιστεύειν τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ κατανοεῖν τὸ πρέπον ἢ ἀπρεπές.

Πολλῶν δεινῶν ὑπαρχόντων δογμάτων, ὧν ἐπεισήγαγε τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπικίνδυνον ἀπάτην τῶν δεχομένων ὁ μισόκαλος δαίμων, οὐκ οἶδ' εἴ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀνέκαθεν χρόνοις ὤδινεν, οἷον νῦν. Ἑκάστη μὲν γὰρ τῶν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων τῆσδε ἢ τῆσδε τῆς πλάνης γέγονε μήτηρ· ἡ δὲ νῦν μετὰ πάσας ἐφευρεθεῖσα πάσας ἀνενεώσατο, καὶ πάσας ὑπερεβάλετο, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν γένεσιν ἐπεδείξατο. Ὄντως «ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν.[3]» Ὠδίνησε πρόθεσιν ἀσεβείας, συνέλαβε τὴν ἄλλοις πλανηθεῖσαν πρόθεσιν κακοτεχνίας· ἔτεκε τὸ ποικίλον κακὸν τῆς αὐτονόμου καινοτομίας, καὶ πάντας ἀκολουθεῖν ἐπιτάττει μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· Δέχεσθε, φησίν, ἁπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ μηδεὶς ἐξεταζέτω, τί πρέπον ἐν αὐτοῖς, ἢ τί ἀπρεπές. Καὶ πίστιν ὀνομάζει τὴν ἀβασάνιστον ἐπὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ἀναποδείκτοις ἐπὶ βλάβῃ συγκατάθεσιν. Ἀλόγως πιστεύσω; καὶ μὴ ἐξετάσω τί δυνατόν, ἢ συμφέρον, ἢ πρέπον, ἢ Θεῷ φίλον, ἢ τῇ φύσει κατάλληλον, ἢ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνον, ἢ τῷ σκοπῷ ἀκόλουθον, ἢ τῷ μυστηρίῳ ἁρμόδιον, ἢ τῆς εὐσεβείας ἄξιον;

---

1. Ἐφ. 2, 6. 2. Ματθ. 19, 6. 3. Ψαλμ. 7, 15.

Καὶ τί κέρδος ἔξω; ἢ τίς ὄνησις τῇ διανοίᾳ τῇ μηδὲν τούτων λογιζομένῃ, ἀλλ' ἀκοὴν μὲν τῷ ἤχῳ τῶν ῥημάτων βάλλεσθαι, ψυχὴν δὲ μηδεμίαν τῶν λεγομένων σύνεσιν δέχεσθαι; Τοῦτο περὶ πᾶσι τοῖς ἀλλοτρίοις τῆς πλάνης καὶ τῶν κακῶν ὅλων αἴτιον γίνεται. Τίς γὰρ τῶν πολεμίων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἀξιοῖ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀκρίτως πιστεύειν; Κἂν Ἕλληνα εἴπῃ, κἂν Μανιχαῖον, κἂν Ἀρείου, κἂν Ἀπολλιναρίου, κἂν ἄλλου τοιούτου τινὸς κληρονόμου, οὐχὶ παραιτεῖται τὴν ἐξέτασιν, ἵνα φύγῃ τὸν ἔλεγχον; Οὐ τὰ μὲν οἴκοθεν ἐρευγόμενος, τὰ δὲ ἐκ τῆς θείας τῶν Γραφῶν ἁρμονίας ἀποκόψας, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἑλκύσας, προβάλλει μὲν κατασκευάς, ἃς ὡς βούλεται μηδένα χρῆναι πολυπραγμονεῖν ἀποφαίνεται; Εἶτα, ἂν πᾶσιν ἁπλῶς τὰς ἀκοὰς ὑποθήσωμεν, καὶ τὴν ἀνακηρύττουσαν ἀφ' ὧν λέγουσιν ἀτοπίαν, μηδ' ἐλέγξωμεν, μηδὲ τὴν λύσιν τῆς τῶν δογμάτων μάχης τῆς φυομένης διὰ τῆς κακῆς ἑρμηνείας αὐτῶν ἀπαιτήσωμεν· καὶ τίς εὑρήσει λοιπὸν ἔτι ἀληθείας ὁδόν; τίς οὐκ ἐμπεσεῖται ῥᾳδίως εἰς κακοδοξίας κρημνόν, μὴ σκοπῶν τῆς καινοτομίας τὸ ἀπρεπές, μήτε ἀπαιτῶν τῆς ἀληθείας τὸ πρέπον; Τί πιστεύσω τῇ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην; τί λαλήσω τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, ὅταν προβάλωσι κακοήθως τό, «Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν;[1]» Ἁπλῶς δέξομαι; προπετῶς συνθῶμαι; τολμηρῶς ἀποφανοῦμαι τοῦ Πατρὸς ἥττονα τὸν Υἱόν; καὶ μηδὲν ὅλως λογίσομαι, μήθ' ὅτι τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, μήθ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ φωνή· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν·[2]» καί, «Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα·[3]» καί, «Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα·[4]» καὶ ἄλλα δὲ μυρία, τὰ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ὁμοτιμίαν ἐν πᾶσι γνωρίζοντα; Εἰ οὖν μηδὲν δεῖ τῶν ἀνακυπτόντων ὁρᾶν, μήτε τὸν πρέποντα λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῶν ἀνακυπτόντων καὶ ἐναντίων εἶναι δοκούντων, πῶς σύμφωνα δείξομαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπαγγελίας ἀπᾴδοντα; Πῶς αὐτὸς φανήσεται καὶ μονογενὴς καὶ πρωτότοκος, πᾶσι δήλου τυγχάνοντος, μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις τὰ δύο περὶ τὸν ἕνα τὸν ἐν μιᾷ θεωρούμενον φύσει; Ὁ μὲν γὰρ μονογενὴς μὴ ἔχων ἀδελφούς, οἷα μονογενής, πρωτότοκος καλεῖσθαι οὐ δύναται· πρωτότοκον γὰρ εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ὁ δ' αὖ πρωτότοκος, ἔχων, ὡς εἰκός, ἀδελφούς, μονογενὴς οὐκ ἔτι προσαγορεύεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ πρόσφατος λέγεται καὶ αἰώνιος· «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.[5]» Τὸ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικαθίσταται. Εἰ πρόσφατος, πῶς αἰώνιος; Εἰ αἰώνιος, πάντως οὐ πρόσφατος. Τὸ δέ, «Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος[6]», ἢ πῶς οὐ προδήλως τοῖς ἄλλοις μάχεται, δι' ὧν μανθάνομεν καὶ Πατέρα αὐτὸν ἔχειν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μητέρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ

1. Ἰω. 14, 28. 2. Ἰω. 10, 30. 3. Ἰω. 5, 23. 4. Ἰω. 14, 9.
5. Ἑβρ. 13, 8. 6. Ἑβρ. 7, 3.

γενεαλογεῖσθαι σαφῶς παρὰ τοῖς ἐνδόξοις εὐαγγελισταῖς; Εἰ ἀπάτωρ, πῶς οὐρανίου Πατρός; εἰ ἀμήτωρ, πῶς ἐκ τῆς Παρθένου μητρός; εἰ ἀγενεαλόγητος, πῶς «βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ;[1]» Τοσούτων οὖν ὄντων καὶ πολλῷ πλειόνων τῶν οὕτως ἀλλήλων ἀσυμφώνων εἶναι δοκούντων, τί ἄρα κελεύουσιν ἡμᾶς ἀβασανίστως δέξασθαι; τί δὲ ἀπώσασθαι; Οὐ γὰρ οἷόν τε πᾶσιν ὁμοίως ἕπεσθαι τοὺς μὴ τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν τῆς νομιζομένης διαφωνίας εὑρίσκοντας. Εἰ τὸ «μονογενὴς» ἀληθές, τὸ «πρωτότοκος» οὐ τοιοῦτον. Εἰ τὸ «πρωτότοκος» ἀψευδές, τὸ «μονογενὴς» ἐναντίον. Εἰς τὸ «χθὲς καὶ σήμερον» ὡμολόγηται, τὸ «αἰώνιον» οἴχεται. Εἰ τὸ «ἀπάτωρ» ἕστηκε, τὸ ἔχειν Πατέρα λυθήσεται. Εἰ τὸ «ἀμήτωρ» πέπηγε, τὸ μητέρα ἔχειν ἀνατραπήσεται. Εἰ τὸ «ἀγενεαλόγητον» ἄραρε, πῶς τῇ γενεαλογίᾳ προσέξομεν; Εἰ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἡμερῶν ἢ τέλος βέβαιον, πῶς νοήσομεν τὸ τὴν ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ τὸ τέλος μηνῦον, «Τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως[2]», σταυρωθέντος δὲ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰδοὺ καὶ ἀρχὴ ἡμερῶν καὶ ζωῆς τέλος. Τί οὖν ποιήσωμεν, εἴ τις τῶν ἀπίστων ἡμᾶς ἀπαιτοίη λόγον, κατηγορῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ἐναντία λεγούσης; εἴπωμεν, Πίστευσον πᾶσι; Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀποπηδήσας καταγελάσειεν, οὐδαμῶς οἷός τε ὢν τὰ ἀλλήλοις μαχόμενα, καὶ μηδεμίαν λύσιν λαμβάνοντα, ὡς ἀξιόπιστα δέχεσθαι; Δύο γὰρ ὄντων ἐναντίων λόγων, ἀνάγκη τὸ ἕτερον ψευδῆ διελέγχεσθαι. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν; Ἦ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτούμενοι τὸ πιστεύειν δόγμασιν ἀναποδείκτοις καὶ ἀσυστάτοις αἱρετικῶν ἢ Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τοιαύτην πρότασιν συνθησόμεθα; Ἀλλ' ἄπαγε! οὔτε ἀσύστατα τὰ ἡμέτερα, οὔτε ἀλλήλοις μαχόμενα, καθὼς ἐρρέθη παρὰ τῶν ἁγίων νοούμενα. Ἐρρέθη δὲ τὰ μὲν πρὸς τὴν γνωσθεῖσαν ἡμῖν οἰκονομίαν, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πάντα εὑρίσκεται σύμφωνα καὶ ἀκόλουθα, περὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὰς δύο φύσεις ἐκλαμβανόμενα· ὡς εἶναι τὸ μὲν πρόσφατον τῆς σαρκός, τὸ δὲ αἰώνιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὴ ἔχειν ἀρχὴν ἡμερῶν ἴδιον τοῦ Λόγου· τὸ γεννηθῆναι ἐν ἡμέραις Ἡρώδου οἰκεῖον τῆς ἀπαρχῆς. Τὸ πάντη ἀγενεαλόγητον ἐπὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ· «Τὴν», γάρ, «γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;[3]» Τὸ δὲ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς ἐπὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ μονογενὴς κατὰ τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πρωτότοκος κατὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ τὸν ἐχθρὸν ἢ πείσομεν ἢ νικήσομεν, καὶ τὴν ἁγίαν Γραφὴν σύμφωνον ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δόξαν ἐνθέσμως κηρύξομεν, καὶ τὴν ἁρμόζουσαν πληροφορίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θησαυρίσομεν, μήτε χωρὶς λόγου πιστεύοντες, μήτε χωρὶς πίστεως λέγοντες.

---

1. Ματθ. 1, 1. 2. Ματθ. 2, 1. 3. Ἡσ. 53, 8.

XVII.

Πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν.

Πολλὴ καὶ ἀγήρως τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, παρὰ πολλῶν μὲν πολλάκις πολεμουμένη, τὸ δὲ εἰς τέλος ἀήττητον ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνυμένη. Ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὁπλισθέντων, πολλὰ βέλη κακοδοξίας ἐκπέμψαντες, καὶ εἰδότες τῷ στερρῷ τῆς ἀποδείξεως ὅπλῳ ταῦτα πάλιν ἀποκρουσθέντα, καὶ κενὰ δὲ καὶ ἀνενέργητα πρὸς αὐτοὺς ὑποστρέψαντα, τελευταῖον τῶν ἄλλων ἔπεμψαν βέλος σαφεστέροις ἐλέγχοις συντριβῆναι δυνάμενον. Εἰ καί τις δοίη, φησί, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνοδον, ἀλλ' οὖν γε μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν οὐκ ἔτι δύο νοήσομεν, οὔτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξὺ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσομεν ὑπάρχειν. Τί λέγετε; τί ἀποφαίνεσθε; οἴχεται τῶν φύσεων τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τούτων γνώρισμα; Τί οὖν ὀνομάσομεν τὸ προκείμενον; Λόγον μόνον (οὐ γὰρ φαίητε σάρκα, ἐν τούτῳ τιμᾶν δῆθεν οἰόμενοι); Καὶ πῶς οὐχ ὑβρίζετε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὡς δυνατὸν ἑτέρᾳ οὐσίᾳ κτιστῇ πρὸς αὐτὸν μεταστῆναι; Τὸ γὰρ τοῖς ἥττοσι χωρητὸν κοινὸν τῶν πολλῶν οὐχ ἑνὸς ἐξαίρετον. Οὗ δὲ μόνον τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τούτῳ πῶς προστίθεται ἀπρόσιτον ἕτερον; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὑβρίζετε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἧς γὰρ μηδὲν ἔτι λείπεται γνώρισμα, ταύτης ποίῳ τρόπῳ τὴν δόξαν κατανοήσωμεν; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται, εἰκότως δοξάζεται· εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται τῆς δόξης τὸ μέγεθος; Ἐὰν μὴ δείξητε τὸ τιμώμενον, οὐ μηνύετε τῆς δόξης τὸ ὑπέρογκον. Ἀνάγκη τοίνυν ὁμολογεῖν ἀσύγχυτον τῶν δύο ἕνωσιν, οὔτε εἰς τροπὴν τοῦ λαβόντος, οὔτε εἰς ἀφανισμὸν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν δόξης ἐφ' ἑνὸς προσώπου κηρυσσομένης. Κἂν γὰρ ὑπομείνητε Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφότερον, καίτοι τῆς φύσεως ἀνθισταμένης, οὐδ' οὕτως κρύψετε τὸ διάφορον· ὁπότε τὸ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δ' αὖθις ἐγένετο· καὶ τὸ μὲν ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον εἰς ἄπειρον ἐξ ἀπείρου, τὸ δὲ ἐξ ὁρατοῦ καὶ ψηλαφητοῦ πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀναφὲς μεταβέβηκε· καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἅπαξ, τὸ δὲ δι' ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὴν κρείττονα λῆξιν ἐλήλυθεν. Εἶτα, εἰ μόνον Λόγος τὸ μένον, πῶς οὐκ ἐρρέθη, ὅτι Ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, ἀλλ' «Ὁ Λόγος σάρξ;[1]» Τίς δὲ οὕτω μεμηνὼς καὶ φρενοπλήξ, ὡς τολμῆσαι εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν προσλαβεῖν ἄλλης θεότητος οὐσίαν, ἐξ ἑτέρας φύσεως ἐπιγενομένην· ἵν' αὔξησιν παρασκευάσῃ νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνενδεοῦς καὶ τελείου: Πῶς δὲ οἱ θεῖοι λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἄνοδον ἔτι κηρύσσουσι τὰ τῆς

1. Ἰω. 1, 14.

σαρκὸς διαφέροντα, τὸ πάλιν ἐλθεῖν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθήσεται τρόπον; Ἢ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετήσετε, τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς· «Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν;[1]» Πάντα πρὸς ἔμφασιν σαρκός, νῦν μὲν ὧδε, νῦν δὲ ὧδε θεωρουμένῳ· ὃν πρότερον ἐθεάσασθε, τοῦτ' ἔστι τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς· ἅπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἱεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης Χριστός; ὡς Λόγος μόνον; Καὶ ποῦ τὰ τῆς ὁμοτιμίας καὶ ἀξίας τῆς πρὸς τὸν Πατέρα, εἴπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποδεέστερος, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας ἐνεργεῖ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; Ἢ δηλονότι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου φυράματος, ἵνα δείξῃ, πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέσις. Τίνα δὲ οὐκ ἐντρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανότατον κήρυγμα, ὅτι «Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρί, ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν;[2]» Μὴ ἀνῄρηται ἡ διαφορά; Μὴ οὐκ εἶπε Θεὸν ἐν ἀνδρί; μὴ οὐκ ἔδειξε τὸν ἐγείροντα Θεὸν καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον ἔδειξε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλιπεν. Οὐ γὰρ εἶπε Θεὸν μετὰ ἀνδρός, ἀλλὰ Θεὸν ἐν ἀνδρί. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ «Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν[3]», εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἡ δεξαμένη τοὺς ἥλους, αὐτὴ σαφῶς, ἀποδείξῃ τοὺς τύπους; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἡ ἀόρατος καὶ ἀνεπαφὴς ἴχνη πολλῶν εἰς ἔλεγχον ἐπιφέρεσθαι ἤμελλεν· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθεῖσα τὴν τῶν ἠσεβηκότων ἐλέγξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθουμένων ἐν τῇ τρωθείσῃ σαρκὶ τὰ οἰκεῖα τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων διαφέροντα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντίρρητον, καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀντιλεγόντων ἀναίσχυντον, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχητον.

1. Πράξ. 1, 11. 2. Πράξ. 17, 30-31. 3. Ἰω. 19, 37.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΟΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΝΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΤΟΙΣ ΑΠΟΤΑΞΑΜΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΣΩΘΗΝΑΙ ΘΕΛΟΥΜΕΝΟΙΣ.*

1. Ἀγαπητοί, φροντίσωμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ λοιπόν· καὶ οὐ δύναταί τις φροντίσαι τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἕως οὗ φροντίζει τὰ τοῦ σώματος. Ὥσπερ γὰρ οὐ δύναταί τις προσέχειν ἐν ἑνὶ ὀφθαλμῷ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐν ἑνὶ ἐπὶ τὴν γῆν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος φροντίσαι τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ σώματος. Ὥσπερ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς ἐξενεγκεῖν ὕδωρ γλυκὺ καὶ πικρόν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὥσπερ οὐ δύναται ἄκανθα καρπὸν ἐλαίου προβάλλεσθαι, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ τὰ οὐράνια ζητεῖν, καὶ τὰ ἐπίγεια ποθεῖν, καθώς φησιν ὁ Κύριος· Οὐ δύνασθε καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀκούσας ταῦτα, καὶ ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς φρονήματα, φησί· «Δι' ὃν πάντα ζημιοῦμαι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω[1]», καὶ αὐτῷ συμβασιλεύσω. «Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησώμεθα. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν, καὶ παγίδα διαβόλου, καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους.[2]»

2. Σὺ δέ, ὦ ἀδελφέ, μὴ προσέχῃς τι τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα δυνηθῇς σωθῆναι, ἀλλὰ ἄσκησον δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀγάπην, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πραότητα, ὑπακοήν, καὶ ἐγκράτειαν, καὶ ἀμνησικακίαν. Μίσησον λόγους κοσμικούς, ἵνα καρδία σου ὄψηται τὸν καλόν. Ἀγάπησον τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι, ἵνα φωτισθῇ σου ἡ καρδία. Διάδος ὑστερουμένοις ὀφθαλμῷ πλουσίῳ, ἵνα μὴ καταισχυνθῇς ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· μίσησον τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς βρώμασιν, ἵνα μὴ ὁ Ἀμαλὴκ τῶν παθῶν κυκλώσῃ σε. Γοργεύου ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα μὴ καταφάγῃ σε τὸ θηρίον. Φεῦγε τὸν οἶνον, ἵνα μὴ στερηθῇς τῆς εὐφροσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησον τοὺς πιστούς, ἵνα διὰ αὐτῶν ἐλεήσῃς. Πόθησον τοὺς ἁγίους, ἵνα ὁ ζῆλος αὐτῶν ἑλκύσῃ σε πρὸς ἀρετήν. Μνημόνευε τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς σου, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις πολλὰ πρὸς Θεόν· ἀναμιμνήσκου ἀεὶ τὴν τῶν οὐρανῶν

*** Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 27, σ. 1409 κἑξ.**

1. Φιλιπ. 3,8. 2. Α' Τιμ. 6,8-9.

βασιλείαν, ἵνα ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἑλκύσῃ σε πρὸς αὐτήν· διαλογίζου τὴν γέενναν τοῦ πυρός, καὶ τῶν βασάνων τῶν δεινῶν, ἵνα μισήσῃς τὰ ἔργα τὰ πονηρά. Ἑτοίμαζε οὖν σεαυτῷ καθ' ἡμέραν ὑπαντῆσαι Χριστῷ· μέλλει γὰρ ἀοράτως ἔρχεσθαι. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνάκρινε σεαυτὸν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, τί ὑστέρησας, καὶ ἀνοικοδόμει αὐτό. Ἴδωσιν οἱ ἀδελφοί σου τὰ ἔργα σου, καὶ ὁ ζῆλος ὁ κατὰ Θεὸν καταφάγεται αὐτούς. Ἐρεύνησον σεαυτὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ποῖον πάθος ἐνέκρωσας, καὶ δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· αὐτοῦ γάρ ἐστι τὸ ἔλεος. Μὴ λογίζου ἑαυτὸν ὡς κατορθώσαντα τὸ ἀγαθὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ· «Ὅταν πάντα ποιήσητε, τότε λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν.[1]» Μὴ ὑψηλοφρονήσῃς, ὅτι ἀπ' ἄρτι καλὸς εἶ· οὐ γὰρ δύνῃ πιστεῦσαι ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς σου.

3. Μὴ θαρρήσῃς ἑαυτοῦ τῷ σώματι. Ὁ φοβούμενος τοὺς δαίμονας δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας ἑδραῖός ἐστιν ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ μὴ μετρῆσαι ἑαυτόν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔχειν ἄγνωστον, φανεροῖ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι οὐ ζητεῖ ποιῆσαι τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λέγων τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ πολλῶν, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ βουλόμενος σωθῆναι σχολάσει τῷ Θεῷ, καὶ καταπατήσει τὰ πάθη. Τὸ φροντίσαι ἐν γνώσει ἐκδιώκει τὰ πάθη· γέγραπται γάρ· «Φροντὶς ἐπελεύσεται ἐπ' ἄνδρα σοφόν.» Ὥσπερ ἡ ἀκηδία βοήθειά ἐστι τῶν παθῶν, οὕτω καὶ ἡ μακροθυμία δύναμίς ἐστι τῶν ἀρετῶν. Τὸ μὴ κρίνειν ἄνθρωπον τεῖχός ἐστιν ἀήττητον· τὸ δὲ ψέξαι ἢ καταλαλῆσαι ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ κατεργάζεται. Τὸ κρατῆσαι τῆς γλώττης δολοποιεῖται, ὅτι πρακτικός ἐστι μὲν ταῖς ἀρεταῖς· ἡ δὲ ἀπαιδευσία τῆς γλώσσης σημαίνει, ὅτι οὐ κέκτηται ἀρετὴν ἔνδοθεν. Ἡ ἐν γνώσει ἐλεημοσύνη τίκτει τὸ προορᾶν, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην· ἡ δὲ ἀνελεημοσύνη τίκτει τὴν ἀπανθρωπίαν. Μήτηρ ἀρετῶν ἐστιν ἡ συμπάθεια· πλήρωμα δὲ κακῶν ἡ ἀνυποταξία. Ἡ ἀγαθότης τίκτει τὴν ἁγνείαν· ἡ δὲ ὀξυχολία τίκτει τὰ πάθη. Ἡ σκληροκαρδία τίκτει τὴν ὀργήν· ἡ δὲ ἀκηδία τίκτει τὴν ἔνδειαν. Κόρος ὕπνου ταραχὴ παθῶν· σωτηρία δὲ ψυχῆς ἀγρυπνία ἔμμετρος. Ὕπνος ἐν κόρῳ πλῆθος φαντασιῶν· ἄνθος δὲ τοῦ νοῦ, ἀγρυπνία ἐν προσευχῇ. Πολὺς ὕπνος παχύνει καρδίαν, ἀγρυπνία δὲ λεπτύνει αὐτήν· ἀγρυπνίαν δὲ λέγω τὴν κατὰ Θεὸν γινομένην ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἀγαθὸς γὰρ ὕπνος ἐν σιωπῇ τῶν ἀγρυπνούντων ἐν ματαιολογίᾳ.

4. Τὸ πένθος ἐκδιώκει τὰ πάθη, τὸ δὲ γέλως χωρίζει ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὴ πλῆξαι ἄνθρωπον τίκτει ταπείνωσις· ἡ δὲ δόξα τῶν ἀνθρώπων τίκτει τὴν ὑπερηφανίαν. Ἡ ἀοργησία τίκτει τὴν πραότητα· ἡ δὲ μνησικακία τίκτει τὴν ἀπώλειαν. Τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλατυσμὸν ἐκδιώκει

1. Λουκ. 17,10.

τὰς ἀρετάς· ἡ δὲ στενοχωρία ταπεινοῖ τὰ πάθη. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐδεσμάτων διάγει εἰς τὰ πάθη· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐκδιώκει αὐτά. Κόσμησις σώματος, ψυχῆς καταστροφή· τῆξις δὲ σώματος, ἀνακαινισμὸς ψυχῆς. Περιφρόνησις σώματος, σωτηρία ψυχῆς· ἐπιμέλεια δὲ σώματος, παγὶς τῇ ψυχῇ. Τῆξις δὲ σώματος φωτισμὸς ψυχῆς. Τὸ προσέχειν τὸν νοῦν ἄνω πάντοτε, τίκτει τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς Θεόν· ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βίου ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς. Τὸ φυλάξαι τὸ στόμα, διεγείρει τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν· ἡ δὲ πολυλογία τίκτει τὴν ἀκηδίαν καὶ τὴν μανίαν. Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πλησίον, σημαίνει ὁ νοῦς βλέπειν τὰς ἀρετάς· τὸ δὲ ποιῆσαι τὸ ἴδιον θέλημα, σημαίνει τὴν ἄγνοιαν· Ἡ μελέτη ἐν φόβῳ, φυλάσσει τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τὸ δὲ λαλεῖν τοὺς κοσμικοὺς λόγους σκοτίζει τὴν ψυχήν. Τὸ ἀγαπᾶν τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, χωρίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν· ἡ δὲ ἀκτημοσύνη παρρησίᾳ βλέπει τῷ Θεῷ. Τὸ μὴ ἐξάξαι τοὺς λογισμοὺς δηλοποιεῖται, ὅτι ἐκζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰσχρὰν καὶ ματαίαν· τὸ δὲ γνωρίσαι αὐτὰ πνευματικοῖς πατράσιν, ἐκδιώκει αὐτά. Ὥσπερ ὁ ἰὸς βιβρώσκεται ὁ μοναχὸς ὑπὸ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῷ. Ὥσπερ σκώληξ, ἤτοι σμίλαξ, συμπλακεὶς τῇ ἀμπέλῳ, ἀφανίζει τὸν καρπὸν αὐτῆς· οὕτως ἀφανίζει κενοδοξία τὸν καρπὸν τοῦ μοναχοῦ, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῇ. Πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἐστιν ἡ ταπεινοφροσύνη· πρὸ δὲ πάντων τῶν παθῶν ἐστιν ἡ γαστριμαργία. Τέλος ἀρετῶν ἀγάπη· πλήρωμα δὲ κακῶν, τὸ ἑαυτὸν λογίσασθαι εἶναι δίκαιον.

5. Ὥσπερ σκώληξ κατεσθίων ξύλον ἀφανίζει αὐτό, οὕτως ἀφανίζει μνησικακία τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ. Τὸ παραρρίψαι ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τίκτει τὸ ὑποφέρειν ὕβριν ἀταράχως· τὸ δὲ μὴ ἐξουθενεῖν ἑαυτόν, τίκτει τὴν ὑπερηφανίαν. Μὴ ἔσο πεποιθὼς ἐπὶ τῇ σῇ δυνάμει, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ παροικήσει σοι. Μὴ ἔχε ἔχθραν μετά τινος, ἐπεὶ ἀπρόσδεκτός ἐστιν ἡ προσευχή σου. Ἀλήθειαν ἀγάπα·.... τῆς γὰρ ψευδόμενος ἀθετεῖ τὸν καλόν. Φύλαξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἡ καρδία σου οὐ μὴ ἴδῃ πονηρόν. Ὁ γὰρ βλέπων γυναῖκα ἐν ἡδονῇ, μοιχείαν ἐπιτελεῖ. Φύλασσε τὴν ἀκοήν σου, ἵνα μὴ ἐπισυνάξῃς σεαυτῷ πάντα πονηρὸν σπόρον. Φεύξου ἀπὸ καταλαλιᾶς τοῦ πονηροτάτου δαίμονος, καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, ἵνα παρρησιάσῃ εὐχόμενος. Μὴ ἐπιποθῇς ἀκοῦσαι βλάβην λύπης παντὸς ἀνθρώπου, ἵνα μὴ ἀνταποδώσῃς αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐργάζου ἐν τῷ ἐρχοχείρῳ σου, ἵνα εὕρῃ πτωχὸς σὸν ἄρτον· ἡ γὰρ ἀργία θάνατός ἐστι τῇ ψυχῇ. Τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι λυτροῦται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ δὲ καταμικραμελῆσαι, οἰκητήριον τῶν δαιμόνων ἀποκαθίσταται. Καθήμενος ἐν τῷ κελλίῳ σου τῶν ποτε τούτων φρόντιζε συνεχῶς τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς μελέτης, καὶ τοῦ ἐργοχείρου. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν μνημόνευε, ποῦ εἶ, καὶ τί ἐργάζῃ, καὶ ὅταν μεταστῇς... ποῦ ἔχεις ἀπελθεῖν, καὶ πρόσεχεσεαυ τῷ· Ἐὰν ὁ λογισμός σου ... ὕζει σε, ὅτι

ἔχει τις κατὰ σοῦ, μὴ καταφρονήσῃς αὐτῷ, ἀλλὰ βάλε αὐτῷ μετάνοιαν.

6. Βλέπε μὴ καταφρονήσῃς ἑκάστῃ ὥρᾳ τὰς λειτουργίας σου ἐπιτελεῖν· αὐτὰ γὰρ φέρουσι τὸν φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰ ἀγαθὰ ἐποίησας, μὴ κατακαυχῷ· εἰ δὲ πολλὰ ἐποίησας κακά, μὴ ἀμέτρως λυπηθῇς, ἀλλὰ στῆθι, μηκέτι αὐτὰ πράξεις, καὶ σωθήσῃ. 'Εὰν ὀχλήσῃ πορνείας λογισμός, εὐχὴν ἀδιάλειπτον θῦσον τῷ Θεῷ, καὶ ἀναπαύσει σοι. 'Εὰν ὁ ζῆλος καὶ ὁ φθόνος πολεμῇ τὴν καρδίαν σου, μνήσθησο, ὅτι μέλη Χριστοῦ ἐσμεν πάντες, καὶ ὅτι ἡ τιμή, καὶ τὸ ὄνειδος τοῦ πλησίον πάντων ἡμῶν ἐστι, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα συνάγουσα ἡ διάκρισις καὶ ἀναλογιζομένη, τὰς μὲν ἀρετὰς περιπτύσσεται, τὰ δὲ πονηρὰ ἐκποδὼν ποιεῖται. 'Αδύνατον δὲ ἐλθεῖν σοι τὴν διάκρισιν, ἐὰν μὴ πρῶτον τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἐπιτελέσῃς, πρὸ πάντων δὲ τὴν ἡσυχίαν. 'Η ἡσυχία τίκτει τὴν ἄσκησιν· ἡ ἄσκησις τίκτει τὴν κατάνυξιν καὶ τὸν κλαυθμόν· ὁ κλαυθμὸς τίκτει τὸν φόβον· ὁ φόβος τίκτει τὴν ταπείνωσιν· ἡ ταπείνωσις τίκτει τὸ προορᾶν· τὸ προορᾶν τίκτει τὴν ἀγάπην· ἡ ἀγάπη τίκτει τῇ ψυχῇ τὸ μετὰ ἀγγέλων ὁμιλεῖν. Τότε γιγώσκει ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, ὅτι μακράν ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ. 'Ο θέλων οὖν, ἀδελφοί, ἐλθεῖν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντίμους ἀρετὰς ταύτας, ἀμέριμνός τε δεῖ εἶναι ἀπὸ παντὸς πράγματος, καὶ μισῆσαι τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ λοιπὸν τότε ἀξιοῦται κτήσασθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας παρὰ Κυρίου.

7. Τοῦτο δὲ μάθε, ἀδελφέ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐσθίων καὶ πίνων ἀμέτρως, ἢ ἐμπεριφερόμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐ μὴ ἀξιωθῇ ἐλθεῖν εἰς τὰ μέτρα ταῦτα· εἰ γὰρ κτήματα καὶ ἀμπελῶνα ἔχεις, ἢ οἰκήματα, ἤ τι τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα τί καὶ γυναῖκα οὐκ ἔγημας; τί ἑαυτὸν φρεναπατῶν· ἀγνοῶν, ὅτι τὸ ἐν ἀκάνθαις σπειρόμενον οὐ τελειοφορεῖ; Καὶ ὁ μὴ σχολάσας, Θεὸν γνῶναι οὐ δύναται. Καὶ τοῦτο δὲ παρακαλῶ πάντα ἄνθρωπον βουλόμενον δοῦναι μετάνοιαν τῷ Θεῷ, φυλάξαι αὐτὸν ἀπὸ πολυοινίας· πολλὰ γὰρ αὐτοῦ τὰ πτώματα. Μὴ προσέχῃς οὖν εἰς πάλην, ἕως οὗ ᾖς ἐν τῷ σώματι, μηδὲ πιστεύσῃς ἑαυτῷ. Στῶμεν οὖν, ἀδελφοί, στῶμεν ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μὴ ἐκκακήσωμεν ἐν τῇ πάλῃ. «Οὐ γὰρ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.[1]» Περιβαλλώμεθα τὰ ὅπλα τῶν ἀρετῶν, ὡς ὁπλῖται· διότι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ στενοτεία, καὶ ἡ εὐδία τῶν ἐπιθυμιῶν οὐ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ἀποκαθίστησιν.

8. 'Αγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τῷ βραχεῖ, ἅπερ τύχωμεν βασιλείας οὐρανῶν. 'Ο γὰρ διδάσκαλος ἡμῶν 'Ιησοῦς Χριστὸς οὕτως εἴρηκεν· «'Αγωνίζεσθε ἕως ἐλθεῖν διὰ τῆς στενῆς

---

1. 'Εφ. 6, 12.

πύλης, καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν ἐν πάσῃ ὥρᾳ, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ἔρχεται· μήποτε εἰσέλθῃ ἄφνω, καὶ εὑρήσῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. Βλέπετε μή ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπελεύσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα. Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Μὴ κτήσητε χρυσόν, μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας, μηδὲ δειμάσητε ἀπὸ ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Εἶδον γὰρ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσωσιν ὑμᾶς. Καὶ οὐκ αὐτοῖς ἀποστόλοις μόνον τοῦτο δέδωκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σωθῆναι καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ. Καὶ βλέπε, ὁ ἀντιλέγων, τὰς μυριάδας τῶν ἁγίων. Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. «Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι ηὐδόκησεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἕξετε βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.[1]» Ποιησάντων δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν, εἴρηκε πρὸς αὐτούς· «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.[2]» «Ὁ» γὰρ «ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει· κἀγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ᾿ αὐτῷ ποιησόμεθα.[3]»

9. Ὑποδεικνύων δὲ ἡμᾶς γενναίως ὑποφέρειν τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰ παλαίσματα, εἴρηκεν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἕξετε. Ἀλλὰ «θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.[4]» Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ δι᾿ ἐμὲ μεμενηκότες ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, κἀγὼ διατίθημι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητέ τε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου.[5]» Ταῦτα δὲ οὐ πᾶσι λέγει, ἀλλὰ τοῖς ὑπομένουσι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ταῖς θλίψεσιν ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀπερχόμενος ἐπὶ τὸ ἅγιον πάθος τοῦ σταυροῦ ὁ Κύριος, οὕτως ἔφη· Ὁ θέλων ἐσθίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, συμπορεῦσαι μετ᾿ ἐμοῦ ἐπὶ τὸν σταυρόν· τουτέστι νεκρωθήτω καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ, ὡς ἐγώ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν μου πράξεως. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τῆς σαρκὸς φρονήματα, ἐτόλμα λέγειν· «Χριστῷ συσταυροῦμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός.[6]» Καὶ γὰρ ἐφ᾿ ὅσον σαρκικὰ περιπατῶμεν, νεκροί ἐσμεν ταῖς ἁμαρτίαις. Φησὶ γάρ· «Οἱ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.[7]» Καὶ εἰ συναποθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἀρνούμενος ἢ ὁ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς περιπατῶν; Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ἐνυβρίζων τῷ βαπτίσματι. Καὶ τίς ἐστιν

---

1. Λουκ. 12, 32-33. 2. Ἰω. 14, 27. 3. Ἰω. 14,23. 4. Ἰω. 16,33. 5. Λουκ. 22, 28-30. 6. Γαλ. 2, 19-20. 7. Γαλ. 5, 24.

ὁ μὴ ἐνυβρίσας ἐξ ἡμῶν τὸ βάπτισμα διὰ τὰ τοῦ πονηροῦ ποικίλα μηχανήματα; Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν μετάνοιαν ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν μετάνοια, οὐκ ἂν ἐσώθη σάρξ, ὥς φησιν ὁ Κύριος· «Ἀμήν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ χαίρει ὁ Θεὸς ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίοις, ὡς ἐφ᾽ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.[1]»

10. Σπουδάσωμεν, ἀδελφοί, μετανοῆσαι, ἕως ἐσμὲν ἐν τῷ σώματι, κλαύσωμεν, καὶ πλύνωμεν τὰ τῆς καρδίας κρυπτὰ τραύματα. Μέλλει γὰρ φανεροῦσθαι τὰ ἐν ἡμῖν πεπραγμένα δεινὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος ἐκείνου. Ἤγγικε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται ἐπὶ θρόνου δόξης ἁγίου αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἕκαστος φανεροῦται ἐκ τῆς ἰδίας λαμπάδος· ὅστις δὲ οὐ κέκτηται ἔλαιον, σβεσθήσεται αὐτοῦ ἡ λαμπάς· κἀκεῖνος πορευθῇ ἐν τῷ ἐξωτέρῳ σκότει. Σπουδάσωμεν οὖν, ἀδελφοί, καὶ πλήσωμεν τὰ ἀγγεῖα ἡμῶν ἐλαίου, ἵνα μὴ ῥιφῶμεν ἐν τῷ σκότει καὶ αἰωνίῳ πυρί. Τὸ γὰρ ἀγγεῖόν ἐστιν ἡ μετάνοια· τὸ δὲ ἔλαιον τῶν ἀρετῶν ἡ πρᾶξις· ἡ δὲ φωτεινὴ λαμπὰς ὑπάρχει ἡ ἁγία ψυχή. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἡμέρα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὴν μέριμναν ταύτην καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν. Ὁ γὰρ καρπὸς ὄψιμος γεγονὼς καιρός ἐστι τοῦ θερισμοῦ. Μακάριός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σώσας τὸν καρπὸν αὐτοῦ· συνάξουσιν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν αἰώνιον ἀποθήκην. Οὐαὶ δὲ τοῖς ὁμοίοις μου, τουτέστι τοῖς ζιζανίοις, ὅτι τὸ πῦρ αὐτοὺς κληρονομήσει. Φύγωμεν οὖν, ὦ ἀδελφοί, τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅπερ κληρονομήσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, «ἃ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.[2]» Τὸ λοιπόν, ὦ ἀδελφοί, ἐν τούτοις στῆτε, ταῦτα μελετᾶτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ὅπερ ἀξιώσῃ ὑμᾶς Κύριος τηρῆσαι τὴν ἐντολὴν ταύτην ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. Ὅστις ἀναγινώσκει τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἢ ἀκούει, καὶ μὴ ποιεῖ αὐτάς, πεπλήρωται ἐν αὐτῷ ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν πέτραν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν γῆν, παραχρῆμα ἐξηράνθη. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων καὶ ποιῶν ἐστιν ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, καὶ ἐκαρποφόρησεν ἓν λ΄, καὶ ἓν ξ΄, καὶ ἓν ρ΄, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

1. Λουκ. 15, 7. 2. Α΄ Κορ. 2, 9.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΚ ΠΕΡΙΚΟΠΗΣ ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.*

Οὐχ ὡς θεούς, φασί τὰς εἰκόνας προσκυνοῦμεν οἱ πιστοί. μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις, τοῦ χαρακτῆρος λειανθέντος, ὡς ξύλον μένει ἀργόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου γίνεται τοῦ σταυροῦ. Ἕως ἂν μὲν εἰσὶ συνεζευγμένα τὰ δύο ξύλα, καὶ σώζῃ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, ὀρθῶς καὶ ἠκριβωμένως προσκυνῶ τὸν σταυρόν· ἐπὰν δὲ διαιρεθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὸν τύπον τῇ διαιρέσει λύσωσιν, οὐκέτι προσκυνῶ τὰ ἐξ ἀλλήλων διῃρημένα ξύλα. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν προσκυνῶ τὴν εἰκόνα, καὶ διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσκυνῶ τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς χείλεσί μου οὐ πάρεστι σωματικῶς Χριστός, ἀλλ' ὅμως τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῷ πάρειμι ἐγὼ πνευματικῶς πρὸς τὸν Χριστόν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ περὶ τὸν σταυρὸν δῆλον. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκώς, ὅτι ἕν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ αὕτη ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι. Καὶ ὁ τοῦτο καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δυνήσεται· ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστι· καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὴ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν. Ἀπαράλλακτός ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα ὁρᾶν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλαγῆναι τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἴποι ἂν ἡ εἰκών· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἕν ἐσμεν· ἐγὼ γοῦν ἐν ἐκείνῳ εἰμί, κἀκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὃ βλέπεις ἐν ἐμοί, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐκείνῳ, καὶ ὃ ἑώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο ὁρᾷς ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ καὶ τὸ εἶδός ἐστιν ἡ εἰκών.

*** Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 709.**

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.*

Τοῖς κατὰ τόπον ἀδελφοῖς ἀντιποιουμένοις πίστεως καὶ σωτηρίας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν, ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ὅσοι τὴν ἀσέβειαν συνορᾶτε τὴν ἐπανισταμένην τῇ εὐσεβείᾳ διά τε φανερῶν κενοφωνιῶν, καὶ δι' ὑποκρίσεων δολερῶν, καὶ διαστάσεων, καὶ θορύβων ἀπρεπῶν, καὶ πληγῶν, καὶ τραυμάτων, καὶ φόνων, ὑπεξελθεῖν, καθάπερ ἀπὸ κλύδωνός τινος εἰς λιμένα, καὶ σῴζειν ἑαυτοὺς ὀφείλετε, μήτε τῇ ἀσεβείᾳ συμμιγνύμενοι τῶν ἀθετούντων τὴν μίαν καὶ ἀληθῆ θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀπαλλοτριούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ χωριζόντων, μήτε ταῖς συγχύσεσιν αὐτῶν καὶ μιαιφονίαις ἀναμιγνύμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς, ἑαυτοὺς βουλόμενοι σῴζειν, καὶ τοὺς πειθομένους ἡμῖν, καὶ ἐκ πλείονος ἤδη χρόνου τὴν προφανῆ ἀσέβειαν τοῦ Ἀρείου διελέγχομεν καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐπιπλάστοις ῥήμασιν ὑπαγομένων τοὺς ἀφελεστέρους· χωριζόμεθά τε πάσης ἀταξίας αὐτῶν, πενθοῦντες ἐφ' οἷς πράττουσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ἀγαθὸν δυσφημεῖσθαι ποιοῦσι, καὶ βουλόμενοι διατηρηθῆναί πως ἐν ἡμῖν καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν τόν τε τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιεικοῦς ἀναστροφῆς νόμον. Ἐφ' ἃ καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ὅσοι τε ἤδη τὴν αὐτὴν ἔνστασιν ἐνεστήσασθε, καὶ ὅσοι μηδέπω πρὸς τὸν ζῆλον τοῦτον ἐξανέστητε. Ἢ μηδὲ συνήκατε καταλυόμενον διὰ τῶν τοιούτων τὸν Χριστιανισμόν, καὶ σχήματι δολερῷ τὸν διάβολον καταπολεμοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὥσπερ ναῦν καταποντίζοντα; Εἰ δὲ καὶ γράφειν ἡμῖν καὶ ἀνακοινοῦσθαι περὶ τῶν τοιούτων βούλεσθε χαίροντες δεξόμεθα τὴν ὁμοψυχίαν καὶ σύμπνευσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, καὶ τὰς τῶν εὐχῶν κοινωνίας, εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστήκαμεν· γνωρίζοντες ὑμῖν, ὅτι, εἰ καὶ πολλῷ ἤδη χρόνῳ τὰ τῆς παραφθορᾶς ταύτης ἐπιπολάζει, ἀλλ' οὖν ἔτι καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν διαμένει τὸ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἀγαθόν, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐπισκόπων· εἰ καὶ βίᾳ κατέχουσί τινες τὸν λαὸν καὶ ἑτέροις ῥήμασιν ἀπατηλοῖς· καὶ ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν διὰ δέος τῶν ἐν πόλεσιν ἐπιφανεστέρων, τὰ δὲ δι' ἀντιποίησιν δόξης· καὶ ἃ μὲν φρονοῦσιν, ἀπο-

---

*** Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 81 κέξ.**

κρύπτουσιν, ἃ δὲ μὴ φρονοῦσιν ὑποκρίνονται. Ὡς, εἴ γε μὴ τούτοις τοῖς πάθεσι προκατεσχημένοι εἰσί, καὶ μόνον ῥηθεῖσαν, τὴν ἀλήθειαν ὀλίγοις ῥήμασιν, ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι μήτε ποίημα Θεοῦ Θεὸς καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι δύναται, μήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιήμασιν ἐγκαταριθμεῖται. Θεοῦ τε ἐπιφάνειαν ὑπεδεξάμεθα, καὶ οὐχὶ κτίσματος ἐπιδημίαν· οὐδὲ εἰς δούλου παρουσίαν πεπιστεύκαμεν καὶ θεϊκοῦ Πνεύματος ὑπεδεξάμεθα, δι' οὗ καὶ θεοποιούμεθα, καὶ Θεοῦ ναοὶ καθιστάμεθα. Ταῦτα γὰρ καὶ οὕτω βραχέως λεγόμενα, παντὶ Χριστιανῷ κατάδηλα, ὡς τὴν ἀκριβῆ ἐξ ἀρχῆς κηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν σῴζουσιν, ἐφ' ᾗ ἐμμένοντες τὰς αἰωνίους ἐλπίδας ἐκδεχόμεθα. Σύμβολον οὖν τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμοούσιος ἡ Τριάς, Θεὸς ἀληθινός, ἐκ Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος. Ὁ δὲ μὴ συντιθέμενος ἀνάθεμα ἔστω. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ τῆς μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ γράμμα βούλεται· Ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Πατρί· καὶ τῷ Υἱῷ συνδοξάζεσθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανοὺς ἀνεληλυθέναι, ἥξειν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΩΒΙΑΝΟΝ.*

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐπὶ τῷ βαπτίσματι θεσμοθετῶν, τὸν ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένον ὅρον τῆς πίστεως ἐποίησε, λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.» Οὐκοῦν ἡ ἐν πίστει τελείωσις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς οὖν ἁγίας Τριάδος προσθήκην οὐκ ἐπιδεχομένης, πάντως ὅτι, ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἑκουσίως μετασχὼν τῶν ἐν ἡμῖν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας Παρθένου Μητρός, εἷς πάλιν ἐστὶν Υἱὸς μετὰ καὶ τῆς προσλήψεως τῇ τῆς ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Ἅμα γὰρ σάρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σάρξ, ἅμα σὰρξ ἔμψυχος λογική· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν. Ὅθεν δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀληθῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἴδια, καὶ οὐχ ἑτέρου τινός, τὰ προσληφθέντα προσομολογηθήσονται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος μετ᾽ αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς ὁ αὐτὸς οἰκονομικῶς παιδίον. Διὸ καὶ Παρθενομήτωρ ὡς Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία. Μίαν τοίνυν ἔοικε μᾶλλον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν σεσαρκωμένην, καὶ τελείως ἐνανθρωπήσασαν. Καὶ ὁ τοῦτο μὴ λέγων θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιος.

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 532.

ΛΙΒΕΡΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ, ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΟΤΙ ΤΕΛΕΙΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΕΛΑΒΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΛΟΓΟΣ.*

Ἔστιν οὖν ἡμῖν ἡ ὁμολογία, ἐπιπόθητέ μοι Ἀθανάσιε, Λόγος Θεοῦ, Υἱὸς κατὰ φύσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθείς, οὐ κτισθείς, ἀλλ' ἀεὶ ὢν συνάναρχος τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, καὶ ἀκαταπαύστως τὸ βασίλειον ἔχων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν τῇ φύσει Θεόν, ἀμέριστον ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς· τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Υἱόν, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕκαστον ὄνομα μὴ μεταβαλλόμενον ἐπὶ ἀναθέματι ἐκ τῆς οἰκείας ἐπονομασίας· τοῦ εἶναι τὴν Τριάδα ἀληθῶς Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ ἐν μιᾷ δυνάμει, καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει. Οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς πληρούσης τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστιν οὖν, καθὼς προεῖπον, ἡ Τριὰς ἐν μιᾷ ὑποστάσει μὴ μεριζομένη, καὶ τῇ οὐσίᾳ ἕν, καὶ τῇ θεότητι ἕν, καὶ τῇ δυνάμει ἕν, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἕν, καὶ τῇ δοξολογίᾳ ἕν, καὶ τῇ εἰκόνι ἕν, καὶ τῷ Πνεύματι ἕν· Πνεῦμα γὰρ οὐ μερίζεται. Ἀνάθεμα οὖν λέγω Σαβελλίου τὸ δόγμα καὶ Ἀρείου, καὶ τὰς προαπηγορευμένας αἱρέσεις, εἰς αἰωνίαν κόλασιν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ταύτῃ οὖν τῇ ὁμολογίᾳ, ἀδελφὲ Ἀθανάσιε, τῇ οὔσῃ μόνῃ καὶ ἀληθῶς πίστει ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἰ ὁμοφρονεῖς μοι, ὡς ἐπὶ κρίσει Θεοῦ καὶ Χριστοῦ γράψον μοι, εἰ οὕτω φρονεῖς καθὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ τὰ ἴσα ἐν τῇ ἀληθινῇ πίστει· ἵνα κἀγὼ πεποιθὼς ὦ, ἀδιακρίτως περὶ ὧν ἀξιοῖς κελεύειν μοι· καὶ τοῦτο δέ σε χρὴ εἰδέναι, ἀγαπητέ, ὅτι οἱ υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ἀπαθῆ τὴν θεότητα ὁμολογοῦσι, καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβε χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀντίγραμμα πρὸς Λιβέριον, ἐπίσκοπον Ῥώμης· ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

Εἷς Θεὸς ἀθάνατος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος· «Πνεῦμα» γὰρ «ὁ Θεός[1]», οὗτος ἀχώριστος, μὴ ἔχων τόπον ὅπου οὐκ ἔστιν· ὁ τούτου

*** Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 144.**

1. Ἰω. 4, 24.

Λόγος, ἀθάνατος σοφία, ἄφθαρτος, ἀόρατος, Υἱὸς πρωτότοκος, συνεργός, ἄναρχος, ἀψηλάφητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς προσδοκῶν. «Διὰ τούτου ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.[1]» Αὐτὸς ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον· οὗτος, ὁ τὴν κιβωτὸν δείξας, πῶς ἵνα γένηται· οὗτος ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δοὺς τῷ Ἀβραάμ· οὗτος ὁ καταβὰς ἐπὶ τὸ σῶσαι τὸν λαόν, ὁ Μωσῇ τὸν νόμον δούς· οὗτος ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ, ὁ ἐν προφήταις λαλήσας, ὁ διαθέμενος τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σάρκα ἐκ Παρθένου λαβών, θνητήν, οὐκ αὐτὸς ὢν θνητός· ἀσθενῆ, οὐκ αὐτὸς ἀσθενής· ὀφειλομένην θανάτῳ, οὐκ αὐτὸς ὀφειλόμενος· ὁρατήν, οὐκ αὐτὸς ὁρατός· αὕτη ἐκρεμάσθη, οὐκ αὐτός· αὕτη ἐτάφη, οὐκ αὐτός· αὕτη πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὡς ἄνθρωπος ὑπέμεινεν, οὐκ αὐτός· ἐκεῖνος δὲ δύναμις Θεοῦ, τουτέστι Θεός. Ὁ τὰ ἄλυτα τοῦ ᾅδου λύσας, καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καταργήσας, ἀνέβη ὅθεν καὶ κατέβη· ἐγείρας ἐκεῖνο τὸ ταφέν, προσήνεγκε τῷ Πατρί, ἐλευθερώσας οὗ ἐκρατεῖτο θανάτου· ἐν τούτῳ τὸν Πατέρα νοοῦμεν, ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῇ θεότητι, τῇ δυνάμει, τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑποστάσει, τῇ δόξῃ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρί. Οὗτος ὁ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦς κληθείς, καθότι καὶ ἄνθρωπος· τουτέστιν, ἀνέλαβεν ἄνθρωπον ἐν ἑαυτῷ, «ἐν ᾧ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος οἰκεῖ σωματικῶς.[2]» Τοῦτον ἔχομεν οὐ διακεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ Πατρός, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδὲ τὸν Πατέρα λέγοντες καταβεβηκέναι, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι. Οὕτως εἷς Θεὸς Πατὴρ παντοκράτωρ παρ' ἡμῖν πιστεύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἡμῶν ἐστιν, εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα δὲ ἐξ ἑνότητος μιᾶς, δυνάμεως μιᾶς, ὑποστάσεως μιᾶς, οὐσίας μιᾶς, δοξολογίας μιᾶς, κυριότητος μιᾶς, βασιλείας μιᾶς εἰκόνος τῆς Τριάδος ὁμοούσιον· «Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·[3]» οὕτω καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν πιστεύομεν, τουτέστι, τοῦ σώματος ἡμῶν κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς, τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ αὐτοῦ μεταβαλλομένου εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

---

1. Ἰω. 1, 3. 2. Κολ. 2, 9. 3. Ἰω. 1, 3.

ΑΓΑΠΗΤῼ ΠΑΠᾼ, ΚΑΙ Τῼ ΥΠ' ΑΥΤΟΝ ΚΛΗΡῼ ΤΟΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΣΩΝ ΟΙΚΟΥΣΙ ΧΩΡΑΝ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΕΝ ΚΥΡΙῼ ΧΑΙΡΕΙΝ.*

Ἡ ἁγία θεόπνευστος Γραφὴ τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῖν διηγεῖται πράξεις, ποδηγοῦσα ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ χρήσιμα τῶν πρακτέων, βδελυττομένους πᾶν εἶδος πονηρίας καὶ δυσσεβείας. Ἐν γοῦν τοῖς Βασιλείοις φησὶν ἠνομηκέναι τὸν Ἰσραήλ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἴστε δὲ ὅσον κακόν, τὸν Δημιουργὸν καταλιπόντας καὶ τὴν αὐτῷ ὀφειλομένην δόξαν, προσάπτειν εἰδώλοις καὶ κτίσμασι. Τοῦτο δρασάντων ἐκείνων, ἀφίστησιν ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραδίδονται εἰς δουλείαν τοῖς ὑμετέροις βασιλεῦσιν. Αἰχμάλωτοι δὲ γενόμενοι, καταδικάζονται ὑπὸ Σαλαμανασάρου βασιλέως Ἀσσυρίων οἴκησιν ἀντὶ τῆς αὐτῶν γῆς, Παλαιστίνης φημί, τὴν Ἀσσυρίων ἐν Ἀλαὲ καὶ ἐν Ἀμώρ, ποταμοῖς Γιζάν, καὶ ὄρη Μήδων. Εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν οἴκησιν τὴν Σαμάρειαν, Βαβυλωνίους ἐκ Χουθάν, καὶ ἀπὸ Αἰάν, καὶ ἀπὸ Ἐμάθ, καὶ Σεφαρουέμ, καὶ κατῳκίσθησαν ἐν ταῖς πόλεσι Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Καὶ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Κύριον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας, καὶ ἦσαν ἀποκτείνοντες αὐτούς. «Καὶ εἶπαν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες· Τὰ ἔθνη ἃ ἀπῴκισας, καὶ ἀντεκάθησας ἐν πόλεσι Σαμαρείας, οὐκ ἔγνωσαν τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς, καὶ ἀπέστειλε τοὺς λέοντας εἰς αὐτούς, καὶ ἰδού εἰσι θανατοῦντες αὐτούς, καθότι οὐκ οἴδασι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐνετείλατο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, λέγων· Ἀπαγάγετε ἐκεῖθεν, καὶ πορευέσθωσαν, καὶ κατοικείτωσαν ἐκεῖ, καὶ φωτιοῦσιν αὐτοὺς τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἤγαγον ἕνα τῶν ἱερέων, ὧν ἀπῴκισαν ἀπὸ Σαμαρείας, καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαιθήλ. Καὶ ἦν ὁ ἱερεὺς φωτίζων αὐτούς, ὅπως φοβηθῶσι τὸν Κύριον.[1]» Καὶ διδαχθέντες οἱ μετοικισθέντες τὸν δεδομένον νόμον τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, οὐκ ἐφύλαξαν εἰς τέλος· ἀλλ' ἦσαν καὶ τῷ νόμῳ δουλεύοντες ἐκ μέρους καὶ τοῖς ἔθεσι. Τούτοις κέχρηνται ἐκβεβλημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ καθαράν, ἀλλὰ μεμιγμένην ἔχειν τινὰ λατρείαν, οὔτε τῷ νόμῳ Μωσέως, οὔτε τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις λατρεύοντες εἰς τέλος. Ταῦτα γνόντες, ἀγαπητοί, καθαρὰν προσάγωμεν τῷ Θεῷ λατρείαν, μὴ μεμιγμένον ἔχουσαν δυσσεβείας εἶδος, ἀλλ' ἄσπιλον καὶ εὐσεβῆ, ᾗ Θεὸς ἥδεται. Οὐδένα γὰρ ἀποδέχεται, μᾶλλον δὲ κατακρίνει δυσὶ κυρίοις δουλεύοντα. Ἀποστρά-

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, τ. 28, σ. 1565 κἑξ.

1. Δ' Βασ. 17, 26-28.

φητε τὴν πατροπαράδοτον ὑμῶν εἰδωλολατρείαν, αἱρετικοῖς μὴ συνάπτεσθε. Κρεῖσσον γὰρ τοῖς τοιούτοις μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐπιγνοῦσιν ἐπὶ τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι.[1] Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς· «Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.[2]» Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· «Εἷς γὰρ Θεὸς ἡμῖν, ἐξ οὗ τὰ πάντα·[3]» Τριὰς τελεία, ὁμοούσιος, ἰσοδύναμος, ἰσοκλεής· Πατὴρ ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· Μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωριζομένη. Ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς κατελεήσας, τὸ ὠλισθηκὸς εἰς ἀσέβειαν γένος τῶν ἀνθρώπων, τὸ κτισθὲν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, τραπὲν εἰς προσκύνησιν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς ἑκούσιον κένωσιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ὁ αὐτὸς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ σαρκοῦται ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου· καὶ ῥυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον, διδάξας πῶς δεῖ βιοῦν διὰ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων διδασκαλίας· καὶ πάσχει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκί, καὶ σκυλεύσας τὸν ᾅδην, ἀνεβίω τριήμερος, ἀνελήλυθέ τε εἰς οὐρανούς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Αὐτὸν ἥξειν προσδοκῶμεν ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκρούς· ἑκάστῳ ἀποδιδόντα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν εὐσεβέσιν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ἀσεβεῖς δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεύτητος σκώληξ, καὶ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

1. Πρβλ. Β' Πέτρ. 2, 21. 2. Β' Πέτρ. 2, 22. Παρμ. 26, 11. 3. Α' Κορ. 8, 6.

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ*

Α' ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ**

ΑΡΕΙΟΣ

1. Βίος. *Ὁ Ἄρειος[1] γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ γ' αἰῶνος, πιθανῶς ἐν Λιβύῃ[2], ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς Λουκιανοῦ, καὶ ἐγκατέστη βραδύτερον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔνθα προσῆλθεν εἰς τὸ μελιτιανὸν σχίσμα·[3] κατόπιν ὅμως, ἐπανελθὼν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἐχειροτονήθη διάκονος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πέτρου, ὅστις μετ' ὀλίγον καθῄρεσε καὶ ἀφώρισεν αὐτόν, διότι ἐκ νέου συνεδέθη μετὰ τοῦ Μελιτίου. Ἀλλ' ὁ τὸν Πέτρον διαδεχθεὶς ἐπίσκοπος Ἀχιλλᾶς (311-313) ἐδέχθη αὐτὸν πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ὡς διάκονον καὶ μετ' ὀλίγον ἐχειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον· ὡς τοιοῦτος προΐστατο τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας τῆς καλουμένης Βαυκάλεως.[4] Ἱκανῆς μορφώσεως ἀνήρ,*

---

* *Διὰ νὰ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης πλήρη εἰκόνα τοῦ Ἀρειανικοῦ ζητήματος, ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως παρατεθῶσιν ἐνταῦθα, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Μ. Ἀθανασίου, συγκεντρωτικῶς κείμενα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν Ἀρειανικὴν ἔριν, προτασσομένης εἰσαγωγῆς, ἀναφερομένης εἰς τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ.*

** *Ἐκ τῆς «Πατρολογίας» Δημητρίου Σ. Μπαλάνου, Ἀθῆναι 1930, σελ. 221-231,*

1. *Ἡ κυριωτέρα πηγὴ περὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ σωθέντα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων του καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἔργα Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας καὶ μ. Ἀθανασίου, ἔτι δὲ Εὐσεβίου βίος Κωνσταντίνου 2,61 κ. ἑ. Συμπληρωματικὰς πληροφορίας παρέχουσιν οἱ μετὰ τὸν Εὐσέβιον ἐκκλ. ἱστορικοὶ Σωκράτης, Σωζόμενος, Θεοδώρητος, Φιλοστόργιος, ἔτι δ' ὁ Ἐπιφάνιος (Πανάριον 69) καὶ διάφοροι ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.*

2. *Ἐπιφανίου Πανάριον 69,1 «φασὶ δὲ αὐτὸν Λίβυν τῷ γένει».*

3. *Ὁ Μελίτιος ἦτο ἐπίσκοπος Λυκοπόλεως ἐν Θηβαΐδι, καθαιρεθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Πέτρου, ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (300-311), «δι' ἄλλας τε πολλὰς αἰτίας καὶ μάλιστα ὅτι ἐν τῷ διωγμῷ ἀρνησάμενος τὴν πίστιν ἐπέθυσεν», ἀπεχωρίσθη τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐσυκοφάντει καὶ ἐλοιδόρει τὸν ἐπίσκοπον Πέτρον καὶ τοὺς τούτου διαδόχους Ἀχιλλᾶν καὶ Ἀλέξανδρον, ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπισκοπῆς οὗ «στασιάσας, πολλαῖς πόλεσι καὶ ἐπισκόπους ἐχειροτόνησε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους» (Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,6). Οἱ Μελιτιανοὶ βραδύτερον συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀρειανῶν, κατ' Ἀθανάσιον ἐξαγορασθέντες ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἐπισκόπου Νικομηδείας «ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις» (Ἀπολογ. κ. Ἀρ. κ. 59).*

4. *Ἐπιφανίου Πανάριον 69,1.*

ἔχων διαλεκτικὴν δεξιότητα[1], *γλυκὺς τοὺς τρόπους, «πείθων ἀεὶ ψυχὰς καὶ θωπεύων» καὶ πονηρὸς «ὡς δόλιος ὄφις, ὑποκλέψαι δυνάμενος πᾶσαν ἄκακον καρδίαν*[2]*», χρηστὸς δ' ἅμα τὰ ἤθη, διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ 313 ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρον· κατὰ Φιλοστόργιον μάλιστα*[3] *συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογήν του ὡς ἐπισκόπου, ἐνῷ θὰ ἠδύνατο αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ ἐκλεγῇ, ἐὰν ἤθελεν. «Ἀπροόπτως» ὅμως, «ἐπάρματι ἀρθεὶς ὁ γέρων» ἤδη Ἄρειος*[4], *ἦλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον*[5], *λόγῳ διαφορᾶς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἔτει 318 πιθανώτατα.*[6]

Μετὰ μακροὺς δισταγμούς, κατιδὼν ὁ Ἀλέξανδρος ὅτι ὁ Ἄρειος ἐνέμενεν εἰς τὴν κακόδοξον γνώμην του, καθήρεσεν αὐτὸν συνοδικῶς, πιθανώτατα τὸ 321, παρόντων 100 περίπου Αἰγυπτίων καὶ Λιβύων ἐπισκόπων. Ὁ Ἄρειος, ἐξορισθεὶς ἐξ Ἀλεξανδρείας, δὲν ἐθεώρησε τὸ ζήτημα λῆξαν, ἀλλ' ἐμμένων εἰς τὰς δοξασίας του, ἔγραψε, πιθανῶς ἐκ Συρίας ἢ ἐκ Παλαιστίνης, ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πανίσχυρον τότε Εὐσέβιον, ἀρχιεπίσκοπον Νικομηδείας, εἰς τὸν ὁποῖον, ἀπώτερον συγγενῆ τοῦ αὐτοκράτορος ὄντα, «πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων ὑπήκουον, ὅτι κατὰ τὴν Νικομήδειαν ὁ βασιλεὺς τότε διέτριβε· καὶ γὰρ ἐκεῖ τὰ βασίλεια μικρὸν ἔμπροσθεν οἱ περὶ τὸν Διοκλητιανὸν ἐπεποίηντο.[7]*» Ἐν τῇ*

---

1. *Κατὰ Σωκράτη (Ἐ. Ἰ. 1,5) «οὐκ ἄμοιρος τῆς διαλεκτικῆς λέσχης», κατὰ Σωζόμενον (Ἐ. Ἰ. 1,15) «διαλεκτικώτατος» καὶ «σπουδαῖος περὶ τὸ δόγμα».*
2. *Ἐπιφανίου Πανάριον 69,3. Πρβλ. Ἀθανασίου Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 4.*
3. *Ἐ. Ἰ. 1,3.*
4. *Ἐπιφανίου Πανάριον 69,3.*
5. *Πρβλ. P. Schnellmann, der Anfang des arianischen Streits, Helsingfors 1904. S. Rogala, Die Anfänge des arianischen Streites, Paderborn 1907.*
6. *Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (ἐν βίῳ Κωνσταντίνου 2,69) ὁ ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος ἐζήτησε παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἑρμηνείαν γραφικοῦ τινος χωρίου καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἀρείου εἰς ἑρμηνείαν ἀποδοκιμασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐπέφερε τὴν διάστασιν. Ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρείου πρὸς Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας (ἐν Θεοδωρ. Ἐ. Ἰ. 1,4) ἡ κυρία διαφωνία ἐνέκειτο εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀπεδέχετο τὸ συναΐδιον τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ (ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός), ἐνῷ ὁ Ἄρειος «ὅτι προϋπάρχει ὁ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ἀνάρχως». Κατὰ Σωκράτη (Ἐ. Ἰ. 1,5) ὁ ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος πρὸ τῶν ὑπ' αὐτὸν κληρικῶν ἀνέπτυσσε τὸ τριαδικὸν δόγμα· ὁ Ἄρειος νομίσας ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐσαβελλιάνιζε, κατήντησεν εἰς γνώμην ἄκρως ἀντίθετον τῆς τοῦ Σαβελλίου. Κατ' Ἐπιφάνιον (Πανάριον 69,3) ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τοῦ Αἰγυπτίου ἐπισκόπου Μελιτίου μαθὼν τὸ πρῶτον τὴν κακοδοξίαν τοῦ Ἀρείου, ἐκάλεσεν τοῦτον ἵνα δώσῃ ἐξηγήσεις· «ὁ δὲ οὔτε ἐδίστασεν οὔτε ἐδειλίασεν, ἀλλ' ἐξ ὑπαρχῆς παρατρίψας τὸ μέτωπον, τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐξήμεσε κακοδοξίαν·.... συγκαλεῖται τοίνυν τὸ πρεσβυτέριον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἄλλους τινὰς ἐπισκόπους παρόντας καὶ ἀνέτασιν τούτου ποιεῖται καὶ ἀνάκρισιν. Ὡς δ' οὐκ ἐπείσθη τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐξεοῖ αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκκήρυκτον ποιεῖ ἐν τῇ πόλει».*
7. *Σωκράτους Ἐ. Ἰ. 1,6.*

ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Ἄρειος ἐξέθετε τὴν διαφωνίαν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ διεβεβαίου τὸν Εὐσέβιον ὅτι ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἐπισκόπων ἦτο ὑπὲρ τῆς γνώμης του. Ὁ Εὐσέβιος, παλαιὸς συμμαθητὴς τοῦ Ἀρείου παρὰ τῷ διδασκάλῳ Λουκιανῷ ἐν Ἀντιοχείᾳ («συλλουκιανιστὴς» ὡς γράφει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἄρειος), συνεμερίζετο προφανῶς τὴν δοξασίαν τοῦ Ἀρείου, ὑπὲρ οὗ ἐπεδείξατο μέγιστον ἐνδιαφέρον, καὶ ἐθεώρησε καθῆκόν του νὰ γράψῃ πρὸς πλείστους ἐπισκόπους ὑπὲρ αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον δὲ συνεκάλεσε καὶ σύνοδον ἐν Νικομηδείᾳ, ἐν ᾗ προσελθὼν ὁ Ἄρειος ὑπέβαλεν ἔκθεσιν πίστεως ἐν μορφῇ ἀνοικτῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρον.[1] Ἡ σύνοδος ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Ἀρείου, ὅστις, χάρις εἰς τὴν μεσολάβησιν ἰσχυόντων φίλων του καὶ μάλιστα τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, κατώρθωσε μετ' ὀλίγον νὰ ἐπανέλθῃ κατὰ τὸ 322 εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα ἐσυνέχισεν ἐντονωτέραν τὴν δρᾶσίν του [2], καὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς του δεξιότητος ἰδίως κατώρθωσε νὰ διαδοθῶσιν εὐρέως αἱ δοξασίαι του καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας. Οὕτως «ἀπὸ μικροῦ σπινθῆρος μέγα πῦρ ἐξεκάετο, ἄκρας μὲν ὥσπερ ἀπὸ κορυφῆς ἀρξάμενον τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας, διαδραμὸν δὲ τὴν σύμπασαν Αἴγυπτον καὶ Λιβύην, τήν τ' ἐπέκεινα Θηβαΐδα, ἤδη δὲ καὶ τὰς λοιπὰς ἐπενέμετο ἐπαρχίας καὶ πόλεις.[3]» Αἱ συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἀντιγνωμούντων ἐλάμβανον ὀξύτατον χαρακτῆρα καὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κύκλων ἀλλ' ἐπεξετείνοντο καὶ μεταξὺ τοῦ ὄχλου καὶ τῶν οἰκογενειῶν, καὶ «εἰς τοσοῦτον ἀτοπίας προέβη τὸ πρᾶγμα, ὥστε δημοσίᾳ καὶ ἐν αὐτοῖς θεάτροις τὸν Χριστιανισμὸν γελᾶσθαι.[4]»

Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τοῦ 322 γενόμενος μονοκράτωρ, μετὰ μεγάλης δυσφορίας ἀπέβλεπε πρὸς τὰς ἐνδοχριστιανικὰς ἔριδας, δι' ὧν ἐφοβεῖτο διάσπασιν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ἐνῷ αὐτὸς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἑνότητι προσεδόκα νὰ εὕρῃ ἔρεισμα εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐκπνέοντος ἐθνισμοῦ. Διό, «συμφορὰν οἰκείαν τὸ πρᾶγμα ἡγησάμενος, παραχρῆμα τὸ ἀναφθὲν κακὸν κατασβέσαι σπουδάζων, γράμματα πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἄρειον πέμπει δι' ἀνδρὸς ἀξιοπίστου, ᾧ ὄνομα Ὅσιος [5]», ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος Κορδούης ἐν Ἱσπανίᾳ· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ [6] ἡ ἔρις χαρακτηρίζεται ὡς «ὑπὲρ μικρῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων», ἀφοῦ μάλιστα οἱ ἐρίζοντες συνεφώνουν εἰς τὰ κύρια σημεῖα, καὶ συνιστᾶται ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Χριστιανοσύνης ὁμόνοια καὶ εἰ-

---

1. Ἐν Ἀθανασίου περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ· καὶ ἐν Ἐπιφανίου Πανάριον 69.
2. Σωζομένου Ἐ. Ἱ. 1,15.
3. Εὐσεβίου βίος Κωνσταντίνου 2,61.
4. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1, 7. Πρβλ. Εὐσεβίου βίος Κωνσταντίνου 2,61. Θεοδωρήτου Ἐ. Ἱ. 1,6.
5. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,7.
6. Κείμενον ἐν Εὐσεβίου βίος Κωνσταντίνου 2,64-70.

ρήνη. Ὁ Ὅσιος ἐκόμισε τὴν ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς ἀντιμαχομένους, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἀποτέλεσμα προῆλθεν ἐξ αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ, πιθανώτατα τῇ ὑποδείξει τοῦ Ὁσίου[1], συνεκάλεσε τὴν ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴν σύνοδον, τὸ 325, ἥτις ἀνεθεμάτισε τὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ· ὁ Ἄρειος, αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ, ἐξωρίσθη εἰς Ἰλλυρίαν, ὡς καὶ οἱ ὁμόφρονές του ἐπίσκοποι Θεωνᾶς Μαρμαρικῆς καὶ Σεκοῦνδος Πτολεμαΐδος. Καὶ ὁ Εὐσέβιος δ' ὁ Νικομηδείας, ὅστις ὑπέγραψε μὲν τὸν ὅρον τῆς Νικαίας ἀλλ' ἠρνεῖτο νὰ δεχθῇ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἀρείου, ὡς καὶ ὁ Νικαίας Θέογνις ἐξωρίσθησαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τρίμηνον. Συγχρόνως διάταγμα αὐτοκρατορικὸν ὥριζεν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου νὰ λέγωνται ἐφεξῆς Πορφυριανοί, ὡς ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκ τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πορφυρίου, ὅστις τὸ 270 ἐδημοσίευσε 15 βιβλία κατὰ Χριστιανῶν[2] καὶ τὸ αὐτὸ διάταγμα διέτασσεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν διὰ πυρὸς ἐξαφάνισιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρείου.[3] Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος δὲν ἐπέφερε τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα, ὁ μ. Κωνσταντῖνος εὐκόλως ἐπείσθη εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν ἐνδιαφερομένων, καθ' ἃς ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον δι' ἐπιεικείας, καὶ ἀνεκάλεσε, τὸ 328 ἢ τὸ 329 τὸ βραδύτερον, ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἄρειον καὶ μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, τῇ προτροπῇ οὗ ὁ Ἄρειος, τὸ 330 ἢ 331, ἐνεχείρισε τῷ αὐτοκράτορι ὁμολογίαν πίστεως, ἐν ᾗ ἀπεφεύγοντο κακόδοξοι ἐκφράσεις καὶ ὡμολογεῖτο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς υἱὸς τοῦ Πατρὸς «ἐξ αὐτοῦ, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένος.[4]» Ὁ Ἀθανάσιος ὅμως, ἀπὸ τοῦ 328 ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, φρονῶν ὅτι ὁ Ἄρειος τοιαῦτα ὁμολογῶν ἀπέκρυπτε τὰ ἀληθῆ του φρονήματα, ἅτινα ἐπεφυλάσσετο νὰ ἐκδηλώσῃ εἰς κατάλληλον στιγμήν, ἠρνεῖτο νὰ δεχθῇ αὐτὸν εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, διὸ ἐξωρίσθη τὸ 335-336, ὅπως εἶχον ἐξορισθῇ πρὸ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι, ἐν οἷς ὁ Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας. Τέλος ὁ Ἄρειος, ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ πάλιν ὡμολόγησε πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τὴν ὀρθοδοξίαν του, ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπισήμως δεκτὸς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνίᾳ, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου πρὸ τῆς Κυριακῆς καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ τοῦτο, ὁ Ἄρειος ἀπέθανεν αἰφνιδίως ἐν δημοσίῳ ἀποχωρητηρίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 336.[5]

---

1. Ἴδε Σουλπικίου Σευήρου *Chronicon* 2,40 «*Nicaena synodus auctore Hosio confecta habebatur*».
2. Πρβλ. Ἀγαθαγγέλου Γεωργιάδου, Περὶ τῶν κατὰ Χριστιανῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Πορφυρίου, Λειψία 1891.
3. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,9.
4. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,26. Σωζομένου Ἐ. Ἱ. 2,27.
5. Πρβλ. Ἀθανασίου Ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος πρὸς ἐπισκόπους Αἰγύπτου

2. Συγγράμματα. *Ὁ Ἄρειος ἐζήτησε καὶ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου νὰ στηρίξῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν αἱ ἑξῆς ἐ π ι σ τ ο λ α ί τ ο υ: α΄) πρὸς τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον[1], γραφεῖσα πιθανῶς ἐκ Συρίας ἢ Παλαιστίνης, τὸ 321· β΄) ἔκθεσις πίστεως ἐν μορφῇ ἐπιστολῆς, πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας[2], ἣν ἔγραψεν αὐτῷ ἐκ Νικομηδείας, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος· γ΄) ὁμολογία πίστεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον[3], γραφεῖσα τὸ 330 ἢ 331 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ Ἄρειος ἔγραψεν ἐν Νικομηδείᾳ, πρὸς διάδοσιν τῶν ἀρχῶν του, καὶ ἕτερον σύγγραμμα, ὑπὸ τὸν τίτλον Θ ά λ ε ι α· ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων ἀποσπασμάτων τοῦ ἔργου[4], ὅπερ ἦτο μῖγμα πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου, δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν σαφῆ περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐξεθείαζον αὐτό, τοὐναντίον δ' οἱ ὀρθόδοξοι· οὕτως ὁ μ. Ἀθανάσιος[5] λέγει ὅτι ἡ Θάλεια[6] ἐγράφη κατὰ μίμησιν τῶν βακχικῶν καὶ ὀρχικῶν ᾀσμάτων τοῦ κατὰ τὸν τρίτον π.Χ. αἰῶνα ἀκμάσαντος ἐν Αἰγύπτῳ ποιητοῦ Σωτάδου, οὗτινος «τὸ κεκλασμένον καὶ θηλυκὸν ἦθος μεμίμηται γράφων Ἄρειος», ζηλώσας αὐτὸν «ἐν τῷ ἤθει καὶ τῇ ἐκλύσει τοῦ μέλους». Μίμησιν ὅμως τοῦ Σωτάδου δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ ποιήματος, διότι τὰ ἀναμφισβητήτως σοβαρὰ καὶ χρηστὰ ἤθη τοῦ Ἀρείου δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὴν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφὴν βακχικῶν ποιημάτων. Ἐκτὸς τῆς Θαλείας, ὁ Ἄρειος ἔγραψεν ᾄ σ μ α τ α ναυτικά, ἐπιμύλια, ὁδοιπορικὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, πρὸς διάδοσιν τῶν δοξασιῶν του ἐν τῷ λαῷ, «ἐκκλέπτων πρὸς τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν τοὺς ἀμαθεστέρους τῶν ἀνθρώπων». Ὅτι τὰ ᾄσματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μετὰ τῆς Θαλείας, φαίνεται ἐκ τοῦ μ. Ἀθανασίου, διακρίνοντος μεταξὺ ἀμφοτέρων.[7]*

καὶ Λιβύης κατὰ Ἀρειανῶν κ. 18-19 καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,38 καὶ Σωζομένου Ἐ. Ἱ. 2,29. Ὁ τοιοῦτος θάνατος τοῦ Ἀρείου ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς θεία δίκη.

1. *Παρ' Ἐπιφανίῳ Πανάριον 69,6 καὶ Θεοδωρήτῳ Ἐ. Ἱ. 1,4.*

2. *Παρ' Ἀθανασίῳ περὶ συνόδων 16 Ἐπιφανίῳ Πανάριον 69,7.*

3. *Παρὰ Σωκράτει Ἐ. Ἱ. 1,26 καὶ Σωζομένῳ Ἐ. 2,27.*

4. *Κυρίως παρ' Ἀθανασίῳ, 1. Λόγος κ. Ἀρειανῶν κ. 2-10 καὶ περὶ συνόδων 15. Πρβλ. καὶ παρὰ Μαρκέλλῳ Ἀγκύρας ἐπιστολὴ πρὸς πάπαν Ἰούλιον. Τὰ χωρία ταῦτα συνέλεξεν ὁ G. Bardy, La Thalie d'Arius, ἐν Revue de philologie, de littérature et d'histoire ancienne, Paris 53, 1927, 211-233.*

5. *1. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 2.*

6. *Ἡ Θάλεια ἤρχιζεν οὕτω: «Κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, συνετῶν Θεοῦ, παίδων ἁγίων, ὀρθοτόμων, ἅγιον Θεοῦ πνεῦμα λαβόντων, τάδε ἔμαθον ἔγωγε ὑπὸ τῶν σοφίας μετεχόντων, ἀστείων, θεοδιδάκτων, κατὰ πάντα σοφῶν τε. Τούτων κατ' ἴχνος ἦλθον ἐγώ, βαίνων ὁμοδόξως ὁ περίκλυτος, ὁ πολλὰ παθὼν διὰ τὴν Θεοῦ δόξαν». (Ἀθανασίου 1. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 5).*

7. *Ἀθανασίου ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἑωρακυῖα κ.λ. 16 «ὁ καὶ ἐν ᾀσματίοις καὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ Θαλείᾳ μυθολογεῖ»).*

3. Διδασκαλία τοῦ Ἀρείου.[1] Ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἤρχισε νὰ ἀπασχολῇ πολλοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ζήτημα πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμβιβασθῇ ἡ ἔννοια τῆς μονοθεΐας πρὸς τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ. Πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἑνιαίου τοῦ Θεοῦ οἱ καλούμενοι Μοναρχιανοὶ αἱρετικοὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἢ ἐζήτουν νὰ παραστήσωσι τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς ἁπλῆν δύναμιν ἐν τῷ Θεῷ (δυναμικοὶ Μοναρχιανοί· καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Θεόδοτος ὁ σκυτεύς, ὁ Θεόδοτος ὁ τραπεζίτης, ὁ Ἀρτέμων ἢ Ἀρτεμᾶς, ὁ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, ὁ Λουκιανός)· ἢ ἐξελάμβανον τὰς τρεῖς ἐν τῷ Θεῷ ὑποστάσεις, ὡς ἁπλῶς τρεῖς τρόπους ἀποκαλύψεως, τρεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ (τροπικοὶ Μοναρχιανοί· καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Πραξέας, ὁ Νοητός, ὁ Σαβέλλιος). Εἰς τὴν σχολὴν τῶν δυναμικῶν Μοναρχιανῶν ἀνήκων καὶ ὁ Ἄρειος, πρὸς στήριξιν, ὡς ἐνόμιζε, τοῦ ἑνιαίου τοῦ Θεοῦ, ἐτόνιζεν ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ὁ μόνος ἀγέννητος, ἄναρχος καὶ αἰώνιος, φρονῶν ὅτι ἡ ἀποδοχὴ δύο ἀγεννήτων θὰ ἐσήμαινεν ἄρνησιν τῆς μονοθεΐας. Πᾶν τὸ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι γέννημα ἢ κτίσμα, διότι περὶ Θεοῦ προκειμένου γεννᾶν καὶ κτίζειν εἶναι συνώνυμα. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι «ἀεὶ Πατήρ, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς μόνος ἦν καὶ οὔπω Πατὴρ ἦν, ὕστερον δ' ἐπιγέγονε Πατήρ.[2]» Ἐν τῷ Θεῷ τούτῳ ἐγκατοικοῦσι μὲν δυνάμεις ἀχώριστοι τῆς οὐσίας του, ὡς ἡ Σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς ἐν χρόνῳ καὶ ἐλευθέρᾳ βουλήσει, ὡς δημιουργικὸν ὄργανον, αὐτοτελῆ οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν, ἥτις ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καλεῖται Σοφία, Υἱός, Λόγος. Ὁ Λόγος οὗτος, ἡ χάριν τῆς δημιουργίας δημιουργηθεῖσα δύναμις, «ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός.[3]» Ὢν «ἐξ οὐκ ὄντων,... θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων». Ὡς «ἀλλότριος καὶ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἰδιότητος» καὶ «ξένος κατ' οὐσίαν» αὐτοῦ, «οὐδὲν ἔχει τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπόστασιν ἰδιότητος, οὐδὲ γάρ ἐστιν ἴσος ἀλλ' οὐδὲ ὁμοούσιος αὐτῷ [4], οὐδὲ Θεὸς ἀληθινὸς ἐστὶν ὁ Λόγος· [5]» τοὐναντίον «καὶ τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει καὶ οὔτε ὁρᾶν οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Λόγος τὸν

---

1. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν του καὶ τῶν ἀποσπασμάτων τῆς Θαλείας, ἅτινα γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀντικρούσεων αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μ. Ἀθανασίου (ἰδίως ἐν 1. Λόγῳ κατὰ Ἀρειανῶν 5,12 καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἀριμινίῳ καὶ Σελευκείᾳ συνόδων κατὰ Ἀρειανῶν). Πρβλ. Die Lehre des Arius ἐν Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte, τ. 2. ἔκδ. β', Tübingen 1909, σ. 198-202.

2. Θάλεια παρ' Ἀθανασίῳ 1. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 5.

3. Ἔ. ἀ.

4. Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ...συνόδων 15.

5. Ἀθανασίου 1. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 6.

ἑαυτοῦ Πατέρα.[1]*» Ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ κτίσματα «οὕτως αὐτὸς ὁ Λόγος ἐστὶ τρεπτός, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ἕως βούλεται, μένει καλός·» κατέστη ὅμως «ἰδίῳ θελήματι ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος» καὶ «κτίσμα Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχὶ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων.*[2]*» Διὰ τοῦτο, «προγινώσκων ὁ Θεὸς ἔσεσθαι καλὸν αὐτόν, προλαβών, αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα» καὶ οὕτως ὁ Λόγος μὴ ὢν ἐκ φύσεως Θεός, «μετοχῇ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη* [3]*», διὸ πρέπει νὰ τιμᾶται καὶ ὑφ' ἡμῶν ὡς Θεός, καίτοι μὴ ὢν φύσει τοιοῦτος, ἀλλ' «ὀνόματι μόνον Θεός». Τὰς δοξασίας ταύτας τοῦ 'Αρείου ἀπέκρουσαν οἱ ὀρθόδοξοι καὶ μάλιστα ὁ μέγας 'Αθανάσιος.*

ΟΜΟΦΡΟΝΕΣ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ

Αἱ σπουδαιότεροι τῶν ὁμοφρόνων τοῦ 'Αρείου κατὰ τὸν δ' αἰῶνα εἶναι:

1. Εὐσέβιος, ὁ Νικομηδείας ἐπίσκοπος, θεωρεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ 'Αρειανισμοῦ, ἄνευ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας οὗ δὲν θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ ῥιζωθῇ. 'Απώτερος συγγενὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, εἶχε μεγάλην ἰσχὺν ἔν τε τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῷ κλήρῳ καὶ τὸ 339 κατέστη ἐπίσκοπος τῆς νέας πρωτευούσης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοιοῦτος διετέλεσε μέχρι τέλους τοῦ βίου του (342). 'Εκ τῶν πολλῶν ἐπιστολῶν του, ἃς ἔγραψε τοῖς «πανταχοῦ» ἐπισκόποις ὑπὲρ τοῦ 'Αρείου [4]*», σῴζεται μία πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τύρου Παυλῖνον* [5]*, ἐν ᾗ ὁμολογεῖ τὸ κτιστὸν τοῦ Υἱοῦ.*[6]

2. 'Αστέριος ὁ σοφιστής.[7] *Ὁ 'Αστέριος, ἐκ Καππαδοκίας καταγόμενος, ἐγεννήθη κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ γ' αἰῶνος. 'Εθνικὸς ὢν καὶ ἐξασκῶν ἐν τῇ πατρίδι του τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σοφιστοῦ, διὸ καὶ «ὁ σοφιστὴς» ἐπεκαλεῖτο* [8]*, προσῆλθε βραδύτερον εἰς τὸν Χριστιανισμόν, πιθανώτατα διὰ τοῦ Λουκιανοῦ, οὗ ἐγένετο ἐν 'Αντιοχείᾳ μαθητής. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμίνου ὅμως, περὶ τὸ ἔτος 304, ὅτε ἐμαρτύρησε μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ διδάσκαλός του, ἵνα ἀπο-*

---

1. *Ἔ. ἀ.*
2. *'Αρείου ἐπιστολὴ πρὸς 'Αλέξανδρον.*
3. *'Αθανασίου 1. Λόγος κατὰ 'Αρειανῶν 9.*
4. *Σωκράτους 'Ε. 'Ι. 1,6.*
5. *Παρὰ Θεοδωρήτῳ 'Ε. 'Ι. 1,5.*
6. *Νόθον φαίνεται τὸ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ('Ε. 'Ι. 1,14) καὶ Σωζομένου (2,16) παρατιθεμένον «βιβλίον μετανοίας», ὅπερ δῆθεν ἀπέστειλαν ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Εὐσέβιος καὶ Θεόγνις ὁ Νικαίας τοῖς κορυφαίοις τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ζητοῦντες συγγνώμην.*
7. *Πρβλ. περὶ αὐτοῦ* **G. Bardy, Astérius le sophiste,** *ἐν* **Revue ecclésiastique, Louvain 1926,** *σ. 221-277.*
8. *'Αθανασίου 3. Λόγος κατὰ 'Αρειανῶν 2.*

φύγῃ τὸ μαρτύριον ἔθυσεν εἰς τὰ εἴδωλα, διό, ὡς «ἐκπεσὼν» καὶ «θύσας», δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ, ὡς ἐπόθει, τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα.[1] Κατὰ τὴν ἀρειανικὴν ἔριν ἀναδειχθεὶς «συνήγορος τῆς αἱρέσεως ἢ καὶ τῆς ἀσεβείας[2]», ἐγένετο ὑπὸ τῶν συναιρεσιωτῶν του ἐπίσκοπος τῆς παρὰ τὴν Ἀντιόχειον Κύρρου· ἀλλὰ «ταῖς τοῦ θαυμασίου (ἀσκητοῦ) Ἰουλιανοῦ προσευχαῖς, τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψεν.[3]» Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων, ἅτινα ἔγραψε[4], διεσώθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα ἔργου του γραφέντος μετὰ τὸ 325, ὑπὸ τὸν τίτλον Συνταγμάτιον, ἐν ᾧ ὑπεστήριζε τὸ ἀδύνατον τῆς ὑπάρξεως δύο ἀγενήτων καὶ ἐχαρακτήριζε τὸν Υἱὸν ὡς τὸν «πρῶτον τῶν γενητῶν.[5]»

3. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρείου ὡς σημαιοφόρος τῶν ἀρειανικῶν ἀρχῶν διεκρίθη ὁ Ἀέτιος. Ἐκ Κοίλης Συρίας καταγόμενος, ἐργάτης μεταλλείων («ἐπὶ τὸ χρυσοχοεῖν») καὶ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ἔμπειρος, ἐχειροτονήθη διάκονος, περὶ τὸ 350, ἐν Ἀντιοχείᾳ[6] καὶ βραδύτερον ἐπίσκοπος ἄγνωστον ποῦ·[7] ἀπέθανε περὶ τὸ 365. Ἄκρων ἀρειανικῶν φρονημάτων, ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 349 «ἀνόμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν», καθόσον, ὡς ἔλεγεν, «οὐ δύναται τὸ ἀγέννητον ὅμοιον εἶναι τῷ γενητῷ». Συνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχάς του, οὐδέποτε ἦλθεν εἰς συμβιβασμοὺς καὶ ὑποχωρήσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους[8], ὑφ᾽ ὧν ἀπεκαλεῖτο «ἄθεος.[9]» Τὰς ἀρχάς του διετύπωσεν εἰς τὸ Συνταγμάτιον περὶ ἀγενήτου Θεοῦ καὶ γενητοῦ, ὅπερ περιεῖχε «κεφάλαια πάσης βλασφημίας ἔμπλεα», ὧν διέσωσε 47 ὁ Ἐπιφάνιος.[10] Ἔγραψε καὶ ἐπιστολάς, αἵτινες ἀπωλέσθησαν.[11]

4. Ὁ Καππαδόκης Εὐνόμιος[12], μαθητής, «ταχυγράφος»

---

1. *Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 1,36.*
2. *Ἀθανασίου Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 1,30.3,2.60.*
3. *Θεοδωρήτου Φιλόθεος Ἱστορία. 2. Πρβλ. καὶ Φωτίου Ἀμφιλόχια 312 «πόσοι Ἀστέριοι γεγόνασι;»*
4. *Καθ᾽ Ἱερώνυμον de vir. il. 94, ἔγραψεν ἑρμηνείας εἰς τοὺς ψαλμούς, τὰ εὐαγγέλια καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους «et multa alia», ὡς καὶ κατὰ Μαρκέλλου τοῦ Ἀγκύρας, ὅστις ἔγραψε κατ᾽ αὐτοῦ (ἔ. ἀ. 86).*
5. *Ἰδίως παρ᾽ Ἀθανασίῳ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 1, 30-34. 2,37. 3,2.60 Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ... συνόδων 18-20 κ.ἀ.*
6. *Φιλοστοργίου Ἐ. Ἱ. 3,15-17.*
7. *Φιλοστοργίου Ἐ. Ἱ. 7,6.*
8. *Κατὰ Σωκράτη (Ἐ. Ἱ. 2,35) ἡ ἐμμονὴ αὕτη τοῦ Ἀετίου ἦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀρείου, ὅστις «ἕτερα κατὰ διάνοιαν φρονῶν, ἕτερα τῇ φωνῇ ὡμολόγησεν, ὅτε τὸν ἐν Νικαίᾳ τῆς συνόδου τύπον δεχόμενος καθυπέγραψε, τὸν τότε βασιλέα πλανῶν».*
9. *Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 2,35.*
10. *Πανάριον 76,11.*
11. *Ἐπιφανίου Πανάριον 76,10 καὶ Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 2,35.*
12. *Πρβλ. περὶ αὐτοῦ Φιλοστοργίου Ἐ. Ἱ. 3,20 κ. ἑ. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 4,7. 13 καὶ 2, 35. Σωζομένου Ἐ. Ἱ. 6, 26-27. Θεοδωρήτου Ἐ. Ἱ. 2,25. Ἴδε M. Albertz, Untersuchungen über die Schriften des Eunomios, Witten-*

καὶ ὁμόφρων τοῦ Ἀρείου, προεχειρίσθη περὶ τὸ 360, ὑπὸ τοῦ ἀρειανόφρονος ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Εὐδοξίου (360-370), ἐπίσκοπος Κυζίκου, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ κρύπτῃ τὰς δοξασίας του τῶν ἄκρων· ὁ Εὐνόμιος ὅμως, μὴ τηρήσας τὴν ὑπόσχεσίν του, ἐκήρυττεν ἀναφανδὸν ταύτας, διό, κατόπιν ταραχῶν ἐν Κυζίκῳ, καθῃρέθη καὶ ἐξωρίσθη, τῇ ἀπαιτήσει τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Τότε ἐλθὼν εἰς Παμφυλίαν, δεμόρφωσε τὰς αἱρετικάς του δοξασίας εἰς ἴδιον σύστημα, ἐπαυξήσας «ταῖς τῆς ἀσεβείας προσθήκαις τὴν Ἀρείου βλασφημίαν.[1]» Ὁ Εὐνόμιος ἀπέφευγε τὸν ὅρον «ἀνόμοιος», ὅστις ἰδίως ἐξηρέθιζε τοὺς ὀρθοδόξους καὶ οὕτω «συνεσκιασμένην προὔφερε τὴν ἀσέβειαν».[2] Διετύπωσε δὲ τὰς ἀρχάς του ἐν ἰδίῳ συγγράμματι, ἐπιγραφομένῳ Ἀ π ο λ ο γ ί α.[3] Εἰς ἀπάντησιν τοῦ μ. Βασιλείου γράψαντος τὸ 364 Ἀνατρεπτικὸν τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου[4], ἔγραψεν ὁ Εὐνόμιος μετὰ 14 ὁλόκληρα ἔτη, τὸ 378, σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀ π ο λ ο γ ί α ὑ π ὲ ρ ἀ π ο λ ο γ ί α ς, ὅπερ γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης.[5] Τοῦ Εὐνομίου ἐσώθη καὶ ἔ κ θ ε σ ι ς π ί σ τ ε ω ς, ἣν ἐνεχείρισε τὸ 338 τῷ αὐτοκράτορι Θεοδοσίῳ.[6] Ἀπωλέσθησαν δ' αἱ ἐπιστολαί του[7], ὡς καὶ ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους, ἣν «ἐματαιοπόνησεν.[8]»

berg 1908. Fr. Diekamp, Literargeschichtliches zu der eunomianischen Kontroverse, ἐν Byz. Zeitschrift 18, 1909, 1-13. πρβλ. καὶ 190-194 κ. ἑ.

1. Φιλοστοργίου Ἐ. Ἱ. 2,29.

2. Ἐν Migne Ἑ. Π. 30, 835-868. Ὁ Εὐνόμιος ἐδίδασκεν: «Εἷς ἐστι Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἄναρχος·... πάντων ἐστὶ Θεὸς καὶ κτίστης καὶ δημιουργός, πρώτως μὲν καὶ ἐξαιρέτως τοῦ μονογενοῦς, ἰδίως δὲ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων· τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν πρὸ πάντων καὶ πρὸ πάσης κτίσεως μόνον τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἐγέννησέ τε καὶ ἔκτισε καὶ ἐποίησεν, οὐδὲν τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως μεταδοὺς τῷ γεννηθέντι, ἄφθαρτος γὰρ καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀμέριστος ὁ Θεός.... Καὶ διὰ τούτου πρῶτον μὲν πάντων καὶ μεῖζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐποίησεν, ἐξουσίᾳ μὲν ἰδίᾳ καὶ προστάγματι, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμει τοῦ Υἱοῦ· μετὰ δὲ τοῦτο τὰ λοιπὰ πάντα... Εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γέννημα τοῦ ἀγεννήτου, οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων· κτίσμα τοῦ ἀκτίστου, οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· ποίημα τοῦ ἀποιήτου, οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων» (Εὐνομίου ἀπολογία κεφ. 28). Τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐνομίου ἐπολέμησαν ὁ μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης καὶ ἄλλοι. Κατὰ Σωζόμενον (Ἐ. Ἱ. 6,26) «φασί τινες πρῶτον τοῦτον Εὐνόμιον τολμῆσαι εἰσηγήσασθαι ἐν μιᾷ καταδύσει χρῆναι ἐπιτελεῖν τὴν θείαν βάπτισιν καὶ παραχαράξαι τὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων παράδοσιν».

3. Θεοδωρήτου Ἐ. Ἱ. 2,25.

4. Migne Ἑ. Π. 29,497-670.

5. Ἐν Migne Ἑ. Π. 45, 244-1122.

6. Ἐν Ch. H. G. Rettberg, Marcelliana, Goettingen 1794, σ. 147 κ. ἑ.

7. Φιλοστοργίου Ἐ. Ἱ. 10,6 καὶ Φωτίου Μυριόβ. 138 («μέχρι τεσσαράκοντα»).

8. Σωκράτους Ἐ. Ἱ. 4,7.

Β' ΚΕΙΜΕΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ*

*1. Ἐπιστολὴ Ἀρείου πρὸς Εὐσέβιον Νικομηδείας.***
(Περὶ τὸ 318)

Κυρίῳ ποθεινοτάτῳ ἀνθρώπῳ θεοῦ πιστῷ, ὀρθοδόξῳ Εὐσεβίῳ Ἄρειος ὁ διωκόμενος ὑπὸ Ἀλεξάνδρου πάπα ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν ἧς καὶ σὺ ὑπερασπίζεις ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Τοῦ πατρός μου Ἀμμωνίου εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀφικομένου εὔλογον καὶ ὀφειλόμενον ἐφάνη μοι προσαγορεῦσαί σε δι' αὐτοῦ, ὁμοῦ τε καὶ ὑπομνῆσαι τὴν ἔμφυτόν σου ἀγάπην καὶ διάθεσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διὰ τὸν θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ὅτι μεγάλως ἡμᾶς ἐκπορθεῖ καὶ διώκει καὶ πάντα κάλων κινεῖ καθ' ἡμῶν ὁ ἐπίσκοπος, ὥστε ἐκδιῶξαι ἡμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ὡς ἀνθρώπους ἀθέους, ἐπειδὴ οὐ συμφωνοῦμεν αὐτῷ δημοσίᾳ λέγοντι, ἀεὶ θεὸς ἀεὶ υἱός, ἅμα πατὴρ ἅμα υἱός, συνυπάρχει ὁ υἱὸς ἀγεννήτως τῷ θεῷ, ἀειγεννής, ἀγεννητογενής, οὔτ' ἐπινοίᾳ οὔτ' ἀτόμῳ τινὶ προάγει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ, ἀεὶ θεὸς ἀεὶ υἱός, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ὁ υἱός.

Καὶ ἐπειδὴ Εὐσέβιος ὁ ἀδελφός σου ἐν Καισαρείᾳ καὶ Θεόδοτος καὶ Παυλῖνος καὶ Ἀθανάσιος καὶ Γρηγόριος καὶ Ἀέτιος καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν λέγουσιν, ὅτι προϋπάρχει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ ἀνάρχως, ἀνάθεμα ἐγένοντο δίχα Φιλογονίου καὶ Ἑλλανικοῦ καὶ Μακαρίου, ἀνθρώπων αἱρετικῶν ἀκατηχήτων τὸν υἱὸν λεγόντων οἱ μὲν ἐρυγήν [1], οἱ δὲ προβολήν, οἱ δὲ συναγέννητον. καὶ τούτων τῶν ἀσεβειῶν οὐδὲ ἀκοῦσαι δυνάμεθα, ἐὰν μυρίους θανάτους ἡμῖν ἐπαπειλῶσιν οἱ αἱρετικοί. ἡμεῖς δὲ τί λέγομεν καὶ φρονοῦμεν καὶ ἐδιδάξαμεν καὶ διδάσκομεν; ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ἀγέννητος οὐδὲ μέρος ἀγεννήτου κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε ἐξ ὑποκειμένου τινός, ἀλλ' ὅτι θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων, πλήρης ⟨χάριτος καὶ ἀληθείας⟩ [2], θεός, μονογενής, ἀναλλοίωτος. καὶ πρὶν γεννηθῇ ἤτοι κτισθῇ ἤτοι ὁρισθῇ ἢ θεμελιωθῇ, οὐκ ἦν. ἀγέννητος γὰρ οὐκ ἦν. διωκόμεθα δὲ ὅτι εἴπομεν, ἀρχὴν ἔχει ὁ υἱός, ὁ δὲ θεὸς ἄναρχός ἐστι. διὰ τοῦτο διωκόμεθα καὶ ὅτι εἴπομεν, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν. οὕτως δὲ εἴπομεν, καθότι

---

* Ἐπιφανίου, Κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα 69,6.

** Κατὰ τὴν ἔκδοσιν H. G. Opitz, Athanasius Werke, τ. 3ος, 1ον μέρος. Berlin καὶ Leipzig, 1934.

1. Πρβλ. Ψαλμ. 44, 2. 2. Ἰω. 1,14.

οὐδὲ μέρος θεοῦ ἐστιν οὐδὲ ἐξ ὑποκειμένου τινός. διὰ τοῦτο διωκόμεθα, λοιπὸν σὺ οἶδας. ἐρρῶσθαί σε ἐν κυρίῳ εὔχομαι μεμνημένον τῶν θλίψεων ἡμῶν, συλλουκιανιστὰ ἀληθῶς Εὐσέβιε.

2. *Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Νικομηδείας πρὸς Ἄρειον.** (Περὶ τὸ 318)

Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Νικομηδείας Εὐσέβιος κατὰ περιττὸν ἔγραφεν Ἀρείῳ ὅτι·

Καλῶς φρονῶν εὔχου πάντας οὕτως φρονεῖν· παντὶ γὰρ δῆλόν ἐστιν, ὅτι τὸ πεποιημένον οὐκ ἦν, πρὶν γενέσθαι. τὸ γενόμενον δὲ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι.

3. *Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Καισαρείας πρὸς Εὐφρατίωνα.*** (Περὶ τὸ 318)

1. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου πρὸς Εὐφρατίωνα. οὗ ἡ ἀρχή· Τῷ δεσπότῃ μου κατὰ πάντα χάριν ὁμολογῶ.

Καὶ μεθ' ἕτερα·

Οὐ γὰρ συνυπάρχειν φαμὲν τὸν υἱὸν τῷ πατρί, προϋπάρχειν δὲ τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ. ἐὰν γὰρ συνυπάρχωσι, πῶς ἔσται ὁ πατὴρ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς υἱός; ἢ πῶς ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος; καὶ ὁ μὲν ἀγέννητος, ὁ δὲ γεννητός; δύο γὰρ ἐξ ἴσου ὁμοίως ἀλλήλοις συνυπάρχοντα ἰσότιμα ἂν νοοῖντο καὶ ἤτοι ἄμφω, ὡς ἔφην, ἀγέννητα ἢ ἑκάτερα γεννητά. ἀλλ' οὐδέτερον τούτων ἀληθές· οὔτε γὰρ τὸ ἀγέννητον οὔτε τὸ γεννητὸν ⟨ἀμφότερον⟩ ἂν εἴη. ἀλλὰ τὸ μὲν καὶ πρῶτον καὶ κρεῖττον καὶ τάξει καὶ τιμῇ τοῦ δευτέρου ἡγεῖται, ὡς ἂν καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ τοιῶσδε εἶναι τῷ δευτέρῳ αἴτιον γεγενημένον.

2. Πλὴν αὐτὸς ὁ πάντων μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπιστάμενος υἱὸς τοῦ θεοῦ ἕτερον ἑαυτὸν εἰδὼς τοῦ πατρὸς καὶ μείω καὶ ὑποβεβηκότα, εὖ μάλα εὐσεβῶς τοῦτο καὶ ἡμᾶς διδάσκει λέγων· «ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστι.[1]»

3. Καὶ ἀνεγνώσθη ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς·

Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν φησιν· «ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν[2]», οὐχὶ ὡς ἑνὸς ὄντος μόνου τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἑνὸς ὄντος μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ μετὰ προσθή-

---

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 17.
** J. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, τ. 13, 176-76· 317. Εὐσεβίου, Κατὰ Μαρκέλλου Α' 4.
1. Ἰω. 14, 28. 2. Ἰω. 17, 3.

κης ἀναγκαιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. ἐπεὶ καὶ αὐτὸς θεὸς μὲν ὁ υἱός, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς θεός. εἷς γάρ ἐστι καὶ μόνος ἀληθινὸς θεὸς διὰ τὸ μὴ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινα. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ἀληθινός, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ εἴη ἂν καὶ θεός, ἐπεὶ «καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος[1]», οὐ μὴν ὡς ὁ μόνος ἀληθινός θεός.

4. Διελεῖν γὰρ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τολμήσας καὶ ἕτερον θεὸν τὸν λόγον ὀνομάσαι, οὐσίᾳ τε καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ πατρός, εἰς ὅσην βλασφημίαν ἐκπέπτωκεν ἔνεστιν σαφῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων ῥητῶν ῥᾳδίως μανθάνειν. γέγραφεν δ' αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

Οὐ δήπου δὲ ἡ εἰκὼν καὶ τὸ οὗ ἐστιν ἡ εἰκὼν ἓν καὶ ταὐτὸν ἐπινοεῖται, ἀλλὰ δύο μὲν οὐσίαι καὶ δύο πράγματα καὶ δύο δυνάμεις, ὡς καὶ τοσαῦται προσηγορίαι.

5. Ἄνθρωπον γὰρ μόνον τὸν σωτῆρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς μέγιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ ἀποστόλου ἀνακαλύπτων μυστήριον, οὕτως ἔφη·

Διὸ σαφέστατα καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυστικὴν παραδιδοὺς θεολογίαν βοᾷ καὶ κέκραγεν «εἷς ὁ θεός», εἶτα μετὰ τὸν ἕνα θεόν φησιν «εἷς μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς.[2]»

4α. Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν κλῆρον αὐτοῦ.
(Περὶ τὸ 319)

Ἀλέξανδρος πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρεώτου, παρὼν παροῦσιν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Εἰ καὶ φθάσαντες ὑπεγράψατε οἷς ἐπέστειλα τοῖς περὶ Ἄρειον προτρέπων αὐτοῖς ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν πεισθῆναι δὲ τῇ ὑγιαινούσῃ καὶ καθολικῇ πίστει, καὶ ἐδείξατε ἑαυτῶν ὀρθὴν τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν ἐν τοῖς δόγμασι συμφωνίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὅμως ἐπειδὴ καὶ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ συλλειτουργοὺς ἐπέστειλα περὶ τῶν περὶ Ἄρειον, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμᾶς μὲν τοὺς τῆς πόλεως κληρικοὺς συναγαγεῖν, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου μεταπέμψασθαι· μάλιστα ὅτι καὶ ἀφ' ὑμῶν Χάρης καὶ Πιστὸς πρεσβύτεροι, καὶ Σαραπίων καὶ Παράμων καὶ Ζώσιμος καὶ Εἰρηναῖος διάκονοι ἐπηκολούθησαν τοῖς περὶ Ἄρειον καὶ ἠγάπησαν σὺν αὐτοῖς καθαιρεθῆναι· ἵνα καὶ τὰ νῦν γραφόμενα γνῶτε τήν τε ἐν τούτοις συμφωνίαν ἑαυτῶν ἐπιδείξησθε καὶ τῇ καθαιρέσει τῶν περὶ Ἄρειον καὶ τῶν περὶ Πιστὸν σύμψηφοι γένησθε. πρέπει γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ γραφόμενα γινώσκειν ὑμᾶς καὶ ἕκαστον ὡς παρ' αὐτοῦ γραφόμενα ἐν τῇ καρδίᾳ κατέχειν.

---

3. Ἰω. 1, 1. 1. Α' Τιμ. 2, 5.

4β. *Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας πρὸς πάντας τοὺς Ἐπισκόπους.*

(Περὶ τὸ 319)

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς τοῖς ἁπανταχοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἑνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐντολῆς τε οὔσης ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας καὶ εἰρήνης[1] ἀκόλουθόν ἐστι γράφειν ἡμᾶς καὶ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ παρ' ἑκάστου γινόμενα, ἵνα εἴτε πάσχει εἴτε χαίρει ἓν μέλος ἢ συμπάσχωμεν ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις.[2] ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοίνυν παροικίᾳ ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ χριστομάχοι διδάσκοντες ἀποστασίαν, ἣν εἰκότως ἄν τις πρόδρομον τοῦ ἀντιχρίστου ὑπονοήσειε καὶ καλέσειεν. καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ὅπως ἐν τοῖς προστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακὸν καὶ μὴ εἰς ἑτέρους τόπους διαβὰν τὸ τοιοῦτον ῥυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς. ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ νομίσας ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι τὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτὸν καὶ ἐποφθαλμίσας τῇ ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων καὶ οὐκ ἐκδεδίκηται κατ' αὐτοῦ, προΐσταται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ συνιστῶν αὐτούς, ὅπως ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοοῦντας εἰς τὴν αἰσχίστην ταύτην καὶ χριστομάχον αἵρεσιν, ἀνάγκην ἔσχον εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε τούς τε ἀποστάτας γενομένους καὶ τὰ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥήματα καί, ἐὰν γράφῃ Εὐσέβιος, μὴ προσέχητε. παλαιὰν γὰρ αὐτοῦ κακόνοιαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων γράφειν, ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζων τοῦτο ποιεῖ.

Οἱ μὲν οὖν ἀποστάται γενόμενοί εἰσιν Ἄρειος καὶ Ἀχιλλεὺς καὶ Ἀειθαλῆς καὶ Καρπώνης καὶ ἕτερος Ἄρειος καὶ Σαρμάτης οἱ ποτὲ πρεσβύτεροι· καὶ Εὐζώϊος καὶ Λούκιος καὶ Ἰούλιος καὶ Μηνᾶς καὶ Ἑλλάδιος καὶ Γάϊος οἱ ποτὲ διάκονοι· καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκοῦνδος καὶ Θεωνᾶς οἱ ποτὲ λεχθέντες ἐπίσκοποι. ποῖα δὲ παρὰ τὰς γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα·

«Οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ θεὸς πατὴρ οὐκ ἦν. οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν. ὁ γὰρ ὢν θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε. διὸ καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ υἱός. οὔτε δὲ ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ πατρί ἐστιν οὔτε ἀληθινὸς καὶ φύσει τοῦ πατρὸς λόγος ἐστὶν οὔτε ἀληθινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλ' εἷς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γενητῶν ἐστι, καταχρηστικῶς δὲ λέγεται λόγος καὶ σοφία, γενόμενος καὶ αὐτὸς

1. Πρβλ. Ἐφ. 4, 3-4. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 12, 26.

τῷ ἰδίῳ τοῦ θεοῦ λόγῳ καὶ τῇ ἐν τῷ θεῷ σοφίᾳ ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ θεός. διὸ καὶ τρεπτός ἐστι καὶ ἀλλοιωτὸς τὴν φύσιν ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά. ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχοινισμένος ἐστὶν ὁ λόγος τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας καὶ ἀόρατός ἐστιν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ. οὔτε γὰρ τελείως καὶ ἀκριβῶς γινώσκει ὁ λόγος τὸν πατέρα, οὔτε τελείως ὁρᾶν αὐτὸν δύναται. καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ υἱὸς ὡς ἐστι. δι' ἡμᾶς γὰρ πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ θεός. καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ θεὸς ἠθέλησε ποιῆσαι. ἠρώτησε γοῦν τις αὐτούς, εἰ δύναται ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τραπῆναι ὡς ὁ διάβολος ἐτράπη, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, ὅτι ναὶ δύναται· τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστι γενητὸς καὶ κτιστὸς ὑπάρχων.

Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυντοῦντας αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο σπουδάζοντες ἐγκαταμῖξαι τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσέβειαν. ἀλλ' οὐκ ἰσχύουσι· νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια [1] καὶ οὐδεμία ἐστὶ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ.[2] τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται καὶ τὰς ἀκοὰς βύει ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ῥημάτων ψαῦσαι τῆς ἀκοῆς; τίς ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος, «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος [3]», οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τίς ἀκούων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ «μονογενὴς υἱός [4]», καὶ «δι' αὐτοῦ ἐγένετο πάντα [5]», οὐ μισήσει τούτους φθεγγομένους, ὅτι εἷς ἐστιν τῶν ποιημάτων; πῶς γὰρ δύναται εἷς εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἢ πῶς μονογενὴς ὁ τοῖς πᾶσι κατ' ἐκείνους συναριθμούμενος; πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἴη τοῦ πατρὸς λέγοντος «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν [6]» καὶ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε; [7]» ἢ πῶς ἀνόμοιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς [8] καὶ λέγων «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα; [9]» πῶς δέ, εἰ λόγος καὶ σοφία ἐστὶ τοῦ θεοῦ ὁ υἱός, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; ἴσον γάρ ἐστι αὐτοὺς λέγειν ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν θεόν.

Πῶς δὲ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτὸς ὁ λέγων δι' ἑαυτοῦ μὲν «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί [10]» καὶ «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν [11]», διὰ δὲ τοῦ προφήτου «ἴδετέ με ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι; [12]» εἰ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτόν τις τὸν πατέρα δύναται τὸ ῥητὸν ἀναφέρειν, ἀλλὰ ἁρμοδιώτερον ἂν εἴη περὶ τοῦ λόγου νῦν λεγόμενον, ὅτι καὶ γενόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἠλλοίωται, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος· «Ἰησοῦς

---

1. Πρβλ. Α' Ἔσδρ. 3, 12. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 6, 14-15. 3. Ἰω. 1, 1. 4. Ἰω. 1, 18. 5. Ἰω. 1, 3. 6. Ψαλμ. 44, 2. 7. Ψαλμ. 109,3. 8. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 7, 26. Α' Κολ. 1,15. Ἑβρ. 1, 3. 9. Ἰω. 14, 9. 10. Ἰω. 14, 10. 11. Ἰω. 10, 30. 12. Μαλ. 3, 6.

Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.[1]» τίς δὲ ἄρα εἰπεῖν αὐτοὺς ἔπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε καίτοι τοῦ Παύλου γράφοντος «δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα.[2]» περὶ γὰρ τοῦ βλασφημεῖν αὐτούς, ὅτι οὐκ οἶδεν τελείως ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν. ἅπαξ γὰρ προθέμενοι χριστομαχεῖν παρακρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ λέγοντος «καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα.[3]» εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους ὁ πατὴρ γινώσκει τὸν υἱόν, δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς μὴ τελείως γινωσκέτω τὸν πατέρα. εἰ δὲ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις, οἶδεν δὲ τελείως ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, δῆλον ὅτι καθὼς γινώσκει ὁ πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ λόγον, οὕτως καὶ ὁ λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὗ καί ἐστι λόγος.

Ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας γραφὰς πολλάκις ἐνετρέψαμεν αὐτούς, καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεβάλοντο φιλονεικοῦντες εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκύσαι τὸ γεγραμμένον «ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν καταφρονεῖ.[4]» πολλαὶ γοῦν αἱρέσεις πρὸ αὐτῶν γεγόνασιν, αἵτινες πλέον τοῦ δέοντος τολμήσασαι πεπτώκασιν εἰς ἀφροσύνην. οὗτοι δὲ διὰ πάντων ἑαυτῶν τῶν ῥηματίων ἐπιχειρήσαντες τὰ εἰς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας ὡς ἐγγύτεροι τοῦ ἀντιχρίστου γενόμενοι. διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων καὶ μάλιστα, ὅτι μαθόντες ποτὲ καὶ αὐτοὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας νῦν ἀπεπήδησαν, οὐ ξενιζόμεθα δέ· τοῦτο γὰρ καὶ Ὑμέναιος καὶ Φίλητος πεπόνθασι[5] καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας, ὃς ἀκολουθήσας τῷ σωτῆρι ὕστερον προδότης καὶ ἀποστάτης γέγονε.

Καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν οὐκ ἀδίδακτοι μεμενήκαμεν, ἀλλ' ὁ μὲν κύριος προείρηκε «βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν.[6]» ὁ δὲ Παῦλος μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ σωτῆρος ἔγραψεν «ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.[7]» Τοῦ τοίνυν κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διά τε ἑαυτοῦ παραγγείλαντος καὶ διὰ τοῦ ἀποστόλου σημάναντος περὶ τῶν τοιούτων ἀκολούθως ἡμεῖς αὐτήκοοι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γενόμενοι ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους ἀποδείξαντες αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τε καὶ πίστεως.

Ἐδηλώσαμεν δὲ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοί, ἵνα μήτε τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἰ προπετεύσαιντο πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, προσδέξησθε μήτε Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε. πρέπει γὰρ ὑμᾶς Χριστιανοὺς ὄντας πάντας

---

1. Ἑβρ. 13, 8. 2. Ἑβρ. 2, 10. 3. Ἰω. 10, 15. 4. Παρμ. 18, 3. 5. Πρβλ. Β' Τιμ. 2, 17. 6. Λουκ. 21, 8. 7. Α' Τιμ. 4, 1.

τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονοῦντας ὡς θεομάχους καὶ φθορέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφεσθαι, καὶ μηδὲ κἂν χαίρειν τοῖς τοιούτοις λέγειν[1], ἵνα μήποτε καὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρήγγειλεν ὁ μακάριος Ἰωάννης. προσείπατε τοὺς παρ' ὑμῖν ἀδελφούς. ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύουσιν.

Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι.

Κόλλουθος πρεσβύτερος σύμψηφός εἰμι τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῇ καθαιρέσει Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.
Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος ὁμοίως.
Διόσκορος πρεσβύτερος ὁμοίως.
Διονύσιος πρεσβύτερος ὁμοίως.
Εὐσέβιος πρεσβύτερος ὁμοίως.
Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος ὁμοίως.
Νειλαρᾶς πρεσβύτερος ὁμοίως.
Ἁρποκρατίων πρεσβύτερος ὁμοίως.
Ἀγαθὸς πρεσβύτερος. Νεμέσιος πρεσβύτερος.
Λόγγος πρεσβύτερος. Σιλβανὸς πρεσβύτερος.
Περώους πρεσβύτερος. Ἄπις πρεσβύτερος.
Προτέριος πρεσβύτερος. Παῦλος πρεσβύτερος.
Κῦρος πρεσβύτερος ὁμοίως.

Διάκονοι.

Ἀμμώνιος διάκονος ὁμοίως. Μακάριος διάκονος.
Πιστὸς διάκονος ὁμοίως. Ἀθανάσιος διάκονος.
Εὐμενὴς διάκονος. Ἀπολλώνιος διάκονος.
Ὀλύμπιος διάκονος. Ἀφθόνιος διάκονος.
Ἀθανάσιος διάκονος. Μακάριος διάκονος.
Παῦλος διάκονος. Πέτρος διάκονος.
Ἀμβυτιανὸς διάκονος. Γάϊος διάκονος ὁμοίως.
Ἀλέξανδρος διάκονος. Διονύσιος διάκονος.
Ἀγάθων διάκονος. Πολύβιος διάκονος ὁμοίως.
Θεωνᾶς διάκονος. Μάρκος διάκονος.
Κώμοδος διάκονος. Σεραπίων διάκονος.
Νεῖλος διάκονος. Ῥωμανὸς διάκονος ὁμοίως.

Μαρεώτου πρεσβύτεροι.

Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος σύμψηφός εἰμι τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῇ καθαιρέσει Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.

---

1. Πρβλ. Β' Ἰω. 10.

Ἰνγένιος πρεσβύτερος ὁμοίως. Ἀμμώνιος πρεσβύτερος.
Διόσκορος πρεσβύτερος. Σωστρᾶς πρεσβύτερος.
Θέων πρεσβύτερος. Τύραννος πρεσβύτερος.
Κόπρης πρεσβύτερος. Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος.
Ὡρίων πρεσβύτερος. Σερῆνος πρεσβύτερος.
Δίδυμος πρεσβύτερος. Ἡρακλῆς πρεσβύτερος.
Βόκκων πρεσβύτερος. Ἀγαθὸς πρεσβύτερος.
Ἀχιλλᾶς πρεσβύτερος. Παῦλος πρεσβύτερος.
Θαλέλαιος πρεσβύτερος. Διονύσιος πρεσβύτερος ὁμοίως.

Διάκονοι.

Σαραπίων διάκονος ὁμοίως.
Ἰοῦστος διάκονος ὁμοίως.
Δίδυμος διάκονος. Δημήτριος διάκονος.
Μαῦρος διάκονος. Ἀλέξανδρος διάκονος.
Μάρκος διάκονος. Κόμων διάκονος.
Τρύφων διάκονος. Ἀμμώνιος διάκονος.
Δίδυμος διάκονος. Πτολλαρίων διάκονος.
Σέρας διάκονος. Γάϊος διάκονος.
Ἱέραξ διάκονος. Μάρκος διάκονος.
Θεωνᾶς διάκονος. Σαρμάτων διάκονος.
Κάρπων διάκονος. Ζώϊλος διάκονος ὁμοίως.

5. *Ἡ Σύνοδος τῆς Βιθυνίας.**
(Περὶ τὸ 320)

Καὶ σύνοδον ἐν Βιθυνίᾳ συγκροτήσαντες γράφουσι τοῖς πανταχῇ ἐπισκόποις, ὡς ὀρθῶς δοξάζουσι κοινωνῆσαι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἄρειον, παρασκευάσαι δὲ καὶ Ἀλέξανδρον κοινωνεῖν αὐτοῖς.

6. *Ἔκθεσις πίστεως τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας.***
(Περὶ τὸ 320)

Μακαρίῳ πάπᾳ καὶ ἐπισκόπῳ ἡμῶν Ἀλεξάνδρῳ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἡ πίστις ἡμῶν ἡ ἐκ προγόνων, ἣν καὶ ἀπὸ σοῦ μεμαθήκαμεν, μακάριε πάπα, ἔστιν αὕτη. οἴδαμεν ἕνα θεόν, μόνον ἀγέννητον, μόνον ἀΐδιον, μόνον ἄναρχον, μόνον ἀληθινόν, μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα,

---

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 16.
** Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I, 15,10.

μόνον σοφόν, μόνον ἀγαθόν, μόνον δυνάστην, πάντων κριτήν, διοικητήν, οἰκονόμον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, δίκαιον καὶ ἀγαθόν, νόμου καὶ προφητῶν καὶ καινῆς διαθήκης θεόν, γεννήσαντα υἱὸν μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας καὶ τὰ ὅλα πεποίηκε, γεννήσαντα δὲ οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ, ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, κτίσμα τοῦ θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεγεννημένων, οὐδ' ὡς Οὐαλεντῖνος προβολὴν τὸ γέννημα τοῦ πατρὸς ἐδογμάτισεν, οὐδ' ὡς Μανιχαῖος μέρος ὁμοούσιον τοῦ πατρὸς τὸ γέννημα εἰσηγήσατο, οὐδ' ὡς Σαβέλλιος τὴν μονάδα διαιρῶν υἱοπάτορα εἶπεν. οὐδ' ὡς Ἱερακᾶς ἀπὸ λύχνου ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο, οὐδὲ τὸν ὄντα πρότερον, ὕστερον γεννηθέντα ἢ ἐπικτισθέντα εἰς υἱόν, ὡς καὶ σὺ αὐτός, μακάριε πάπα, κατὰ μέσην τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐν συνεδρίῳ πλειστάκις τοὺς ταῦτα εἰσηγησαμένους ἀπηγόρευσας, ἀλλ' ὥς φαμεν, θελήματι τοῦ θεοῦ πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων κτισθέντα καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς εἰληφότα καὶ τὰς δόξας, συνυποστήσαντας αὐτῷ τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ὁ πατὴρ δοὺς αὐτῷ πάντων τὴν κληρονομίαν ἐστέρησεν ἑαυτὸν ὧν ἀγεννήτως ἔχει ἐν ἑαυτῷ· πηγὴ γάρ ἐστιν πάντων. ὥστε τρεῖς εἰσιν ὑποστάσεις. καὶ ὁ μὲν θεὸς αἴτιος τῶν πάντων τυγχάνων ἐστὶν ἄναρχος μονώτατος, ὁ δὲ υἱὸς ἀχρόνως γεννηθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ πρὸ αἰώνων κτισθεὶς καὶ θεμελιωθεὶς οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀχρόνως πρὸ πάντων γεννηθείς, μόνος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὑπέστη. οὐδὲ γάρ ἐστιν ἀΐδιος ἢ συναΐδιος ἢ συναγέννητος τῷ πατρί, οὐδὲ ἅμα τῷ πατρὶ τὸ εἶναι ἔχει, ὥς τινες λέγουσι τὰ πρός τι, δύο ἀγεννήτους ἀρχὰς εἰσηγούμενοι. ἀλλ' ὡς μονὰς καὶ ἀρχὴ πάντων, οὕτως ὁ θεὸς πρὸ πάντων ἐστί. διὸ καὶ πρὸ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ὡς καὶ παρὰ σοῦ μεμαθήκαμεν κατὰ μέσην τὴν ἐκκλησίαν κηρύξαντος.

Καθὸ οὖν παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει καὶ τὰς δόξας καὶ τὸ ζῆν καὶ τὰ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, κατὰ τοῦτο ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστιν ὁ θεός. ἄρχει γὰρ αὐτοῦ ὡς θεὸς αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὤν. εἰ δὲ τὸ «ἐξ αὐτοῦ» καὶ τὸ «ἐκ γαστρὸς[1]» καὶ τὸ «ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω[2]» ὡς μέρος αὐτοῦ ὁμοουσίου καὶ ὡς προβολὴ ὑπό τινων νοεῖται, σύνθετος ἔσται ὁ πατὴρ καὶ διαιρετὸς καὶ τρεπτὸς καὶ σῶμα κατ' αὐτοὺς καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὰ ἀκόλουθα σώματι πάσχων ὁ ἀσώματος θεός.

Ἐρρῶσθαί σε ἐν κυρίῳ εὔχομαι, μακάριε πάπα. Ἄρειος, Ἀειθαλῆς, Ἀχιλλεύς, Καρπώνης, Σαρμάτας, Ἄρειος πρεσβύτεροι. διάκονοι Εὐζώϊος, Λούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος, Γάϊος. ἐπίσκοποι Σεκοῦνδος Πενταπόλεως, Θεωνᾶς Λίβυς, Πιστὸς [ὃν κατέστησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Ἀρειανοί].

---

1. Ψαλμ. 109, 3. 2. Ἰω. 8, 42.

7. *Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Καισαρείας πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας.** (Περὶ τὸ 320)

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον ἐπιστολῇ τὸν καθηγητὴν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἧς ἡ ἀρχή·

Μεθ' ὅσης μὲν ἀγωνίας καὶ μεθ' ὅσης φροντίδος ἐπὶ ταῦτα ἦλθον τὰ γράμματα·

τρανότατα βλασφημῶν οὕτω φησὶ περὶ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

Κατηγορεῖ αὐτῶν τὰ σὰ γράμματα ὡς λεγόντων, ὅτι ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονεν ὡς εἷς τῶν πάντων. οἱ δὲ προήνεγκαν ἑαυτῶν γραμματεῖον, ὃ πρὸς σὲ πεποιήκασιν, ἐν ᾧ τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐκθέμενοι αὐτοῖς τάδε ὡμολόγουν· «τὸν νόμου καὶ προφητῶν καὶ καινῆς διαθήκης θεὸν γεννήσαντα υἱὸν μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, γεννήσαντα δὲ οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ, ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, κτίσμα τοῦ θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων». εἰ δὴ οὖν τὰ παρ' αὐτῶν γράμματα ἀληθεύει, πάντως δὲ καὶ παρὰ σοὶ φέρεται, ἐν ᾧ ὁμολογοῦσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας πεποίηκεν, εἶναι ἄτρεπτον καὶ κτίσμα τοῦ θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. ἡ δὲ σὴ ἐπιστολὴ κατηγορεῖ αὐτῶν ὡς ἂν λεγόντων, ὅτι ὁ υἱὸς γέγονεν, ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. αὐτῶν τοῦτο μὴ λεγόντων, ἀλλὰ σαφῶς διορισαμένων, ὅτι «οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων», ὅρα εἰ μὴ εὐθὺς πάλιν αὐτοῖς ἀφορμὴ δίδοται εἰς τὸ ἐπιλαβέσθαι καὶ διαβάλλειν ὁρμᾶσθαι ὅσα καὶ θέλουσι. πάλιν αὐτοὺς ᾐτιῶ λέγοντας ὅτι «ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐγέννησε.» θαυμάζω δέ, εἰ δύναταί τις ἄλλως εἰπεῖν. εἰ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ ὤν, δῆλον ὅτι ἐξ αὐτοῦ γέγονε πᾶν ὅ,τι καὶ ἔστι μετ' αὐτόν· εἰ δὲ μὴ μόνος αὐτός ἐστιν ὁ ὤν, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς ἦν ὁ ὤν, καὶ πῶς τὸν ὄντα ὁ ὢν ἐγέννησεν; οὕτως γὰρ ἂν δύο εἴη τὰ ὄντα.

καὶ ταῦτα μὲν Εὐσέβιος πρὸς τὸν ἀοίδιμον Ἀλέξανδρον· ἀλλὰ καὶ ἕτεραι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἱερὸν ἄνδρα φέρονται, ἐν αἷς εὕρηνται ποικίλαι βλασφημίαι τοὺς περὶ Ἄρειον διεκδικοῦσαι.

8. *Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Νικομηδείας πρὸς Παυλῖνον Τύρου.*** (Περὶ τὸ 320-1)

Τῷ δεσπότῃ μου Παυλίνῳ Εὐσέβιος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Οὔτε ἡ τοῦ δεσπότου μου Εὐσεβίου σπουδὴ ἡ ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς

---

* J. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collection, τ. 13, 316-317.

** Θεοδωρήτου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I, 6,1.

λόγου παρεσιωπήθη, ἀλλ' ἔφθασεν ἕως καὶ ἡμῶν, οὔτε ἡ σοῦ ἐπὶ τούτῳ σιωπή, δέσποτα. καὶ ὡς ἦν ἀκόλουθον, ἐπὶ μὲν τῷ δεσπότῃ μου Εὐσεβίῳ ηὐφράνθημεν, ἐπὶ δὲ σοὶ λυπούμεθα, στοχαζόμενοι καὶ τὴν σιωπὴν ἀνδρὸς τοιούτου ἧτταν ἡμῶν εἶναι. διὸ παρακαλῶ εἰδότα σε ὡς ἀπρεπὲς ἀνδρὶ φρονίμῳ ἀλλοῖα φρονεῖν καὶ σιωπᾶν τἀληθῆ, ἀνασκαλεύσαντι τῷ πνεύματι τὸν λογισμὸν †περὶ τὸ γράφειν περὶ τούτου ἄρχου λυσιτελοῦντος καὶ σοὶ καὶ τοῖς ἀκούουσί σου, μάλισθ' ὅταν κατὰ ἀκολουθίαν τῆς γραφῆς καὶ τοῖς ἴχνεσι τῶν λόγων αὐτῆς καὶ τῶν βουλημάτων ἐθέλοις γράφειν.

Ὅτι γὰρ οὔτε δύο ἀγέννητα ἀκηκόαμεν οὔτε ἓν εἰς δύο διῃρημένον οὐδὲ σωματικόν τι πεπονθὸς μεμαθήκαμεν ἢ πεπιστεύκαμεν, δέσποτα, ἀλλ' ἓν μὲν τὸ ἀγέννητον, ἓν δὲ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀληθῶς καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγονός, καθόλου τῆς φύσεως τῆς ἀγεννήτου μὴ μετέχον ἢ ὂν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ γεγονὸς ὁλοσχερῶς ἕτερον τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει, πρὸς τελείαν ὁμοιότητα διαθέσεώς τε καὶ δυνάμεως τοῦ πεποιηκότος γενόμενον· οὗ τὴν ἀρχὴν οὐ λόγῳ μόνον ἀδιήγητον, ἀλλὰ καὶ ἐννοίᾳ οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπους πάντων εἶναι ἀκατάληπτον πεπιστεύκαμεν.

Καὶ ταῦτα οὐχὶ λογισμοὺς ἑαυτῶν ὑποθέμενοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἁγίας γραφῆς μεμαθηκότες λέγομεν· κτιστὸν εἶναι καὶ θεμελιωτὸν καὶ γεννητὸν τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀρρήτῳ φύσει καὶ ὁμοιότητι τῇ πρὸς τὸν πεποιηκότα μεμαθήκαμεν, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησιν· «ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με.[1]» εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, τουτέστιν ἀπ' αὐτοῦ ἦν ὡς ἂν μέρος αὐτοῦ ἢ ἐξ ἀπορροίας τῆς οὐσίας, οὐκ ἂν ἔτι κτιστὸν οὐδὲ θεμελιωτὸν εἶναι ἐλέγετο· οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖς, κύριε, ἀληθῶς. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου ὑπάρχον κτιστὸν ἔτι ὑφ' ἑτέρου ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἢ θεμελιωτὸν οὐκ ἂν εἴη, ἐξ ἀρχῆς ἀγέννητον ὑπάρχον. εἰ δὲ τὸ γεννητὸν αὐτὸν λέγεσθαι ὑπόβασίν τινα παρέχει, ὡς ἂν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς αὐτὸν γεγονότα καὶ ἔχειν ἐκ τούτου τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, γιγνώσκομεν ὡς οὐ περὶ αὐτοῦ μόνου τὸ γεννητὸν εἶναί φησιν ἡ γραφή, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνομοίων αὐτῷ κατὰ πάντα τῇ φύσει. καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων φησίν· «υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν[2]», καὶ «θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες[3]» καὶ ἐν ἑτέροις «τίς», φησί, «ὁ τετοκὼς βώλους δρόσου;[4]» οὐ τὴν φύσιν ἐκ τῆς φύσεως διηγούμενος, ἀλλὰ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γενομένων ἐκ τοῦ βουλήματος αὐτοῦ γένεσιν. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, πάντα δὲ βουλήματι αὐτοῦ γενόμενα ἕκαστον, ὡς καὶ ἐγένετο, ἐστίν. ὁ μὲν γὰρ θεός, τὰ δὲ πρὸς ὁμοιότητα αὐτοῦ λόγῳ ὅμοια ἐσόμενα, τὰ δὲ καθ' ἑκουσιασμὸν γενόμενα· τὰ δὲ πάντα δι' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ

1. Παρμ. 8, 22. 23, 25. 2. Ἡσ. 1, 2. 3. Δευτ. 32, 18. 4. Ἰὼβ 38, 28.

γενόμενα, πάντα δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ. ἅπερ λαβὼν καὶ ἐξεργασάμενος κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι θεόθεν χάριν, γράψαι τῷ δεσπότῃ μου Ἀλεξάνδρῳ σπούδασον· πεπίστευκα γὰρ ὡς εἰ γράψειας αὐτῷ, ἐντρέψειας αὐτόν. πρόσειπε πάντας τοὺς ἐν κυρίῳ. ἐρρωμένον σε καὶ ὑπὲρ ἡμῶν εὐχόμενον ἡ θεία χάρις διαφυλάττοι, δέσποτα.

*9. Ἐπιστολὴ Παυλίνου Τύρου.**

(Ἀποσπάσματα)

(Περὶ τὸ 320-1)

1. Οὐκ εὐαγγελικῆς ὑπομιμνήσκων διδασκαλίας ταῦτ' ἔγραψεν Παυλῖνος, ὁμολογῶν δὲ ἐνίους μὲν ἀφ' ἑαυτῶν οὕτω κινεῖσθαι, ἐνίους δὲ ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν προειρημένων ἀνδρῶν τοῦτο ἦχθαι τὸν τρόπον. Εἶτα δὲ τέλος, ὥσπερ τινὰ κορωνίδα τῆς ἀποδείξεως ἐπάγων ἐκ τῶν Ὠριγένους ῥητῶν τῇ ἑαυτοῦ ὑπέγραψεν ἐπιστολῇ, ὡς μᾶλλον πεῖσαι δυναμένου παρὰ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς ἀποστόλους. ἔστι δὲ τὰ ῥητὰ ταῦτα·

Ὥρα ἐπαναλαβόντα περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὀλίγα τῶν τότε παραλελειμμένων διεξελθεῖν. περὶ πατρὸς ὡς ἀδιαίρετος ὢν καὶ ἀμέριστος υἱοῦ γίγνεται πατήρ, οὐ προβαλὼν αὐτόν, ὡς οἴονταί τινες. εἰ γὰρ πρόβλημά ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς καὶ γέννημα ἐξ αὐτοῦ, ὁποῖα τὰ τῶν ζῴων γεννήματα, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβαλόντα καὶ τὸν προβεβλημένον.

2. τούτοις δὲ τοῖς ῥητοῖς καὶ ὁ τούτου πατὴρ πειθόμενος Παυλῖνος ταὐτὰ λέγειν τε καὶ γράφειν οὐκ ὀκνεῖ, ποτὲ μὲν δεύτερον θεὸν λέγων τὸν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἀνθρωπικώτερον γεγενῆσθαι θεόν, ποτὲ δὲ κτίσμα αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος.

3. ἔπειτα διαβάλλει τὸν μακάριον ὡς θεοὺς πολλοὺς εἰρηκότα.

4. ὅθεν τοίνυν μαθὼν καὶ ὁ Ἀστερίου πατὴρ Παυλῖνος νεωτέρους θεοὺς εἶναι ᾤετο.

*10. Πεπραγμένα τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Συνόδου.***

(Περὶ τὸ 321-2)

Ὡς δὲ οὐδὲν ἧττον παρὰ γνώμην αὐτοῖς ἐχώρει ἡ σπουδή, Ἀλεξάνδρου μὴ εἴκοντος, πρεσβεύεται ὁ Ἄρειος πρὸς Παυλῖνον τὸν Τύρου ἐπίσκοπον καὶ Εὐσέβιον τὸν Παμφίλου ἐπιτροπεύοντα τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας καὶ Πατρόφιλον τὸν Σκυθοπόλεως· καὶ ἐξαιτεῖ ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτοῦ ἐπιτραπῆναι ἐκκλησιάζειν τὸν μετ' αὐτοῦ λαόν, ὡς πρότερον τὴν τῶν πρεσβυτέρων τάξιν ἐπέχοντας. εἶναι γὰρ ἔθος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (καθάπερ καὶ νῦν), ἑνὸς ὄντος τοῦ κατὰ

* Εὐσεβίου, Κατὰ Μαρκέλλου Α' 4.
** Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I 15,11-12.

πάντων ἐπισκόπου τοὺς πρεσβυτέρους ἰδίᾳ τὰς ἐκκλησίας κατέχειν καὶ τὸν ἐν αὐταῖς λαὸν συνάγειν. οἱ δὲ καὶ ἄλλοις ἐπισκόποις ἐν Παλαιστίνῃ συνελθόντες ἐψηφίσαντο τῇ Ἀρείου αἰτήσει παρακελευσάμενοι· Συνάγειν μὲν αὐτοὺς ὡς πρότερον, ὑποτετάχθαι δὲ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἀντιβολεῖν ἀεὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εἰρήνης καὶ κοινωνίας μετέχειν.

*11. Ἐπιστολὴ Ἀθανασίου Ἀναζάρβου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας.**

(Περὶ τὸ 322)

Γράφων γὰρ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον ἀπετόλμησεν οὕτως εἰπεῖν·

Τί μέμφῃ τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν, ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα πεποίηται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ ἓν τῶν πάντων ἐστίν; ἐν ἑκατὸν γὰρ προβάτοις παραβαλλομένων πάντων τῶν πεποιημένων εἷς ἐστι καὶ ὁ υἱὸς ἐξ αὐτῶν. εἰ μὲν οὖν τὰ ἑκατὸν οὐκ ἔστι κτίσματα καὶ γενητὰ ἢ ἔνι πλέον τι τῶν ἑκατόν, δηλονότι μηδὲ ὁ υἱὸς ἔστω κτίσμα καὶ εἷς τῶν πάντων. εἰ δὲ τὰ ἑκατὸν πάντα γενητὰ καὶ οὐδέν ἐστιν ἐκτὸς τῶν ἑκατὸν πλὴν μόνου τοῦ θεοῦ, τί ἄτοπον λέγουσιν οἱ περὶ Ἄρειον, εἰ ἓν τοῖς ἑκατὸν περιλαβόντες καὶ ἀριθμοῦντες τὸν Χριστόν, ἕνα τῶν πάντων αὐτὸν εἰρήκασιν;

*12. Ἐπιστολὴ πρεσβυτέρου Γεωργίου πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας.***

(Περὶ τὸ 322)

Γεώργιος δὲ ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, πρεσβύτερος ὢν ποτε τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβων, πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραφεν ὅτι

Μὴ μέμφου τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ Ἡσαΐας υἱὸς γέγονεν Ἀμώς[1], καὶ ὅμως ὁ μὲν Ἀμὼς ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν Ἡσαΐαν, ὁ δὲ Ἡσαΐας οὐκ ἦν πρότερον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα γέγονε.

*13. Ἐπιστολὴ πρεσβυτέρου Γεωργίου πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀρειανούς.****

(Περὶ τὸ 322)

Πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς ἔγραφε·

Τί μέμφεσθε Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάπᾳ λέγοντι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν;

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 17.
** Ἔνθ' ἀνωτέρω.
*** Ἔνθ' ἀνωτέρω.
1. Πρβλ. Ἡσ. 1, 1.

καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς μὴ φοβηθῆτε εἰπεῖν καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν. εἰ γὰρ ὁ ἀπόστολος ἔγραψε «τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ[1]» καὶ ἔστι δῆλον ἐξ οὐκ ὄντων πεποιῆσθαι τὰ πάντα, ἔστι δὲ καὶ ὁ υἱὸς κτίσμα καὶ τῶν πεποιημένων εἷς. λεχθείη ἂν καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ θεοῦ οὕτως ὥσπερ καὶ τὰ πάντα λέγεται ἐκ τοῦ θεοῦ.

*14. Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀλέξανδρον Θεσσαλονίκης.**

(Περὶ τὸ 324)

Τῷ τιμιωτάτῳ ἀδελφῷ καὶ ὁμοψύχῳ Ἀλεξάνδρῳ Ἀλέξανδρος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἡ φίλαρχος τῶν μοχθηρῶν ἀνθρώπων καὶ φιλάργυρος πρόθεσις ταῖς δοκούσαις ἀεὶ μείζοσι παροικίαις πέφυκεν ἐπιβουλεύειν διὰ ποικίλων προφάσεων τῶν τοιούτων ἐπιτιθεμένων τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ. οἰστρηλατούμενοι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς διαβόλου εἰς τὴν προκειμένην αὐτοῖς ἡδονὴν πάσης εὐλαβείας ἀποσκιρτήσαντες, πατοῦσι τὸν τῆς κρίσεως τοῦ θεοῦ φόβον. περὶ ὧν ἀναγκαῖον ἦν μοι τῷ πάσχοντι δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ, ἵνα φυλάττησθε τοὺς τοιούτους μή τις αὐτῶν τολμήσῃ καὶ ταῖς ὑμετέραις παροικίαις ἐπιβῆναι, ἤτοι δι' ἑαυτῶν (ἱκανοὶ γὰρ ὑποκρίνασθαι πρὸς ἀπάτην οἱ γόητες) ἢ διὰ γραμμάτων ψευδῶς κεκομψευμένων δυναμένων ὑφαρπάσαι τὸν ἁπλῇ πίστει καὶ ἀκεραίῳ προσεσχηκότα.

Ἄρειος γοῦν καὶ Ἀχιλλεὺς συνωμοσίαν ἔναγχος ποιησάμενοι τὴν Κολλούθου φιλαρχίαν πολὺ χεῖρον ἢ ἐκεῖνος ἐζήλωσαν. ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τούτοις ἐγκαλῶν τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρᾶς προαιρέσεως εὗρε πρόφασιν· οἱ δὲ τὴν ἐκείνου χριστεμπορίαν θεωροῦντες οὐκ ἔτι τῆς ἐκκλησίας ὑποχείριοι μένειν ἐκαρτέρησαν, ἀλλ' ἑαυτοῖς σπήλαια λῃστῶν[2] οἰκοδομήσαντες ἀδιαλείπτους ἐν αὐτοῖς ποιοῦνται συνόδους, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν διαβολαῖς ἀσκούμενοι. οἱ πάσης τῆς εὐσεβοῦς ἀποστολικῆς δόξης κατηγοροῦντες Ἰουδαϊκῷ προσχήματι χριστομάχον συνεκρότησαν ἐργαστήριον, τὴν θεότητα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀρνούμενοι καὶ τοῖς πᾶσιν ἴσον εἶναι κηρύττοντες, πᾶσάν τε αὐτοῦ τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ δι' ἡμᾶς ταπεινώσεως φωνὴν ἐκλεξάμενοι ἐξ αὐτῶν συναγείρειν πειρῶνται τῆς ἀσεβείας ἑαυτῶν τὸ κήρυγμα, τῆς ἀρχῆθεν θεότητος αὐτοῦ καὶ παρὰ τῷ πατρὶ δόξης ἀλέκτου τοὺς λόγους ἀποστρεφόμενοι. τὴν γοῦν Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων ἀσεβῆ περὶ Χριστοῦ δόξαν κρατύνοντες, τὸν παρ' αὐτοῖς ἔπαινον ὡς ἔνι μάλιστα θηρῶνται, πάντα μὲν ὅσα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῖς γελᾶται πραγματευόμενοι, στά-

---

* Θεοδωρήτου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I 4,1-61.

1. Α' Κορ. 11, 12. 2. Πρβλ. Ματθ. 21, 13.

σεις δὲ ἡμῖν καθ' ἡμέραν καὶ διωγμοὺς ἐπεγείροντες·[1] καὶ τοῦτο μὲν δικαστήρια συγκροτοῦντες δι' ἐντυχίας γυναικαρίων ἀτάκτων, ἃ ἠπάτησαν, τοῦτο δὲ τὸν χριστιανισμὸν διασύροντες ἐκ τοῦ περιτροχάζειν πᾶσαν ἀγυιὰν ἀσέμνως τὰς παρ' αὐτοῖς νεωτέρας. ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρρηκτον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα[2], ὃν οἱ δήμιοι διελεῖν οὐκ ἐβουλεύσαντο, αὐτοὶ σχίσαι ἐτόλμησαν. ἡμεῖς μὲν οὖν, ἃ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν καὶ τῇ ἀνοσίῳ ἐπιχειρήσει πρέπει, διὰ τὸ λανθάνειν βραδέως ἐπιστήσαντες, παμψηφὶ τῆς προσκυνούσης Χριστοῦ τὴν θεότητα ἐκκλησίας ⟨αὐτοὺς⟩ ἐξηλάσαμεν.

Ἐπεχείρησαν δὲ διαδρομαῖς χρώμενοι καθ' ἡμῶν παρεκβαίνειν πρὸς τοὺς ὁμόφρονας συλλειτουργούς, σχήματι μὲν εἰρήνης καὶ ἑνώσεως ἀξίωσιν ὑποκρινόμενοι, τὸ δ' ἀληθὲς συναρπάσαι τινὰς αὐτῶν εἰς τὴν ἰδίαν νόσον διὰ χρηστολογίας σπουδάζοντες καὶ στωμυλώτερα γράμματα παρ' αὐτῶν αἰτοῦντες, ἵνα παραγιγνώσκοντες αὐτὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἠπατημένοις ἀμετανοήτους ἐφ' οἷς ἐσφάλησαν κατασκευάσωσιν, ἐπιτριβομένους εἰς ἀσέβειαν, ὡς ἂν συμψήφους αὐτοῖς καὶ ὁμόφρονας ἔχοντες ἐπισκόπους. οὐχ ἅπερ γοῦν παρ' ἡμῖν πονηρῶς ἐδίδαξάν τε καὶ διεπράξαντο ὁμολογοῦσιν αὐτοῖς, δι' ἃ καὶ ἐξώσθησαν· ἀλλ' ἢ σιωπῇ ταῦτα παραδιδόασιν, ἢ πεπλασμένοις λόγοις καὶ ἐγγράφοις ἐπισκιάζοντες ἀπατῶσιν. πιθανωτέραις γοῦν καὶ βωμολόχοις ὁμιλίαις τὴν φθοροποιὸν ἑαυτῶν διδασκαλίαν ἐπικρύπτοντες συναρπάζουσι τὸν εἰς ἀπάτην ἐγκείμενον, οὐκ ἀπεχόμενοι καὶ τοῦ παρὰ πᾶσι συκοφαντεῖν τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν· ὅθεν καὶ συμβαίνει τινὰς τοῖς γράμμασιν αὐτῶν ὑπογράφοντας εἰς ἐκκλησίαν εἰσδέχεσθαι, μεγίστης ὡς οἶμαι διαβολῆς ἐπικειμένης τοῖς τοῦτο τολμῶσι συλλειτουργοῖς τῷ μήτε τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τοῦτο συγχωρεῖν ἀλλὰ καὶ ὑπεκκαίειν τὴν ἐπ' αὐτοῖς δαβολικὴν κατὰ Χριστοῦ ἐνέργειαν.

Δι' ἃ δὴ καὶ οὐδὲν μελλήσας, ἀγαπητοί, δηλῶσαι ὑμῖν τὴν τῶν τοιούτων ἀπιστίαν ἐμαυτὸν διανέστησα, λεγόντων ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ γέγονεν ὕστερον ὁ πρότερον μὴ ὑπάρχων, τοιοῦτος γενόμενος ὅτε καί ποτε γέγονεν, οἷος καὶ πᾶς πέφυκεν ἄνθρωπος. «πάντα γάρ», φασίν, «ὁ θεὸς ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε», συναναλαμβάνοντες τῇ τῶν ἁπάντων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων κτίσει καὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. οἷς ἀκολούθως καί φασιν αὐτὸν τρεπτῆς εἶναι φύσεως, ἀρετῆς τε καὶ κακίας ἐπιδεκτικόν, καὶ τῇ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποθέσει καὶ τὰς θείας τοῦ εἶναι αὐτὸν ἀεὶ συναναιροῦντες γραφάς, αἳ τὸ ἄτρεπτον τοῦ λόγου καὶ τὴν θεότητα τῆς σοφίας τοῦ λόγου σημαίνουσιν, ἅ ἐστιν ὁ Χριστός. «δυνάμεθα γοῦν καὶ ἡμεῖς», φασὶν οἱ ἀλάστορες, «υἱοὶ γενέσθαι θεοῦ, ὥσπερ κἀκεῖνος.» γέγραπται γάρ· «υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα.» ἐπιφερομένου δὲ αὐτοῖς τοῦ λέγοντος ἑξῆς ῥητοῦ

1. Πρβλ. Πράξ. 13, 50. 2. Πρβλ. Ἰω. 19, 23,24.

«αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν», ὅπερ οὐ φυσικόν ἐστι τῷ σωτῆρι ὄντι φύσεως ἀτρέπτου, πάσης εὐλαβείας ἑαυτοὺς ἐρημώσαντες, τοῦτό φασι προγνώσει καὶ προθεωρίᾳ περὶ αὐτοῦ εἰδότα τὸν θεὸν ὅτι οὐκ ἀθετήσει ἐξειλέχθαι αὐτὸν ἀπὸ πάντων. οὐ γὰρ φύσει καὶ κατ' ἐξαίρετον τῶν ἄλλων υἱῶν ἔχοντά τι (οὔτε γὰρ φύσει υἱός τίς ἐστι τοῦ θεοῦ, φασίν, οὔτε τινὰ ἔχων ἰδιότητα πρὸς αὐτόν), ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τρεπτῆς τυγχάνοντα φύσεως, διὰ τρόπων ἐπιμέλειαν καὶ ἄσκησιν μὴ τρεπόμενον ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἐξελέξατο· ὡς εἰ καὶ Παῦλος τοῦτο βιάσαιτο καὶ Πέτρος, μηδὲν διαφέρειν τούτων τὴν ἐκείνου υἱότητα· εἰς παράστασιν δὲ τῆς φρενοβλαβοῦς ταύτης διδασκαλίας καὶ ταῖς γραφαῖς ἐμπαροινοῦντες καὶ παρατιθέμενοι τὸ ἐν Ψαλμοῖς περὶ Χριστοῦ ῥητόν, τὸ οὕτως ἔχον· «ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός σου, ὁ θεός, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.[1]»

Περὶ μὲν οὖν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὔτε ἐξ οὐκ ὄντων γεγένηται, οὔτε ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, αὐτάρκης ἐπαίδευσεν Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς γράφων οὕτως περὶ αὐτοῦ· «ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός.[2]» προνοούμενος γὰρ ὁ θεῖος δεικνύναι διδάσκαλος ἀλλήλων ἀχώριστα πράγματα δύο, τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ὄντα αὐτὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς ὠνόμασεν. ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅτι τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων γενομένοις ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ συναριθμεῖται, πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι φησὶν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης. τὴν γὰρ ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν εἰπών· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.[3]» εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, πῶς ὁ τοῖς γενομένοις τὸ εἶναι χαρισάμενος αὐτός ποτε οὐκ ἦν; οὐ γάρ πως ὁ λόγος, τὸ ποιοῦν, τοῖς γενομένοις τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως διορίζεται, εἴ γε αὐτὸς μὲν ἦν ἐν ἀρχῇ, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο [καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν]. ἐναντίον γὰρ δοκεῖ τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων γενομένοις τὸ ὂν καὶ ἀφεστηκὸς σφόδρα. τὸ μὲν γὰρ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐδὲν δείκνυσιν εἶναι διάστημα, οὐδ' ἄχρι τινὸς ἐννοίας τοῦτο φαντασιῶσαι τῆς ψυχῆς δυναμένης· τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχειν τὴν ὑπόστασιν καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. μακρὸν γοῦν θεωρήσας τοῦ θεοῦ λόγου τὸ ἦν καὶ ὑπεραῖρον τῆς τῶν γενητῶν διανοίας ὁ εὐλαβέστατος Ἰωάννης γένεσιν αὐτοῦ καὶ ποίησιν ἀπηξίωσεν εἰπεῖν, οὐδὲ ταῖς ὁμοστοίχοις συλλαβαῖς τὸ ποιοῦν τοῖς γιγνομένοις ὀνομάσαι τολμήσας, οὐχ ὅτι ἀγέννητος ἦν (ἓν γὰρ ἀγέννητον ὁ πατήρ), ἀλλ' ὅτι τῆς ἐξεσμένης τῶν εὐαγγελιστῶν, τάχα δὲ καὶ ἀγγέλων καταλήψεως ὑπερέκεινά ἐστιν ἡ τοῦ μονογενοῦς θεοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις. εὐσέβειαν οὐκ οἶμαι λογιζομένους τοὺς μέχρι

1. Ψαλμ. 44, 8. Ἑβρ. 1, 9. 2. Ἰω. 1, 18. 3. Ἰω. 1, 1-3.

τούτων ἐπερωτᾶν τι τολμῶντας, διὰ τὸ ἀνήκοον τοῦ «χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει, καὶ ὑψηλότερά σου μὴ ἐξέταζε.[1]» εἰ γὰρ ἑτέρων πολλῶν ἡ γνῶσις,καὶ τούτου ἀσυγκρίτως κολοβωτέραν, κέκρυπται τὴν ἀνθρωπίνηνκατάληψιν (οἷά ἐστι παρὰ Παύλῳ· «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν[2]», ἀλλὰ καὶ τὰ ἄστρα φησὶν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραὰμ ἀριθμῆσαι μὴ δύνασθαι[3] καὶ ἔτι «ἄμμον θαλασσῶν καὶ σταγόνας ὑετοῦ», φησί, «τίς ἐξαριθμήσει;[4]» πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ὑπόστασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελαγχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; περὶ ἧς τὸ προφητικὸν πνεῦμά φησι· «τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;[5]» ἣν καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, εὐεργετῶν τοὺς πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κίονας[6], τὴν περὶ τούτου γνῶσιν αὐτῶν ἀποφορτίσασθαι ἐσπούδασεν, πᾶσι μὲν οὖν αὐτοῖς ἀφύσικον εἶναι λέγων εἰς κατάληψιν, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ ἀνακεῖσθαι τὴν τοῦ θειοτάτου τούτου μυστηρίου εἴδησιν· «οὐδεὶς γὰρ ἔγνω τίς ἐστιν ὁ υἱὸς» λέγων «εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τὸν πατέρα οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ ὁ υἱός.[7]» περὶ οὗ καὶ τὸν πατέρα οἶμαι λέγειν «τὸ μυστήριόν μου ἐμοί».

Ὅτι δὲ μανιῶδες τὸ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γεγονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχον τὴν πρόθεσιν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, κἂν ἀγνοῶσιν οἱ ἀνόητοι τὴν τῆς φωνῆς αὐτῶν μανίαν. ἢ γὰρ χρόνοις ἐμπολιτεύεσθαι δεῖ τὸ οὐκ ἦν, ἢ αἰῶνός τινι διαστήματι. εἰ τοίνυν ἀληθὲς τὸ πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι, δῆλον ὅτι καὶ πᾶς αἰὼν καὶ χρόνος καὶ διαστήματα καὶ τὸ ποτέ, ἐν οἷς τὸ οὐκ ἦν εὑρίσκεται, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ πῶς οὐκ ἀπίθανον τὸν καὶ χρόνους καὶ αἰῶνας καὶ καιρούς, ἐν οἷς τὸ οὐκ ἦν συμπέφυρται, ποιήσαντα, αὐτόν ποτε μὴ εἶναι λέγειν; ἀδιανόητον γὰρ καὶ πάσης ἀμαθίας ἀνάπλεων τὸν αἴτιον γενόμενόν τινος αὐτὸν μεταγενέστερον λέγειν τῆς ἐκείνου γενέσεως.

Προηγεῖται γὰρ κατ' αὐτοὺς τῆς τὰ ὅλα δημιουργούσης τοῦ θεοῦ σοφίας ἐκεῖνο τὸ διάστημα ἐν ᾧ φασι μὴ γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν ὑπὸ τοῦ πατρός, ψευδομένης κατ' αὐτοὺς καὶ τῆς πρωτότοκον αὐτὸν εἶναι πάσης κτίσεως ἀναγορευούσης γραφῆς.[8] σύμφωνα γοῦν τούτοις βοᾷ καὶ ὁ μεγαλοφωνότατος Παῦλος φάσκων περὶ αὐτοῦ· «ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν[9]», ἀλλὰ καὶ «ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε κυριότητες, εἴτε θρόνοι· πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων.[10]»

Ἀσεβεστάτης οὖν φανείσης τῆς ἐξ οὐκ ὄντων ὑποθέσεως, ἀνάγκη τὸν πατέρα ἀεὶ εἶναι πατέρα· ἔστι δὲ πατὴρ ἀεὶ παρόντος τοῦ υἱοῦ,

---

1. Σοφ. Σειρ. 3, 21. 2. Α' Κορ. 2,9. 3. Πρβλ. Γεν. 15, 5. 4. Σοφ. Σειρ. 1, 2. 5. Ἠσ. 53, 8. 6. Πρβλ. Γαλ. 2, 9. 7. Ματθ. 11, 27. 8. Πρβλ. Κολ. 1, 15. 9. Ἑβρ. 1, 2. 10. Κολ. 1, 16-17.

δι' ὃν χρηματίζει πατήρ· ἀεὶ δὲ παρόντος αὐτῷ τοῦ υἱοῦ, ἀεί ἐστιν ὁ πατὴρ τέλειος, ἀνελλιπὴς τυγχάνων ἐν τῷ καλῷ, οὐ χρονικῶς οὐδὲ ἐκ διαστήματος οὐδὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεννήσας τὸν μονογενῆ υἱόν. τί δέ; οὐκ ἀνόσιον τὸ λέγειν μὴ εἶναί ποτε τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ, τὴν λέγουσαν· «ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα, ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρεν [1]», ἢ τὴν δύναμιν [2] τοῦ θεοῦ ποτε μὴ ὑπάρχειν, ἢ τὸν λόγον αὐτοῦ ἠκρωτηριάσθαι ποτέ, ἢ τὰ ἄλλα ἐξ ὧν ὁ υἱὸς γνωρίζεται καὶ ὁ πατὴρ χαρακτηρίζεται; τὸ γὰρ ἀπαύγασμα τῆς δόξης [3] μὴ εἶναι λέγειν συναναιρεῖ καὶ τὸ πρωτότυπον φῶς, οὗ ἐστιν ἀπαύγασμα. εἰ δὲ καὶ ἡ εἰκὼν [4] τοῦ θεοῦ οὐκ ἦν ἀεί, δῆλον ὅτι οὐδὲ οὗ ἐστιν εἰκὼν ἔστιν ἀεί. ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ εἶναι τὸν τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ χαρακτῆρα συναναιρεῖται κἀκεῖνος ὁ πάντως ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζόμενος. ἐξ ἧς ἔστιν ἰδεῖν τὴν υἱότητα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οὐδεμίαν ἔχουσαν κοινωνίαν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν υἱότητα. ὃν τρόπον γὰρ ἡ ἄρρητος αὐτοῦ ὑπόστασις ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ ἐδείχθη ὑπερκειμένη πάντων οἷς αὐτὸς τὸ εἶναι ἐχαρίσατο, οὕτως καὶ ἡ υἱότης αὐτοῦ, κατὰ φύσιν τυγχάνουσα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀλέκτῳ ὑπεροχῇ διαφέρει τῶν δι' αὐτοῦ θέσει υἱοθετηθέντων. ὁ μὲν γὰρ ἀτρέπτου φύσεως τυγχάνει, τέλειος ὢν καὶ διὰ πάντων ἀνενδεής· οἱ δὲ τῇ εἰς ἑκάτερα τροπῇ ὑποκείμενοι τῆς παρὰ τούτου βοηθείας δέονται. τί γὰρ ἂν καὶ προκόψαι ἔχοι ἡ τοῦ θεοῦ σοφία [5], ἢ τί προσλαβεῖν ἡ αὐτοαλήθεια; ἢ ὁ θεὸς λόγος πῶς ἂν ἔχοι βελτιωθῆναι ἢ ἡ ζωὴ ἢ τὸ ἀληθινὸν φῶς; εἰ δὲ τοῦτο, πόσῳ πλέον ἀφύσικον τυγχάνει μωρίας ποτὲ δεκτικὴν γενέσθαι τὴν σοφίαν ἢ τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἀσθενείᾳ προσπλακῆναι, ἢ ἀλογίᾳ τὸν λόγον ἀμαυρωθῆναι ἢ τῷ ἀληθινῷ φωτὶ ἐπιμιχθῆναι σκότος, τοῦ μὲν ἀποστόλου αὐτόθεν λέγοντος «τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ [6]», τοῦ δὲ Σολομῶντος ὅτι ἀδύνατον ἂν εἴη κἂν μέχρι τινὸς ἐννοίας εὑρεθῆναι ὁδοὺς ὄφεως ἐπὶ πέτρας, ἥτις κατὰ Παῦλόν ἐστιν ὁ Χριστός; [7] οἱ δὲ κτίσματα αὐτοῦ τυγχάνοντες ἄνθρωποί τε καὶ ἄγγελοι, καὶ εὐλογίας εἰλήφασι προκόπτειν ἀρεταῖς ἀσκούμενοι καὶ νομίμοις ἐντολαῖς πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. διὸ δὴ ὁ κύριος ἡμῶν, φύσει τοῦ πατρὸς υἱὸς τυγχάνων, ὑπὸ πάντων προσκυνεῖται· [8] οἱ δὲ ἀποθέμενοι τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας, ἐξ ἀνδραγαθημάτων καὶ προκοπῆς τὸ τῆς υἱοθεσίας λαβόντες πνεῦμα [9], διὰ τοῦ φύσει υἱοῦ εὐεργετούμενοι γίγνονται αὐτοὶ θέσει υἱοί.

Τὴν μὲν οὖν γνησίαν αὐτοῦ καὶ ἰδιότροπον καὶ φυσικὴν καὶ κατ' ἐξαίρετον υἱότητα ὁ Παῦλος οὕτως ἀπεφήνατο, περὶ θεοῦ εἰπών· «ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν (δηλονότι τῶν μὴ φύσει υἱῶν) παρέδωκεν αὐτόν.[10]» πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολὴν

---

1. Παρμ. 8,30. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 1,24. 3. Πρβλ. Ἑβρ. 1,3. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 4,4. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 1,24. 6. Β' Κορ. 6,14-15. 7. Πρβλ. Α' Κορ. 10,4. 8. Πρβλ. Φιλιπ. 2,11. 9. Πρβλ. Ῥωμ. 8,15. 10. Ῥωμ. 8,32.

τῶν οὐκ ἰδίων αὐτὸν ἴδιον υἱὸν ἔφησεν εἶναι. ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.[1]» ἐν δὲ Ψαλμοῖς ὁ σωτήρ φησιν· «κύριος εἶπε πρός με· υἱός μου εἶ σύ.[2]» γνησιότητα ἐμφανίζων σημαίνει μὴ εἶναι αὐτοῦ γνησίους υἱοὺς ἄλλους τινὰς παρ' αὐτόν. τί δὲ καὶ τὸ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε;[3]» οὐχὶ ἄντικρυς τῆς πατρικῆς μαιώσεως φυσικὴν ἐνδείκνυται υἱότητα, οὐ τρόπων ἐπιμελείᾳ καὶ προκοπῆς ἀσκήσει, ἀλλὰ φύσεως ἰδιώματι ταύτην λαχόντος; ὅθεν καὶ ἀμετάπτωτον ἔχει τὴν υἱότητα ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ πατρός. τὴν δὲ τῶν λογικῶν υἱοθεσίαν οὐ κατὰ φύσιν αὐτοῖς ὑπάρχουσαν ἀλλὰ τρόπων ἐπιτηδειότητι καὶ δωρεᾷ θεοῦ καὶ μεταπτώτην οἶδεν ὁ λόγος· «ἰδόντες γὰρ οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας[4]» καὶ τὰ ἑξῆς· «καὶ «υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν[5]» διὰ Ἡσαΐου εἰρηκέναι τὸν θεὸν ἐδιδάχθημεν.

Πολλὰ λέγειν ἔχων, ἀγαπητοί, παρέρχομαι, φορτικὸν εἶναι νομίσας διὰ πλειόνων διδασκάλους ὁμόφρονας ὑπομιμνήσκειν. αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε[6] οὐκ ἀγνοοῦντες, ὅτι ἡ ἔναγχος ἐπαναστᾶσα τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ διδασκαλίᾳ Ἐβίωνός ἐστι καὶ Ἀρτεμᾶ καὶ ζῆλος τοῦ κατὰ Ἀντιόχειαν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, συνόδῳ καὶ κρίσει τῶν ἁπανταχοῦ ἐπισκόπων ἀποκηρυχθέντος τῆς ἐκκλησίας· ὃν διαδεξάμενος Λουκιανὸς ἀποσυνάγωγος ἔμεινε τριῶν ἐπισκόπων πολυετεῖς χρόνους. ὧν τῆς ἀσεβείας τὴν τρύγα ἐρροφηκότες νῦν ἡμῖν οἱ ἐξ οὐκ ὄντων ἐπεφύησαν, τὰ ἐκείνων κεκρυμμένα μοσχεύματα, Ἄρειός τε καὶ Ἀχιλλεὺς καὶ ἡ τῶν σὺν αὐτοῖς πονηρευομένων σύνοδος. καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν Συρίᾳ χειροτονηθέντες ἐπίσκοποι τρεῖς διὰ τὸ συναινεῖν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπεκκαίουσι, περὶ ὧν ἡ κρίσις ἀνακείσθω τῇ ὑμετέρᾳ δοκιμασίᾳ· οἳ τὰς μὲν τοῦ σωτηρίου πάθους ταπεινώσεώς τε καὶ κενώσεως[7] καὶ τῆς καλουμένης αὐτοῦ πτωχείας[8] καὶ ὧν ἐπικτήτους ὁ σωτὴρ δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο φωνὰς διὰ μνήμης ἔχοντες, παρατίθενται ἐπὶ παραγραφῇ τῆς ἀνωτάτω καὶ ἀρχῆθεν αὐτοῦ θεότητος, τῶν δὲ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δόξης τε καὶ εὐγενείας καὶ παρὰ τῷ πατρὶ μονῆς[9] σημαντικῶν λόγων ἐπιλήσμονες γεγόνασιν· οἷόν ἐστι τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.[10]» ὅπερ φησὶν ὁ κύριος, οὐ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων οὐδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων, ἀλλ' ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σῴζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ πατρὸς τυγχάνων καὶ τοῦ πρωτοτύπου ἔκτυπος χαρακτήρ. ὅθεν καὶ τῷ τηνικαῦτα ποθοῦντι ἰδεῖν Φιλίππῳ

1. Ματθ. 3,17. 17, 5. 2. Ψαλμ. 2, 7. 3. Ψαλμ. 109, 3. 4. Γεν. 6, 2. 5. Ἡσ. 1, 2. 6. Πρβλ. Α' Θεσ. 4, 9. 7. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 7. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 8, 9. 9. Πρβλ. Ἰω. 14, 23. 10. Ἰω. 10, 30.

ἀφθόνως ὁ κύριος ἐμφανίζει, πρὸς ὃν λέγοντα «δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα» λέγει· «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα[1]», ὥσπερ δι' ἐσόπτρου[2] ἀκηλιδώτου καὶ ἐμψύχου θείας εἰκόνος αὐτοῦ θεωρουμένου τοῦ πατρός. ὧν ὅμοιον ἐν Ψαλμοῖς οἱ ἁγιώτατοί φασιν· «ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς.[3]» διὸ δὴ καὶ ὁ τιμῶν τὸν υἱὸν τιμᾷ τὸν πατέρα[4], καὶ εἰκότως· πᾶσα γὰρ ἀσεβὴς φωνὴ εἰς τὸν υἱὸν λέγεσθαι τολμωμένη εἰς τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει.

Καὶ τί λοιπὸν ἔτι θαυμαστὸν ὃ μέλλω γράφειν, ἀγαπητοί, εἰ τὰς ἐμοῦ ψευδεῖς διαβολὰς καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν λαοῦ ἐκθήσομαι; οἱ γὰρ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ παραταξάμενοι οὐδὲ τὰς καθ' ἡμῶν ἀχαρίστους παροινίας παραιτοῦνται λέγειν· οἵ γε οὐδὲ τῶν ἀρχαίων τινὰς συγκρίνειν ἑαυτοῖς ἀξιοῦσιν οὐδὲ οἷς ἡμεῖς ἐκ παίδων ὡμιλήσαμεν διδασκάλοις ἐξισοῦσθαι ἀνέχονται, ἀλλ' οὐδὲ τῶν νῦν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τινα εἰς μέτρον σοφίας ἡγοῦνται, μόνοι σοφοὶ καὶ ἐπιστήμονες καὶ δογμάτων εὑρεταὶ λέγοντες εἶναι καὶ αὐτοῖς ἀποκεκαλύφθαι μόνοις, ἅπερ οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἑτέρῳ πέφυκεν ἐλθεῖν εἰς ἔννοιαν.

Ὢ ἀνοσίου τύφου καὶ ἀμέτρου μανίας καὶ μελαγχολικῆς ἡρμοσμένης δόξης κενῆς καὶ σατανικοῦ φρονήματος εἰς τὰς ἀνοσίους αὐτῶν ψυχὰς ἀποσκιρτήσαντος. οὐ κατῄδεσεν αὐτοὺς ἡ τῶν ἀρχαίων γραφῶν φιλόθεος σαφήνεια, οὐδὲ ἡ τῶν συλλειτουργῶν σύμφωνος περὶ Χριστοῦ εὐλάβεια τὴν κατ' αὐτοῦ θρασύτητα αὐτῶν ἠμαύρωσεν. ὧν οὐδὲ τὰ δαιμόνια τῆς ἀνοσιουργίας ἀνέξεται, φωνὴν βλάσφημον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ εἰπεῖν φυλαττόμενα.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν κατὰ τὴν παροῦσαν δύναμιν ἐπιπορίσθω πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτῳ ὑλακῇ κατὰ τοῦ Χριστοῦ κονισαμένους καὶ τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἡμῶν συκοφαντεῖν προθεμένους. φασὶ γὰρ ἡμᾶς οἱ φληνάφων ἐφευρεταὶ μύθων ἀποστρεφομένους τὴν ἐξ οὐκ ὄντων ἀσεβῆ καὶ ἄγραφον κατὰ Χριστοῦ βλασφημίαν ἀγέννητα διδάσκειν δύο, δυοῖν θάτερον δεῖν εἶναι λέγοντες οἱ ἀπαίδευτοι ἢ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι φρονεῖν ἢ πάντως ἀγέννητα λέγειν δύο· ἀγνοοῦντες οἱ ἀνάσκητοι ὡς μακρὸν ἂν εἴη μεταξὺ πατρὸς ἀγεννήτου καὶ τῶν κτισθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἐξ οὐκ ὄντων, λογικῶν τε καὶ ἀλόγων. ὧν μεσιτεύουσα φύσις μονογενής, δι' ἧς τὰ ὅλα ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν ὁ πατὴρ τοῦ θεοῦ λόγου, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὄντος πατρὸς γεγέννηται· ὡς καὶ αὐτός που διεμαρτύρατο λέγων ὁ κύριος· «ὁ ἀγαπῶν τὸν πατέρα ἀγαπᾷ καὶ τὸν υἱὸν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον.[5]»

Περὶ ὧν ἡμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς τῇ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ δοκεῖ· εἰς μόνον ἀγέννητον πατέρα, οὐδένα τοῦ εἶναι αὐτῷ τὸν αἴτιον ἔχοντα, ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως

---

1. Ἰω. 14, 8-9. 2. Πρβλ. Σοφ. Σειρ. 7, 26. Ἑβρ. 1, 3. 3. Ψαλμ. 35, 10. 4. Πρβλ. Ἰω. 5, 23. 5. Α' Ἰω. 5, 1.

ἔχοντα, οὔτε προκοπὴν μείωσιν ἐπιδεχόμενον, νόμου καὶ προφητῶν καὶ εὐαγγελίων δοτῆρα, πατριαρχῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἁπάντων ἁγίων κύριον· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μονογενῆ, γεννηθέντα οὐκ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος πατρός, οὐ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ὁμοιότητας ταῖς τομαῖς ἢ ταῖς ἐκ διαιρέσεων ἀπορροίαις, ὥσπερ Σαβελλίῳ καὶ Βαλεντίνῳ δοκεῖ, ἀλλ' ἀρρήτως καὶ ἀνεκδιηγήτως, κατὰ τὸν εἰπόντα, ὡς ἀνωτέρω παρεθήκαμεν· «τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;[1]» τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ πάσῃ τῇ γενητῇ φύσει ἀπεριεργάστου τυγχανούσης, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἀπεριέργαστός ἐστι διὰ τὸ μὴ χωρεῖν τὴν τῶν λογικῶν φύσιν τῆς πατρικῆς θεογονίας τὴν εἴδησιν. ἅπερ οὐ παρ' ἐμοῦ δεῖ μαθεῖν ἄνδρας τῷ τῆς ἀληθείας πνεύματι κινουμένους, ὑπηχούσης ἡμᾶς καὶ τῆς φθασάσης Χριστοῦ περὶ τούτου φωνῆς καὶ διδασκούσης· «οὐδεὶς οἶδε τίς ἐστιν ὁ πατήρ, εἰ μὴ ὁ υἱός· καὶ οὐδεὶς οἶδε τίς ἐστιν ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ.[2]» ἄτρεπτον τοῦτον καὶ ἀναλλοίωτον ὡς τὸν πατέρα, ἀπροσδεῆ καὶ τέλειον υἱόν, ἐμφερῆ τῷ πατρὶ μεμαθήκαμεν, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ λειπόμενον ἐκείνου. εἰκὼν γάρ ἐστιν ἀπηκριβωμένη καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ πατρός. πάντων γὰρ εἶναι τὴν εἰκόνα πλήρη δι' ὧν ἡ μείζων ἐμφέρεια δῆλον, ὡς αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ κύριος «ὁ πατήρ μου» λέγων «μείζων μού ἐστι.[3]» καὶ κατὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀεὶ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύομεν· «ἀπαύγασμα γάρ ἐστι τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως.[4]» ἀλλὰ μή τις τὸ ἀεὶ πρὸς ὑπόνοιαν ἀγεννήτου λαμβανέτω, ὡς οἴονται οἱ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια πεπωρωμένοι· οὔτε γὰρ τὸ ἦν, οὔτε τὸ ἀεί, οὔτε τὸ πρὸ αἰώνων ταὐτόν ἐστι τῷ ἀγεννήτῳ. ἀλλ' οὐδ', ὁτιοῦν ἀνθρώπων ἔννοια ὀνοματοποιῆσαι σπουδάσει, δηλοῖ τὸ ἀγέννητον (ὡς καὶ ὑμᾶς οὕτως ἐκδέχεσθαι πιστεύω καὶ τεθάρρηκα τῇ περὶ πάντων ὑμῶν ὀρθῇ προθέσει), κατὰ μηδένα τρόπον τούτων τῶν ὀνομάτων τὸ ἀγέννητον δηλούντων. ἔοικε γὰρ οἱονεὶ χρόνων εἶναι παρέκτασις ταῦτα τὰ ὀνόματα, τὴν μέντοι κατ' ἀξίαν τοῦ μονογενοῦς θεότητα καὶ οἷον ἀρχαιότητα σημαίνειν μὴ δυναμένων, τῶν δὲ ἁγίων ἀνδρῶν ὡς δύναμις ἑκάστῳ ἐμφανίσαι τὸ μυστήριον βιαζομένων καὶ συγγνώμην αἰτούντων παρὰ τῶν ἀκροατῶν δι' εὐλόγου ἀπολογίας διὰ τοῦ λέγειν· εἰς ἃ ἐφθάσαμεν.[5] εἰ δέ τι παρὰ τὸ ἀνθρώπινον διὰ χειλέων φθέγμα μεῖζόν τι προσδοκῶσιν οἱ ἄνδρες, τὰ ἐκ μέρους αὐτοῖς γνωσθέντα καταργεῖσθαι λέγοντες[6], δῆλον ὅτι πολὺ τοῦ ἐλπιζομένου λείπεται τὸ ἦν καὶ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ πρὸ αἰώνων· ὅπερ δ' ἂν ᾖ, οὐκ ἔστι ταὐτὸν τῷ ἀγεννήτῳ. οὐκοῦν τῷ μὲν ἀγεννήτῳ πατρὶ οἰκεῖον ἀξίωμα φυλακτέον, μηδένα τοῦ εἶναι αὐτῷ τὸν αἴτιον λέγοντας· τῷ δὲ υἱῷ τὴν ἁρμόζουσαν τιμὴν ἀπονεμητέον, τὴν ἄναρχον αὐτῷ παρὰ τοῦ πατρὸς

1. Ἡσ. 53, 8. 2. Ματθ. 11, 27. 3. Ἰω. 14, 28. 4. Ἑβρ. 1, 3. 5. Πρβλ. Φιλιπ. 3, 16. 6. Πρβλ. Α' Κορ. 13, 8-12.

γέννησιν ἀνατιθέντας· καὶ ὡς ἐφθάσαμεν αὐτῷ σέβας ἀπονέμοντες, μόνον εὐσεβῶς καὶ εὐφήμως τὸ ἦν καὶ τὸ ἀεὶ καὶ τὸ πρὸ αἰώνων λέγοντες ἐπ' αὐτοῦ, τὴν μέντοι θεότητα αὐτοῦ μὴ παραιτούμενοι, ἀλλὰ τῇ εἰκόνι καὶ τῷ χαρακτῆρι τοῦ πατρὸς[1] ἀπηκριβωμένην ἐμφέρειαν κατὰ πάντα ἀνατιθέντες, τὸ δὲ ἀγέννητον τῷ πατρὶ μόνον ἰδίωμα παρεῖναι δοξάζοντες, ἅτε δὴ καὶ αὐτοῦ φάσκοντος τοῦ σωτῆρος· «ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν.[2]»

Πρὸς δὲ τῇ εὐσεβεῖ ταύτῃ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ δόξῃ, καθὼς ἡμᾶς αἱ θεῖαι γραφαὶ διδάσκουσιν, ἓν πνεῦμα ἅγιον ὁμολογοῦμεν[3], τὸ κινῆσαν τούς τε τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἁγίους ἀνθρώπους καὶ τοὺς τῆς χρηματιζούσης καινῆς παιδευτὰς θείους· μίαν καὶ μόνην καθολικὴν τὴν ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, ἀκαθαίρετον μὲν ἀεὶ κἂν πᾶς ὁ κόσμος αὐτῇ πολεμεῖν βουλεύηται, νικηφόρον δὲ πάσης τῆς τῶν ἑτεροδόξων ἀσεβεστάτης ἐπαναστάσεως, εὐθαρσεῖς ἡμᾶς κατασκευάζοντος τοῦ οἰκοδεσπότου αὐτῆς διὰ τοῦ βοᾶν· «θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.[4]» μετὰ τοῦτο τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν οἴδαμεν, ἧς ἀπαρχὴ γέγονεν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός[5], σῶμα φορέσας ἀληθῶς καὶ οὐ δοκήσει ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας «ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας[6]», ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, σταυρωθεὶς καὶ ἀποθανών, ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἥττων γεγενημένος, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἀναληφθεὶς ἐν οὐρανοῖς, καθήμενος «ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης.[7]»

Ταῦτα ἐκ μέρους ἐνεχάραξα τῇ ἐπιστολῇ, τὸ καθ' ἕκαστον ἐπ' ἀκριβείας γράφειν φορτικόν, ὡς ἔφην, εἶναι νομίσας, διὰ τὸ μηδὲ τὴν ἱερὰν ὑμῶν ταῦτα λεληθέναι σπουδήν. ταῦτα διδάσκομεν, ταῦτα κηρύττομεν, ταῦτα τῆς ἐκκλησίας τὰ ἀποστολικὰ δόγματα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀποθνήσκομεν, τῶν ἐξόμνυσθαι αὐτὰ βιαζομένων ἧττον πεφροντικότες, εἰ καὶ διὰ βασάνων ἀναγκάζουσι, τὴν ἐν αὐτοῖς ἐλπίδα μὴ ἀποστρεφόμενοι. ὧν ἐναντίοι γενόμενοι οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄρειον καὶ Ἀχιλλέα καὶ οἱ τῆς ἀληθείας σὺν αὐτοῖς πολέμιοι ἀπεώσθησαν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλότριοι γενόμενοι τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν διδασκαλίας, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον λέγοντα· «εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω[8]» κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ[9] εἶναι προσποιῆται, ἀλλὰ καὶ «εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ καὶ μὴ προσέρχεται τοῖς ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος[10]» καὶ τὰ ἑξῆς.

Τούτους οὖν ἀναθεματισθέντας ἀπὸ τῆς ἀδελφότητος μηδεὶς ὑμῶν δεχέσθω μηδὲ ἀνεχέσθω τῶν λεγομένων ἢ γραφομένων ὑπ' αὐτῶν·

---

1. Πρβλ. Κολ. 1, 15. Ἑβρ. 1,3. 2. Ἰω. 14, 28. 3. Πρβλ. Ῥωμ. 7,6. 4. Ἰω. 16, 33. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 20. 6. Ἑβρ. 9, 26. 7. Ἑβρ. 1, 3. 8. Γαλ. 1, 9. 9. Πρβλ. Γαλ. 1, 8. 10. Α' Τιμ. 6, 3-4.

πάντα γὰρ οἱ γόητες ψεύδονται, ἀλήθειαν οὐ μὴ λαλήσουσιν. περιέρχονται γὰρ τὰς πόλεις, οὐδὲν ἕτερον σπουδάζοντες ἢ τῷ τῆς φιλίας προσχήματι καὶ τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι δι' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας γράμματα διδόναι καὶ λαμβάνειν, πρὸς τὸ πλανᾶν διὰ τούτων τὰ ὑπ' αὐτῶν ἠπατημένα ὀλίγα «γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις[1]» καὶ τὰ ἑξῆς.

Τούτους οὖν τοὺς τὰ τοσαῦτα κατὰ Χριστοῦ τολμήσαντας, τοὺς τὸν χριστιανισμὸν τοῦτο μὲν δημοσίᾳ διασύραντας, τοῦτο δὲ ἐπὶ δικαστηρίων ἐπιδεικτιᾶν φιλοτιμουμένους, τοὺς διωγμὸν ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἐπεγείραντας, τοὺς τὸ ἄρρητον μυστήριον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐκνευρίσαντας, τούτους ἀποστρεφόμενοι, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι ἀδελφοί, σύμψηφοι γένεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόλμης, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῷ τόμῳ συνυπογραψάντων· ἃ καὶ διεπεμψάμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἄπι τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος, τοῦτο δὲ Λιβύης τε καὶ Πενταπόλεως καὶ Συρίας καὶ ἔτι Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων· ὧν καθ' ὁμοιότητα καὶ παρ' ὑμῶν δέξασθαι πέποιθα. πολλῶν γάρ μοι βοηθημάτων πρὸς τοὺς βλαβέντας πεπορισμένων, καὶ τοῦτο εὕρηται λυσιφάρμακον τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθέντος λαοῦ, πειθομένων καὶ ταῖς τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν συγκαταθέσεσιν, εἰς μετάνοιαν διὰ τούτου ἔρχεσθαι σπουδαζόντων. ἀσπάσασθε ἀλλήλους σὺν τῇ παρ' ὑμῶν ἀδελφότητι. ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοί· ὀναίμην ὑμῶν τῆς φιλοχρίστου ψυχῆς.

Εἰσὶ δὲ οἱ ἀναθεματισθέντες αἱρεσιῶται, ἀπὸ πρεσβυτέρων μὲν Ἄρειος, Ἀχιλλεύς, Ἀειθαλῆς, Σαρμάτης, ⟨Καρπώνης,⟩ Ἄρειος ἕτερος, ἀπὸ διακόνων δὲ ⟨Γάϊος,⟩ Εὐζώϊος, Λούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος.

15. Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ τόμου Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκόπους.

(Περὶ τὸ 324)

Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας

Ἐκ τοῦ ἐγκυκλίου τόμου τοῦ γεγραμμένου ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως πρὸς τοὺς κατὰ πάντα τόπον θεοφιλεῖς ἐπισκόπους, ᾧ καὶ συνέθεντο οἱ θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι τὸν ἀριθμὸν ὄντες πλέον ἔλαττον διακόσιοι οὕτως κατέχειν ὑπογράψαντες. ὁ δὲ αὐτὸς τόμος ἐν πρώτοις μὲν ἐγράφη κατὰ τῆς ἀσεβείας τῆς Ἀρείου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀποστατούντων, ἔπειτα δὲ περὶ τῆς καθολικῆς πίστεως καθὼς δεῖ πάντας κατέχειν καὶ ὅτι θεοτόκος ἐστὶν ἡ ἁγία παρθένος.

Τῷ δεσπότῃ καὶ συλλειτουργῷ μου ὁμοψύχῳ Μελιτίῳ καὶ τοῖς

1. Β' Τιμ. 3, 6.

λοιποῖς ἐπισκόποις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος ἐν θεῷ χαίρειν.

Καὶ μετὰ τὴν ἀρχήν·

καὶ πρὸς τῇ ὀρθῇ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ πίστει, καθὼς ἡμᾶς αἱ γραφαὶ διδάσκουσιν, ἓν πνεῦμα ἅγιον ὁμολογοῦμεν καὶ μίαν ἐκκλησίαν καθολικὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν νεκρῶν, ἧς ἀπαρχὴ γέγονεν ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, σῶμα ἐνδυσάμενος ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας, ἵν' ἐπιδημήσῃ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἀποθανών, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν καὶ ἀναληφθεὶς ἐν οὐρανοῖς, καθήμενος ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης.[1]

ταῦτα ἐκ μέρους ἐνεχάραξα τῇ ἐπιστολῇ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβῶς γράφειν ἀφεὶς διὰ τὸ μηδὲ τὴν θείαν ὑμῶν ταῦτα λεληθέναι σπουδήν. ταῦτα διδάσκομεν, ταῦτα κηρύττομεν, ταῦτα τῆς ἐκκλησίας τὰ ἀποστολικὰ δόγματα· ὧν ἐναντίοι γενόμενοι οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄρειον καὶ Ἀχιλλᾶν καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἀπεώσθησαν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλότρια διδάσκοντες τῆς ὀρθῆς ἡμῶν διδασκαλίας, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον λέγοντα· «εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.[1]»

Καὶ μεθ' ἕτερα·

Καὶ γὰρ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον τό τε «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος[2]» ἀρνοῦνται καὶ τὸ Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία[3] ἢ λόγον εἶναι καὶ σοφίαν τοῦ πατρὸς μὴ διδάσκοντες ἢ τὸν θεὸν οὔποτε γεννῆσαι σοφίαν καὶ λόγον πιστεύοντες· ἃ καὶ ἐννοῆσαι ἀπίστου ἂν εἴη ψυχῆς καὶ ἀλλοτρίας τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθη⟨μά⟩των.

Καὶ μετὰ τὰς ὑπογραφὰς τὰς τῶν ἐκ πάσης τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος καὶ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως καὶ τῶν ἄνω τόπων, ἔτι δὲ τῶν ἐκ Παλαιστίνης καὶ Ἀραβίας καὶ Ἀχαΐας καὶ Θράκης καὶ Ἑλλησπόντου καὶ Ἀσίας καὶ Καρίας καὶ Λυκίας καὶ Λυδίας καὶ Φρυγίας καὶ Παμφυλίας καὶ Γαλατίας καὶ Πισιδίας καὶ Πόντου καὶ Πολεμωνιακοῦ καὶ Καππαδοκίας καὶ Ἀρμενίας ὑπέγραψεν καὶ Φιλογόνιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας τῆς Συρίας [καὶ πάντες οἱ τῆς Ἀνατολῆς θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι τῆς Μεσοποταμίας καὶ Αὐγουστοευφρατησίας καὶ Κιλικίας καὶ Ἰσαυρίας καὶ Φοινίκης]·

Φιλογόνιος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας μεγάλα ἐπαινῶν τὴν πίστιν τὴν ἐν τῷ τόμῳ τοῦ δεσπότου καὶ ὁμοψύχου μου Ἀλεξάνδρου καὶ συντιθέμενος αὐτῇ καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ ἁγίου τάγματος τῶν ὁμοψύχων, ὑπέγραψα καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῖς ἄνω γεγραμμένοις.

---

1. Πρβλ. Ἑβρ. 1, 3. 2. Γαλ. 1, 9. 3. Ἰω. 1, 1. 4. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 24.

16. Ἐπιστολὴ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας καὶ Ἄρειον.*
(Νικομήδεια, Ὀκτ. 324)

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ.

Διπλῆν μοι γεγενῆσθαι πρόθεσιν τούτων, ὧν ἔργῳ τὴν χρείαν ὑπέστην, αὐτὸν ὡς εἰκὸς τὸν τῶν ἐμῶν ἐγχειρημάτων βοηθὸν καὶ σωτῆρα ⟨τὸν⟩ τῶν ὅλων θεὸν ποιοῦμαι μάρτυρα. πρῶτον μὲν γὰρ τὴν ἁπάντων τῶν ἐθνῶν περὶ τὸ θεῖον προαίρεσιν εἰς μίαν ἕξεως σύστασιν ἑνῶσαι, δεύτερον δὲ τὸ τῆς κοινῆς οἰκουμένης σῶμα καθάπερ χαλεπῷ τινι τραύματι πεπονηκὸς ἀνακτήσασθαι καὶ συναρμόσαι προὐθυμήθην. ἃ δὴ προσκοπῶν ἕτερον μὲν ἀπορρήτῳ τῆς διανοίας ὀφθαλμῷ συνελογιζόμην ἕτερον δὲ τῇ τῆς στρατιωτικῆς χειρὸς ἐξουσίᾳ κατορθοῦν ἐπειρώμην, εἰδὼς ὡς, εἰ κοινὴν ἅπασι τοῖς τοῦ θεοῦ θεράπουσιν ἐπ' εὐχαῖς ταῖς ἐμαῖς ὁμόνοιαν καταστήσαιμι, καὶ ἡ τῶν δημοσίων πραγμάτων χρεία σύνδρομον ταῖς ἁπάντων εὐσεβέσι γνώμαις τὴν μεταβολὴν καρπώσεται.

Μανίας γὰρ δήπουθεν οὐκ ἀνεκτῆς ἅπασαν τὴν Ἀφρικὴν ἐπιλαβούσης διὰ τοὺς ἀβούλῳ κουφότητι τὴν τῶν δήμων θρησκείαν εἰς διαφόρους αἱρέσεις σχίσαι τετολμηκότας, ταύτην ἐγὼ νόσον καταστεῖλαι βουληθείς, οὐδεμίαν ἑτέραν ἀρκοῦσαν τῷ πράγματι θεραπείαν ηὕρισκον ἢ εἰς τὸν κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἐχθρὸν ἐξελών, ὃς ταῖς ἱεραῖς ὑμῶν συνόδοις τὴν ἀθέμιτον ἑαυτοῦ γνώμην ἀντέστησεν, ἐνίους ὑμῶν πρὸς τὴν τῶν πρὸς ἀλλήλους διχονοούντων ὁμόνοιαν βοηθοὺς ἀποστείλαιμι.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοῦ φωτὸς δύναμις καὶ ὁ τῆς ἱερᾶς θρησκείας νόμος ὑπὸ τῆς τοῦ κρείττονος εὐεργεσίας οἷον ἔκ τινων τῆς ἀνατολῆς κόλπων ἐκδοθεὶς ἅπασαν ὁμοῦ τὴν οἰκουμένην ἱερῷ λαμπτῆρι κατήστραψεν, εἰκότως ὑμᾶς, ὥσπερ τινὰς ἀρχηγοὺς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας ὑπάρξειν πιστεύων, ὁμοῦ καὶ ψυχῆς νεύματι καὶ ὀφθαλμῶν ἐνεργείᾳ ζητεῖν ἐπειρώμην. ἅμα γοῦν τῇ μεγάλῃ νίκῃ καὶ τῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀληθεῖ θριαμβείᾳ τοῦτο πρῶτον εἱλόμην ἐρευνᾶν, ὃ δὴ πρῶτόν μοι καὶ τιμιώτατον ἁπάντων ὑπάρχειν ἡγούμην.

Ἀλλ' ὢ καλλίστη καὶ θεία πρόνοια, οἷόν μου τῆς ἀκοῆς μᾶλλον δὲ τῆς καρδίας αὐτῆς τραῦμα καίριον ἥψατο, πολλῷ χαλεπωτέραν τῶν ἐκεῖ καταλειφθέντων τὴν ἐν ὑμῖν γιγνομένην διχοστασίαν σημαῖνον, ὡς πλείονος ἤδη τὰ καθ' ὑμᾶς μέρη θεραπείας δεῖσθαι, παρ' ὧν τοῖς ἄλλοις τὴν ἴασιν ὑπάρξειν ἤλπισα. διαλογιζομένῳ δή μοι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων ἄγαν εὐτελὴς καὶ οὐδαμῶς ἀξία τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἡ πρόφασις ἐφωράθη. διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστο-

---

* Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου Βασιλέως ΙΙ, 64-72.

λῆς ταύτης ἀνάγκην ἐπειχθεὶς καὶ πρὸς τὴν ὁμόψυχον ὑμῶν ἀγχίνοιαν γράφων τήν τε θείαν πρόνοιαν καλέσας ἀρωγὸν τῷ πράγματι μέσον τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμφισβητήσεως οἷον εἰρήνης πρύτανιν ἐμαυτὸν εἰκότως προσάγω. ὅπερ γὰρ δὴ συναιρομένου τοῦ κρείττονος, εἰ καὶ μείζων ἦν τις ἀφορμὴ διχονοίας, οὐ χαλεπῶς ἂν ἠδυνήθην ὁσίαις τῶν ἀκουόντων γνώμαις ἐγχειρίζων τὸν λόγον εἰς τὸ χρησιμώτερον ἕκαστον μεταστῆσαι, τοῦτο, μικρᾶς καὶ λίαν εὐτελοῦς ἀφορμῆς ὑπαρχούσης, ἣ πρὸς τὸ ὅλον ἐμποδὼν ἵσταται, πῶς οὐκ εὐχερεστέραν καὶ πολλῷ ῥᾳδιωτέραν μοι τοῦ πράγματος τὴν ἐπανόρθωσιν μνηστεύσει;

Μανθάνω τοίνυν ἐκεῖθεν ὑπῆρχθαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. ὅτε γὰρ σύ, ὦ Ἀλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτεις, τί δήποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπέρ τινος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἠσθάνετο, σύ τε ὦ Ἄρειε, τοῦθ' ὅπερ ἢ μηδ' ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἀντέθηκας. ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης ἡ μὲν σύνοδος ἠρνήθη, ὁ δὲ ἁγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἁρμονίας ἐχωρίσθη. οὐκοῦν ἑκάτερος ὑμῶν ἐξ ἴσου τὴν συγγνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινεῖ, δεξάσθω. τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν οὔτε ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι. τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὁπόσας μὴ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττει, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτίθησιν, εἰ καὶ φιλοσοφικῆς τινος γυμνασίας ἕνεκα γίγνοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἴσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν καὶ μὴ προχείρως εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν. πόσος γάρ ἐστιν ἕκαστος, ὡς πραγμάτων οὕτω μεγάλων καὶ λίαν δυσχερῶν δύναμιν ἢ πρὸς τὸ ἀκριβὲς συνιδεῖν ἢ κατ' ἀξίαν ἑρμηνεῦσαι; εἰ δὲ καὶ τοῦτό τις εὐχερῶς ποιεῖν νομισθείη, πόσον δήπου μέρος τοῦ δήμου πείσει; ἢ τίς ταῖς τῶν τοιούτων ζητημάτων ἀκριβείαις ἔξω τῆς ἐπικινδύνου παρολισθήσεως ⟨ἂν⟩ ἀντισταίη; οὐκοῦν ἐφεκτέον ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν πολυλογίαν, ἵνα μήπως ἢ ἡμῶν ἀσθενείᾳ φύσεως τὸ προταθὲν ἑρμηνεῦσαι μὴ δυνηθέντων ἢ τῶν ἀκροατῶν βραδυτέρᾳ συνέσει πρὸς ἀκριβῆ τοῦ ῥηθέντος κατάληψιν ἐλθεῖν μὴ χωρησάντων ἐξ ὁποτέρου τούτων ἢ βλασφημίας ἢ σχίσματος εἰς ἀνάγκην ὁ δῆμος περισταίη.

Διόπερ καὶ ἐρώτησις ἀπροφύλακτος καὶ ἀπόκρισις ἀπρονόητος ἴσην ἀλλήλαις ἀντιδότωσαν ἐφ' ἑκάτερα συγγνώμην. οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τοῦ κορυφαίου τῶν ἐν τῷ νόμῳ παραγγελμάτων ὑμῖν ἡ τῆς φιλονεικίας ἐξήφθη πρόφασις οὐδὲ καινή τις ὑμῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ θρησκείας αἵρεσις ἀντεισήχθη, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔχετε λογισμόν, ὡς πρὸς τὸ τῆς κοινωνίας σύνθημα δύνασθαι συνελθεῖν. ὑμῶν γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὑπὲρ μικρῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων φιλονεικούντων τοσοῦτον

τοῦ θεοῦ λαόν, ὃν ὑπὸ ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς καὶ φρεσὶν εὐθηνεῖσθαι προσήκει, διχονοεῖν οὔτε πρέπον οὐθ' ὅλως θεμιτὸν εἶναι πιστεύεται.

ἵνα δὲ μικρῷ παραδείγματι τὴν ὑμετέραν σύνεσιν ὑπομνήσαιμι, ἴστε δήπου καὶ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς ὡς ἑνὶ μὲν ἅπαντες δόγματι συντίθενται, πολλάκις δὲ ἐπειδὰν ἔν τινι τῶν ἀποφάσεων μέρει διαφωνῶσιν, εἰ καὶ τῇ τῆς ἐπιστήμης ἀρετῇ χωρίζονται, τῇ μέντοι τοῦ δόγματος ἑνώσει πάλιν εἰς ἀλλήλους συμπνέουσιν. εἰ δὴ τοῦτό ἐστι, πῶς οὐ πολλῷ δικαιότερον ὑμᾶς τοὺς τοῦ μεγάλου θεοῦ θεράποντας καθεστῶτας ἐν τοιαύτῃ προαιρέσει θρησκείας ὁμοψύχους εἶναι; ἐπισκεψώμεθα δὴ λογισμῷ μείζονι καὶ πλείονι συνέσει τὸ ῥηθέν, εἴπερ ὀρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαίας ῥημάτων ἐν ὑμῖν φιλονεικίας ἀδελφοὺς ἀδελφοῖς ἀντικεῖσθαι καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοίᾳ χωρίζεσθαι δι' ὑμῶν, οἳ πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ μικρῶν οὕτω καὶ μηδαμῶς ἀναγκαίων φιλονεικεῖτε. δημώδη ταῦτά ἐστι καὶ παιδικαῖς ἀνοίαις ἁρμόττοντα μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερέων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν συνέσει προσήκοντα. ἀποστῶμεν ἑκόντες τῶν διαβολικῶν πειρασμῶν. ὁ μέγας ἡμῶν θεός, ὁ σωτὴρ ἁπάντων, κοινὸν ἅπασι τὸ φῶς ἐξέτεινεν· ὑφ' οὗ τῇ προνοίᾳ ταύτην ἐμοὶ τῷ θεραπευτῇ τοῦ κρείττονος τὴν σπουδὴν εἰς τέλος ἐνεγκεῖν συγχωρήσατε, ὅπως ὑμᾶς τοὺς ἐκείνου δήμους ἐμῇ προσφωνήσει καὶ ὑπηρεσίᾳ καὶ νουθεσίας ἐνστάσει πρὸς τὴν τῆς συνόδου κοινωνίαν ἐπαναγάγοιμι. ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔφην, μία τίς ἐστιν ἐν ὑμῖν πίστις καὶ μία τῆς καθ' ὑμᾶς αἱρέσεως σύνεσις τό τε τοῦ νόμου παράγγελμα τοῖς δυσὶν αὐτοῦ μέρεσιν εἰς μίαν ψυχῆς πρόθεσιν τὸ ὅλον συγκλείει, τοῦτο ὅπερ ὀλίγην ἐν ὑμῖν ἀλλήλοις φιλονεικίαν ἤγειρεν, ἐπειδὴ μὴ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς νόμου δύναμιν ἀνήκει, χωρισμόν τινα καὶ στάσιν ὑμῖν μηδαμῶς ἐμποιείτω. καὶ λέγω ταῦτα οὐχ ὡς ἀναγκάζων ὑμᾶς ἐξ ἅπαντος τῇ λίαν εὐήθει, καὶ οἵα δήποτέ ἐστιν ἐκείνη, ζητήσει συντίθεσθαι. δύναται γὰρ καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ὑμῖν ἀκεραίως σῴζεσθαι καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ κατὰ πάντων κοινωνία τηρεῖσθαι, κἂν τὰ μάλιστά τις ἐν μέρει πρὸς ἀλλήλους ὑμῖν ὑπὲρ ἐλαχίστου διαφωνία γένηται, ἐπειδὴ μηδὲ πάντες ἐν ἅπασι ταὐτὸν βουλόμεθα, μηδὲ μία τις ἐν ὑμῖν φύσις ἢ γνώμη πολιτεύεται. περὶ μὲν οὖν τῆς θείας προνοίας μία τις ἐν ὑμῖν ἔστω πίστις, μία σύνεσις, μία συνθήκη τοῦ κρείττονος, ἃ δ' ὑπὲρ τῶν ἐλαχίστων τούτων ζητήσεων ἐν ἀλλήλοις ἀκριβολογεῖσθε, κἂν μὴ πρὸς μίαν γνώμην συμφέρησθε, μένειν εἴσω λογισμοῦ προσήκει τῷ τῆς διανοίας ἀπορρήτῳ τηρούμενα. τὸ μέντοι τῆς κοινῆς φιλίας ἐξαίρετον καὶ ἡ τῆς ἀληθείας πίστις ἥ τε περὶ τὸν θεὸν καὶ τὴν τοῦ νόμου θρησκείαν τιμὴ μενέτω παρ' ὑμῖν ἀσάλευτος· ἐπανέλθετε δὴ πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν τε καὶ χάριν, ἀπόδοτε τῷ λαῷ σύμπαντι τὰς οἰκείας περιπλοκάς, ὑμεῖς τε αὐτοὶ καθάπερ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐκκαθάραντες αὖθις ἀλλήλους ἐπίγνωτε. ἡδίων γὰρ πολλάκις φιλία γίνεται μετὰ τὴν τῆς ἔχθρας ἀπόθεσιν αὖθις εἰς καταλλαγὴν ἐπανελθοῦσα.

Ἀπόδοτε οὖν μοι γαληνὰς μὲν ἡμέρας, νύκτας δ' ἀμερίμνους, ἵνα κἀμοί τις ἡδονὴ καθαροῦ φωτὸς καὶ βίου λοιπὸν ἡσύχου εὐφροσύνη σῴζηται. εἰ δὲ μή, στένειν ἀνάγκη καὶ δακρύοις δι' ὅλου συγχεῖσθαι καὶ μηδὲ τὸν τοῦ ζῆν αἰῶνα πράως ὑφίστασθαι. τῶν γάρ τοι τοῦ θεοῦ λαῶν, τῶν συνθεραπόντων λέγω τῶν ἐμῶν, οὕτως ἀδίκῳ καὶ βλαβερᾷ πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίᾳ κεχωρισμένων, ἐμὲ πῶς ἐγχωρεῖ τῷ λογισμῷ συνεστάναι λοιπόν; ἵνα δὲ τῆς ἐπὶ τούτῳ λύπης τὴν ὑπερβολὴν αἴσθησθε, πρώην ἐπιστὰς τῇ Νικομηδέων πόλει παραχρῆμα πρὸς τὴν ἑῴαν ἠπειγόμην τῇ γνώμῃ. σπεύδοντι δή μοι ἤδη πρὸς ὑμᾶς καὶ τῷ πλείονι μέρει σὺν ὑμῖν ὄντι ἡ τοῦδε τοῦ πράγματος ἀγγελία πρὸς τὸ ἔμπαλιν τὸν λογισμὸν ἀνεχαίτισεν, ἵνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν ἀναγκασθείην, ἃ μηδὲ ταῖς ἀκοαῖς προσέσθαι δυνατὸν ἡγούμην. ἀνοίξατε δή μοι λοιπὸν ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς ὁμονοίᾳ τῆς ἑῴας τὴν ὁδόν, ἣν ταῖς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαις ἀπεκλείσατε καὶ συγχωρήσατε θᾶττον ὑμᾶς τε ὁμοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας δήμους ἐπιδεῖν χαίροντα καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἁπάντων ὁμονοίας καὶ ἐλευθερίας ὀφειλομένην χάριν ἐπ' εὐφήμοις λόγων συνθήμασιν ὁμολογῆσαι τῷ κρείττονι.

17. Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου.
(Ἀρχὰς τοῦ 325)

Ἀντίγραφον τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου γεγραμμένων τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνηθροισμένης πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης.

Τῷ ἁγίῳ καὶ ὁμοψύχῳ ἀδελφῷ ἀγαπητῷ καὶ συλλειτουργῷ Ἀλεξάνδρῳ Ὅσιος, Εὐστάθιος, Ἀμφίων, Βασσιανός, Ζηνόβιος, Πιπέριος, Σαλαμάνης, Γρηγόριος, Μάγνος, Πέτρος, Λογγῖνος, Μανίκιος, Μοκῖμος, Ἀγάπιος, Μακεδόνιος, Παῦλος, Βασσιανός, Σέλευκος, Σώπατρος, Ἀντίοχος, Μακάριος, Ἰάκωβος, Ἑλλάνικος, Νικητᾶς, Ἀρχέλαος, Μακρῖνος, Γερμανός, Ἀνατόλιος, Ζώϊλος, Κύριλλος, Παυλῖνος, Ἀέτιος, Μωσῆς, Εὐστάθιος, Ἀλέξανδρος, Εἰρηναῖος, Ῥαββουλᾶς, Παῦλος, Λοῦπος, Νικόμαχος, Φιλόξενος, Μάξιμος, Μαρῖνος, Εὐφραντίων, Ταρκωνδίμαντος, Εἰρηνικός, Πέτρος, Πηγάσιος, Εὐψύχιος, Ἀσκληπιός, Ἄλφειος, Βάσσος, Γερόντιος, Ἡσύχιος, Αὐίδιος, Τερέντιος, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἑνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς κατὰ πάντα τόπον ἐκκλησίας[1], κἂν ἐν διαφόροις τόποις ὦσιν αἱ τῶν συναγωγῶν σκηναὶ καθάπερ μέλη τοῦ ὅλου σώματος, ἀκόλουθόν ἐστιν καὶ τῇ σῇ ἀγάπῃ γνωσθῆναι τὰ ὑπὸ τ' ἐμοῦ τε καὶ τῶν ὁσίων ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ὁμοψύχων καὶ συλλειτουργῶν κεκινημένα τε καὶ πεπραγμένα, ἵνα καὶ σὺ ὥσπερ παρὼν ἐν πνεύματι κοινῇ σὺν ἡμῖν λαλήσῃς καὶ κοινῇ προστάξῃς περὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν ὑγιῶς καὶ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον ὁρισθέντα τε καὶ πραχθέντα. ἐλθὼν γὰρ εἰς τὴν τῶν Ἀντιοχέων καὶ ἰδὼν

1. Πρβλ. Ἐφ. 4, 3. 4.

τὴν ἐκκλησίαν λίαν ταραχθεῖσαν ζιζανίοις[1] διὰ τῆς ἐνίων διδασκαλίας καὶ στάσεως καλῶς ἔχειν ἔδοξέ μοι μὴ ὑπ᾿ ἐμαυτοῦ μόνου τὸ τοιοῦτον ἀποβληθῆναι καὶ ἀπωσθῆναι, ἀλλὰ γὰρ καὶ παρορμῆσαι δεῖν τοὺς ὁμοψύχους ἡμῶν καὶ συλλειτουργοὺς τοὺς μάλιστα γειτονιῶντας περὶ πράγματος ἐπείγοντος καὶ ἀναγκαιοτάτου τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τούς τε ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ ᾿Αραβίας καὶ ἀπὸ Φοινίκης καὶ ἀπὸ Κοίλης Συρίας καὶ ἀπὸ Κιλικίας καὶ ἐνίους τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ, ἵνα κοινῷ λογισμῷ δοκιμάσαντες καὶ ἐξετάσαντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ τελείως καταστήσωμεν. ὑπὸ πολλῶν γὰρ καὶ δικαίων συνοικεῖται ἡ πόλις.

᾿Επειδὴ οὖν ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡμᾶς συνήγαγεν εἰς τὴν παροικίαν τὴν ἐν ᾿Αντιοχείᾳ καὶ ἐξετάσαντες ἡμεῖς καὶ πραγματευσάμενοι τὰ κοινὰ καὶ ὠφέλιμα καὶ χρήσιμα τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, εὕρομεν πολλὴν ἀταξίαν μάλισθ᾿ ὅτι ἐν πολλοῖς ὠλιγωρήθη καὶ κατεφρονήθη ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος καὶ οἱ κανόνες ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὑπὸ ἀνθρώπων κοσμικῶν καὶ πάντως καταπέπαυται. διότι κεκώλυτο ἐπισκόπων σύνοδον συναχθῆναι ἐν τοῖς τῶν μερῶν τούτων τόποις, ἔδοξεν πρῶτον ἐξετασθῆναι, ὃ πάντων κράτιστον καὶ πάντα ὑπερβάλλον, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον ἐστὶ μυστήριον τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, λέγω δὴ τὸ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ζῶντος. ἐπεὶ γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ συλλειτουργός, ὁ τίμιος καὶ ἀγαπητὸς ᾿Αλέξανδρος, ἐπίσκοπος τῆς ᾿Αλεξανδρείας, ἐνίους τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ τῶν περὶ τὸν ῎Αρειον ἀποβλήτους ἐποίησεν τῆς ἐκκλησίας τῆς βλασφημίας ἕνεκα, ἣν κατὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπέτειναν, εἰ καὶ τοσοῦτον ἐνίους πλανῆσαι τῇ ἀσεβεῖ διδασκαλίᾳ αὐτῶν ἐδυνήθησαν ὥστε καὶ εἰς κοινωνίαν ὑπ᾿ αὐτῶν δεχθῆναι, διὰ τοῦτο ἔδοξεν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τόδε πρῶτον ἐξετασθῆναι, ἵν᾿ ὅταν τὸ τῶν μυστηρίων κεφάλαιον λυθῇ τὸ ἐφ᾿ ἡμῖν, οὕτως καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἑξῆς ἰδίᾳ ἐξετασθῆναι δύναιτο. καὶ δὴ εἰς ἓν συναχθέντες παρόντων καὶ τινων ἀδελφῶν λογίων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ἣν ὑπὸ τῶν γραφῶν καὶ τῶν ἀποστόλων ἐδιδάχθημεν καὶ ἀπὸ τῶν πατέρων παρειλήφαμεν, ἐμηκύναμεν τὸν λόγον, ἔτι δὲ καὶ τὰ ὑπὸ ᾿Αλεξάνδρου τῆς ᾿Αλεξανδρείας ἐπισκόπου κατὰ τῶν μετ᾿ ᾿Αρείου πραχθέντα εἰς τὸ μέσον ἠνέγκομεν, ἵνα ἐάν τινες φαίνωνται τῇ ἐναντίᾳ τούτων διδασκαλίᾳ διαφθαρέντες καὶ αὐτοὶ ἀλλότριοι γένωνται τῆς ἐκκλησίας, ὅπως μὴ ἔνδον μένοντες τινὰς τῶν ἁπλουστέρων ὑποσύρειν δυνηθῶσιν.

῎Εστιν οὖν ἡ πίστις, ἣ προετέθη ὑπ᾿ ἀνδρῶν πνευματικῶν καὶ οὓς αὖθις οὐ δίκαιον νομίζειν κατὰ σάρκα ζῆν ἢ νοεῖν, ἀλλὰ ἐν πνεύματι ταῖς τῶν θεοπνεύστων βιβλίων ἁγίαις γραφαῖς συνησκῆσθαι, ἥδε· πιστεύειν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ἀκατάληπτον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, προνοητὴν καὶ ἡγεμόνα τοῦ παντός, δίκαιον, ἀγαθόν, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, νόμου καὶ προ-

---

1. Πρβλ. Ματθ. 13, 25.

φητῶν καὶ τῆς καινῆς διαθήκης κύριον· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, υἱὸν μονογενῆ, γεννηθέντα οὐκ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός, οὐχ ὡς ποιητόν, ἀλλ' ὡς γέννημα κυρίως, γεννηθέντα δὲ ἀρρήτως καὶ ἀλέκτως, διότι μόνος ὁ πατὴρ ὁ γεννήσας καὶ ὁ υἱὸς ὁ γεννηθεὶς ἔγνω. «οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, ἢ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ.[1]» τὸν ἀεὶ ὄντα καὶ οὐ πρότερον οὐκ ὄντα. εἰκόνα[2] γὰρ αὐτὸν μόνον ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν μεμαθήκαμεν, οὐ — δῆλον ὅτι ὡς ἂν παρὰ τοῦ πατρὸς — ἀγέννητον ὄντα· οὐ θέσει· ἀσεβὲς γὰρ καὶ βλάσφημον τοῦτο λέγειν, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς υἱὸν λέγουσιν αὐτὸν αἱ γραφαὶ γεννηθέντα, ὥστε καὶ πιστεύομεν ἄτρεπτον εἶναι καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν οὐδὲ θελήσει ἢ θέσει γεννηθῆναι ἢ γενέσθαι, ὥστε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν εἶναι φαίνεσθαι, ἀλλὰ καθὸ γεννηθῆναι αὐτὸν εἰκός, οὐδ' ὅπερ οὐ θέμις ἐννοεῖν καθ' ὁμοίωσιν ἢ φύσιν ἢ μῖξιν οὐδενὸς τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἀλλὰ διότι ὑπερβαίνει πᾶσαν ἔννοιαν ἢ διάνοιαν ἢ λόγον, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγεννήτου γεννηθῆναι αὐτὸν ὁμολογοῦμεν, θεὸν λόγον, φῶς ἀληθινόν, δικαιοσύνην, Ἰησοῦν Χριστόν, πάντων κύριον καὶ σωτῆρα. εἰκὼν[3] γάρ ἐστιν οὐ θελήσεως οὐδ' ἄλλου τινός, ἀλλ' αὐτῆς τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως. οὗτος δ' ὁ υἱὸς θεὸς λόγος καὶ ἐν σαρκὶ ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας τεχθεὶς καὶ σαρκωθείς, παθὼν καὶ ἀποθανὼν ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανόν, κάθηται δὲ ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τῆς ὑψίστης, ἐρχόμενος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· ἔτι δὲ ὡς καὶ τὸν σωτῆρα ἡμῶν αἱ ἱεραὶ γραφαὶ διδάσκουσιν καὶ ἓν πνεῦμα πιστεῦσαι, μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τὴν νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ κρίσιν ἀνταποδόσεως καθὰ ἔπραξέν τις ἐν σαρκὶ εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακά[4], ἀναθεματίζοντες ἐκείνους, οἳ λέγουσιν ἢ νομίζουσιν ἢ κηρύττουσιν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κτίσμα ἢ γεννητὸν ἢ ποιητὸν καὶ οὐκ ἀληθῶς γέννημα εἶναι ἢ ὅτι ἦν ὅτε οὐκ ἦν, — ἡμεῖς γάρ, ὅτι ἦν καὶ ἔστιν καὶ ὅτι φῶς ἐστιν, πιστεύομεν, — προσέτι δὲ κἀκείνους οἳ τῇ αὐτεξουσίῳ θελήσει αὐτοῦ ἄτρεπτον εἶναι αὐτὸν ἡγοῦνται, ὥσπερ καὶ οἱ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παράγοντες τὴν γέννησιν καὶ μὴ φύσει ἄτρεπτον κατὰ τὸν πατέρα. εἰκὼν γὰρ ὡς ἐν πᾶσιν, οὕτως καὶ μάλιστα ἐν τῷδε τοῦ πατρὸς ἐκηρύχθη ὁ σωτὴρ ἡμῶν.

Αὕτη οὖν ἡ πίστις προετέθη καὶ πᾶσα ἡ ἱερὰ σύνοδος συνέθετο καὶ ὡμολόγησε ταύτην εἶναι τὴν ἀποστολικὴν καὶ σωτήριον διδασκαλίαν. πάντες τε οἱ συλλειτουργοὶ ταὐτὸ περὶ τούτων ἐφρόνουν. μόνον Θεόδοτος ὁ τῆς τῶν Λαοδικέων καὶ Νάρκισσος ὁ ἀπὸ Νερωνιάδος καὶ Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ὡς ἂν ἐπιλαθόμενοι τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, καίτοι πολυτρόπως λαθεῖν πειρηθέντες καὶ κατακρύπτειν τὰς πλάνας αὐτῶν πιθανολογίαις οὐκ ἀληθέσιν, ὅμως ἐναντία τούτοις εἰσάγοντες ἐφάνησαν.

---

1. Ματθ. 11, 27. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 4, 4. 3. Πρβλ. Β' Κορ. 4, 4.
4. Πρβλ. Β' Κορ. 5, 10.

καὶ γὰρ ἐναργῶς, ἐξ ὧν ἠρωτήθησαν καὶ ἠρώτησαν, ἠλέγχθησαν ὁμοδοξοῦντες τοῖς μετ' Ἀρείου καὶ ἐναντία τοῖς προκειμένοις φρονοῦντες· ὅθεν τοσοῦτον σκληρυνθέντων αὐτῶν καὶ οὐκ αἰδεσθέντων τὴν ἁγίαν σύνοδον ταῦτα παραιτουμένην καὶ δυσωπουμένην κεκρίκαμεν πάντες ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ συνόδῳ συλλειτουργοὶ μὴ κοινωνεῖν τούτοις μηδὲ ἀξίους αὐτοὺς εἶναι κοινωνίας διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν ἀλλοτρίαν οὖσαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. καὶ ἵνα εἰδῇς, γράφομέν σοι ὅπως καὶ σὺ φυλάττῃ ἀπὸ τῆς πρὸς τούτους κοινωνίας καὶ τοῦ γράψαι πρὸς αὐτοὺς ἢ δέχεσθαι παρ' αὐτῶν ἐπιστολὰς κοινωνικάς. καὶ τοῦτο δὲ ἴσθι ὅτι διὰ τὴν πολλὴν τῆς συνόδου φιλαδελφίαν δεδώκαμεν τούτοις μετανοίας καὶ τῆς τἀληθοῦς ἐπιγνώσεως χώραν τὴν μεγάλην καὶ ἱερατικὴν ἐν Ἀγκύρᾳ σύνοδον. διὸ σπούδασον οὖν πᾶσι τοῖς ὁμοψύχοις ἀδελφοῖς ταῦτα διαπέμψαι, ἵνα καὶ αὐτοὶ γνῶναι δύνωνται τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀποστάντες τῆς ἐκκλησίας καὶ μὴ συνθεμένοι. ἄσπασαι πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς μεθ' ὑμῶν καὶ παρ' ὑμῖν. ἀσπάζονταί σε οἵδε οἱ ἀδελφοὶ οἱ μεθ' ἡμῶν ἐν κυρίῳ.

[Τέλος τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης ὑπὸ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συναθροισθείσης συνόδου πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπίσκοπον τῆς Νέας Ῥώμης, τουτέστι δὲ Κωνσταντινουπόλεως.]

18. Ἐπιστολὴ Ναρκίσσου Νερωνιάδος πρὸς Χρῆστον, Εὐφρόνιον καὶ Εὐσέβιον.

(Περὶ τὸ 325)

1. Ἐντυχὼν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προεστῶτος ἐπιστολῇ, ἣν γέγραφεν πρὸς Χρῆστόν τινα καὶ Εὐφρόνιον καὶ Εὐσέβιον, ὡς Ὁσίου τοῦ ἐπισκόπου ἐρωτήσαντος αὐτόν, εἰ ὥσπερ Εὐσέβιος ὁ τῆς Παλαιστίνης δύο οὐσίας εἶναί φησιν οὕτως καὶ αὐτὸς λέγοι, ἔγνων αὐτὸν ἀπὸ τῶν γραφέντων τρεῖς εἶναι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον.

2. . . . μεταβαίνει ἐπὶ τὸν Νάρκισσον καί φησιν, ὥστε κἂν ἐκεῖνό τις λέγῃ κατασκευάζων πρῶτον εἶναι θεὸν καὶ δεύτερον, ὡς Νάρκισσος αὐταῖς λέξεσιν γέγραφεν (. . .), ὅτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσίν, αὐτοῦ τοῦ κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων γραφῶν ἐκ μέρους ἠκούσαμεν. εἰ τοίνυν Νάρκισσος διὰ τοῦτο διαιρεῖν δυνάμει τὸν λόγον τοῦ πατρὸς ἐθέλοι, γνώτω ὅτι ὁ γράψας προφήτης ὡς τοῦ θεοῦ εἰρηκότος «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν», αὐτὸς γέγραφεν «καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον.» (Εὐσεβ. κατὰ Μαρκ. Α' 4).

19. Ἐπιστολὴ Βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς σύγκλησιν τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.

(Ἄνοιξις 325)

Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου κελεύοντος τοὺς ἐπισκόπους ἐξ Ἀγκύρας εἰς Νίκαιαν.

Τὸ μηδὲν ἐμὲ ἔχειν ὃ ἂν τιμιώτερον ἢ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου τῆς

θεοσεβείας, παντὶ δῆλον εἶναι νομίζω. ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν ἐπισκόπων σύνοδον ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας γενέσθαι πρότερον συνεφωνήθη νῦν πολλῶν ἕνεκα καλὸν εἶναι ἔδοξεν ἡμῖν ἵνα ἐν Νικαίᾳ τῇ τῆς Βιθυνίας πόλει συναχθῇ, διότι τε οἱ ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης μερῶν ἔρχονται ἐπίσκοποι καὶ διὰ τὴν καλὴν τοῦ ἀέρος κρᾶσιν, ⟨ἔτι δὲ καὶ⟩ ἵν' ἐγὼ ἐγγύθεν θεατὴς ὦ καὶ κοινωνὸς τῶν γενησομένων. διὰ τοῦτο γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, πάντας ὑμᾶς εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν, τουτέστι δ' εἰς Νίκαιαν, διὰ σπουδῆς συναχθῆναι. ἕκαστος οὖν ὑμῶν ὁρῶν εἰς τὸ χρήσιμον, ὡς προείρηκα, σπευδέτω ἄνευ τινὸς μελλήσεως ταχέως ἐλθεῖν, ἵνα θεατὴς τῶν γενησομένων αὐτὸς ἐγγύθεν γένηται. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

*20. Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Καισαρείας πρὸς τὴν ἐνορίαν αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.**

(Ἰούνιος 325)

Τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν εἰκὸς μὲν ὑμᾶς, ἀγαπητοί, καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰωθυίας τὸν περὶ τῶν πραττομένων ἀκριβῆ λόγον. ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὰ τῆς ἀληθείας ἑτεροίως ὑμῖν ἀπαγγέλληται, ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον μὲν τὴν ὑφ' ἡμῶν προταθεῖσαν περὶ τῆς πίστεως γραφήν, ἔπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες ἐκδεδώκασιν. τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθὲν εὖ τε ἔχειν καὶ δοκίμως ἀποφανθὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον·

«Καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν καὶ ὡς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐδιδάσκομεν, οὕτως καὶ νῦν πιστεύοντες τὴν ἡμετέραν πίστιν ὑμῖν προσαναφέρομεν· ἔστι δὲ αὕτη·

«Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν [1], καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως [2], πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα· [3] τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν

---

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 33. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ι 12, 2-18.

1. Πρβλ. Κολ. 1, 16. 2. Πρβλ. Κολ. 1, 15. 3. Πρβλ. Ἰω. 1, 3.

πατέρα καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.[1] πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον. τούτων ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες πατέρα ἀληθῶς πατέρα καὶ υἱὸν ἀληθῶς υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ἅγιον πνεῦμα, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἶπεν· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.[2]» περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως ἔχειν καὶ οὕτως φρονεῖν καὶ πάλαι οὕτως ἐσχηκέναι καὶ μέχρι θανάτου ὑπὲρ ταύτης ἐνίστασθαι τῆς πίστεως ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν. ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς πάντοτε πεφρονηκέναι, ἐξ οὗπερ ἴσμεν ἑαυτούς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας ἐπὶ τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ μαρτυρόμεθα, δεικνύναι ἔχοντες δι' ἀποδείξεων καὶ πείθειν ὑμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐκηρύσσομεν.»

Ταύτης ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως οὐδενὶ παρῆν ἀντιλογίας τόπος, ἀλλ' αὐτός τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς ὀρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν. οὕτω τε καὶ ἑαυτὸν φρονεῖν συνωμολόγησε καὶ ταύτῃ τοὺς πάντας συγκαταθέσθαι ὑπογράφειν τε τοῖς δόγμασι καὶ συμφωνεῖν τούτοις αὐτοῖς παρεκελεύετο, ἑνὸς μόνου προσεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου, ὃ καὶ αὐτὸς ἑρμήνευε λέγων· ὅτι μὴ κατὰ τῶν σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοούσιος ⟨ὁ υἱός⟩, οὔτ' οὖν κατὰ διαίρεσιν οὔτε κατά τινα ἀποτομὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄυλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν. καὶ ὁ μὲν σοφώτατος ἡμῶν καὶ εὐσεβέστατος βασιλεὺς τοιάδε ἐφιλοσόφει. οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης τήνδε τὴν γραφὴν πεποιήκασιν·

['Η ἐν τῇ συνόδῳ ὑπαγορευθεῖσα πίστις.]

«Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν, καὶ εἰς ἕνα κύριον 'Ιησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοὺς δὲ λέγοντας 'ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν' καὶ 'πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν' καὶ ὅτι 'ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο' ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν

1. Πρβλ. Β' Τιμ. 4, 1. 2. Ματθ. 28, 19.

ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.»

Καὶ δὴ ταύτης τῆς γραφῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται αὐτοῖς τὸ «ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς» καὶ τὸ «τῷ πατρὶ ὁμοούσιον», οὐκ ἀνεξέταστον αὐτοῖς κατελιμπάνομεν. ἐπερωτήσεις τοιγαροῦν καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινοῦντο ἐβασάνιζέν τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων. καὶ δὴ τὸ «ἐκ τῆς οὐσίας» ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ πατρός. ταύτῃ δὲ καὶ ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱόν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν. διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ ἡμεῖς συνετιθέμεθα οὐδὲ τὴν φωνὴν τοῦ ὁμοουσίου παραιτούμενοι τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας.

Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὸ «γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα» κατεδεξάμεθα, ἐπειδὴ τὸ «ποιηθὲν» κοινὸν ἔφασκον εἶναι πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων. ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν υἱόν· διὸ δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις ἐμφερές, κρείττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν ποίημα τυγχάνειν οὐσίας, ἣν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ γενητῇ φύσει τυγχάνοντος.

Οὕτω δὲ καὶ τὸ «ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν» ἐξεταζόμενος ὁ λόγος συνίστησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν σωμάτων τρόπον οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζῴοις παραπλησίως, οὔτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν τῆς οὐσίας οὔτε κατὰ ἀποτομήν, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ δυνάμεως. τούτων γὰρ πάντων ἀλλοτρίαν εἶναι τὴν ἀγέννητον τοῦ πατρὸς φύσιν. παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ «ὁμοούσιον τῷ πατρὶ» τοῦ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφωμοιῶσθαι καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεώς τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός. ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκαταθέσθαι, ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφεῖς ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρήσθω πίστεως, ᾗ συνεφωνήσαμεν οἱ πάντες οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἐξετασθείσας καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας. καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα ἄλυπον εἶναι ἡγησάμεθα διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, διὸ σχεδὸν ἡ πᾶσα γέγονε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς ἐκκλησίας. μηδεμιᾶς γοῦν θεοπνεύστου γραφῆς τῷ «ἐξ οὐκ ὄντων» καὶ τῷ «ἦν ποτε

ὅτε οὐκ ἦν» καὶ τοῖς ἑξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης οὐκ εὔλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν καὶ διδάσκειν. ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ τούτοις εἰώθαμεν συγχρῆσθαι τοῖς ῥήμασιν.

Ἔτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ «πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν» οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. ἤδη δὲ ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατεσκεύαζε καὶ κατὰ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ γέννησιν τὸ πρὸ πάντων αἰώνων εἶναι αὐτόν, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι δυνάμει ἦν ἐν τῷ πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ πατρὸς ἀεὶ πατρὸς ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ καὶ σωτῆρος ἀεί, δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος.

Ταῦτα ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα, ἀγαπητοί, τὸ κεκριμένον τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως φανερὸν ὑμῖν καθιστῶντες καὶ ὡς εὐλόγως τότε μὲν καὶ μέχρις ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, ὅθ' ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε, τότε δὲ ἀφιλονείκως τὰ μὴ λυποῦντα κατεδεξάμεθα, ὅθ' ἡμῖν εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν ἐφάνη συντρέχειν τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις.

21. *Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου πρὸς Αἰγυπτίους.** (Ἰούνιος 325)

Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ θεοῦ χάριτι Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ Πεντάπολιν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς οἱ ἐν Νικαίᾳ συναχθέντες καὶ τὴν μεγάλην καὶ ἁγίαν σύνοδον συγκροτήσαντες ἐπίσκοποι ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἐπειδὴ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου συναγαγόντος ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων ἡ μεγάλη καὶ ἁγία σύνοδος ἐν Νικαίᾳ συνεκροτήθη, ἐξ ἅπαντος ἀναγκαῖον ἐφάνη παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐπιτεθῆναι γράμματα, ἵν' εἰδέναι ἔχοιτε, τίνα μὲν ἐκινήθη καὶ ἐξητάσθη, τίνα δὲ ἔδοξε καὶ ἐκρατύνθη. πρῶτον μὲν οὖν ἁπάντων ἐξητάσθη τὰ κατὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν παρανομίαν Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου. καὶ παμψηφὶ ἔδοξεν ἀναθεματισθῆναι τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ δόξαν καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ ὀνόματα τὰ βλάσφημα, οἷς ἐκέχρητο βλασφημῶν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λέγων «ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι» καὶ «πρὶν γεννηθῆναι μὴ εἶναι» καὶ «εἶναί ποτε ὅτε οὐκ ἦν», καὶ αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λέγοντος καὶ κτίσμα ὀνομάζοντος καὶ ποίη-

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 36. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ι 9,2-13.

μα. ἅπαντα ἀνεθεμάτισεν ἡ ἁγία σύνοδος οὐδὲ ὅσον ἀκοῦσαι τῆς ἀσεβοῦς δόξης καὶ τῆς ἀπονοίας καὶ τῶν βλασφήμων ῥημάτων ἀνασχομένη. καὶ τὰ μὲν κατ᾿ ἐκεῖνον οἵου τέλους τετύχηκε πάντως ἢ ἀκηκόατε ἢ ἀκούσεσθε, ἵνα μὴ δόξωμεν ἐπεμβαίνειν ἀνδρὶ δι᾿ οἰκείαν ἁμαρτίαν ἄξια τὰ ἐπίχειρα κομισαμένῳ. τοσοῦτον δὲ ἴσχυσεν αὐτοῦ ἡ ἀσέβεια, ὡς καὶ παραπολαῦσαι Θεωνᾶν ἀπὸ Μαρμαρικῆς καὶ Σεκοῦνδον ἀπὸ Πτολεμαΐδος, τῶν γὰρ αὐτῶν κἀκεῖνοι τετυχήκασιν.

Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ ἡ τοῦ θεοῦ χάρις τῆς μὲν κακοδοξίας ἐκείνης καὶ τῆς βλασφημίας καὶ τῶν προσώπων τῶν τολμησάντων διάστασιν καὶ διαίρεσιν ποιήσασθαι τοῦ εἰρηνευομένου ἄνωθεν λαοῦ ἠλευθέρωσεν τὴν Αἴγυπτον, ἐλείπετο δὲ τὸ κατὰ τὴν προπέτειαν Μελιτίου, καὶ τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ χειροτονηθέντων· καὶ περὶ τούτου τοῦ μέρους ἃ ἔδοξε τῇ συνόδῳ ἐμφανίζομεν ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. ἔδοξεν οὖν Μελίτιον μὲν φιλανθρωπότερον κινηθείσης τῆς συνόδου—κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἄξιος ἦν—μένειν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν μήτε προχειρίζεσθαι μήτε χειροθετεῖν μήτε ἐν χώρᾳ μήτε ἐν πόλει ἑτέρᾳ φαίνεσθαι ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα, ψιλὸν δὲ τὸ ὄνομα τῆς τιμῆς κεκτῆσθαι. τοὺς δὲ ὑπ᾿ αὐτοῦ κατασταθέντας μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας κοινωνηθῆναι ἐπὶ τούτοις, ἐφ᾿ ᾧτε ἔχειν μὲν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργεῖν, δευτέρους δὲ εἶναι ἐξάπαντος πάντων τῶν ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ ἐξεταζομένων τῶν ὑπὸ τὸν τιμιώτατον ⟨ἀδελφὸν⟩ καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀλέξανδρον προκεχειρισμένων, ὡς τούτοις μὲν μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶναι τοὺς ἀρέσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι ἢ ὑποβάλλειν ὀνόματα ἢ ὅλως ποιεῖν τι χωρὶς γνώμης τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῶν ὑπὸ Ἀλέξανδρον. τοὺς δὲ χάριτι θεοῦ καὶ εὐχαῖς ὑμετέραις ἐν μηδενὶ σχίσματι εὑρεθέντας, ἀλλὰ ἀκηλιδώτους ἐν τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ὄντας ἐξουσίαν ἔχειν καὶ προχειρίζεσθαι καὶ ὀνόματα ἐπιλέγεσθαι τῶν ἀξίων τοῦ κλήρου καὶ ὅλως πάντα ποιεῖν κατὰ νόμον καὶ θεσμὸν τὸν ἐκκλσιαστικόν. εἰ δέ τινα συμβαίη ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τηνικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος τοὺς ἄρτι προσληφθέντας, μόνον εἰ ἄξιοι φαίνοιντο καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι συνεχωρήθη, ἐπὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκέτι τὰ αὐτὰ ἔδοξε διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν καὶ διὰ τὸ πρόχειρον καὶ προπετὲς τῆς γνώμης, ἵνα μηδεμία ἐξουσία ἢ αὐθεντία αὐτῷ δοθείη ἀνθρώπῳ δυναμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ποιῆσαι. ταῦτά ἐστι τὰ ἐξαίρετα καὶ διαφέροντα Αἰγύπτῳ καὶ τῇ ἁγιωτάτῃ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ· εἰ δέ τι ἄλλο ἐκανονίσθη ἢ ἐδογματίσθη συμπαρόντος τοῦ κυρίου καὶ τιμιωτάτου συλλειτουργοῦ καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς παρὼν ἀκριβέστερον ἀνοίσει πρὸς ὑμᾶς ἅτε δὴ καὶ κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων τυγχάνων. εὐαγγελι-

ζόμεθα δὲ ὑμᾶς περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου πάσχα, ὅτι ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἑῴᾳ ἀδελφοὺς τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ὑμῶν φυλάσσουσι τὸ πάσχα ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν. χαίροντες οὖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ κοινῇ εἰρήνῃ καὶ συμφωνίᾳ καὶ ἐπὶ τῷ πᾶσαν αἵρεσιν ἐκκοπῆναι ἀποδέξασθαι μὲν μετὰ μείζονος τιμῆς καὶ πλείονος ἀγάπης τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν, ὑμῶν δὲ ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον τὸν εὐφράναντα ἡμᾶς τῇ παρουσίᾳ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ τοσοῦτον πόνον ὑποστάντα ὑπὲρ τοῦ εἰρήνην γενέσθαι καὶ παρ' ὑμῖν. εὔχεσθε δὲ καὶ περὶ ἡμῶν ἁπάντων, ἵνα τὰ καλῶς ἔχειν δόξαντα ταῦτα βέβαια μένοι διὰ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

22. *Σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.**

(19 Ἰουνίου 325)

Οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ἐπίσκοποι ἦσαν δὲ ἐγγὺς τριακόσιοι κατακρίναντες τὴν ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ καθαιρήσαντες τοὺς περὶ Ἄρειον. λοιπὸν ἐξέθεντο ἐγγράφως τὴν ἐκκλησιαστικὴν πίστιν πρὸς ἔλεγχον κατὰ πάσης αἱρέσεως.

Τὰ ἐν τῇ Νικαίᾳ ἐκτεθέντα, ἔδοξε τὰ ὑποτεταγμένα.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοὺς δὲ λέγοντας 'ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν' ἢ 'οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ' ἢ 'ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο' ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοὺς τοιούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 37.

23. Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὴν ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων.*

('Ιούνιος 325)

Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς τῇ καθολικῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ.

Χαίρετε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. τελείαν παρὰ τῆς θείας προνοίας εἰλήφαμεν χάριν, ἵνα πάσης πλάνης ἀπαλλαγέντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιγινώσκωμεν πίστιν. οὐδὲν λοιπὸν τῷ διαβόλῳ ἔξεστι καθ' ἡμῶν· πᾶν ὅ,τι δ' ἂν κακοτεχνησάμενος ἐπεχείρησεν, ἐκ βάθρων ἀνήρηται· τὰς διχονοίας, τὰ σχίσματα, τοὺς θορύβους ἐκείνους καὶ τὰ τῶν διαφωνιῶν ἵν' οὕτως εἴπω θανάσιμα φάρμακα κατὰ θεοῦ κέλευσιν ἡ τῆς ἀληθείας ἐνίκησε λαμπρότης. ἕνα τοιγαροῦν ἅπαντες θεὸν καὶ τῷ ὀνόματι προσκυνοῦμεν καὶ εἶναι πεπιστεύκαμεν. ἵνα δὲ τοῦτο γένηται, ὑπομνήσει θεοῦ συνεκάλεσα εἰς τὴν Νικαέων πόλιν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων, μεθ' ὧν καθάπερ ὡς εἷς ἐξ ὑμῶν ἐγὼ συνθεράπων ὑμέτερος καθ' ὑπερβολὴν εἶναι χαίρων καὶ αὐτὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν ἀνεδεξάμην. ἠλέγχθη γοῦν ἅπαντα καὶ ἀκριβῶς ἐξήτασται, ὅσα δὴ ἀμφιβολίαν ἢ διχονοίας πρόφασιν ἐδόκει γεννᾶν, καὶ φεισάσθω ἡ θεία μεγαλειότης, ἡλίκα καὶ ὡς δεινὰ περὶ τοῦ ἡμετέρου σωτῆρος, περὶ τῆς ἐλπίδος καὶ ζωῆς ἡμῶν ἀπρεπῶς ἐβλασφήμουν τινὲς τἀναντία ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς καὶ τῇ ἁγίᾳ πίστει φθεγγόμενοί τε καὶ πιστεύειν ὁμολογοῦντες.

Τριακοσίων γοῦν καὶ πλειόνων ἐπισκόπων ἐπὶ σωφροσύνῃ τε καὶ ἀγχινοίᾳ θαυμαζομένων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν, ἣ καὶ ταῖς ἀληθείαις ἀκριβὴς τοῦ θείου νόμου πέφυκε πίστις, εἶναι βεβαιούντων, μόνος Ἄρειος ἐφωράθη τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἡττημένος καὶ τὸ κακὸν τοῦτο πρῶτον μὲν παρ' ὑμῖν, ἔπειτα δὲ καὶ παρ' ἑτέροις ἀσεβεῖ γνώμῃ διασπείρας. ἀναδεξώμεθα τοιγαροῦν ἣν ὁ παντοκράτωρ παρέσχε γνώμην· ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν ἀδελφούς, ὧν ἡμᾶς τοῦ διαβόλου ἀναιδής τις ὑπηρέτης ἐχώρισεν, ἐπὶ τὸ κοινὸν σῶμα καὶ τὰ γνήσια ἡμῶν μέλη σπουδῇ πάσῃ ἴωμεν. τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ἀγχινοίᾳ καὶ τῇ πίστει καὶ τῇ ὁσιότητι τῇ ἡμετέρᾳ πρέπει, ἵνα τῆς πλάνης ἐλεγχθείσης ἐκείνου, ὃν τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν εἶναι συνέστηκε, πρὸς τὴν θείαν ἐπανέλθητε χάριν. ὃ γὰρ τοῖς τριακοσίοις ὁμοῦ ἤρεσεν ἐπισκόποις, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ τοῦ θεοῦ γνώμη, μάλιστα ὅπου γε τὸ ἅγιον πνεῦμα τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν ταῖς διανοίαις ἐγκείμενον τὴν θείαν βούλησιν ἐξεφώτισε. διὸ μηδεὶς ἀμφιβαλλέτω, μηδεὶς ὑπερτιθέσθω, ἀλλὰ προθύμως πάντες εἰς τὴν ἀληθεστάτην ὁδὸν ἐπάνιτε, ἵν' ἐπειδὰν ὅσον οὐδέπω πρὸς ὑμᾶς ἀφίκωμαι, τὰς ὀφειλομένας τῷ παντεφόρῳ θεῷ μεθ' ὑμῶν ὁμολογήσω

---

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 38.

χάριτας, ὅτι τὴν εἰλικρινῆ πίστιν ἐπιδείξας τὴν εὐκταίαν ἡμῖν ἀγάπην ἀποδέδωκεν.

καὶ ἄλλῃ χειρί. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

24. *Ἐπιστολὴ Βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὰς ἐκκλησίας.**

(Ἰούνιος 325)

Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς ταῖς ἐκκλησίαις.

Πεῖραν λαβὼν ἐκ τῆς τῶν κοινῶν εὐπραξίας, ὅση τῆς θείας δυνάμεως πέφυκε χάρις, τοῦτόν γε πρὸ πάντων ἔκρινα εἶναί μοι σκοπόν, ὅπως παρὰ τοῖς μακαριωτάτοις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πλήθεσι πίστις μία καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη ὁμογνώμων τε περὶ τὸν παγκρατῆ θεὸν εὐσέβεια τηρῆται. ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐχ οἷόν τε ἦν ἀκλινῆ καὶ βεβαίαν τάξιν λαβεῖν, εἰ μὴ εἰς ταὐτὸν πάντων ὁμοῦ ἢ τῶν γοῦν πλειόνων ἐπισκόπων συνελθόντων ἑκάστου τῶν προσηκόντων τῇ ἁγιωτάτῃ θρησκείᾳ διάκρισις γένοιτο, τούτου ἕνεκεν πλείστων ὅσων συναθροισθέντων (καὶ αὐτὸς δὲ καθάπερ εἷς ἐξ ὑμῶν ἐτύγχανον συμπαρών· οὐ γὰρ ἀρνησαίμην ἄν, ἐφ' ᾧ μάλιστα χαίρω, συνθεράπων ὑμέτερος πεφυκέναι) ἄχρι τοσούτου ἅπαντα τῆς προσηκούσης τετύχηκεν ἐξετάσεως, ἄχρις οὗ ἡ τῷ πάντων ἐφόρῳ θεῷ ἀρέσκουσα γνώμη πρὸς τὴν τῆς ἑνότητος συμφωνίαν εἰς φῶς προήχθη, ὡς μηδὲν ἔτι πρὸς διχόνοιαν ἢ πίστεως ἀμφισβήτησιν ὑπολείπεσθαι.

Ἔνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ πάσχα ἁγιωτάτης ἡμέρας γενομένης ζητήσεως ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πάντας τοὺς ἁπανταχοῦ ⟨Χριστιανοὺς⟩ ἐπιτελεῖν ⟨τὸ πάσχα⟩. τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξαι δυνήσεται τοῦ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὴν τῆς ἀθανασίας εἰλήφαμεν ἐλπίδα, μιᾷ τάξει καὶ φανερῷ λόγῳ παρὰ πᾶσιν ἀδιαπτώτως φυλάττεσθαι; καὶ πρῶτον μὲν ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὴν ἁγιωτάτην ἐκείνην ἑορτὴν τῇ τῶν Ἰουδαίων ἑπομένους συνηθείᾳ πληροῦν, οἳ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἀθεμίτῳ πλημμελήματι χράναντες εἰκότως τὰς ψυχὰς οἱ μιαροὶ τυφλώττουσιν. ἔξεστι γὰρ τοῦ ἐκείνων ἔθνους ἀποβληθέντος ἀληθεστέρᾳ τάξει, ἣν ἐκ πρώτης τοῦ πάθους ἡμέρας ἄχρι τοῦ παρόντος ἐφυλάξαμεν, καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως ταύτης συμπλήρωσιν ἐκτείνεσθαι. μηδὲν τοίνυν ἔστω ἡμῖν κοινὸν μετὰ τοῦ ἐχθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου. εἰλήφαμεν γὰρ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἑτέραν ὁδόν, πρόκειται δρόμος τῇ ἱερωτάτῃ ἡμῶν θρησκείᾳ καὶ νόμιμος καὶ πρέπων· τούτου συμφώνως ἀντιλαμβανόμενοι τῆς αἰσχρᾶς ἐκείνης ἑαυτοὺς συνηθείας ἀποσπάσωμεν, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους αὐχεῖν, ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα φυλάττειν οὐκ εἴημεν ἱκανοί. τί δὲ φρονεῖν ὀρθὸν ἐκεῖνοι δυνή-

* Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βασιλέως III 17-20.

σονται, οἱ μετὰ τὴν κυριοκτονίαν[1] τε καὶ πατροκτονίαν ἐκείνην ἐκστάντες τῶν φρενῶν ἄγονται οὐ λογισμῷ τινι, ἀλλ' ὁρμῇ ἀκατασχέτῳ, ὅπῃ δ' ἂν αὐτοὺς ἡ ἔμφυτος αὐτῶν ἀπάγῃ μανία; ἐκεῖθεν τοίνυν κἀν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὁρῶσιν, ὡς ἀεὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοὺς πλανωμένους ἀντὶ τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον τὸ πάσχα ἐπιτελεῖν. τίνος οὖν χάριν τούτοις ἑπόμεθα, οὓς δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὡμολόγηται; δεύτερον γὰρ τὸ πάσχα ἐν ἑνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἄν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμεθα. ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο, τὴν ὑμετέραν ἀγχίνοιαν ἐχρῆν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ δι' εὐχῆς πάντοτε, ἐν μηδενὸς ὁμοιότητι τὸ καθαρὸν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς κοινωνεῖν δοκεῖν ἀνθρώπων ἔθεσι παγκάκων.

Πρὸς τούτοις κἀκεῖνο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτης θρησκείας ἑορτῇ διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀθέμιτον. μίαν γὰρ ἡμῖν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν τουτέστιν τὴν τοῦ ἁγιωτάτου πάθους ὁ ἡμέτερος παρέδωκε σωτήρ, μίαν εἶναι τὴν καθολικὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν βεβούληται, ἧς εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλούς τε καὶ διαφόρους τόπους τὰ μέρη διῄρηται, ἀλλ' ὅμως ἑνὶ πνεύματι τῷ θείῳ βουλήματι θάλπεται. λογισάσθω δὲ ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἀγχίνοια ὅπως ἐστὶ δεινόν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστείαις σχολάζειν, ἑτέρους δὲ συμπόσια ἐπιτελεῖν, καὶ μετὰ τὰς τοῦ πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν ἑορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὡρισμέναις ἐκδεδόσθαι νηστείαις. διὰ τοῦτο γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυχεῖν καὶ πρὸς μίαν διατύπωσιν ἄγεσθαι τοῦτο ἡ θεία πρόνοια βούλεται, ὡς ἔγωγε ἅπαντας ἡγοῦμαι συνορᾶν.

Ὅθεν ἐπειδὴ τοῦτο οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσῆκεν, ὡς μηδὲν μετὰ τῶν πατροκτόνων τε καὶ κυριοκτόνων ἐκείνων εἶναι κοινόν, ἔστι δὲ τάξις εὐπρεπής, ἣν ἅπασαι αἱ τῶν δυτικῶν τε καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτῴων τῆς οἰκουμένης μερῶν παραφυλάττουσιν ἐκκλησίαι καί τινες τῶν κατὰ τὴν ἑῴαν τόπων, οὗ ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἡγήσαντο καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγχινοίᾳ ἀρέσειν ὑπεσχόμην, ἵν' ὅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν ἅπασαν, Αἴγυπτον, Σπανίας, Γαλλίας, Βρεττανίας, Λίβυας, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανήν τε διοίκησιν καὶ Ποντικὴν καὶ Κιλικίαν μιᾷ καὶ συμφώνῳ φυλάττεται γνώμῃ, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέξηται σύνεσις, λογιζομένη ὡς οὐ μόνον πλείων ἐστὶν ὁ τῶν κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλησιῶν ἀριθμός, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάντας ὁσιώτατόν ἐστι βούλεσθαι ὅπερ καὶ ὁ ἀκριβὴς λόγος ἀπαιτεῖν δοκεῖ, καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιορκίας ἔχειν κοινωνίαν. ἵνα δὴ τὸ κεφαλαιωδέστατον συντόμως εἴπω, κοινῇ πάντων ἤρεσε κρίσει τὴν ἁγιωτάτην τοῦ πάσχα ἑορτὴν

1. Πρβλ. Α' Θέσσ. 2, 15.

μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. οὐδὲ γὰρ πρέπει ἐν τοσαύτῃ ἁγιότητι εἶναί τινα διαφοράν, καὶ κάλλιον ἕπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ᾗ οὐδεμία ἔσται ἀλλοτρίας πλάνης καὶ ἁμαρτήματος ἐπιμιξία.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων ἀσμένως δέχεσθε τὴν οὐρανίαν χάριν καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς ἐντολήν· πᾶν γὰρ ὅ,τι δ' ἂν ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις πράττηται, τοῦτο πρὸς τὴν θείαν βούλησιν ἔχει τὴν ἀναφοράν. διὸ πᾶσι τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς ἐμφανίσαντες τὰ προγεγραμμένα, ἤδη καὶ τὸν προειρημένον λόγον καὶ τὴν παρατήρησιν τῆς ἁγιωτάτης ἡμέρας ὑποδέχεσθαί τε καὶ διατάττειν ὀφείλετε, ἵν' ἐπειδὰν πρὸς τὴν πάλαι μοι ποθουμένην τῆς ὑμετέρας διαθέσεως ὄψιν ἀφίκωμαι, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν ἁγίαν μεθ' ὑμῶν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι δυνηθῶ καὶ πάντων ἕνεκεν μεθ' ὑμῶν εὐδοκήσω, συνορῶν τὴν διαβολικὴν ὠμότητα ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἡμετέρων πράξεων ἀνῃρημένην, ἀκμαζούσης πανταχοῦ τῆς ὑμετέρας πίστεως καὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

25. *Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Νικομηδέων.**

(Νοέμ-Δεκ. 325)

Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων.

Τὸν δεσπότην θεὸν δηλαδὴ καὶ σωτῆρα Χριστὸν ἀκριβῶς ἅπαντες ἴστε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πατέρα τε καὶ υἱὸν εἶναι, πατέρα φημὶ ἄναρχον ἄνευ τέλους γονέα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ, υἱὸν δὲ τοῦτ' ἔστι τὴν τοῦ πατρὸς βούλησιν, ἥτις οὔτε δι' ἐνθυμήσεώς τινος ἀνείληπται οὔτε πρὸς τὴν τῶν ἔργων αὐτοῦ τελεσιουργίαν διά τινος ἐξεζητημένης οὐσίας κατελήφθη. ὃς γὰρ τοῦτο καὶ νοεῖ καὶ νοήσει, οὗτος ἕξει πρὸς ἅπαν τιμωρίας γένος ἀκάματον ὑπομονήν. ἀλλὰ γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς Χριστὸς ὁ τῶν ἁπάντων δημιουργὸς καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς χορηγὸς ἐγεννήθη, ὅσον πρὸς τὴν πίστιν ἀνῆκεν ᾗ πεπιστεύκαμεν, ἐγεννήθη—μᾶλλον δὲ προῆλθεν αὐτὸς ὁ καὶ πάντοτε ἐν τῷ πατρὶ ὢν ἐπὶ τὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων διακόσμησιν—ἐγεννήθη τοίνυν ἀμερίστῳ προελεύσει· ἡ γὰρ βούλησις ὁμοῦ καὶ τῷ οἰκητηρίῳ ἑαυτῆς ἐμπέπηγε καὶ ταῦθ', ἅπερ διαφόρου δέεται τημελείας, κατὰ τὴν ἑκάστου ποιότητα πράττει τε καὶ διοικεῖ. τί οὖν ἐστι μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ; οὐδὲν δηλαδή. αὕτη γὰρ ἡ τῶν πραγμάτων συμπλήρωσις αἰσθήσει παρείληφε τὸ τῆς βουλήσεως πρόσταγμα, οὐχὶ δὲ μερισθεῖσαν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὴν βούλησιν διέστησεν. ὃ δὲ τούτοις ἕπεται· τίς ἐστιν, ὃς τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐμοῦ δεσπότου πάθος δι' αἰδῶ μᾶλλον ἢ μωρίαν δέδιεν; ἆρ οὖν πάσχει τὸ θεῖον, ἐπει-

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 41.

δὰν ἡ τοῦ σεμνοῦ σώματος οἴκησις πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἰδίας ἁγιότητος ὁρμᾷ, ἢ ὑποπίπτει θίξει τὸ τοῦ σώματος ἐκκεχωρισμένον; ἆρ' οὐχὶ διέστηκε τοῦθ' ὅπερ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀφῄρηται ταπεινότητος; οὐχὶ δὲ ζῶμεν, κἂν πρὸς θάνατον ἡ τῆς ψυχῆς εὔκλεια τὸ σῶμα προσκαλέσηται; τί τοίνυν ἐνταῦθα ἡ ἀβλαβής τε καὶ εἰλικρινὴς πίστις ἄξιον ἀμφιβολίας κατείληφεν; ἢ οὐχ ὁρᾷς ὅτι σεμνότατον σῶμα ὁ θεὸς ἐπελέξατο, δι' οὗ τὰ τῆς πίστεως τεκμήρια καὶ τὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ὑποδείγματα ἔμελλεν ἐμφανίζειν καὶ τὴν ἤδη συγκεχυμένην ὀλεθρίῳ πλάνῃ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπώλειαν ἀποσείσασθαι καινήν τε θρησκείας διδόναι διδασκαλίαν καὶ τῷ τῆς ἁγνείας ὑποδείγματι τὰς ἀναξίας τοῦ νοῦ πράξεις καθαίρειν, ἔπειτα δὲ τὴν μὲν τοῦ θανάτου βάσανον ἐκλύειν, τὰ δὲ τῆς ἀθανασίας ἔπαθλα προαναφωνεῖν;

'Αλλ' ὑμεῖς, οὓς λοιπὸν ἀδελφοὺς ἡ τῆς ἀγάπης κοινωνία εἰκότως ὑπ' ἐμοῦ προσαγορεύεσθαι ποιεῖ, οὐκ ἀγνοεῖτέ με τὸν ὑμέτερον συνθεράποντα, οὐκ ἀγνοεῖτε τὸ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὀχύρωμα, οὗ τὴν φροντίδα γνησίως ἐπανῄρημαι, καὶ δι' οὗ τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν οὐ μόνον τὰ ὅπλα κατεμαχεσάμεθα, ἀλλὰ καὶ ζῶντας ἔτι τὴν ψυχὴν συνκαθείρξαμεν πρὸς τὸ τὴν τῆς φιλανθρωπίας ἀληθῆ πίστιν ἐκφάναι. ἀλλ' ἐγὼ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις διὰ τὴν τῆς οἰκουμένης μάλιστα ἀνανέωσιν ἔχαιρον. καὶ γὰρ θαύματος ἦν ἄξιον ἀληθῶς ἔθνη τοσαῦτα εἰς ὁμόνοιαν ἐπαγαγεῖν, ἃ πρὸ βραχέος ἐλέγετο τὸν θεὸν ἀγνοεῖν. πλὴν τί ἔμελλε γινώσκειν τὰ ἔθνη ταῦτα, ἃ οὐδεμίαν φιλονεικίας ἐπανῄρηντο φροντίδα; τί οὖν νοεῖτε, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, ὡς ὑμᾶς αὐτοὺς αἰτιῶμαι; Χριστιανοί ἐσμεν καὶ οἰκτρᾷ διαθέσει διχονοοῦμεν. αὕτη ἄρα ἐστὶν ἡ ἡμετέρα πίστις, αὕτη ἡ τοῦ ἁγιωτάτου νόμου διδασκαλία; ἀλλὰ τίς ἐστιν αἰτία δι' ἣν ὁ τοῦ παρόντος κακοῦ ὄλεθρος ἐξεγήγερται; ὢ τῆς ἀτοπίας, ὢ μίσους ὑπερβολὴ πάσης ἀγανακτήσεως μέγεθος ὑπερβαίνουσα. τίς ἡ τοῦ ληστηρίου τούτου ἀναπέφανται δεινότης, ἣ τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν ἀρνεῖται ἐξ ἀμερίστου τοῦ πατρὸς οὐσίας προεληλυθέναι; ἆρ' οὐχὶ πανταχοῦ ἐστιν ὁ θεός, καίτοι γε τοῦτον πάντοτε παρεῖναι ἡμῖν αἰσθανόμεθα; ἆρ' οὐχὶ διὰ τῆς τούτου δυνάμεως ἡ τῶν ὅλων συνέστηκεν εὐκοσμία, καίτοι γε τῆς τοῦ χωρισμοῦ διαστάσεως ἐστέρηται;

Μὴ οὖν ὑμῖν τι πέπρακται; ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καταμάθετε νῦν, ἀξιῶ, τὰς βασάνους τῆς παρούσης ἀλγηδόνος· ὁμολογητὰς ὑμᾶς εἶναι τούτου ἐπηγγέλλεσθε ὃν ⟨θεὸν⟩ εἶναι ἀρνεῖσθε, τοῦθ' ὑμᾶς τοῦ πανώλου διδασκάλου πείθοντος. ἱκετεύω, τίς ἐστιν ὁ ταῦτα διδάξας οὕτως ἄκακον πλῆθος; Εὐσέβιος δηλαδὴ ὁ τῆς τυραννικῆς ὠμότητος συμμύστης. ὅτι γὰρ πανταχοῦ τοῦ τυράννου γεγένηται πρόσφυξ, πολλαχόθεν ἔστι συνορᾶν. τοῦτο μὲν γὰρ αἱ τῶν ἐπισκόπων σφαγαὶ διαμαρτύρονται, ἀλλὰ τῶν ἀληθῶς ἐπισκόπων, τοῦτο δὲ ἡ χαλεπωτάτη τῶν Χριστιανῶν ἐκδίωξις διαρρήδην βοᾷ. οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν εἰς ἐμὲ γεγενημένων ὕβρεων νῦν ἐρῶ, δι' ὧν, ὅτε μάλιστα αἱ τῶν ἐναν-

τίων μερῶν ἐπραγματεύσαντο συνδρομαί, οὗτος καὶ ὀφθαλμοὺς κατασκόπους ὑπέπεμπε κατ' ἐμοῦ καὶ μόνον οὐκ ἐνόπλους τῷ τυράννῳ συνεισέφερεν ὑπουργίας. μηδ' ἐμέ τις οἰέσθω εἶναι πρὸς τὴν τούτων ἀπόδειξιν ἀπαράσκευον. ἔλεγχος γάρ ἐστιν ἀκριβής, ὅτι τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους τοὺς Εὐσεβίῳ παρεπομένους φανερῶς ὑπ' ἐμοῦ συνειλῆφθαι συνέστηκεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρίημι, ἃ νῦν οὐκ ἀγανακτήσεως ἕνεκεν, ἀλλ' εἰς ἐκείνων αἰσχύνην ὑπ' ἐμοῦ προενήνεκται. ἐκεῖνο μόνον δέδια, ἐκεῖνο διαλογίζομαι, ὅτι ὑμᾶς ὁρῶ πρὸς τὴν τοῦ ἐγκλήματος καλεῖσθαι κοινωνίαν. διὰ γὰρ τῆς Εὐσεβίου ἀγωγῆς τε καὶ διαστροφῆς συνείδησιν τῆς ἀληθείας κεχωρισμένην ἀνειλήφατε. ἀλλ' ἔστιν οὐ βραδεῖα θεραπεία, εἴ γε ἐπίσκοπον πιστόν τε καὶ ἀκέραιον νῦν γοῦν λαβόντες πρὸς τὸν θεὸν ἀπίδητε, ὅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν ὑμῖν ἐστι καὶ πάλαι ἐχρῆν τῆς ὑμετέρας κρίσεως ἠρτῆσθαι, εἰ μὴ ὁ προειρημένος Εὐσέβιος ⟨σὺν⟩ δίνῃ τῶν συναγομένων αὐτῷ ἐνταῦθα ἐληλύθει καὶ τὴν τῆς τάξεως ὀρθότητα ἀναισχύντως συνετεταράχει.

Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ τοῦ Εὐσεβίου πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ὀλίγα προσῆκε φράσαι, μέμνηται ἡ ὑμετέρα ἀνεξικακία ἐπὶ τῆς Νικαέων πόλεως γεγενῆσθαι σύνοδον, ᾗ καὶ αὐτὸς ἐγὼ πρεπόντως τῇ τῆς ἐμῆς συνειδήσεως λατρείᾳ παρήμην, οὐδὲν ἕτερον βουλόμενος ἢ ὁμόνοιαν ἅπασιν ἐργάσασθαι καὶ πρὸ πάντων ἐλέγξαι τε καὶ ἀποσείσασθαι τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ὃ τὴν μὲν ἀρχὴν εἰλήφει διὰ τῆς Ἀρείου τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀπονοίας, ἰσχυροποιεῖτο δὲ παραχρῆμα διὰ τῆς Εὐσεβίου ἀτόπου τε καὶ ὀλεθρίας σπουδῆς. ἀλλ' αὐτὸς οὗτος Εὐσέβιος, προσφιλέστατοι καὶ τιμιώτατοι, μεθ' ὅσης νομίζετε συνδρομῆς ἅτε δὴ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἡττώμενος, μεθ' ὅσης δὲ αἰσχύνης τῇ πανταχόθεν ἐληλεγμένῃ ψευδολογίᾳ συνίστατο, ὑποπέμπων μέν μοι διαφόρους τοὺς ἀξιοῦντας ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐξαιτούμενος δὲ παρ' ἐμοῦ συμμαχίαν τινά, ὅπως μὴ ἐπὶ τοσούτῳ ἐλεγχθεὶς πλημμελήματι τῆς ὑπαρχούσης αὐτῷ τιμῆς ἐκβάλλοιτο; μάρτυς ἐστί μοι τούτου ὁ θεὸς αὐτός, ὃς ἐμοί τε καὶ ὑμῖν φιλαγάθως ἐπιμένοι, ἐπεὶ καὶ ἐμὲ ἐκεῖνος περιέτρεψε καὶ ἀπρεπῶς ὑφήρπασεν, ὃ καὶ ὑμεῖς ἐπιγνώσεσθε. πάντα μὲν γὰρ ἐπράχθη τότε, καθὼς αὐτὸς ἐπόθει πᾶν ὁτιοῦν κακὸν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἀποκρυπτόμενος.

Ἀλλὰ πρώην, ἵνα τὰ λοιπὰ τῆς τούτου σκαιότητος παρῶ, τί μάλιστα μετὰ Θεογνίου, ὃν τῆς ἀνοίας ἔχει κοινωνόν, διεπράξατο, ἀκούσατε, παρακαλῶ. Ἀλεξανδρέας τινὰς τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀναχωρήσαντας ἐνταῦθα κεκελεύκειν ἀποσταλῆναι, ἐπειδὴ διὰ τῆς τούτων ὑπηρεσίας ὁ τῆς διχονοίας ἠγείρετο πυρσός. ἀλλ' οὗτοι οἱ καλοί τε καὶ ἀγαθοὶ ἐπίσκοποι, οὓς ἅπαξ ἡ τῆς συνόδου ἀλήθεια πρὸς μετάνοιαν τετηρήκει, οὐ μόνον ἐκείνους ὑπεδέξαντο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἠσφαλίσαντο, ἀλλὰ καὶ ἐκοινώνησαν αὐτοῖς τῆς τῶν τρόπων κακοηθείας. διὸ τοῦτο περὶ τοὺς ἀχαρίστους τούτους ἔκρινα πρᾶξαι·

ἁρπαγέντας γὰρ αὐτοὺς ἐκέλευσα ὡς πορρωτάτω ἐξορισθῆναι. νῦν ὑμέτερόν ἐστι πρὸς τὸν θεὸν ἐκείνῃ τῇ πίστει βλέπειν, ᾗ πάντοτε καὶ γεγενῆσθαι συνέστηκε καὶ εἶναι πρέπει, καὶ διαπράξασθαι οὕτως, ἵνα ἐπισκόπους ἁγνούς τε καὶ ὀρθοδόξους καὶ φιλανθρώπους ἔχοντες χαίρωμεν· εἴ τις δὲ ἢ πρὸς μνήμην τῶν λυμεώνων ἐκείνων ἢ πρὸς ἔπαινον ἀπρονοήτως ἐξαφθῆναι τολμήσει παραχρῆμα τῆς ἰδίας τόλμης διὰ τῆς τοῦ θεράποντος τοῦ θεοῦ τοῦτ' ἔστιν ἐμοῦ ἐνεργείας ἀνασταλήσεται. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

26. *'Επιστολὴ βασιλέως **Κωνσταντίνου** πρὸς Θεόδοτον Λαοδικείας.** (Νοέμ-Δεκ. 325)

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς Θεοδότῳ.

Ὅση τῆς θείας ὀργῆς ἡ ἰσχὺς πέφυκε, καὶ ἐξ ὧν Εὐσέβιός τε καὶ Θεόγνιος πεπόνθασιν εὐχερὲς καὶ σὲ μαθεῖν, οἳ εἰς τὴν ἁγιωτάτην παροινοῦντες θρησκείαν τὸ τοῦ σωτῆρος θεοῦ ὄνομα τῷ συστήματι τοῦ οἰκείου ληστηρίου καὶ μετὰ τὸ τυχεῖν συγγνώμης ἐμίαναν. ὅτε γὰρ μάλιστα μετὰ τὴν τῆς συνόδου ὁμογνώμονα συμφωνίαν ἐχρῆν τὴν προτέραν ἐπανορθώσασθαι πλάνην, τότε τοῖς αὐτοῖς ἀτοπήμασιν ἐμμένοντες ἑάλωσαν. διὰ τοῦτο γοῦν ἡ θεία πρόνοια αὐτοὺς τοῦ ἑαυτῆς ἀπώσατο λαοῦ. ἐπειδὴ μηδὲ ἔφερε τὰς ἀκάκους ψυχὰς ὀλίγων ἀπονοίᾳ φθειρομένας καθορᾶν, καὶ νῦν μὲν ἀξίαν παρ' αὐτῶν ᾔτησε δίκην, μείζονα δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διὰ τοῦ παντὸς αἰῶνος λήψεται.

Ὅπερ τῇ σῇ ἀγχινοίᾳ δηλωθῆναι δεῖν ἡγησάμην, ἵν' εἴ τις κακὴ παραίνεσις τῶν τοιούτων, ὡς ἔγωγε οὐκ οἶμαι, τῇ σῇ ἐνεκαθέσθη προαιρέσει, ταύτην τῆς ψυχῆς ἀφελόμενος καθαρὰν ὡς προσῆκε τὴν διάνοιαν εἰλικρινῆ τε καθοσίωσιν καὶ ἄχραντον πίστιν τῷ σωτῆρι θεῷ παρασχέσθαι προθυμηθῇς. καὶ γὰρ τοῦτο προσῆκόν ἐστιν ὑπὸ τούτου πράττεσθαι, ὃς δ' ἂν ἀκεραίων τῶν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐπάθλων ἀξιοῦσθαι βουλεύηται.

καὶ ἄλλῃ χειρί·

ὁ θεός σε διαφυλάξαι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

27. *'Επιστολὴ βασιλέως **Κωνσταντίνου** πρὸς Ἄρειον.*** (27 Νοεμ. 327)

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀρείῳ.

Πάλαι μὲν ἐδηλώθη τῇ στερρότητί σου, ὅπως ἂν εἰς τὸ ἡμέτερον στρατόπεδον ἀφίκοιο, ἵνα τῆς ἡμετέρας θέας ἀπολαῦσαι δυνηθείης.

---

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 42.

** Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I 25.

θαυμάζομεν δὲ σφόδρα μὴ παραχρῆμά σε τοῦτο πεποιηκέναι. διόπερ νῦν ἐπιβὰς ὀχήματος δημοσίου εἰς τὸ ἡμέτερον στρατόπεδον ἀφικέσθαι ἐπείχθητι, ὅπως ἂν τῆς παρ' ἡμῶν εὐμενείας τε καὶ ὁμιλίας τυχὼν εἰς τὴν πατρίδα ἐπανελθεῖν δυνηθείης. ὁ θεός σε διαφυλάξει, ἀγαπητέ.

ἐδόθη τῇ πρὸ πέντε καλανδῶν δεκεμβρίων.

28. *Ἐπιστολὴ πρεσβυτέρου Ἀρείου καὶ Εὐζωίου πρὸς βασιλέα Κωνσταντῖνον.**
(τέλος 327)

Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ δεσπότῃ ἡμῶν βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ Ἄρειος καὶ Εὐζώιος.

Καθὼς προσέταξεν ἡ θεοφιλής σου εὐσέβεια, δέσποτα βασιλεῦ, ἐκτιθέμεθα τὴν ἑαυτῶν πίστιν καὶ ἐγγράφως ὁμολογοῦμεν ἐπὶ θεοῦ οὕτως πιστεύειν ἡμεῖς καὶπ άντες οἱ σὺν ἡμῖν ὡς ὑποτέτακται. πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα, παντοκράτορα· καὶ εἰς κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένον, θεὸν λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν κατελθόντα καὶ σάρκα ἀναλαβόντα καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων. ταύτην δὲ τὴν πίστιν παρειλήφαμεν ἐκ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, λέγοντος τοῦ κυρίου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.[1]» εἰ δὲ μὴ ταῦτα οὕτως πιστεύομεν καὶ ἀποδεχόμεθα ἀληθῶς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ὡς πᾶσα ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ αἱ γραφαὶ διδάσκουσιν, αἷς κατὰ πάντα πιστεύομεν, κριτὴς ἡμῶν ἐστιν ὁ θεὸς καὶ νῦν καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ. διὸ παρακαλοῦμέν σου τὴν εὐσέβειαν, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ἐκκλησιαστικοὺς ἡμᾶς ὄντας καὶ τὴν πίστιν καὶ τὸ φρόνημα τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων γραφῶν ἔχοντας ἑνοῦσθαι ἡμᾶς διὰ τῆς εἰρηνοποιοῦ σου καὶ θεοσεβοῦς εὐσεβείας τῇ μητρὶ ἡμῶν, τῇ ἐκκλησίᾳ δηλαδή, περιῃρημένων τῶν ζητημάτων καὶ τῶν ἐκ τῶν ζητημάτων περισσολογιῶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ ἐκκλησία μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύοντες τὰς συνήθεις εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς σου καὶ εὐσεβοῦς βασιλείας καὶ παντὸς τοῦ γένους σου κοινῇ πάντες ποιώμεθα.

---

* Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία I 26.
1. Ματθ. 28, 19.

29. Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Νικομηδείας καὶ Θεόγνιδος Νικαίας πρὸς τὴν δευτέραν σύνοδον τῆς Νικαίας.* (τέλος 327)

Ἤδη μὲν καταψηφισθέντες πρὸ κρίσεως παρὰ τῆς εὐλαβείας ὑμῶν ἐν ἡσυχίᾳ φέρειν τὰ κεκριμένα παρὰ τῆς ἁγίας ὑμῶν ἐπικρίσεως ὀφείλομεν. ἀλλ' ἐπειδὴ ἄτοπον καθ' ἑαυτῶν δοῦναι τῶν συκοφαντῶν τὴν ἀπόδειξιν τῇ σιωπῇ, τούτου ἕνεκεν ἀναφέρομεν ὡς ἡμεῖς καὶ τῇ πίστει συνεδράμομεν καὶ τὴν ἔννοιαν ἐξετάσαντες ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ὅλοι ἐγενόμεθα τῆς εἰρήνης, μηδαμοῦ τῇ αἱρέσει ἐξακολουθήσαντες. ὑπομνήσαντες δὲ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα τὸν λογισμὸν ἡμῶν ὑπέτρεχε καὶ πληροφορήσαντες τοὺς δι' ἡμῶν πεισθῆναι ὀφείλοντας ὑπεσημηνάμεθα τῇ πίστει, τῷ δὲ ἀναθεματισμῷ οὐχ ὑπεγράψαμεν, οὐχ ὡς τῆς πίστεως κατηγοροῦντες, ἀλλ' ὡς ἀπιστοῦντες τοιοῦτον εἶναι τὸν κατηγορηθέντα, ἐκ τῶν ἰδίᾳ πρὸς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ διά τε ἐπιστολῶν καὶ τῶν εἰς πρόσωπον διαλέξεων πεπληροφορημένοι μὴ τοιοῦτον εἶναι. εἰ δὲ ἐπείσθη ἡ ἁγία ὑμῶν σύνοδος, οὐκ ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ συντιθέμενοι τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις καὶ διὰ τούτου τοῦ γράμματος πληροφοροῦμεν τὴν συγκατάθεσιν, οὐ τὴν ἐξορίαν βαρέως φέροντες, ἀλλὰ τὴν ὑπόνοιαν τῆς αἱρέσεως ἀποδυόμενοι. εἰ γὰρ καταξιώσητε νῦν γοῦν εἰς πρόσωπον ἐπαναλαβεῖν ἡμᾶς, ἕξετε ἐν ἅπασι συμψύχους ἀκολουθοῦντας τοῖς παρ' ὑμῖν κεκριμένοις, ὁπότε αὐτὸν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐναγόμενον ἔδοξε τῇ ὑμῶν εὐλαβείᾳ φιλανθρωπεύσασθαι καὶ ἀνακαλέσασθαι. ἄτοπον δέ, τοῦ δοκοῦντος εἶναι ὑπευθύνου ἀνακεκλημένου καὶ ἀπολογησαμένου ἐφ' οἷς διεβάλλετο, ἡμᾶς ἐπισιωπᾶν καθ' ἑαυτῶν διδόντας τὸν ἔλεγχον. καταξιώσατε οὖν, ὡς ἁρμόζει τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν εὐλαβείᾳ, καὶ τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα ὑπομνῆσαι καὶ τὰς δεήσεις ἡμῶν ἐγχειρίσαι καὶ θᾶττον βουλεύσασθαι τὰ ὑμῖν ἁρμόζοντα ἐφ' ἡμῖν.

30. Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Ἀλέξανδρον Ἀλεξανδρείας.** (ἀρχὴ 328)

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς πατρὶ Ἀλεξάνδρῳ ἐπισκόπῳ.

Καὶ νῦν ἄρα ὁ παμμίαρος φθόνος ἀνοσίοις ὑπερθέσεως σοφίσμασιν ἀνθυλακτήσει· τί οὖν πρὸς τὸ παρόν; ἕτερα παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος δι' ὑμῶν κεκριμένα δογματίζομεν, ἀδελφὲ τιμιώτατε;

* Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία II, 14.
** Γελασίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία III 15,1.

Ἄρειον, Ἄρειον ἐκεῖνον λέγω πρὸς ἐμὲ τὸν Σεβαστὸν ἐλθεῖν ἐκ παρακλήσεως πλείστων ὅσων ἐκεῖνα φρονεῖν περὶ τῆς καθολικῆς πίστεως ἡμῶν ἐπαγγελλόμενον, ἅπερ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ δι' ὑμῶν ὡρίσθη καὶ ἐκρατύνθη, παρόντος καὶ συνορίζοντος κἀμοῦ τοῦ ὑμετέρου συνθεράποντος. παραχρῆμα οὖν οὗτος ἅμα σὺν Εὐζωΐῳ, γνόντες δηλονότι τὴν τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος βούλησιν, ἀφίκοντο πρὸς ἡμᾶς. διελέχθην οὖν αὐτοῖς παρόντων πλειόνων περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. ἐγώ εἰμι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃς τὸν νοῦν τὸν ἐμαυτοῦ μετὰ πίστεως εἰλικρινοῦς ἀνέθηκα τῷ θεῷ· ἐγώ εἰμι ὁ ὑμέτερος συνθεράπων, ὃς πᾶσαν τὴν περὶ τῆς ἡ⟨μετέρας εἰρήνης⟩ καὶ ὁμονοίας ἐπανήρημαι φροντίδα.

καὶ μεθ' ἕτερα·

ἀπέστειλα τοιγαροῦν οὐ μόνον ἀναμιμνήσκων, ἀλλὰ καὶ ἀξιῶν ὑποδέξασθαι τοὺς ἀνθρώπους ἱκετεύοντας. εἴπερ οὖν τῆς ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσης ὀρθῆς καὶ εἰς ἀεὶ ζώσης ἀποστολικῆς πίστεως ἀντιποιουμένους αὐτοὺς εὕρητε — τοῦτο γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν φρονεῖν διεβεβαιώσαντο — προνοήσατε πάντων, παρακαλῶ. ἐὰν γὰρ τούτων ποιήσητε πρόνοιαν, τὰ μίση τῇ ὁμονοίᾳ νικήσητε ἄν. ἐπικουρήσατε οὖν, παρακαλῶ, τῇ ὁμονοίᾳ, συνεισενέγκατε τὰ τῆς φιλίας καλὰ πρὸς τοὺς τὰ τῆς πίστεως μὴ διακρινομένους, ποιήσατέ με ἀκοῦσαι ταῦτα, ἅπερ βούλομαι καὶ ἐπιθυμῶ, τὴν τῶν πάντων ὑμῶν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν. ὁ θεός σε διαφυλάξει, πάτερ τιμιώτατε.

*31. Τὸ κατὰ τοῦ Ἀρείου διάταγμα.** (333)

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ λαοῖς. Τοὺς πονηροὺς καὶ ἀσεβεῖς μιμησάμενος Ἄρειος δίκαιός ἐστι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέχειν ἀτιμίαν. ὥσπερ τοίνυν Πορφύριος ὁ τῆς θεοσεβείας ἐχθρὸς συντάγματα ἄττα παράνομα κατὰ τῆς θρησκείας συστησάμενος ἄξιον εὕρατο μισθὸν καὶ τοιοῦτον ὥστε ἐπονείδιστον μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν ἑξῆς γενέσθαι χρόνον καὶ πλείστης ἀναπλησθῆναι κακοδοξίας, ἀφανισθῆναι δὲ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ συγγράμματα, οὕτω καὶ νῦν ἔδοξεν Ἄρειόν τε καὶ τοὺς Ἀρείῳ ὁμογνώμονας Πορφυριανοὺς μὲν καλεῖσθαι, ἵν' ὧν τοὺς τρόπους μεμίμηνται, τούτων ἔχωσι καὶ τὴν προσηγορίαν. πρὸς δὲ τούτῳ καὶ εἴ τι σύγγραμμα ὑπὸ Ἀρείου συντεταγμένον εὑρίσκοιτο, τοῦτο πυρὶ παραδίδοσθαι, ἵνα μὴ μόνον τὰ φαῦλα αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας ἀφανισθείη, ἀλλὰ μηδὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ ὅλως ὑπολείποιτο. ἐκεῖνο μέντοι προαγορεύω, ὡς εἴ τις σύγγραμμα ὑπὸ Ἀρείου συνταγὲν φωραθείη κρύψας καὶ μὴ εὐθέως

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 39.

προσενεγκὼν καὶ πυρὶ καταναλώσας, τούτῳ θάνατος ἔσται ζημία. παραχρῆμα γὰρ ἁλοὺς ἐπὶ τούτῳ κεφαλῆς ὑποστήσεται τιμωρίαν. καὶ ἄλλῃ χειρί· ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

*32. Ἐπιστολὴ βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ.** (333)

Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς Ἀρείῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς.

Κακὸς ἑρμηνεὺς αὐτόχρημα εἰκών τε καὶ ἀνδριάς ἐστι τοῦ διαβόλου. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνον οἱ δεινοὶ πλάσται πρὸς ἀπάτης δέλεαρ πλάττουσιν, οἱονεὶ κάλλους αὐτῷ εὐπρέπειαν προσμηχανώμενοι αἰσχίστῳ καθάπαξ ὄντι τὴν φύσιν, ὅπως ἂν τοὺς ταλαιπώρους ἀπολλύοι πλάνην αὐτοῖς προπίνων, τὸν αὐτὸν οὗτος ἂν οἶμαι τρόπον ποιήσειεν, ᾧ μόνον σπουδῆς ἄξιον τοῦτ' εἶναι δοκεῖ, τὸ τὰ τῆς οἰκείας ἰταμότητος δηλητήρια ἀφειδῶς προβάλλεσθαι. τοιγάρτοι καινὴν καί, ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, οὐδεπώποτε φανεῖσαν ἀπιστίας εἰσάγει πίστιν, διόπερ οὐδὲν τῆς ἀληθείας ἄρα ἀπᾶδον ἐκεῖνο φαίνεται τὸ πάλαι τῇ θείᾳ ῥήσει διηρθρωμένον, ὅτι πρὸς τὸ κακόν εἰσι πιστοί. τί δ' ἄν τις ἐκεῖνο λέγοιτο τὴν τοῦ βουλεύεσθαι χάριν αὐτὸν ἀπολωλεκότα μηκέτι κουφισμοῦ τινα ἐπικουρίαν εὕρασθαι ἐπιθυμεῖν; τί τοίνυν φημί, Χριστὲ Χριστέ, κύριε κύριε; τί δήποτε ἡμᾶς τὸ ἀσεβὲς τοῦτο ληστήριον ὁσημέραι τιτρώσκει; ἕστηκεν ἐξ ἐναντίας δεινή τις βιαία τόλμα, βρυχᾶται ἐπιπρίουσα τὸν ὀδόντα δύσμορφος ὑπ' ἀτιμίας καὶ παντοδαποῖς περιτετρωμένη ἐγκλήμασιν. αὕτη μέντοι ἐν τῷ νόμῳ καὶ τῷ περὶ σοῦ κηρύγματι ὥσπερ τισὶ ζάλαις καὶ τρικυμίαις κακῶν διαφορουμένη ἐξερεύγεται μὲν ἐξώλεις λόγους, γράφουσα δὲ τούτους ἐκφαίνει, οὓς οὐδέποτε σὺ τῷ ἀιδίῳ τῆς σαυτοῦ πηγῆς τῷ πατρὶ συνυπάρχων ⟨ἐν⟩ ταῖς περὶ σαυτοῦ γνώσεσιν ἀφώρισας. συνάγει δὲ ὅλως καὶ συμφορεῖ δεινὰ ἄττα καὶ ἄνομα ἀσεβήματα, νῦν μὲν τὰς γλώττας κραδαίνουσα, νῦν δ' αὖ πάλιν ταῖς τῶν ἀθλίων σπουδαῖς ἐπαιρομένη, οὓς ἐπ' ἀδείας αὕτη παρόντας ἐξαπατᾷ καὶ φθείρει.

Βούλομαι δὲ ἤδη τοῦ προέδρου αὐτῆς τὴν φύσιν ἐξετάσαι. τί γὰρ δὴ λέγει; «ἢ κατέχωμεν», φησίν, «οὗ ἤδη ἐγκρατεῖς γεγόναμεν ἢ γενέσθω ὡς αὐτοὶ βουλόμεθα». πέπτωκε καὶ ταῦτα πέπτωκε ἀναιρούμενος «δόλῳ», φησίν, «ἢ δεινότητι πανουργίας». οὐδὲν διαφέρει. σεμνὸν μόνον ἡγεῖται, ὃ διὰ πονηρᾶς ἐπινοίας εἰς αὐτὸν εἰσερρύη. «πλήθη», φησίν, «ἔχομεν.» προβήσομαι δὴ μικρὸν αὐτὸς ἐπὶ τὸ πρόσθεν, ὡς ἂν τῶν τῆς μανίας πολέμων θεατὴς γένωμαι. αὐτός, ἔφην, ἐγὼ προβήσομαι ὁ τοὺς τῶν ἀφρόνων πολέμους παύειν εἰωθώς. ἄγε δή, Ἄρες Ἄρειε, ἀσπίδων χρεία. μὴ σύ γε τοῦτο ποιήσῃς,

* Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 40.

ἱκετεύομεν. ἐπισχέτω γοῦν σε ἡ τῆς Ἀφροδίτης ὁμιλία. ἀλλὰ γὰρ εἴθ' ὡς τοῖς ὄχλοις ἄριστα συνεκροτῆσθαι δοκεῖς, οὕτω σοι τῇ περὶ τὸν Χριστὸν εὐσεβείᾳ προσῆκε ἀκμάζειν. ἰδοὺ δὴ πάλιν αὖ ἱκέτης ἔρχομαι καὶ τοῖς ὅπλοις παμπληθὲς ἰσχύων μάχεσθαι μὲν οὐκ ἐθέλω, τῇ δὲ τοῦ Χριστοῦ πεφραγμένος πίστει σέ τε ἰάσασθαι καὶ τοὺς ἄλλους θεραπεῦσαι βούλομαι. τί οὖν φῂς ταῦτα πράττειν, ἃ μὴ ἤθεσι προσῆκε τοῖς σοῖς; ἀλλὰ μεθ' ὁποίας ἡσυχίας, εἰπέ μοι, ἢ τίνα περιουσίαν περιβεβλημένος, μᾶλλον δὲ ἐφ' ὅ τι προπετείας ἐληλακώς; ὢ τόλμης ὑπὸ κεραυνῶν ἀξίας καθαιρεθῆναι. ἀκούσατε γάρ, ἃ δεδήλωκε πρώην πρός με, ἰὸν ἀποστάζοντι γράφων τῷ καλάμῳ. «οὕτω», φησί, «πιστεύομεν.» εἶτ', οἶμαι, προσθεὶς οὐκ οἶδα ἅττα σοβαρῶς πως καὶ μάλα ἀκριβῶς ἐξησκημένα, προϊὼν πορρωτέρω οὐδὲν ὅ,τι τῶν δεινῶν ἀπεσιώπησεν, ἀλλ' ὅλον, ὡς ἂν εἴποι τις, τὸν τῆς παρανοίας ἀνέῳξε θησαυρόν. «ἀπελαυνόμεθα», φησί, «καὶ τὴν τοῦ εἰσδεχθῆναι ἡμᾶς ἄδειαν ἀφαιροῦνται.» ἀλλ' οὐδέν πω ταῦτα πρὸς τὸ πρᾶγμα, τοῖς δὲ ἑξῆς προσέχετε τὸν νοῦν· αὐτοῦ γὰρ χρήσομαι τοῖς ῥήμασι. «δεόμεθα», φησί, «ἐὰν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιμείνῃ γνώμης ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ἄδειαν ἡμῖν τοῦ λοιποῦ δοθῆναι κατὰ τὴν τοῦ νόμου διάταξιν τὰς ἐνθέσμους καὶ ἀπαραιτήτους θεραπείας τῷ θεῷ ἐπιτελεῖν.» ὢ δεινῆς ἀναιδείας, ἣν σπουδῇ τῆς ἀληθείας ἀπελέγξαι προσῆκεν. ὃ γὰρ αὐτῷ καθ' ἡδονὴν ἐτύγχανεν ὄν, τοῦτο τῇ συντομίᾳ τῆς φράσεως ἀπετυπώσατο. τί φῂς ἄτοπε; διάστασιν εὐπρόσωπον ἡμῖν τῷ σαθρῷ τῆς κατεαγυίας σου διανοίας ἐπιτειχίζειν μηχανᾷ καὶ τοὺς ἐπὶ κακῷ σοι προσπλακέντας ἀπολέσαι σπεύδεις; «τί οὖν», φῄς, «πράξω, εἰ μηδεὶς ἄξιον ἡγεῖται με δέξασθαι»; τοῦτο γὰρ πολλάκις ἐκ τῆς ἀνοσίας φάρυγγος ἐκβοᾷς. ἐγὼ δὲ τοὐναντίον ἔρομαί σε· ποῦ δὲ σαφὲς γνώρισμα καὶ μαρτύριον τῆς σεαυτοῦ διανοίας ἐπεδείξω; ἣν ἐχρῆν σε διαπτύξαντα καὶ τοῖς θείοις καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις σαφῆ καταστῆσαι. καὶ μάλιστα τότε τὰ ἰοβόλα τῶν ἑρπετῶν τὸ τηνικαῦτα μᾶλλον ἀγριαίνειν πέφυκεν, ὅταν ἑαυτὰ τοῖς τῶν φωλεῶν μυχοῖς ἐνιδρυνθέντα αἴσθηται.

Ἐκεῖνο δέ γε λίαν ἀστεῖον αὐτοῦ τὸ σπουδαίως εὖ μάλα καθάπερ ὑπό τι προσωπεῖον αἰδοῦς σιγὴν πλάττεσθαι. τῇ μὲν τοῦ σχήματος τέχνῃ τιθασσὸν σεαυτὸν καὶ χειροήθη σύ γε παρέχεις, κακῶν δὲ μυρίων καὶ ἐπιβουλῶν ἔνδον γέμων τοὺς πολλοὺς λέληθας. ἀλλ' ὢ τῆς ἀθλιότητος· ὡς ὁ πονηρὸς βεβούληται, οὕτως Ἄρειος ἡμῖν ἀνομίας ἐργαστήριον κατεστήσατο. λέγε δὴ νῦν μοι παρελθὼν τῆς σεαυτοῦ πίστεως τὸ γνώρισμα καὶ μηδαμῶς γε ἀποσιωπήσῃς, ὢ τὸ μὲν στόμα διάστροφον, τὴν δὲ φύσιν ὀξύρροπον πρὸς πονηρίαν κεκτημένε· «ἕνα» λέγεις «θεόν»; σύμψηφον ἔχεις κἀμέ, οὕτω φρόνει. «τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον λόγον εἶναι» φῄς; στέργω τοῦτο· οὕτω πίστευε. εἴ τι περαιτέρω προσπλέκεις, τοῦτ' ἀναιρῶ· εἴ τι πρὸς ἀσεβῆ χωρισμὸν συγκαττύεις, τοῦτο οὔτε ὁρᾶν οὔτε νοεῖν

ὁμολογῶ· εἰ «τὴν τοῦ σώματος ξενίαν πρὸς οἰκονομίαν τῶν θείων ἐνεργειῶν» παραλαμβάνεις, οὐκ ἀποδοκιμάζω. εἰ «τὸ πνεῦμα τῆς ἀϊδιότητος ἐν τῷ ὑπερέχοντι λόγῳ γεγενῆσθαι» λέγεις, δέχομαι. τίς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ ἐλθὼν ἀπὸ τοῦ πατρός;[1] τίνα ἔγνω ὁ πατήρ, εἰ μὴ ὃν ἀιδίως καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγέννηκε; σὺ μὲν «ὑπόστασιν ξένην» ὑποτάττειν οἴει δεῖν κακῶς δήπου πιστεύων, ἐγὼ δὲ τῆς ὑπερεξόχου καὶ ἐπὶ πάντα διηκούσης δυνάμεως τὸ πλήρωμα τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐσίαν μίαν εἶναι γινώσκω. εἰ τοίνυν σὺ ἀφαιρεῖς μὲν ἀπ' ἐκείνου, ἀφ' οὗ χωρισθῆναι οὐδὲ διανοίᾳ τῶν ἐρεσχελούντων δεδύνηται οὐδεπώποτε οὐδέν, προσθήκης δὲ χαρακτῆρας εἰδοποιεῖς καὶ ὅλως γνωρίσματα ζητήσεων διορίζεις ἐκείνῳ, ᾧ ὁλόκληρον μὲν ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀιδιότητα δέδωκεν, ἀδιάφθορον δὲ τὴν ἔννοιαν, ἀθανασίας δὲ δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐκκλησίας ἔνειμε πίστιν—κατάβαλε οὖν δή, κατάβαλε τὸ εὔηθες τοῦτο ἀνόμημα, ὦ ἀστεῖε σὺ καὶ εὔφωνε καὶ τὰ κακὰ πρὸς ἀπιστίαν τῶν ἀνοήτων ἐξᾴδων. εἰκότως ἄρα σε ὁ πονηρὸς τῇ ἑαυτοῦ κατεστρέψατο κακίᾳ, καὶ τοῖς μὲν ἴσως ἡδὺ τὸ τοιῦτον εἶναι ἐδόκει (οὕτω γὰρ ⟨ἀστεῖον⟩ σεαυτὸν ⟨προσ⟩πεποίηκας), ἔστι δὲ πάντῃ ὀλέθριον τὸ κακόν. φέρε δή, τῆς ἐν τοῖς ἀτοπήμασι διατριβῆς ἀπαλλαγεὶς ἄκουε, ὦ δαιμόνιε Ἄρειε. σοὶ γὰρ διαλέγομαι. τῆς ἐκκλησίας δήπου τοῦ θεοῦ ἀποκεκηρυγμένος οὐκ αἰσθάνῃ; ἀπόλωλας, εὖ ἴσθι, ἐὰν μὴ βλέψας εἰς σεαυτὸν τὴν παροῦσάν σου κατακρίνῃς ἄνοιαν. ἀλλ' ἐρεῖς, ὡς ὄχλοι συμπράττουσί σοι καὶ τὰς φροντίδας ἀπελαφρύνουσιν.

Ἄκουε δὴ οὖν μικρὸν ὑποσχὼν τὰ ὦτα, ὦ ἀνόσιε Ἄρειε, καὶ σύνες τὴν σαυτοῦ ἄνοιαν. σὺ δέ, ὦ πάντων κηδεμὼν θεός, εὐμενὴς εἴης τῷ λεγομένῳ, εἰ πίστεως ἔχοιτο. ἐγὼ γὰρ ὁ σὸς ἄνθρωπος ἵλεω ἔχων τὴν παρὰ σοῦ προμήθειαν καὶ ἐξ Ἑλληνικῆς καὶ ἐκ Ῥωμαϊκῆς γραφῆς πάνυ ἀρχαιοτάτης σαφῶς ἀποδείξω τὴν Ἀρείου μανίαν πρὸ τρισχιλίων που ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἐρυθραίας προρρηθεῖσάν τε καὶ προφημισθεῖσαν. ἔφη γὰρ ἐκείνη γε· «οὐαί σοι, Λιβύη, ἐν παράλοις κειμένη χώροις· ἥξει γάρ σοι καιρός, ἐν ᾧ μετὰ τοῦ δήμου καὶ τῶν σαυτῆς θυγατέρων δεινὸν ἀγῶνα καὶ ὠμὸν καὶ παγχάλεπον ὑπελθεῖν ἀναγκασθήσῃ, ἀφ' οὗ κριτήριον μὲν εἰς ἅπαντας πίστεώς τε καὶ εὐσεβείας διαδοθήσεται, σοὶ δὲ πρὸς ἔσχατον ἀποκλινεῖ καταστροφῆς. ὑμεῖς γὰρ τῶν οὐρανίων ἀνθῶν τὸ δεκτήριον ἀνασπάσαι τετολμήκατε καὶ δήγματι σπαράξαι καὶ μέντοι σιδηροῖς ἐγχρᾶναι τοῖς ὀδοῦσι.» τί δῆτα, ὦ πανοῦργε; ποῦ γῆς σαυτὸν εἶναι νῦν ὁμολογεῖς; ἐκεῖ δηλονότι, κατέχω γάρ σου τὰ γράμματα, ἃ τῷ τῆς μανίας καλάμῳ πρός με διεχάραξας, ἐν οἷς φῂς πάντα τὸν Λίβυν δῆμον σύμψηφον εἶναί σοι πρὸς σωτηρίαν δήπου. εἰ δὲ οὐ φήσεις ταυτὶ οὕτως ἔχειν, μαρτύρομαι ἤδη τὸν θεόν, ἦ μὴν ἀρχαιότατον τῆς Ἐρυθραίας πυκτίον Ἑλ-

1 Πρβλ. Ματθ. 11, 27. Λουκ. 10, 22.

ληνικῇ συντεταγμένον γλώττῃ εἰς 'Αλεξάνδρειαν ἀποστέλλειν, ὡς ἂν θᾶττον ἀπόλοιο. εἶτα σὺ ἀναμάρτητος, ὦ δικρανόφορε; εἶτα οὐ σαφῶς ἀπόλωλας, ὦ ἄθλιε, τοιούτῳ δεινῷ περιεστοιχισμένος; ἴσμεν, ἴσμεν σου τὸ ἐγχείρημα· ποία φροντίς, ποῖόν σε θράττει δέος; οὐ λέληθεν ἡμᾶς· ὦ δύστηνε καὶ ταλαίπωρε, ὢ τῆς ἀμβλύτητος τῶν σῶν φρενῶν, ὃς οὐδὲ τὴν νόσον καὶ τὴν ἀμηχανίαν τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς ἀναστένεις· ὦ ἀνόσιε, ὃς τὴν ἀλήθειαν ποικίλοις διορύττεις λόγοις καὶ τοιοῦτος ὢν οὐκ αἰσχύνῃ ἡμᾶς ψέγων καὶ νῦν μὲν ἐλέγχων, ὥς γε οἴει, νῦν δ' αὖ πάλιν νουθετῶν· ὦ πίστει καὶ λόγοις ὑπερφέρων, παρ' οἵου δῆτα οἱ ἄθλιοι ἐπικουρίαν ἑαυτοῖς πορίζεσθαι γλίχονται. καίτοι οὐδὲ συγγίνεσθαι τῷ τοιούτῳ ἐχρῆν, οὐδὲ ὅλως αὐτὸν προσφθέγγεσθαι, πλὴν εἰ μή τις ἐν τοῖς ὑπούλοις τούτου ῥήμασι τὴν τοῦ ὀρθῶς βιοῦν ἐλπίδα τοῖς μετρίοις ἀποκεῖσθαι οἴεται. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, πολλοῦ γε δεῖ, τὸ δ' ἀληθές, ὢ τῆς ὑμετέρας ἀνοίας, ὅσοι τούτῳ συναναμίγνυσθε. τίς ἄρα οἶστρος τῆς χαλεπῆς τούτου γλώττης καὶ τῆς ὄψεως ἀνασχέσθαι κατηνάγκασεν;

Εἶεν· ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν ἤδη σὲ βαδιοῦμαι τῷ λόγῳ· ὦ τὴν μὲν ψυχὴν ἄφρον σύ, τὴν δὲ γλῶτταν στωμύλε, ἄπιστε δὲ τὰς φρένας, δὸς δή μοι τοῦ λόγου οὐκ ἀμφιλαφές τι λέγω καὶ ἱππήλατον πεδίον, ἀλλ' οὖν κύκλον γε εὐπερίγραφον, μὴ σαθρὸν μόνον, ἀλλ' ἐρρωμένον τε καὶ στερρὸν τῇ φύσει, ὦ ἀνόσιε δῆτα καὶ κάκιστε καὶ κρυψίνου. ἐξάγομαι γὰρ ταῦτα λέγειν· μᾶλλον δὲ βρόχον ἤδη σοι περιάψας καὶ συμποδίσας τῷ λόγῳ εἰς μέσους σε καταστήσω, ὡς ἂν πᾶς ὁ δῆμος τὴν σὴν καταμάθῃ φαυλότητα. ἐπ' αὐτὸ δὲ πορεύσομαι ἤδη τὸ πρᾶγμα. νενιμμέναι δήπουθέν εἰσιν αἱ χεῖρες·[1] προσίωμεν ταῖς εὐχαῖς· ἐπικάλεσαι δὴ τὸν θεόν. μᾶλλον δὲ μικρὸν ἐπισχών, εἰπέ μοι, ὦ πανοῦργε σύ, τίνα θεὸν ἐπικαλέσῃ πρὸς βοήθειαν; ἀλλὰ γὰρ ἠρεμεῖν οὐ δύναμαι.

ὦ τῶν πάντων ἔχων τὸ κῦρος δέσποτα, ὦ τῆς μονήρους δυνάμεως πάτερ, διὰ τουτονὶ τὸν ἀνόσιον ὀνείδη τε καὶ μώλωπας καὶ μέντοι καὶ τραύματα καὶ ὀδύνας ἡ σὴ ἔχει ἐκκλησία. Ἄρειός σοι τόπον ἤδη προσαρμόζει καὶ μάλα γε εὐφυῶς, ἐφ' οὗ καθιζάνων οἶμαι σύνοδον ἑαυτῷ ἢ παῖδα τὸν Χριστὸν τὸν σὸν τὸν ἐκ σοῦ τὸν τῆς ἡμετέρας ἐπικουρίας ἀρχηγέτην θέσεως νόμῳ περιποιεῖται καὶ ἴσχει. ἐπάκουσον, ἀντιβολῶ σε, τῆς θαυμασίας πίστεως. σὲ τὴν κατὰ τὸν τόπον κινεῖσθαι, δέσποτα, κίνησιν οἴεται. σὲ τῆς ἀφωρισμένης καθέδρας κύκλῳ περιγράφειν τολμᾷ. ποῦ γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ σὴ παρουσία; ἢ ποῦ τὴν σὴν οὐ πάντες ἐνέργειαν ἐκ τῶν ἐπὶ πάντα σου διηκόντων νόμων αἰσθάνονται; πάντα γὰρ αὐτὸς περιέχεις, καὶ ἔξω σου οὔτε τόπον οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐπινοεῖσθαι θέμις. οὕτως ἡ σὴ δύναμις μετ' ἐνεργείας ἐστὶν ἄπειρος. σὺ μὲν δὴ ἐπάκουσον, ὁ θεός, ὑμεῖς δέ, πᾶς ὁ λαός, προσέχετε τὸν νοῦν. ὁ γὰρ ἀναίσχυντος οὗτος καὶ ἀχρεῖος, ὁ ἐπ' ἄκρον μοχθηρίας τε καὶ

1. Πρβλ. Ματθ. 27, 24.

ἀνομίας ὁμοίως ἐληλακὼς εὐλάβειαν σκήπτεται. «ἄπαγε», φησίν, «οὐ βούλομαι τὸν θεὸν ἐγὼ ὕβρεων πάθει δοκεῖν ἐνέχεσθαι.» καὶ διὰ τοῦτο ὑποτίθεμαι καὶ πλάττω θαυμάσιά γε τῇ πίστει, ὡς ὁ θεὸς νεογενῆ καὶ νεόκτιστον οὐσίαν Χριστοῦ ποιησάμενος βοήθειαν ἑαυτῷ παρεσκευάσατο, ὥς γέ μοι δοκεῖ. «ὃ γὰρ ἄν», φησίν, «ἀπ' αὐτοῦ ἀφέλῃς, τούτῳ ἐλάττονα πεποίηκας.» εἶτα, ὦ λυμεὼν καὶ ὀλέθριε, σοὶ τοῦτ' ἔστι πίστις; σὺ καθ' ὑπόθεσιν καὶ πλάσμα λαμβάνεις τὸν τὰ πλάσματα τῶν ἐθνῶν κατακρίναντα, σὺ ἐπείσακτον καλεῖς καὶ ὡς ἐπὶ καθηκόντων ὑπηρέτην τὸν ἄνευ ἐνθυμήσεως καὶ λογισμοῦ τῷ συνυπάρχειν τῇ τοῦ πατρὸς ἀϊδιότητι πάντα διανύσαντα; ἐφάρμοσον νῦν, εἰ δὴ τολμᾷς, ἐφάρμοσον, φημί, τῷ θεῷ καὶ τὸ εὐλαβεῖσθαι καὶ τὸ ἐλπίζειν τὸ ἐκβησόμενον, ἔτι δὲ τὸ ἐνθυμεῖσθαι, τὸ λογίζεσθαι τὸ σκεπτόμενον, ⟨τὸ⟩ γνώμην ἀποφαίνεσθαι καὶ διαρθροῦν καὶ ὅλως τὸ τέρπεσθαι, τὸ γελᾶν, τὸ λυπεῖσθαι. τί τοίνυν φῄς, ὦ τῶν ἀθλίων ἀθλιώτερε, ὦ τῆς κακίας αὐτόχρημα μῆστορ; σύνες δή, εἰ δύνασαι, ὡς ἐν αὐτῇ γέ σου τῇ πανουργίᾳ μοχθηρὸς ὢν ἁλίσκῃ. «ὁ Χριστός», φησί, «δι' ἡμᾶς πέπονθεν.» ἀλλ' ἤδη φθάσας ἔγωγε εἶπον, ὡς μορφῇ σώματος ἀπεστάλη. «ναί», φησίν, «ἀλλὰ δέος μὴ δόξωμεν κατά τι ἐλαττοῦν.» εἶτα, ὦ τῶν θηρίων μεσίτα, ταῦτα λέγων οὐ μαίνῃ καὶ σαφῶς λυττᾷς; ἰδοὺ γὰρ δὴ ὁ κόσμος αὐτὸς μορφή, ἤγουν σχῆμα τυγχάνει ὢν καὶ οἱ ἀστέρες γε χαρακτῆρες προβέβληνται, καὶ ὅλως τὸ πνεῦμα τοῦ σφαιροειδοῦς τούτου κύκλου εἶδος τῶν ὄντων τυγχάνει ὃν καὶ ὥσπερ μόρφωμα. καὶ ὅμως ὁ θεὸς πανταχοῦ πάρεστι. ποῦ τοίνυν εἰσὶν ἐν τῷ θεῷ αἱ ὕβρεις; ἢ κατὰ τί ὁ θεὸς ἐλαττοῦται;

ὦ πατροκτόνε τῆς ἐπιεικείας σύ, λόγισαι δὴ οὖν ἐξ αὐτοῦ τεκμαιρόμενος καὶ ἐνθυμήθητι, εἰ ἁμάρτημα τοῦτ' εἶναι δοκεῖ, τὸ ἐν Χριστῷ παρεῖναι τὸν θεόν. ἐκεῖνος μὲν οὖν κατεῖδε τὴν ἀτιμίαν τοῦ λόγου καὶ τὴν τιμωρίαν οὐ βραδέως ἐπήγαγε. χωρὶς δὲ τούτων καθ' ἑκάστην δήπουθεν ἡμέραν ἁμαρτήματα ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. καὶ ὅμως ὁ θεὸς πάρεστι καὶ τὰ τῆς δίκης οὐχ ὑστερίζει. τί οὖν παρὰ τοῦτο ἐλαττοῦται, εἰ τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς δυνάμεως τὰ πανταχοῦ διαισθάνεται; οὐδέν, οἶμαι. ὁ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου νοῦς διὰ τοῦ θεοῦ· δι' αὐτοῦ πᾶσα διαμονή. δι' αὐτοῦ πᾶσα δίκη. ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ πίστις ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ. ὅλος δὲ θεοῦ νόμος ἐστὶ Χριστός, δι' αὐτοῦ τὸ ἄπειρον ἅμα καὶ ἀτελεύτητον ἔχων.

Ἀλλὰ γὰρ σὺ κατὰ σεαυτὸν ἐννοῶν φαίνῃ, ὦ τῆς μανίας λίαν· περίστρεψον νῦν εἰς τὴν σαυτοῦ ἀπώλειαν τὸ τοῦ διαβόλου ξίφος. ὁρᾶτε δή, πάντες ὁρᾶτε, ὡς γοερὰς ἤδη προΐσχεται φωνὰς τῷ τοῦ ἔχεως ἐνισχημένος δήγματι, ὡς αἱ φλέβες αὐτοῦ καὶ σάρκες τῷ ἰῷ ἐγκατειλημμέναι δεινὰς ἀνακινοῦσιν ὀδύνας, ὡς διερρύηκεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν κατισχνωθὲν—αὐχμοῦ τε καὶ ῥύπου καὶ θρήνων καὶ ὠχριάσεως καὶ φρίκης καὶ μυρίων τε γέμει κακῶν καὶ δεινῶς κατέσκληκεν—ὡς εἰδεχθὲς καὶ κατάρρυπον τὸ τῆς κόμης δάσος, ὡς ὅλος ἡμιθνὴς

καὶ ἐξασθενῶν ἤδη τὸ βλέμμα, ὡς ἄναιμον τὸ πρόσωπον καὶ ὑπὸ μερίμνης ἐκτετηκός, ὡς ὁμοῦ πάντα εἰς αὐτὸν συνδραμόντα, οἶστρος μανία τε καὶ ματαιότης, διὰ τὸ χρόνιον τοῦ πάθους ἄγριόν τε καὶ θηριώδη σε πεποιήκασιν. αὐτίκα οὐδὲ ἐπαισθανόμενος οὗ δὴ κακοῦ τυγχάνει ὢν «αἴρομαι», φησίν, «ὑφ' ἡδονῆς καὶ πηδῶ γε σκιρτῶν ὑπὸ χαρᾶς καὶ πτεροῦμαι.» καὶ πάλιν νεανικῶς γε λίαν «εἶεν», φησίν, «ἀπολώμεθα.» τοῦτο μέν γε καὶ ἀληθές ἐστι· σοὶ γὰρ μόνῳ ἡ κακία τὰς παρ' ἑαυτῆς σπουδὰς δαψιλῶς κεχορήγηκε, καὶ ὃ πολλῆς ἐωνεῖτο τιμῆς, τοῦτό σοι ῥᾷστα δέδωκε. φέρε δὴ νῦν εἰπέ, ποῦ τὰ σεμνά σού ἐστι παραγγέλματα; ἀπόνιψαι δῆτα τῷ Νείλῳ σαυτόν, εἰ οἷόν τε, ὦ ἀτόπου γέμων ἄνθρωπε ἀναισθησίας· καίτοι σύ γε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν τοῖς σεαυτοῦ ἀσεβήμασι διαταράξαι ἐσπούδακας. ἆρα γε συνίης ὡς ἅπαντα ἤδη ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος ἐγὼ ἐξεπίσταμαι; ἀλλὰ γὰρ ἀπορῶ, πότερον μένειν ἢ ἀπιέναι δεῖ· οὔτε γὰρ βλέπειν εἰς τοῦτον ἔτι δύναμαι καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαισχύνομαι, ὦ Ἄρειε δῆτα Ἄρειε. ἡμᾶς μὲν εἰς φῶς κατέστησας, σαυτὸν δὲ εἰς σκότος, ὦ ταλαίπωρε, κατέβαλες. τοῦτό σου τῶν πόνων πέφηνε τὸ τέλος.

Ἀλλ' ἐκεῖσε πάλιν ἐπάνειμι· πλῆθος εἶναι φὴς τῶν περὶ σὲ ἀλωμένων. εἰκός, οἶμαι, καὶ δέχου γε τούτους, δέχου, φημί. λύκοις γὰρ ἑαυτοὺς καὶ λέουσι βρωθησομένους ἐκδεδώκασι. πλὴν ἀλλὰ καὶ τούτων ἕκαστος προσθήκῃ κεφαλαίων δέκα καὶ τελέσμασι τούτων πιεσθεὶς αὐτίκα δὴ μάλα ἱδρώσει, ἐὰν μὴ τὴν ταχίστην ἐπὶ τὴν σωτήριον δραμὼν ἐκκλησίαν τὴν τῆς ἀγάπης εἰρήνην τῷ φίλτρῳ τῆς ὁμονοίας ἐπανέληται. οὐδὲ γὰρ δὴ ὑπὸ σοῦ λοιπὸν ἐξαπατηθήσονται ἐπὶ πονηρᾷ συνειδήσει κατεγνωσμένου, οὐδ' ἀνέξονται τέλεον ἀπολέσθαι ταῖς μιαραῖς σου ζητήσεσιν ἐμπλακέντες. σαφῆ καὶ γνώριμα πᾶσι πρὸς γοῦν τὸν ἑξῆς χρόνον τὰ σά ἐστι σοφίσματα· καὶ μὴν οὐδὲ αὐτὸς ἀνύσαι τι δυνήσῃ, ἀλλὰ μάτην σχηματιῇ, ἐπιείκειάν τε καὶ πραότητα λόγων καθυποκρινόμενος καὶ ἁπλότητος ὡς εἰπεῖν προσωπεῖον ἔξωθεν περιτιθέμενος. μάταιον ἔσται σου τὸ ὅλον τέχνασμα. αὐτίκα γάρ σε ἡ ἀλήθεια περιστήσεται. αὐτίκα σου τὰς φλόγας ὁ τῆς δυνάμεως ὡς εἰπεῖν ὄμβρος ἀποσβέσει. καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἑταίρους καὶ ὁμογνώμονάς σου ἐνόχους ἤδη τῇ βουλῇ γενομένους αἱ τῶν δημοσίων λειτουργημάτων καταλήψονται φροντίδες, ἐάν γε μὴ τὴν ταχίστην ἀποφεύγοντες τῆς πρὸς σὲ συνουσίας τὴν ἀδιάφθορον ἀνταλλάξωνται πίστιν. σὺ δέ, ὁ σιδηρόφρων ἀνήρ, δεῖγμά μοι δὸς τῆς σῆς προαιρέσεως, εἰ σαυτῷ πιστεύεις, καὶ ἔρρωσαι τῷ βεβαίῳ τῆς πίστεως καὶ καθαρὰν ὅλως ἔχεις συνείδησιν. ἧκε πρὸς ἐμέ, ἧκε, φημί, πρὸς θεοῦ ἄνθρωπον. πίστευσον, ὡς ταῖς ἐμαυτοῦ πεύσεσι διερευνήσομαί σου τὰ ἀπόρρητα τῆς καρδίας· κἂν μέν τι μανικὸν ἐνεῖναι δόξῃ, τὴν θείαν ἐπικαλεσάμενος χάριν παραδείγματός σε κάλλιον ἰάσομαι. ἐὰν δὲ ὑγιαίνων τὰ κατὰ ψυχὴν φανῇς, τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐπιγνοὺς

ἐν σοὶ καὶ τῷ θεῷ χάριν εἴσομαι καὶ ἐμαυτῷ τῆς εὐσεβείας συνησθήσομαι.

Καὶ ἄλλῃ χειρί· ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

Διὰ Συγκλητίου καὶ Γαυδεντίου μαγιστριανῶν ἐκομίσθη καὶ ταῦτα, ὅτε Πατέριος ἦν ἔπαρχος Αἰγύπτου, καὶ ἀνεγνώσθη ἐν τῷ παλατίῳ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΑ «ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΝ ΕΡΙΝ» *

1) Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔργον «Θάλεια» τοῦ Ἀρείου σημειωτέον ὅτι πλὴν τοῦ ἐν σ. 89 ὑποσ. 6 ἀποσπάσματος ὑπάρχουν καὶ ἕτερα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀθανασίου εἰλημμένα, ἅτινα ἔχουν συλλεγῇ καὶ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ G. Bardy ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Recherches sur Saint Lucien d'Antioche et son école». Paris 1936 σ. 253-273.

2) Τὸ «βιβλίον μετανοίας», τὸ ὁποῖον ἀπέστειλαν ἐκ τῆς ἐξορίας οἱ Εὐσέβιος Νικομηδείας καὶ Θέογνις Νικαίας δὲν εἶναι νόθον, ὡς ἐν σ. 91 ὑποσ. 6 τῆς εἰσαγωγῆς ἀναγράφεται, ἀλλὰ γνήσιον. Τὸ κείμενον παρατίθεται ἐν σ. 140 τοῦ παρόντος τόμου.

3) Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Συνταγματίου τοῦ Ἀστερίου τοῦ Σοφιστοῦ (ἰδὲ τὰ εἰσαγωγικὰ περὶ τὴν Ἀρειανικὴν ἔριν σ. 92) ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ Μαρκέλλου Ἀγκύρας συνέλεξεν ὁ G. Bardy (ἔνθ' ἀν. σ. 341-354).

Ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀστερίου εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ἡ καλυτέρα ἔκδοσις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Marcel Richard γενομένη (Asterii Sophistae, Commentariorum in Psalmos, quae supersunt, accedunt aliquot homiliae anonymae. Osloae 1956). Εἰς τὸν «Index Asterianus» (Index de l'édition d'Asterius le sophiste établie par Marcel Richard, Osloae 1962) τὸν ὑπὸ τοῦ Eiliv Scard συνταχθέντα ὁ Marcel Richard παραθέτει ὡρισμένας διορθώσεις τοῦ κειμένου (σ. 9-16). Τῆς ἐκδόσεως ταύτης τὸ κείμενον, κατόπιν εὐγενοῦς παραχωρήσεως τοῦ συγγραφέως, παραθέτομεν κατωτέρω μετὰ τὸ πέρας τῆς παρούσης συμπληρωματικῆς εἰσαγωγῆς.

Εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἔργον του ὁ Marcel Richard ποιεῖται λόγον εἰσαγωγικῶς περὶ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἀστερίου τοῦ Σοφιστοῦ γενικῶς (σ. III-IX), ἐν συνεχείᾳ δὲ περὶ τῶν χειρογράφων (σ. IX-XVI), τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἐξηγητικῶν σειρῶν (σ. XVI-XX), τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου (σ. XX-XXVII), τῶν ἐκδόσεων (σ. XXVII-XXX) καὶ τῆς ἐκδόσεως, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐξεπόνησε (σ. XXXI-XXXIII). Σημειωτέον, ὅτι ἤδη ἐν ἔτει 1935 ὁ Μ. Richard εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν εἰς τὴν Revue Biblique (Les homélies d'Asterius sur les psaumes IV-VII Revue Biblique XLIV 1935 p. 548-558) περὶ τῶν ὁμιλιῶν εἰς τοὺς ψαλμοὺς IV-VII τῶν ὑπὸ τὸ

** Κατόπιν τῆς ἐπί τι διάστημα διακοπῆς τῆς ἐκδόσεως τῆς Πατρολογίας καὶ δεδομένου ὅτι μέρος τοῦ τόμου εἶχεν ἤδη ἐκτυπωθῆ, ἐκρίθη ἀπαραίτητος ἡ δημοσίευσις τοῦ συμπληρωματικοῦ καὶ διορθωτικοῦ τούτου σημειώματος.*

ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου (ὁμ. IV ἐκδ. Salavile) καὶ τοῦ Ἀστερίου Ἀμασείας (V-VII Ἔκδ. Cotelier) φερομένων (Migne P.G. 55, 539-544, 40, 389A-404C, 444B-460A, 460A-477A) εἶχεν ἀποδείξει κατόπιν συγκριτικῆς μελέτης ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀστερίου τοῦ Σοφιστοῦ (Ed. Fabricius - Harles, Bibliotheca Graeca t. IXp. 519), καὶ ὁμιλιῶν τοῦ Ἀστερίου Ἀμασείας, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν πρῶτον. Τοῦτο εἶχεν ἰσχυρισθῇ πρὸ τούτου ὁ Bretz (Studien und Texte zu Asterios von Amasea, Texte und Untersuchungen t. XL, I, 1914 σ. 23) χωρὶς ὅμως νὰ στηρίξῃ ἐπαρκῶς τὰ ἐπιχειρήματά του.

Ὁ M. Richard εἰς τὸ ἐν ἔτει 1956 δημοσιευθὲν ἔργον του παραθέτει τὸ κείμενον τριάκοντα καὶ μιᾶς ὁμιλιῶν εἰς τοὺς ἑξῆς ψαλμούς: α', β', γ', δ' (2 ὁμ.), ε', (6 ὁμ.), στ', ζ', η' (4 ὁμ.), θ', ι', ια' (3 ὁμ.), ιβ' (2 ὁμ.), ιγ', ιδ' (2 ὁμ.), ιε', ιη' καὶ δύο ὁμιλίας εἰς τὸ ὀκταήμερον τοῦ Πάσχα (ὁμ. V καὶ VI). Ὡσαύτως παραθέτει ἀποσπάσματα ὑπομνημάτων εἰς τοὺς Ψαλμοὺς τῶν ὑπὸ τῆς σειρᾶς τύπου VI παραδοθέντων καὶ δὴ ψ. α' 1, δ' 1-3, ε' 1-4, στ' 1-2, ζ' 1-2, ι' 2-3, ιδ' 1, ιδ' 4-5, ιε' 4-5, ιστ' 2, ιστ' 3-4, ιζ' 1, ιζ' 5, ιη' 2, ιη' 3 καὶ 5, ιη' 7, ιθ' 2, κ' 2-5, λδ' 1-3, λστ' 1-2, λη' 1, λη' 2, (Asterii Sophistae ... ἔνθ' ἀν. σ. 249-273).

Ἀπαντῶν ὁ M. Richard εἰς τὴν κατηγορίαν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμβιβασθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ θερμοῦ ὑποστηρικτοῦ τοῦ ἀρειανισμοῦ, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει περὶ τοῦ Ἀστερίου ὁ Ἀθανάσιος, πρὸς τὸ μὴ ἀρειανικὸν περιεχόμενον ὡρισμένων ἐκ τῶν προμνημονευθεισῶν ὁμιλιῶν ἀναγράφει, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος γνωρίζει τὸν πρὸ τῆς συνόδου τῆς Νικαίας Ἀστέριον, ἡ δὲ μαρτυρία του δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ νὰ δώσωμεν βάρος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Φιλοστοργίου (Ἐκκλ. Ἱστ. II 15, IV 4) περὶ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀστερίου μετὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (ἔνθ' ἀν. σ. III). Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὰς ὁμιλίας IV καὶ V, εἰς τὸν δ' ψαλμόν, VI εἰς τὸν ε' ψ., XII εἰς τὸν στ' ψ., XIII εἰς τὸν ζ' ψ., XIX εἰς τὸν η' ψ. καὶ XXIX εἰς τὸν ιη' ψαλμόν, αἵτινες ἓν ὁμοιογενὲς σύνολον ἀπαρτίζουσαι συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὰς ἑρμηνείας τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, μολονότι ἤδη ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος δὲν ἐθεωροῦντο ὡς ἔργα τούτου. Ἀμφισβήτησις μόνον εἶχε δημιουργηθῇ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνησιότητα τῶν ὁμιλιῶν VI-XI εἰς τὸν ε' ψαλμ. (M. Richard, R.B. t. XLIV, 1935, σ. 548-558). Ἀλλ' ὁ E. Scard ἀπήντησε διὰ σειρᾶς ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τούτων (Asterios von Amaseia und Asterios der Sophist. Symbolae Osloenses XX, 1940 pp. 86-132), τὰ ὁποῖα οὐδεὶς μέχρι σήμερον κατώρθωσε νὰ ἀνατρέψῃ κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Richard (ἔνθ' ἀν. σ. V).

Ἐκτὸς τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀστερίου ἔχομεν καὶ πανηγυρικοὺς εἰς τὸ ὀκταήμερον τοῦ Πάσχα, οἱ ὁποῖοι

εὑρίσκονται ἀναμεμειγμένοι μετ' αὐτῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ πανηγυρικοὶ οὗτοι ἔχουν ὡς βάσιν κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν τίτλον ἢ τοὺς πρώτους στίχους ἑνὸς ἐκ τῶν ψαλμ. ε', η' ἢ ια', οἱ ὁποῖοι εἶχον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν Πασχάλιον λειτουργίαν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνήθεια νὰ γίνεται κήρυγμα καθ' ἑκάστην τῶν ἡμερῶν τοῦ ὀκταημέρου τοῦ Πάσχα κατηργήθη λίαν ἐνωρίς, πιθανῶς ἤδη τὸν Ε' αἰῶνα, εὐκόλως νοεῖται ἡ συμπερίληψίς των μετὰ τῶν ὁμιλιῶν ἑνὸς ὑπομνήματος εἰς τοὺς Ψαλμούς. Ἡ τοιαύτη συνένωσις ἐξηγεῖται ἀκόμη καλύτερον, ἐὰν ἀποδεχθῶμεν τὴν ταύτισιν τοῦ συντάκτου τῶν ὑπομνημάτων εἰς τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τοὐλάχιστον σημαντικοῦ μέρους τῶν πανηγυρικῶν (ἔνθ. ἀν. σ. III).

Ὑπάρχουν καὶ ὡρισμέναι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ M. Richard δημοσιευθεισῶν ὁμιλιῶν, αἱ ὁποῖαι μετὰ δυσκολίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸν Ἀστέριον. Αὗται εἶναι ἡ ὁμιλία XIV (1η εἰς τὸν ὄγδοον ψαλμόν), ἡ XXIV (2α εἰς τὸν δωδέκατον ψαλμὸν) καὶ ἡ ὁμιλία εἰς τὸν πρῶτον ψαλμόν. Ἡ τελευταία στρέφεται συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ὡς ἄνω ἐρευνητοῦ κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου τῆς Νικαίας. Αὕτη ἔχουσα ὡς βάσιν τὸ θέμα τοῦ πρώτου ψαλμοῦ μετ' ἐπιδεξιότητος χειρίζεται τοῦτο. Ἀντιθέτως ἡ ἀμέσως προηγουμένη μᾶς δίδει ἓν ξηρὸν ὑπόμνημα τοῦ ιβ' ψαλμοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος. Ἐπίσης κατὰ τὸν Richard ἀμφιβόλου γνησιότητος εἶναι ἡ ὁμιλία X, ἡ ὁποία εἶναι ἀπόσπασμα ὑπομνήματος εἰς τὸν ε' ψαλμὸν παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ E. Scard. Ὡρισμέναι ἐπιφυλάξεις ὑπάρχουν καὶ διὰ τὰς ὁμιλ. XXVI καὶ XXVII εἰς τὸν ιδ' ψαλμόν. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν προσβάλλει σαφῶς τὸν Ἄρειον καὶ τὸν Εὐνόμιον (§ 3). Εἶναι δὲ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι μεταγενεστέρα παρεμβολή, καθ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν σοβαροὶ λόγοι ἀναγκάζοντες ἡμᾶς νὰ μὴ ἀποδώσωμεν τὴν ὁμιλίαν εἰς τὸν Ἀστέριον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὁμιλ. XXVII, ἐνῷ τὸ β' μέρος λόγῳ τῆς μετριότητος τοῦ ὕφους δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Ἀστέριον, τὸ α' (1-8) δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοῦτον. (M. Richard ἔνθ' ἀν. σ. VIII).

Σῴζονται ἀκόμη καὶ πλεῖστα ὅσα ἀποσπάσματα. Ἡ ὕπαρξις τούτων δικαιολογεῖται, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου, ὅτι ὁ Ἀστέριος συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὑπεμνημάτισαν ὅλον τὸ Ψαλτήριον (Ἐπιστ. 112,50). Ἡ σειρὰ τοῦ τύπου VI εἰς τοὺς ψαλμοὺς α'—λ' συνταχθεῖσα εἰς τὴν Παλαιστίνην τὸν ϛ' αἰῶνα (Πρβλ. M. Richard σ. XVI) μᾶς διέσωσεν, ὡς εἴδομεν, (σ. 150) πολλὰ ἀποσπάσματα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἀστερίου εἰς τὸ Ψαλτήριον. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ VI σειρὰ εἶναι πηγὴ πλήρους ἐμπιστοσύνης, δεδομένου ὅτι ἔχει διατηρήσει ὡρισμένα ἀποσπάσματα τοῦ Ἀστερίου τοῦ Σοφιστοῦ ὑπὸ τὸ ἀληθὲς ὄνομα τοῦ συγγραφέως των,

᾽Εκτὸς τῶν Ψαλμῶν ὁ ᾽Αστέριος πιθανῶς ὑπεμνημάτισε τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν καὶ τὰ Εὐαγγέλια. ᾽Επίσης εἶναι προφανές, ὅτι ὡς ῥήτωρ ἐξεφώνησε πανηγυρικούς. Μέρος τῶν λόγων του πιθανῶς κρύπτεται εἰς τὸ πλῆθος τῶν ψευδοχρυσοστομείων ἔργων (M. Richard σ. VIII-IX).

Παραλείποντες τὴν περιγραφὴν τῶν χειρογράφων, τῶν ἀποσπασμάτων, τῶν ἐξηγητικῶν σειρῶν καὶ τῶν ἐκδόσεων ἀναφέρομεν ὀλίγα περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου, ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ M. Richard εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἔργον του (σελ. XX-XXVII).

Τὰ ὑπομνήματα τοῦ ᾽Αστερίου εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ἀποτελοῦν ἀξιοσημείωτον σύνολον, τοῦ ὁποίου τὸ μέγεθος καθίστα πρακτικῶς ἀδύνατον τὴν διὰ τῶν χειρογράφων πλήρη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους παράδοσιν τούτων, ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ἡ δυσμενὴς φήμη τοῦ συγγραφέως. ῾Η σύγκρισις τῆς συλλογῆς τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ᾽Αστερίου μετὰ τῶν ἀποσπασμάτων τῆς σειρᾶς τοῦ τύπου VI δεικνύει, ὅτι ἤδη τὸν Ϛ΄ αἰῶνα ἀνεγινώσκοντο τὰ ὑπομνήματα τοῦ Σοφιστοῦ εἰς ἀποσπασματικὴν ἔκδοσιν. Πιθανῶς ταῦτα νὰ μὴ ἦσαν γνωστὰ παρὰ μόνον ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως. ῾Ο συντάκτης ταύτης εἶχεν ὡς κανόνα νὰ μὴ παραθέτῃ συνήθως ἢ τὸ ὑπόμνημα τοῦ τίτλου καὶ τῶν πρώτων στίχων ἑκάστου ψαλμοῦ. Τὸ κατὰ πόσον ἡ ἔκδοσις αὕτη περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ Ψαλτήριον εἶναι ἄγνωστον, δεδομένου ὅτι αἱ πηγαὶ δὲν ἐπιβεβαιοῦν τοῦτο, παρὰ μόνον μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἕκτου ψαλμοῦ.

Γεννᾶται κατὰ ταῦτα τὸ πρόβλημα, κατὰ πόσον ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν εἰσδοχὴν εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν συντετμημένων ὑπομνημάτων τῶν πανηγυρικῶν, τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν μετ᾽ αὐτῶν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μεσαίωνος. ῾Η ἀπάντησις πρέπει νὰ εἶναι καταφατική, ἐφ᾽ ὅσον ὁ συγγραφεὺς τοὐλάχιστον τοῦ πλείστου μέρους τῶν πανηγυρικῶν εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ τῶν ὑπομνημάτων. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σειρὰ τοῦ τύπου VI οὐδένα ἐκ τῶν πανηγυρικῶν παραθέτει οὐδεμίαν δυσκολίαν δημιουργεῖ, καθ᾽ ὅσον τὰ κείμενα ταῦτα ὀλίγον ἐνδιαφέρον εἶχον διὰ τὸν συγγραφέα ταύτης. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ὡρισμένα τμήματα τῆς συλλογῆς ταύτης δὲν εἶναι μεταγενέστεραι προσθῆκαι, ὡς π.χ. ἡ ὁμιλία I, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι παρενεβλήθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπομνήματος τοῦ ᾽Αστερίου διὰ νὰ διορθώσῃ ἔλλειψιν ἑνὸς ἐκ τῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἡ βάσις τῆς χειρογράφου μεσαιωνικῆς παραδόσεως τῆς ὡς ἄνω συλλογῆς. Τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς μορφὴν ἔλαβεν ἡ ἐν λόγῳ συλλογὴ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, ὁ ὁποῖος ἔσχε τὴν ἰδέαν νὰ παραθέσῃ εἰς τὴν συλλογὴν ὑπομνημάτων (καὶ πανηγυρικῶν) τοῦ ᾽Αστερίου, ὑπομνήματα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς Ψαλμοὺς IV-XII καὶ νὰ ἐμφανίσῃ πάντα ταῦτα ὡς ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου. ῾Ο χρόνος τῆς τοιαύτης συνδέσεως δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ καθορισθῇ. Πάντως ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ

Η' αἰῶνος ἡ συλλογὴ εἶχε σχηματισθῆ (M. Richard σ. XX-XXI). Οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου ἀσφαλῶς εἶχον ἀντιληφθῆ, ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου φερόμενα ἔργα δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτόν. Οἱ συλλογεῖς ὅμως τῶν σειρῶν ὀλίγον ἐνδιεφέροντο διὰ τοῦτο.

Τέλος σημειωτέον, ὅτι τὰ ὑπομνήματα καὶ οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι τοῦ Ἀστερίου διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς οὐχὶ ὡς ἀκριβῶς ἦσαν γνωστοὶ κατὰ τὸν Ϛ' αἰῶνα εἰς τὸν συγγραφέα τῆς σειρᾶς τοῦ τύπου VI, ἀλλ' ὡς ἐγνώριζον τούτους οἱ λόγιοι καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου (ἔνθ' ἀν. σ. XXIII).

4) Πλὴν τοῦ ἀποσπάσματος ἐκ τοῦ Συνταγματίου τοῦ Ἀετίου, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ Ἐπιφάνιος (Αἱρ. 76, 11-12), ἀποσπάσματα τοῦ Ἀετίου ἐξεδόθησαν ἐν τῇ «Doctrina Patrum de incarnatione Verbi» (Ἔκδ. F. Diecamp, Münster in Westf. 1907 σ. 311-312), ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐνάτῳ τόμῳ τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne (P.G. 89, 1181) μετ' ἀποσπασμάτων ἄλλων ἀρειανῶν (Ἀρείου, Εὐνομίου Κυζίκου κ.λ.π.), ὡς καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (κεφ. δ' P.G. 32, 73AB).

5) Ἡ Ἔκθεσις πίστεως τοῦ Εὐνομίου Κυζίκου παρατίθεται ἐν τέλει τῶν ἔργων τοῦ Ἀστερίου τοῦ Σοφιστοῦ καὶ τοῦ Ἀετίου. Διὰ τὴν ἀνωτέρω ἔκθεσιν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἔκδοσις τοῦ Fabricius (Bibliotheca Graeca, 8. Hamburgii 1717 σ. 253-260). Ἐπίσης παρατίθεται ἕτερον μικρὸν ἀπόσπασμα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως (ἴδε παρ. 4).

Ὁ Ἀπολογητικὸς τοῦ Εὐνομίου (P.G. 30, 836C-868C) θὰ παρατεθῆ μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου γενομένης ἀναιρέσεως τούτου εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου ἀνδρός.

6) Ὡσαύτως παρατίθεται σύντομος ὁμολογία πίστεως τοῦ Εὐδοξίου Κωνσταντινουπόλεως διαλαμβανομένη εἰς λόγον του «περὶ σαρκώσεως» (Doctrina Patrum.... ἔνθ' ἀν. σ. 64-65), ἓν ἀπόσπασμα τοῦ Λουκίου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα λόγου (ἔνθ' ἀν. σ. 65) καὶ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Εὐνομίου Βεροίης τῆς Θράκης ἐκ τῆς πρὸς Ζώσιμον μοδεράτορα ἐπιστολῆς (ἔνθ' ἀν. σ. 309, 312).

7) Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν ὑπ' ἀριθμ. 15, 17 καὶ 19 ἀποσπασμάτων τῶν περὶ τὴν ἀρειανικὴν ἔριν κειμένων προέρχεται ἐκ μεταφράσεως τοῦ Συριακοῦ γενομένης ὑπὸ τοῦ Eduard Schwartz (εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Schwartz τὰ κείμενα ἀναγράφονται ὑπ' ἀριθμ. 15, 18 καὶ 20).

ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ*

I. ΨΑΛΜΟΣ Α΄

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου ἑρμηνεία εἰς τοὺς ψαλμούς. Ψαλμὸς πρῶτος· Μακάριος[1] ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν.

1. Πάντων τῶν καλῶν κρηπίς ἐστιν ἡ μακαριότης, ἥτις ἐν ψαλμοῖς ἀναγκαίως ἀντὶ στεφάνων προτέθειται, τοὺς αὐτῆς ἐραστὰς πρὸς νῖκος ἀλείφουσα, ἵν' ὁ θέλων ἐν τῷ τέλει γενέσθαι μακάριος φύγῃ μὲν ἐκθύμως τὴν βουλὴν τῶν ἀσεβῶν, εἰς ὁδὸν δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ ἐρείσῃ τὸν πόδα, μηδὲ ἐν καθέδρᾳ λοιμῶν ἀναπαύσηταί ποτε[2]. 2. Ἡ γὰρ βουλὴ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται, ὡς φησὶν Ἡσαΐας[3], αὐτὸν διὰ ταύτης αἰνισσόμενος τὸν διάβολον. Αὕτη γὰρ ἡ βουλὴ τὸν πρῶτον ἠκόνησε φονέα καὶ σπλάγχνων ἀδελφικῶν ἐνέβαλε λήθην καὶ ξυνωρίδα καλῶν διέζευξε φίλτρου καὶ πενθεῖν ἐδίδαξε τοὺς ἀμυήτους λύπης καὶ τὴν ὑετῶν διψῶσαν γῆν κατήρδευσεν αἵμασιν. Ὅθεν αὐτῷ καὶ καρπὸν ἄξιον τὴν κατάραν ἐβλάστησεν. Αἵματι γὰρ μεθυσθεῖσα τὸν τρόμον ἐγέννησε καὶ φόνῳ σπαρεῖσα στεναγμὸν ἀπεκύησεν, ἀξίους τῶν πόνων ἀνατείλασα στάχυας[4]. 3. Ἡ δὲ βουλὴ τῶν εὐσεβῶν ἐστιν ὁ Χριστός, ἥτις εὑρίσκεται καὶ ὁδὸς καὶ καθέδρα[5]· ὁδὸς μὲν ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπάγουσα τὸν πατέρα, καθέδρα δὲ ὡς ἀναπαύων τοὺς ἐσκυλμέ-
2 νους ἐν βίῳ. Δεῦτε γάρ, φησί, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς[6]. Κἀκείνη μὲν ἡ βουλὴ τὸν Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ πωλεῖσθαι συνεβούλευσεν· αὕτη δὲ τὸν πραθέντα βασιλέα ἐδείκνυεν. Ἐκείνη τὸν Παῦλον διώκειν ἐδίδασκεν· αὕτη δὲ τοῦτον κηρύσσειν ἐκέλευσε. Διὸ φευκτέον μὲν ἐκείνην, ταύτην δὲ ζηλωτέον, ἐν τῷ νόμῳ κυρίου ἔχοντας τὸ θέλημα καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετῶντας ἡμέρας καὶ νυκτός[7]. 4. Καὶ τίς ὁ τοιοῦτος νόμος εἰ μὴ ὁ Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ πατρὸς ἀνεκφράστως γεννηθεὶς καὶ οὐκ ἐν πλαξὶ λελαξευμέναις γραφείς; Ἐκ γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ[8]· νόμος μὲν λεγόμενος ὡς τὰ πατρῷα βουλεύματα φέρων ἐν ἑαυτῷ,

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Marcel Richard (Asterii Sophistae, Commentariorum in Psalmos, quae supersunt, accedunt aliquod homiliae anonymae. Osloae MCMLVI). Οἱ εἰς τὸ περιθώριον καὶ ἔναντι τῆς ἐνδείξεως τῶν στίχων παρατιθέμενοι ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς σελίδας τῆς ὡς ἄνω κριτικῆς ἐκδόσεως.

1. στ. 1 α. 2. Πρβλ. στ. 1. 3. Πρβλ. Ἡσ. 26, 19. 4. Πρβλ. Γέν. 4, 12. 5. Πρβλ. Ἰω. 14, 6. 6. Ματθ. 11, 28. 7. Πρβλ. στ. 2. 8. Ἡσ. 2, 3.

λόγος δὲ ὡς ἀχώριστος τοῦ πατρός. Αὐτὸς δέ ἐστι καὶ τὸ *ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων*[1], ὅπερ ὁ πατὴρ ἀμεσιτεύτως εὔκαρπον, πολυφόρον, εὐθαλές, ὑψίκομον, καλλίκλωνον ἀπεγέννησε. 5. Τοῦτο τὸ ξύλον ἡ νύμφη ποθοῦσά φησιν ἐν Ἄισματι τῶν ᾀσμάτων· *Εἶπον· Ἀναβήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι καὶ κρατήσω τῶν κλάδων αὐτοῦ*[2], φοίνικα μὲν αὐτὸν καλοῦσα διὰ τὸ εἰδεχθὲς μὲν τῆς σαρκὸς κάτω, εὔκαρπον δὲ τῆς θεότητος ἄνω. Τούτου τοῦ ξύλου τὴν βρῶσιν παραιτησάμενος ὁ Ἀδάμ, τῇ ἐναντίᾳ περιπέπτωκεν· ἡμεῖς δέ, τὰ νῦν μυστικῶς ἐσθίοντες ἀπ' αὐτοῦ, τὴν παράβασιν ἐξορίζομεν. Ξύλον γὰρ ζωῆς ἐστιν ὁ Χριστός, ξύλον θανάτου ὁ διάβολος. Ἐκεῖνος μὲν ἐκ παραδείσου τὸν ἄνθρωπον ἐκβάλλει, οὗτος δὲ τὸν ληστὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγει. Κλάδους γὰρ ἔχει τοὺς ἀποστόλους, καρποὺς τοὺς σῳζομένους, φύλλων κόμην τοὺς λόγους, ῥίζαν τὸ βάπτισμα, γεωργὸν τὸν πατέρα, ὅστις αὐτὸν καὶ ἄνω καὶ κάτω δίχα μεσίτου ἀπέτεκε.

6. Θέλεις ἰδεῖν καὶ τὸν τούτου καρπὸν ὃν ἔδωκεν ἐν καιρῷ αὐτοῦ[3]; Βλέπε τοῦτον σταυρούμενον καὶ τὴν πλευρὰν νυχθεῖσαν αὐτοῦ, ἥτις 3 αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέβλυζεν, εἰς ὑποτύπωσιν μὲν τοῦ μαρτυρίου τὸ αἷμα, εἰς σύμβολον δὲ βαπτίσματος τὸ ὕδωρ. Ἐπειδὴ γὰρ πλευρὰ νυχθεῖσα τὸν Ἀδὰμ ὑπεσκέλισεν, ἀναγκαίως καὶ πλευρὰ νυχθεῖσα τοῦτον ἀνεγέννησε. Ξύλον ὑγρὸν τὸν ἕνα κατέβαλε· ξύλον δὲ ξηρὸν τὸν κόσμον ἀνώρθωσεν. Ἡ βρῶσις ἐκείνου τὸν θάνατον ἔτεκεν· ἡ βρῶσις δὲ τούτου τὴν ζωὴν ἀνεβλάστησε. Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνου ἐλέχθη τὸ *Οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ*[4]· περὶ δὲ τούτου· *Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος*[5]. 7. Ὡραῖός ἐστιν ὡς μῆλον, ἡδὺς ὑπάρχει ὡς οἶνος, κατάκαρπος ὡς ἐλαία, πολύκευθος ὡς ῥόα, πολύκαρπος ὡς φοῖνιξ, πέπειρος ὡς βότρυς. *Γεύσασθε καὶ ἴδετε*[6]. Σταυρικός ἐστιν ὁ καρπός· ἤνθησεν ἐν πατριάρχαις, ἐκύπρισεν ἐν προφήταις, ἔδωκεν ὀσμὴν ἐν τῇ ἐλεύσει, ὡρίμασεν ἐν τῷ πάθει, ἐσθίεται μετὰ τὴν ἀνάστασιν. *Γεύσασθε οὖν καὶ ἴδετε*[7] πῶς ἡδύς ἐστι, πῶς στερεός, πῶς πέπειρος, πῶς εὐανθής, πῶς πάσης ὡραιότητος ἀνάπλεως. 8. Τοῦτον τὸν καρπὸν ἀποδρεψώμεθα καὶ ἡμεῖς. Καὶ γὰρ παντάπασιν ἄλογον τοὺς μὲν εἰς ἀναίσθητον εἰσιόντας ἀμπελῶνα ἀπλήστως ἐξ ἑκάστης ἀμπέλου συλλέγειν τὸ χρήσιμον, ὀφθαλμῶν ἐπιθυμίᾳ προθύμως συντρέχοντας, ἡμᾶς δὲ εἰς τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον ἐμβεβηκότας παράδεισον, ὅπου ἡ μονογενὴς ἄμπελος ἀποστολικὰ διατείνασα κλήματα καὶ βότρυας πατριαρχικοὺς φέρουσα, μὴ συλλέγειν ἀπλήστως τὰ χρήσιμα, καίτοι τῆς ἀμπέλου μᾶλλον ἐν τῷ τρυγᾶσθαι πλημμυρούσης. 9. Τρύγα τοίνυν ἀκορέστως, μὴ βλάπτων τὴν ἄμπελον· καὶ πᾶσι γὰρ ἀρκέσει, καὶ τὸ πλῆρες

1. στ. 3 α. 2. Ἆσμ. 7, 9. 3. Πρβλ. στ. 3 β. 4. Γέν. 2, 17. 3, 3. 5. Ψαλμ. 33, 9. 6. ἔνθ' ἀν. 7. ἔνθ' ἀν.

4 καθέξει καὶ κόσμον κορέσει καὶ καρπὸν οὐκ ἐκλείψει. Πηγὴ γὰρ ἀγαθῶν οὖσα, κενουμένη πλημμυρεῖ, ὅλον διδοῦσα καὶ ὅλον κατέχουσα, ἥτις καὶ νῦν ἡμᾶς εὐφραίνει καὶ τότε δοξάσει ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

II. ΨΑΛΜΟΣ Β'

Εἰς τὸν δεύτερον ψαλμόν· Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά[1];

1. Ὥσπερ ὁ τοξεύων τὸν ἥλιον καὶ λιθάζων τὸν οὐρανὸν κενῷ καὶ ματαίῳ πράγματι ἐπιχειρεῖ, πᾶς δὲ βλέπων αὐτὸν ἢ στενάζει ἢ γελᾷ, στενάζει ὡς κατὰ ἁμαρτάνοντος, γελᾷ ὡς κατὰ μεθύοντος, ὅτι γῆ ὑπάρχων πολεμεῖ τὸν οὐρανόν, ὅτι ὁ πηλὸς τῷ πλάστῃ ἀντίκειται, ὅτι ὁ χόρτος πυρὶ ἀντιμάχεται, κατὰ τὸ Πᾶσα σὰρξ χόρτος[2], καὶ Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον[3], οὕτως ὁ μακάριος προφήτης, θεασάμενος τῷ πνεύματι 'Ιουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ τὰ ἔθνη πολεμοῦντας τῷ Χριστῷ καὶ ὡς κατὰ ἀνθρώπου ὁπλιζομένους τοῦ ἑαυτῶν ποιητοῦ, ἔλεγε στενάζων διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό[4]. 2. Κατὰ τίνος; Εἰπὲ ταχέως, ἵνα φοβηθῶσιν οἱ ἀκούσαντες.
5 Κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ[5]· τὸ ποίημα κατὰ τοῦ ποιητοῦ, τὸ πλάσμα κατὰ τοῦ πλάστου, ὁ πηλὸς κατὰ τοῦ κεραμέως, ὁ χόρτος κατὰ τοῦ πυρός. Εἶδες πόλεμον τυφλῶν; Εἶδες μάχην ἄμικτον; Ὥσπερ γὰρ ὁ τυφλὸς μιᾷ ῥάβδῳ μάχεται καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι, δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ καὶ ὀφθαλμὸν ὁδηγὸν οὐκ ἔχων τῇ δεξιᾷ σφάλλεται, οὕτω ποτὲ 'Ιουδαῖοι καὶ Ἕλληνες καὶ τὰ ἔθνη, ἀπιστίᾳ τυφλώττοντες, τοὺς προφήτας καὶ τὸν Χριστὸν ὁμοίως ἐπολέμησαν. 3. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοί[6], βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, ἅρμα κακίας ὑπὸ διαβόλου ἡνιοχούμενον; 'Ερωτᾷ δὲ ὁ προφήτης, οὐχ ἵνα παρ' αὐτῶν μάθῃ, ἀλλ' ἵνα ἐσφαλμένους ἐλέγξῃ ἢ ἀναιδευομένους πομπεύσῃ, ἢ ἵνα μὴ ἔχοντάς τι λαλῆσαι ἢ ἀποκριθῆναι ἐλέγξῃ ὡς κακοποιούς. Ὅτε γὰρ τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοί, βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντες, τὰ τέσσαρα τάγματα ταῦτα, τὸν τῶν τεσσάρων περάτων θεὸν ἐσταύρωσαν, ἐσταύρωσαν δὲ ὅτι ἠνέσχετο ὁ σταυρούμενος, τότε ἐφρύαξαν. 4. Τοῦτο γὰρ σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες· Δέσποτα, σὺ ὁ θεὸς ὁ ποιήσας

---

1. στ. 1. 2. 'Ησ. 40, 6. 3. 'Εβρ. 12, 29. 4. στ. 1-2 αβ. 5. στ. 2 γ. 6. στ. 1 α.

τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου στόματος Δαυὶδ παιδός σου εἰπών· Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ[1]. Εἶτα, τίνες οὗτοι, ἑρμηνεύοντες λέγουσι· Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν ὃν ἔχρισας, Ἡρῴδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραήλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε γενέσθαι[2]. Ἃ οὖν οἱ ἀπόστολοι ἡρμήνευσαν πρόσωπα,
ταῦτα ἄλλως ἑρμηνευθῆναι ἀδύνατον. 5. Ἀλλά τις ἐρεῖ· Ναί, ἰδοὺ τὰ 6
ἔθνη καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ φανεροῖ ὅτι, Χριστοῦ σταυρουμένου, Ἰουδαῖοι καὶ οἱ στρατιῶται καὶ ἡ κουστωδία συνέδραμον. Διὰ τί οὖν πληθυντικῶς εἰρημένου Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν[3], οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ ἕνα βασιλέα, τὸν Ἡρῴδην, καὶ ἐπὶ ἕνα ἄρχοντα, τὸν Πιλᾶτον, τὸ ῥητὸν ἥρμοσαν εἰπόντες· Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἡρῴδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος[4]; Μὴ Ἡρῴδης οἱ βασιλεῖς; Μὴ Πιλᾶτος οἱ ἄρχοντες; 6. Ἀλλ' οὐκ ἐσφάλησαν οἱ ἀπόστολοι ἑρμηνεύσαντες οὕτω· μετὰ γὰρ τοῦ βασιλέως Ἡρῴδου καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς ἁμαρτίας διάβολον ὑπέδειξαν, καὶ μετὰ τοῦ ἄρχοντος Πιλάτου τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τῶν δαιμόνων ἐσήμαναν, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος· Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι[5], καὶ πάλιν· Οὐ γάρ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας[6]. Ἐπειδὴ γὰρ θεὸς ἐν σαρκὶ ἦν ὁ σταυρούμενος, καὶ ὁ ἀόρατος ἐν τῷ ὁρωμένῳ ὑβριζόμενος, οἱ δαίμονες μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ἄσαρκοι μετὰ τῶν σαρκικῶν κατ' αὐτοῦ συνήχθησαν. 7. Θέλεις ἰδεῖν βασιλεῖς καὶ ἄχοντας συναχθέντας κατὰ τοῦ Χριστοῦ; Ὅτε ὁ Χριστὸς ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, τότε ὁ ἀρχιδαίμων συνήγαγε πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν στιγμῇ χρόνου[7]. Καὶ μετὰ πάντων ὤφθη, ἵνα μετὰ πάντων ἀφαντωθῇ· καὶ ἐπὶ πάντων ἐπάλαιεν, ἵνα ἐπὶ πάντων πέσῃ καὶ ἡττηθῇ. Ὡς ἐποίει ὃ οὐκ ᾔδει,
καὶ ἔπαθεν ὃ ἠγνόει· καὶ ὁ ἔμπροσθεν προσκυνεῖσθαι ζητῶν ὀπίσω ἐρ- 7

---

1. Πράξ. 4, 24-26. 2. Πράξ. 4, 27-28. 3. στ. 2 αβ. 4. Πράξ. 4,27. 5. Ρωμ. 6, 12. 6. Ἐφ. 6, 12. 7. Πρβλ. Ματθ. 4, 8. καὶ Λουκ. 4, 5.

ρίπτετο ἀκούων· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ[1]· γέγραπται γὰρ ὅτι ⟨...⟩ ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ὁ διάβολος ἄχρι καιροῦ[2], τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ ἐπιτηρῶν. 8. Ὅτε οὖν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους ἔφθασε, τότε οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ δαίμονες καὶ ὁ ἀρχέκακος μετὰ Ἡρῴδου καὶ Πιλάτου κατὰ τοῦ Χριστοῦ συνήχθησαν. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό[3]. Πότε; Ὅτε οἱ δισχίλιοι δαίμονες καὶ ὁ λεγεὼν εἰς ἕνα ἄνθρωπον εἰσελθόντες ᾤκησαν[4]. Τὸ οὖν Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, ἀντὶ τοῦ Διὰ τί ὑπερηφανίαν καὶ ὀφρύωσιν τὰ ἔθνη ἐφόρεσαν; Ποῖα ἔθνη καὶ λαοί; Καὶ πότε μάλιστα ἐμελέτησαν κενά[5]; Ὅτε Ἰουδαῖοι καὶ τὰ ἔθνη, Ἡρῴδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος καὶ ἡ κουστωδία καὶ οἱ στρατιῶται, ὡς νεκρὸν ἐτήρουν τὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐν νεκροῖς ἐλεύθερον[6]. Ζῶντι ἐπολέμησαν καὶ ὑπὸ νεκροῦ ἡττήθησαν. 9. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[7]; Ἵνα τί; Νεκρὸν τηρῆσαι οὐκ ἴσχυσαν, νεκρὸν λεγόμενον, θεὸν δὲ φαινόμενον, ὅτε τὸν λίθον ἐσφράγισαν καὶ τὴν πέτραν οὐκ ἐκράτησαν; Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[8]; Τὴν θήκην ἠσφαλίσαντο καὶ τὴν ἐνθήκην οὐ κατέσχον. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[9]; Ὁ γὰρ θάνατος, τότε κρατῶν τὴν ἀνάστασιν, ἠτόνησε καὶ ὁ τάφος, παρακαταθήκην τὸ σῶμα λαβών, φοβηθεὶς ὅτι τὸν θησαυρὸν τοῦ πατρὸς ὑπεδέξατο, τὴν παρακαταθήκην μετὰ φόβου ἀπέδωκεν. 10. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[10]; Καὶ στρατιῶται μὲν τὸν λίθον ὡς λίθοι ἐφύλαττον· ἄγγελοι δὲ τὸ μνημεῖον θεοῦ τάφον ἔδειξαν. Ὥσπερ γὰρ ἰδιώτου τάφον στρατιῶται
8 οὐ φυλάττουσιν, οὕτως ἀνθρώπου τάφον οὐ τηροῦσιν ἄγγελοι. Οὐδὲ γὰρ τὸν Χριστὸν ἐτήρουν τὸν ἤδη ἀναστάντα, ἀλλὰ διὰ τρία ταῦτα τῷ τάφῳ οἱ ἄγγελοι παρέμενον. Πρῶτον, ἵνα δείξωσιν ὅτι θεὸς ὁ ταφείς, ὡς οὐρανῷ τῷ τάφῳ παρέμενον. Δεύτερον, ἵνα τὴν ἀνάστασιν ταῖς γυναιξὶν εὐαγγελίσωνται λέγοντες· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη[11]. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἶπον ταῖς γυναιξὶν οἱ ἄγγελοι, εἶχον ἐκεῖναι ἀγνοοῦσαι θυμιᾶν τὸν τάφον τὸν μηδὲν κατέχοντα καὶ τιμᾶν τὸν λίθον τὴν πέτραν οὐκ ἔχοντα καὶ μυρίζειν τὸν θάλαμον, τοῦ νυμφίου μὴ παρόντος, καὶ ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι τῆς ἀναστάσεως. 11. Τρίτον, διὰ τοῦτο οἱ ἄγγελοι τῷ τάφῳ παρέμενον, ἵνα πᾶσαν ἐπιβουλὴν καὶ ῥαδιουργίαν ἀποσκεδάσωσιν, ἵνα μὴ ἀκούσαντες οἱ Ἰουδαῖοι ὅτι ἀνέστη Χριστός, ἄλλον νεκρὸν ἐν τῷ τάφῳ ἀποθῶνται καὶ μεθ'

---

1. Ματθ. 4,10. Πρβλ. Λουκ. 4,8. 2. Λουκ. 4,13. 3. στ. 2. 4. Πρβλ. Μάρκ. 5, 9 καὶ 13. 5. Πρβλ. στ. 1. 6. Πρβλ. Ψαλμ. 87,5. 7. στ. 1α. 8. ἔνθ' ἀν. 9. ἔνθ' ἀν. 10. ἔνθ' ἀν. 11. Λουκ. 24, 5-6.

ἡμέρας εἴπωσι· Τί πλανᾶσθε, νομίζοντες ὅτι ἀνέστη Χριστός; Ἰδοὺ
ὁ τάφος μαρτυρεῖ ὁ κατέχων τὸν νεκρὸν ὃν ὁρᾶτε ὡς ἀναστάντα
Χριστόν· φάντασμά ἐστι καὶ πλανᾷ ὑμᾶς. Ὑμᾶς καλοῦμεν κριτάς·
οὐχὶ ἐν καινῷ μνημείῳ τὸν Ἰησοῦν ἔθαψαν; Ἐρευνήσατε τὸν τάφον·
ἐὰν μὴ ἔχῃ τὸν νεκρόν, ἀνέστη, ὡς λέγουσι. 12. Καὶ μή σοι ἄπιστον
φανῇ τὸ λεγόμενον· οἱ γὰρ τοῖς στρατιώταις ἀργύρια ἱκανὰ δόντες,
ἵνα εἴπωσιν ὅτι οἱ μαθηταὶ τὸν Ἰησοῦν ἔκλεψαν[1], οὐκ ἂν ἄλλον
νεκρὸν θάψαι ἐν τῷ τάφῳ ᾤκνησαν, εἰ συνεχωρήθησαν, καὶ φάντασμα
ἢ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα τὸν ἀναστάντα εἰπεῖν. Ἀλλ' ὑφ' ἑαυτῶν προε-
δόθησαν εἰπόντες ὅτι ἐκλάπη. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο Ἰουδαῖοι διεφήμισαν,
ὡς παρὰ πλειόνων ἤκουσαν ὅτι ἀνέστη καὶ ἐφάνη πολλοῖς, ὅτι πνεῦμα 9
φαντάζει, ἀλλ' οὐκ ἀνέστη Χριστός, ὅτι ἐκλάπη τὸ σῶμα, οὐκ ἠγέρθη
ὁ ταφείς, οὐκ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγεν ὁ κύριος·
Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι αὐτὸς ἐγώ
εἰμι, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει
καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα[2]. Διὰ ταῦτα οἱ στρατιῶ-
ται καὶ οἱ ἄγγελοι τὸν τάφον ἐφύλαττον. 13. Καὶ μηδένα ξενιζέτω
ὅτι τὸν προκείμενον ψαλμὸν τῇ ἀναστάσει Χριστοῦ ἡρμόσαμεν·
ἀποστολικῷ γὰρ κανόνι ἠκολουθήσαμεν καὶ τὴν Παύλου ἑρμηνείαν
ὡς νόμον κατέχομεν. Παῦλος λέγει ἐν ταῖς Πράξεσι· Καὶ ἡμεῖς
ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέ-
ρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ
θεὸς πεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν
ἀναστήσας Ἰησοῦν. Καὶ μνημονεύσας τῆς Ἰησοῦ ἀναστά-
σεως τὸν προκείμενον ψαλμὸν ἔλαβεν εἰπών· Ὡς καὶ ἐν τῷ
ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· Υἱός μου εἶ
σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε[3]. Ὡς ἐκ παρθένου
ἄσπορον οὕτως ἐκ τάφου ἄφθορον· Οὐδὲ γὰρ ἡ σὰρξ
αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν[4]. Ἐντεῦθεν παλιγγενεσία λέγεται
ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. 14. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἡ ἐκκλησία ὁρῶσα Ἕλληνας
πολυθεΐαν ἀσκοῦντας λέγει· Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[5];
Οἱ Ἕλληνες τὰ στοιχεῖα θεοὺς ὀνομάσαντες, τὴν μὲν γῆν Δήμητραν,
τὸ δὲ ὕδωρ Ποσειδῶνα, τὸν δὲ ἀέρα Ἥραν, τὸ δὲ πῦρ Ἥφαιστον,
τὸν δὲ ὑετὸν Δία ὀνομάσαντες. Εἰ γὰρ τὰ στοιχεῖα θεοί, πῶς ἀλλήλοις
μάχονται; Πῶς δὲ εἰς τὸν καθ' ἑαυτῶν πόλεμον ὁπλίζονται; Τὸ γὰρ
ὕδωρ τῷ πυρί ἐστι πολέμιον, τὸ δὲ πῦρ τοῦ ὕδατος φθορὰ καὶ δαπάνη.
Καὶ ὥσπερ ἐν ταῖς πολεμικαῖς παρατάξεσιν, ὅπου ἡ ὑπερβάλλουσα 10
δύναμις, ἐκεῖ ἡ νίκη σκιρτᾷ, οὕτως ἐν τῇ μάχῃ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδα-
τος, ὅπου τὸ πλεῖον, ἐκεῖ τὰ ἐπινίκια. Ἡ δὲ γῆ ἀέρι ψυχρῷ μαστίζεται·
ὁ δὲ ἀὴρ ὑπὸ τῶν τῆς γῆς ἀναθυμιάσεων λοιμικὴν νόσον ἐνδύεται.

---

1. Πρβλ. Ματθ. 28, 12-13. 2. Λουκ. 24, 30. 3. Πράξ. 13, 32-33. Πρβλ. Ψαλμ. 2, 7. 4. Πράξ. 2, 31· Πρβλ. Ψαλμ. 15, 10. 5. στ. 1α.

Εἰ οὖν θεοὶ τὰ στοιχεῖα, τίς εἶδε θεοὺς πολεμοῦντας ἑαυτοῖς; Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά[1]; Καὶ ἐν μὲν τῇ δημιουργίᾳ τὰ τῇ φύσει πολέμια φιλίαν ἠσπάσαντο καὶ κόσμον ἀπήρτισαν, νεύματι δημιουργῷ πειθόμενα· ἐν δὲ τῇ καθόλου προνοίᾳ ἑαυτῶν εἰσι πολέμια, τὴν ἄθεον πολυθεΐαν ἐλέγχοντα, ἵνα πάντες μάθωμεν ὅτι τὰ πολεμοῦντα καὶ πολεμούμενα θεοὶ εἶναι οὐ δύνανται. 15. Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά[2], αἱρετικοὶ τὰς γραφὰς πατήσαντες καὶ ἔργα στοιχείων ὡς νόμου προφέροντες. Καὶ τίνες εἰσὶν οἱ λέγοντες ταῦτα; Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ οἱ ἀπόστολοι. Περὶ τίνων λέγουσι; Περὶ Ἡρῴδου καὶ Πιλάτου καὶ Ἰουδαίων καὶ στρατιωτῶν, τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν. Τίς τούτου μάρτυς; Ἡ βίβλος τῶν Πράξεων. Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταῦτα εἶπον, ὁ μὲν χρηματίζων, ὁ δὲ προφητεύων, οἱ δὲ τὸ πέρας τῆς προφητείας βλέποντες, ἄκουσον ὅτε Πέτρος καὶ Ἰωάννης τὸν χωλὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἰάσαντο καὶ ὡς ἱερόσυλοι ἀνεκρίνοντο· Ἀπολυθέντες ἦλθον πρὸς τοὺς συναποστόλους, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν θεὸν λέγοντες· Δέσποτα, σὺ ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου στόματος Δαυὶδ παιδός σου εἰπών· Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς[3]. Εἶδες πῶς τὸ πνεῦμα καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶπον τὰ προκείμενα; 16. Παρέστησαν οἱ
11 βασιλεῖς τῆς γῆς[4]. Ποῖοι βασιλεῖς; Καὶ μὴ μόνος Ἡρῴδης αὐτὸν ἐν τῷ πάθει ἀνέκρινεν; Πέντε βασιλεῖς κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ παρέστησαν· πρῶτος ὁ διάβολος, δεύτερος ὁ θάνατος, τρίτος ἡ ἁμαρτία, τέταρτος ὁ Ἡρῴδης, ὁ δι' αὐτὸν φονεύσας τὰ νήπια, καὶ πέμπτος ὁ ἄλλος Ἡρῴδης, ἐφ' οὗ τὸ πάθος ὑπέμεινεν. Ἐπεὶ οὖν πεντὰς βασιλέων καὶ πεντάπολις κακὴ κατὰ τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως ἐπανέστησαν, παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς[5]. Ὅτι δὲ ὁ Σατανᾶς ἀλλότριον ὄνομα φορῶν καὶ ὡς δραπέτης δεσποτικὸν ὄνομα ἐνδυσάμενος βασιλεὺς ἐλέχθη, ἄκουσον. Ὅτε ὁ κύριος τοὺς δαίμονας ἐδίωξε καὶ τοὺς δαιμονιῶντας ἐθεράπευσεν, οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον· Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια[6]. Εἶτα ὁ κύριος· Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται. Καὶ ἐπάγει. Εἰ οὖν καὶ ὁ Σατανᾶς

---

1. στ. 1. 2. στ. 1 β. 3. Πράξ. 4, 23-26. 4. στ. 2 α. 5. ἔνθ' ἀν.
6. Λουκ. 11, 15.

ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη, πῶς σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ[1]; Βασιλείαν δὲ αὐτοῦ εἰπών, βασιλέα λεγόμενον ἔδειξεν. 17. Ὅτι δὲ βασιλεὺς καὶ ὁ τῆς ἀσεβείας θάνατος, Παῦλος λέγει· Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως[2]. Ὅτι δὲ καὶ ἡ κακοποιὸς ἁμαρτία βασιλεύς· Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι[3]. Ὅτι δὲ καὶ ὁ νηπιοκτόνος Ἡρῴδης βασιλεύς, γέγραπται· Ἀκούσας δὲ Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ[4]. Πέμπτος ὁ ἄλλος Ἡρῴδης. Ὅτι δὲ ἀποθανόντος τούτου τοῦ Ἡρῴδου καὶ Ἀρχελάου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ βασιλεύσαντος, μετὰ τὸν Ἀρχέλαον ἄλλος Ἡρῴδης ἐβασίλευσε, γέγραπται· Ἤκουσε δὲ Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ[5]. Ἐπεὶ οὖν πεντὰς βασιλέων κατὰ τοῦ μονογενοῦς βασιλέως ὡμονόησαν, παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν[6]. 18. Οἱ 12
ὁδηγοὶ τοῦ βίου, οἱ οἰκοδόμοι τῶν πραγμάτων, οἱ κανόνες τῆς πολιτείας, οἱ ἰατροὶ τῆς ζωῆς συνήχθησαν, διαβολικὴν σύναξιν ἐπιτελοῦντες. Συνήχθησαν, ἐκκλησίαν πονηρευομένων συγκροτοῦντες[7]. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά[8]; Τὸν βασιλέα ὡς ἰδιώτην ἄνθρωπον ἔδοξαν ταπεινοῦν, ἀλλ' ἰδοὺ ὁ σταυρωθεὶς ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ τοῦ κόσμου ἐβασίλευσεν. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[9]; Τὸν ὀφθαλμὸν τῆς τῶν θαυμάτων πηγῆς ἐνόμισαν πηροῦν, ἀλλ' ἡ πηγὴ εὐδρόμους ἔχουσα τοὺς ῥύακας θαύματα διὰ τῶν ἀποστόλων τῷ κόσμῳ ἀνώμβρησεν. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη[10]; Θνητοὶ ὄντες τὸν ἀθάνατον ποιητὴν ἠθέλησαν ἀνελεῖν. 19. Ἵνα τί ὠφελήσωσι, καὶ πότε ἀνθρώπου χεὶρ δύναται ἀντιπατάξασθαι θεῷ; Κἂν γὰρ παθεῖν ἠνέσχετο, ἀλλ' οὐκ ἀπέβαλε τὴν θεϊκὴν δύναμιν. Κἂν ἐπὶ ξύλου ἐκρέματο, ἀλλ' οὐρανὸν καὶ γῆν ὑπεστήριζε. Κἂν μετὰ λῃστῶν ἐκρέματο, ἀλλ' ὑπὸ ἀγγέλων ἐθαυμάζετο. Κἂν ὑπὸ Ἰουδαίων ὠνειδίζετο, ἀλλὰ πατρὶ τὸ πνεῦμα παρέθετο. Κἂν ἐν μνημείῳ ἐθάπτετο, ἀλλὰ τοῦ ᾅδου τὰ ταμεῖα ἐκένωσε. Κἂν δεσμὰ νεκρῶν ἐφόρεσεν, ἀλλὰ τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου διέρρηξεν. Κἂν ὑπὸ ἀπίστων κατακέκριται, ἀλλὰ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν ἔρχεται. Τί οὖν ὠφέλησαν οἱ ἀσεβεῖς, ἄνθρωποι ὄντες καὶ θεῷ μαχόμενοι; 20. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά[11]; Κἂν γὰρ σταυρὸν ἐδέξατο, ὦ Ἰουδαῖοι, μὴ ἀδυναμίαν τὸ πρᾶγμα νομίσητε, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τῇ μακροθυμίᾳ θαυμάσατε. Ὁ γὰρ λόγῳ ξηράνας συκῆν καὶ τὴν γυναῖκα

---

1. Λουκ. 11, 17-18. 2. Ρωμ. 5, 14. 3. Ρωμ. 6, 12. 4. Ματθ. 2, 3. 5. Ματθ. 14, 1. 6. στ. 2 αβ. 7. Πρβλ. Ψαλμ. 25, 5. 8. στ. 1. 9. στ. 1 α. 10. ἔνθ' ἀν. 11. στ. 1.

τοῦ Λὼτ ἀποστηλώσας ἠδύνατο μόνῳ τῷ βλέμματι χαῶσαι ὑμᾶς μετὰ καὶ τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐκ ἐποίει τοῦτο, ἵνα μὴ χαρῇ ὁ διάβολος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀνθρώπων εὐφραινόμενος. 21. Καὶ ἄλλως δέ,
13 ἐπειδὴ σωτὴρ ἐπεδήμησε καθολικός, οὐκ ἡγήσατο δίκαιον παραυτὰ τιμωρῆσαι τοὺς κακόφρονας. Εἰ γὰρ τὸ τῆς οἰκουμένης χειρόγραφον τότε ἀνετρέπετο, πῶς εἶχον τότε λογοθετεῖσθαι οἱ ὑπεύθυνοι; Καὶ ὥσπερ βασιλεὺς ἑορτὴν πάνδημον ἐπιτελῶν ἀπολύει μὲν τοὺς ἐν φυλακῇ, κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ὥραν οὐδένα ἁμαρτάνοντα εἰς αὐτὸν θανατοῖ, οὕτως ὁ Χριστὸς τὴν πάνδημον ἑορτὴν τοῦ πάθους ἐπιτελῶν καὶ ἀπάθειαν κόσμῳ βραβεύων, οὐ μόνον τοὺς ὑπαιτίους ἀπέλυσεν, ἀλλὰ καὶ παραυτὰ τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ὤλεσεν. Ὥσπερ γὰρ οἱ παρ' ἡμῖν ἄρχοντες κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν οὐδένα μὲν πλήττουσι, τοὺς δὲ φυλακαῖς δεσμίους ἀπολύουσι, τοῦτο προλαβὼν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. 22. Ἀλλ' ἐρεῖς· Καὶ οὐκ ἀπέλαβον τὰς ἑαυτῶν κολάσεις οἱ σταυρώσαντες τὸν Χριστόν; Οὐκ ἀπώλεσαν τὴν πόλιν; Οὐ πυρίφλεκτος γέγονεν αὐτοῖς ὁ ναός; Οὐ μυριάδες ἀναρίθμητοι ὤλοντο ἐξ αὐτῶν; Πῶς οὖν λέγεις· Οὐκ ἐπεξῆλθε τοῖς σταυρώσασιν; Ἀλλ' εἰ μὲν παραυτὰ ἢ μετὰ βραχὺ ἐπολιορκήθη Ἱερουσαλήμ, καλῶς ⟨ἂν⟩ ἀντέλεγες. Εἰ δὲ μετὰ πολλοὺς ἐνιαυτοὺς ἐκολάσθησαν, μὴ μέμψῃ τὸν κολάσαντα, ἀλλὰ μέμψαι τοὺς ἐν τοσούτοις ἔτεσι μὴ μετανοήσαντας. Ὁ γὰρ ἐπὶ τοσούτοις μακροθυμήσας ἐνιαυτοῖς ἔδειξεν ὡς οὐδὲ εἰς τὸ ἑξῆς ἠτόνησεν εἰς τὸ μακροθυμεῖν. Ἐμακροθύμει δὲ σταυρωθείς, ἵνα καλέσῃ αὐτοὺς πρὸς μετάνοιαν, τοὺς ἀπανθρώπους φονεῖς. [Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν..]

III. ΨΑΛΜΟΣ Γ'

Εἰς τὸν τρίτον ψαλμόν· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με[1];

14 1. Ἐπινικίους ἀνδριάντας οἱ βασιλεῖς τοῖς στρατηγοῖς νικήσασιν ἀνατιθέασι· νικηφόρους δὲ εἰκόνας καὶ στήλας ἐγείρουσιν ἄρχοντες ἡνιόχοις καὶ ἀθληταῖς, καὶ τῷ ἐπιγράμματι ὡς στόματι κήρυκα τῆς νίκης τὴν ὕλην ἐργάζονται. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐν βίβλοις καὶ γράμμασι τοὺς ἐπαίνους τοῖς νικηταῖς γράφουσι, τὴν ἑαυτῶν ἐν τῷ ἐπαίνῳ δύναμιν ἰσχυροτέραν τῶν ἐπαινουμένων δεῖξαι θέλοντες. Καὶ λογογράφοι καὶ ζωγράφοι καὶ χαλκευταὶ καὶ λιθογλύπται καὶ δῆμοι καὶ ἄρχοντες καὶ πόλεις καὶ χῶραι τοὺς νικητὰς θαυμάζουσιν. Οὐδεὶς δὲ φεύγοντος καὶ μὴ πολεμήσαντος εἰκόνα ἔγραψε καθάπερ νῦν ὁ Δαυίδ· Ψαλμὸς γὰρ τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ ἀποδιδρά-

1. στ. 2 α.

σκειν αὐτὸν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ[1]. Καὶ πότε ὁ δραπέτης ἐγκωμίων ἄξιος; Πότε δὲ ὁ φυγὰς ἐπιγραμμάτων ἐντός; Τοὺς δραπέτας γράμμασιν ἰξεύουσιν, οὐκ ἐπιγράμμασι θαυμάζουσιν. 2. Ἀλλὰ μάθε τὴν αἰτίαν, ἀδελφέ, τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀσφάλισαί σου τὴν ψυχήν· γενέσθω σοι ἡ ἱστορία βίου κατόρθωσις· ἤτω σοι ὁ τοῦ δικαίου διωγμὸς διανοίας στηριγμός. Μάθε γὰρ διὰ τί ἐδιώκετο ὁ Δαυὶδ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ἵν, ὡς θεμέλιον τὸ πρᾶγμα εὑρών, οἰκοδομηθῇς τῷ φόβῳ τοῦ θεοῦ. Ὡς γὰρ ἄνευ τοῦ θεμελίου σαθρὰ ἡ οἰκοδομή, οὕτως ἄνευ τῆς εὑρέσεως τοῦ σκοποῦ οὐκ ὠφελεῖ ἡ γραφή. Σκοπὸν εἶχεν ὁ μακάριος Δαυὶδ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ παιδεῦσαι τὸν βίον καὶ σωφρονίσαι μηδέποτε κακοποιεῖν καὶ καταφρονεῖν τῶν νόμων τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ὁ ἁμαρτήσας τοιαῦτα 15
πάθῃ οἷα καὶ αὐτὸς ἔπαθεν. 3. Ἔφυγε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ ἐπειδὴ τὴν ἁγνείαν ἔφυγεν· ἔφυγε τὸν υἱὸν ἐπειδὴ τὸν σώφρονα γάμον ἐνύβρισεν· ἔφυγε τὸν υἱὸν ἐπειδὴ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ τὸν λέγοντα Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις[2], ἔφυγεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλοτρίαν ἀμνάδα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰσήγαγε καὶ τὸν ταύτης ποιμένα ἀπέκτεινεν, ὁ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἀμνὸς τὸν ποιμένα ἐκεράτιζεν. Ἀλλότριον οἶκον ἐπολέμησε καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου ἐπανέστη αὐτῷ ὁ πόλεμος. Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ νόημα· θεοῦ ἐστι τὸ ἀπόφθεγμα. Ὅπου δὲ θεὸς ὁ ἑρμηνεύων, οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων. 4. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο ἐπανέστη τῷ Δαυὶδ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπειδὴ τὸν Οὐρίαν ἐφόνευσε καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἔλαβεν, ἄκουσον τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν πρὸς τὸν Δαυὶδ λέγοντος· Ἐγὼ ἔχρισά σε βασιλέα ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐξειλόμην σε ἐκ χειρὸς Σαοὺλ καὶ ἔδωκά σοι τὰ πάντα τοῦ κυρίου σου καὶ τὸν οἶκον Σαοὺλ καὶ Ἰούδα· καὶ εἰ ὀλίγα σοί ἐστι, προσθήσω σοι καθὼς ταῦτα. Καὶ τί ὅτι ἐξουδένωσας τὸν κύριον τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου; Τὸν Οὐρίαν τὸν Χετταῖον ἐπάταξας ἐν ῥομφαίᾳ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἔλαβες ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα. Καὶ νῦν οὐκ ἐξαρθήσεται ῥομφαία ἐκ τοῦ οἴκου σου εἰς τὸν αἰῶνα[3]. 5. Τὸν ἀλλότριον οἶκον ῥομφαίᾳ ἐδιχοτόμησας, τὴν κατὰ σοῦ ῥομφαίαν χαλκεύσω ἐν τῷ οἴκῳ σου. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγερῶ ἐπὶ σὲ κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου σου· οὐκ ἔξωθέν ποθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ οἴκου σου[4]. Ὅθεν ἡ πηγὴ τῆς ἁμαρτίας, ἐκεῖθεν ἡ πηγὴ τῆς τιμωρίας. Ἐπεὶ οὖν τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ δραπέτης καὶ φυγὰς ἐγένετο, διὰ 16
τοῦτο τὸν υἱὸν ἀπεδίδρασκε. Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ ἀπο-

1. στ. 1. 2. Πρβλ. Ἔξ. 20, 13 καὶ 15. 3. Β' Βασ. 12, 7-10. 4. Β' Βασ. 12, 11.

διδράσκειν αὐτὸν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ[1]. Καὶ κρείττων τῆς τοῦ πολέμου ἐξηγήσεως ἡ αἰτία τῆς τοῦ πολέμου ὑποθέσεως, ἵνα τὸν ὄλισθον τοῦ δικαίου θεασάμενοι ἀσφαλισώμεθα τὸ πτῶμα καὶ φύγωμεν τὴν ὁμοίαν βάσανον. 6. Πολλοὶ γὰρ καὶ εἰς τὴν σήμερον πολέμους ἐν τοῖς οἴκοις ἔχουσι, καὶ ὁ μὲν ὑπὸ γυναικὸς πολεμεῖται, ὁ δὲ ὑπὸ τέκνου πολιορκεῖται, ἄλλος ὑπὸ ἀδελφοῦ καὶ ἄλλος ὑπὸ φίλου καὶ ἕτερος ὑπὸ οἰκέτου δαμάζεται, καὶ ἕκαστος ἀκηδιᾷ καὶ δυσχεραίνει καὶ μάχεται καὶ πολεμεῖ καὶ πολεμεῖται. Καὶ οὐδεὶς ἑαυτὸν λογοθετεῖ ἐννοῶν ὅτι, εἰ μὴ ἁμαρτίας ἔσπειρεν, οὐκ ἂν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἄκανθαι καὶ τρίβολοι ἀνέβησαν· εἰ μὴ σπινθῆρας ἁμαρτιῶν ἔκρυψεν, οὐκ ἂν ὁ οἶκος ἐνεπυρίζετο. Ὅτι γὰρ ἁμαρτιῶν εἰσι καρποὶ τὰ οἰκεῖα κακὰ καὶ δημίους ἐμφυλίους κατὰ τοῦ ἁμαρτάνοντος χειροτονεῖ ὁ θεός, μάρτυς ἡ θεία γραφή, ἧς οὐδὲν πρὸς πίστωσιν ἰσχυρότερον. 7. Πολεμεῖ σε ἡ γυνή, εἰσελθόντι ὡς θηρίον ἀπαντᾷ, τὴν γλῶσσαν ὡς μάχαιραν ἀκονᾷ; Λυπηρὸν μὲν τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἡ βοηθὸς ἀντίπαλος γέγονεν. Ὅμως σεαυτὸν ἐρεύνησον, μήπως ἐν νεότητι εἰς γυναῖκα ἐνεωτέρισας καὶ τὸ εἰς γυναῖκα τραῦμα διὰ γυναικὸς θεραπεύεται καὶ τὴν ἀλλοτρίαν σηπεδόνα ἡ ἰδία χειρουργεῖ. Κἂν ἀγνοῇ ἡ τέμνουσα, ἀλλ' οἶδεν ὁ ἰατρὸς θεός. Αὐτὸς γὰρ αὐτῇ ὡς σιδήρῳ κατὰ σοῦ ἐχρήσατο. Ὥσπερ οὖν τὸν σίδηρον οὐκ οἶδεν ὃ ἐνεργεῖ, τὴν δὲ διὰ τοῦ σιδήρου θεραπείαν οἶδεν ὁ ἰατρός, οὕτω, κἂν ἀγνοῇ ἡ γυνὴ ἡ πλήττουσα καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ πληττόμενος τὴν αἰτίαν τῆς πληγῆς,
17 ἀλλ' ὁ θεὸς ὡς ἰατρὸς οἶδε τὸ συμφέρον σοι. 8. Ὅτι δὲ γυνὴ πονηρὰ ἁμαρτιῶν ἐστι κόνδυλος, μάρτυς ἡ θεία γραφή. Τί γὰρ λέγει ἄκουσον· Γυνὴ πονηρὰ ἀνδρὶ ἁμαρτωλῷ δοθήσεται[2]· ὡς πικρὰ ἀντίδοτος αὐτῷ δοθήσεται, τοὺς χυμοὺς τῶν ἁμαρτιῶν ἀναλίσκουσα. Ὅτι δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τέκνων πολιορκεῖσθαι ἁμαρτιῶν ἐστι βάσανος, μάρτυς ὁ Δαυῒδ διὰ τὴν παράνομον κοίτην ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀβεσσαλὼμ πολεμούμενος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξεν. Ὅτι δὲ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφοὺς διὰ ἁμαρτίας ἐπολέμησαν, μάρτυς ἡ βίβλος τῶν Κριτῶν[3]. Ὅτε γὰρ εἰς τὴν παλλακίδα τοῦ ὁδοιπόρου οἱ τῆς φυλῆς Βενιαμὶν ἐξεπόρνευσαν, ἡ δὲ τὴν ἄμετρον ὕβριν μὴ ἐνεγκοῦσα ἀπέθανεν, αἱ ἕνδεκα φυλαὶ τὴν μίαν ἐπολέμησαν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἕνδεκα φυλαὶ ἀπὸ θεοῦ ἀπέστησαν καὶ εἰς τὰ εἴδωλα ἐξεπόρνευσαν, ὑπὸ τῆς μιᾶς φυλῆς αἱ ἕνδεκα ἐνικήθησαν καὶ πλεονάκις νικηθεῖσαι ὑπὸ τῆς μιᾶς ἅπαξ αὐτὴν ἐνίκησαν. Καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφοὺς ἐπολέμησαν, ἐπειδὴ ὁ θεὸς διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἦρε τὸ τῆς συγγενείας μεσότοιχον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μία φυλὴ εἰς τὴν γυναῖκα ἐπόρνευσεν, αἱ δὲ ἕνδεκα φυλαὶ εἰς τὰ εἴδωλα ἐξεπόρνευσαν, καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι ὑπὸ θεοῦ ἐξωλοθρεύθησαν, ὡς γέγραπται· Ἐξωλόθρευσας

1. στ. 1. 2. Δὲν ἀναγράφεται τοῦτο εἰς τὴν Ἁγ. Γραφήν. Πιθανῶς ὑπαινίσσεται τὸ χωρίον Σοφ. Σειρ. 25, 16. 3. Πρβλ. Κριτ. κεφ. 19-20.

πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ[1], ὥστε καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφοὺς διὰ ἁμαρτίας ἐπολέμησαν. 9. Ὑπὸ ἀδελφῶν πολεμούμενος, μὴ τοσοῦτον κατ' ἐκείνων στέναζε ὅσον ἑαυτὸν λογοθέτει, καὶ ἀνέταζε ζητῶν διὰ ποίας ἁμαρτίας οἱ ἀδελφοὶ πολέμιοι. Οὐχ ὅτι πάντες διὰ ἁμαρτίας ὑπὸ ἀδελφῶν πολεμοῦνται—καὶ γὰρ ὁ Ἰωσὴφ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπολεμεῖτο, καὶ οὐ πάντως διὰ ἁμαρτήματα· καὶ ὁ Ἰὼβ ὑπὸ γυναικὸς ἐπεβουλεύετο, καὶ οὐ πάντως διὰ ἁμαρτήματα—ἀλλ' ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἀνθρώπων διὰ ἁμαρτίας οἰκειακοὺς πολεμίους ἔχομεν. Ἔστιν ὅτε καὶ φίλοι εἰς ἐχθροὺς διὰ ἁμαρτίας τρέπονται καὶ οἱ πάλαι 18
ποθοῦντες μισοῦσι καὶ ἀποστρέφονται, τοῦ θεοῦ τὸ τοιοῦτον μῖσος δι' οὓς οἶδε λόγους ἐμβάλλοντος. Οὕτω γὰρ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ γέγραπται περὶ τῶν Αἰγυπτίων· Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν τοῦ μισῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ[2]. Οὐκ ἂν δὲ τὸ μῖσος ἀπὸ θεοῦ ἐδόθη, εἰ μὴ πρότερον κακῶς ἐφιλίαζον· οἷς γὰρ ἡ φιλία ἀπωλείας πρόξενος, τούτοις τὸ μῖσος ἀρετῆς ὑπόθεσις. 10. Ἀλλὰ καὶ τὰ δοῦλα καὶ ὑπήκοα σώματα πολλάκις διὰ ἁμαρτίας τῇ δεσποτείᾳ ἐπανέστησαν. Βλέπε γὰρ τὸν Ἀδὰμ μηδέπω ἁμαρτήσαντα καὶ τὰ θηρία ὡς δοῦλα ὑπήκοα ἔχοντα καὶ ὡς δούλοις αὐτοῖς καλοῦντα ὀνόματα[3]· ὅτε δὲ τὴν ὄψιν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐσπίλωσε, τότε τὰ θηρία αὐτὸν οὐκ ἐγνώριζε καὶ τὰ δοῦλα πολέμια κατ' αὐτοῦ γεγόνασιν. Ὥσπερ ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ κύων δουλεύει τῷ τρέφοντι καὶ φοβεῖται τοῦτον καὶ τέθηπεν, ἐὰν δὲ ἄφνω ἠσβολωμένην ἔχοντα τὴν ὄψιν θεάσηται ἢ προσωπεῖον ἀλλότριον ἐν τῇ ὄψει φέροντα, ὡς ξένῳ ἐπέρχεται καὶ σπαράξαι βουλεύεται, οὕτως ὁ Ἀδὰμ ἐφ' ὅσον τὸ κατ' εἰκόνα θεοῦ πρόσωπον καθαρὸν ἐτήρει, οἱ θῆρες αὐτῷ ὡς δοῦλοι ὑπέκειντο· ὅτε δὲ τὸ πρόσωπον τῇ παρακοῇ ἐσπίλωσε, μὴ γνωρίζοντα τὸν δεσπότην ὡς ξένῳ ἤχθραινον, ὥστε καὶ δούλων ἐπανάστασις ἁμαρτιῶν ἐστιν ἀντίδοσις. 11. Δίκαιος ὁ Δανιὴλ καὶ οἱ λέοντες τὴν δεσποτείαν ἐγνώρισαν[4]· εἶδον ἁμαρτίας ἄγευστον καὶ ἀφῆκαν τιμωρίας ἄμοιρον. Ἥμαρτε προφήτης ψευσάμενος καὶ εὗρεν αὐτὸν ὁ λέων ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἐθανάτωσεν[5]. Ἠσβολώθη τῷ ψεύδει καὶ ὁ λέων οὐκ ἐγνώρισεν. Εἰ προφήτην εἶδεν ἄν, ὡς τὸν Δανιὴλ ἐτίμησε· ψευδοπροφήτην εὗρε καὶ ὡς ξένῳ ἐπέδραμεν. Ὁ δεσπότης ἐψεύσατο καὶ ὁ δοῦλος τὴν δεσποτείαν ἠρνήσατο. 12. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν οἰκειακῶν 19
κακῶν, ὁπότε καὶ αὐτὸ ἡμῶν τὸ σῶμα, τὸ πάντων ἡμῖν οἰκειότερον καὶ προσφιλέστερον, ἔστιν ὅτε καὶ αὐτὸ ἁμαρτάνοντας ἡμᾶς πολεμεῖ διὰ πυρετῶν καὶ νόσων καὶ ἀλγηδόνων ἀμυνόμενον, καὶ τὸ δοῦλον σῶμα τὴν δέσποιναν ψυχὴν μαστίζει ἁμαρτήσασαν, οὐχ ὅτι τοῦτο βούλεται, ἀλλ' ὅτι τοῦτο ποιεῖν κελεύεται; Καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς τῷ ἰαθέντι παραλυτικῷ λέγων· Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι

1. Ψαλμ. 72, 27. 2. Ψαλμ. 104, 25. 3. Πρβλ. Γέν. 2, 19-20.
4. Πρβλ. Δαν. 6, 18 κ.ἑ. 5. Γ' Βασ. 13, 24.

ἁμάρτανε, ἵνα μή σοι χεῖρόν τι γένηται[1]. Μαθόντες οὖν, ἀδελφοί, ὅτι καὶ οἰκειακοὶ καὶ συγγενικοὶ καὶ δουλικοὶ πόλεμοι καὶ αἱ τοῦ σώματος νόσοι τὰ πολλὰ διὰ ἁμαρτίας γίνονται, τὴν πηγὴν τῶν κακῶν τὴν ἁμαρτίαν ἀναστείλωμεν καὶ οἱ χείμαρροι τῶν παθῶν οὐ ῥεύσουσιν, ἀλλ' οἱ ποταμοὶ τῶν τοῦ θεοῦ ἀγαθῶν τὴν πόλιν αὐτοῦ, τὴν ψυχήν, εὐφρανοῦσιν[2]. 13. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ὡς ἀλλοτρίαν βασιλείαν τὴν ὕπανδρον ἔλαβε — βασιλεία γὰρ παντὶ ἀνδρὶ ἡ ὁμόψυχος γυνὴ καὶ οὐχ οὕτως ὁ βασιλεὺς τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα ὡς ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα ἀγαπᾷ — διὰ τοῦτο ὁ ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ υἱὸς ἐπανέστη τύραννος, ἁρπάσαι θέλων τὴν βασιλείαν τοῦ πατρός. Βίᾳ ἥρπασε καὶ βίαν ὑπέμεινε, καὶ ὁ λάθρᾳ ἁμαρτήσας φανερῶς ἐθριαμβεύετο, καὶ ὁ ἐν κρυφῇ τραυματιζόμενος ἐπὶ πάντων χειρουργούμενος διὰ τὸν εἰπόντα θεόν. Σὺ ἐποίησας ἐν κρυπτῷ, ἐγὼ δὲ ποιήσω ἐν τῷ φανερῷ καὶ ἐνώπιον τοῦ ἡλίου τούτου[3]. 14. Ὅμως οὐκ εἰς τέλος προέβη τὰ τῆς κακίας τῷ Ἀβεσσαλώμ, καὶ δικαίως, ἵνα μὴ οἱ πατραλοῖαι νόμον πατροκτονίας τὴν πρᾶξιν ἔχωσιν. Ὑπουργήσας δὲ ὡς δήμιος, ὡς κατάδικος ἐφονεύετο· καὶ ὥσπερ τὰ ἐν τοῖς θεάτροις θηρία
20 ἄλλοις μὲν ἐπέρχονται, ὑφ' ἑτέρων δὲ φονεύονται, οὕτως ὁ Ἀβεσσαλώμ[4] τῷ Δαυὶδ ἐπελθὼν ὑπὸ τοῦ Ἰωὰβ ἐφονεύετο, καὶ ἐπὶ δένδρον ὑψηλὸν ἐκρέματο ὁ κατὰ τοῦ πατρὸς ὑψούμενος, καὶ ὑπὸ φυτοῦ κατείχετο ὁ τῇ ῥίζῃ μαχόμενος, καὶ ὁ κλάδος ὑπὸ τοῦ κλάδου ἐδέδετο, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἀποκλώμενος, καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐκρατεῖτο ὁ τὴν κεφαλὴν τοῦ γεννήσαντος λαβεῖν ἐπειγόμενος, καὶ ὡς καρπὸς ἀπὸ τοῦ φυτοῦ ἐκρέματο ὁ τὸν γεωργὸν τῆς φύσεως τεμεῖν βουλόμενος, καὶ εἰς τὴν καρδίαν ἐτοξεύετο, ἐκεῖ φονευόμενος ὅπου τὸν φόνον ἐμελέτησε. 15. Καὶ ἦν ἰδεῖν τότε παράδοξον θέαμα· ὡς γὰρ ἐπὶ τὴν ἡμίονον ἐλαύνων ἀπὸ τῆς κόμης τῶν τριχῶν τῆς κόμης τοῦ δένδρου κατείχετο, καὶ ἡ κόμη τῆς κόμης κατεῖχε τὸν τύραννον, ἐκεῖ αὐτὸν κονδυλίζουσα ὅπου τὸ πατρικὸν διάδημα φορέσαι ἐσπούδαζεν. Ἦν οὖν θεάσασθαι μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Ἀβεσσαλὼμ κρεμάμενον. Ὁ οὐρανὸς αὐτὸν οὐκ ἐδέχετο· εἰ γὰρ τὸν πρῶτον ἀντάρτην ἔρριψε τὸν διάβολον, πῶς ἂν τὸν δεύτερον ἀντάρτην ἐδέξατο; Ἡ γῆ αὐτὸν ἀπεστρέφετο, μὴ φέρουσα μιαίνεσθαι πατραλοίου βήμασιν. Εἰ γὰρ τὸν Δαθὰν κατὰ Μωϋσέως λαλήσαντα κατέπιε καὶ τὸ στόμα αὐτῆς ἤνοιξε κατὰ τοῦ κακῶς τὸ στόμα ἀνοίξαντος, πῶς εἶχε βαστάσαι πόδας κατὰ γονέων τρέχοντας; Ὡς οὖν ἐπὶ τοῦ δένδρου ὑψηλὸς ἐκρέματο, ἐπῆλθεν αὐτῷ Ἰωὰβ ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ τρεῖς ἀκίδας εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀκαρδίου ἐνέπηξεν, ἐκεῖ αὐτὸν πλήττων ὅπου τῆς ἀνομίας ἡ
21 θήκη. Καὶ ὡς ὑψηλὸς ἐπὶ τοῦ δένδρου ἐκρέματο, καλὸν αὐτῷ ἐπιτάφιον

---

1. Ἰω. 5, 14. 2. Πρβλ. Ψαλμ. 45, 5. 3. Β' Βασ. 12, 12. 4. Πρβλ. Β' Βασ. 18, 14.

ψαλμὸν ὁ Δαυίδ ἐπέψαλλεν· Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν[1]. 16. Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὁπότε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ[2]. Ἀπεδίδρασκε δέ, οὐχ ὡς δειλαινόμενος, ἀλλὰ φονεῦσαι τὸν υἱὸν εὐλαβούμενος· καὶ γὰρ αὐτὸς ὡς τέκνου ἐφείδετο, ἀλλ' οἱ σὺν αὐτῷ οὐκ ἂν ὡς ἀντάρτου ἐφείσαντο. Ὅθεν ὁ Δαυίδ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ διωκόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Σεμεεὶ δι' αὐτὸν λοιδορούμενος, αὐτὸς μὲν ἐμακροθύμει. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ κατ' αὐτοῦ ἐσκανδαλίζοντο, καὶ μάλιστα οἱ τῷ Ἀβεσσαλὼμ συναιρόμενοι, καὶ λοιπὸν ὡς ἀπρονοήτου κατεπανίσταντο λέγοντες· Ἔρημος νῦν ὁ Δαυίδ καὶ ἀβοήθητος πάντως· νῦν ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ὁ θεὸς ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ Σαούλ ποτε. Ὥσπερ γὰρ τότε ἀπὸ τοῦ Σαοὺλ ἀπέστη καὶ γέγονε μετὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ. Κατεπαναστῶμεν, ἐπιθώμεθα· οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ θεῷ αὐτοῦ. 17. Ἐπειδὴ ταῦτα ἔλεγον, ἐπὶ τούτοις πλέον ὁ Δαυὶδ ἀλγήσας ἢ ἐπὶ τοῖς τοῦ παιδὸς σκιρτήμασιν, ἐπερωτᾷ τὸν θεόν· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με[3]; Περιπέφραγμαι τοῖς πειρασμοῖς, περιέχομαι τοῖς χειμάρροις τῶν κακῶν, κατέβη ἡ ἐπικίνδυνος βροχή, ἦλθον οἱ τῶν πολεμίων ποταμοί, ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι 22 τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, προσέρρηξάν μου τῇ οἰκίᾳ[4], μετακινῆσαι θέλοντες τὴν ψυχήν μου ἀπὸ σοῦ, ἀλλὰ τεθεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς πίστεως οὐ πίπτω, ἀλλὰ προσπίπτω ἵνα μάθω. Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με[5]; Ὁ ἐξ ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ, ἀλλὰ σὺ ὑπὲρ ἐμοῦ. Τὰ ἐμὰ σπλάγχνα ἐμὲ πολεμεῖ· ὁ ἐμὸς λαὸς ὀπίσω Ἀβεσσαλώμ· τὸ ἐμὸν στρατόπεδον ὁπλίζεται κατ' ἐμοῦ· τὰ πρόβατά μου λύκοι γεγόνασι, καὶ λέοντες οἱ ἀρνοί, καὶ κύνες λυσσῶντες οἱ ἀμνοί, καὶ ταῦροι κερατισταὶ οἱ κριοί. Οὐ δι' ἐμαυτὸν λυποῦμαι, ἀλλὰ τὴν τούτων ἀπώλειαν θρηνῶ· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με[6]...

IV. ΨΑΛΜΟΣ Δ' ΛΟΓΟΣ Α'

Εἰς τὸν τέταρτον ψαλμόν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι· οἰκτείρησόν με[7], καὶ τὰ ἑξῆς.

1. Ἐπινίκιος καὶ ἐπιτάφιός ἐστιν ὁ προκείμενος ψαλμός· ἐπινίκιος μὲν τῆς τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆς, ἐπιτάφιος δὲ τῆς τοῦ Ἀβεσσαλὼμ κατα-

---

1. Ψαλμ. 36, 35-36. 2. στ. 1. 3. στ. 2 α. 4. Πρβλ. Ματθ. 7, 25. 5. στ. 2 α. 6. ἔνθ' ἀν. 7. Ψαλμ. 4, 2.

στροφῆς· ἐπινίκιος τοῦ Δαυίδ, ὅτι ὁ φεύγων ἐνίκησεν, ἐπιτάφιος τοῦ
'Αβεσσαλώμ, ὅτι πατέρα φυγαδεύων ἔπεσεν· ἐπινίκιος τοῦ Δαυίδ,
ὅτι οὐχ ὁπλιζόμενος, ἀλλὰ προσευχόμενος, τρόπαια ἔστησεν, ἐπιτά-
φιος τοῦ 'Αβεσσαλώμ, ὅτι οὐκ ἀπὸ χειρὸς τοξευόμενος, ἀλλ' ὑπὸ
δένδρον κρεμάμενος, τάφον τὸν ἀέρα ηὕρισκε. Καὶ ὅτι ἐπινίκιος καὶ
ἐπιτάφιος ὁ ψαλμός, μάρτυς ἡ ἐπιγραφή· Εἰς τὸ τέλος ἐν
ὕμνοις ψαλμός· ᾠδὴ τῷ Δαυίδ[1]. Ἡ γὰρ ᾠδὴ τὴν νί-
23 κην τοῦ Δαυίδ ἐσάλπισεν· ὁ δὲ ὕμνος τὴν ἐπιτάφιον αὐτοῦ θλῖψιν τὴν
ἐπὶ τῷ παιδὶ ὑπηγόρευσεν. 2. Εἰς τὸ τέλος, διὰ τὸ τέλος καὶ τὸν
θάνατον τοῦ 'Αβεσσαλώμ. 'Εν ὕμνοις, διὰ τὸν τάφον καὶ τὴν
θλῖψιν τὴν ἐπὶ τῷ παιδί. Ὁ γὰρ ὕμνος τοῖς ἁγίοις διὰ τὴν θλῖψιν
ἐλέγετο. Ψαλμός, πρᾶξις θεοῦ θαυμαστή, ὅτι κλάδῳ τὸν κλάδον
ἐκρέμασεν, ὅτι τὸν ἀποκλεισθέντα τῆς τοῦ πατρὸς διαθέσεως ἀπέκλεισε
τῆς ζωῆς. Ἢ καὶ 'Εν ὕμνοις ψαλμός, ὁ ἐν θλίψει πλατυ-
σμός. 'Εν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[2]. Ψαλμὸς καὶ
διὰ τὸ εὔθυμον γενέσθαι τὸν λαόν, ὅτι ἔπεσεν ὁ ἀντάρας τῷ πατρί·
Εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω[3]. 'Ωιδή, διὰ τὴν ἐπινί-
κιον εὐχαριστίαν ἣν ἀνέπεμψε θεῷ τῷ νικοποιῷ, τῷ Δαυὶδ λε-
χθεῖσα, τῷ ζωγράφῳ τῆς ἱστορίας διὰ τῆς ψαλμῳδίας· Εἰς τὸ
τέλος ἐν ὕμνοις ψαλμός· ᾠδὴ τῷ Δαυίδ[4]. 3. Εἶτα,
ὡς ἐρωτηθεὶς ὁ μακάριος Δαυίδ πῶς φεύγων ἐνίκησε τὸν 'Αβεσσα-
λώμ, πῶς βέλος οὐκ ἔπεμψε καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ ἔθαψε, πῶς μάχαιραν
οὐκ ἐγύμνωσε καὶ τὸν τύραννον ἐθέρισεν, ἀποκρίνεται καὶ λέγει·
'Ενίκησα οὐ μαχόμενος, ἀλλ' ἐπικαλούμενος καὶ εἰσακουόμενος·
'Εν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ
θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[5]. Εἰ ἐπὶ βέλεσι καὶ ἐπὶ
δόρατι καὶ τόξῳ καὶ ῥομφαίᾳ καὶ πανοπλίᾳ εἶχον τὴν ἐλπίδα ὡς οἱ
πολλοί, ἡττήθην ἂν ὡς οἱ πολλοί· ἀλλ' ἐπειδὴ ψάλλων ἔλεγον· Οὐκ ἐπὶ
τῷ τόξῳ μου ἐλπιῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ
σώσει με[6], ἔρριψα τὴν πανοπλίαν· εἶχον γὰρ τὴν ἄνωθεν συμμα-
χίαν. Ἄνευ τόξου καὶ ῥομφαίας ἐνίκησα, θεὸν ἐπικαλούμενος καὶ εἰσα-
κουόμενος. 'Εν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ
μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[7]. Ὑπήκουσα κα-
λούμενος καὶ εἰσηκούσθην ἐπικαλούμενος· οἶδα γὰρ τὸν λέγοντα τοῖς
ἀνηκόοις θεόν. 'Επειδὴ ἐκάλουν καὶ οὐχ ὑπηκού-
σατε, ἔσται ὅτε ἐπικαλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ
οὐκ εἰσακούσομαι[8]. Ἔξωθεν βέλη εἰς τὴν καρδίαν μου
24 παρὰ τοῦ τυράννου ἐπέμποντο, καὶ ἔσωθεν ἀπὸ τῆς καρδίας βοαὶ πρὸς
τὸν θεὸν ἀνεπέμποντο· καὶ αἱ βοαὶ καὶ αἱ ἱκεσίαι τὰ βέλη ἐνίκησαν. 4.
Ἢ καὶ ἄλλως, ἄλλο ἐστὶν εἶναι δίκαιον καὶ ἄλλο τὸ δικαιοσύνην ἔχειν.

---

1. στ. 1. 2. στ. 2 β. 3. 'Ιακ. 5, 13. 4. στ. 1. 5. στ. 2 α.
6. Ψαλμ. 43, 7. 7. στ. 2 α. 8. Παρμ. 1, 24 καὶ 28.

Δίκαιος ὁ τέλειος ταῖς ἀρεταῖς· Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος[1]· Ἰὼβ ἄνθρωπος δίκαιος, ἄμεμπτος[2]. Δικαιοσύνην ἔλεγε τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν πραΰτητα τὴν ἐπὶ τῷ παιδί. Πολλαὶ γὰρ δικαιοσύναι εἰσί· Δίκαιος γὰρ κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε[3]. Καὶ τῷ Τωβίᾳ ἡ γυνή· Ποῦ αἱ δικαιοσύναι σου[4]; Διὸ οὐκ εἶπε δίκαιον ἑαυτὸν οὐδαμοῦ ὁ Δαυίδ, ἀλλ' ὅτι δικαιοσύνην εἶχεν. Εἰπέ, ὦ Δαυίδ, εἰ μετὰ τὸν Οὐρίαν ἡ ἱστορία τοῦ Ἀβεσσαλώμ, πῶς δίκαιος σὺ ὁ λέγων· Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου[5]; Ἀλλ' ἐδικαιώθην ἐκ πίστεως, πιστεύσας τῷ εἰπόντι· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος[6]. Ἐπεὶ οὖν δικαίως ἐξεδικήθην, εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[7]. Δικαία ἡ βοήθειά μου παρὰ τῷ θεῷ[8]. Δίκαιον γὰρ ἦν ἐκδικηθῆναι πατέρα παρὰ φονέως υἱοῦ. 5. Ὡς ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ὁ ἰατρὸς καὶ ἀπὸ τῆς τεκτονικῆς ὁ τέκτων, οὕτως ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ὁ δίκαιος. Ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἕν τι μέρος ἰατρικῆς εἰδὼς ἰατρός, ὁ περιχρίων μόνον ἢ ὁ καταπλάττων, οὐκ ἰατρός, οὕτως ὁ εἶδος ἓν δικαιοσύνης ἔχων οὐ δίκαιος. Δεδικαίωται Θάμαρ[9], καὶ οὐ πάντως δικαία. Ἐδικαιώθη Σόδομα, καὶ οὐ δικαία. Ὡς οὐκ ἔστιν εὑρεῖν δίκαιον ἐν σαρκὶ ἀναμάρτητον, εἰ μὴ μόνον Ἰησοῦν, οὕτως οὐδὲ ἁμαρτωλὸν κἂν μίαν δικαιοσύνην οὐκ ἔχοντα. Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος πάντως καὶ σώφρων, πῶς Δαυὶδ οὐκ ἀεὶ σώφρων; Καὶ εἰ ὁ δίκαιος καὶ ἀνδρεῖος πῶς ὁ Πέτρος δειλός; Πῶς μία παιδίσκη ἐσάλευσε τὴν πέτραν; Πῶς δὲ καὶ ὁ Μωϋσῆς τὴν ῥάβδον ὄφιν ἰδὼν φοβηθεὶς ἔφυγε[10];

6. Κάτωθεν δῆμος πολεμίων ἐπανίστατο, πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ[11], καὶ ἄνωθεν στρατὸς ἀγγέλων ἐβοήθει μοι· Ἡ βοήθειά μου παρὰ κυρίου[12], τοῦ τοὺς ἀγγέλους ἀποστέλλοντος. Εἰπὼν ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με[13], καὶ ἐπειδὴ ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν κύριον καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν[14], νῦν ἐν τῷ παρόντι λέγω· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι. Καὶ διὰ τί εἶπας, ὦ προφῆτα Εἰσήκουσεν ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[15]; Ποίας δικαιοσύνης; Ποίας; Ἐκείνης καθ' ἣν ἐδικαίωσα φυλάξαι τὸν ὅρον τοῦ θεοῦ καὶ μὴ ἑαυτὸν ἐκδικῆσαι. Εἶπε· Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες· ἐμοὶ γὰρ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει

1. Γέν. 6, 9. 2. Πρβλ. Ἰὼβ 1, 1. 3. Ψαλμ. 10, 7. 4. Τωβ. 2,14. 5. Ψαλμ. 50, 4. 6. Ρωμ. 12, 19. 7. στ. 2 α. 8. Ψαλμ. 7, 11. 9. Γέν. 38, 26. 10. Πρβλ. Ἔξ. 4, 3. 11. Ψαλμ. 3, 2. 12. Ψαλμ. 120, 2. 13. Ψαλμ. 3, 2. 14. Ψαλμ. 117, 5. 15. στ. 2.

κύριος[1]. Ἐπειδὴ δικαία ἡ βοήθειά μου παρὰ κυρίου[2] τοῦ εἰπόντος· Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω[3], εἰ δὲ ὁ λόγῳ κακολογῶν τοῦ λόγου πρόστιμον τὸν θάνατον ἐδέχετο, ὁ μὴ μόνον κακολογήσας, ἀλλὰ καὶ ξίφος κατὰ τοῦ πατρὸς γυμνώσας, πόσων βασάνων καὶ θανάτων ἄξιος; Ὅτι πατέρα φονεύει, τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀρχηγόν, ὅτι ὁ ἄσταχυς τὰ κέντρα κατὰ τοῦ σπορέως ὤξυνεν, ὅτι κώνειον καὶ ἐλλέβορος γίνεται τῷ γεωργῷ ⟨ὁ⟩ βλαστός, ἄρα οὐ δικαία ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ θεοῦ[4]; Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[5].

7. Δίκαιον πρᾶγμα ὁ Δαυὶδ ἐβουλεύσατο, μὴ πολεμῆσαι, μὴ θανατῶσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἀβεσσαλώμ, τοῦτο λογισάμενος· Εἰ τὸν τῆς ζωῆς μου πολέμιον καὶ αὐτῆς μου τῆς ἀναπνοῆς ἐπίβουλον, τὸν Σαούλ, τὸν πολλάκις κατ' ἐμοῦ τὸ ξίφος γυμνώσαντα, ὑπὸ τὴν χεῖρά μου λαβὼν τὴν χεῖρα πρᾳότητι ἔδησα, καὶ τὸν θυμὸν ὡς βέλος εἰς φαρέτραν τὴν καρδίαν ἔκρυψα, καὶ μακροθυμοῦντί μοι ὡς παιδαγωγὸς τὸ πνεῦμα παρήγγειλεν· Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς[6], πῶς οὐ δίκαιον ὥστε διαβαστάσαι με νεωτερίζοντα τὸν υἱόν; Νοσεῖ
26 τὴν φρένα τῇ κενοδοξίᾳ, πυρέττει τῇ βασκανίᾳ· ἰατρεύσω αὐτὸν τῇ μακροθυμίᾳ. Ἐὰν τοῦτον ἀνέλω, πῶς μοι προσφύγῃ προσήλυτος; Ἐὰν θυμωθεὶς τὸ τέκνον φονεύσω ὀργῇ χαριζόμενος, πῶς εἴπωσι προφῆται· Μνήσθητι, κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ πάσης τῆς πρᾳότητος αὐτοῦ[7]. Κἂν ἐχθρὸς ὁ ἀντάρτης, ἀλλ' υἱός· κἂν πολέμιος, ἀλλὰ τέκνον· κἂν τύραννος, ἀλλὰ σπλάγχνον. Τοιοῦτον ἔχω ἐχθρὸν ὃν μισῆσαι οὐ δύναμαι. 8. Τέκνου θυσίαν θεὸς ἀπήτει τὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ γειτονεύουσαν μάχαιραν τῷ λαιμῷ ἀνέκοψε καὶ ὁ τῆς θυσίας νομοθέτης τοῦ θυομένου παιδὸς ἔκδικος ἐγένετο λέγων· Μὴ ἐπιβάλῃς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον[8], ἵνα μὴ δίκαιος ὁ πατὴρ τεκνοθύτης γένηται. Καὶ ἀνέτρεπεν ὁ θεὸς τὸ ἑαυτοῦ πρόσταγμα, ἵνα μὴ ἡ πρᾶξις, τὸν θεῖον ὅρον βεβαιώσασα, ἀνθρωποθύτας καὶ τέκνων σφαγέας τοὺς πατέρας ἐργάσηται. Πῶς οὖν ἐγὼ ἐπιχειρήσω τῷ παρανόμῳ τολμήματι; Κἂν υἱὸς ἐπαναστῇ πατρί, ἀλλ' ὁ τοῦ θεοῦ νόμος τὸν ἀπειθῆ καὶ πατραλοίαν, υἱόν, οὐχ ὑπὸ τοῦ πατρός, ἀλλ' ὑπὸ τῶν δικαστῶν τιμωρεῖσθαι προσέταξε· καὶ δικαίως, ἵνα μὴ ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς γένηται αὐτῷ θανάτου ὀχετός, ἵνα μὴ ὁ σπορεὺς θεριστὴς γένηται. Γεωργῶν αὕτη εὐχή, τὸ σπεῖραι καὶ θερίσαι, οὐ μὴν καὶ γονέων. 9. Ἐπεὶ οὖν δικαίως ἐβουλεύσατο ὁ Δαυὶδ μὴ θανατῶσαι αὐτοῦ τὸν υἱὸν δι' ἑαυτοῦ, διὸ εἶπεν· Εἰσήκουσεν ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης

1. Ρωμ. 12, 19. 2. Ψαλμ. 120, 2. 3. Ἔξ. 21, 16. 4. Ψαλμ. 120, 2. 5. στ. 2 α. 6. Ψαλμ. 56, 1. (Ψαλμ. 57, 1 καὶ 58, 1). 7. Ψαλμ. 131, 1. 8. Γέν. 22, 12.

μου[1]. Δικαιοσύνη ἐπτέρωσεν αὐτοῦ τὴν προσευχὴν καὶ ἔσχε τὴν ἐκ θεοῦ παροχήν· ὅθεν τῆς θλίψεως ῥυσθεὶς ἐπάγει· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[2]. Τὸν διηγηματικὸν λόγον εἰς εὐχαριστήριον ἔτρεψε· τοῖς γὰρ σὺν αὐτῷ ἀπαγγείλας ὅτι εἰσηκούσθη προσευχόμενος, συνήγορον ἐπαγόμενος τὴν δικαιοσύνην, τῷ εἰσακούσαντι θεῷ εὐχαριστεῖ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[3]. Καὶ πότε τις ἐν θλίψει πλατύνεται; Ὅταν ἐν τῇ πικρᾷ ἀνάγκῃ καὶ στενοχωρίᾳ 27 τῶν κακῶν, ἀθρόως ἀπολαύσῃ τῆς τῶν ἀγαθῶν φορᾶς. Ἐπεὶ οὖν ἐθλίβετο ὑπὸ τοῦ τέκνου ἐλαυνόμενος, καὶ τῆς ἐκ θεοῦ ἐκδικίας ἀπολαύσας, ὅτε ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἀπὸ τοῦ ξύλου ὡς λῃστὴς ἐκρέματο καὶ γῆ μὲν αὐτὸν οὐκέτι ζῶντα ἐδέχετο, οὐρανὸς δὲ οὐχ ὑπεδέχετο ὁ ἀὴρ αὐτῷ δήμιος ἐγίνετο, τὸ δένδρον μαστικτὴς ἐχειροτονεῖτο—ἐπεὶ οὖν αὐτῷ ἡ θλῖψις εἰς χαρὰν ἀθρόαν μετεβάλλετο, εὐχαριστεῖ λέγων· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[4]. 10. Οἷον, ἄρχων τινὰ πολλάκις ἀδίκως ἐνέκλεισεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ δίκαιον πρᾶγμα ἔχων ὡς ἄδικος τὸ δεσμωτήριον οἰκεῖν κατεδικάσθη, μετὰ τῆς δικαιοσύνης ἐγκλειόμενος δι' αὐτὴν ἐν τῇ θλίψει πλατύνεται· καὶ γὰρ θλίβεται ὅτι ἐγκέκλεισται, ἀλλὰ πλατύνεται καὶ χαίρει ὅτι τῇ δικαιοσύνῃ συνδέεται, ὅτι ἡ δικαιοσύνη ὑβριζομένη ὡς βασίλισσα ἐκδικεῖ ὡς δορυφόρον αὐτῆς τὸν μετ' αὐτῆς ὑβριζόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ φυλακῇ ὢν ἐντυχεῖν ἄρχοντι καὶ δεηθῆναι βασιλέως οὐ δύναται καὶ τὰ δεσμὰ τὰς χεῖρας αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐπιδοῦναι τὸν χάρτην κωλύουσι, τὴν δικαιοσύνην τῷ θεῷ ἐμφανίζει ὡς δέησιν καὶ ἀπολαύσας ὧν ποθεῖ ἐν θλίψει πλατύνεται. Ὑπογράψας γὰρ τῇ δεήσει τοῦ δικαίου ὁ θεὸς ἐξαίφνης καταστρέφει τὸν ἄρχοντα, διαδοχῇ ἢ τελευτῇ τέμνων αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ἢ καὶ δημεύσει καὶ τηρήσει ὑποβαλών, καὶ ηὑρέθη ὁ βιοφορούμενος ἐν θλίψει πλατυνόμενος. Εὐφρανθήσεται γὰρ δίκαιος ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν ἀσεβοῦς[5]. 11. Ὃν γὰρ δημευτὴν ἐξεδέχετο, τοῦτον δημευόμενον ἐθεάσατο λέγων· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[6]· ἐν τῇ τρικυμίᾳ καὶ τῷ πελάγει λιμένα μοι ἤνεγκας· ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῶν πραγμάτων ὡς τῷ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ εὐθηνίαν ἔδειξας, ὅτι, ὡς τὸν Φαραώ, καταποντιζόμενον τὸν ἐχθρόν μοι ἔδειξας. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[7]· ἐν τῇ καμίνῳ τῶν πειρασμῶν μοι δροσοφόρον ἄγγελον ὡς τοῖς τρισὶ παισὶν ἐξέπεμψας, καὶ ὁ πειρασμὸς καὶ ἡ θλῖψις τοὺς ἀντιδίκους ὡς ἡ φλὸξ τῆς καμίνου 28 τοὺς Βαβυλωνίους κατέλαβεν[8]. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[9]· ἐν τῇ φυλακῇ μοι σεσιδηρωμένῳ ὡς τῷ Πέτρῳ τὸ φέγγος ἀνέτειλας, καὶ ὁ λύσας τὸν ἀπόστολον Πέτρον[10] καὶ ἐμὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀπέλυσε καὶ τοὺς ἀγρίους ἀπανθρώπους δημίους ὡς τοὺς στρατιώτας

1. στ. 2 α. 2. στ. 2 β. 3. ἔνθ. ἀν. 4. ἔνθ' ἀν. 5. Ψαλμ. 57, 11. 6. στ. 2 β. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Πρβλ. Δαν. Προσευχὴ Ἀζαρίου... στ. 24 (κεφ. 3, 47). 9. στ. 2 α. 10. Πρβλ. Πράξ. 12, 8-10.

τότε ἀντ' ἐμοῦ τῇ δίκῃ ὑπέβαλε· Δίκαιος γὰρ ἐκ θήρας ἐκδύνει ἀντ' αὐτοῦ δὲ παραδίδοται ὁ ἀσεβής[1].

12. Εἶτα, ὡς ἐρωτηθεὶς ὁ Δαυίδ· Καὶ τί ἔλεγες τῷ θεῷ προσευχόμενος; Μὴ μακρὸν κατέτεινας λόγον, μὴ πλατὺν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατέγραψας πίνακα; Ἀποκρίνεται καὶ λέγει· Οὐ χρῄζει πολυλογίας ὁ θεός, ὁ καὶ μόνῳ στεναγμῷ ἀρκούμενος. Τοῦτο μόνον ἔλεγον τῷ θεῷ προσευχόμενος Οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου[2], καὶ Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[3]. Ῥητορικὴ πολυλογία ἀνθρώπων οἶδε καταγοητεύειν ἀκοάς· εὐλαβείας δὲ παρρησίᾳ καὶ βλέμματι μόνῳ θεὸν ἐδυσώπησεν. Ὁ θεός, ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ[4], καὶ οὐδαμοῦ πολυλογία, καὶ ὁ τελώνης δίκαιος. Κύριε, μνήσθητί μου ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου[5], καὶ ὁ λῃστὴς πολίτης παραδείσου γέγονεν. Ἄλλος ἐστέναξε μόνον καὶ σωτηρίας ἀπήλαυσε· τούτου μάρτυς ὁ θεὸς λέγων· Ὅταν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ[6]. Κἀγὼ τοῦτο μόνον ἔλεγον· Οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου[7], καὶ εἰσηκουόμην ἐπικαλούμενος· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[8]. 13. Ἢ καὶ ⟨ὡς⟩ ἐρωτηθείς· Εἰπέ, Δαυίδ, ἐπελάθου ὧν εἶπας; Ἔφης· Εἰσήκουσέ μου ὁ θεός[9], καὶ πῶς λέγεις; Εἰσάκουσόν μου[10]; Τὸ Εἰσήκουσε, φησίν, περὶ τῶν παρελθόντων εἶπον, τὸ Εἰσάκουσον,
29 περὶ τῶν μελλόντων. Ἢ καὶ τὸ μὲν περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε, τὸ δὲ περὶ τοῦ πλησίον. Ἐπεὶ οὖν εἰσηκούσθη περὶ ἑαυτοῦ προσευχόμενος, ὡς φιλάνθρωπος καὶ φιλάλληλος ὑπὲρ τῶν πλησίον προσηύχετο. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ προφήτης Σαμουὴλ ἔλεγεν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τὸ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν[11]. Ἐπεὶ οὖν ἁμαρτίαν ἐλογίζοντο οἱ ἅγιοι τὸ ὑπὲρ τῶν πλησίον μὴ προσεύχεσθαι, διὰ τοῦτο ὁ Δαυίδ, ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰσακουσθείς, ὑπὲρ τῶν πλησίον παρακαλεῖ· Οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου[12]. Τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος συνεβούλευσε· Παρακαλῶ πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ[13]. 14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσηύχετο, ἐκεῖνοι δὲ κατ' αὐτοῦ ὡπλίζοντο, ἐπιτιμᾷ αὐτοῖς· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι[14];

1. Παρμ. 11, 8. 2. στ. 2 γ. 3. στ. 2 α. 4. Λουκ. 18, 13. 5. Λουκ. 23, 42. 6. Ἡσ. 30, 15. 7. στ. 2 γ. 8. στ. 2 α. 9. ἔνθ' ἀν. 10. Πρβλ. στ. 2 γ. 11. Α' Βασ. 12, 23. 12. στ. 2 γ. 13. Α' Τιμ. 2, 1-2. 14. στ. 3 α.

Ἐγὼ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ θεὸν δυσωπῶ καὶ τοὺς ἀντικειμένους ὑμῖν πολεμῶ· ὑμεῖς δὲ κατ' ἐμοῦ ὁπλίζεσθε· Ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἢ καὶ τρέπει τὸν λόγον ὁ προφήτης πρὸς τοὺς ἀδιαφοροῦντας καὶ δυναστῶν πρόσωπα θεραπεύοντας, τοὺς ἀφέντας τὸν θεὸν καὶ σχολάζοντας τοῖς ἐχθροῖς τοῦ θεοῦ· Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ τὴν ἐξ ἀνθρώπων σωτηρίαν ζητοῦντες· Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ παρὰ τῶν ὁμογενῶν, τῶν τὰ αὐτὰ ὑμῖν πάθη φορούντων, βοηθεῖσθαι νομίζοντες· Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ παρὰ τῶν καθ' ὑμᾶς τὰ ὑπὲρ ὑμᾶς αἰτοῦντες. Αὐτοὶ ὑμῶν οἱ προστάται οὐκ ἔχουσι τὸ ἀσφαλές, καὶ πῶς ὑμῖν βοηθήσουσιν; Υἱοὶ ἀνθρώπων οὐ γὰρ ἄνθρωποι τέλειοι, ἀλλ' ἔτι υἱοὶ ἀνθρώπων, ἀτελεῖς, ἀβέβαιοι, οἱ ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων πεποιθότες. Μὴ πεποίθατε ἐπ' ἄρχοντας καὶ ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. Υἱοὶ ἀνθρώπων· Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Υἱοὶ ἀνθρώπων· Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται 30 πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν[1]. Υἱοὶ ἀνθρώπων, κἂν μὴ διαδεχθῇ ἢ ἀποθάνῃ, ἀλλὰ γνώμῃ διδύμῳ δουλεύει. Υἱοὶ ἀνθρώπων, τὸν τρόπον ἔχει τροχόν· σήμερον ἐπαίρει σε καὶ αὔριον καταβάλλει σε. Υἱοὶ ἀνθρώπων, τὴν γνώμην ἔχει ἀέρος τροπήν· σήμερόν σοι ἔαρ ἐφάνη καὶ αὔριον χειμάζει σε. 15. Ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἢ καθ' ἕτερον τρόπον ἀναγνωστέον· Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε; ἀντὶ τοῦ· ἕως πότε, υἱοὶ ἀνθρώπων, ἀτελεῖς, ἀβέβαιοι, ἀστήρικτοι, ἀνθρωπίνοις καὶ σαθροῖς λογισμοῖς ἐπερειδόμενοι; Ἕως πότε, υἱοὶ ἀνθρώπων, φαίνεσθε μὴ φρονοῦντες τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων[2]; Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε λοιπὸν υἱοὶ θεοῦ οὐ γίνεσθε; Γνῶτε τίνος κατ' εἰκόνα γεγόνατε καὶ τὴν κάτω εἰκόνα ὡς παροδικὴν καὶ διαβαίνουσαν ἀφέντες — Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται πᾶς ἄνθρωπος[3] — τῷ ἄνω ζωγράφῳ τῆς εἰκόνος προσέλθετε· Τὰ ἄνω φρονεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος[4].

Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε λοιπὸν υἱοὶ θεοῦ οὐ γίνεσθε, οὐκ ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος τικτόμενοι, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἀναγεννώμενοι; Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, φησίν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν[5]. Υἱοὶ ἀνθρώπων· υἱοὺς ἀνθρώπων καλῶ. Διὰ τί

1. Ψαλμ. 145, 3-4. 2. Πρβλ. Μάρκ. 8, 33. 3. Ψαλμ. 38, 7. 4. Κολ. 3, 1. 5. Ἰω. α' 12-13.

οὐκ ἀνανεύετε εἰς οὐρανὸν οὐδὲ γίνεσθε υἱοὶ θεοῦ, ἀλλ' ὡς μολύβδῳ κάμπτεσθε τῇ συνηθείᾳ; 16. Βαρυκάρδιοι, λιθόψυχοι, ἀμμογενεῖς, ὀργιλόφρονες, ἄφρονες, ὡς γέγραπται· Βαρὺ λίθος καὶ δυσβάστακτον ἄμμος, ὀργὴ δὲ ἄφρονος βαρυτέ-
31 ρα ἀμφοτέρων[1]. Βαρυκάρδιοι, φαραώνιοι, φιλαιγύπτιοι, οἷς ἔλεγεν ὁ Σαμουήλ· Καὶ ἵνα τί ἐβαρύνατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐβάρυνε Φαραὼ καὶ Αἴγυπτος τὴν καρδίαν αὐτῶν[2]; Βαρυκάρδιοι· καὶ Ἰουδαίοις τοῖς ἀρνησαμένοις τὴν παρουσίαν Χριστοῦ προέλεγε. Βαρυκάρδιοι· προφῆται γὰρ προεκήρυξαν, πατριάρχαι προκατήγγειλαν, τέλος αἱ προφητεῖαι ἔσχον, ἦλθεν ὁ προφητευόμενος, ἄγγελοι τοῦ τεχθέντος μάρτυρες, ποιμένες θεαταί, οἱ μάγοι προσκυνηταί. Ὁ ἀστὴρ ὁ μονάζων τὴν παρθένον ὑπέδειξεν. Ὁ ξένος ἑωσφόρος τὸν νέον ἥλιον ἐν τῇ νεφέλῃ ἐσήμανεν· Ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις με ἥλιος δικαιοσύνης[3]. Καὶ πῶς μετὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὴν καρδίαν τῇ ἀπιστίᾳ ἐβαρύνθητε, βαρυκάρδιοι; 17. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν· Εἰπέ, ὦ Δαυίδ, ὑβρίσαι ἡμᾶς προσῆλθες, μάχην πνέεις ὡς ἔοικε, ξένον προφήτου τὸ ἀτιμάζειν, ἀποκρίνεται· Ὑβρίζει ὁ τὰ μὴ ὄντα ἀποκαλῶν· ἐλέγχει ὁ τὰ προσόντα δημηγορῶν. Διὰ τί οὖν εἶπον Βαρυκάρδιοι; Ἐπειδὴ ἀγαπᾶτε ματαιότητα[4], ὅτι διὰ τὰ πρόσκαιρα παρορᾶτε τὰ οὐράνια, ὅτι διὰ τὴν φθορὰν τῆς ἀφθαρσίας κατεφρονήσατε, ὅτι κενοδοξίαν ἀντὶ τῆς ἀτυφίας ἠγαπήσατε. Καὶ τοῖς τῷ Ἀβεσσαλὼμ συναπονοηθεῖσιν ὁ Δαυίδ ἔλεγε· Τί τῷ ἀτάκτῳ παιδὶ συναπήχθητε; Τί τὴν τυραννίδα τοῦ νέου ἐπτερώσατε; Τί τὸν υἱὸν κατὰ πατρὸς ἀλείφετε; Τί τῇ ματαίᾳ βουλῇ τοῦ Ἀχιτόφελ ἐπηκολουθήσατε; Προσηυξάμην τῷ θεῷ εἰπών· Κύριε, ματαίωσον τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ, ὅτι ἀκονᾷ υἱὸν κατὰ πατρός, ὅτι τὴν φύσιν ὁπλίζει καθ' ἑαυτῆς, ὅτι ἀνατρέπειν ἀποπειρᾶται νόμους θεοῦ. Εἰ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτᾷ[5], ὁ κατὰ τοῦ πατρὸς ἀκονήσας ξίφος υἱὸς ποσάκις ἄξιος ἀποθανεῖν; 18. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[6]; Ἡ φιλαργυρία ματαιότητος ὕλη, ῥευστὸν τὸ
32 κτῆμα, ἀσυνείδητος ὁ πλοῦτος πτερὰ οὐκ ἔχει καὶ πέταται, ἄπους δρομεύς, ἐπικίνδυνος φίλος, καμάτῳ συναγόμενος καὶ ἀθρόως ἀπογινόμενος. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[7]; Ἐφάνη κάλλος γυναικός· τὴν περὶ αὐτῆς γραφὴν ὡς μετώπου ἐπιγραφὴν ἀναγίνωσκε. Γέγραπται· Ψευδεῖς ἀρέσκειαι καὶ μάταιον κάλλος γυναικός[8]. Μὴ ἀπατάτω σε. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[9]; Μή σε συναρπασάτω τοῖς βλεφάροις. Ἡ στίλβουσα ὄψις τεσσάρων χυμῶν ἐστι κρᾶσις, σὰρξ

---

1. Παρμ. 27,3. 2. Α' Βασ. 6,6. 3. Μαλαχ. 3,20 (4,2). 4. στ. 3 β. 5. Πρβλ. Ἔξ. 21,16. 6. στ. 3 β. 7. ἔνθ. ἀν. 8. Παρμ. 29,30. (Μασ. 31,30). 9. στ. 3 β.

καὶ ἰχώρ, ἐσκεπασμένη δορᾷ, σήψεως γείτων, φθορᾶς σύντροφος, δυσωδίας ὕλη. Ἐξῆλθεν ἡ ψυχή, καὶ ἐσβέσθη ἡ στίλβουσα μορφή. Ἐν τῇ σορῷ ἐτέθη καὶ σκωλήκων γίνεται πηγή· δυσωδίαν ἐκπέμπει, καὶ ὡς βέλος τὴν ὀσμὴν φεύγουσιν οἱ παρόντες. Καὶ ⟨ὁ⟩ ἀνήρ, ὁ πόθῳ σφιγγόμενος, οὐ τολμᾷ τῷ τάφῳ πλησιάσαι καί, ἥν ἐφίλει ὡς μέλος, ταύτην φεύγει ὡς βέλος καὶ πύλας ὀσφρήσεως ἐμφράττει, ἵνα μὴ λοιμικὴν ἐνθήκην ἀναπνεύσῃ. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[1]; Οὐ χηρεύει ἀποδείξεως ὁ λόγος· ὅτι γὰρ ματαιότης τό τε ἔμφυτον καὶ τὸ τεχνητὸν κάλλος, λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας· Ἐὰν χρίσῃ μίλτῳ καὶ στίλβῃ, εἰς μάτην ὁ ὡραϊσμός σου[2]. 19. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[3]; Εἰπέ, ὦ γύναι, ἵνα τί δακτύλοις ἐπιγράφεις τὴν ὄψιν; Ἵνα τί λαγνείας χειρόγραφον ποιεῖς σου τὸ πρόσωπον; Μίλτῳ παρειὰς φοινίσσεις· εἰκόνα τοῦ αἰωνίου πυρὸς φέρεις. Στίλβῃ τὰς ὀφρῦς καὶ τὰ βλέφαρα μελαίνεις· σκότους ἐκδεχομένου σε ἀρραβῶνα ἔχεις. Κόμας καὶ πλοκάμους προβάλλει· δεσμὰ τῆς μελλούσης κρίσεως καθ' ἑαυτῆς πλέκεις. Εἰ σωφρονεῖς τῇ πράξει, τῇ ὄψει μὴ λαγνεύου. Εἰ οὐ πωλεῖς τὴν σεμνότητα, μὴ προσθήκην ἀκολασίας τὴν μορφὴν ποίει. Εἰ οὐ προδίδως τὴν κοίτην, ἀποτίναξαι τὴν τοῦ προσώπου κόνιν. Εἰ οὐ δου- 33
λεύεις τῇ ἁμαρτίᾳ, μὴ ταῖς ὑπογραφαῖς μεταποιουμένην δείξῃς τὴν ὄψιν. Ὡς γὰρ τὸν οἰκέτην δουλοῖ ὁ χάρτης, οὕτω τὴν ἑταιριζομένην δουλοῖ τὰ νίμματα. 20. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[3]; Καὶ πόθεν οἶδας, φησίν, ὅτι ἀγαπῶμεν ματαιότητα; Ἀφ' ὧν ζητεῖτε τὸ ψεῦδος[4] καὶ ζητοῦντες τὸ ψεῦδος τὴν μάχαιραν καθ' ἑαυτῶν ζητεῖτε· Στόμα γὰρ καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχήν[5]. Ψεῦδος δὲ λέγει νῦν πᾶν πρᾶγμα μάταιον, τὸ ταχεῖαν τὴν πτῶσιν καὶ τὴν μεταβολὴν ἔχον. Ζυγὸς δόλιος[6] καὶ μάταιος τὸ ψεῦδος. Γέγραπται. Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι[7]. 21. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[8]; Καὶ τὸ ζύγιον δύο πλάστιγγας ἔχει διαγνώμονας τῶν προσφερομένων, δεχομένας τὰ εἴδη καὶ ἀντιταλαντευομένας τὴν ὕλην, λίνου ἐξηρτημένας καὶ ἄνω καὶ κάτω κενεμβατούσας καὶ ἐν τῷ κενεμβατεῖν τὸ ἀσφαλὲς ὑποδεικνυούσας. Ὅτε τὸ μέσον κέντρον τοῦ ζυγοῦ, ἡ λεγομένη γλωσσίς, ἔνθεν κἀκεῖθεν παρακύπτουσα, ζητεῖ τὸ δίκαιον ποῦ εὕρῃ, [καὶ] παρακύπτουσα μὲν ἀδικίαν ἐλέγχει, ἐπὶ πλεῖον δὲ φαινομένη τὸ πολὺ τῆς βίας μαρτύρεται, καθάπερ ἀπὸ κοιτῶνος κόρη ἐξωθουμένη. Ὅταν δὲ ἰσοταλάντῳ ῥοπῇ ὁμονοῇ τὰ ὑποκείμενα, ἔνδον τοῦ θαλάμου κρύπτεται, τὸ δίκαιον αἰσχυνομένη. Καὶ κρυβομένη γλῶσσα

---

1. ἔνθ' ἀν. 2. Ἱερ. 4, 30. 3. στ. 3 β. 4. ἔνθ' ἀν. 5. Σοφ. Σολ. 1, 11. 6. Πρβλ. Παρμ. 20, 23. 7. Ψαλμ. 61, 10. 8. στ. 3 β.

μαρτυρεῖ τῇ ἰσότητι, καὶ φαινομένη μὲν λυπεῖ, μὴ φαινομένη δὲ
χαροποιεῖ. Καὶ ὁ ζυγοστάτης ὡς ἐραστὴς κόρην σώφρονα τηρεῖ καὶ
τὰς δύο θυρίδας τοῦ κοιτῶνος περισκοπεῖ, ἐπὶ παρακυπτούσῃ μὲν
λυπούμενος, ἐπὶ κρυβομένῃ δὲ εὐφραινόμενος. 22. Καὶ ὁ μὲν ζυγὸς
δικάζων ἐλέγχει τὸ ψεῦδος, ὑμεῖς δέ, ὡς ἄδικοι ζυγοστάται, ζητεῖ-
34 τε τὸ ψεῦδος[1]. Νομίζετε ὅτι βασιλεύει ὁ Ἀβεσσαλώμ· μιμεῖται
τὸ σχῆμα, ἀλλ' οὐκ ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ζητεῖτε τὸ ψεῦδος[2].
Μὴ προσράψητε ἑαυτοὺς τῷ ἀντάρτῃ υἱῷ ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς τὰ ὅμοια
παρὰ τέκνων ὑμῶν ὑποστῆτε....

V. ΨΑΛΜΟΣ Δ' ΛΟΓΟΣ Β'

Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἄλλως.

1. Ὥσπερ ὁ τῇ ποικιλίᾳ τῶν γλωσσῶν ἀρεσκόμενος καὶ ῥήματα ἑτερογλώσσων εἰδέναι βουλόμενος ἑαυτὸν διδάξαι οὐ δύναται, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐπισταμένων τὴν Ἑβραίων ἢ Ῥωμαίων ἢ βαρβάρων γλῶσσαν ὡσαύτως λαλεῖν διδάσκεται, οὕτω καὶ ὁ θέλων νοῆσαι τὰ τῶν προφητῶν ῥήματα παρακαλεῖν ὀφείλει τὸν θεὸν τῶν προφητῶν, ἵνα ὁ ἐκείνοις γνωρίσας τὰ ἑαυτοῦ ῥήματα καὶ αὐτῷ φανερώσῃ τὰ τούτων νοήματα. Δεῦρο τοίνυν, ὦ πιστὴ συνοδία καὶ ὁμόψυχε, ἡ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὁδὸν τῆς ζωῆς ὁδεύουσα, ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ σκάφος τῆς ἐκκλησίας συνεκπλέουσα ἡμῖν τὴν ἁλμυρὰν καὶ πικρὰν τοῦ βίου θάλασσαν, ἡ ἐν ἑνὶ πνεύματι καὶ μιᾷ ψυχῇ τὴν τριάδα δοξάζουσα, καὶ ἐπὶ τὸν ἕνα λιμένα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν σπεύδουσα, δανείσατέ μοι, παρακαλῶ, τὴν τῆς προσευχῆς ὑμῶν ἄγκυραν. 2 Διὰ τί δὲ ταύτην αἰτῶ;
Ἐπειδὴ ἀρτίως ἤκουσα ἑκάστου λέγοντος· Κύριος εἰσακού-
σεταί μου ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς αὐτόν[3].
35 Ἐπεὶ οὖν παραυτὰ εἰσακούεσθε πρὸς τὸν θεὸν κράζοντες, οὐ φωνῇ τὸν ἀέρα πληροῦντες, ἀλλὰ πίστει καὶ ἀρετῇ τὸν θεὸν δυσωποῦντες, ὡς ναύκληροι καὶ ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ ἐπιβάται, ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ κλῆρος καὶ λαός, ὡς κυβερνήτῃ παντὶ τῷ λέγοντι προσευχαῖς βοηθήσατε, ἵνα ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ἀληθείας ὁ λόγος προσορμισθῇ. 3. Διὰ τί δὲ Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις[4] ἐπιγέγραπται ὁ ψαλμὸς ὁ τοῦ Δαυίδ; Ἐπειδὴ κακῶς μὲν ἤρξατο, καλῶς δὲ τὸν βίον ἐτέλεσε, διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις[5]. Ἤρξατο κακῶς βλέπειν, ὅτε εἶδε γυναῖκα λουομένην[6]. Ἐκείνη ἐλούετο καὶ οὗτος ἐξελύετο· ἐκείνη ἐσμήχετο καὶ οὗτος ἐρρυποῦτο· ἐκείνη ἔξωθεν ψυχρῷ ἐκέχρητο ὕδατι καὶ οὗτος ἔνδοθεν ἐνεπυρίζετο. Ταῦτα δὲ οὐκ ἦσαν ἄξια ὕμνων καὶ ἐπαίνων, ἀλλὰ ψόγων καὶ μέμψεων.

---

1. στ. 3 β. 2. ἔνθ' ἀν. 3. στ. 4 β. 4. στ. 1. 5. ἔνθ' ἀν. 6. Πρβλ. Β' Βασ. 11, 2.

4. Ὁ σπινθὴρ τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα τῆς μοιχείας ἀνῆψεν· ἡ μοιχεία ὁδεύουσα τὸν φόνον ἐγέννησεν. Ὁ γὰρ κακὸς ἐραστής, τὴν ἀμνάδα σφάξας, καὶ τὸν ταύτης ποιμένα ἐφόνευσε. Δύο πάθη δύο φόνους ἔδρασαν. Ὁ πόθος γὰρ καὶ ὁ θυμὸς ὁπλισάμενοι, ὁ μὲν πόθος τὴν γυναῖκα ὡς ἀμνάδα ἔθυσεν, ὁ δὲ θυμὸς τὸν ἄνδρα ἐφόνευσεν. Ὅτι δὲ ὡς ἀμνάδα τὴν γυναῖκα ἔθυσεν, ἐπειδὴ ἡ μοιχεία τῇ σωφροσύνῃ θάνατος. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὴν καὶ ἀμνάδα εἶπεν ἡ γραφή, ὅτι ἄσπιλον καὶ ἄμωμον τὸ σῶμα τῷ ἀνδρὶ ἐφύλαττεν. Ἔλεγε γὰρ Νάθαν ὁ προφήτης ἐν τῇ παραβολῇ· *Ἦλθε δὲ ὁδοιπόρος πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν πλούσιον, καὶ ἐφείσατο, καὶ ἔλαβε τὴν ἀμνάδα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πένητος καὶ ἔσφαξεν*[1], ἀμνάδα τὴν ὕπανδρον διὰ τὴν ἀμίαντον κοίτην καλῶν —*Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*[2]— σφαγὴν δὲ τὴν μοιχείαν λέγων, ἐπειδὴ σφαγὴ καὶ φόνος ἡ ὕβρις τῇ σώφρονι. 5. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ νηστείας ὁ Δαυΐδ τὴν μοιχείαν ἀπέπλυνε καὶ δάκρυσι τοὺς σπίλους τῶν αἱμάτων ἀπε- 36
σπίλωσε καὶ καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην ἐν δάκρυσιν ἔλουεν[3], ἐπειδὴ ἀκαίρως γυναῖκα λουομένην ἐθεώρησε, διὰ τοῦτο εἰς *τὸ τέλος ἐν ὕμνοις*[4]. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν ψόγοις, εἰς *τὸ τέλος ἐν ὕμνοις*· εἰς τὴν ἀρχὴν ὀφθαλμὸς ἐπιθυμίαν βλύζων, εἰς *τὸ τέλος* ὀφθαλμὸς πηγὰς δακρύων προχέων. *Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις. Ψαλμὸς* δὲ τῷ *Δαυΐδ* ἡ πρᾶξις τῆς μετανοίας, ὁ καρπὸς τῆς σωτηρίας. 6. Καὶ ἐπειδὴ *ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία ἐκεῖ ἐπερίσσευσεν ἡ δικαιοσύνη*[5], διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου*[6]. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἁμαρτίαν ὡς τυραννίδα ἔρριψα, τὴν δὲ δικαιοσύνην ὡς βασιλείαν ἐφόρεσα, *εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου*[7]. Ἐπειδὴ γὰρ δίκαιον πρᾶγμα ἦν πλανηθέντα ἐπιστρέψαι με καὶ πεσόντα ἀναστῆναί με, καθὼς γέγραπται· *Ἑπτάκις πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται*[8] —ἐπεὶ οὖν ἀδίκως ἔπεσα, δικαίως δὲ μετενόησα, *εἰσήκουσεν ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου*[9]. 7. Δικαιοσύνην γὰρ αὐτοῦ νῦν λέγει ὁ Δαυΐδ τὴν μετάνοιαν. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἁμαρτῆσαι καὶ μὴ μετανοῆσαι διπλοῦν ἐστιν ἁμάρτημα, πρῶτον ὅτι ἔπεσε, δεύτερον ὅτι ἀναστῆναι οὐκ ἠθέλησε —διὰ τοῦτο γὰρ ὁ θεὸς καὶ τῷ Κάϊν ὠργίζετο, οὐχ οὕτως ὅτι ἐφόνευσεν ὅσον ὅτι φονεύσας οὐ μετενόησεν— οὕτω τὸ ἁμαρτῆσαι καὶ μετανοῆσαι ἐν αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ τὴν δικαιοσύνην καρποῦται, μᾶλλον δὲ αὐτὴ ἡ μετάνοια

1. Πρβλ. Β' Βασ. 12, 4. 2. Ἑβρ. 13, 4. 3. Πρβλ. Ψαλμ. 6, 7. 4. στ. 1. 5. Πρβλ. Ρωμ. 5, 20. 6. στ. 2 α. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Παρμ. 24, 16. 9. στ. 2 α.

εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ λογίζεται[1]. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ μετάνοιαν ὁ θεὸς ὡς δικαιοσύνην ἐδέξατο, διὰ τοῦτο λέγει· Εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[2]. Εἶδεν ὁ θεὸς καθαρθεῖσαν τὴν ψυχὴν καὶ ἐδέξατο τὴν προσευχήν· ὁ τῆς δεήσεως
37 χάρτης ἐγράφη τοῖς δάκρυσι, καὶ δυσωπηθεὶς ὁ βασιλεὺς τὰ διὰ τῶν δακρύων γράμματα ὑπέγραψεν. 8. Ἢ καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὸν διωγμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ὠδύρετο καὶ φεύγων υἱὸν ᾐσχύνετο καὶ πολεμεῖν τὸ ἴδιον σπλάγχνον οὐκ ἠδύνατο, προσευχὴ δὲ μεσιτεύσασα τὸν τύραννον ἐκρέμασε καὶ τὸν τυραννούμενον περιέσωσεν, ὡς ἐρωτηθεὶς πῶς τὸν Ἀβεσσαλὼμ ἐνίκησε, πῶς τὸν δεύτερον Γολιὰθ κατέβαλεν, ἀπεκρίνατο· Πῶς τὸν ἀντάρτην ἐνίκησα; Προσευχῇ ὁπλισάμενος· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[3]. Ἄνω ἡ προσευχὴ ἀνεφέρετο καὶ κάτω ὁ τύραννος ἐπὶ τὸ δένδρον ἐκρέματο. Ὥσπερ γὰρ ἁμαρτήσαντί μοι ὁ θεὸς αὐτὸν κατ' ἐμοῦ ἤγειρεν, οὕτω μετανοήσαντι ὑπόστρωμα καὶ καταπάτημα τῷ στρατοπέδῳ μου ἐποίησε. 9. Καὶ νῦν ἁμαρτανόντων ἡμῶν θεὸς ἡμῖν ἐπεγείρει τοὺς ἐχθρούς· ἀλλὰ πολεμούμενοι οὐκ ἔχομεν χρείαν τοῦ ἀντιπολεμεῖν αὐτοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτοὺς λογοθετήσωμεν, καὶ εἴ τι ἡμάρτομεν, διορθωσώμεθα καὶ ὀψόμεθα τοὺς ἐχθροὺς πίπτοντας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ παρηγγέλθημεν μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθρούς, ἐπειδὴ δι' ἁμαρτίας αὐτοὺς πολλάκις ὁ θεὸς ἐπεγείρει καθ' ἡμῶν καὶ οὐδὲν ἀνύομεν πολεμοῦντες ἐκείνους, οὓς ὁ θεὸς ἐπήγειρε καθ' ἡμῶν. Θέλεις ἰδεῖν τὸ πτῶμα τῶν πολεμούντων σε; Μετανόησον ἐφ' οἷς ἥμαρτες καὶ οἱ ἐχθροὶ πίπτουσι. 10. Θεὸν δὲ δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐκάλει ὁ Δαυὶδ τὸν Χριστόν, ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις[4]. Ἐπεὶ οὖν ἐν δεξιᾷ ἐστι τοῦ θεοῦ ὁ Χριστὸς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν[5], ἐμεσίτευσε δὲ τῇ εὐχῇ τοῦ Δαυίδ, διὰ τοῦτο τὸ εἰσακουσθῆναι, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ
38 ἐλογίσατο εἰπών· Εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[6]. 11. Διὰ τί δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἐπικαλεῖσθαι εἰσηκούσθη ὁ Δαυίδ; Ἐπειδὴ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ Νάθαν, εὐθὺς εἰς μετάνοιαν ἐκάμφθη. Ἐπεὶ οὖν ὑπήκουσε νουθετούμενος, εἰσηκούσθη προσευχόμενος. Οὐκ ἐχρόνισεν αὐτὸς πρὸς μετάνοιαν καὶ οὐκ ἐβράδυνεν ὁ θεὸς εἰς πρόνοιαν. Ὥσπερ γὰρ δεσπότης παρὰ δούλου ἱκετευόμενος καὶ βασιλεὺς παρὰ στρατιώτου χάριν αἰτούμενος, ὁ μὲν τὰ τοῦ δούλου, ὁ δὲ τὰ τοῦ στρατιώτου ἐννοεῖ κατορθώματα, καὶ ὁ μὲν δοῦλος, ἐὰν οὐ γέγονε προδότης καὶ μισοκύριος, ἀλλὰ φιλοδέσποτος καὶ ἀεὶ ὑπήκοος, ὁ δὲ στρατιώτης εἰ γέγονεν ὑπὲρ βασιλέως φιλοκίνδυνος

---

1. Πρβλ. Γέν. 15, 6. Ρωμ. 4, 5. 2. στ. 2 α. 3. στ. 2 α. 4. Α' Κορ. 1, 30. 5. Ρωμ. 8, 34. 6. στ. 2 α.

καὶ εὐνούστατος, οὕτως ὁ θεοφιλής, ἐὰν ὡς δοῦλος καὶ στρατιώτης εὐχαριστῇ τῷ θεῷ καὶ ταχέως ὑπακούῃ κελευόμενος, τότε ταχύτερον εἰσακούεται προσευχόμενος. 12. Καὶ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω· ἄκουσον δὲ τοῦ θεοῦ ἐν Ἡσαΐᾳ λέγοντος· Θέλεις ἵνα ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί σε εἰσακούω σου; Πρόσεχε ἀκριβῶς· ὃ λέγω σοι ποίησον· Λῦε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα. Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περίβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψῃ. Τότε βοήσῃ, καὶ ὁ θεὸς εἰσακούσεταί σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάρειμι[1]. Γενοῦ τοιοῦτος, ἄνθρωπε, καὶ δύνῃ λέγειν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου[2]. Ἐξέκραξεν ὁ πηλὸς καὶ εἰσήκουσεν ὁ κεραμεύς· ἐπεκαλέσατο ἡ γῆ καὶ ἐπήκουσεν ὁ οὐρανός. 13. Εἰρηκὼς τοίνυν ὁ Δαυὶδ τοῖς πλησίον ὅπως ταχέως εἰσηκούσθη, τρέπει τὸν 39 λόγον πρὸς τὸν θεὸν καὶ τῷ εἰσακούσαντι εὐχαριστεῖ λέγων· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[3]. Ἐπλάτυνε δὲ αὐτῷ ὁ θεὸς κατὰ δύο τρόπους, καὶ ὅτι εἰσήκουσε καὶ ὅτι ταχέως αὐτοῦ ἐπήκουσεν. Ὥσπερ γὰρ τὸ μὴ ταχέως εἰσακουσθῆναι θλῖψίς ἐστι καὶ ἥμισυ χάριτος, οὕτω τὸ ταχέως εἰσακουσθῆναι πλατύτης καὶ διπλῆ χάρις. Τὸ οὖν ταχέως καὶ παραυτὰ εἰσακουσθῆναι ἐν θλίψει πλάτος ἔλεγεν. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[4]. Τὰ κύματα τῶν θλίψεων ἡ ταχεῖα γαλήνη διέλυσεν· ἡ ἀφρίζουσα θάλασσα ἔσοπτρον ἐγένετο· αἱ καταιγίδες καὶ αἱ θύελλαι εἰς δρόσον μετεβλήθησαν· οἱ ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι ἱκέται καὶ προσκυνηταὶ γεγόνασιν. 14. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[5]. Οὐδέπω ὡς βρέφος τὸ στόμα ἤνοιξα καὶ ἤδη μοι ὡς μήτηρ ἡ πρόνοια τοῦ θεοῦ τὸν μασθὸν ἐνέθηκεν. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[6]. Λιμῷ με τηκόμενον ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου ἐπλούτισεν, ὡς μὴ μόνον ἐμέ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀπολαῦσαι. Διὸ ὑποκαταβὰς ἔλεγεν· Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου· ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν[7]. Ἡ ἐκείνων περιουσία ἐμοὶ εὐωχία. 15. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[8]. Καθ' ἱστορίαν δὲ ἐν θλίψει ἐπλάτυνεν αὐτῷ ὁ θεὸς τοῦτον τὸν τρόπον. Ὅτε ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ πολεμούμενος ἔφυγεν ἐν ταῖς ἐρημίαις καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι, λιμῷ καὶ ἀνάγκῃ ὡς ἐν διωγμῷ ἐκρατήθη, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνάγκῃ τοῦ λιμοῦ ὁ θεὸς αὐτῷ ἀριστοφόρους ἄνδρας ἄφνω,

1. Ἡσ. 58, 6-7. 9. 2. στ. 2 α. 3. στ. 2 β. 4. ἔνθ' ἀν. 5. ἔνθ' ἀν. 6. ἔνθ' ἀν. 7. στ. 8. 8. στ. 2 β.

ὡς τῷ Ἠλίᾳ τοὺς κόρακας, ἔπεμψε. Καὶ πρῶτος ὁ Σιβά, ὁ ἐκ τοῦ οἴκου Σαοὺλ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ, ἤνεγκεν αὐτῷ ἄρτους διακοσίους καὶ
40 οἶνον καὶ παλάθας καὶ σταφίδας[1]. Εἶτα, μετὰ τοῦτον Βερζελλὶ ὁ Γαλααδίτης καὶ αὐτὸς αὐτῷ προσήνεγκε δέκα κοίτας, ἵνα μὴ χαμευνῇ, καὶ ἀμφιτάπητας, τοὺς λεγομένους νῦν τυλοτάπητας, καὶ οἴνου κεράμια καὶ πυροὺς καὶ κριθὰς καὶ ἄλευρον καὶ κύαμον καὶ φακὸν καὶ μέλι καὶ βούτυρον καὶ πρόβατα καὶ γαλαθηνὰ μοσχάρια[2]. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ στενοχωρίᾳ καὶ τῇ θλίψει τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ διωγμοῦ εὐθηνίαν αὐτῷ ὁ θεὸς πρὸς ἀπόλαυσιν ἔδωκεν, εὐχαριστῶν ἔλεγεν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[3]. Ὅτε ὁ λιμὸς πλέον τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ἐπολιόρκει με, τότε μοι ὁ θεὸς τὴν ἔρημον γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα ἐποίησε[4]. 16. Μηδεὶς οὖν ἡμῶν διὰ τὸν θεὸν διωκόμενος ἢ εἰς μακρὰν γῆν πεμπόμενος λιμὸν φοβηθῇ· Οὐ λιμοκτονήσει γὰρ κύριος ψυχὴν δικαίου[5]. Ἐθλίβετο καὶ ἐπλατύνετο καὶ ὁ τῶν μαρτύρων χορός· ἐθλίβετο μὲν μαστιζόμενος, ἐπλατύνετο δὲ ὡς νικητὴς στεφανούμενος· ἐθλίβετο ταῖς μάστιξι πειρώμενος, ἐπλατύνετο ὡς σῖτος ὥριμος εἰς τὰς ἐν οὐρανῷ ἀποθήκας συγκομιζόμενος· ἐθλίβετο ὡς πηλὸς πατούμενος, ἐπλατύνετο οὐρανὸς γινόμενος· ἐθλίβετο ὡς ἄργυρος χωνευόμενος, ἐπλατύνετο κειμήλιον τῷ θεῷ προσφερόμενος. 17. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[6]. Ἔλεγε καὶ ὁ λῃστὴς ὁ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θλιβόμενος καὶ μετάρσιος ἐν παραδείσῳ γινόμενος· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[7]. Ὁ τῶν παροδιτῶν φονεύς, τοῦ παραδείσου νομεύς· ὁ ἐπὶ γῆς κατάδικος, τῶν οὐρανίων κάτοικος· ὁ κάτω προσηλούμενος, ἄνω πολιτογραφούμενος· ὁ τοῦ τυράννου ὀπαδός, τοῦ βασιλέως ἀκόλουθος· ὁ τοῦ πυρὸς ἄξιος, βασιλείας μέτοχος. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[8]. Ἀπὸ τοῦ λῃστοῦ καὶ τοῦ σταυροῦ ἡ σωτηρία ἤρξατο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ
41 πρῶτος ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ξύλου γευσάμενος ὡς λῃστὴς τοῦ παραδείσου ἐξεβλήθη, πρῶτος λῃστὴς ἐπὶ ξύλου πιστεύσας εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγετο. Ἀπὸ τοῦ ξύλου ἡ ἁμαρτία ἤρξατο καὶ ἀπὸ τοῦ ξύλου ἡ σωτηρία ἤνθησε. 18. Καὶ διὰ τί ὁ Χριστὸς σταυρούμενος τὸν λῃστὴν πολίτην οὐρανοῦ ἐποίησε; Πρῶτον, ἵνα μάθῃ ὁ κόσμος καὶ πάντες ἄνθρωποι ὅτι, ἐὰν αὐτὸν ἐσταυρωμένον, ὡς ὁ λῃστής, κύριον καὶ βασιλέα ὁμολογήσωσι, τῆς ὁμοίας τιμῆς ἀπολαύσουσι. Δεύτερον δέ, ἵνα πάντες θεασάμενοι ὅτι ὁ Χριστὸς τῷ λῃστῇ τὰς ἁμαρτίας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ συνεχώρησε, πιστεύσωσιν ὅτι καὶ τὸ οἰκουμενικὸν χειρόγραφον ἐπὶ σταυροῦ ἐξήλειψεν[9]. Ὥσπερ γὰρ γεωργὸς μίαν ἐγκεντρίσας καλλιέλαιον[10], καὶ εὐθαλῆ καὶ εὔκαρπον ἀποδείξας, ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ τὰς ἄλλας ἐμπιστεύεται, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν λῃστὴν ὡς

1. Πρβλ. Β' Βασ. 16, 1. 2. Πρβλ. Β' Βασ. 17, 27-29. 3. στ. 2 β. 4. Πρβλ. Ἔξ. 3, 17. 5. Παρμ. 10, 3. 6. στ. 2 β. 7. ἔνθ' ἀν. 8. ἔνθ' ἀν. 9. Πρβλ. Κολ. 2, 14. 10. Πρβλ. Ρωμ. 11, 24.

ἀγριέλαιον εἰς καλλιέλαιον ἐνεκέντρισε καὶ ἐπιστεύθη ὅτι καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐγκεντρίσαι καὶ μεταφυτεῦσαι εἰς τὸν παράδεισον δύναται. Ὁ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβαλὼν ὡς ἄκανθαν, αὐτὸς τὸν ληστὴν ὡς ῥόδον εἰς τὸν παράδεισον μετεφύτευσεν. Ὅθεν ἐκεῖ, ὡς ἐν μοναστηρίῳ ἀσκητὴς διάγων, ψάλλει· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι[1]. 19. Ἐθλίβετο δὲ ὁ ληστής, οὐχ ὅτι αὐτὸς τῷ ξύλῳ προσήλωτο, ἀλλ' ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ μετὰ ληστῶν ἐσταύρωτο. Ὅθεν ἔλεγε· Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξεν[2]. Ἁρμοστέον δὲ χαριέντως καὶ τὰ ἑξῆς ῥήματα τῷ ληστῇ. Ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ προσευχόμενος ὡς θεῷ· Οἰκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου[3]. Οἰκτείρησόν με, συγχωρῶν μοι τὰ τῆς ληστείας παραπτώματα. Ὡς δικαστήν σε ὁρῶ ἐπὶ βῆμα ὑψηλόν, τὸν σταυρόν· ὡς κατάδικος ἐγὼ ἐπὶ ξύλου κρέμαμαι· Οἰκτείρησόν με. Εἶπον· Μνήσθητί μου, κύριε, ὅταν 42
ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου[4]. Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου[5]. 20. Εἶτα, ὡς ἐθεάσατο τὴν κτίσιν τῷ κτίστῃ συμπάσχουσαν καὶ τὸν κόσμον ὡς ἕνα οἶκον σειόμενον—θεμελίου γὰρ πάσχοντος ὁ οἶκος συνέπασχεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα[6], καὶ τοῦ οἰκοδόμου κρεμαμένου τὸ ἔργον ἐλύετο—ἐπεὶ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κατὰ τῶν κυριοκτόνων ἐστασίαζον, οἱ δὲ οὐ κατενύγησαν, ἐπιτιμᾷ αὐτοῖς ὁ ληστής· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι[7]; Ἔστω· Λάζαρον τὸν τετραήμερον ἀπὸ τοῦ τάφου τρέχοντα ἰδόντες οὐκ ἐπιστεύσατε. Κἂν ⟨...⟩, νῦν γοῦν προσκυνήσατε τοῦ σταυρωθέντος τὴν δύναμιν ⟨...⟩ ὅτι τὰ μνημεῖα νῦν ἠνοίγησαν καὶ νεκροὶ πολυήμεροι τῆς φωνῆς τοῦ σταυρωθέντος ἀκούσαντες ἀνέστησαν. Νεκροὺς ὁ σεισμὸς ἀνέστησε, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ καθεύδετε. Ἕως πότε βαρυκάρδιοι[8]; Πέτραι ὡς ἀράχναι σχίζονται, καὶ ὑμεῖς τῷ φόβῳ οὐ περισχίζεσθε; 21. Ἕως πότε βαρυκάρδιοι[9]; Καὶ διὰ τί βαρυκάρδιοι; Τοῦτο μέν, διὰ τὸ μὴ κατανυγῆναι τοῖς θαύμασι· τοῦτο δέ, διὰ τὸ ἐξ ἀφροσύνης βαρέως κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὀργίζεσθαι. Μάρτυς ἡ γραφὴ εἰποῦσα· Βαρὺ λίθος καὶ δυσβάστακτον ἄμμος, ὀργὴ δὲ ἄφρονος βαρυτέρα ἀμφοτέρων[10]. Βαρὺ λίθος, ἀλλὰ τῇ πολυχειρίᾳ μετάγεται καὶ ὡς πτερὸν ἐν ἀέρι κρέμαται. Δυσβάστακτον ἄμμος, ἀλλ' ὑπὸ θαλάσσης ἐν σανίδι βαστάζεται. Ὀργὴ δὲ ἄφρονος, τοῦ Ἑβραίων λαοῦ. Βαρυτέρα ἀμφοτέρων, ὅτι οὔτε νουθεσίᾳ θέλγεται, ἀλλὰ

1. στ. 2 β. 2. Λουκ. 23. 41. 3. στ. 2 γ. 4. Λουκ. 23, 42. 5. στ. 2 γ. 6. Κολ. 1, 16. 7. στ. 3 α. 8. ἔνθ' ἀν. 9. ἔνθ' ἀν. 10. Παρμ. 27, 3.

καὶ θαύματα βλέπων ὀργίζεται. 22. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιό-
43 τητα[1], τὸν Βαραββᾶν τοῦ Χριστοῦ προτιμήσαντες, τὸν φονέα ὑπὲρ τὸν ζωοποιόν; Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[2], τὴν βασιλείαν τοῦ Καίσαρος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν προκρίναντες, τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἄμμου παραλίας βαρυτέραν ὑπὲρ τὴν δικαιοσύνην[3], τὰ πρόσκαιρα ὑπὲρ τὰ αἰώνια, τὴν φθορὰν ὑπὲρ τὴν ἀφθαρσίαν; Τὴν ζῶσαν πηγὴν κατελείψατε, ἧς τὸ νᾶμα τὴν Σαμαρείτην ἄδιψον ἐποίησε, καὶ λάκκους συντετριμμένους ὠρύξατε[4]. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[5]; Τῷ προδότῃ μαθητῇ ἐμαθητεύσατε καὶ τῷ διδασκάλῳ ἐπεβουλεύσατε. Ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα[6]; 23. Ἐπὶ τούτοις καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[7], τὴν ἀλήθειαν ἀποστρεφόμενοι. Καὶ πότε τὸ ψεῦδος ἐζήτησαν; Ὅτε ψευδομάρτυρας ἀγοραστοὺς κατὰ τοῦ κυρίου ἔστησαν, ὅτε τοὺς συκοφάντας ἐμισθώσαντο. Μάρτυς ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος· Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ[8]. Καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[9]. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρον διδόναι[10]. Καὶ πῶς ἐκώλυσε ὁ εἰπών· Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι[11]; Καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[12]! Ἀνασείει τὸν λαὸν διδάσκων[13]. Καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[14]. Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν[15]. Καὶ τί ἐκακοποίησεν; Ὅτι νόσους ἐδίωξεν; Ὅτι δαίμονας ἐφυγάδευσεν; Ὅτι νεκροὺς ἤγειρεν; Ὅτι ἐκ πέντε ἄρτων ἰσαρίθμους χιλιάδας ἔθρεψεν; Ἔτι ἡ τροφὴ ἐν τῷ λάρυγγι, καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ στόματι. Καὶ ζητεῖτε ψεῦδος[16]. 24. Φύγωμεν, ἀδελφοί, τὸ ψεῦδος ὡς μάχαιραν ψυχῆς·
44 Στόμα γάρ, φησίν, καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχήν[17], οὐ τὴν τοῦ συκοφαντουμένου, ἀλλὰ τὴν τοῦ ψευδομένου. Οὐχ οὕτως ὁ βάρβαρος ἀπὸ τῆς κόμης καὶ ὁ στρατιώτης ἀπὸ τῆς χλανίδος ὡς ὁ Χριστιανὸς ἀπὸ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι γνωρίζεται. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς πολέμοις ἀπὸ τοῦ συνθήματος οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ δοκιμάζονται, οὕτω καὶ ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων οἱ φίλοι τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι γνωρίζονται, οἱ δὲ ψευδόμενοι ὡς ἰδίᾳ μαχαίρᾳ τῇ γλώσσῃ φονεύονται. Στόμα οὐκ εἰδὸς ὀμνύειν ἢ ψεύδεσθαι ταχέως τὸν θεὸν ἐν προσευχαῖς δυσωπεῖ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἰκέτην ἢ φίλον μὴ ψευδόμενον αἰδούμεθα καὶ ὑπὲρ ὧν παρακαλεῖ πειθόμεθα, πολλῷ μᾶλλον ὁ θεός, τὸν μὴ ψευδόμενον

---

1. στ. 3 β. 2. ἔνθ' ἀν. 3. Πρβλ. Ἰώβ 6, 3. 4. Πρβλ. Ἱερ. 2, 13. 5. στ. 3 β. 6. ἔνθ' ἀν. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Μάρκ. 14, 55. 9. στ. 3 β. 10. Λουκ. 23, 2. 11. Ματθ. 22, 21. 12. στ. 3 β. 13. Λουκ. 23, 5. 14. στ. 3 β. 15. Ἰω. 18, 30. 16. στ. 3 β. 17. Σοφ. Σολ. 1, 11.

δυσωπούμενος, παρέχει αὐτῷ τὰ ὠφέλιμα· καθαρὰν γὰρ ὁρῶν καὶ ἄσπιλον τὴν γλῶσσαν τὴν ἀληθεύουσαν, τὰ ῥήματα ταύτης δέχεται ὡς ἐπὶ δίσκου ξένια. 25. Οὕτω κακὸν τὸ ψεύδεσθαι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ψεῦσται μισοῦσι τὸν ψευδόμενον. Καθάπερ ἀπὸ οἰκίας ἐμπυρισμόν, οὕτω τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ στόματος ἀπόρριψον· ὡς φλόγα ἐν κοιτῶνι, οὕτω τὴν ἐπιορκίαν ἐν τῇ γλώσσῃ κατάσβεσον. Ὁ τῆς οἰκίας ἐμπυρισμὸς χρήματα μόνον εἴωθεν ἀναλίσκειν· ὁ δὲ τῆς ψυχῆς ἐμπυρισμὸς ψυχὴν καὶ σῶμα ἐν γεέννῃ δαπανᾷ. Ἐὰν εἴπω· Μὴ ὑβρίσῃς, προβάλλῃ μοι τὸν θυμόν. Ἐὰν εἴπω· Δὸς χρήματα πένησι, πενίαν καὶ παιδοτροφίαν ἐννοεῖς. Τὸ μὴ ὀμόσαι ἢ μὴ ψεύσασθαι οὐκ ἔστι χρήματα ἐκ βαλαντίου δαπανώμενα. Καὶ ἵνα τί οὐ κατορθοῦμεν δικαιοσύνην ἀδάπανον; Οὐχ οὕτω πρέπει τῷ βασιλεῖ ἡ πορφύρα καὶ τὸ διάδημα ὡς τῷ Χριστιανῷ τὸ μὴ ψεύδεσθαι. Διὰ τοῦτο αὐτὸν αἰδοῦνται καὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ 45
γείτονες καὶ συναλλάκται· διὰ τοῦτο αὐτὸν φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ φιλοῦσιν οἱ ἄγγελοι καὶ χαίροντες αὐτῷ τὰς πύλας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀνοίγουσιν...

VI. ΨΑΛΜΟΣ Ε΄ ΛΟΓΟΣ Α΄

Εἰς τὸν πέμπτον ψαλμόν· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε, σύνες τῆς κραυγῆς μου· πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[1].

1. Οἱ τὸ μακάριον τέλος τῆς ζωῆς ἐκδεχόμενοι καὶ κληρονόμοι τοῦ θεοῦ γενέσθαι βουλόμενοι, τὰ τῆς κληρονομίας δίκαια, ὡς ἐν διαθήκῃ τῇ προκειμένῃ ψαλμῳδίᾳ, δεῦτε, κοινῶς ἐρευνήσωμεν. Εἰς τὸ τέλος γάρ, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[2] ἐπιγέγραπται ὁ προκείμενος ἡμῖν ψαλμός. Καὶ τίς αὕτη; Ἡ Ἐκκλησία. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπεν· ὑπὲρ τῆς κληρονόμου; Ὅτι ἀεὶ κληρονομεῖ. Καὶ πολλὰ ὡς βασίλισσα κληρονομεῖ, τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, πατριάρχας, προφήτας, Χριστόν, οὐρανόν. 2. Τὸ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς εἰπεῖν, ἢ συνηγόρου ἐστὶν ἢ προσευχομένου. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς γραμματείοις καὶ τοῖς προικῴοις καὶ ταῖς διαθήκαις ἄνω μὲν γράφεται πᾶσα ἡ διήγησις, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ συγγράμματος αὐτὸς ὑπογράφει ὁ κύριος τοῦ πράγματος, καὶ οὐδὲν ὄφελος ὅλῳ τῷ χάρτῃ καὶ τῷ γραμματείῳ, ἐὰν μὴ ὁ κύριος τοῦ πράγματος εἰς τὸ τέλος ὑπογράψῃ· οὕτως, ἐπειδὴ καθάπερ διὰ συμβολαιογράφων τῶν προφητῶν προεγράφετο ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη—καὶ μάρτυς αὐτὸς εἰπών· Λάβε τόμον χάρ- 46
του[3]—καὶ πολλὰς τῇ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίᾳ ὡς κληρονόμῳ τὰς δωρεὰς ὁ Χριστὸς προέγραψεν, εἰς τὸ τέλος τοῦ θανάτου τὴν διαθήκην ἐβεβαίωσε. 3. Καὶ ὅτι διαθήκην ὑπηγόρευσε λέγει· Διαθήκην διεθέ-

1. στ. 2-3. 2. στ. 1. 3. Ἡσ. 8, 1.

μην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου[1]. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Ὠσηὲ ἔλεγεν αὐτῇ· Καὶ μνηστεύσομαί σε ἐμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα[2]. Πότε; Ὅτε Παῦλος ἔγραφεν· Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνήν[3]. Διὰ δὲ τοῦ Ζαχαρίου· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ἔρχομαι καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει κύριος, καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν κύριον[4]. Πότε; Εἰς τὸ τέλος[5]. Διὰ δὲ τοῦ Ἡσαΐου· Πλοῦτον ἐθνῶν θαλάσσης[6]. Πότε; Εἰς τὸ τέλος[7]. Καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Πάντα τὰ ἐκλεκτὰ τοῦ Λιβάνου δέδωκα αὐτῇ[8]. Πότε; Εἰς τὸ τέλος[9]. Αὗται πᾶσαι αἱ ἔγγραπτοι δωρεαὶ ἄκυροι ἔμενον ἕως ὅτου αὐτὸς ὁ δεσπότης εἰς τὸ τέλος ὑπέγραψε καὶ ἐβεβαίωσε τὰς ἐπαγγελίας. 4. Διὰ τοῦτο, ἵνα ὁ Χριστὸς παραγένηται εἰς τὸν κόσμον καὶ αὐτὸς διὰ εὐαγγελίου ὑπογράψῃ καὶ πληρώσῃ τὰς διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελίας τῇ κληρονόμῳ, εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[10], οἱ προφῆται προσευχόμενοι. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται διὰ τοῦτο προσηύχοντο, ὡς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ κύριος· Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι[11]. Πλήρωμα οὖν νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην[12]. Καὶ ἐπιστολὴν πολλοὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς εἰς τὸ τέλος τῆς ὑπογραφῆς κατανοοῦσιν. Ἡ εἰς τὸ τέλος ὑπογραφὴ ὑπὲρ τίνος; Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[13]. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἔδει εἰς τὸ τέλος ὑπογράψαι, ὅτε ἤμελλε πάσχειν, κάλαμον ἐν τῇ δεξιᾷ[14] λαμβάνει, σύμβολον τοῦ ὑπογράψαι, καὶ πορφύραν ἐνεδύσατο, ἵνα δείξῃ τῇ κληρονόμῳ ὅτι βασιλεύς
47 ἐστι καὶ οὐκ ἰδιώτης ὁ ὑπογράφων. Καὶ ὁ τίτλος ἀντὶ τοῦ χάρτου ἐπὶ τῷ σταυρῷ προετίθετο, καὶ μετὰ τοῦ λῃστοῦ τῇ λελῃστευμένῃ λέγει ὡς κληρονόμῳ· Θέλεις σοι, ὦ ἐκκλησία, τὴν ὑπογραφὴν παραναγινώσκω; Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ[15]. Σήμερον γὰρ ἀποθνήσκω καὶ εἰς νομὰς εἰσέρχῃ τῆς κληρονομίας. Ὥσπερ τὸν σταυρὸν αἰσχύνην ὄντα δόξαν ἔδειξεν—Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου[16]—οὕτω τὰ λοιπὰ τῷ καλάμῳ ἔγραψεν ἄφεσιν καὶ ἀπόφασιν. 5. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[17]· προφητεία πράξεως τῆς ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ, ὅτε ἀποθανὼν ὁ Χριστὸς ὅπλον ἡμῖν καὶ στέφανον κατέλιπε τὸν σταυρόν. Διὸ ἔλεγεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ· Κύριε, ὡς ὅπλῳ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας

---

1. Ψαλμ. 88, 4. 2. Ὠσηὲ 2, 21. 3. Β' Κορ. 11, 2. 4. Ζαχ. 2, 14-15. 5. στ. 1; 6. Ἡσ. 60, 5. 7. στ. 1. 8. Πρβλ. Ἰεζ. 31, 16. 9. στ. 1. 10. ἔνθ' ἀν. 11. Ματθ. 5, 17. 12. Πρβλ. Ρωμ. 13, 10. 13. στ. 1. 14. Πρβλ. Ματθ. 27, 29. 15. Λουκ. 23, 43. 16. Ἰω. 12, 23. 17. στ. 1.

ἡμᾶς[1], τὴν σφραγῖδα τοῦ σταυροῦ εἰς τὸ μέτωπον διδούς. Ὅπλον γὰρ καὶ στέφανος ὁ σταυρός· ὅπλον διὰ τοὺς πολεμοῦντας, στέφανος διὰ τοὺς νικῶντας· ὅπλον διὰ τοὺς ὡς στρατιώτας συγκακοπαθοῦντας, στέφανος διὰ τοὺς συμβασιλεύοντας. Ἐπειδὴ οὖν καλὴ ἡ κληρονομία, οὐρανῶν γὰρ ἦν βασιλεία, καλὴ δὲ καὶ ἡ κληρονομοῦσα, ἡ ἐξ ἐθνῶν γὰρ ἦν ἐκκλησία—Ὅλη καλὴ ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί[2]—διὰ τοῦτο λέγει· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[3]. 6. Ἀλλ' ὁ Ἰουδαῖος τὸν ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[4] οἰκειοῦται ψαλμὸν λέγων· Ἐμοὶ ἔθετο ὁ θεὸς τὰς διαθήκας. Μὴ γὰρ ὁ διαθέμενος δοῦλος τῆς ἑαυτοῦ ἐστι διαθήκης; Ἐὰν ἀχαριστήσῃ τοῖς ἑαυτοῦ κληρονόμοις, ἀλλάσσει τὴν ἑαυτοῦ διαθήκην καὶ τοὺς κληρονόμους ἀκυροῖ. Καὶ ὅτι ἀχαριστῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἤλλαξε τὴν πρώτην διαθήκην καὶ ἄλλην 48
καινὴν ἔγραψε, λέγει διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ ἐγὼ διατίθεμαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ διαθήκην καινήν[5]—Ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραήλ, οὗτοι Ἰσραήλ[6]—οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐξελθόντων αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου. Καὶ ἐπάγει· Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος[7]. Εἰ ἐν τοῖς ἠμελημένοις εἶ, οὐκ εἶ κληρονόμος, ἀλλ' ἀποκληρονόμος. 7. Ἴδωμεν οὖν τίνα λέγει ὁ διατιθέμενος περὶ τοῦ κληρονόμου· Βούλομαι καὶ κελεύω τόνδε τὸν εὐαρεστήσαντά μοι ἐν πᾶσι κληρονόμον μου εἶναι, κἂν ξένος εἴη. Εἰ δὲ υἱοὺς ἔχει λυπήσαντας, ἐγγράφως μὲν τὰς κατ' αὐτῶν αἰτίας ἐκτίθεται, ποιεῖ δὲ αὐτοὺς ἀποκληρονόμους. Ἐνεχθήτω, ὦ Ἰουδαῖε, ἡ διαθήκη. Σὺ ταύτην ἔλαβες οὐχ ὡς σὴν διαθήκην, ἀλλ' ὡς παραθήκην. Οὐδέποτε γὰρ κληρονόμος διαθήκην λαμβάνει ζῶντος τοῦ διατιθεμένου. Ἐὰν γὰρ λάβῃ, ὕποπτον ποιεῖ τὴν διαθήκην καὶ ἀντιλέγεται ὑπὸ τῶν ἀποκληρονόμων. 8. Ἐπεὶ οὖν σὺ ὡς χαρτοφύλαξ ἔλαβες τὴν διαθήκην, προένεγκε ταύτην. Ἴδωμεν τί λέγει περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῶν μαρτύρων ὁ διαθέμενος· Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι κύριος ἐλάλησεν· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν[8]. Καὶ ἵνα μὴ περὶ ἄλλου νομίσῃς ταῦτα λέγεσθαι, ἐπάγει· Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω καὶ ὁ λαός μου ἐμὲ οὐ συνῆκε[9]. Μὴ σὺ ὁ κληρονόμος; Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν οἵας εὐχαριστίας γράφει; Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων ἐδούλευσέ

1. στ. 13 β. 2. Ἀσμ. 4, 7. 3. στ. 2 α. 4. στ. 1. 5. Πρβλ. Ἱερ. 38, 31 (Μασ. 31, 31). 6. Ρωμ. 9, 6. 7. Ἱερ. 38, 32 (Μασ. 31, 32;) Πρβλ. Ἑβρ. 8, 9. 8. Ἠσ. 1, 2. 9. Ἠσ. 1, 3.

49 μοι, εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μοι[1]. Περὶ ὑμῶν λέγει· Δι' ὑμᾶς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι[2]. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι[3]. Περὶ δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συναγωγῆς λέγει· Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας[4]. Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου[5]. 9. Καὶ διὰ τί ἀφῆκας τὴν κληρονομίαν σου; Ἐπειδὴ ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ. Τί γὰρ ἐποίησεν; Ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς[6]. Τί λέγουσα; Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν[7]. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν· Ἔδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου[8]. Διὰ τοῦτο τὸ βιβλίον Ἡσαΐου λαβὼν ἀνέγνω ὡς διαθήκην[9]· αὐτὸς γὰρ ἔλαβε τόμον καὶ ἀναγνοὺς ὑπέγραψε· Σήμερον ἡ γραφὴ αὕτη πεπλήρωται[10]. Εἰπὲ γάρ, ὦ Ἰουδαῖε, μὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ τέλος[11]; Ἴδωμεν· σὺ εἰς τὸ τέλος τί ἐκληρονόμησας; Οὐχὶ ἀπεβλήθης τῆς πόλεως; Οὐκ ἀπώλεσας τὸν ναόν; Οὐ διεσπάρης πανταχῇ; Οὐ Ῥωμαίοις δουλεύεις; Οὐχί, ἀφ' οὗ κατὰ τοῦ πρώτου κληρονόμου τὰς χεῖρας ἥπλωσας, ἀπεβλήθης τῆς κληρονομίας; Σὺ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκληρονόμησας τὴν ἀλλοτρίαν· Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς κραταιοὺς καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ τῷ δούλῳ αὐτοῦ[12]. Τὰ ἔθνη εἰς τὸ τέλος ἐκληρονόμησαν οὐρανῶν βασιλείαν. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου[13]. Σὺ θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἤκουσας· Θύγατερ
50 Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος[14]. Καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀντί σου θυγάτηρ τοῦ θεοῦ ἐγένετο· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου[15]. 10. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[16]. Τὰ ῥήματά μου· τὰ καθαρὰ καὶ ἀθόλωτα, τὰ ἄδολα καὶ ἀληθῆ καὶ ἅγια, τὰ βλασφημίας ἄγευστα καὶ βαττολογίας ἀμέτοχα, τὰ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἄξια. Τὰ ῥήματά μου· τὰ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὰ πάσης γλώσσης ἀγγέλων ἀνώτερα, τὰ πάσης πρεσβείας ἁγίων ἰσχυρότερα,

1. Ψαλμ. 17, 44-45. 2. Ἡσ. 52, 5. 3. Μαλ. 1, 11. 4. Γέν. 21, 10. Πρβλ. Γαλ. 4, 30. 5. Ἱερ. 12, 7. 6. Ἱερ. 12, 8. 7. Ἰω. 19, 15. 8. Ψαλμ. 60, 6. 9. Πρβλ. Ἡσ. 8, 1. 10. Λουκ. 4, 21. 11. Πρβλ. στ. 1. 12. Ψαλμ. 135, 17-18, 21-22. 13. Ματθ. 25, 34. 14. Ψαλμ. 136, 8. 15. Ψαλμ. 44, 11. 16. στ. 2α.

τὰ πάσης προσευχῆς δικαίων τιμιώτερα, τα ἡλίου λαμπρότερα, τὰ θυμιάματος προσηνέστερα, τὰ μέλιτος τοῖς πιστοῖς γλυκύτερα. 11. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[1]. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπε τὸν λόγον μου, ἀλλὰ τὰ ῥήματά μου; Ὅτι ὁ μὲν λόγος πολλὰ ὑφ' ἑαυτὸν περιλαμβάνει ῥήματα, τὰ δὲ ῥήματα μέρη ἐστὶ λόγου, ὡς μέλη σώματος· καὶ ὁ μὲν λόγος πολλῶν ῥημάτων ἐστὶ σωρεία τις καὶ σύνοψις, τὰ δὲ ῥήματα ψεκάδες εἰσὶ τοῦ λόγου καὶ γεύματα. Καὶ ὥσπερ πολλαὶ μὲν ψεκάδες ὑετὸν ἀπαρτίζουσιν, οὐκέτι δὲ ὁ ὑετὸς ψεκάδι παρεικάζεται, οὕτω τὰ πολλὰ μὲν ῥήματα τὸν λόγον συμπληροῦσιν, ὁ δὲ λόγος εἰς ὀνόματα καὶ ῥήματα τέμνεται. Καὶ τὰ μὲν ῥήματα καὶ λόγοι λέγονται, οὐ μὴν μέρη ῥήματος λόγοι. 12. Ὁ οὖν προφήτης, εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν αὐτοῦ λόγων ἐξέτασιν παρακαλῶν ἐπινεῦσαι τὸν θεὸν καὶ πᾶσαν αὐτοῦ λέξιν ἀκριβῶς ἀναγνῶναι καὶ πρὸς τὰ ἀναγινωσκόμενα δοῦναι τὰ αἰτούμενα, οὐκ εἶπε· Τὸν λόγον μου ἐνώτισαι, ἀλλά· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[2], ἀντὶ τοῦ· Ἑκάστην λέξιν τῆς προσευχῆς μου ἀκριβῶς ἀνάγνωθι. Μὴ προσχῆς ὑφ' ἓν τῷ χάρτῃ. Οὐ γὰρ μίαν αἴτησιν περιέχει μου ἡ δέησις. Ἐπειδὴ δὲ ἑκάστη λέξις ἰδίαν ἔχει παράκλησιν, πλούσιος γὰρ καὶ δυνατὸς ὁ παρακαλούμενος, τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[3]. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς ἐντυχίαν τῷ δικαστῇ 51
ἀναπτύξαντες, ἐὰν ἐν τῷ χάρτῃ πολλὰ ἐμφέρεται τὰ κεφάλαια, παρακαλοῦμεν αὐτόν· Κἀμοῦ, δέσποτα, πρὸς λέξιν τὸν χάρτην ἀνάγνωθι· πολλά ἐστι τὰ ζητούμενα, μὴ ὡς ἓν διήγημα νομίσῃς τὸ σύγγραμμα· οὕτως ὁ προφήτης, εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν ζητουμένων αὐτῷ ἐξέτασιν ἐπινεῦσαι τὸν θεὸν παρακαλῶν, φησί· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε. 13. Σύνες τῆς κραυγῆς μου[4]. Ὢ τῆς τοῦ προφήτου παρρησίας· ὢ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας. Τὸ σύνες ἀντὶ τοῦ νόησον· Σύνετε δή, ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ· καὶ μωροί, ποτὲ φρονήσατε[5]. Καὶ ἡμεῖς μὲν σοφῷ ἀνδρὶ λαλοῦντες, οὐ τολμῶμεν αὐτῷ εἰπεῖν· Νόησον ἃ λέγω, ἵνα μὴ ὡς ὀλίγωρος ἢ βραδύνους νομισθῇς· θεῷ δέ, τῷ καὶ πρὸ τοῦ αἰτῆσαι τὰς ἐνθυμήσεις εἰδότι, ὁ προφήτης ἔλεγε· Σύνες, νόησον. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ Ἐνώτισαι εἰπὼν οὐ πάντως ὦτα αἰσθητὰ τὸν θεὸν ἔχειν ᾔδει, οὕτω καὶ τὸ εἰπεῖν τῷ θεῷ· Σύνες, οὐχ ὡς ἀναδιδασκομένῳ καὶ ἀγνοοῦντι ἐλάλει, ἀλλ' ὡς ἀπορρήτως καὶ ὀξύτερον διανοίας εἰδότι τά αἰτήματα πρὸ τοῦ αἰτῆσαι. 14. Ἢ καὶ ἐπειδὴ κατὰ διάνοιαν ὁ δίκαιος τῷ θεῷ ἐλάλει, καὶ ἦν αὐτῷ κραυγὴ ἡ σύντονος προσευχή, καὶ ἐλάλει μὴ λαλῶν καὶ ἔκραζεν ἄνευ φωνῆς—οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων νοεῖ ψυχῆς κραυγὴν ἀνεκλάλητον, εἰ μὴ θεὸς μόνος— διὰ τοῦτο τῷ μόνῳ ἀκούοντι τῶν μὴ λαλούντων ἔλεγε· Σύνες τῆς

---

1. στ. 2 α 2. ἔνθ' ἀν. 3. ἔνθ' ἀν. 4. στ. 2 αβ. 5. Ψαλμ. 93, 8.

κραυγῆς μου[1]. Σὺ γάρ, φησί, μόνος ἐπίστασαι τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων[2] [ἔλεγεν ὁ Σολομών]. Σύνες, ἀντὶ τοῦ Θέλησον τὰ κατ' ἐμὲ γνῶναι. 15. Τοῦτο γὰρ ἐπάγει τὸ εἰπεῖν· Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[3]. Καὶ μὴν φωνὴ οὐ προσέχεται, ἀλλ' ἀκούεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ φωνή, ὅταν
52 μὲν ἀγράφως προφέρηται, τότε ἀκοῆς χρῄζει· ὅταν δὲ ἡ φωνὴ ἐν χάρτῃ γραφῇ καὶ τῷ βασιλεῖ προσενεχθῇ, τότε, ὡς διὰ τῶν γραμμάτων λαλοῦσα, ὀφθαλμῶν χρείαν ἔχει. Πολλάκις γὰρ μὴ λαλῶν ἀναγινώσκει ὁ ἄρχων, καὶ ὁρᾷ τὸν χάρτην ὡς ἱκέτην καὶ τὰς ἐγγράφους φωνὰς ὡς ἐλεεινὰς ἱκεσίας, καὶ τοὺς λόγους οὓς εἶχε διὰ τοῦ πυλῶνος τῆς ἀκοῆς εἰσαγαγεῖν τῇ διανοίᾳ, τούτους ὡς διὰ τιμιωτέρων θυρῶν τῶν ὀμμάτων εἰσάγει. Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[4]. Ὡς ὁρᾷς ἀκούεις καὶ ὡς ἀκούεις βλέπεις· ἀνόργανον γὰρ καὶ ἀμερὲς καὶ ἁπλοῦν τὸ θεῖον. 16. Πρόσχες τῇ φωνῇ[5]. Καὶ ἐπειδὴ δεήσεως ἐμνήσθη, δέησιν δὲ ἔγγραφον οὐδεὶς ἀρχόντων ἐπιδέχεται, ἀλλὰ βασιλεὺς μόνον, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἱκετευομένου ὁμολογεῖ· Ὁ βασιλεύς μου[6]. Βασιλεύεις γὰρ καὶ τοῦ συνηγόρου καὶ τῆς συνηγορουμένης. Βασιλέα δὲ καλέσας, ἵνα μὴ νομισθῇ ἄνθρωπον ἐπιβοᾶσθαι, τὸ κράτος καὶ τὴν ὕπαρξιν ὁμολογεῖ τοῦ βασιλέως· Καὶ ὁ θεός μου[7]. Προλαμβάνει τὸν Θωμᾶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀληθείας. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος εἶπεν· Ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου[8], καὶ οὐκ ἠρκέσθη μόνῳ τῷ εἰπεῖν· Ὁ κύριός μου, ἐπειδὴ καὶ ἄνθρωπος τῆς προσηγορίας ταύτης ἠξιώθη—οὕτω γὰρ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἔλεγεν ἡ Σάρρα· Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος[9]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰακὼβ ἔλεγε τῷ βεβήλῳ Ἠσαῦ· Ὁ κύριός μου γινώσκει ὅτι τὰ παιδία ἁπαλώτερα[10]. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἁγίων ἀνθρώπῳ εἶπεν· Ὁ θεὸς [ὁ ἄνω] μου—ἐπεὶ οὖν τό, Ὁ κύριός μου, καὶ ἀνθρώποις ἐλέχθη, οὐ μόνον ἁγίοις ἀλλὰ καὶ βεβήλοις, οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων παρά τινος τῶν ἁγίων ἤκουσεν· Ὁ θεός, ἵνα δείξῃ ὁ Θωμᾶς ὅτι τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς ἄνθρωπον ἐκυριολόγει, ἀλλ' ὡς θεὸν ὡμολόγει, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς· Ὁ κύριός μου, ἀλλά· Ὁ κύριός μου
53 καὶ ὁ θεός μου[11]· Ὁ κύριός μου, ὡς ἀγοράσας με τῷ ἰδίῳ αἵματι, πραθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ· Ὁ θεός μου, ὡς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν μοι χαρισάμενος. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ εἷς ὁ θεός[12]. Ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου[13], ἀντὶ τοῦ· Ὁ δεσπότης μου καὶ ὁ δημιουργός μου. Τὸ γὰρ δεσπόζειν πολλῶν ἐστι· τὸ δὲ δημιουργεῖν μόνου θεοῦ. 17. Τοῦτο τοίνυν πρὸ τοῦ

---

1. στ. 2 β. 2. Πρβλ. Γ' Βασ. 8, 39. 3. στ. 3 α. 4. ἔνθ' ἀν.
5. ἔνθ' ἀν. 6. στ. 3 β. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Ἰω. 20, 28. 9. Γέν. 18, 12.
10. Γέν. 33, 13. 11. Ἰω. 20, 28. 12. Πρβλ. Μάρκ. 2, 7; Λουκ. 5, 21.
13. Ἰω. 20, 28.

Θωμᾶ ὡμολόγησε καὶ ὁ προφήτης. Βασιλέα γὰρ τὸν παρακαλούμενον εἰπών, ἵνα μὴ νομισθῇ ἄνθρωπον θεραπεύειν, ἀλλὰ πιστευθῇ θεὸν ἱκετεύειν, διὰ τοῦτό φησιν· *Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου*[1]. Οὐ βασιλεύομαι ὑπὸ ἁμαρτίας· *Ὁ βασιλεύς μου*. Θεὸν οὐκ ἔχω τὴν κοιλίαν[2], ἀλλὰ τὴν σὴν ἀξίαν· *Καὶ ὁ θεός μου*. Οὐ νῦν δέ, οὐδὲ πρὸς ὀλίγον, οὐδὲ ἐν ἀνάγκῃ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ καὶ χωρὶς ἀνάγκης σοι προσελεύσομαι· *Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, κύριε*[3]. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐνώπιόν σου προσεύξομαι, ἀλλά· *Πρὸς σέ*, ἵνα τὴν πρὸς θεὸν ἐγγύτητα δείξῃ. 18. *Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*[4]. Τί λέγεις, προφῆτα; Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει; Ἑσπέρας δὲ ἢ ἐν νυκτὶ οὐκ ἐπινεύει; Καὶ πῶς ἐν ἄλλοις ἔλεγες· *Ἑσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίας διηγήσομαι καὶ ἀπαγγελῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου*[5]; Ἀλλ' ὅταν, φησί, τὰς ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τῶν συνόντων πρεσβείας προσφέρω, τότε κατὰ πᾶσαν ὥραν τὸν θεὸν ἱκετεύω· Εὐλογήσω γὰρ τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ[6]. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας πρεσβεύω, τότε δὲ εἰσάγεται εἰς τὴν κληρονομίαν ὅταν ὁ τοῦ πατρὸς κληρονόμος τὸ πρωῒ ἀναστῇ καὶ συγκληρονόμον αὐτὴν ἀναδείξῃ, διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῇ πρωΐᾳ τῇ ἐκκλησίᾳ αἰτούμενος ἐπαγλίαν λέγω· *Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*[7], 54
ὅτε καὶ ἡ Μαρία, εἰς τύπον τῆς ἐκκλησίας ὀρθρίσασα, ὡς ἐπὶ θάλαμον τὸν τάφον ἐπιζητεῖ τὸν νυμφίον. *Τὸ πρωῒ* δέ, καὶ τὴν ταχεῖαν τοῦ θεοῦ καὶ ἑτοιμοτάτην ἀντίληψιν ἔστι λαβεῖν· *Διώξομεν γὰρ τοῦ γνῶναι τὸν κύριον, ὡς ὄρθρον ἕτοιμον εὑρήσομεν αὐτόν, καὶ ἥξει ἡμῖν ὡς ὑετὸς πρώϊμος καὶ ὄψιμος τῇ γῇ*[8]...

VII. ΨΑΛΜΟΣ Ε' ΛΟΓΟΣ Β'

Εἰς τὸν αὐτὸν ε' ψαλμὸν λόγος β'.

1. Οὐχ οὕτως ἑωσφόρος ἁπαλοῖς σκιρτήμασιν ἐν οὐρανῷ τρέχων εὐαγγελίζεται κόσμῳ ὅτι ἡ νὺξ παρέρχεται, ἡ δὲ ἡμέρα ὡς νύμφη παραγίνεται καὶ ὁ ἥλιος ὡς νυμφίος ἐκ τοῦ παστοῦ τῆς ἀνατολῆς προέρχεται, ὡς ὁ νοητὸς ἑωσφόρος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῇ ἐκκλησίᾳ νύμφῃ καὶ κληρονόμῳ εὐαγγελίζεται ὅτι ὡς νὺξ ὁ βίος παρέρχεται— *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*—[9] ἡ δὲ ἡμέρα τῆς κληρονομίας τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν παραγίνεται καὶ

---

1. στ. 3β. 2. Πρβλ. Φιλιπ. 3, 19. 3. στ. 3γ. 4. στ. 4α. 5. Ψαλμ. 54, 18. 6. Ψαλμ. 33, 2. 7. στ. 4α. 8. Ὡσηὲ 6, 3. 9. Α' Κορ. 7, 31.

ὁ νυμφίος Χριστὸς μετὰ τῆς κληρονομίας ἔρχεται. Ὅθεν, Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ἐπέγραψε τὸν ψαλμόν. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1]. Καὶ μάρτυς Ἡσαΐας· Ἰδοὺ κύριος ἐν ἰσχύϊ ἔρχεται· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἑκάστου ἐναντίον αὐτοῦ[2]. 2. Ὅτι δὲ ἡ κληρονομία μισθὸς εἴρηται, λέγει τοῖς υἱοῖς τῆς ἐκκλησίας ὁ Δαυίδ· Ἰδοὺ ἡ κληρονομία κυρίου, υἱοί, ἀντὶ τοῦ Ὡς υἱοῖς καὶ τέκνοις λέγω· Ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός[3]. Τοῖς γὰρ καμοῦσι κληρονό-
55 μοις καὶ υἱοῖς ἡ κληρονομία μισθός, τοῖς δὲ μὴ καμοῦσιν ἡ κληρονομία δωρεά. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ἐκεῖ κληρονομίας καὶ διαγωγῆς γίνεται ἡ ἀρχή, ἵνα ἡ κληρονόμος παραλάβῃ τὰς νομάς, τὰς οὐρανίους μονάς, διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[4] ὑπέγραψε τὸν ψαλμόν. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης,[5] ἵνα ἐν εὐσεβείᾳ καὶ καλῇ πολιτείᾳ τὸν βίον ἡ ψυχὴ τελέσασα, τῆς κληρονομίας ἐν ἀπολαύσει γένηται. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[6]. Καὶ τίς ἡ κληρονομοῦσα; Ἡ ἐκκλησία καὶ πᾶσα θεοφιλὴς ψυχή, ἡ ὡς νύμφη καὶ παρθένος ἁρμοσθεῖσα τῷ Χριστῷ κατὰ τὸν ἀπόστολον λέγοντα· Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ[7]. 3. Καὶ τὶς ἡ κληρονομία; Ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Ὁ Χριστὸς λέγει· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν[8]. Καὶ διὰ τί ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κληρονομία λέγεται; Ἵνα οἱ ταύτης ἀπολαῦσαι θέλοντες γνήσιοι υἱοὶ καὶ φίλοι τοῦ θεοῦ γένωνται. Οὐδεὶς γὰρ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀλλοτρίους κληρονόμους ἐνιστᾷ. Ὅθεν καὶ ἕκαστος τῶν διατιθεμένων ἐγγράφως τῷ κληρονόμῳ εὐχαριστεῖ· Ὁ δεῖνα, φησίν, ἔστω μου κληρονόμος, ὁ ἀεὶ γνησίως μοι ὑπηρετήσας, ὁ ἐν πᾶσί με ἀναπαύσας, ὁ πάντοτέ μοι εὐαρεστήσας. Εἰ δὲ ἄνθρωπος τὸν εὐάρεστον υἱὸν ἢ φίλον κληρονόμον καθιστᾷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ θεὸς ὡς δίκαιος δικαστής. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ διαθήκῃ ποιῶν, ἐγγράφως τοῖς κληρονόμοις εὐχαριστεῖ· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Εἶτα ἡ εὐχαριστία· Ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε[9]. Ὡς κληρονόμοι
56 με ἐθρέψατε· τῆς κληρονομίας ἀπολαύσατε. 4. Καὶ τίνες οἱ κληρονόμοι; Ἀνάγνωθι τὴν διαθήκην τοῦ Χριστοῦ καὶ εὑρίσκεις τὰ πρόσωπα

---

1. στ. 1. 2. Ἠσ. 40,10. 3. Ψαλμ. 126, 3. 4. στ. 1 α. 5. ἔνθ' ἀν.
6. ἔνθ' ἀν. 7. Β' Κορ. 11, 2. 8. Ματθ. 25, 34. 9. Ματθ. 25, 34. 35. 40.

τῶν κληρονόμων, ἵνα μάθῃς εἰ καὶ τὸ σὸν πρόσωπον ἐμφέρεται ἐν τῇ διαθήκῃ. Καὶ τίς ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη; Τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ὁ Χριστὸς διαθήκην λέγει· Καθὼς διέθετό μοι ὁ πατὴρ διαθήκην, κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, ἵνα ὡς κληρονόμοι διὰ παντὸς ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου[1]. Καὶ ἐπειδὴ ὡς διαθήκη ἐγράφη ὁ ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ψαλμός, ἀνάγνωθι αὐτὸν ἀκριβῶς καὶ ἐν αὐτῷ εὑρήσεις οἵα εἶναι ὀφείλει ἡ κληρονόμος ψυχή. 5. Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ ἐγὼ διατίθεμαι διαθήκην καινὴν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν[2]. Τὴν παλαιὰν διαθήκην ὁ Χριστὸς διαθέμενος οὐκ ἀπέθανε, καὶ ὁ Ἰουδαῖος οὐκ ἐκληρονόμησε. Τὴν καινὴν διαθέμενος ἀπέθανε, καὶ ἡ ἐκκλησία ἐκληρονόμησεν. Ἐὰν γὰρ ἀκούσῃς, ἀδελφέ, ὅτι ὁ δεῖνα ὁ ἀποθανὼν εἰς σὲ διέθετο καί σε κληρονόμον ἐνεστήσατο, εὐθέως τρέχεις, θόρυβον χαρᾷ κεράσας καὶ ζάλην γαλήνῃ μίξας, καὶ περιεργάζῃ ἀκριβῶς καὶ τοὺς δημοσίους χαρτοφύλακας ἐπερωτᾷς καὶ χρήματα δαπανᾷς καὶ ἀγοράζεις γράμματα καὶ ἀντίγραφα τῆς διαθήκης αἰτεῖς, ἵνα χρήματα κληρονομήσῃς φθαρτά. 6. Ἐνταῦθα δέ, ὅπου Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν κληρονόμον σε ἐνεστήσατο, ὅπου πλοῦτος ἀλήστευτος καὶ κληρονομία οὐράνιος καὶ διαθήκη ἀζήμιος ὁ ψαλμός, πόσῳ μᾶλλον ὀφείλεις, ὡς διαθήκην ἐν χάρτῃ καθαρῷ, μεταγράψαι αὐτὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἵνα ἴδῃς εἴ σοι ἁρμόζει ἡ κληρονομία ἢ οὔ. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἡ κληρονομία καταλέλειπται, ἀλλ' ἐπὶ αἱρέσει φανερᾷ. Ἄκουσον καὶ τοῦ προφήτου ὡς συμβολαιογράφου παραναγινώσκοντος αὐτὴν τῷ θεῷ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ καὶ λέγοντος περὶ τῶν ἀποκληρονόμων· Ὅτι οὐχὶ θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ· οὐ παροικήσει σοι πονηρευόμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου· 57
ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Τοὺς Ἰουδαίους [καὶ] ὡς μισητοὺς ἀποκληρονόμους ἐποίησας. Ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος[3], τοὺς κυριοκτόνους, ὅτι μάρτυρας ψευδεῖς κατὰ σοῦ ἠγόρασαν. 7. Ἰδοὺ τοὺς ἀποκληρονόμους εἶπας· εἰπὲ τίνες οἱ τῆς κληρονομίας ἀπολαύσαντες. Τίνες; Οἱ τῆς κληρονομίας συμμύσται. Καὶ τίνες οὗτοι; Μαθηταὶ πάντες, οἱ ἐπὶ τὸν θεὸν ἐλπίζοντες. Καὶ εὐφρανθήσονται πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σοί· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς[4]. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν σοί εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας[5],

1. Λουκ. 22, 29-30. 2. Πρβλ. Ἱερ. 38, 31-32. 3. στ. 5-7. 4. στ. 12. 5. Πρβλ. Κολ. 2, 3.

ἐν αὐτοῖς δὲ κατασκηνοῖς, ἀγαλλιῶνται δι' ὅλου, ὡς ἐν σοὶ κληρονομοῦντες τοὺς μεγάλους θησαυρούς. 8. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1]. Καὶ τίνες οἱ κληρονόμοι; Οἱ πραεῖς. Λέγει ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Χριστός· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν[2]. Εἰ πραεῖς κληρονόμοι, οἱ ὀργίλοι ξένοι τῆς κληρονομίας, καὶ οἱ θυμικοὶ καὶ πλῆκται. Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[3]. Καὶ τίς ἡ κληρονόμος ψυχή; Ἡ πένητας θρέψασα καὶ διὰ τῶν πενήτων τὸν Χριστόν. Αὐτὸς λέγει· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν[4]. Τί γάρ σοι ἐποιήσαμεν οἱ κληρονόμοι; Ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε[5]. Ὡς κληρονόμοι με ἐθρέψατε· τῆς κληρονομίας ἀπολαύσατε.

Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[6]. Τίς ἡ κληρονόμος ψυχή; Ἡ δραμοῦσα τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, ἡ λέγουσα· Ὁδὸν
58 ἐντολῶν σου ἔδραμον· ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου[7]. Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[8]· Τίς ἡ κληρονομοῦσα; Ἡ ἐκκλησία, ἡ διωκομένη καὶ συμπάσχουσα τῷ Χριστῷ Κληρονόμοι τοῦ θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Πῶς; Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν[9]. Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[10]. Τίς ἡ κληρονόμος ψυχή; Ἡ τὰ τοῦ κόσμου τῷ κόσμῳ προσρίψασα καὶ τὰ οὐράνια ἐπιποθήσασα. Ὁ Χριστὸς λέγει· Πᾶς ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ ἀδελφούς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει[11]. 9. Εἰπὲ καὶ τοὺς ἀποκληρονόμους. Παῦλος λέγει· Ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ[12]. Καὶ πότε ἡ κληρονομία; Εἰς τὸ τέλος, ἵνα ἕως τέλους εὐχαριστήσωμεν τῷ θεῷ τῷ κληροδότῃ, ἵνα μή, ἀρξάμενοι εὐαρεστεῖν, λιποτακτήσαντες εἰς τὸ τέλος ἀποβληθῶμεν. Ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται[13]. 10. Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[14]· πᾶσα πρᾶξις ἀγαθὴ παντὶ τῷ ἱκανῷ τῇ χειρί· Ὁ γὰρ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Χριστοῦ Ἰησοῦ[15]. Οὐκ ἐθεάσασθε ὅπως πολλοὶ διὰ κληρονομίαν χρημάτων

---

1. στ. 1 α. 2. Ματθ. 5, 5. 3. στ. 1 α. 4. Ματθ. 25, 34. 5. Ματθ. 25, 35. 40. 6. στ. 1 α. 7. Ψαλμ. 118, 32. 111. 8. στ. 1 α. 9. Ρωμ. 8, 17. 10. στ. 1 α. 11. Ματθ. 19, 29. 12. Ἐφ. 5, 5. 13. Ματθ. 10, 22. 14. στ. 1 β. 15. Φιλιπ. 1, 6.

γέροντας πλουσίους ζητοῦσι καὶ ἀδυνάτους ὄντας νοσοκομοῦσι καὶ
ἀνέχονται τῶν τοῦ γήρους ἐλαττωμάτων, βηχὸς καὶ τρισμῶν θώρακος
καὶ κορύζης καὶ ποδαλγίας καὶ βοῆς ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ καὶ νεότητα
γήρει προσδαπανῶσι καὶ πρὸ τῶν χρημάτων νοσημάτων πολλάκις
γίνονται κληρονόμοι; Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἄδηλος ἡ ἐλπὶς τῶν
προσδοκηθέντων· ἢ γὰρ ὁ νέος προλαβὼν ἀπέθανεν ἢ ὁ γέρων μετανοή-
σας εἰς ἄλλον διέθετο ἢ χάρτης τυραννίδα πνέων τὴν διαθήκην ἀνέ-
τρεψεν. Ἐνταῦθα δέ, ὅπου ἡ κληρονομία βεβαία καὶ ἀμετάθετος,
ὅπου διατιθέμενος ὁ Χριστὸς καὶ διαθήκη τὸ εὐαγγέλιον καὶ μάρτυρες
οἱ ἀπόστολοι, ὅπου οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καλά, *ἃ ὀφθαλμὸς* 59
*οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρ-
δίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν
ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*[1], πόσῳ μᾶλλον ὀφεί-
λομεν σπουδάσαι κληρονομεῖν; 11. *Ὑπὲρ τῆς κληρονο-
μούσης*[2]. Καὶ ὁ χοροστάτης τῶν προφητῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς ῥή-
τωρ δικάζεται λέγων· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύ-
ριε*[3]. Ὁ ἄνω ἀντάρτης κάτω ἀντίδικος τῆς νύμφης σου γέγονεν,
ὡς γέγραπται· Ὁ ἀντίδικος *ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων
περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ*[4]. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ
ἀντίδικος οὗτος πολλοὺς ἀποκληρονόμους ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν, ὑπὲρ
αὐτῆς τῆς κληρονόμου ἐντυγχάνω σοι· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώ-
τισαι, κύριε*[5]. Κληρονόμος τοῦ Νῶε ἦν ὁ Χὰμ ὡς υἱός, ἀλλὰ
ποιήσας αὐτὸν γελάσαι τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρός, γυμνὸν τῆς κληρο-
νομίας τοῦ πατρὸς ἐποίησε, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐκδύσας, δουλείαν
ἐνέδυσε καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτῷ εἰς κατάραν ἔτρεψεν· *Ἐπικατά-
ρατος Χαναὰμ παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς
ἀδελφοῖς αὐτοῦ*[6]. 12. Ἐπεὶ οὖν ὁ αὐτὸς καὶ νῦν τὴν νύμφην
σου γυμνωθῆναι βούλεται, ἵνα γυμνόν σε ὡς τὸν Νῶε ὁρῶσα ἐν τῷ
πάθει γελάσῃ σε, ἵνα ἀποκληρονόμον αὐτὴν ποιήσῃς λέγων· *Ὑπά-
γετε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι· γυμνὸς ἤμην,
καὶ οὐ περιεβάλετέ με*[7]—ἵνα οὖν ὁ ἀντίδικος αὐτῆς
διάβολος αἰσχυνθῇ καὶ ἡ νύμφη ἐντὸς τῆς κληρονομίας εὑρεθῇ, δί-
δαξον αὐτήν, δέσποτα Χριστέ, μὴ γελάσαι τὴν γύμνωσίν σου, ἀλλ'
ἵνα μάθῃ ὅτι ἡ σὴ γύμνωσις τὸν κόσμον ἐνέδυσεν, ὅτι, ὥσπερ πλού-
σιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσας, ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν[8], οὕτως ὁ
οὐρανὸν καὶ γῆν ἐνδυόμενος ἐγυμνώθης, ἵνα κόσμον ἐνδύσῃς. 13. *Τὰ
ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε*[9]. Τὸν Ἰσμαὴλ μετὰ τῆς
Αἰγυπτίας μητρὸς ἀποκληρονόμον πάντῃ διὰ παίγνια ἐποίησεν.
Ἰδοῦσα γὰρ Σάρρα τὸν υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰγυ- 60
πτίας παίζοντα μετὰ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς,

1. Α' Κορ. 2,9. 2. στ. 1α. 3. στ. 2α. 4. Α' Πέτρ. 5,8. 5. στ. 2α.
6. Γέν. 9, 25. 7. Ματθ. 25, 41-43. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 8, 9. 9. στ. 2α.

εἶπε τῷ Ἀβραάμ· Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ[1]. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἡ ἀποκληρονόμος τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ καταπαίζει τῆς ἐκκλησίας διὰ τὸν σταυρόν, ἐκείνην ἔκβαλε καὶ ταύτην εἰσάγαγε. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[2]. Διὰ πορνείας βεβηλώσας τὸν Ἡσαῦ, ἀπολέσαι τὴν κληρονομίαν τῶν πρωτοτοκίων παρεσκεύασε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δοῦλον τὸν υἱὸν ἐποίησε καὶ δεύτερον Χαναὰμ τὸν Ἡσαῦ ἐχειροτόνησε. Μή τις, φησίν, ἢ πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως ἀπώλεσε τὰ πρωτοτόκια[3] καὶ τὴν πατρικὴν εὐλογίαν. Ἵνα μὴ οὖν πορνείᾳ σώματος καὶ λιχνείᾳ λόγων αἱρετικῶν τὰ τέκνα τῆς νύμφης τὸν Ἡσαῦ μιμήσωνται, τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[4]. 14. Τὸν Ναβουθὲ διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀμπελῶνος φονευθῆναι ἐποίησεν. Ἀλλὰ καὶ ἐκέκραξεν ὁ Ναβουθὲ πρὸς τὸν Ἀχαάβ· Οὐ δώσω κληρονομίαν πατέρων μού σοι[5]. Βλέπε γὰρ τὸν Ναβουθὲ ὑπὲρ τῆς κληρονομίας φονευόμενον, ἵνα ἴδῃς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας σταυρούμενον. Καὶ ἑαυτόν, φησί, παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν[6]. Ὑπὲρ ἧς οὖν σεαυτὸν παρέδωκας, δέσποτα, ὑπὲρ ταύτης δέησιν προσφέρω σοι· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[7]. 15. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος, μιμητὴς Χριστοῦ ὤν, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας κακοπαθῶν ἐβόα λέγων· Μέχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν[8], καὶ τὰ ἑξῆς. Κινδύνοις ποταμῶν[9], καὶ τὰ ἑξῆς. Ὡς ἐρωτηθείς· Καὶ ὑπὲρ τίνος τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κακὰ ὑπομένεις, Παῦλε; ἀποκρίνεται καὶ λέγει· Ὑπὲρ τῆς κληρονομού-
61 σης[10]. Καὶ ὅτι πάντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ὁμογενῶν ἔπασχε, μάρτυς αὐτὸς λέγων. Ηὐχόμην αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου[11]· Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[12]. 16. Ῥήματα δὲ τοῦ προφήτου τίνα; Οὐ τὰ διὰ λόγων ἀπαγγελλόμενα, ἀλλὰ τὰ διὰ κατορθωμάτων γνωριζόμενα. Σύνες τῆς κραυγῆς μου[13]. Κραυγὴ δὲ τοῦ δικαίου, οὐχ ἡ πληκτικὴ τοῦ ἀέρος φωνή, ἀλλ' ἡ οὐρανόφρων τῆς ψυχῆς διαγωγή. Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[14]. Φωνὴν δὲ λέγει, οὐ τὸν σαλπιγγοφανῆ ἦχον, ἀλλὰ τὸν βαρύτατον τῆς καρδίας στεναγμόν· οὕτω γὰρ γέγραπται· Καὶ κατεστέναξαν οἱ

---

1. Γέν. 21,9-10. 2. στ. 2 α. 3. Ἑβρ. 12,16. 4. στ. 2 α. 5. Πρβλ. Γ' Βασ. 20, 3 (Μασ. 21,3). 6. Ἐφ. 5, 25-27. 7. στ. 2 α. 8. Α' Κορ. 4, 11. 9. Β' Κορ. 11, 26. 10. στ. 1 α. 11. Ρωμ. 9, 3. 12. στ. 1 α. 13. στ. 2 β. 14. στ. 3 α.

υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ εἰσήκουσε τῆς φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ὁ θεός[1]. Καὶ ἦν ἡ φωνὴ τοῦ στεναγμοῦ ἀνθρώποις μὲν ἄδηλος, θεῷ δὲ κατάδηλος. 17. Σύνες τῆς κραυγῆς μου[2]. Τί λέγεις, προφῆτα; Παρακελεύῃ θεῷ; Σοφίας ἐστὶ θησαυρὸς καὶ συνέσεως πλοῦτος, ὡς γέγραπται· Παρ' αὐτῷ σοφία καὶ σύνεσις[3]. Καὶ αὐτῷ λέγεις· Σύνες, νόησον; Καὶ ἀνθρώπῳ μὲν ἐλλογίμῳ ἐὰν εἴπῃς Νόησον, ὀργίζεται, ὅτι ὡς ἀπαιδεύτῳ καὶ μὴ παρακολουθοῦντι ἐλάλησας. Καὶ τῷ θεῷ λέγεις· Σύνες; Ἀλλ' οὐκ ἐπιτάσσει τῷ δεσπότῃ· μὴ γένοιτο. Οὐδὲ ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον ἐφιστᾷ εἰς σύνεσιν, οὐδὲ τὰ τῶν μεθυόντων ὁ νήφων παραλαλεῖ, ἀλλ' ὃ λέγει τοῦτό ἐστι. Πολλοὶ τῶν προσερχομένων τοῖς δικασταῖς, περὶ μεγάλων καὶ ἀναγκαίων κεφαλαίων ἐντυγχάνοντες, οὐκ ἴσασιν ἀπαγγεῖλαι τὰ τῆς ὑποθέσεως, οὐδὲ σαφῆ καὶ εὐσύνοπτον τὴν ἑαυτῶν γνώμην παραστῆσαι δύνανται. Εἶτα, ἐπειδὴ ὁ δικαστὴς πρὸς τὸ νοῆσαι τὸ πρᾶγμα γοργότερός ἐστι τοῦ ἐντυγχάνοντος καὶ οἶδε ποίαν ὀφείλει δοῦναι ἀπόκρισιν, παρακαλεῖ ὁ ἱκέτης μὴ ἀπιδεῖν πρὸς τὰ ἀνάξια ῥήματα, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐτοῦ φρόνησιν καὶ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν δοῦναι τὴν ἀπόφασιν. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἄνθρωπος ὢν θεῷ διελέγετο, καὶ ἐν ἐκστάσει γενόμενος 62 ὡς κυβερνήτης ἐν πελάγει ἐχειμάζετο, παρακαλεῖ τὸν θεόν Σύνες τῆς κραυγῆς μου[4], ἀντὶ τοῦ· Μὴ πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων τῶν ἐμῶν ἀπίδῃς ἀναξιότητα, μηδὲ πρὸς τὴν τῶν λόγων πτωχείαν, ἀλλ' ἀνάγνωθί μου τὴν διάνοιαν καὶ τὸ λεῖπον ἐν τοῖς ῥήμασιν ἀναπλήρωσον ἐν ταῖς ἀποφάσεσι. Τὸ οὖν Σύνες, ἀντὶ τοῦ· Ἴδε τὴν ἐμὴν καρδίαν, ἀνάγνωθί μου τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς δικαιώματα, ἅπερ διὰ ῥημάτων ἐξειπεῖν οὐ δύναμαι. 18. Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[5]. Ὡς ἥλιός μοι ἀνάτειλον, καὶ εὐθέως μοι τὸν χειμῶνα τῶν συμφορῶν ἔλυσας. Εἰ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος, ὁ οὐράνιος ὀφθαλμός, ἀνατείλας ἐν χειμῶνι τὸν παγετὸν ἔλυσε, καὶ βλέμμα τοῦ ἡλίου ἡ χιὼν μὴ φέρουσα λύεται, πόσῳ μᾶλλον αὐτός, δέσποτα, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης ἀνατείλας μοι, ὡς πάχνην καὶ χειμῶνα ἐκλύεις τοὺς πειρασμούς; Ὥσπερ δὲ λέγων τῷ θεῷ· Πρόσχες, οὐκ αἰσθητῶς αὐτὸν παρακαλεῖ ἐπιβλέψαι, ἀλλὰ θεοπρεπῶς· οὕτω φωνὴν αὐτοῦ λέγει τὴν ἄφθογγον ἐν τῇ ψυχῇ λαλιάν, ἧς μόνος ἀκροατής ἐστιν ὁ θεός· Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας[6]. 19. Εἶτα, ἵνα δείξῃ τὸ μέγα καὶ ὑπερμέγεθες τοῦ δεσπότου ἀξίωμα, ὅτι κύριον αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς τῶν ὅλων δεσπότην καὶ δημιουργόν, ἐπάγει· Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου[7]. Ὁ βασιλεύς μου· ὅτι με στρατολογήσας, τῷ ὀνόματί σου ἐσφράγισας.

1. Πρβλ. Ἔξ. 2, 23-24. 2. στ. 2 β. 3. Πρβλ. Ἰὼβ 13, 2. 4. στ. 2β. 5. στ. 3 α. 6. Ψαλμ. 43. 22. 7. στ. 3 β.

Ὁ θεός μου· ὅτι μὴ ὄντα με πρότερον εἰς τὸ εἶναι παρήγαγες. Ὁ βασιλεύς μου· ὅτι τυραννηθέντα με τῇ ἁμαρτίᾳ ὡς αἰχμάλωτον ἠλευθέρωσας. Ὁ θεός μου· ὅτι τὴν φύσιν μετέβαλες καὶ τὸν φθαρτὸν πηλόν μου φορέσας ἄφθαρτον ἐποίησας. Ὁ βασιλεύς μου· ὅτι ὡς βασιλεὺς πορφύραν με τὴν χάριν ἐνέδυσας. Ὁ θεός μου· ὅτι μοι τοὺς οὐρανοὺς ὡς θεὸς ἤνοιξας καὶ τῶν ἐπουρανίων σου ἀγαθῶν μέτοχον ἐποίησας...

VIII. ΨΑΛΜΟΣ Ε′ ΛΟΓΟΣ Γ′

63 Εἰς τὸν αὐτὸν ε′ ψαλμὸν ἄλλως, λόγος γ′. Ἐν τῇ Λαμπρᾷ, τῇ ἑβδομάδι τοῦ Πάσχα.

1. Ὥσπερ οἱ παρ' ἡμῖν λαμπρότεροι νυμφίοι, μετὰ τὸν θάλαμον καὶ τὴν κοίτην ἀναστάντες, ταῖς νύμφαις ὑποδεικνύουσι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν πατρῴαν, οὕτως ὁ Χριστός, ὁ μονογενὴς νυμφίος καὶ τοῦ πατρὸς κληρονόμος, μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὸν τάφον ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, τῇ αὐτοῦ νύμφῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἔδειξε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν, τουτέστι τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὴν βασιλείαν. Ἐπεὶ οὖν εἰς τὸ τέλος, τελευτήσαντος τοῦ νυμφίου, κληρονομεῖ ἡ νύμφη, διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1] ὁ Δαυὶδ ἐπέγραψε τὴν ψαλμῳδίαν. Ὅτε γὰρ τὸ τέλος καὶ ὁ ἐν σαρκὶ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐτελέσθη, τότε εἰς τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας ἡ νύμφη ἐκλήθη αὕτη. 2. Διὰ τί, φησίν, ἐσταυρώθη ἢ παρεδόθη ὁ Χριστός; Ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος ηὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ[2]. Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[3]. Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς[4]. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀντίζηλος αὐτῆς ἡ συναγωγὴ ἤριζε διὰ τὴν κληρονομίαν, βιβλίον ἀποστασίου λαβοῦσα, καὶ ὡς κληρονόμος ἐδικάζετο τῇ ἐκκλησίᾳ, ἦλθεν ὁ προφήτης ὡς δικολόγος καὶ ἀναγινώσκει τὸ κατὰ τῆς συναγωγῆς ἀποστάσιον. Εὗρε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ θεοῦ περιέχουσαν· Καὶ αὐτὴ οὐ γυνή μου, κἀγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς[5], καὶ Ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς[6]. Ἀναγινώσκει καὶ τὸ προικῷον τῆς ἐκκλησίας. Εὗρε τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην ὁ φίλος τοῦ νυμφίου
64 Ἰωάννης· ἐπιστεύθη τηρεῖν τὸ προικῷον. Ἀνειλήσας ἀναγινώσκει· Ὁ ἔχων τὴν νύμφην νυμφίος ἐστίν[7]. Ἐπεὶ οὖν,

1. στ. 1 α. 2. Α′ Πέτρ. 2, 22. 3. στ. 1 α. 4. Ἐφ. 5, 25. 5. Ὠσηὲ 2, 4. 6. Ἱερ. 3, 8. 7. Ἰω. 3, 29.

ὡς αὐτοῦ ἀποθανόντος τοῦ νυμφίου ἐδικάζετο ἡ συναγωγὴ τῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῆς κληρονομίας, ἀνέστη Χριστὸς ὁ τοῦ πατρὸς κληρονόμος καὶ ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης νύμφης δέησις αὐτῷ εὐθέως προσηνέχθη. Εἰς τὸ τέλος γάρ, φησίν, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1] τῷ κληρονόμῳ. 3. Τίς ἡ κληρονομοῦσα; Ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία. Λέγει Παῦλος εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα[2]· Κληρονόμοι θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ[3]. Τίς ἡ κληρονομία; Ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν[4]. Τίς ἡ ἀποκληρονόμος; Ἡ συναγωγὴ καὶ ὁ λαὸς αὐτῆς. Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας[5]. Ὁ Ἰουδαῖος ὡς χαρτοφύλαξ τὰς διαθήκας ἐφύλαξε καὶ ὁ Χριστιανὸς ὡς υἱὸς ἐκληρονόμησεν. Ἐκείνῳ ἐσφραγισμένον τὸ γράμμα ὁ νόμος ἔδωκε καὶ ἐμοὶ τὰ ἐγγεγραμμένα ἡ χάρις δεδώρηται. 4. Ἐπειδὴ οὖν ὁ νυμφίος Χριστός, γυναῖκα ἔχων ποτὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγήν, ταύτην κληρονόμον ἐνεστήσατο καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς νομὰς τῆς κληρονομίας — μάρτυς ὁ προφήτης εἰπών· Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν Ἰσραὴλ τῷ λαῷ αὐτοῦ[6] — ἀλλὰ ἡ τάλαινα, λαβοῦσα παρὰ τοῦ νυμφίου τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας, τῷ μοιχῷ ἐρίζοντι ἐπηκολούθει καὶ τὰ τοῦ νυμφίου τῷ δαίμονι προσέφερεν, αὐτὸς ὁ νυμφίος ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ Ὠσηὲ λέγει· Καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτῇ τὸν σῖτον καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἀργύριον καὶ 65
χρυσίον ἐπλήθυνα αὐτῇ· αὕτη δὲ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ἐποίησε τῇ Βαάλ[7]. Ἐπεὶ οὖν τὰ τοῦ ἀνδρὸς τῷ μοιχῷ προσετίθει καὶ τῷ ἐραστῇ ἀκολουθοῦσα ἐφόνευσε τὸν ἄνδρα καὶ ὡς ἐν εἰκόνι τὸν Βαραββᾶν ἐκδικοῦσα ἐσταύρωσε τὸν νυμφίον, ἐνόμισε δὲ ἡ συναγωγὴ ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος αὐτὴ κληρονόμος ἔσται ὡς ἤδη τὰς νομὰς κρατοῦσα, καὶ οὐκ ἤδει ὅτι ὁ νυμφίος ἀποθνήσκων νέαν διαθήκην ἔγραψεν, ἐν ᾗ κληρονόμον ἐνεστήσατο τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, καὶ ὑπέγραψε τὴν διαθήκην, εἰπὼν Ἰουδαίοις· Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ κληρονομία καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τὰ προστάγματα αὐτοῦ[8], 5 ὡς οὖν ἀπέθανεν ὁ νυμφίος καὶ τὴν κληρονομίαν ἡ ἀποκληρονόμος συναγωγὴ κατεῖχεν, ἀναστάντι αὐτῷ ἐκ νεκρῶν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν

---

1. στ. 1 α. 2. Ἐφ. 3, 6. 3. Ρωμ. 8, 17. 4. Ματθ. 25. 34. 5. Γαλ. 4, 30. Πρβλ. Γέν. 21, 10. 6. Ψαλμ. 135, 17-18 καὶ 21-22. 7. Ὠσηὲ 2,10. 8. Πρβλ. Ματθ. 21, 43.

ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας ἐντυγχάνει· Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1]. Ἡ φονεύσασα τὸν νυμφίον κληρονομῆσαι ἐνόμισε τὸν φονευθέντα, ἀλλ' ἡ μὴ φονεύσασα, ἀλλὰ πιστεύσασα, κληρονόμος ἐγράφη. Τὸν τοῦ πατρὸς κληρονόμον ἠθέλησε φονεῦσαι καὶ κληρονομῆσαι ἡ ἀναγινώσκουσα τὴν κατὰ τοῦ Ἀχαὰβ ἀπόφασιν ἐπὶ τῷ τοῦ Ναβουθὲ ἀμπελῶνι· Ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας[2]. Ἐκεῖνος ἐφόνευσε καὶ ἐκληρονόμησεν, ἀλλὰ σὺ ἐφόνευσας καὶ οὐκ ἐκληρονόμησας. Ἐφόνευσας καὶ τὴν κληρονομίαν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας τὴν ζωὴν καὶ τὸ ζῆν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας καὶ ἤδεις ὃν ἐφόνευσας. Ἐπέγνως γὰρ αὐτὸν ὅτε εἶπας Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν[3].

6. Καὶ εἰ αὐτὸς ὁ κληρονόμος, ὦ πονηρὲ Ἰουδαῖε, τὴν νομὴν τῷ κληρονόμῳ παράδος, τὴν δεσποτείαν ἀποκατάστησον τῷ δεσπότῃ· ἐντυχίαν αὐτῷ προσένεγκε, ἵνα σοὶ τὰς λοιπάδας παραχωρήσῃ. Δύο προσηνέχθησαν αὐτῷ χρεωφειλέται· ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια
66 πεντακόσια καὶ ὁ ἕτερος πεντήκοντα. Μὴ ἐχόντων δὲ ἀποδοῦναι ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο[4], ὡς κεφαλαίου ἀπόδοσιν τὴν ὀρθὴν προαίρεσιν λογισάμενος. Καὶ σὺ πολλοῖς ἔτεσι κατέσχες τὰ τοῦ κληρονόμου ὑπάρχοντα καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήνεγκας. Ἀπέστειλε δούλους ζητοῦντας, οὐκ ἀπαιτοῦντας, τοὺς καρπούς[5]· ὡς φίλοι ἐζήτησαν, ὡς ἐχθροὶ ἐφονεύθησαν. Αὐτὸς ἦλθεν ὁ κληρονόμος, οὐκ ὀργιζόμενος, ἀλλ' ἀγαθυνόμενος, οὐ τοὺς φονευθέντας ἐκδικῶν, ἀλλὰ τοὺς φονεύσαντας σωθῆναι παρακαλῶν, οὐχ ὡς κριτὴς ἐκδικῶν, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς νουθετῶν. Αὐτὸς εἶπεν· Οὐκ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον[6]. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἀπέκτεινας καὶ κληρονομεῖν ἐνόμισας, μάθε ὅτι ἀνέστη ὁ κληρονόμος καὶ τὴν κληρονομίαν εἰς τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν μετήγαγεν.

7. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[7]. Καὶ διὰ τί Εἰς τὸ τέλος; Ἐπειδὴ πᾶσα κληρονομία μετὰ τὸ τέλος καὶ τὴν τελευτὴν τοῦ διατιθεμένου εἰς τοὺς κληρονόμους περιέρχεται. Λέγει ὁ ἀπόστολος· Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος[8]. Ἐπεὶ οὖν διέθετο τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ Χριστὸς καὶ διαθήκην αὐτῇ ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κληρονομίαν αὐτῇ τὴν βασιλείαν ἐπηγγείλατο καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη· καὶ ἡ διαθήκη ἐβεβαιώθη τῆς κληρονομούσης. 8. Τί εἶπε. Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[9]; Εὐθυμίας καὶ χαρᾶς λόγος τῷ Δαυὶδ ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ τῆς ἐκκλησίας· Εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω[10]. Πολλὰ προεφή-

1. στ. 1 α. 2. Γ' Βασ. 20, 19 (Μασ. 21, 19). 3. Ματθ. 21, 38. 4. Λουκ. 7, 41-42. 5. κ.ἑ. Πρβλ. Ματθ. 21, 34. κ. ἑ. 6. Ἰω. 12, 47. 7. στ. 1 α. 8. Ἑβρ. 9, 17. 9. στ. 1 β. 10. Ἰακ. 5, 13.

τευσεν ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, καὶ ἰδὼν τὸ πέρας ἐχάρη· Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας[1]. Εἶδον πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ ἡμῶν[2]. Αἰνεῖτε τὸν κύριον, πάντα τὰ ἔθνη[3]. Ἔδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου[4], τοῖς ἐθνικοῖς. Ἢ καί, Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[5], ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ Χριστοῦ μνημονεύων[6], ἐν ψαλμοῖς προλαβὼν ὁ Δαυίδ, 67
ἐπιτάφιον αὐτῷ τὸν ψαλμὸν εἶναι εἶπεν· Εἰς τὸ τέλος ψαλμός[7]. Οὕτω καὶ ἡ πόρνη εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν προέλαβε μυρίσαι Χριστοῦ τὸ σῶμα[8]. Οὕτω μὴ φθάνων τὸ τέλος Χριστοῦ ὁ Δαυὶδ τὸν ἐπιτάφιον προψάλλει ψαλμόν. 9. Οὗτος γὰρ τὴν τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων συκοφαντίαν καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρίαν δηλοῖ ὑποκαταβάς· Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαία[9]. Ἀργύρια ἔσπειραν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν συκοφαντήσωσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαία[10]. Τὸν τάφον ἐσφράγισαν καὶ τὸν ἐν νεκροῖς ἐλεύθερον οὐκ ἐκράτησαν[11]· τὴν σφραγῖδα κατέχουσι καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἔχουσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαία· τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν[12]. Διὰ τί, ὦ Δαυίδ, τάφον εἶπας τὸν λάρυγγα τῶν κυριοκτόνων; Ἀποκρίνεται· Ἐπερώτησον τὸν ἐμὸν υἱὸν Σολομῶντα. Υἱέ, μή σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῇς ἐὰν παρακαλέσωσί σε λέγοντες· Ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν, κοινώνησον αἵματος, ἀποκτείνωμεν ἄνδρα δίκαιον, καταπίωμεν δὲ αὐτὸν ὥσπερ ᾅδης ζῶντα[13]. Ἐπειδὴ οὖν ὡς ᾅδης ζῶντα τὸν ζωοποιὸν κατέπιον, τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν[14]. 10. Ἐπεὶ οὖν ἐπιτάφιος οὗτος ὁ ψαλμός, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης εἰς τὸ τέλος[15] καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη ὅθεν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὡς θεοῦ λόγου ἐσήμανεν εἰπών· Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, κύριε· τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου, τὸ πρωῒ παραστήσομαί σοι καὶ ἐπόψει με[16]. Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, κύριε[17]. Θεὸς γὰρ εἶ, ὁ ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος, καὶ πρός σε διὰ τῆς νυκτὸς ἐβόα ὁ χορὸς τῶν προφητῶν· Ἀνάστα, ὁ θεός, κρῖνον τὴν γῆν[18]. Εἰ ἄνθρωπος ἐτάφη, πῶς θεὸς 68
ἀνέστη; Τάφος θεὸν χειροτονεῖν οὐκ ἔμαθε· τάφος ζημιῶσαι δύ-

1. Ψαλμ. 46, 2. 2. Ψαλμ. 97, 3. 3. Ψαλμ. 116, 1. 4. Ψαλμ. 60, 6. 5. στ. 1 αβ. 6. Πρβλ. Ψαλμ. 6, 6. 7. στ. 1 αβ. 8. Πρβλ. Μάρκ. 14, 8. 9. στ. 10 αβ. 10. στ. 10 β. 11. Πρβλ. Ψαλμ. 87, 5. 12. στ. 10 βγ. 13. Παρμ. 1, 10-12. 14. στ. 10 γ. 15. στ. 1 α. 16. στ. 3 γ. 4 αβ. 17. στ. 3 γ. 18. Ψαλμ. 81, 8.

ναται, προσθεῖναι οὐ δύναται. Ἄγγελοι καὶ στρατιῶται τῷ τάφῳ παρέμενον, καὶ ἰδιώτης ὁ ταφείς; Ἄγγελοι παρὰ τὸν τάφον θεὸς γὰρ ἦν ὁ ταφείς. Στρατιῶται ἐτήρουν τὸν τάφον· βασιλεὺς γὰρ ὁ ταφείς. Ὥσπερ γὰρ ἰδιώτου τάφον στρατιῶται οὐ τηροῦσιν, οὕτως ἀνθρώπου ψιλοῦ τάφῳ ἄγγελοι οὐ παρακάθηνται. 11. Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου[1], ὅτε πρωῒ ἀναστὰς ἐρεῖς ταῖς μακαρίαις γυναιξί· Χαίρετε[2]. Ὑμεῖς χαίρετε· Ἰουδαῖοι γὰρ κόπτονται. Ὑμεῖς χαίρετε· ἡ γὰρ κουστωδία τετάρακται. Ὑμεῖς χαίρετε· οἱ γὰρ τὸν τάφον τηροῦντες, τὴν ἐνθήκην μὴ ἔχοντες, ὀλοφύρονται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ πάθος καὶ τὸν τάφον καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἀναστάσεως περιέχει ὁ ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ψαλμός, διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος...[3]

IX. ΨΑΛΜΟΣ Ε′ ΛΟΓΟΣ Δ′

Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἄλλως· Τὰ ῥήματα μου ἐνώτισαι, κύριε, σύνες τῇ κραυγῇ μου[4].

1. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[5], ὁ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεώς σου[6]. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[7], ὁ ῥήματι καὶ λόγῳ πάντα ἐργασάμενος. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[8], οὗ τὸ ῥῆμα μάχαιρα· Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ[9]. Βλέπε, πῶς λέγεις, ἀδελφέ, τῷ θεῷ· Τὰ ῥήματά
69 μου ἐνώτισαι, κύριε[10]; 2. Εἶτα· Σύνες τῇ κραυγῇ μου, πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[11]. Πρῶτον γὰρ τὰ ῥήματά σου ἐρευνᾷ ὁ κύριος, ἅπερ δι' ὅλου λαλεῖς, εἰ μὴ αἰσχρολογίας ἢ βλασφημίας ἢ ἐπιορκίας εἰσὶ ῥήματα, εἰ μὴ λοιδορίας καὶ καταλαλιᾶς καὶ συκοφαντίας εἰσὶ ῥήματα, εἰ μή εἰσι καταποντισμοῦ ῥήματα τῇ συκοφαντίᾳ καταποντίζειν δυνάμενα τὸν συκοφαντούμενον—Ἠγάπησας ῥήματα καταποντισμοῦ, γλώσσῃ δολίᾳ[12]—εἰ μή εἰσιν ἀνομίας ῥήματα· Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία[13]. Εἰ γὰρ ῥήματος ἀργοῦ λόγον ἀπαιτούμεθα, καθὼς λέγει· Πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι λόγον[14], πόσῳ μᾶλλον ὅταν ῥήματα κακοποιὰ προφέρῃς, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἀπωλείᾳ τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς ταῦτα

1. στ. 4 α. 2. Πρβλ. Ματθ. 28, 9. 3. στ. 1 α β. 4. στ. 2. 5. στ. 2 α. 6. Πρβλ. Ἑβρ. 1, 3. 7. στ. 2 α. 8. ἔνθ' ἀν. 9. Ἐφ. 6, 17. 10. στ 2 α. 11. στ 2 β. 3 α. 12. Ψαλμ. 51, 6. 13. Ψαλμ. 35, 4. 14. Ματθ. 12, 36.

γίνονται; Εἶτα τὴν κραυγήν σου δοκιμάζει ὁ θεός· εἰ μὴ ἀδίκως τινὸς κατέκραξας, εἰ μὴ θυμὸν ἄδικον τῇ κραυγῇ ἐσάλπισας, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ καταπλῆξαι τὸν ἀθῷον ὡς ὀργίλος ἔκραξας, εἰ μὴ ὡς οἱ λιθάζοντες τὸν Στέφανον ἔκραξας· Κράξαντες δέ, φησί, φωνῇ μεγάλῃ συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν[1]. Καὶ ἡ κραυγὴ ὄχημα τοῦ φόνου ἐγίνετο. 3. Πρῶτον οὖν τὰ ῥήματά σου δοκιμάζει ὁ Θεός· Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ[2]. Καὶ δοκιμάζει, οὐχ ἵνα τότε μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τότε δικάσῃ. Εἶτα τὴν κραυγήν σου ἐρευνᾷ, καὶ οὕτω τὴν δέησίν σου ὑπογράφει ὁ θεός. Ἐπεὶ οὖν τὰ ῥήματα ζυγοστατεῖ ὁ θεός, παρακαλῶ μὴ τὸ κάλλος τῆς ἑορτῆς λοιδορίαις ἢ αἰσχρολογίαις ὑβρίσωμεν, ἀλλ' ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς[3] αὐτὴν εὐωδιάσωμεν, μὴ εἰς καπηλεῖα τρέχοντες, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν σπεύδοντες, μὴ μέθῃ βαπτιζόμενοι, ἀλλὰ τῇ αὐταρκείᾳ ὡραϊζόμενοι, μὴ σκιρτῶντες ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ δοξολογοῦντες ὡς οἱ ἀπόστολοι, μὴ ἐν ταῖς ἀγοραῖς παίζοντες, ἀλλ' ἐν ταῖς οἰκίαις ψάλλοντες. Οὐδεὶς ὀρχούμενος εἰσέρχεται εἰς τὰ βασίλεια οὐδεὶς μεθύων βασιλεῖ παρί- **70**
σταται. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς τοσαύτη ἀσφάλεια, πολλῷ μᾶλλον ἀσφαλεστέρα ἡ ἐπουράνιος κατάστασις καὶ ἡ ἐκεῖ βασιλεία· ἧς βασιλείας καταξιωθείημεν ἅπαντες χαίροντες καὶ εὐφραινόμενοι χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

X. ΨΑΛΜΟΣ Ε' ΛΟΓΟΣ Ε'

Εἰς τὸν αὐτὸν ε' ψαλμὸν ἄλλως.

1. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[4]. Ποῖα ῥήματα, προφῆτα; Ὁ μὲν γὰρ θεὸς οἶδεν αὐτὰ καὶ πρὶν αὐτὰ ἐνθυμηθῇς. Ἡμᾶς οὖν δίδαξον ποῖα ῥήματα πρὸς δυσώπησιν τῷ θεῷ προσήνεγκας, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῖς χρησώμεθα. Ποῖα ῥήματα; Ἄκουσον τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ, ἅπερ λέγων τῷ θεῷ καὶ αὐτὸν δυσωπῶ καὶ ἐμαυτὸν σωφρονίζω καὶ τοὺς ἀκούοντας νουθετῶ. 2. Εἶπον ὑποκαταβάς· Ὅτι οὐχὶ θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ[5]. Καὶ διὰ τί τοῦτο εἶπας; Ἐπειδὴ ἀνομίαν ἐμίσησα καὶ ἐβδελυξάμην[6]. Οὐ γὰρ ἁπλῶς τὰ ῥήματα ἔλεγεν ὡς οἱ πολλοί, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὰ ἔδειξε πράγματι καὶ οὕτω θαρρῶν εἶπε τῷ θεῷ· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε[7]. Εἶπον· Οὐ

1. Πράξ. 7, 57. 2. Ματθ. 12, 37. 3. Κολ. 3, 16. 4. στ. 2 α.
5. στ. 5 α. 6. Ψαλμ. 118, 163. 7. στ. 2 α.

παροικήσει σοι πονηρευόμενος[1]. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἀγαθὸς τῇ ὁράσει κυρίου πέφηνα[2]· διὸ καὶ ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον[3]. Εἶπον· Οὐ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου[4]. Καὶ διὰ τί τοῦτο εἰπεῖν ἐθάρρησας; Ἐπειδὴ παρανόμους
71 ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα[5]· ὁ δὲ παρανομοῦντας μισῶν οὐκ ἂν παρανομίαις συνεργήσῃ ποτέ. 3. Εἶπον· Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν[6]. Τί οὖν; Αὐτὸς οὐκ ἠνόμησας; Ἀλλὰ ἀνομήσας ἐδεήθην· Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου[7]. Εἶπον· Ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος[8]· ὁ δὲ εἰδὼς ὅτι ὁ ψευδόμενος ἀπόλλυται οὐκ ἂν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ τῷ ψεύδει ἐσπίλωσεν, οὐδ' ἂν ἀπωλείας ὁδὸν ταύτην ἐποίησε ψευδόμενος. Εἶπον· Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος[9]· καὶ τὸν δόλιον ἄνδρα αἱμάτων ἐκάλεσε. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ δόλιος τοσούτους φονεύει ὅσους δολιεύεται. Ὁ γὰρ δόλιος ἄλλο φαινόμενος καὶ ἄλλο γινόμενος τῷ στόματι ψεύδεται. Στόμα δὲ καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχήν[10]. Ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα ἐλάλει ῥήματα, ἅπερ ἦν ἱκανὰ καὶ αὐτὸν δικαιῶσαι καὶ θεὸν δυσωπῆσαι καὶ τοὺς ἀκούοντας παιδεῦσαι, διὰ τοῦτο εἶπε· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, κύριε. 4. Σύνες τῆς κραυγῆς μου[11]. Τί γὰρ ἄρα ὄχλος καὶ θόρυβος ἦν περὶ τὸν θεὸν καὶ ἔχρῃζε τῆς τοῦ προφήτου κραυγῆς; Οἱ γὰρ ὧδε τοῖς ἄρχουσι προσερχόμενοι, ἐπειδὴ οἴδασιν ὅτι ἔνθεν μὲν οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς περιηχοῦσιν, ἑτέρωθεν δὲ οἱ ῥαβδοῦχοι θορυβοῦσιν, ἔμπροσθεν οἱ κήρυκες κράζουσιν, αὐτὸς ὁ ἄρχων ἐπὶ ὑψηλοῦ ὀχήματος φέρεται καὶ περὶ πολλὰ ἔχει τὴν διάνοιαν — καὶ διὰ ταῦτα πάντα ὁ ἱκέτης ἀναγκάζεται μετὰ κραυγῆς ποιεῖσθαι τὴν πρόσοδον. Εἰ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον περὶ τὸν θεόν, πῶς αὐτῷ ὁ προφήτης κράζων διελέγετο; Ἀλλ' ὁ ἐν ἄλλοις εἰπών· Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας[12], καὶ Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου[13], ᾔδει ὅτι κραυγῆς αἰσθητῆς ὁ θεὸς οὐκ ἔχρῃζε. 5. Κραυγὴ δὲ δικαίου, ἡ παρρησία ἡ πρὸς θεόν· κραυγὴ δικαίου, πᾶν ἔργον ἐπαινετὸν ὅπερ αὐτῷ κράζουσιν οἱ τοῦτο θαυμάζοντες. Ἐπεὶ οὖν ὁ προφήτης πᾶσαν πρᾶ-
72 ξιν ἀγαθὴν ἐφόρει ὡς μίαν ἀρετήν, ταύτην ἐμφανίζων θεῷ τῷ προειδότι ἔλεγε· Σύνες τῆς κραυγῆς μου. Καὶ διὰ τί εἶπε· Σύνες τῆς κραυγῆς μου[14]; Ἐπειδὴ ᾔδει πολλὰς καὶ

---

1. στ. 5 β. 2. Πρβλ. Α' Βασ. 16, 12. 3. Ψαλμ. 100, 4. 4. στ. 6 α. 5. Ψαλμ. 118, 113. 6. στ. 6 β. 7. Ψαλμ. 50, 4. 8. στ. 7 α. 9. στ. 7β. 10. Σοφ. Σολ. 1, 11. 11. στ. 2. 12. Ψαλμ. 43, 22. 13. Ψαλμ. 138, 16. 14. στ. 2β.

διαφόρους κραυγὰς δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν, ἵνα τὴν αὐτοῦ κραυγὴν ὡς δικαίου καὶ φίλου καὶ τέκνου οἰκειώσηται καὶ ἐν ταῖς πολλαῖς κραυγαῖς τὴν τοῦ ἰδίου ἐπιγνῷ ⟨ὁ θεός⟩. Εἰ δὲ ἐν ταῖς μυριοζῴοις ἀγέλαις ἕκαστον ζῷον τὴν κραυγὴν τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐπιγινώσκει, καὶ χιλίων μόσχων βοώντων ἑκάστη βοῦς οἶδε τὴν βοὴν τοῦ ἰδίου νεογνοῦ, καὶ μυρίων ἀρνίων βληχωμένων πρὸς τὴν ἑκάστου φωνὴν ἡ μήτηρ τρέχει καὶ οὐκ ἀποσφάλλεται, πολλῷ μᾶλλον κραζόντων μυρίων ἁμαρτωλῶν οἶδεν ὁ θεὸς τὴν τοῦ δικαίου κραυγὴν καὶ ταύτην ἐπιγινώσκει ὡς καθαρὰν ἰδίου τέκνου βοήν. 6. Σύνες τῆς κραυγῆς μου[1]. Τὸν μαργαρίτην τὸν ἀληθινὸν καὶ τὸ νόμισμα ἄλλως ὁρᾷ ὁ ἄπειρος καὶ ἄλλως συνορᾷ ὁ ἐπιστήμων πραγματευτής· καὶ δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν ῥήματα καὶ φωνὰς ἄλλως δέχεται ὁ κόσμος καὶ ἄλλως δοκιμάζει ἡ τοῦ θεοῦ ἀκοή. Οὐκ ἐθεάσω τινὰ ἐν πλατείᾳ κράζοντα; Καὶ ἀδικεῖ καὶ κράζει καὶ τοὺς πολλοὺς ἀπατᾷ, καὶ ὁ ἀδικούμενος σιωπᾷ καὶ ὡς ἄδικος νομίζεται. Ἵνα οὖν μὴ τοιοῦτος ὁ Δαυὶδ νομισθῇ, δοκιμαστὴν τῆς κραυγῆς αὐτοῦ τὸν θεὸν ἐκάλεσε· Σύνες τῆς κραυγῆς μου[2]. 7. Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[3]. Καὶ τίς ἡ δέησις τοῦ δικαίου καὶ τίς ἡ ταύτης φωνή; Τί ἐστι δέησις; Δέησίς ἐστιν ἡ ἔνδεια καὶ τὸ λεῖμμα καὶ τὸ ὑστέρημα οὗ ἕκαστος ἀπορεῖ. Δέειν γὰρ τὸ λείπειν ἐστίν· ὅθεν καὶ ἐνδεόμενον ἐκεῖνον λέγομεν τὸν λειπόμενον τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. Ἵνα τοίνυν δείξῃ αὐτῷ ὁ προφήτης τὴν βαθυτάτην πτωχείαν καὶ πενίαν τοῦ πνεύματος—Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι[4]· τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν ἄλλοις ἔλεγεν ὅτι Πτωχὸς καὶ πένης εἰμὶ ἐγώ· ὁ θεός, βοήθη- 73
σόν μοι[5]—τὴν καλὴν ταύτην πτωχείαν καὶ πενίαν καὶ ἔνδειαν ὡς ἀρετὴν βοῶσαν προβαλλόμενος ἔλεγε· Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[6], ἀντὶ τοῦ· Οὕτω πτωχός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῷ πνεύματι, ὅτι αὕτη μου ἡ ἔνδεια καὶ ἡ πενία ὡς χάρτης δεήσεως διὰ γραμμάτων τῶν κατορθωμάτων βοᾷ. Χάρτῃ ἔοικε καθαρῷ ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ εὐλάβεια· γράμματα δέ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ κατορθώματα. 8. Ὥσπερ οὖν τῷ βασιλεῖ ἡ δέησις καὶ τὰ τῆς δεήσεως ῥήματα ἄνευ χάρτου οὐ προσφέρονται, οὕτω τῷ θεῷ αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι ὁμοῦ ἄνευ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἐμφανίζονται. Καὶ μάρτυς ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης. Ὁ Φαρισαῖος ἔλεγεν ἔχειν κατορθώματα· Ὁ θεός, εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί· νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ μου τὰ ὑπάρχοντα[7]. Καλὰ τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὁ χάρτης οὐδαμοῦ· καλὰ τὰ κατορθώματα, ἀλλ' εὐλάβεια οὐδαμοῦ· καλοὶ οἱ λόγοι, ἀλλὰ

1. στ. 2 β. 2. ἔνθ' ἀν. 3. στ. 3 α. 4. Ματθ. 5, 3. 5. Ψαλμ. 69, 6. 6. στ. 3 α. 7. Πρβλ. Λουκ. 18, 11-12.

ταπεινοφροσύνη οὐδαμοῦ. Ὁ τελώνης τὸ στῆθος ἔτυπτε καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς προσέπιπτε καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐνεφάνισε, καὶ ὡς ἀντίδικον τὸν ὑπερήφανον Φαρισαῖον ἐνίκησε· Κατέβη γὰρ οὗτος δεδικαιωμένος[1]. 9. Ὁ βασιλεύς μου[2]. Καὶ διὰ τί ὁ Δαυὶδ βασιλέα αὑτοῦ τὸν θεὸν ἐκάλεσεν; Ἵνα δείξῃ ὅτι, κἂν ἀνθρώπων ἐβασίλευσεν, ἀλλὰ τῷ θεῷ ὡς στρατιώτης ἐδούλευε, κἂν τῶν ὁμογενῶν ἐκυρίευεν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἄνω ἐκυριεύετο, κἂν τὸ βασιλικὸν ἐφόρει ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὸ ἁμαρτίας οὐκ ἐβασιλεύετο. Ὁ βασιλεύς μου[3]. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐπένδυμα τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· πρῶτον μὲν γὰρ ἄνθρωπόν με ἐποίησας, καὶ οὕτω τὴν βασιλείαν ἐπέθηκας. Σοὶ δὲ συγγενὲς καὶ σύντροφον καὶ συνυπάρχον τὸ βασίλειον· Ὁ βασιλεύς μου[4]. 10. Καὶ ἐπειδὴ
74 ἄνθρωποι ἀνθρώπων βασιλεύουσι, τὸ ἐξαίρετον ἐπήγαγε· Καὶ ὁ θεός μου[5]· ὁ ὡς θεὸς δημιουργήσας με καὶ ὡς βασιλεὺς πρόνοιάν μου ποιησάμενος. Διὰ τί δὲ εἶπον· Καὶ ὁ θεός μου; Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, κύριε[6]. Προσευχὴ γὰρ οὐκ ἀνθρώπῳ, οὐ στρατηγῷ, οὐχ ἡγεμόνι, οὐκ ἄρχοντι, οὐ βασιλεῖ, ἢ μόνῳ τῷ θεῷ προσφέρεται. Διὸ οὐ μόνον σὲ βασιλέα μου, ἀλλὰ καὶ θεόν μου ὡμολόγησα. Διὰ τί; Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι[7], κύριε. Καὶ πρόσχες τῇ ἁρμονίᾳ· ἐπειδὴ εἶπε· Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου[8], διὰ τὴν δέησιν βασιλέα εἶπεν· Ὁ βασιλεύς μου. Ἐπειδὴ προσεύξασθαι προέθετο, θεὸν ὡμολόγησε· Καὶ ὁ θεός μου[9]. Ὡς βασιλεῖ τὴν δέησιν, ὡς θεῷ τὴν προσευχὴν προσήνεγκε. 11. Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου[10]. Προφῆται εἶπον περὶ τῆς κληρονόμου ἐκκλησίας· Βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεὸς τὸ πρὸς πρωῒ πρωΐ[11], ὁ μονογενὴς θεὸς[12] ὄρθρου ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος. Ἐκείνην τὴν πρωϊνὴν αὐτῇ βοήθειαν κἀγὼ ἐπεύχομαι· Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τὸ πρωῒ παραστήσομαί σοι[13], ἵνα, θεασάμενός σε ὡς ἀπὸ θαλάμου τοῦ τάφου νυμφίον ἀνιστάμενον, ἵνα παραστήσῃς σεαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν[14], εἴπω μετ' ἀγγέλων εὐφημῶν· Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου[15]. 12. Ἵνα οὖν τοῦτο ἴδω, τὸ πρωῒ παραστήσομαί σοι καὶ ἐπόψει με[16], ἢ ἐπόψομαι· τὰ γὰρ δύο κεῖται. Ἐὰν μὲν Ἐπόψει με, ἀντὶ τοῦ· Εἶδες ποιμαίνοντα, ἐπόψει βασιλεύοντα· εἶδες ψάλλοντα, ἐπόψει προφητεύοντα· εἶδες τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκον τύπτοντα, ἐπόψει τὸν Γολιὰθ καὶ τοὺς ἀλλοφύλους

1. Λουκ. 18, 14. 2. στ. 3 β. 3. ἔνθ' ἀν. 4. ἔνθ' ἀν. 5. στ. 3 β. 6. στ. 3 βγ. 7. στ. 3 γ. 8. στ. 3 α. 9. στ. 3 β. 10. στ. 4 α. 11. Ψαλμ. 45, 6. 12. Πρβλ. Ἰω. 1, 18. 13. στ. 4. 14. Ἐφ. 5, 27. 15. Ψαλμ. 44, 10. 16. στ. 4 β.

πατάσσοντα· εἶδες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μετὰ προφητῶν σε δοξάζοντα, ἐπόψει ἐν τῷ μέλλοντι μετ' ἀγγέλων ψάλλοντα, ὅτε καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι[1]. 13 Ἐὰν δὲ Ἐπόψομαι· 75
Εἶδον, φησί, τὰ πρόσκαιρα θλιβερά, ὅσας ἔδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακάς· ἐπόψομαι τὰ αἰώνια ἀγαθά· Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ κυρίου ἐν γῇ ζώντων[2]. Εἶδον προφήτας, ἐπόψομαι εὐαγγελιστάς· εἶδον ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντα, ἐπόψομαι ἀναβαίνοντα. Περὶ τῆς καταβάσεως εἶπον· Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον[3]· περὶ τῆς ἀναβάσεως· Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος...[4]

XI. ΨΑΛΜΟΣ Ε' ΛΟΓΟΣ ΣΤ'

Εἰς τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα.

Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμόν, τῇ Λαμπρᾷ τῇ δευτέρᾳ καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ.

1. Εὐφραινέσθω καὶ νῦν ἡ κληρονόμος ἐκκλησία· ὁ γὰρ ταύτης νυμφίος Χριστὸς παθὼν ἀνέστη. Ἐπένθησεν ἐπὶ τῷ παθόντι· εὐφραινέσθω ἐπὶ τῷ ἀναστάντι. Εὐφραινέσθω ἡ κληρονόμος· ᾐσχύνθη γὰρ ἡ ἀποκληρονόμος, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν κληρονόμον καὶ ἀπώλεσε τὴν κληρονομίαν. Ἀνέστη ὁ νυμφίος καὶ ᾐσχύνθη ὁ τῆς νύμφης ἀντίδικος Ἰουδαῖος. Καὶ διὰ τί ᾐσχύνθη ὁ Ἰουδαῖος; Ὅτι τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ ἐσυκοφάντησεν εἰπών· Οἱ μαθηταὶ τὸν κύριον ἔκλεψαν ἐκ τοῦ τάφου[5]. Καὶ εἰ ἐκ τοῦ τάφου ἔκλεψαν, τί ὠφέλησαν νεκρὸν κλέψαντες καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ θάψαντες; Εἰ δὲ ἐκ τοῦ τάφου ἔκλεψαν καὶ ἀλλαχοῦ ἔθαψαν, πῶς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ νεκροῦ τὸν χωλὸν οἱ ἀπόστολοι ἔγειραν[6]; Νεκρὸς χωλὸν οὐκ ἐγείρει, νεκρὸς πόδας οὐ χαρίζεται, νεκρὸς περιπατεῖν οὐ διδάσκει· ὃ οὐκ οἶδεν αὐτός, ἄλλον 76
οὐ διδάσκει. 2. Ἀνέστη ὁ νυμφίος καί, ὡς δικαστῇ συνήγοροι, οἱ ἅγιοι προφῆται καὶ ἀπόστολοι ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ἐκκλησίας αὐτῷ προσέρχονται. Εἰς τὸ τέλος γάρ, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[7]· ὑπὲρ ἧς ὁ νυμφίος ἀπέθανεν, ὑπὲρ ταύτης οἱ φίλοι τοῦ νυμφίου ὡς βασιλεῖ προσέρχονται. Εὐφραίνου, ὦ ἐκκλησία νύμφη· ἡ γὰρ τοῦ νυμφίου ἀνάστασις ἀνέστησέ σε χαμαὶ κειμένην καὶ πατουμένην. Οὐκέτι βωμοὶ δαιμόνων τὰ σὰ τέκνα μερίζονται, ἀλλὰ ναοὶ Χριστοῦ τοὺς νεοφωτίστους ἐναγκαλίζονται. Οὐκέτι εἰδωλεῖα τυραννοῦσιν, ἀλλὰ θυσιαστήρια Χριστοῦ βασιλεύουσιν. Οὐκέτι αὐλοὶ τῇ χρυσῇ εἰκόνι προσκυνεῖν ἀναγκάζουσιν[8], ἀλλὰ ψαλμοὶ τῷ θεῷ

---

1. Ψαλμ. 137, 1. 2. Ψαλμ. 26, 13. 3. Ψαλμ. 71, 6. 4. Ψαλμ. 46, 6. 5. Πρβλ. Ματθ. 28, 13. 6. Πρβλ. Πράξ. 3, 6. 7. στ. 1. 8. Πρβλ. Δαν. 3, 5.

προσκυνεῖν διδάσκουσιν. Οὐκέτι πόδες πόρνης ὀρχοῦνται Ἰωάννου θάνατον [1], ἀλλὰ πόδες ἐκκλησίας πατοῦσι τὸν θάνατον. Ἐπαύσαντο αἱ ἀποστασίαι καὶ ἤκμασαν αἱ γονυκλισίαι· ἤργησαν αἱ τραγῳδίαι καὶ ἤνθησαν αἱ ψαλμῳδίαι. Οὐκ ἀναβαίνει καπνὸς ἀπὸ κνίσης, ἀλλὰ τῶν προσευχῶν τὸ θυμίαμα· Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου [2]. Οὐκ ἐνεργοῦσιν ἀλόγων σφαγαί· ἐσφάγη γὰρ ὁ ἀμνὸς ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου [3]. 3. Ὢ τοῦ θαύματος. Ὁ ᾅδης κατέπιε τὸν δεσπότην Χριστὸν καὶ οὐκ ἔπεψεν. Ὁ λέων κατέπιε τὸν ἀμνὸν καὶ ἀπεστομαχίσθη. Ὁ θάνατος κατέπιε τὴν ζωὴν καὶ ναυτιάσας ἔμεσε καὶ τοὺς προκαταποθέντας. Ὁ γίγας τὸν ἀποθανόντα Χριστὸν βαστάσαι οὐκ ἴσχυσεν. Ὁ νεκρὸς φοβερὸς τῷ γίγαντι γέγονε· ζῶντι ἐπάλαισε καὶ ὑπὸ νεκροῦ νικηθεὶς ἔπεσεν. Εἰ ὑπὸ ζῶντος ἐνικήθη ὁ διάβολος, εἶχε προφασίζεσθαι ὅτι θεῷ παλαίειν οὐκ ἴσχυσα. Ἀλλὰ ζῶντι ἐπάλαισε καὶ ἀποθανόντι ὑπέπεσε καὶ πᾶσαν πρόφασιν ἀπώλεσεν. Εἷς κόκκος ἐσπάρη καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐτράφη. Ὡς ἄνθρωπος ἐσφάγη καὶ ὡς θεὸς ἐζωοποιήθη καὶ ἐζωοποίησε τὴν οἰκουμένην. Ὡς ὄστρεον ἐπατήθη
77 καὶ ὡς μαργαρίτης ἐκόσμησε τὴν ἐκκλησίαν. Ὡς πρόβατον ἐτύθη καὶ ὡς ποιμὴν ῥάβδῳ τῷ σταυρῷ ἐδίωξε τὴν τῶν δαιμόνων ἀγέλην. Ὡς λύχνος ἐπὶ λυχνίαν τὸν σταυρὸν ἐσβέσθη καὶ ὡς ἥλιος ἀνέτειλεν ἐκ τοῦ τάφου. 4. Ἦν ἰδεῖν θέαμα διπλοῦν· σταυρουμένου Χριστοῦ ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο καὶ ἀνισταμένου αὐτοῦ ἡ νὺξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο. Διὰ τί ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο; Ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ γέγραπται· Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ [4]. Διὰ τί δὲ ἡ νὺξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο; Ὅτι αὐτῷ ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νὺξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται [5]. Ὦ νὺξ ἡμέρας λαμπροτέρα· ὦ νὺξ ἡλίου φαιδροτέρα· ὦ νὺξ χιόνος λευκοτέρα· ὦ νὺξ ἀστραπῆς φαεινοτέρα· ὦ νὺξ λαμπάδων διαυγεστέρα· ὦ νὺξ παραδείσου τερπνοτέρα· ὦ νὺξ σκότους ἀπηλλαγμένη· ὦ νὺξ φωτὸς πεπληρωμένη· ὦ νὺξ ἡ τὸν ὕπνον διώκουσα· ὦ νὺξ ἡ ἀγρυπνεῖν μετ᾿ ἀγγέλων διδάσκουσα· ὦ νὺξ φοβερὰ τοῖς δαίμοσιν· ὦ νὺξ ἐνιαυτοῦ ἐπιθυμία· ὦ νὺξ νυμφαγωγὸς τῆς ἐκκλησίας· ὦ νὺξ ἡ τῶν νεοφωτίστων μήτηρ· ὦ νὺξ ἐν ᾗ νυστάξας ὁ διάβολος γεγύμνωται· ὦ νὺξ ἐν ᾗ ὁ κληρονόμος εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν κληρονόμον εἰσήγαγεν· Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης [6]. 5. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ συναγωγὴ τῷ Χριστῷ ὡς ἡ Αἰγυπτία τῷ Ἰωσὴφ ἐπεβούλευσε, καὶ ὡς ἀρχιμαγείρῳ τῷ νόμῳ συνεζευγμένη, τῷ ταῖς θυσίαις αὐτὴν καπνίζοντι—ἀρχιμάγειρος ⟨γὰρ⟩ ὁ Ἰουδαϊκὸς νόμος ὡς ταῖς κνίσαις χαίρων — συνάπτεσθαι παρὰ τὸν νόμον τοῦ εὐαγγελίου τῷ Χριστῷ ἤθελε καὶ ἀποκλεῖσαι τῇ

---

1. Πρβλ. Μάρκ. 6, 22. κ.έ. 2. Ψαλμ. 140, 2. 3. Πρβλ. Ἰω. 1, 29. 4. Ψαλμ. 17, 12. 5. Ψαλμ. 138, 12. 6. στ. 1.

παρθένῳ Ἀσσενέθ[1], τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐβούλετο, ἵνα τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος τοῦ νυμφίου ληστεύσασα, τὴν νύμφην ποιήσῃ ἀποκληρονόμον, διὰ ταῦτα, ὅτε ἀπὸ τοῦ τάφου ἐξῆλθεν ὁ Χριστός, ὡς ἀπὸ τῆς φυλακῆς ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ ἅρμα ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐκάθισε—Τὸ ἅρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων[2]—τότε αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὑπὲρ τῆς κληρο- 78
νομούσης[3] προσηύχοντο. 1. Καὶ μή σε ξενιζέτω ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰωσὴφ ἔφερεν. Αὐτὰ γάρ σε διδάξει τὰ πράγματα. Περὶ τοῦ Ἰωσὴφ γέγραπται· Ἰακὼβ δὲ ἠγάπα τὸν Ἰωσὴφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ[4]· περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ[5]. Τῷ Ἰωσὴφ ἐποίησεν ὁ πατὴρ χιτῶνα ποικίλον· καὶ ὁ Χριστός· Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέθηκέ μοι ὡς νυμφίῳ μίτραν[6]. Περὶ τοῦ Ἰωσὴφ γέγραπται· Καὶ ἦν Ἰωσὴφ καλὸς τῷ εἴδει καὶ ὡραῖος τῇ ὄψει σφόδρα[7]· καὶ ὁ κύριος· Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[8], ὁ προφήτης ἔφη περὶ τοῦ Χριστοῦ. Κατήνεγκαν ψόγον πονηρὸν τῷ Ἰωσὴφ οἱ ἀδελφοί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ψέγοντες τὸν κύριον ἔλεγον· Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐκ ἐγεννήθημεν[9], ἀντὶ τοῦ Ὡς σὺ ὁ τῆς ἀνυμφεύτου κόρης υἱός. Ὁ Ἰωσὴφ ἀπεστάλη πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὡς ἰατρὸς ἐπισκεψόμενος καὶ ηὑρέθη ὡς ἐχθρὸς ἐπιβουλευόμενος, καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεστάλη ὡς ποιμὴν σπλαγχνιζόμενος καὶ ὤφθη ὡς ληστὴς σταυρούμενος. 7. Ὁ Ἰωσὴφ ἐπράθη εἴκοσι χρυσῶν, καὶ ὁ Χριστὸς τριάκοντα ἀργυρίων. Τὸν Ἰωσὴφ ὁ εἷς τῶν δώδεκα ἀδελφῶν τοῖς Ἰσμαηλίταις ἐπώλησεν, ὁ εἰπών· Δεῦτε ἀποδώμεθα αὐτὸν τοῖς Ἰσμαηλίταις[10]· καὶ τὸν Χριστὸν ὁ εἷς τῶν δώδεκα μαθητῶν, μᾶλλον δὲ ἀδελφῶν, τοῖς Ἰσραηλίταις πέπρακεν. Ἐκεῖ Ἰούδας συνεφώνει, καὶ ὧδε Ἰούδας ἐπώλει. Τὸν Ἰωσὴφ ἐξέδυσαν οἱ ἀδελφοί, καὶ τὸν Χριστὸν οἱ στρατιῶται. Ὁ Ἰωσὴφ ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ. Τὸν Ἰωσὴφ εἰς δεσμωτήριον ἔβαλεν ἡ τῆς Αἰγυπτίας συκοφαντία, καὶ τὸν Χριστὸν δέσμιον τῷ Πιλάτῳ παρέδωκεν ἡ τῆς συναγωγῆς ψευδομαρτυρία. Ἐκεῖνος δύο εὐνούχοις, τῷ ἀρχιοινοχόῳ καὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ, 79
παρέστη, καὶ ὁ Χριστὸς δύο λησταῖς συνεσταυρώθη, τῷ ἐκ δεξιῶν καὶ τῷ ἐξ εὐωνύμων. Ὁ Ἰωσὴφ τῶν δύο εὐνούχων τὸν ἕνα εἰς τὰ βασίλεια παρέπεμψε, καὶ ὁ Χριστὸς τῶν δύο ληστῶν τὸν ἕνα εἰς τὴν βα-

1. Πρβλ. Γέν. 41, 45. 2. Ψαλμ. 67, 18. 3. στ. 1. 4. Γέν. 37, 3. 5. Ἰω. 3, 35. 6. Ἡσ. 61. 10. 7. Γέν. 39, 6. 8. Ψαλμ. 44, 3. 9. Ἰω. 8, 41. 10. Γέν. 37, 27.

σιλείαν εἰσήγαγε· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ[1]. Ὁ Ἰωσὴφ ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας κρατούμενος ἀφῆκεν αὐτῇ τὰ ἱμάτια καὶ ἐξῆλθεν· ὁ Χριστὸς ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατούμενος ἐξῆλθε καὶ τὰ ὀθόνια ἃ ἐφόρει ἐν τῷ τάφῳ ἀφῆκε· Καὶ παρακύψας Ἰωάννης βλέπει τὰ ὀθόνια[2]. Εἶχεν ἡ Αἰγυπτία τὰ ἱμάτια καὶ τὸν Ἰωσὴφ οὐκ κατέσχεν· εἶχεν ὁ τάφος τὰ ὀθόνια καὶ τὸν κύριον οὐκ ἐκράτησε, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. 8. Διὸ παρακαλῶ, ὅσοι τοῦ Ἰωσὴφ ἀκροαταί, γενώμεθα τῆς σωφροσύνης αὐτοῦ μιμηταί. Ἰωσὴφ ὑπὸ ἀδελφῶν ἐπράθη καὶ ὑπὸ θεοῦ ἠλευθερώθη· καὶ σύ, ὦ νεοφώτιστε, ἦσθά ποτε τῇ ἁμαρτίᾳ πραθεὶς καὶ χάριτι Χριστοῦ ἠλευθερώθης· Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε[3]. Ἰωσὴφ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἦν πλανώμενος καὶ ὑπὸ θεοῦ εἰς βασιλέα ὁδηγούμενος—Ἀλλ' ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσὴφ[4]—καί σε πλανώμενον εὗρεν ὡς πρόβατον καὶ ὡς ποιμὴν ἐβάστασε καὶ εἰς τὰ ἄνω βασίλεια δῶρόν σε τῷ πατρὶ προσήνεγκε. 9. Μίμησαι τὸν σώφρονα· μαγείρῳ ὁ Ἰωσὴφ ἐπιπράσκετο καὶ ὡς καπνὸν τὴν Αἰγυπτίαν ἀπεστρέφετο. Ὁ σώφρων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τὴν κόρην ἐδριμύσσετο καὶ ἡ πόρνη ὑπὸ τοῦ πάθους τὸν νοῦν ἐκαπνίζετο. Χιτῶνα ἐκράτησεν, ἀλλὰ σωφροσύνην οὐκ ἐσύλησε· τοῖς ἱματίοις ἐπάλαιε, τὸν δὲ ἀθλητὴν οὐκ ἐσκέλισε· λυσσῶσα τὰ ἱμάτια ἔδακεν, ἀλλὰ τὸν νεανίσκον λυσσόδηκτον οὐκ ἐποίησε. Πρόσεχε· ὅταν κύων λυσσήσας περισχίσῃ τινά, ἐκεῖνος ταχέως ἀποδύεται καὶ ῥίπτει τὰ ἐνδύματα,
80 ἵνα μὴ δι' αὐτῶν ὁ ἰὸς ὁδεύων σπέρμα θανάτου τῷ φοροῦντι γένηται· οὕτως ὁ Ἰωσὴφ τῇ Αἰγυπτίᾳ λυσσώσῃ καὶ τῶν ἱματίων αὐτοῦ καθαψαμένῃ προσέρριψε τὰ ἱμάτια καὶ τὸν θανάσιμον ἰὸν τῆς μοιχείας ἔφυγεν. Εἰ δὲ ἐκεῖνον δουλεύοντα ἡ ἰδία δέσποινα τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσε, σὲ μὴ δουλώσῃ πόρνη, ὦ νεοφώτιστε, μήτε δούλη σοι τῷ ἐλευθέρῳ παράκοιτος γένηται πόρνη. Παλλακὴ γάρ ἐστι κατοικίδιος δούλη, καταδουλοῦσα τὸν ἐλεύθερον. Ὢ τῆς ἐναντιότητος· τὸν Ἰωσὴφ δουλεύοντα ἡ δέσποινα τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσε, καὶ δεσπότης ἐλεύθερος δοῦλος τῆς δούλης διὰ πάθος γίνεται. 10. Ἀλλὰ μέλλει τῷ τοιούτῳ ὁ Ἰωσὴφ δικάζεσθαι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· Ἐγώ, λέγων, ἐπὶ ξένης πεπραμένος οὐκ ἐπράθην τῇ ἁμαρτίᾳ οὐδὲ ξένον ἐμαυτὸν τοῦ θεοῦ ἐποίησα, καὶ ταῦτα νόμον μὴ λαβών, προφήτας μὴ μαθών, εὐαγγέλια μὴ ἀναγνούς, καὶ ὅμως πρὸ τῶν γραμμάτων ἐκείνων βιβλίον σωφροσύνης ἐμαυτὸν τῷ βίῳ ἐκαλλιγράφησα. Σὺ δέ, ὦ νεοφώτιστε, μετὰ νόμον, μετὰ προφήτας, μετὰ εὐαγγέλια, μετὰ διδασκαλίαν καὶ κατήχησιν, μετὰ τὸ ἀθλητικὸν ἄλειμμα, μετὰ τὸ νυμφικὸν λοῦσμα, μετὰ τὸ πνευματικὸν χρῖσμα, μετὰ τὸ λαμπρὸν ἔνδυμα, δοῦλος δούλης γέγονας τῷ πάθει δουλούμενος. Φύγε τὴν δουλείαν τῆς ἁμαρτίας καὶ

1. Λουκ. 23, 43. 2. Ἰω. 20, 5. 3. Γαλ. 5, 1. 4. Ψαλμ. 79, 2.

λαβὲ τὴν κληρονομίαν τῆς υἱοθεσίας· Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[1]. 11. Δοῦλον οἱ νόμοι Ῥωμαίων κληρονόμον οὐ παραδέχονται καὶ τὸν δουλεύοντα τῇ ἁμαρτίᾳ οἱ τοῦ θεοῦ νόμοι τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσιν. Ἔχεις τὴν θύραν τοῦ νόμου, φύγε τὴν παράθυρον τῆς ἀνομίας· Ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ ἐμβαίνων ἀλλαχόθεν, κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής· κλέπτης, ὡς λανθάνων ἐν τῷ πορνεύειν· λῃστής, ὡς διορύττων ἀλλότριον γάμον. Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας τοῦ νομίμου γάμου, ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων[2], πατήρ ἐστι τῶν γνησίων τέκνων· 81 κάτω μὲν κληρονομούμενος, ἄνω δὲ κληρονόμος γινόμενος. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης...[3]

ΨΑΛΜΟΣ ΣΤ΄

Εἰς τὸν ς΄ ψαλμόν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με[4].

1. Στρατιώτου πλημμελήσαντος ἀπολογία τοῦ λυπηθέντος βασιλέως γίνεται θεραπεία, καὶ ἡ τοῦ ἁμαρτήσαντος οἰκέτου πρόσπτωσις τῷ θυμωθέντι δεσπότῃ παράκλησις. Ἐπεὶ οὖν ἁμαρτήσας ὁ Δαυίδ, καὶ ὡς στρατιώτης βασιλέα παρώργισε τὸν θεὸν καὶ ὡς δοῦλος δεσπότην θυμωθῆναι ἐποίησε, διὰ ταῦτα ἀξιῶν καὶ ἱκετεύων ὡς οἰκέτης δεσπότην τὸν θεὸν παρεκάλει· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με[5]. Ἐθυμώθης μοι ἁμαρτήσαντι, διαλλάγηθι μετανοήσαντι· ὠργίσθης πλανηθέντι, ἱλάσθητι ἐπιστρέψαντι. Τὸν σὸν ὅρκον, δέσποτα, πρὸς δυσώπησιν προσφέρω σοι. Εἶπας· Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα ὅτι οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν[6]. Παρακαλῶ, ὃ εἶπας ποίησον. Ἐπεὶ οὖν πλανηθεὶς ἐπέστρεψα καὶ ἁμαρτήσας μετενόησα, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Κάϊν ἀπηναισχύντησα—Ἐκεῖνος ἐρωτηθείς· Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; εἶπεν· Οὐ γινώσκω[7]. Ἐγὼ εἶπον· Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω[8]—κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με[9], ἵνα φιλανθρωπίας τυχὼν καὶ ἄλλοις ὁδὸς μετανοίας γένωμαι, ἵνα διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδούς σου καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσι[10]. 2. Διὰ τί δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἐπε- 82

---

1. στ. 1. 2. Ἰω. 10, 1-2. 3. στ. 1. 4. στ. 2 α. 5. στ. 2. 6. Ἰεζ. 33, 11. 7. Γέν. 4, 9. 8. Ψαλμ. 50, 5. 9. στ. 2 α. 10. Ψαλμ. 50, 15.

γράφη ὁ ψαλμός; Εἰς τὸ τέλος γάρ, ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[1]. Ὀγδόην οἶδεν ἡ μὲν παλαιὰ διαθήκη τὴν περιτομήν, ἡ δὲ καινὴ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐν ᾗ ὁ θάνατος περιτέμνεται. Ὁ πρὸ τούτου ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης[2] ἐπεγράφη, ἐκκλησίας ἢ ψυχῆς, καὶ περὶ μὲν τῶν κληρονόμων ἔλεγεν· Εὐφρανθήσονται πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σοί· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται[3]· περὶ δὲ τῶν ἀποκληρονόμων· Οὐ παροικήσει σοι πονηρευόμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Ὡς ἔμαθεν ὁ Δαυίδ ὅτι ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος[4], αὐτὸς δὲ δόλῳ τὸν Οὐρίαν ἀνεῖλε, καὶ ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ[5], ἵνα μὴ ἀποκληρονόμος διὰ τὸ ἄγος γένηται, τὸν ὑπὲρ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ψάλλων παρεκάλει· Ἐπειδὴ μοιχεία με καὶ φόνος τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσι, κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με[6]. Μὴ ὀργισθῇς μοι διὰ τὸν Οὐρίαν, μὴ θυμωθῇς μοι διὰ τὴν Βηρσάβεε. 3. Καὶ διὰ τί ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡ περιτομή; Ἐπειδὴ τὰς πρώτας ἑπτὰ ἡμέρας τὸ βρέφος ἐφόρει τὰ σπάργανα, τῇ δὲ ὀγδόῃ λυόμενον τὴν περιτομὴν ἐλάμβανε, σημεῖον σφραγῖδος τῆς τοῦ Ἀβραὰμ πίστεως, ἵνα καὶ ἡμεῖς, κἂν τὴν ἑβδομάδα τοῦ βίου ἐφορέσαμεν τὰ τῶν κακιῶν σπάργανα σειραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων σφιγγόμενοι[7], εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ταῦτα διαρρήξωμεν καὶ ὡς ἐν ὀγδόῃ τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον περιτεμνόμενοι τὸν ἰσάγγελον βίον ἀσπασώμεθα· Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὐ γαμοῦσι[8]. Διὸ καὶ περιτομὴ εἰς τὰ
83 γεννητικὰ ἐδίδοτο, ἵνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ μετὰ ταῦτα μάθωσι τὰ τικτόμενα βρέφη μετὰ τῆς μήτρας σπάργανα, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν σπαργάνων, σφραγίζειν αὐτὰ τῷ βαπτίσματι ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, περὶ ἧς λέγει ὁ Παῦλος· Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ[9]. 4. Εἰ οὖν ἡ τοῦ Ἰουδαίου περιτομὴ πρώϊμος καὶ ταχεῖα καὶ εὐθὺς μετὰ τὰ σπάργανα τῷ βρέφει ἐδίδοτο, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ περιτομὴ ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος ὀφείλει ταχινωτέρα τῷ βρέφει πρὸς ἀσφάλειαν δίδοσθαι· τοῦτο μέν, ἵνα τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενον ὡς θώρακα μὴ φοβηθῇ τοὺς πολεμίους δαίμονας· τοῦτο δέ, ἵνα μὴ προδοθῇ εἰς αἵρεσιν καὶ αἰχμάλωτον γένηται —

1. στ. 1. 2. Ψαλμ. 5, 1. 3. Ψαλμ. 5, 12. 4. Ψαλμ. 5, 5-7. 5. Ἐφ. 5, 5. 6. στ. 2. 7. Πρβλ. Παρμ. 5, 22. 8. Ματθ. 22, 30. 9. Κολ. 2, 11-12.

νόει ἃ λέγω· οἴδατε τὰ γινόμενα—τοῦτο δέ, ἵνα, κἄν τελευτήσῃ, μὴ ἐξέλθῃ ἀσφράγιστον. Καὶ ὅτε διὰ πατέρα ἢ μητέρα ἑτερόδοξον τὸ βρέφος ἐβαπτίσθη, καὶ οὐκ ἐβαπτίσθη, ἀλλὰ κατεβαπτίσθη εἰς αἵρεσιν, οὔπω τὸν βίον ἔπλευσε καὶ ἤδη ἐναυάγησε. Πρὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἱματίου τὸ βασιλικὸν Χριστοῦ ἱμάτιον τὸ βρέφος ἔνδυσον, ἵνα καυχήσῃ ὅτι τὸ παιδίον σου ὡς βασιλεὺς εἰς πορφύραν γεγέννηται. Ὁ μὴ περιτεμνόμενος ἐν τῷ νόμῳ ὀκταήμερος ἐπικατάρατος ἦν· ὁ μὴ βαπτιζόμενος ἐν τῇ χάριτι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ξένος καὶ ἀλλότριος. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἐν τῷ νόμῳ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄρσην ὃς οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ[1], ὁ αὐτὸς εἶπε μετὰ ὅρκου ἐν τῇ χάριτι· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ[2]. 5. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης[3]. Εἰς τὸ τέλος, διὰ τί; Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶπε· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με[4], ὥς τινων λεγόντων· Ἆρα εἰσηκούσθη; Ποῦ δυνάμεθα εὑρεῖν ὅτι προσευξάμενος εἰσηκούσθη; Ἀποκρίνεται· Εἰς τὸ τέλος[5]. Ἀνάγνωθι τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ καὶ εὑρήσεις λέγοντα· Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες 84 οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσήκουσε κύριος τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου[6], πρόσεσχε τῇ δεήσει μου. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. 6. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης[7]. Διὰ τί δὲ ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη ὁ κύριος; Ἐπειδὴ πρώτη ὀγδοὰς ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ Νῶε, μετὰ τὸν τοῦ παλαιοῦ κόσμου θάνατον, νέον κόσμον εἰς γένος ἀνέστησεν. Ὅτε γὰρ ὁ κόσμος, πυρέξας τῇ πορνείᾳ, ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ἐτάφη ἐν τοῖς τοῦ κατακλυσμοῦ ὕδασι, τότε ὀγδοὰς ἀνθρώπων, ἐν τῇ κιβωτῷ φυλαχθεῖσα, διὰ τῆς τεκνογονίας τὸν κόσμον ἀνέστησε. Καὶ ὅτι ἡ τεκνογονία ἀνάστασις λέγεται, ἄκουσον τῆς μητρὸς Εὔας λεγούσης, ὅτε ἔτεκε τὸν Σήθ· Ἐξανέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν[8]. Καὶ ὁ νόμος· Ἐάν τις, φησίν, ἀποθάνῃ ἄτεκνος, λήψεται ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα καὶ ἐξαναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ[9]. Καὶ ἦν ἡ ἐξανάστασις σβεννυμένου καὶ ἀποθνήσκοντος γένους ἀνανέωσις. 7. Ἐπεὶ οὖν πρώτη ἀνάστασις τοῦ γένους μετὰ τὸν κατακλυσμὸν διὰ ὀγδοάδος ἀνθρώπων ἐγένετο, διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος πρῶτος τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐν τῇ ὀγδόῃ ἄρχεται, ὅτε καθάπερ ἐν κιβωτῷ τῷ τάφῳ ὡς ὁ Νῶε ἔμεινε καὶ τὸν κατακλυ-

---

1. Γέν. 17. 14. 2. Ἰω. 3, 5. 3. στ. 1 α. 4. στ. 2 α. 5. στ. 1 α. 6. στ. 9. 7. στ. 1 α. 8. Γέν. 4, 25. 9. Πρβλ. Λουκ. 20, 28. Δευτ. 25. 5.

σμὸν τῆς ἀσεβείας ἔπαυσε καὶ τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας ἐπέδωκεν, ἵνα συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτισμῷ[1] κοινωνοὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενώμεθα. 8. Ἐπεὶ οὖν ἡ ὀγδόη προεσάλπιζεν ἐν τῷ νόμῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν τῶν ἑκάστου ἔργων ἀνταπόδοσιν, διὰ ταῦτα ἁμαρτήσας εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου ὁ Δαυίδ, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐν ἀνέσει αὐτοῦ ἀναστάσεως παρακαλῶν ἔλεγε· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με μηδὲ τῇ ὀγδόῃ σου παιδεύσῃς με[2]. Ὧδε
85 μετανοῶ καὶ ἐξομολογοῦμαι, δέσποτα, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι[3]; Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἐν ὕμνοις· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[4]. Καὶ καλῶς ὑπὲρ τῆς ὀγδόης προσηύχετο ὁ ὄγδοος τοῦ Ἰεσσαὶ υἱὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἀναστάντος ἐν τῇ ὀγδόῃ Χριστοῦ. Εἰς τὸ τέλος, καὶ τῆς τοῦ προφήτου ζωῆς καὶ τῆς τοῦ κόσμου συστολῆς· Ἀπαρχὴ ὁ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ[5]. 9. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης[6], καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐν δόξῃ ἀναστάσεως καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἡμαρτηκότων καὶ μετανοησάντων ἐγέρσεως. Ἐν ὕμνοις, ἵνα οἱ θρῆνοι τοῖς ἁμαρτήσασι καὶ μετανοήσασιν εἰς ὕμνους μετέλθωσιν. Ὥσπερ γὰρ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ἑορταὶ εἰς πένθος καὶ αἱ ᾠδαὶ εἰς θρῆνον μεταβάλλονται, καθὼς ἔλεγεν ὁ θεός· Καὶ μεταστρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος καὶ τὰς ᾠδὰς ὑμῶν εἰς θρῆνον[7], οὕτω πάλιν οἱ τῶν μετανοησάντων θρῆνοι εἰς ὕμνους μεταβάλλονται. Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[8]. Πρᾶξις ἀγαθὴ καὶ καρπὸς μετανοίας καὶ τῷ προφήτῃ καὶ παντὶ τῷ ἱκανῷ τῇ χειρί· Ποιήσατε γὰρ καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας[9], ἵνα ἕκαστος μετανοήσας καὶ καρποφορήσας θεῷ καὶ τοῖς πένησι λέγῃ, Κύριε· μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με[10]. 10. Εἰπέ, ὦ Δαυίδ, καὶ ὅλως τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν παιδείαν παραιτῇ; Ὡς φαίνεται, φεύγεις τὸν μακαρισμόν. Ὅτι γὰρ ὁ ἔλεγχος τοῦ θεοῦ μακαρισμοῦ πρόξενος, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰώβ· Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἤλεγξεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς γῆς[11]. Ὅτι δὲ καὶ τὸ παιδεύεσθαι ὑπὸ κυρίου μακάριον, αὐτὸς εἶπας· Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἂν παιδεύσῃς, κύριε[12]. Οὐ τὸν ἔλεγχον φεύγω, φησίν,
86 ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ ἔλεγχον φοβοῦμαι· οὐδὲ τὸ παιδευθῆναι ἀποστρέφομαι, ἀλλὰ τὸ μετὰ ὀργῆς παιδευθῆναι δέδοικα. Οἶδα ὅτι ὃν ἀγαπᾷ

1. Κολ. 2, 12. 2. στ. 2. 3. στ. 6. 4. στ. 1. 5. Α' Κορ. 15, 23. 6. στ. 1 α. 7. Ἀμὼς 8, 10. 8. στ. 1. 9. Ματθ. 3, 8. 10. στ. 2. 11. Ἰὼβ 5, 17. 12. Ψαλμ. 93, 12.

κύριος παιδεύει[1]. Ἆρον τοῦ ἐλέγχου τὸν θυμὸν καὶ τῆς παιδείας τὴν ὀργήν, καὶ ἔλεγχε ὡς φίλον καὶ παίδευε ὡς υἱόν. 11. Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με[2]. Ἐὰν ὁ θυμὸς ὡς δικαστὴς ἐλέγξῃ με, εὐθέως ἡ ὀργὴ ὡς δεξιὰ χεὶρ καὶ γείτων τοῦ θυμοῦ παιδεύει με. Ὥσπερ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ ὁ ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς τάξεως μαστίζεται, οὕτως ἐν τῇ θείᾳ δίκῃ ὁ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς ὀργῆς παιδεύεται. Καὶ ὥσπερ ὁ καπνός, ἐλέγξας τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀσθένειαν, ποιεῖ αὐτὸν τῷ δακρύῳ δριμύττεσθαι, καὶ γίνεται τῷ ὀφθαλμῷ ἡ δριμύτης βάσανος, οὕτως, ὅταν ἐκκαυθῇ ὁ θυμὸς τοῦ θεοῦ, καπνίζει τῷ ἐλέγχῳ καὶ μαστίζει τῇ ὀργῇ. Θυμὸς δὲ καὶ ὀργὴ θεοῦ οὐκ ἔστι πάθη θεοῦ, ἀλλὰ δικαία κρίσις καὶ ἄμυνα τοῦ θεοῦ. Θησαυρίζεις γὰρ σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς[3]. Οὐχ ὁ θεός σοι θησαυρίζει, ἀλλὰ σεαυτῷ θησαυρίζεις. 12. Εἰπέ, ὦ Δαυίδ· παρακελεύῃ θεῷ; Νόμοις δὲ καὶ διατάγμασι τριγχοῖς ἀπόφασιν θεοῦ; Χαλινοῖς δὲ ὅρους γλώσσης δημιουργοῦ; Ἀποκρίνεται. Οὐ λέγω διατασσόμενος, ἀλλὰ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ ἀπολαῦσαι βουλόμενος· Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι[4]. Ὢ τῆς εὐλαβείας· ὁ βασιλεὺς μαστιζομένου δούλου τὰς φωνὰς προβάλλεται. Ἐπειδὴ παρεκάλεσε μὴ ἐλεγχθῆναι τῷ θυμῷ μηδὲ παιδευθῆναι τῇ ὀργῇ, ἀπαιτούμενος ὡς χρεώστης καὶ ὑπεύθυνος τὴν παραθήκην καὶ τὸ δάνειον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μὴ ἔχων ἀποδοῦναι σῶα τὰ τῆς φύσεως κεφάλαια, παρεκάλει· Ἐλέη- 87
σόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι[5]. Ἀσθένειαν γὰρ νῦν λέγει, οὐ τὴν ἀρρωστίαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν αὐθαίρετον ἀτονίαν τῆς πίστεως. Ὅτι δέ ἐστιν ἀσθένεια πίστεως, λέγει ὁ ἀπόστολος· Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε[6]. Καὶ ἄλλως περὶ τοῦ Ἀβραάμ· Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρωμένον[7], πρὸς παιδογονίαν ὄψιμον. 13. Ἐπεὶ οὖν πυρέξας ὁ Δαυὶδ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ πράξει ἐνόσησεν, ὅτε μετὰ τὸν πυρετὸν ἵδρωσε τὰ δάκρυα, ἱδρὼς γὰρ αὐτῷ πυρέξαντι τὰ δάκρυα γέγονε, καὶ τῷ ἱδρῶτι τῶν δακρύων τὴν κλίνην ὡς ἐγκλίνιος ἔβρεξε — Λούσω καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνήν μου βρέξω[8] — τότε ἀπαιτούμενος τὰς παραθήκας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὴν ἀσθένειαν τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ ἐλεηθῆναι προεβάλλετο εἰπών· Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι[9]. 14. Ἀσφαλίζου, ὦ φίλε, τὴν παραθήκην καὶ τὸ χρέος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Σπούδασον ἀποδοῦναι ἃ ἔλαβες· ἢ κρείττονα ἀπόδος ἃ ἔλαβες ἢ κἂν οἷα ἔλαβες.

---

1. Παρμ. 3, 12. Ἑβρ. 12, 6. 2. στ. 2. 3. Ρωμ. 2, 5. 4. στ. 3 α. 5. ἔνθ' ἀν. 6. Ρωμ. 14, 1. 7. Ρωμ. 4, 19. 8. στ. 7. 9. στ. 3 α.

Ὡς χρυσὸν καὶ ἄργυρον τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραθήκην ἔλαβες. Εἰ γὰρ σὺ χρυσίον δανείζων προσδοκᾷς μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν λαβεῖν τὰ κεφάλαια, εἰ δὲ ἄνευ τόκων ἐνεχθῇ σοι σῶα τὰ κεφάλαια, ἀγανακτεῖς, ὀργίζῃ, δυσχεραίνεις, εἰ δὲ καὶ ζημιωθῇς τὰ κεφάλαια, εἰς δικαστήρια καὶ στρεβλωτήρια ἐμβάλλεις τὸν ὑπεύθυνον, τί ποιήσει θεὸς ὁ δανειστὴς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος; Ἐὰν μὲν αὐτῷ μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν προσενέγκῃς τὰ δύο τάλαντα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, λέγων· Κύριε, δύο τάλαντά μοι παρέδωκας, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν· ἴδε ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα[1], ἄλλον ἄνθρωπον σώσας ἐκ
88 ψυχῆς καὶ σώματος ⟨...⟩ 15. Ἐὰν δὲ αὐτῷ μόνον αὐτὸ προσενέγκῃς τὸ κεφάλαιον, λέγων· Ἴδε ἔχεις τὸ σόν[2], ἀγανακτεῖ καὶ ὀργίζεται. Ἐὰν δὲ μήτε αὐτὸ ἐκεῖνο σῶον προσενέγκῃς ὃ ἔλαβες, τότε παραδίδωσί σε τοῖς βασανισταῖς ἕως οὗ ἀποδῷς πᾶν τὸ ὀφειλόμενον. Ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μετανοῶν καὶ λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ᾽ ἐμοί, καὶ ἀποδώσω σοι[3], τότε τὴν ἐξομολόγησίν σου καὶ τὴν μετάνοιαν ὡς καταβολὴν τοῦ κεφαλαίου λογίζεται. Εἰ γὰρ ὁ τῶν μυρίων ταλάντων χρεωφειλέτης τὴν μακροθυμίαν τοῦ θεοῦ ἐπικαλεσάμενος τὸ χειρόγραφον ἄκυρον ἐποίησε, καὶ εἰ ὁ μυρίων ψυχῶν λόγον ἀπαιτούμενος ὡς ἀρχιερεὺς ἢ διδάσκαλος τῇ ἱκεσίᾳ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ θεοῦ ἐκέρδησε, καὶ σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ ἀφῆκεν αὐτῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον, πολλῷ μᾶλλον ἕκαστος ἡμῶν ἐκδυσωπήσει τὸν θεόν, μετανοῶν ἐφ᾽ οἷς ἥμαρτε καὶ προσευχόμενος καὶ ἐξομολογούμενος καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι[4]. Ἀσθενῶ καὶ ἀτονῶ πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀπόδοσιν· Ἐλέησόν με, κύριε καὶ τοῖς βασανισταῖς ἀγγέλοις ὡς ἐκβιβασταῖς μὴ παραδῷς με, ἀλλὰ κρύψον τὸν δανειστὴν καὶ δεῖξον τὸν ἰατρὸν καὶ τῷ σῷ ἐλέῳ ἀνάλαβέ με τὸν ἀσθενήσαντα. 16. Ἴασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου. Καὶ διὰ τί εἶπεν· Ἴασαί με, κύριε[5]; Τὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν παιδεύσαντα καὶ μαστίξαντα αὐτόν, διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ ἰατρὸν αὐτῷ γινέσθαι παρεκάλεσε. Καὶ ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἐπαίδευσε, μάρτυς αὐτὸς ἐν τῷ ψαλμῷ εἰπών· Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ κύριος καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με[6]. Καὶ διὰ τί παιδεύει τὸν ἄνθρωπον διὰ νόσου ὁ θεός; Διὰ παρακοὴν καὶ ἁμαρτήματα. Οὐδεὶς γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναμάρτητος, διὸ καὶ οὐδεὶς ἄνοσος. Ὅτι δὲ θεός ἐστιν ὁ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων διὰ παρακοὴν ἁμαρτήσαντι ἐπάγων τὰς νόσους, αὐτὸς διὰ Μωϋσέως
89 ἔλεγε τῷ Ἰσραήλ· Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσῃς τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ σου καὶ φυλάξῃς τὰς ἐντο-

1. Ματθ. 25, 22. 2. Ματθ. 25, 25. 3. Ματθ. 18, 26. 4. στ. 3 α. 5. στ 3 β. 6. Ψαλμ. 117, 18.

λὰς αὐτοῦ, πᾶσαν νόσον ἣν ἐπήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ· ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ ἰώμενός σε· Εἰπὼν δέ· Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσῃς οὐ μὴ νόσον ἐπάξω σοι[1], ἔδειξεν ὅτι τὰς νόσους ἐπάγει ὁ θεὸς διὰ παρακοὴν καὶ ἁμαρτήματα. Καὶ γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι, ἐπειδὴ τοῦ θεοῦ παρήκουον καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστελλον, διὰ τοῦτο ἐνόσουν παιδευόμενοι. 17. Καὶ ὁ Δαυίδ, ἐπειδὴ ἀκούσας· Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις[2], παρήκουσε, διὰ τοῦτο παιδευθεὶς ἠσθένησε· Προσώζεσαν γὰρ καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου, φησίν, ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου[3]. Ἐπεὶ οὖν τὸν παρὰ ἀνθρώπων παιδευθέντα ὁ θεὸς ἰάσασθαι δύναται, τὸν δὲ παρὰ τοῦ θεοῦ παιδευθέντα οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, ἀλλὰ μόνος ὁ θεὸς ἰᾶται καὶ θεραπεύει—Ἐὰν γὰρ ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ πρὸς κύριον[4], ἐὰν ἄρχων ἀπόφασιν δῷ εἰς θάνατον, ἀνατρέπει βασιλεὺς τὴν ἀπόφασιν, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἀποφήνηται, οὐδεὶς ἀνατρέψαι δύναται—ὁ Δαυὶδ τὸν μαστίξαντα δεσπότην ἰατρὸν γενέσθαι αὐτῷ παρακαλεῖ· Ἴασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου[5]. Ὀστᾶ δὲ λέγει, οὐ τὰ ὀστᾶ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὰς ἰσχυρὰς δυνάμεις τῶν λογισμῶν, αἵτινες ὡς κύματα ἐταράχθησαν πνεύματι πορνείας κλυδωνιζόμεναι. Ὥσπερ γὰρ ἐν θαλάσσῃ ἀρχὴ καὶ μελέτη τῶν ναυαγίων ὁ τῶν κυμάτων τάραχος, οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ ἀρχὴ μοιχείας καὶ πορνείας καὶ ἁμαρτίας ὁ τῶν λογισμῶν τῆς διανοίας βορβορώδης τάραχος. Πρῶτον γὰρ ἡ ψυχὴ βορβοροῦται ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις, καὶ οὕτως ἐμπίπτει εἰς τὸ τῆς πορνείας ναυάγιον. Ἔνθεν ὁρᾷ τὰ ἡδέα τῶν παθῶν, ἐκεῖθεν τὰς ἀπειλὰς τοῦ θεοῦ. 18. Ἀλλ᾽ ὥσπερ οἱ ναῦται καὶ οἱ κυβερνῆται, 90
ὅταν ἴδωσιν ὑπὸ ἐναντίων ἀνέμων ἀρχομένην ταράττεσθαι θάλασσαν, ταχέως καὶ ἀνυπερθέτως ἐπὶ τοὺς λιμένας μεταίρουσι καὶ τὸν κίνδυνον ἐκφεύγουσιν, ἔξω δὲ ἀπομείναντες κινδυνεύουσιν, οὕτως αὐτός, τὰ ὀστᾶ τῶν λογισμῶν ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς φιληδονίας ταραττόμενος, ταχέως ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ἐκκλησίας δράμε, ἵνα ἀκούσῃς περὶ σωφροσύνης καὶ ἁγνείας ἀπὸ τῶν γραφῶν καὶ τῶν διδασκάλων ὅτι πόρνους καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός, ὅτι τίμιος ὁ γάμος[6], ὅτι λέγει τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις ὁ ἀπόστολος· Καλὸν αὐτοῖς ἐστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ[7], ὅτι ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι[8], ὅτι εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν[9]. Καὶ

1. Ἔξ. 15, 26. 2. Ἔξ. 20, 13. 15. 3. Ψαλμ. 37, 6. 4. Α' Βασ. 2, 25. 5. στ. 3 β. 6. Ἑβρ. 13, 4. 7. Α' Κορ. 7, 8. 8. Ψαλμ. 44, 15. 9. Ματθ. 19, 12.

πρὸ τῆς πορνείας, τὰ τῆς πορνείας σπέρματα, τὰ τῆς ἐπιθυμίας τῷ θεῷ ἐξαγορεύσας εἰπέ· Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι, ἀσθένειαν φύσεως περικείμενος. Ἴασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου[1], τὰ τῆς ψυχῆς ἐνθύμια, εἰς ἀσέλγειαν καὶ ἁμαρτίαν με αἰχμαλωτίζοντα· Ὅτι ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεταί σοι[2]. 19. Ὅτι δὲ περὶ τῶν ὀστέων οὐ λέγει τοῦ σώματος, δηλοῖ τὰ ἑξῆς. Ἐπάγει γάρ· Καὶ ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα[3]. Ἵνα τοίνυν δείξῃ ὅτι οὐ περὶ τῶν αἰσθητῶν ὀστέων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐνθυμιῶν ἔλεγε, παραλιπὼν τὴν σάρκα ψυχῆς ἐμνημόνευσε· Καὶ ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα[4]. Οὕτως ἐν ἄλλοις ἔλεγε· Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι· Κύριε, τίς ὅμοιός σοι[5]; Καὶ οὐ πάντως περὶ τῶν ὀστέων τοῦ σώματος ἔλεγεν· οὐδὲ γὰρ στόμα καὶ χείλη τὰ ὀστᾶ ἔχουσι. Καὶ πάλιν· Σὴς ὀστέων καρδία αἰσθητική[6]. Καὶ οὐ πάντως ⟨ὅτι⟩
91 ὑπὸ σητῶν τὰ ὀστᾶ ἐσθίονται, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ λογισμῶν ὀξυτάτων ἐν θλίψεσι κατεσθίονται αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς. 20. Ἐπεὶ οὖν εἰς αἴσθησιν ὧν ἥμαρτεν ἦλθεν ὁ Δαυίδ καὶ τὰς ἐκ τῆς συνειδήσεως βασάνους ὑπέμεινε καὶ ὡς ὑπὸ δημίων αὐστηρῶν τῶν λογισμῶν ἐμαστίζετο—οὐδὲν γὰρ οὕτως ἅπτεται ψυχῆς ὡς συνείδησις λάθρᾳ βασανίζουσα τὰς ἐν τῇ ψυχῇ βασάνους—ἰαθῆναι παρακαλεῖ· Ἴασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου[7]. Ἀλλ' οὐ μόνον ἕως λογισμῶν καὶ ἐνθυμήσεων ἐσκίρτα ὁ τάραχος ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ταράξας τῇ πράξει ἐβύθισε. Καὶ ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα[8]· ἡ ψυχή μου, ἡ τὴν προφητείαν δεξαμένη· ἡ ψυχή μου, ἡ τῶν ψαλμῶν πηγή· ἡ ψυχή μου, ἡ ἀποθήκη τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ. Ὅπου εἰρήνη ἐθαλαμεύετο, ἐκεῖ ὁ πόλεμος τῆς ἁμαρτίας κατ' ἐμοῦ ὠρχήσατο. 21. Καὶ σύ, κύριε, ἕως πότε[9]; Οὐκ ἐβράδυνα πρὸς μετάνοιαν· μὴ βραδύνῃς πρὸς τὴν ἐμὴν πρόνοιαν. Εἶπας· Ἐὰν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ[10]. Ἐπεὶ οὖν ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου[11], ἕως πότε; Καὶ οὐ μόνον στενάζω, ἀλλὰ καὶ κλαίω καὶ δακρύω καὶ δάκρυσι τὴν κλίνην σπιλῶ, λέγων· Λούσω καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνήν μου βρέξω[12]. Ἕως πότε; Τὸ δὲ Ἕως πότε; οὐκ ἔλεγεν ἀποδυσπετῶν, ἀλλὰ τὸ πέρας τῶν πειρασμῶν καὶ τὸ τέλος τῶν θλίψεων μαθεῖν ἐκδεχόμενος. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν τὸ Ἕως πότε; ἔλεγεν. Ὁ γὰρ ἀκούσας· Καὶ κύριος ἀφῆκε τὸ ἁμάρ-

---

1. στ. 3. 2. Ψαλμ. 75, 11. 3. στ. 4 α. 4. ἐνθ' ἀν. 5. Ψαλμ. 34, 10. 6. Παρμ. 14, 30. 7. στ. 3 β. 8. στ. 4 α. 9. στ. 4 β. 10. Ἡσ. 30, 15. 11. στ. 7 α. 12. στ. 7 βγ.

τημά σου[1], οὐκ ἂν ὡς ἀπιστῶν εἶπεν· Ἕως πότε; Καὶ ὁ εἰρηκώς· Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ κυρίῳ· καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου[2], οὐκ ἂν τὸ Ἕως πότε;
περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἔλεγεν. 22. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν μὲν τῶν 92
ἁμαρτιῶν ἄφεσιν ἔλαβεν, ἐπὶ πολλοὺς δὲ χρόνους θλίψεσι καὶ πειρασμοῖς ἐπάλαιε, καὶ χειρουργηθεὶς τὴν σηπεδόνα τῆς ἁμαρτίας, καυτῆρας πειρασμῶν καὶ φάρμακα δριμέα θλίψεων ἐπὶ πολὺ ἔλαβε, περὶ τῆς τῶν δριμυτάτων φαρμάκων ἀφαιρέσεως παρακαλεῖ τὸν ἰατρόν· Καὶ σύ, κύριε, ἕως πότε[3]; Ὁ μαθητής σου Νάθαν ταχέως ἐχειρούργησεν εἰπών· Καὶ κύριος ἀφῆκε τὸ ἁμάρτημά σου[4]. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος οὐκ ἐβράδυνε, καὶ αὐτὸς πρὸς τὰ δριμύτατα φάρμακα τῶν θλίψεων μὴ χρόνιζε· Καὶ σύ, κύριε, ἕως πότε[5]; Ἕως πότε ὁ Ἀβεσσαλὼμ πολεμεῖ; Ἕως πότε ὁ ἐξ ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ; Ἕως πότε ἀπὸ τοῦ Ἀχιτόφελ οὐκ ἐκδικεῖς; Ἕως πότε τὰ ὑπ' ἐμὲ στρατόπεδα μετὰ τοῦ τυράννου κατ' ἐμοῦ ὁπλίζονται; Ἐπίστρεψον, κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχήν μου· σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου[6]...

ΨΑΛΜΟΣ Ζ'

Εἰς τὸν ζ' ψαλμόν.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με[7].

1. Ὥσπερ ὁ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος θεατὴς οὐ παρορᾷ τὰ πρόσωπα οὐδὲ τὰ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν βλέμματι ἀσπάζεται, οὕτως ὁ γραφὴν ψαλμοῦ ἀναγινώσκων ζητεῖν ὀφείλει τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸν γράψαντα καὶ τὸν γραφόμενον. Καὶ διατί τὸ ἐπίγραμμα; Ὀφθαλμὸς γὰρ τῆς ἑρμηνείας ἡ τῆς ἱστορίας ἀπόδειξις. Τίς οὖν ἡ προκειμένη τοῦ ψαλμοῦ ἐπιγραφή; Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὃν ᾖσε τῷ κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ
υἱοῦ Ἰεμενεί[8]. Ἴδε μοι, ἀδελφέ, στήλην τὴν γραφὴν καὶ ἐγκώ- 93
μιον τὴν ἐπιγραφὴν καὶ γραφέα τὸν Δαυὶδ καὶ στρατηγὸν γραφέντα τὸν ἀριστέα Χουσί. 2. Καὶ τίς οὗτος ὁ Χουσί; Καὶ διὰ τί ὁ λόγος αὐτοῦ μέμνηται; Οὗτος τοῦ μακαρίου Δαυὶδ ἀρχιεταῖρος ἐγένετο[9]. Ἀκούσατε γὰρ οἷα καὶ ὅσα φιλία ἐν ἀνάγκῃ δύναται. Φιλία γὰρ ἡ τοῦ Χουσὶ πρὸς τὸν Δαυὶδ τυραννίδα ἔλυσε· φιλία τύραννον κατέστρεψε· φιλία τὸν τυραννούμενον φίλον ἐξεδίκησε· φιλία βασιλείας ἰσχυροτέρα γέγονεν. Ὃ γὰρ ἡ βασιλεία τῷ Δαυὶδ οὐκ ἐποίησε, τοῦτο ἡ

1. Β' Βασ. 12, 13. 2. Ψαλμ. 31, 5. 3. στ. 4 β. 4. Β' Βασ. 12, 13. 5. στ. 4 β. 6. στ. 5. 7. στ. 2. 8. στ. 1. 9. κ.ἑ. Πρβλ. Β' Βασ. 16, 16 κ.ἑ.

φιλία τοῦ Χουσί ἐποίησεν. Ἀρχιεταῖρος δὲ ἐλέγετο κατὰ ἕνα τῶν δύο τρόπων, ἢ ὅτι τῆς ἑταιρείας τῶν στρατηγῶν Δαυὶδ ἦρχε ὡς ἀρχιστράτηγος ἢ ὅτι ἄνωθεν αὐτῷ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἑταῖρος καὶ φίλος ἐγένετο. 3. Εἰδὼς γὰρ ὁ Δαυὶδ ὅτι φίλου πιστοῦ οὐδὲν τιμιώτερον καὶ ὅτι ὥσπερ οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸ ὁρᾶν τὰ ὑποκείμενα ἀναγκαιότεροι, οὕτω καὶ δύο ψυχαὶ ὁμόπιστοι, δύο λεγόμεναι καὶ μία φαινόμεναι, πρὸς συμβουλίαν ἀλλήλων βακτηρία γίνονται, διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτῷ μόνῳ τὸ βουλεύεσθαι ἐπίστευσεν, ἀλλὰ καὶ φίλοις τὸ συμβουλεύειν αὐτῷ ἐπέτρεπεν, οὐ γευσάμενος τῆς φιλίας καὶ ταύτην ἀποπτύσας, οὐδὲ τὴν ἄδολον ψυχὴν ὡς δολίαν ἀποστρεφόμενος, οὐδὲ ὡς ἀνάργυρος ἀγοραστὴς τὸ ἐν ἀγορᾷ ἱμάτιον ἐνδυσάμενος τὸν φίλον καὶ εὐθέως ἐκδυσάμενος, οὐδὲ ὡς παλαιὸν χιτῶνα τὸν παλαιὸν φίλον ἀπαμφιασάμενος. 4. Τὸ μὲν γὰρ ἱμάτιον παλαιούμενον διαφθείρεται, ὁ δὲ παλαιὸς φίλος ὅσῳ παλαιοῦται, τοσούτῳ πλέον ὀφείλει εἶναι δοκιμώτερος. Ὡς γὰρ ὁ παλαιὸς οἶνος οὐ ταχὺ ἀλλοιοῦται οὔτε τρέπεται, ὁ δὲ νέος οἶνος ἀμφιβολίας γείτων, οὕτως ὁ παλαιὸς φίλος ὡς οἶνος προπάλαιος εὐφραίνει τὸν ἔχοντα. Καὶ τούτου μάρτυς ἡ θεία γραφή· *Οἶνος νέος φίλος νέος· ἐὰν δὲ παλαιωθῇ, μετ' εὐφροσύνης αὐτὸν πίεσαι*[1]. Ὥσ-
94 περ δὲ ὁ πυρέττων καὶ φρενιτιῶν τὸν παλαιὸν οἶνον ὡς πολέμιον ἀποστρέφεται, ὁ δὲ ὑγιαίνων καὶ ἐρρωμένος τὴν καρδίαν εὐφραίνεται—*Καὶ οἶνος γὰρ εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου*[2]—οὕτως ὁ νοσῶν τὴν φρένα καὶ τῇ κακίᾳ πυρέττων τὸν ἀρχαῖον φίλον φεύγει ὡς πολέμιον, ὁ δὲ ὑγιαίνων τὴν συνείδησιν ὡς δευτέρους γονέας καὶ ἀδελφοὺς τοὺς φίλους λογίζεται. 5. Ὅθεν τὸν Χουσὶ φίλον καὶ ἀρχιεταῖρον ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς εἶχε, τοῦτο λέγων· Εἰ ὁ μέγας Μωϋσῆς, ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς τοῦ Φαραώ, τὸν ξένον καὶ ἴδιον, τὸν Ἰοθώρ, σύμβουλον ἔσχε, τὸν ξένον διὰ τὴν θρησκείαν καὶ ἴδιον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ οὐχ ὑπερηφάνησεν οὐδὲ εἶπεν· Ἐγὼ οὐ χρῄζω τῆς τούτου γνώμης· ὁ θεός μοι ἐλάλησεν, ἐπαιδεύθην πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων[3], καὶ πῶς τοῦτον γνωμοδότην λήψομαι; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἐπείσθη δὲ τῷ καλῶς συμβουλεύοντι, εἰδὼς ὅτι *συμβουλίας ἀκούει σοφός*[4]. 6. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἱματίων προκειμένων, ὁ χρυσίον μὴ ἔχων δοκιμάζει μόνον τὰ ἐνδύματα καὶ σκύλλει ταῦτα ἐνδυόμενος καὶ ἀποδυόμενος, καὶ ὅλα φορεῖ, καὶ οὔτε ἓν παρ' ἑαυτῷ κρατεῖ, οὕτως ὁ λεγόμενος φίλος, μὴ ἔχων χρυσὸν δόκιμον τὴν συνείδησιν, ὡς ἐν ἀγορᾷ τῷ βίῳ πάντας ἐνδύεται καὶ ἀποδύεται, πάντας ἀλλάσσει καὶ οὐδὲ ἕνα φορεῖ. Ἀλλ' οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι φίλοι ὁ Χουσὶ καὶ ὁ Δαυίδ, οὐδὲ τὸ πικρὸν τοῦ δόλου ποτήριον ἀλλήλοις προέπινον, οὐδὲ τὴν μάχαιραν τοῦ φθόνου καθ'

1. Σοφ. Σειρ. 9, 10. 2. Ψαλμ. 103,15.. 3 Πρβλ. Πράξ. 7,22. 4. Πρβλ. Παρμ. 12, 15.

ἑαυτῶν ὤξυναν· αὐτοὶ δὲ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς κεράσαντες καὶ τὰς δύο ψυχὰς μίαν τῇ διαθέσει δείξαντες, ὥσπερ τῆς εὐημερίας, οὕτω καὶ τῆς ταλαιπωρίας κοινωνοὶ ἐγένοντο. Μίαν γὰρ περῶντες τοῦ βίου θάλασσαν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σκάφος τῆς συνειδήσεως πλέοντες καὶ τὴν εὐπλοΐαν καὶ τὸν χειμῶνα ὡσαύτως ὑπέμενον. 7. Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὃν ᾖσε τῷ κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ υἱοῦ Ἰεμενεί[1]. Καὶ διὰ τί ᾠδὴν τῷ κυρίῳ ὁ Δαυίδ ὑπὲρ τοῦ Χουσὶ ἀνέπεμψε, δι' ὀλίγων ἴδωμεν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσσαλὼμ κατ' αὐτοῦ ἐτυράννησε[2]. Φιλήμασι γὰρ καὶ περιπλοκαῖς σαγηνεύων ἕκαστον, 95 τῆς τοῦ πατρὸς φιλίας τοὺς φίλους ἀπέσπασε, τὸν δόλον ὡς ἰξὸν φέρων καὶ τὸ φίλημα ἄγκιστρον καὶ δέλεαρ τὴν κολακείαν καὶ δίκτυα πλάνης τὰς περιπλοκάς. Ἐπεὶ οὖν πάντας οὕτως ἕνα καθ' ἕνα τοὺς φίλους τοῦ Δαυίδ ἀπεσύλησεν ὁ Ἀβεσσαλώμ, ὁπλίζει λοιπὸν αὐτοὺς κατὰ τοῦ πατρός, συκοφαντίας αὐτῷ καὶ διαβολὰς ῥάπτων. Ἕκαστος γὰρ ὡς υἱῷ τοῦ Δαυίδ καὶ ὡς μᾶλλον τὰ κατ' αὐτὸν εἰδότι ἐπίστευε συκοφαντοῦντι. Ἐπεὶ οὖν μετὰ πάντων ὁ Ἀβεσσαλὼμ καὶ τὸν Ἀχιτόφελ τὸν σύμβουλον τοῦ Δαυίδ πείσας ἀπεσύλησεν, ἄνδρα δεινότατον ἐν γνώμαις καὶ ὅλας τὰς ἐν πολέμοις πανοπλίας καὶ μηχανὰς ἐπὶ γλώσσης φέροντα, ὁ μακάριος Δαυὶδ τὸν ἀρχιεταῖρον τὸν Χουσὶ λόγοις ὁπλίσας κατὰ τοῦ Ἀχιτόφελ ἀπέστειλεν ὡς κατὰ πέρδικος ἀετόν. Πέρδιξ γὰρ ὁ τύραννος, ὡς τὰ ἀλλότρια παρασπώμενος καὶ πάλιν ἔρημος καταλειπόμενος. Μάρτυς Ἱερεμίας εἰπών· Ἐφώνησε πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε[3]. 8. Τὸν σύμβουλον πρὸς τὸν ἐπίβουλον ἔπεμψεν ὡς κατὰ ὀνάγρου λέοντα—Κυνηγία λέοντος ὄναγροι ἐν ἐρήμῳ[4]—εἰπὼν αὐτῷ· Οὐ χρεία πανοπλίας, οὐ χρεία μάχης καὶ πολέμου· διασκέδασόν μοι τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ καὶ πέπαυται ἡ ἐπιβουλή. Τόξον ἐστὶν Ἀχιτόφελ καὶ βέλος ὁ Ἀβεσσαλώμ· νευροκόπησον τὸ τόξον, καὶ μένει τὸ βέλος ἀργόν. Ἄπελθε πρὸς τὸν Ἀβεσσαλὼμ ὡς ἀπ' ἐμοῦ φεύγων κἀκείνῳ προσφυγών. Λοιδόρησόν με ἐπ' αὐτοῦ, ταῖς κατ' ἐμοῦ λοιδορίαις ἐπαντλῶν αὐτοῦ τὸν πυρετὸν τῆς ψυχῆς. Ὅταν σοι ὡς φίλῳ θαρρήσῃ, τότε πεῖσον αὐτὸν μὴ πείθεσθαι τῷ Ἀχιτόφελ. Διασκέδασόν μοι αὐτόν, ἀπόστησον τοῦ κακοῦ διδασκάλου τὸν ἄθλιον μαθητὴν καὶ ὡς οἶδας μεταδίδαξον, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνα δίδαξον ἅπερ διδάσκει θεός. Τὰ ἐκεῖ λαλούμενα ἐμοὶ καταμήνυε, παιδισκαρίῳ μικρῷ μεσίτῃ χρησάμενος. Ἱερεῖς γινέσθωσαν τῆς παιδίσκης ἀκροαταί. Ἐπὶ πηγὴν ὕδατος καταβαινέτωσαν ἄμφω ὡς δῆθεν ὑδρευόμενοι καὶ ὡς ἐν ὑδρίαις ταῖς ἀκοαῖς ἀντλήτωσάν μοι τὰ μυστήρια. Πάντα ποιήσωμεν, ὦ θαυμάσιε Χουσί, ὅπως ὁ Ἀβεσσαλὼμ μὴ ἀπόληται, ὅπως ἐγὼ μὴ ζημιωθῶ τὸν υἱόν, ὅπως μήτε 96 ἐκεῖνος ἀπάτωρ μήτε ἐγὼ ἄτεκνος, ὅπως ἐν σοφίᾳ ἰξεύσῃς τὸν νεοττὸν

1. στ. 1. 2. κ.ἑ. Πρβλ. Β' Βασ. 15, 2 κ.ἑ. 3. Ἱερ. 17, 11. 4. Σοφ. Σειρ. 13, 19.

μου, ὃν ἡ κενοδοξία ἐπτέρωσεν, ὃν ἡ νεότης σκιρτᾶν κατ' ἐμοῦ ἐδίδαξεν. 9. 'Επειδὴ ταῦτα ὁ Δαυὶδ τῷ Χουσὶ τῷ φίλῳ εἶπεν, ὁ δὲ ὡς ἄλλος αὐτὸς τῷ λόγῳ διηκονήσατο καὶ ἀπῆλθε πρὸς τὸν 'Αβεσσαλὼμ ὡς φυγὰς καὶ ἐφυγάδευσεν αὐτοῦ τὰς ἀτάκτους κατὰ τοῦ πατρὸς ὁρμάς, ἐπειδὴ λόγοις ὁ Χουσὶ τὸν ἀλόγιστον 'Αβεσσαλὼμ ἐνίκησεν, ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ ὁ Δαυίδ τῷ θεῷ εὐχαριστεῖ· Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὃν ᾖσε τῷ κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ υἱοῦ 'Ιεμενεί[1], ἀντὶ τοῦ· Λόγος πράξεως τῷ Δαυίδ, ὃν ὡς ἐπινίκιον ᾠδὴν τῷ θεῷ ἀνέθηκε. 10. Διὰ τί δὲ ὁ αὐτὸς Χουσὶ καὶ υἱὸς 'Ιεμενεὶ καὶ υἱὸς 'Αραχὶ ἐλέγετο; 'Ιεμενεὶ μὲν υἱὸς ὡς ἀπὸ τοῦ δήμου 'Ιεμενεί, ὅθεν ἦσαν ὁ Σαοὺλ καὶ ὁ Σεμεεὶ καὶ ὁ τὴν ἀγγελίαν καταμηνύσας[2] ⟨...⟩ υἱὸς δὲ 'Αραχὶ ὡς ἀπὸ τοῦ πατρός· ἢ καὶ ἐπειδὴ 'Ιεμενεὶ ἑρμηνεύεται δεξιά, δεξιὰ δὲ χεὶρ ἐν τῇ ἀνάγκῃ τῷ Δαυίδ ἐγένετο. Υἱὸς δεξιᾶς· οὕτως ὁ Βενιαμὶν ἀπὸ τοῦ συμβάντος υἱὸς ὀδύνης ἐλέγετο[3]. 11. Ἔμαθες τῆς εἰκόνος τοῦ ψαλμοῦ τὸ ἐπίγραμμα· ἴδε μοι λοιπὸν καὶ τὸ γράμμα τοῦ ψαλμοῦ. Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με[4]. Κἂν γὰρ ὁ Χουσὶ μεσίτης τοῦ δράματος γέγονε, κἂν τῇ πανοπλίᾳ τῶν λόγων τὸν τύραννον ἔδησεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔδωκας αὐτῷ λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος[5], αὐτὸς τὸ θάρσος ἐνέδυσας, αὐτὸς τὰς βουλὰς τοῦ 'Αχιτόφελ διεσκέδασας, αὐτὸς τὸν 'Αβεσσαλὼμ τοῖς λόγοις τοῦ φίλου συνέδησας, αὐτὸς αὐτῷ τὸ δένδρον δικαστὴν καὶ δήμιον ἐχειροτόνησας. 12. 'Επεὶ οὖν οὐκ ἀνθρώπῳ τὴν ἐμαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ σοὶ ἐπίστευσα—'Επικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος ὁ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπ' ἄνθρωπον[6]—Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα[7]. Ὥσπερ γὰρ τοξότου τὸ βέλος πέμψαν-
97 τος καὶ τὸν πολέμιον καταβαλόντος οὐδεὶς τὸ βέλος ἐπαινεῖ, ἀλλὰ τὸν τοξότην θαυμάζει τὸν τοῦ βέλους ὁδηγόν, οὕτως ὁ Δαυίδ, οὐ τῷ μεσίτῃ τοῦ δράματος τῷ Χουσί, ἀλλὰ τῷ θεῷ εὐχαριστεῖ. Οὕτω καὶ ὁ εἰς τὰ ἐπικίνδυνα πελάγη εὐπλοήσας καὶ τὴν ποθουμένην πόλιν ἀλύπως καταλαβών, οὐ τοῖς ἀνέμοις προσκυνεῖ, ἀλλὰ τῷ θεῷ εὐχαριστεῖ, τῷ ἐξάγοντι ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ[8]. 13. 'Επεὶ οὖν, ὅτε ὁ Χουσὶ τῷ 'Αβεσσαλὼμ διελέγετο, τότε ταῦτα ὁ Δαυίδ τῷ θεῷ προσηύχετο, καὶ ἅπερ πρὸ τῆς νίκης ἔψαλλε, ταῦτα μετὰ τὴν νίκην ἐπινίκιον ᾠδὴν τῷ νικοποιῷ ἀνέθηκε, διὰ τοῦτο Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὃν ᾖσε τῷ κυρίῳ[9]. Εἰ ψαλμός, πῶς ὃν ᾖσε τῷ κυρίῳ; Εἰ γὰρ ψαλμός, πάντως ἐχρῆν εἰπεῖν, ὃν ἔψαλλεν· εἰ δὲ ᾠδὴ ἦν, τότε ὃν ᾖσεν ἥρμοζεν. 'Αλλ' οὐδὲν ἀμφίβολον ἢ ἐναντίον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ· τοῦ γὰρ πατρός εἰσιν ὅροι,

---

1. στ. 1. 2. Πρβλ. Α' Βασ. 4, 12. 3. Πρβλ. Γέν. 35, 18. 4. στ. 2. 5. Πρβλ. 'Εφ. 6, 19. 6. 'Ιερ. 17, 5. 7. στ. 2 α. 8. Πρβλ. Ψαλμ. 134, 7. 9. στ. 1 α.

τοῦ δὲ θεοῦ λόγου νόμοι, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λόγοι. Ὅτε ἔπεμψεν ὁ Δαυίδ τὸν Χουσὶ πρὸς τὸν Ἀβεσσαλώμ, ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτοῦ προσηύχετο, ψάλλων καὶ λέγων· *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με*[1]. Ὅτε ἔψαλλε καὶ ψάλλων ἐνίκησεν, ὡς τὸν δαίμονά ποτε, οὕτως αὖθις τὸν Ἀβεσσαλώμ, τότε ἀναμιμνησκόμενος τῆς δυνάμεως τοῦ ψαλμοῦ, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ψαλμὸν μετὰ τὴν νίκην ἐπινίκιον ᾠδὴν ἀνέπεμψεν. Ἐπεὶ οὖν πρὸ τοῦ πολέμου αὐτὸν ἔψαλλε, μετὰ δὲ τὸν πόλεμον ᾖσε, *Ψαλμὸς ὃν ᾖσε*[2]. Κἀγὼ οὐκ ἐπαινῶ τὸ ἐργαλεῖον, ἀλλὰ σὲ τὸν τεχνίτην· οὐ θαυμάζω τὴν κιθάραν, ἀλλὰ τὸν ἐπιστήμονα μουσικόν. Εἰγοῦν καὶ ὁ Χουσὶ λόγους καὶ ῥήματα ὡς ὅπλα ἔχων ἐνίκησεν, ἀλλ' οἶδα ὅτι *κύριός ἐστιν ὁ διδοὺς ῥήματα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ*[3]. Διό, *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με*[4]. 14. *Ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ ἐσώθησαν*[5]. Ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας ὁ προπάτωρ Ἀβραὰμ ἀπὸ ἓξ βαρβάρων βασιλέων **98** σέσωσται—τεσσάρων μὲν τῶν Χαλδαίων, πέμπτου δὲ τοῦ Αἰγυπτίου Φαραώ, καὶ ἕκτου τοῦ Γεραρηνοῦ Ἀβιμέλεχ—ὅτε τὴν Σάρραν ἀπ' αὐτῶν θεὸς ὡς ἀπὸ ἱεράκων περιστερὰν ἀπέσπασεν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας ὁ Ἰσαάκ, εἰς θυσίαν προσφερόμενος, ἄθυτος διέμεινε καὶ ἐτύθη μὴ θυόμενος· ἐτύθη τῇ ὑποταγῇ, οὐκ ἐτύθη τῇ πληγῇ. Ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας ὁ Ἰακώβ, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἠσαῦ οὐκ ἐφονεύετο οὐδὲ ἄλλον Κάϊν τὸν ἀδελφὸν εὗρεν, ἀλλὰ τὸν μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν αὐτῷ ἐπερχόμενον ὡς ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων φυγαδευόμενον ἐνίκησεν. 15 Ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας ὁ Ἰωσήφ, εἰς δοῦλον δόλῳ πραθείς, δοῦλος ἁμαρτίας οὐκ ἐγένετο, τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλευσε, διὸ καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐκυρίευσεν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας Μωϋσῆς, τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ὕδασιν ἐμάστιξε καὶ διώκοντα ἐν ἅρμασιν ἐνίκησε κύμασιν. Ἔλεγε γὰρ τοῖς πατράσιν ἐπὶ τῷ θεῷ ἐλπίσασι· *Στῆτε, καὶ ὁρᾶτε τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ κυρίου, ἣν ποιήσει ὑμῖν σήμερον*[6]. Ἐκεῖνοι ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν καὶ ἐσώθησαν· κἀγὼ *ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, κύριε ὁ θεός μου, σῶσόν με*[7]. Ἐκεῖ ὁ Φαραώ, ἐνταῦθα ὁ Σαούλ· ἐκεῖ ὁ Ἀμαλήκ, ὧδε ὁ Ἀβεσσαλώμ· ἐκεῖ οἱ Αἰγύπτιοι, ὧδε οἱ ἀλλόφυλοι· ἐκεῖ ἐν ἐρήμῳ ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ λαός, καὶ ὧδε ἐν ἐρήμῳ ἐγὼ καὶ ὁ λαός· *Ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ*[8]; 16. *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με*. Καὶ ἐκ τίνων σωθῆναι ποθεῖς; Ἐκ τίνων; *Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί με*[9]. Ἐκ πάντων ὡς ἐξ ἑνὸς ῥῦσαί με. Καὶ ἆρα ἐρρύσθη ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν;

1. στ. 2. 2. στ. 1 α. 3. Ψαλμ. 67, 12. 4. στ. 2. 5. Ψαλμ. 21, 5-6. 6. Ἔξ. 14, 13. 7. στ. 2. 8. Ψαλμ. 62, 2. 9. στ. 2.

Ναὶ ἐρρύσθη. Τίς τούτου μάρτυς; Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἑπτακαιδεκάτου ψαλμοῦ· *Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδὶ κυρίου τῷ Δαυίδ, ᾗ ἡμέρᾳ ἐλυτρώσατο αὐτὸν κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ*[1]. *Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί*
99 *με*[2]. *Σῶσόν με* ἄρτι διωκόμενον· *ῥῦσαί με* μηκέτι ὑπ' αὐτῶν πολεμούμενον. 17. Καὶ σύ, ὦ προσφιλέστατε, λέγε ἀεὶ τῷ θεῷ προσευχόμενος· *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με*[3], ἵνα σε ἐκ πάντων τῶν διωκόντων ῥύσηται. *Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με*[4]. Καὶ τίνες οἱ διώκοντες; Αἰσθητῶς μὲν αἱρετικοὶ καὶ πάντες οἱ πονηροὶ καὶ βάσκανοι ἄνθρωποι· νοητῶς δὲ διώκουσιν ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία καὶ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἀσέβεια. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ πορνεία, οὐκ ἂν ὁ ἀπόστολος ὡς περὶ διωκούσης ἔλεγε· *Φεύγετε τὴν πορνείαν*[5]. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ μοιχεία καὶ ὁ θεὸς τὸν διωκόμενον ἐκ ταύτης ἐρύετο, οὐκ ἂν ὁ παροιμιαστὴς ἔλεγεν· *Εἶπον τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, ἵνα σε ῥύσηται ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας καὶ πονηρᾶς*[6]· ῥύεται γάρ τις τὸν διωκόμενον. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἀδικία, οὐκ ἂν ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥῦσαί με*[7]. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ὁ φόνος, οὐκ ἂν εἶπε· *Ῥῦσαί με ἐξ αἱμάτων, ὁ θεός, ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου*[8]. *Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί με*[9]. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἁμαρτία, οὐκ ἂν ἡ γραφὴ ὡς μήτηρ ἐνουθέτησε· *Τέκνον, ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως φύγε ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας*[10]. Εἰ μὴ ἐδίωκον αἱ ἀνομίαι καὶ κατελάμβανον τὸν ἀργῶς πρὸς ἀρετὰς τρέχοντα, οὐκ ἂν ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν ὅτι *Κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν*[11].

18. Θέλεις καλῶς φεύγων μὴ καταληφθῆναι ὑπὸ τῶν κακῶν; Λέγει σοι ἡ γραφή· *Μὴ ποίει κακά, καὶ οὐ μή σε καταλάβῃ κακά*[12]. Ἐπειδὴ γάρ ἐστι πνεῦμα πορνείας καὶ πνεῦμα μοιχείας—πνεῦμα πορνείας περὶ οὗ Ὠσηὲ λέγει· *Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν*[13], πνεῦμα μοιχείας· *Καὶ ἐμοίχευσαν τὸν λίθον καὶ τὸ ξύλον*[14] διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς ὀρχούμενα πνεύματα, καὶ πνεῦμα φιλαργυρίας, τὸ λέγον· *Ταῦτα*
100 *πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι*[15] — ἕκαστον τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἀεὶ ἐπιτηροῦσι τὴν ἑκάστου ὁδόν, καὶ ἐφ' οἵαν τις ὁδὸν ἁμαρτίας νεύσει, τὸ πνεῦμα τῆς ἁμαρτίας

---

1. Ψαλμ. 17,1. 2. στ. 2β. 3. στ. 2. 4. ἔνθ' ἀν. 5. Α' Κορ. 6, 18. 6. Παρμ. 7, 4-5. 7. Ψαλμ. 139,2. 8. Ψαλμ. 50,16. 9. στ. 2β. 10. Σοφ. Σειρ. 21, 2. 11. Ψαλμ. 39, 13. 12. Σοφ. Σειρ. 7, 1. 13. Ὠσηὲ 4, 12. 14. Πρβλ. Ἱερ. 3, 9. 15. Ματθ. 4, 9.

ἐκείνης διώκει καὶ συντρέχει τῷ ἁμαρτάνοντι. Ὁ Ἰούδας ἐπὶ φιλαργυρίαν ὥδευσε καὶ ὁ διάβολος αὐτῷ διὰ φιλαργυρίας τὴν προδοσίαν ἐνέβαλε· Τοῦ διαβόλου ἤδη ἐμβεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ[1]. 19. Ὡς γὰρ ἐὰν περὶ φιλοσοφίαν ἀσχοληθῇς, ὁ φιλόσοφος συμπράττει σοι, καὶ ἐὰν περὶ ποιητικήν, ὁ ποιητής, καὶ ἐὰν περὶ τεκτονικήν, ὁ τέκτων, οὕτως, ἐὰν περὶ πορνείαν νεύσῃς, τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας συντρέχει σοι, ἐὰν περὶ ζηλοτυπίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ζηλοτυπίας ἀνάπτει σε. Ἐάν, φησί, γένηται γυνὴ ζηλοτυπουμένη, καὶ ἔλθῃ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς πνεῦμα ζηλώσεως[2]. Ἐὰν δὲ περὶ φιλοσοφίαν οὐράνιον ἀνανεύσῃς, τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας σοι ἐπαναπαύεται· ἐὰν περὶ σύνεσιν, τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως. Καὶ ἐπαναπαύσεται, φησίν, ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· πνεῦμα φόβου θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν[3]. 20. Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[4]. Ἐπιτήρει ὅτι ἀπὸ τῶν πολλῶν προσώπων εἰς ἓν μεταβέβηκεν. Εἰπὼν γάρ· Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με ῥῦσαί με[5], οὐκ εἶπε· Μήποτε ἁρπάσωσιν ὡς λέοντες τὴν ψυχήν μου, ἀλλ' ὡς λέων. Καὶ διὰ τί ἐκ πολλῶν προσώπων εἰς ἓν πρόσωπον τὴν κακίαν περιέστησεν; Ὥσπερ ἐν τοῖς πολέμοις πλῆθος βαρβάρων ὁπλίζεται, οἱ πάντες δὲ τοῦ ἑνὸς νεύματι, τοῦ ῥηγὸς ἢ τοῦ τυράννου, ἕπονται, καὶ ἄνευ ἐκείνου τὸ πλῆθος οὐκ οἶδε παράταξιν, οὕτως, ἐπειδὴ τὸν Δαυὶδ κατ' αἴσθησιν μὲν ἐπολέμουν οἱ στρατιῶται καὶ ὁ Ἀβεσσαλώμ, κατὰ νοῦν δὲ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος **101**
οὐδέν ἐστι, λέοντα καλῶν ἔνθεν τὸν Ἀβεσσαλὼμ κἀκεῖθεν τὸν διάβολον, παρακαλεῖ· Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[6]. 21. Καὶ ὅτι λέοντα τὸν Ἀβεσσαλὼμ καὶ τὸν διάβολον ἔλεγε, δηλοῖ ἐν τῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ εἰπών· Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ[7]· ὁ μὲν διάβολος ἐν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ ἀνθρώποις κρυπτόμενος, ὁ δὲ Ἀβεσσαλὼμ ἐν τοῖς συναποστασιάσασιν αὐτῷ λανθάνειν οἰόμενος· Ἐνεδρεύει τοῦ ἁρπάσαι πτωχόν, ἁρπάσαι πτωχὸν ἐν τῷ ἑλκύσαι αὐτόν[8]. Καὶ εἰ περὶ τοῦ θηρίου τοῦ λέοντος ἔλεγε, καὶ πότε ὁ λέων πτωχὸν καὶ πένητα διακρῖναι δύναται; Οὐχὶ δὲ τούτῳ κἀκείνῳ ἐπ' ἴσης ἐφάλλεται; Λέοντα οὖν τὸν διάβολον ἐδήλωσεν εἰπών· Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[9]. 22. Καὶ διὰ τί λέων ὁ διάβολος; Οὐ

1. Ἰω. 13, 2. 2. Πρβλ. Ἀριθμ. 5, 14. 3. Ἡσ. 11, 2-3. 4. στ. 3 α. 5. στ. 2 β. 6. στ. 3 α. 7. Ψαλμ. 9,30 α. 8. Ψαλμ. 9,30 βγ. 9. στ. 3 α.

διὰ τὸ βασιλικόν, ἀλλὰ δια το τυραννικόν· λέων οὐ διὰ τὸ ισχυρόν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἁρπακτικόν. Λέων στόμα ἔχει βρομῶδες καὶ δυσωδέστατον· τοιοῦτος ὁ διάβολος, βλασφημίας ἐρευγόμενος καὶ τῇ πολυθεΐᾳ βρομῶν. Ὁ λέων καθεύδων ἀνεῳγμένους ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος, εὐλάβειαν καὶ ἐπιείκειαν ὑποκρινόμενοι, ἀνεῳγμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς κακίαν ἔχουσιν, ὡς γέγραπται· Οὐ γὰρ μὴ ὑπνώσωσιν, ἐὰν μὴ κακοποιήσωσιν[1]. Ἵνα οὖν δείξῃ ὅτι οὐ περὶ αἰσθητοῦ λέοντος, ἀλλὰ περὶ τοῦ νοητοῦ ἔλεγεν, οὐκ εἶπε· Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν σάρκα μου ἢ τὸ σῶμά μου, ἀλλά· Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[2]. Λέων δὲ τὸ θηρίον ψυχὴν ἁρπάζειν οὐκ οἶδεν. Καὶ ὅτι λεόντων σώματά εἰσι καὶ οὐ ψυχαὶ ἡ τροφή, μάρτυς ὁ Δανιὴλ περὶ τῶν ἑπτὰ λεόντων εἰπών· Καὶ ἦσαν ἐν τῷ λάκκῳ ἑπτὰ λέοντες, καὶ ἐδίδοτο αὐτοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν δύο σώματα καὶ δύο πρό-
102 βατα[3]· σώματα καὶ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ψυχαί. 23. Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[4]. Καὶ πῶς ἁρπάζει ὡς λέων; Μὴ ὄντος λυτρουμένου μηδὲ σῴζοντος[5]. Εἰ γὰρ τοῦ Δαυὶδ ποιμαίνοντος, ὅταν ἦλθε λέων ἢ ἄρκος καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ὁ Δαυὶδ ἐξήρχετο κατόπισθεν ὡς κατὰ τυράννων στρατηγός, καὶ τὸν θῆρα ἔτυπτε καὶ τὸ πρόβατον ὡς αἰχμάλωτον ἀποσπάσας ἔσῳζε[6], πόσῳ μᾶλλον θεοῦ λυτρουμένου καὶ σῴζοντος ὁ λέων ὁ διάβολος ἁρπάζειν οὐ δύναται. Μήποτε ἁρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχήν μου[7]· φύλαττέ με ὡς ποιμήν, καὶ οἱ ὀδόντες ἀργοῦσι τοῦ λέοντος. 24. Ἐπειδὴ ταῦτα εἶπε καὶ προσηύξατο ῥυσθῆναι τοῦ λέοντος τοῦ Ἀβεσσαλὼμ καὶ εἰσηκούσθη προσευξάμενος, ἐπάγει καὶ εἰς ἀπολογίαν τρέπεται· Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[8]; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀβεσσαλὼμ ὡς λέων ἐν τῷ δρυμῷ τὸν πατέρα ἐδίωκεν, ὡς λέων ἀπὸ τῆς κόμης κρατηθεὶς ἐκρέματο, καὶ ἡ κόμη τοῦ δένδρου ἀπὸ τῆς κόμης ἐκράτει τὸν λέοντα, καὶ ὡς ἔριφος ἐν μακέλλῳ ὁ λέων ἐκρέματο, καὶ ὀψωνάτορες ἀνάργυροι κόρακες καὶ ἀετοὶ παρεγένοντο. Καὶ ἄξιον ἐπιτάφιον αὐτῷ Σολομὼν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπέψαλε λέγων· Ὀφθαλμὸν καταγελῶντα πατρός, ἐκκόψαισαν αὐτὸν κόρακες ἐκ τῶν φαράγγων, καὶ καταφάγοιεν αὐτὸν νεοσσοὶ ἀετῶν[9]. 25. Ἐπεὶ οὖν οἱ νεοσσοὶ τὸν νεοσσὸν τοῦ Δαυὶδ κατεσθίειν ἔσπευδον, προλαβὼν δὲ ὁ στρατηγὸς Ἰωὰβ ὡς ἰξευτὴς καλάμῳ τῷ δόρατι τὸν νέον ἐθήρασε, καὶ πληγεὶς ἐν τῷ ἀέρι ἐπτερύσσετο καὶ τὸν θάνατον φυγεῖν οὐκ ἠδύνατο καὶ σπαίρων

1. Παρμ. 4, 16. 2 στ. 3 α. 3. Δαν. Βὴλ στ. 32. 4. στ. 3 α. 5. στ. 3 β. 6. Πρβλ. Α' Βασ. 17, 34-35. 7. στ. 3 α. 8. στ. 4 α. 9. Παρμ. 24, 52 (Μασ. 30, 17).

τὸν ἀέρα ἐλάκτιζεν, ἐπειδὴ τὸν πατέρα ἐλάκτισεν. Ὡς οὖν πολλοὶ
τὸν θάνατον τοῦ Ἀβεσσαλὼμ τῷ Δαυὶδ ἐπέγραφον καὶ αἰτιώμενοι
ἔλεγον· Ποῦ ἡ πραότης τοῦ Δαυίδ; Ποῦ ἡ τοῦ προφήτου εὐλάβεια;
Ἰδίου τέκνου νεότητα σκιρτῶσαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλὰ φονευθῆναι αὐτὸν 103
ἀνηλεῶς κεκέλευκεν — ἐπειδὴ τὸ ψεῦδος καὶ ἡ συκοφαντία ἐπλατύ-
νετο, μάρτυρα τῆς ἀθῳότητος ὁ Δαυὶδ τὸν θεὸν ἐκάλεσε. 26. Πάντες,
δέσποτα, λέγουσιν ὅτι ἐγὼ τὸν Ἀβεσσαλὼμ ἐφόνευσα. Κύριε ὁ
θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[1]; Εἰ τὴν δεξιὰν τῇ σφαγῇ
τοῦ παιδὸς ἐμόλυνα; Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου[2];
Εἰ γράμμασιν αὐτὸν ὡς τὸν Οὐρίαν ἐφόνευσα; Εἰ δακτύλοις ἐμοῖς
τὸν κατ' ἐκείνου ἐσκιαγράφησα θάνατον; Ἢ καὶ οὕτως· ἐπειδὴ ῥυ-
σθῆναι ὁ πατὴρ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ προσηύχετο καὶ ὁ γεωργὸς τὸ φυτὸν
ὡς ἄκανθαν ἔφυγε καὶ ὁ ποιμὴν τὸν ἄρνα ὡς λέοντα ἀπεδίδρασκεν,
ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἔλεγεν· Ὁ υἱὸς ἐμὲ τὸν πατέρα πολεμεῖ.
Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[3]; Εἰ τὸν
τεκόντα ἐλύπησα. Εἰ μὴ ὡς δοῦλος δεσπότῃ ἐδούλευσα; Εἰ τὸν ἐκεί-
νου θάνατον ἐμὴν ἐλευθερίαν ἐνόμισα; Κύριε ὁ θεός μου,
εἰ ἐποίησα τοῦτο; Ὃ πάσχω εἰ ἐποίησα; Ὃ ὑπομένω εἰ
ἔπραξα; Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου[4]; Εἰ ἐπέ-
σεισα τὰς χεῖρας τὴν σύντροφον πενίαν ὀνειδίζων τῷ πατρί; Εἰ μὴ τὰς
ἀπὸ τῶν καμάτων προσόδους προσέφερον; Εἰ μὴ ὡς δευτέραν προσ-
φορὰν τῷ πατρὶ τὴν εἰσφορὰν ἔφερον; Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν
χερσί μου[5]; Εἰ τὰς χεῖρας εἰς ἄμυναν καὶ πληγὰς τὰς κατ'
ἐχθρῶν ἐσάλευσα; Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταπο-
διδοῦσί μοι κακά[6]; Τὸν Σαοὺλ ὑπὸ τὴν χεῖρα λαβὼν ἐν
τῷ σπηλαίῳ, τὸ ξίφος ἔχων ἐν χερσί, τὸν θυμὸν ἐπάτουν τοῖς πο-
σίν. 27. Ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Ἰωσὴφ ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορούμενος
καὶ τὴν μοιχαλίδα ῥήτορα καὶ κατήγορον ὁρῶν· Κύριε ὁ θεός
μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[7]; Εἰ κοίτην ἀλλοτρίαν ἐμίανα;
Κατηγοροῦσά μου τῷ ἀνδρὶ ἔλεγεν· Εἰσῆλθε πρός με ὁ
παῖς ὁ Ἑβραῖος· ἕως, καὶ ἔφυγε, καὶ ἐξῆλ-
θεν ἔξω[8]. Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦ- 104
το[9]; Λέγει ὅτι χερσὶν αὐτὴν κρατήσας πρὸς τὴν πρᾶξιν εἵλκυσα.
Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου[10]; Εἰ ἐκεῖνο ἔπραξα
ὅ μου κατηγόρησεν; Εἰ χερσὶν ἡψάμην τῆς χειρὸς αὐτῆς, παραμύ-
θιον πάθους τὴν ἀφὴν λογιζόμενος; Εἰ μὴ ὡς τὸν καπνὸν τοῦ ἀρχιμα-
γείρου τὴν ὄψιν αὐτῆς ἔφυγον; 28. Εἶτα, ἐπειδὴ τῆς Αἰγύπτου κυριεύ-
σας τοὺς ἀδελφοὺς οὐκ ἐδούλωσεν οὐδὲ τοὺς εἰς δουλείαν αὐτὸν πω-
λήσαντας εἰς δουλείαν ἤγαγε, λέγει· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς

---

1. στ. 4 α. 2. στ. 4 β. 3. στ. 4 α. 4. στ. 4 α β. 5. στ. 4 β. 6. στ. 5 α. 7. στ. 4 α. 8. Γέν. 39, 17-18. 9. στ. 4 α. 10. στ. 4 β.

ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά[1]; Ὅθεν, ὅτε εἶπον οἱ ἀδελφοί· Μήποτε μνησικακήσῃ ἡμῖν Ἰωσὴφ περὶ πάντων τῶν κακῶν ὧν ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ, λέγει αὐτοῖς· Μὴ φοβεῖσθε· τοῦ γὰρ θεοῦ εἰμι ἐγώ. Ὑμεῖς ἐβουλεύσασθε περὶ ἐμοῦ εἰς κακά· ὁ δὲ θεὸς ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθά[2]. Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά[3]; 29. Τοῦτο ἔλεγε καὶ ἡ μακαρία Σουσάννα, ἡ τοῦ Ἰωσὴφ τὴν σωφροσύνην φορέσασα καὶ τὰ νεωτερικὰ σκιρτήματα τῶν γερόντων ἀπογυμνώσασα. Ὅτε γὰρ πολιὰ κατὰ τῆς νεότητος ὡπλίζετο καὶ οἱ λύκοι κατὰ τῆς ἀμνάδος θάνατον ἠρεύγοντο λέγοντες· Περιπατούντων ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ μόνων, εἰσῆλθεν αὕτη μετὰ δύο παιδισκῶν καὶ ἀπέκλεισε τὰς θύρας τοῦ παραδείσου, καὶ ἀπέστειλε τὰ κοράσια. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὴν νεανίσκος, ὃς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσε μετ' αὐτῆς. Ἡμεῖς δὲ ἐδράμομεν ἐπ' αὐτούς· καὶ ἰδόντες αὐτοὺς ὁμοῦ, ἐκεῖνον μὲν οὐκ ἠδυνήθημεν κρατῆσαι, διὰ τὸ ἀνοίξαντα αὐτὸν τὰς θύρας ἐκπεπηδηκέναι, ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενοι, ἐπηρωτῶμεν τίς ἦν ὁ νεανίσκος, καὶ οὐκ εἶπεν ἡμῖν. Ταῦτα μαρτυροῦμεν[4]· εὐθέως ἡ Σουσάννα· Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[5]; Εἰ ἀληθεύει πολιὰ καὶ νεότης σφάλλεται; Καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, ἄκουσον· Ἀνεβόη-
105 σε, φησίν, ἡ Σουσάννα καὶ ἀναστενάξασα εἶπεν· Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως, σὺ ἐπίστασαι ὅτι ψευδῆ μου καταμαρτυροῦσι· καὶ ἰδοὺ ἀποθνήσκω μὴ ποιήσασα μηδέν[6]. Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο[7]; 30. Ἐπεὶ οὖν ἡ συκοφαντία τὴν τυραννίδα ἐνδέδυται καὶ ἀναπτεροῖ πολλάκις τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, ἐὰν συκοφαντηθῇς, ἐπειδὴ μόνος πεῖσαι πάντας οὐκ ἰσχύεις, ἄφες πάντας καὶ δράμε πρὸς τὸν μόνον, καὶ μάρτυρα αὐτὸν τῆς σῆς ἀθῳότητος καλῶν, εὑρήσεις αὐτὸν βοηθοῦντά σοι ὡς τῇ Σουσάννῃ καὶ τῷ Ἰωσήφ...

1. στ. 5 α. 2. Γέν. 50, 15. 19-20. 3. στ. 5 α. 4. Δαν. Σωσ. στ. 36-41. 5. στ. 4 α. 6. Δαν. Σωσ. στ. 42-43. 7. στ. 4 α.

XIV. ΨΑΛΜΟΣ Η′ ΛΟΓΟΣ Α′

Εἰς τὸν η′ ψαλμόν· *Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[1].

1. Ἡ θεϊκὴ καὶ προαιώνιος ἐκ τοῦ τάφου ἐβλάστησεν ἄμπελος
καὶ τοὺς νεοφωτίστους ὡς βότρυας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκαρποφό-
ρησε. Καὶ ἑρμηνευέτω ἡμῖν τὸν ἐπιλήνιον τὰ φαινόμενα πράγματα.
Ἡ ἄμπελος ἐτρυγήθη καὶ ὡς ληνὸς τὸ θυσιαστήριον τῶν βοτρύων
ἐπληρώθη. Ληνοβάται καὶ τρυγηταὶ καὶ δενδροβάται, τέττιγες με-
λῳδήσαντες, καὶ σήμερον χαριέστατον ἡμῖν ἔδειξαν τὸν τῆς ἐκκλη-
σίας παράδεισον. 2. Καὶ τίνες οἱ ληνοβάται; Οἱ προφῆται καὶ οἱ
ἀπόστολοι, τὸν ἐπιλήνιον ἡμῖν προψάλλοντες· *Εἰς τὸ τέλος
ὑπὲρ τῶν ληνῶν*[2]. Τίνες δὲ οἱ τέττιγες; Οἱ νεοφώτιστοι, οἱ
ἐκ τῆς κολυμβήθρας δροσιζόμενοι καὶ ὡς ἐπὶ δένδρον τὸν σταυρὸν
ἀναπαυόμενοι καὶ τῷ ἡλίῳ τῆς δικαιοσύνης θαλπόμενοι καὶ πνεύ-
ματι περιλαμπόμενοι καὶ πνευματικὰ τερετίζοντες καὶ λέγοντες·
Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄ- 106
νομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[3]. 3. Καλοὶ οἱ λογικοὶ καὶ
λευκοπτέρυγοι τῆς κολυμβήθρας τέττιγες· ἐπειδὴ γὰρ λογικοί, διὰ
τοῦτο καὶ λευκοπτέρυγοι. Οἱ τέττιγες τῇ δρόσῳ σιτίζονται καὶ οἱ
νεοφώτιστοι τῷ λόγῳ στηρίζονται· ὃ γὰρ ἐκείνοις ἡ δρόσος, τοῦτο
τούτοις ὁ οὐράνιος λόγος, καὶ ἑκάστῳ αὐτῶν ἐπεύχεται ὡς τῷ Ἰα-
κὼβ ὁ Ἰσαὰκ λέγων· *Ἰδοὺ ἀπὸ τῆς πιότητος τῆς
γῆς*, τῆς ἐκκλησίας, *ἔσται ἡ κατοίκησίς σου, καὶ
ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ ἄνωθεν*[4]. 4. Τὸν
ἄνωθεν θεὸν κάτω ἐν τῇ γῇ τῇ σαρκὶ ὡς δρόσον ἐν χώρᾳ εἶδες· ἀπὸ
τῆς γῆς καὶ τῆς δρόσου πιαίνου. Οἱ τέττιγες, τὴν δρόσον τοῦ οὐρανοῦ
θηλάζοντες, τὸν οὐρανὸν οὐκ ἐζημίωσαν, καὶ οἱ νεοφώτιστοι, τὸν
λόγον τῆς διδασκαλίας δεχόμενοι καὶ τηροῦντες, τοὺς διδασκάλους
οὐκ ἐζημίωσαν· ζημία γὰρ τοῦ λόγου ἡ ἀνηκοΐα τοῦ μανθάνοντος.
5. Οἱ τέττιγες σιωπῶσι τρεφόμενοι τὸ τῆς δρόσου ἄριστον. Ἡλίου δὲ
ἀνατείλαντος καὶ τὴν ἰκμάδα τῆς τραπέζης αὐτῶν σπογγίσαντος,
νυττόμενοι τῇ πείνῃ, ψάλλουσι νηστεύοντες καὶ ἑαυτοὺς παρηγο-
ροῦσι κιθαρίζοντες· οἱ δὲ νεοφώτιστοι καὶ τῇ δρόσῳ τοῦ πνεύματος
χαίρονται καὶ τρέφονται, καὶ τῷ ἡλίῳ Χριστῷ θάλπονται καὶ τὸν
ἄνω τροφέα θαυμάζοντες λέγουσι· *Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν,
ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[5].
6. Καὶ ἐπειδὴ τέττιγος ἐμνημονεύσαμεν, ὥσπερ εἶπεν ὁ παροιμιαστής·
Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρέ, κἀγὼ λέγω·
Ἴθι πρὸς τὸν τέττιγα, ὦ ἀδελφέ, *καὶ ζήλωσον τὰς ὁ-*

---

1. στ. 2 α. 2. στ. 1. 3. στ. 2 α. 4. Γέν. 27, 39. 5. στ. 2 α.

δοὺς αὐτοῦ, καὶ γίνου ἐκείνου σοφώτερος[1], ἵνα ὥσπερ ὁ τέττιξ τὰ χωρία καὶ τοὺς ἀγροὺς περιπετόμενος καὶ τοῖς εὐκάρποις δένδροις ἐπαναπαυόμενος οὐ ληστεύει τὸ μῆλον, οὐ κλέπτει τὸ κάρυον, οὐ τινάσσει τὴν ἐλαίαν, οὐ λυμαίνεται τὴν ῥοιάν, οὐ λυπεῖ τὸν γεωργόν, ἀλλὰ τῷ ἰδίῳ ἀρίστῳ τῇ δρόσῳ ἀρκούμενος, τῶν ἀλλο-
107 τρίων θεατής, ἀλλ' οὐ ληστής, γίνεται, οὕτως αὐτός, ἀδελφέ μου, ὡς ἐν ἀγρῷ τῷ κόσμῳ αὐλιζόμενος μηδένα ζημιώσῃς, μηδένα διασείσῃς, μηδένα συκοφαντήσῃς, ἀλλ' ὡς δρόσῳ ἀρκέσθητι τοῖς δοθεῖσί σοι ἐκ θεοῦ. Ὡς τέττιξ ἐπὶ δένδρῳ, τῷ κόσμῳ σταυρώθητι. Τερέτιζε μετὰ Παύλου· Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται κἀγὼ τῷ κόσμῳ[2]. 7. Ἀγωνίζου, νεοφώτιστε, μή σε νικήσῃ ὁ τέττιξ καὶ πάλιν εἴπῃ θεός· Τρυγὼν καὶ τέττιξ καὶ χελιδών, ἀγροῦ στρουθία ἐγνώρισαν καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν, ὁ δὲ λαὸς οὗτος οὐκ ἔγνωσάν με[3], ἵνα τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἀεὶ δροσιζόμενος καὶ χειμῶνος πειρασμῶν ἀπαλλαττόμενος καὶ ἐαρίζων καὶ θαυμάζων τὴν Χριστοῦ ἀνάστασιν λέγῃς· Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[4], ὅτι ἐπὶ γῆς γεννηθεὶς ὡς τέττιξ, καὶ ἡμᾶς ὡς τέττιγας γεννᾶσθαι ἐδίδαξας. 8. Καὶ λεγέτω Ἰωάννης· Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων[5], καὶ τὰ ἑξῆς. Ὥσπερ γὰρ ὁ τέττιξ ἄσπορός ἐστιν υἱὸς καὶ μητέρα οἶδεν τὴν γῆν, πατέρα δὲ οὐκ οἶδεν, οὕτως ὁ Χριστὸς μητέρα παρθένον οἶδεν, πατέρα σπορέα οὐκ οἶδεν. Καὶ ὥσπερ ὁ τέττιξ ἀπὸ τῆς γῆς γεννηθεὶς τέως λανθάνει τοὺς πολλοὺς καὶ ὡς οὐδαμινὸς καὶ κωφὸς κεῖται εὐκαταφρόνητος, μετὰ δὲ τὸ πιανθῆναι δρόσῳ καὶ ὑψωθῆναι τῷ δένδρῳ τὸ μελῴδημα αὐτοῦ ἐν χώραις ἐξάκουστον γίνεται, οὕτως ὁ Χριστὸς τεχθεὶς ἦν ὡς τέττιξ εὐκαταφρόνητος — καὶ μάρτυς αὐτὸς εἰπών· Ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουδένωμα λαοῦ[6]— μετὰ δὲ τὴν δρόσον καὶ τὸ δένδρον, μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὸν σταυρόν, ὡς ἐν ἀγρῷ τῷ κόσμῳ ἠκούσθη αὐτοῦ τὸ εὐαγγέλιον...

XV. ΨΑΛΜΟΣ Η' ΛΟΓΟΣ Β'

108 Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἄλλως.

1. Ὦ τῆς θαυμαστῆς καὶ ταχείας νίκης· χθὲς ἡ ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ἐκκλησίας ἀνεγινώσκετο δικαιολογία, καὶ σήμερον ἡ κληρονόμος ἀπολαύουσα τῆς κληρονομίας καὶ τρυγῶσα τοὺς ἀμπελῶνας τοῦ νυμφίου τὰ ἐπιλήνια ᾄδει· Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν

---

1. Παρμ. 6, 6. 2. Γαλ. 6, 14. 3. Ἱερ. 8, 7. 4. στ. 2 α. 5. Ἰω. 1, 13. 6. Ψαλμ. 21, 7.

ληνῶν[1]. Καὶ ἐπειδὴ ἐνίκησεν ἡ κληρονόμος ἐκκλησία τὴν ἀποκληρονόμον συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κατ' αὐτῆς ἀπόφασις ὑπεγράφη περιέχουσα· *Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας*[2], ἐπεὶ οὖν ἡ ἐκκλησία ἐκληρονόμησε πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, μαργαρίτας καὶ ἱμάτια, παῖδας καὶ παιδίσκας — χρυσὸν τὸν δόκιμον τῆς πίστεως λόγον, ἄργυρον τὰ λαμπρὰ δόγματα, *ὡς ἀργύριον πεπυρωμένον*[3], μαργαρίτας τὰς ἀρετάς· *Ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν*[4], ἐνδύματα τὰ κατορθώματα, *Ἐνδύσασθε ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ*[5], δούλους καὶ παιδίσκας, προφήτας καὶ τὰς ὁσίους ψυχάς, *Ἐγὼ δοῦλος σὸς καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου*[6]. *Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου καὶ προφητεύσουσι*[7] — διὰ τοῦτο σήμερον ἡ κληρονόμος ἐκκλησία ὡς νύμφη εἰς τὰ χωρία τοῦ νυμφίου προῆλθε καὶ εἰς τὰς νομὰς καὶ τοὺς ἐμβιβασμοὺς τῶν κτημάτων εἰσῆλθε, καὶ εὗρε χορεύοντας τοὺς τρυγητὰς καὶ τοὺς ληνοβάτας, καὶ τῷ νυμφίῳ ὑπὲρ τῶν ληνῶν εὐχαριστεῖ. Διὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπεγράφη ὁ ψαλμός· *Εἰς τὸ τέλος γάρ, ὑπὲρ τῶν ληνῶν*[8]. 109

2. Ἀλλ' ὥσπερ ἀμπελουργοὶ καὶ ληνοβάται τοὺς καρποὺς τῶν ἰδίων καμάτων ὁρῶντες εὐφραίνονται, οὕτω προφῆται καὶ ἀπόστολοι τοὺς λόγους αὐτῶν ἔργῳ πληρωθέντας βλέποντες ἀγάλλονται. Ἐπεὶ οὖν *Ὑπὲρ τῶν ληνῶν* ἐπιγέγραπται ὁ προκείμενος ψαλμός, ληνοὶ δὲ λέγονται αἱ ἐκκλησίαι Χριστοῦ, βλέπε τοὺς μὲν προφήτας ὡς ἀμπελουργοὺς προσευχομένους *ὑπὲρ τῶν ληνῶν*, ἵνα βοτρύων πληρωθῶσι τῶν σῳζομένων ψυχῶν, τοὺς δὲ ἀποστόλους ὡς τρυγητὰς καὶ ληνοβάτας εὐχαριστοῦντας τῷ θεῷ *ὑπὲρ τῶν ληνῶν*, ὅτι αἱ κατὰ κόσμον ἐκκλησίαι ἐπληρώθησαν τῶν σῳζομένων ψυχῶν, ὡς λέγειν εὐχαριστοῦντας καὶ θαυμάζοντας· *Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[9]. 3. Καὶ διὰ τί ἀμπελουργοὶ λέγονται οἱ προφῆται καὶ ληνοβάται οἱ ἀπόστολοι; Διὰ τί; Ὅτι ὥσπερ τὸν αἰσθητὸν ἀμπελῶνα ἄλλοι μὲν γεωργοῦσιν, ἄλλοι δὲ φυλάττουσι, τρυγῶσι δὲ ἕτεροι, οὕτω τὸν νοητὸν ἀμπελῶνα τῶν ψυχῶν προφῆται μὲν ἐγεώργησαν, ἄγγελοι δὲ ὡς ἀμπελοφύλακες ἐτήρησαν· *Ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν*

---

1. στ. 1. 2. Γαλ. 4, 30. Πρβλ. Γέν. 21, 10. 3. Ψαλμ. 11, 7. 4. Ψαλμ. 18, 11. 5. Κολ. 3, 12. 6. Ψαλμ. 115, 7. 7. Πράξ. 2, 18. Πρβλ. Ἰωὴλ 3, 1. 8. στ. 1. 9. στ. 2 α.

κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ[1]. Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν[2]. 4. Πάλαι ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία τὸν ἀμπελῶνα τῶν ψυχῶν οὐκ ἐφύλαξεν. Ἔθετό με, φησί, φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶνι[3], ἵνα τὸν ἔμφυτον νόμον ὡς καρπὸν ἀμπέλου τηρῶ. Ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα[4]· παρέφθειρα γὰρ τὸ φυσικὸν κριτήριον. Εὗρόν με ἐν τῇ πόλει οἱ φύλακες τῆς οἰκίας[5], ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ ἄγγελοι οἱ τῆς οἰκουμένης φύλακες. Καὶ ἐπειδὴ εὗρόν με ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ θαλάμῳ τὸ ἔνδυμα τοῦ γάμου μὴ ἔχουσαν, ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με· ἦραν τὸ θέριστρόν μου οἱ φύλακες τῆς οἰκίας. Ἐπάταξάν με[6] λόγῳ
110 αὐστηρῷ χρησάμενοι. Καὶ ὅτι λόγῳ ἐστὶ πατάξαι· Καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ[7]. Ἐτραυμάτισάν με, ὡς φίλοι ῥήματά μοι κατανυκτικὰ λέγοντες. Καὶ ὅτι ἐστὶ ῥήματα φιλικὰ γέγραπται· Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλων ἢ ἑκούσια φιλήματα ἐχθρῶν[8]. Ἦραν τὸ θέριστρόν μου οἱ φύλακες τῆς οἰκίας[9]. Ὢ θερίστρου περιαίρεσις· ὢ βαπτίσματος ἔμφασις. Τῆς γὰρ μελλούσης βαπτίζεσθαι πρῶτον περιαίρουσι τὸ θέριστρον, ἵνα μάθωμεν ὅτι ὥσπερ ἀποδύουσι τὰ ῥυπαρὰ καὶ παλαιὰ ἱμάτια καὶ νέα φαιδρὰ ἐνδύουσιν, οὕτως ἄγγελοι τὴν ψυχὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἐκδύουσι καὶ τὸν Χριστὸν αὐτὴν καὶ τὰς ἀρετὰς ἐνδύουσιν. 5. Ἀπόστολοι δὲ τρυγηταὶ καὶ ληνοβάται ὡς φίλοι ἐκλήθησαν, ἵνα τοὺς καμάτους τῶν προφητῶν ὡς φίλοι συνάξωσι. Καὶ ὅτι φίλοι Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι, λέγει ὁ Χριστὸς πρὸς αὐτούς· Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ἀλλὰ φίλους· ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε[10]. Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου[11]. Ὅτι δὲ καὶ ὡς φίλους τοὺς ἀποστόλους Χριστὸς εἰς ἄλλων γεωργῶν καμάτους δρεπανιστὰς ἔπεμψε, λέγει ὁ Χριστὸς πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν εἰς ἃ ὑμεῖς οὐ κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε[12]. 6. Ἀλλ' οἱ μὲν προφῆται, κἂν τὴν μίαν ἄμπελον δωδεκακλήματον τὴν συναγωγὴν τὴν δωδεκάφυλον ἐγεώργησαν καὶ ταύτης ὑμεῖς ἕτοιμοι τρυγηταὶ προσήλθετε, ὅμως καὶ τοὺς ἀμπελῶνας τῶν ἐθνῶν ταῖς προφητείαις ὑμῖν ὑπέδειξαν. Προεφήτευσαν γὰρ καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν ὅτι ἐξ ἀμπελῶνος Σοδόμων ἄμπελοι Χριστοῦ γενήσονται[13], ὅτι ὀλίγας

---

1. Δευτ. 32, 8. 2. Ψαλμ. 33, 8. 3. Ἆσμ. 1, 6. 4. ἔνθ' ἀν. 5. Πρβλ. Ἆσμ. 5, 7. 6. ἔνθ' ἀν. 7. Ἡσ. 11, 4. 8. Παρμ. 27, 6. 9. Ἆσμ. 5, 7. 10. Ἰω. 15, 15, 14. 11. Λουκ. 12, 4. 12. Ἰω. 4, 38. 13. Πρβλ. Ἰεζ. 16, 55. Δευτ. 32, 32.

μὲν ἀμπέλους ἀπὸ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων τρυγήσετε καὶ ὀλίγας ψυχὰς σώσετε, πάντα δὲ τὰ ἔθνη ὡς ἄμπελοι κυπρίζουσαι δώσουσιν ὀσμὴν πίστεως καὶ βότρυας ἀρετῶν[1]. 7. Ἵνα οὖν ταῦτα γένηται, οἱ μὲν προφῆται ὡς γεωργοὶ ὑπὲρ τῶν ληνῶν[2] προσηύχοντο 111, ἵνα αἱ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαι πληρωθῶσι τῶν σῳζομένων ψυχῶν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ὡς φίλοι καὶ τρυγηταὶ καὶ ληνοβάται θεασάμενοι τὰς ληνοὺς πεπληρωμένας βοτρύων, τὰς ἐκκλησίας λαῶν, εὐχαριστήριον φωνὴν ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἀνέπεμψαν τῷ θεῷ λέγοντες· Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[3]. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωφέλητος πᾶσα γεωργία καὶ πᾶσα πρᾶξις ἀνθρώπου μὴ συνεργοῦντος θεοῦ — Οὔτε γὰρ ὁ φυτεύων ἐστί τι οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων θεός[4] — διὰ τοῦτο τὴν εὐθηνίαν τῶν βοτρύων καὶ τὰ πληρώματα τῶν ληνῶν οὐ τοῖς γεωργοῖς, ἀνέθηκαν, ἀλλὰ τῷ τελεσιουργήσαντι θεῷ. 8. Καὶ διὰ τί ληνοὶ λέγονται αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ; Ὅτι, ὥσπερ ἐν τῇ ληνῷ ἐκ διαφόρων ἀμπέλων καὶ τόπων ποικίλοι καὶ διάφοροι βότρυες ἐμβαλλόμενοι ἕνα καὶ ἁπλοῦν τὸν οἶνον προβάλλονται, οὕτως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ οἱ πιστοὶ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν καὶ πόλεων καὶ τόπων παραγινόμενοι μίαν δοξολογίαν τῷ θεῷ ἀναπέμπουσιν· Ἀφ' οὗ γὰρ εἰς τὴν ληνὸν τὴν κολυμβήθραν γένωνται, οὐκέτι ἀπὸ ἀξιωμάτων ἢ σχημάτων ἢ πόλεων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐνδύματος γνωρίζονται, ἓν ἔνδυμα χάριτος καὶ ἓν φρόνημα πίστεως οἱ πάντες λαμβάνοντες. Τούτου μάρτυς ὁ ἀπόστολος· Ὅσοι γάρ, φησίν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ[5]. 9. Εἶδες πῶς ἡ ληνὸς ἡ κολυμβήθρα τοὺς διαφόρους βότρυας ἕνα οἶνον ἔδειξεν. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν. Εἰς τὸ τέλος, τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ· Ὑπὲρ τῶν ληνῶν, τῶν κατὰ κόσμον ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ· Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[6], τῷ μὲν υἱῷ Ἰεσσαὶ προφητεία ἐνεργής, τῷ δὲ υἱῷ τοῦ θεοῦ πρᾶξις θεοπρεπὴς καὶ οἰκονομία θαυμαστή. Ποία αὕτη; Ἡ ἐξ οὐρανοῦ κάθοδος καὶ ἡ διὰ παρθένου γέννησις καὶ οἱ εὐαγγελικοὶ λόγοι καὶ τὰ θαύματα καὶ 112 τὸ πάθος καὶ ὁ σταυρὸς καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ τάφος καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ ἐκ δεξιῶν καθέδρα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐπράχθη ὑπὲρ τῶν ληνῶν, τῶν ἐκκλησιῶν Χριστοῦ· διὸ Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[7]. 10. Ὅθεν οἱ ἀπόστολοι θεασάμενοι ὅτι ηὐφράνθη ἡ ἔρημος καὶ ὡς κρίνον ἤνθησεν[8], καὶ ὅτι αἱ ἄμπελοι τῶν ἐθνῶν κυ-

---

1. Πρβλ. Ἀσμ. 2, 13. 2. στ. 1. 3. στ. 2 α. 4. Α' Κορ. 3, 7. 5. Γαλ. 3, 27-28. 6. στ. 1. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Πρβλ. Ἡσ. 35, 1.

πρίζουσι[1], καὶ ὅτι ἡ κάτω ἄμπελος διὰ τὴν ἄνω ἄμπελον ἀνέθαλε καὶ ἐξέτεινεν ἕως θαλάσσης τὰ κλήματα αὐτῆς καὶ ἕως ποταμῶν τὰς παραφυάδας αὐτῆς, καὶ ὅτι ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ αὐτῆς καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ θεοῦ[2], καὶ ὅτι τὰ φθοροποιὰ θηρία, οἱ δαίμονες, φοβοῦνται ταύτην τὴν ἄμπελον, καὶ θαυμάζοντες οἱ ἀπόστολοι λέγουσι· Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[3]. Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ἔργον τὸ κεχερσωμένην τὴν ἀνθρωπότητα πᾶσαν καὶ ὑλομανοῦσαν ἀνακαθᾶραι καὶ ἀνακαινίσαι καὶ νεόφυτον δεῖξαι καὶ κατάκαρπον ποιῆσαι καὶ ληνοὺς τὰς ἐν κόσμῳ πληρῶσαι, εἰ μὴ σὸν ἔργον Ἰησοῦ· Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[4]. 11. Θαυμαστὴ πραγμάτων μεταβολή. Πῶς πρῶτον ἡμεῖς οἱ ἀγράμματοι νῦν ῥήτορες, οἱ ἀπαίδευτοι ἄρτι φιλόσοφοι, οἱ ἰδιῶται κόσμου παιδευταί, οἱ ποτὲ ἁλιεῖς ἄρτι καὶ ἁλιεῖς καὶ ληνοβάται; Ἁλιεῖς μέν, ὅτι καὶ κυβερνήτας καὶ ναυκλήρους καὶ ναύτας καὶ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις οἰκοῦντας καὶ ἐνθαλασσεύοντας ἑνὶ δικτύῳ εὐαγγελίου κόσμον ἁλιεύοντες τῷ Χριστῷ προσφέρομεν· καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ καλάμῳ καὶ ἀγκίστρῳ ἰχθὺν ἄφωνον λαμβάνων, ἄρτι καλάμῳ καὶ πνεύματι, οὐ μέλανι, εὐαγγέλιον γράφει καὶ οἰκουμένην ἁλιεύει· ληνοβάται δέ, ὅτι οἱ πιστεύσαντες Χριστῷ δι' εὐλάβειαν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ὡς βότρυες κεῖνται. Εἶδε Κορνήλιος τὸν Πέτρον, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ προσπίπτει[5]. Ἄλλοι ὡς βότρυες οἶνον τὸν ἴδιον πλοῦτον πρὸς τοῖς ποσὶν ἡμῶν ἤνεγκαν· Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ
113 οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων[6], οἱ βότρυες τὸν οἶνον παρὰ τοὺς πόδας. Ἐπεὶ οὖν αὐτός, κύριε, ὡς ληνοβάταις βότρυας, ὑπέταξας λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν[7], ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[8]. 12. Πῶς ἐν πάσῃ τῇ γῇ; Ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν τὸ ὄνομά σου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι[9]. Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου[10], ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἐπαινετόν. Διαφέρει γὰρ τὸ θαυμάσαι τοῦ ἐπαινέσαι, καὶ τὸ θαυμάσαι τὸν ἔπαινον καὶ τὴν εὐφημίαν ἀναβέβηκεν. Πῶς; Ὅτι ὁ μὲν ἔπαινος διὰ λόγων προφέρεται. Ἐπήνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς εὐποιΐας· Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ[11]· περὶ δὲ ἄλλων· Ἐκπεφεύγασι τὸν τοῦ θεοῦ

1. Πρβλ. Ἆσμ. 2, 13. 2. Ψαλμ. 79, 12. 11. 3. στ. 2 α. 4. ἔνθ' ἀν.
5. Πρβλ. Πράξ. 10, 25. 6. Πράξ. 4, 34. 7. Πρβλ. στ. 7. 8. στ. 2 α.
9. Πρβλ. Μαλ. 1, 11. καὶ Ψαλμ. 112, 3. 10. στ. 2 α. 11. Ματθ. 25, 21.

ἔπαινον καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ[1]. Τὸ δὲ θαυμάσαι τί ἐστι; Πάντα λόγον ὑπερβάλλων ἔπαινος, σιωπῇ μόνῃ καὶ θάμβῳ δηλούμενος. Καὶ θεὸς μὲν ἐπαινεῖ τοὺς κατορθώσαντας, οὐ μὴν καὶ θαυμάζει, ἐπειδὴ οὐ νικᾶται ὁ λόγος αὐτοῦ ἀνθρωπίνῳ θαύματι· ἄνθρωπος δὲ ἐπαινεῖ μὲν τὰ λόγῳ εὐκατάληπτα, θαυμάζει δὲ τὰ πάντα λόγον ὑπερβαίνοντα καὶ ἔπαινον. Ἵνα οὖν δείξωσιν οἱ ἀπόστολοι τὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ μυστηρίου μέγεθος καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν πραγμάτων, οὐχ ἁπλῶς ἐπαινοῦσιν, ἀλλὰ θαυμάζουσι τὸ ὄνομα· Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου[2]. 13. Ποῖον ὄνομα; Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποκρίνεται Παῦλος, ἐπειδὴ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, διὰ τοῦτο ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων[3], πάντων ὁμοῦ λεγόντων· **114** Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[4]. 14. Καὶ διὰ τί τοῦτο λέγομεν; Ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀληθεύσωμεν καὶ κόσμον διδάξωμεν. Τί; Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[5]. Ποία μεγαλοπρέπεια; Ἡ μεγάλη τῶν θαυμάτων εὐπρέπεια. Λεπρὸς ὡς ὄφις δορὰν τὴν νόσον ἐκδύεται· Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου[6]. Παράλυτος ἄνθρωπος τῇ ῥαφίδι τοῦ λόγου σου ῥάπτεται· Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου[7]. Πηλῷ ὀμματοῖς τυφλόν, φωνῇ ἐξυπνίζεις νεκρόν, ποδὶ πατεῖς τὸν βυθόν, κοιμίζεις τὴν θάλασσαν καὶ ἐξυπνίζεις τὸν Λάζαρον· Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[8]. Ποίων οὐρανῶν; Ἐὰν μὲν πρὸς τὰ θαύματα, ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἐπήρθη, ὑπὲρ τοὺς ἀποστόλους, ὑπὲρ τοὺς προφήτας. Κἂν γὰρ ἐθαυματούργησαν οἱ ἅγιοι, ἀλλ' ὡς οὐρανοὶ ἐθαυματούργησαν. Οὐδεὶς δὲ αὐτῶν ὡς θεὸς τὰς φύσεις μετέβαλεν· οὐδεὶς τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησεν· οὐ τυφλῷ ἐκ γεννητῆς ὀφθαλμὸν ἀπέδωκεν. 15. Ἐὰν δὲ μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ τὴν σάρκα θεάσωμαι, ἣν ὡς πενιχρὸν ἔνδυμα λαβὼν πορφύραν ἐποίησε, καὶ τῷ πάθει ἐκδυσάμενος τῇ ἀναστάσει ἐνεδύσατο — Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο[9] — καὶ ἐνδυσάμενος τὴν σάρκα καὶ εἰς οὐρανοὺς ἐπάρας σὺν αὐτῇ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ἐκάθισε, καὶ συνήγειρε γὰρ καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομέ-

1. Σοφ. Σολ. 15, 19. 2. στ. 2 α. 3. Φιλιπ. 2, 6-7. 9-10. 4. στ. 2 α. 5. στ. 2 β. 6. ἔνθ' ἀν. 7. ἔνθ' ἀν. 8. ἔνθ' ἀν. 9. Ψαλμ. 92, 1.

νου[1], τότε, τὴν σάρκα Χριστοῦ βλέποντες ὑπὲρ πάντας τοὺς οὐρανοὺς
καὶ ὑπεράνω τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος καὶ τοῦ στερεώματος καὶ τοῦ
ἀσωμάτου οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν
ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀληθεύοντες λέγομεν· Ὅτι ἐπήρθη ἡ
μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[2].
115 Καὶ ταῦτα εἰπὼν βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη[3].
16. Διὸ καὶ τὰ Σεραφὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ πάντα τὰ νοερὰ καὶ
συλλειτουργικὰ αὐτοῖς πνεύματα ὁρῶντα τὸν πηλὸν ὑπὲρ αὐτοὺς
λάμποντα, οὐ διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν φορέσαντα, αἰνοῦσι
Χριστὸν καὶ δοξάζουσιν ἐπὶ τῷ ἐξαισίῳ θαύματι, οἱ μὲν λέγοντες·
Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ[4], οἱ δὲ κρά-
ζοντες· Εὐλογημένη ἡ δόξα κυρίου ἐκ τοῦ τό-
που αὐτοῦ[5], τοῦ ἐνδόξου σώματος, ἄλλοι βοῶντες· Ἄρατε
πύλας, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι[6], ὅτι
ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν
οὐρανῶν[7]. 17. Ἀλλ' εἴπατε ἡμῖν, ὦ ἁγίων καὶ δικαίων πνεύματα,
ἆρα παρὰ τοῖς ἐπουρανίοις στρατεύμασι μόνοις αἰνεῖται καὶ δοξάζεται
θεός; Ἆρα χηρεύει ἡ ἐπίγειος γλῶσσα πρὸς εὐφημίαν θεοῦ; Ἀλλ'
ἀποκρίνονται· Δι' ὃ κατῆλθεν ἀργήσει; Δι' ὃ ἐνηνθρώπησεν οὐκ ἔσται
ὅλος αὐτῷ ὁ σκοπὸς τοῦ ἐξ οὐρανῶν εἰς γῆν κατελθεῖν, ἵνα τὴν γῆν
οὐρανὸν ἐργάσηται, ἵνα οἱ κάτω ὡς οἱ ἄνω δοξολογῶσι θεόν, μᾶλλον
δὲ ἵνα οἱ κάτω μετὰ τῶν ἄνω ἓν ὦσι; Καὶ πῶς χηρεύσωσι πρὸς τὸν
αἶνον ἀνθρώπινα στόματα; Καὶ τί λέγομεν περὶ τελείων; Ἐκ στό-
ματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω
αἶνον[8]; Εἰ νηπίων στόματα καὶ θηλαζόντων χείλη τὸν αἶνον ἐδί-
δαξεν, οὐ βασκαίνει τοῖς τελείοις μαθεῖν τὰ οὐράνια. Ἐκ στό-
ματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω
αἶνον[9]. Νήπιοι δὲ καὶ θηλάζοντες, ἀνυπονόητοι τῆς ἀξίας μάρτυ-
ρες, θεοδίδακτοί εἰσι κήρυκες· ὡς καταρτίζονται καὶ ὡς διδάσκονται,
οὕτως ἀναφθέγγονται. 18. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν τελείων ἀνδρῶν ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ περὶ Χριστοῦ μαρτυρία ὡς ψεῦδος καὶ κολακεία ἐνομίζετο,
καὶ ἐπετιμῶντο καὶ ἀποσυνάγωγοι ἐγίνοντο οἱ Χριστὸν αὐτὸν καὶ
υἱὸν θεοῦ λέγοντες, διὰ ταῦτα ὁ Χριστὸς νηπίους καὶ θηλάζοντας μάρ-
τυρας προβάλλεται, τὴν ἀνυπονόητον ἡλικίαν κατήγορον τῶν ἀπί-
116 στων ἐργαζόμενος. Ὅτε γὰρ εἰσήρχετο ὁ Χριστὸς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα
ὀναρίῳ καθήμενος, οὐ λευκὸν ἵππον λαβών, οὐ χρύσεον χαλινὸν δα-
νεισάμενος, οὐκ ἐπὶ ἅρμα λευκοπῶλον ἐπιβάς, ἵνα μὴ οἱ Ἰουδαῖοι
εἴπωσιν ὅτι τὰ παιδία ἐθεάσαντο τὸ βασιλικὸν σχῆμα καὶ ὡς παιδία
ἠπατήθησαν καὶ ὡς βασιλέα ἐπῄνεσαν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῷ ὀναρίῳ
ὡς πτωχὸς καὶ πένης κάθηται καὶ ὡς βασιλεὺς παρὰ τῶν παίδων

1. Ἐφ. 1, 20-21. 2. στ. 2 β. 3. Πράξ. 1, 9. 4. Ἡσ. 6, 3. 5. Ἰεζ. 3, 12. 6. Ψαλμ. 23, 7. 7. στ. 2 β. 8. στ. 3 α. 9. ἔνθ' ἀν.

θαυμάζεται λεγόντων· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ[1], ἵνα καὶ τὸ εὐτελὲς τοῦ σχήματος τῆς ὄνου καὶ τὸ ἀτελὲς τῶν νηπίων ἀσυκοφάντητον τὸν αἶνον ἐργάσωνται. 19. Ὅθεν, ὡς εἶπον οἱ παῖδες ἐν τῷ ἱερῷ· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ[2], οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐνεκάλουν τῷ Χριστῷ λέγοντες· Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν[3]; Ἀπεκρίθη ὁ Χριστός· Ἐγὼ ἐδίδαξα καὶ οὐκ ἀκούω; Οὐκ ἀνέγνωτε· Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[4]. Ἔστω, τὰ παιδία, ὡς λέγετε, σφάλλεται· μὴ καὶ ὁ πῶλος ἐσφάλη εὐτάκτως βαστάζων με; Πῶλος ἀδάμαστος, ἐφ᾽ ὃν οὐδεὶς ἐκάθισε, τὰ νῶτα ὑπέθηκε καὶ οὐ σκιρτᾷ, οὐ κυματίζεται, ὡς οὔτε ἡ νωτοφοροῦσά με θάλασσα· καὶ ὑμεῖς τὰ σκιρτήματα τοῦ πώλου ἐπὶ γλώσσης φέρετε. 20. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[5]· νήπιοι καὶ θηλάζοντες ἐπαινέται τοῦ Χριστοῦ, τὴν θεοδίδακτον καὶ ἀκολάκευτον τιμὴν μαρτυρούμενοι. Ἐπεὶ οὖν οὐχ ὡραῖος ὁ αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, παρακαλῶ, τῇ κακίᾳ νηπιάζοντες καὶ ὡς ἀρτιγενῆ βρέφη τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα τοῦ λόγου δεχόμενοι ἐν ἀμιάντοις χείλεσι, καὶ ἀπλάστοις ἤθεσι καταρτιζόμενοι, ἄξιοι ἐπαινέται καὶ προσκυνηταὶ τοῦ θεοῦ γενώμεθα...

XVI. ΨΑΛΜΟΣ Η΄ ΛΟΓΟΣ Γ΄

Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἄλλως. **117**

1. Ἡ τοῦ κυρίου ἀνάστασις τὸ ἔαρ διπλοῦν τῷ κόσμῳ ἀνέτειλεν. Πῶς δὲ διπλοῦν; Ἐπειδὴ τῷ αἰσθητῷ ἔαρι καὶ τὸ νοητὸν ἔαρ συνανέτειλε, καὶ ὁ μὲν αἰσθητὸς ἥλιος τὸν χειμῶνα ὡς ἄχθος ἀποδυσάμενος χρυσίζουσαν καὶ ἀνθηροτέραν τὴν ἀκτῖνα ἔδειξεν, ὁ δὲ νοητὸς ἥλιος ὁ Χριστός, ὁ τῶν ψυχῶν λαμπτήρ, ὁ καὶ τοῦ σκότους φωτιστής, ὡς χειμῶνα τὸ πάθος καὶ ὡς στυγνὰ νέφη τὸν ᾅδην καὶ τὸν θάνατον καὶ τὸν τάφον διελθών, λαμπρὰν ἡμῖν ἀκτῖνα καὶ φαιδρὰν ἀνατολὴν τὴν ἀνάστασιν ἔδειξεν. 2. Ὁ ἐν οὐρανῷ ἥλιος ἐν τῷ ἔαρι τὴν γῆν τοῖς ἄνθεσι καὶ τοῖς βλαστήμασι ζωγραφεῖ· ὁ δὲ κάτωθεν ἐκ τοῦ τάφου ἀνατείλας ἥλιος τὴν ἐκκλησίαν ὡς παράδεισον τοῖς νεοφωτίστοις ἐστεφάνωσεν. Ὥσπερ δὲ τὰ ἄνθη ἐν τῷ χειμῶνι ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ἐν τῷ ἔαρι ἀνατέλλουσιν, οὕτως οἱ νεοφώτιστοι πρὸ τούτου ταῖς ἁμαρτίαις χειμαζόμενοι καὶ ὑπὸ τὰ γήϊνα πράγματα τοῦ βίου κρυπτόμενοι εἰς τὸν παράδεισον τοῦτον οὐκ ἐφαίνοντο· ἀφ᾽ οὗ δὲ τὸ ἔαρ τῆς ἀναστάσεως ἀνέτειλε καὶ ὡς ἥλιος ὁ Χριστὸς κέντρῳ τῷ σταυρῷ τὰς ψυχὰς διήγειρεν, ἦλθεν ὁ ἐαρινὸς ὄμβρος τοῦ βαπτίσματος καὶ

---

1. Ματθ. 21, 9. 2. ἔνθ᾽ ἀν. 3. Ματθ. 21, 16. 4. στ. 3 α. 5. ἔνθ᾽ ἀν.

ὡς ἄνθη τοὺς νεοφωτίστους ἐκλάμψαι ἐποίησεν. 3. Ἐπεὶ οὖν οἱ βαπτισθέντες καὶ ἄνθη εἰσὶ καὶ βότρυες, ἄνθη μὲν ὡς τὴν τοῦ Χριστοῦ εὐωδίαν πνέοντες [1], ἄνθη διὰ τὸ ἄνθος τὸ ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί [2], ἄνθη ὡς δικαιωθέντες ἐκ πίστεως [3] — Δίκαιος γὰρ ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει [4] — βότρυες δὲ ὡς καρποὶ τῆς μονογενοῦς ἀμπέλου γενόμενοι, βότρυες ὡς τῆς διδασκαλίας Χριστοῦ ἐκκρεμάμενοι, ὡς εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής· Ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο
118 αὐτοῦ ἀκούων [5] — ἐπεὶ οὖν ἄνθη καὶ βότρυες οἱ νεοφώτιστοι, μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τὰ ἄνθη τῆς ἀμπέλου βότρυες ἐγένοντο, διὰ ταῦτα Ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπεγράφη ὁ ψαλμός· Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν [6]. Ὅτι ⟨ἂν⟩ ἡ ἄμπελος ἀνθεῖ, οὐδέπω εὐτρεπίζονται ληνοί· ὅτε δὲ τὰ ἄνθη βότρυες πέπειροι γένωνται, τότε καὶ αἱ ληνοὶ ἑτοιμάζονται. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἄνθη τῆς ἀμπέλου βότρυες ἐγένοντο, Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ [7]· ὁ λόγος ἐνεργὴς τῷ Δαυίδ, εἰς πρᾶξιν προβαίνων. 4. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παλαιὰ τῶν Ἰουδαίων ἄμπελος ἐξηράνθη, ἐστέναζον οἱ ἐργάται τοῦ ἀμπελῶνος ἐκείνου, οἱ προφῆται, καὶ θλιβόμενοι ἐπὶ τῇ ἀκαρπίᾳ τὰς ἐπιληνίους ᾠδὰς μετέβαλλον εἰς θρήνους. Καὶ ὁ μὲν ἔλεγε· Τί ποιήσω ἔτι τῷ ἀμπελῶνί μου καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ [8]; Ὁ δὲ ἀνεβόα· [οὐκ ἔστι φύλλα ἐν ταῖς συκαῖς καὶ οὐκ ἔστι βότρυς] [9] Ἡ ἄμπελος ἐξηράνθη, καὶ αἱ συκαῖ ὠλιγώθησαν [10], ἀντὶ τοῦ· ["Ετερος] Οὐκ ἔστι φύλλα ἐν ταῖς συκαῖς [11], λόγος θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ οὐκ ἔστι βότρυς ἐν ταῖς ἀμπέλοις, καρπὸς δικαιοσύνης ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Ἄλλος ἐθρήνει τὴν ἀκαρπίαν τῆς ἀμπέλου λέγων· Οἴμοι ὅτι ἐγενήθην ὡς συνάγων καλάμην ἐν ἀμήτῳ καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγήτῳ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρυος [12]. Καὶ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ἑρμηνεύων ὁ προφήτης καὶ δηλῶν τίνες εἰσὶν οἱ ἀπολωλότες βότρυες ἔλεγεν· Οἴμοι, ψυχή, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς γῆς, ἕως καί, ὁ κριτὴς [λαμβάνει] εἰρηνικοὺς λόγους ἐλάλησεν [13]. 5. Εἶδες πῶς ἐχερσώθη ὁ ἀμπελών· ἐπειδὴ
119 εἰρηνικοὺς λόγους ⟨...⟩ τοὺς πολέμους χείρονας. Εἶδες βοτρύων ἀπώλειαν. Ἐπὶ πᾶσιν αὐτὸς ὁ δεσπότης τῆς ἀμπέλου ἐπιστενάζων αὐτῇ ἐβόα· Ἐγώ σε ἐφύτευσα ἄμπελον καρποφόρον ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία [14]; Ὡς μὲν φυτὸν ἐμόν, ὡς δὲ πικρὸν οὐκ ἐμόν. 6. Ἐπεὶ οὖν ἐστέναζον οἱ ἐργάται τοῦ ἀμπελῶνος ἐκείνου, οἱ

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 2, 15. 2. Πρβλ. Ἡσ. 11, 1. 10. 3. Πρβλ. Ρωμ. 5, 1. 4. Ψαλμ. 91, 13. 5. Λουκ. 19, 48. 6. στ. 1. 7. ἔνθ' ἀν. 8. Ἡσ. 5, 4. 9. Πρβλ. Ἱερ. 8, 13; 10 Ἰωὴλ 1, 12. 11. Πρβλ. Ἱερ. 8. 13; 12. Μιχ. 7, 1. 13. Μιχ. 7, 1-3. 14. Ἱερ. 2, 21.

προφῆται, ὅτι οὐδαμοῦ ληνὸς πληρουμένη, οὐδαμοῦ ἐπιλήνιον ᾆσμα, ἦλθεν ἡ μονογενὴς ἄμπελος, ἥν ἄνω μὲν ὁ πατὴρ ἀφράστως ἐγέννησε, κάτω δὲ ἡ ἀγεώργητος χώρα ἀσπόρως ἐβλάστησε. Καὶ ἐλθοῦσα ἡ ἄμπελος ἐκληματοβόλησε τοὺς ἀποστόλους, ἐβλαστοφόρησε τοὺς σῳζομένους, ἐκλαδεύθη τῷ πάθει, ἐχαρακώθη τῷ σταυρῷ, ἐσκάφη τοῖς ἥλοις, ἐδισκαφήθη τῇ λόγχῃ, ἐδακρυρρόησε τὴν ἀπώλειαν τῶν Ἰουδαίων, κατωρύγη ἐν τῷ τάφῳ, ἀνέθαλε τῇ ἀναστάσει, ἐβοτρυοφόρησε τὰ ἔθνη, ληνοὺς ἐπλήρωσε τὰς ἐκκλησίας. Καὶ θαυμάζοντες οἱ ἀπόστολοι ἐπιλήνιον ᾄδουσιν ᾆσμα· Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[1]. 7. Κύριε τῶν ἐπουρανίων, ὁ κύριος ἡμῶν τῶν ἐπιγείων. Κύριε τῶν πατριαρχῶν, ὁ κύριος ἡμῶν τῶν ἀποστόλων. Κύριε τῶν προφητῶν, ὁ κύριος ἡμῶν τῶν εὐαγγελιστῶν. Κύριε τῶν ἐν νόμῳ ὁ κύριος ἡμῶν τῶν ἐν χάριτι. Κύριε πάντων τῶν γινομένων, ὁ κύριος ἡμῶν τῶν σῳζομένων. Κύριε τῶν διά σε ἀποθανόντων, ὁ κύριος ἡμῶν τῶν διά σε ζώντων. Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ[2]. Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. 8. Οὐκ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ γῇ[3]. Ἐκεῖ γὰρ ἐβλασφημήθη· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν[4]. Ὡς 120 θαυμαστὸν τὸ ὄνομα σου ἐν παλαιᾷ, οὕτω θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν τῇ καινῇ. Ἐν Ἰουδαίᾳ βλασφημεῖται καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι δοξολογεῖται· Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Οἱ νόμον λαβόντες κατὰ τοῦ νομοθέτου, καὶ τὰ ἄνομα ἔθνη ὑπὲρ τοῦ νομοθέτου· Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Ὡς ἐχθροὺς ἐδίωξαν ἡμᾶς Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς ἀγγέλους θεοῦ ἐδέξαντο ἡμᾶς τὰ ἔθνη· Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Ὁ Παῦλος ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν[5] ἔλαβε καὶ Γαλάταις τοῖς ἐθνικοῖς ἔγραφεν· Ὡς ἄγγελον θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν[6]. Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. 9. Οἱ ἠγαπημένοι τὸν ἀγαπητὸν ἐσταύρωσαν, καὶ οἱ ἠλλοτριωμένοι τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου ὡς διάδημα ἐφόρεσαν· Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ τὸν θεὸν τοῦ Ἀβραὰμ πολεμεῖ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου προσκυνεῖ· Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Οἱ ἐν πλαξὶ λιθίναις τὸν νόμον δεξάμενοι λίθους ἦραν κατά σου, ἵνα σὲ λιθάσωσι, καὶ οἱ λίθοις προσκυνοῦντες σοὶ τῷ ἀκρογωνιαίῳ λίθῳ

---

1. στ. 2 α. 2. Ρωμ. 14, 9. 3. στ. 2 α. 4. Ματθ. 27, 39. 5. Β' Κορ. 11, 24. 6. Γαλ. 4, 14.

ὡς θεῷ προσεκύνησαν[1]· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οἱ πολῖταί σου λέγουσιν· *Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς*[2]· καὶ οἱ ξένοι λέγουσι· *Θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν*[3]. *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οἱ ἐξ ὕδατος οἶνον ἐν τῷ γάμῳ πιόντες ὄξος σε ἐπότισαν· οἱ δὲ τὸ θαῦμα μὴ ἑωρακότες ἀπαρχὰς παντὸς οἴνου προσφοράν σοι φέρουσιν· *Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* 10. Τάφος ἤνθησε ζωήν· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Κολυμβήθρα ἀστέρα γεννᾷ. *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι ὁ ὄφις ἐκδύει, ἀλλ' ἐνδύει ὁ ἀμνός· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι Εὔα θρηνεῖ, ἀλλὰ Μαρία χαίρει· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*[4]· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι κλαίει Ῥαχήλ, ἀλλ' Ἐλισάβετ
121 σκιρτᾷ. *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι φύλλα ἐν παραδείσῳ ῥάπτεται, ἀλλὰ πορφύρα ἐν τῷ ὕδατι ὑφαίνεται· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι ἡ συκῆ σκεπάζει, ἀλλ' ὁ Ἰορδάνης στολίζει· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι ἐκ τοῦ παραδείσου Ἀδὰμ ὁ πρωτόπλαστος ληστεύεται, ἀλλ' ὁ ληστὴς πολίτης τοῦ παραδείσου γίνεται· *Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου.* Οὐκέτι φθορὰ βασιλεύει· ἀφθαρσία γὰρ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν μετεφυτεύθη εἰς γῆν. Οὐκέτι οἱ πρωτόπλαστοι χιτῶνας δερματίνους ὡς αἰχμάλωτοι ἐνδύονται, ἀλλ' οἱ νεοφώτιστοι τὸν Χριστὸν ἐνδύονται· *Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε Χριστὸν ἐνεδύσασθε*[5]. Ἢ καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει, ἄρκτῳ καὶ μεσημβρίᾳ, ἐν πόλεσι καὶ ἐν χώραις καὶ ἐν ὄρεσι καὶ νήσοις, οὐκέτι ἀπὸ τόπου ἢ τρόπου ἢ γένους ἢ ἀξίας οὕτως ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ ὀνομάζονται. 11. Ὢ ὄνομα κόσμου ἔνδυμα· ὢ ὄνομα οἰκουμένης φόρεμα· ὢ ὄνομα ὃ ἡ ἐπιγραφομένη ψυχὴ γίνεται βασιλικὸν νόμισμα· ὢ ὄνομα χωλῶν δρόμος· ὢ ὄνομα δαιμόνων διωγμός· ὢ ὄνομα ὄφεων κατάλυσις, σκορπίων ἀναίρεσις· ὢ ὄνομα γλωσσῶν οὐρανίων χάρισμα· ὢ ὄνομα φαρμάκων θανασίμων ἀντιφάρμακον· ὢ ὄνομα νοσούντων ἴαμα· *Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι πολλὰ ἠκολούθει*[6]. *Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[7]. Τὸ δὲ ὡς ἀντὶ τοῦ ὄντως βεβαίως ἐπάγει, ὡς ὡμολογημένως θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. 12. Καὶ διὰ τί ταῦτα λέγομεν; *Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν*[8]. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς μεγαλοπρεπῶς ἐπήρθης εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβανόμενος καὶ τὸ ἅγιον ἡμῖν πνεῦμα ἔπεμψας συνεργὸν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἂν ἰσχύσαμεν κόσμον διδάξαι, κατηχῆσαι, βαπτίσαι, ἐκκλησίας πληρῶσαι, ἵνα γένηται *θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ*

1. Πρβλ. Ἡσ. 28, 16. 2. Λουκ. 19, 14. 3. Ἰω. 12, 21. 4. Λουκ. 1, 28. 5. Γαλ. 3, 27. 6. Πρβλ. Μαρκ. 16, 17. 7. στ. 2 α. 8. στ. 2 β.

γῇ. Ὅτι δὲ τὸ Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου τὴν ἀνάληψιν δηλοῖ, λέγει Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι περὶ Χριστοῦ· 122
Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες, ἕως καὶ ταῦτα εἰπὼν βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη[1]. Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου. Εἶδον τὸν κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ⟨ἕως⟩ καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον[2]. 13. Ὁμολογοῦμεν δέ· καὶ τί μετὰ τῶν ἄλλων κατορθώσας ἀνελήφθης, δέσποτα; Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[3]. Καὶ πότε τοῦτο γέγονε; Πότε; Ὅτε ἐπὶ πῶλον ἐκάθισεν ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καθήμενος, ὅτε ἐπὶ τὸ κτῆνος ἐφέρετο ὁ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ[4], ἵνα τὸν ἀποκτηνωθέντα ἄνθρωπον θεὸν ἀπεργάσηται. Τότε γὰρ καὶ οἱ παῖδες τὰ βαΐα τῶν φοινίκων ἔλαβον καὶ εὐφημοῦντες τὸν βασιλέα Χριστὸν ἔλεγον· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου[5]. 14. Εἶτα οἱ ἀρχιερεῖς τῷ Χριστῷ· Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσι[6]; Καὶ ὁ Χριστός· Ἀκούετε ὅτι ὃ ἔδει ὑμᾶς λέγειν οὗτοι λέγουσι. Στόμα ὑμῶν γίνονται· ὑπὲρ ὑμῶν συνηγοροῦσιν. Εἰ δὲ οὐ θέλετε, προφητείαν πληροῦσιν· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε· Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[7]; Ὢ τῆς ἐναλλαγῆς· νήπιοι δοξάζουσι καὶ γέροντες ἀτιμάζουσι· θηλάζοντες αἰνοῦσι καὶ νομομαθεῖς παρανομοῦσιν· Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[8]. Νηπίους δὲ λέγει τοὺς τῇ κακίᾳ νηπιάζοντας[9], τοὺς ἀδόλοις χείλεσι καὶ ἀνυποκρίτοις στόμασι τὸν θεὸν δοξάζοντας. 15. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατήρτισται αἶνος. Βλέπε γὰρ τοὺς νεοφωτίστους ὡς νηπίους ἀσπίλους γεννηθέντας ἄνωθεν· πῶς οἱ πάλαι ᾄσμασι πορνι- 123
κοῖς τὸ στόμα ῥυπούμενοι ἄρτι ψαλμοὺς λέγουσι πνεύματι ἁγίῳ κινούμενοι καὶ τὸν ὕμνον τῶν πιστῶν ἄρτι πρώτως λέγουσι καὶ αἶνον ἀναπέμπουσιν ὃν οὐδέποτε ἤκουσαν; Καὶ ἀλήθειαν τὴν προφητείαν εὑρών, εἰπὲ τῷ Χριστῷ· Δόξα σοι, ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[10], ἵνα σε δοξάζωμεν, ὅτι σοι πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

---

1. Πράξ. 1, 6-9. 2. Ἡσ. 6, 1.4. 3. στ. 3 α. 4. Ἑβρ. 1, 3. 5. Ματθ. 21, 9. 6. Ματθ. 21, 16. 7. ἔνθ' ἀν. 8. στ. 3 α. 9. Πρβλ. Α' Κορ. 14, 20. 10. στ. 3 α.

XVII. ΨΑΛΜΟΣ Η' ΛΟΓΟΣ Δ'

Εἰς τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἄλλως.

Καλὰ τὰ ἐπιλήνια τῶν ἁγίων ᾄσματα· ψυχῶν γάρ εἰσιν ἰάματα. Κατὰ τὰ ὑπὲρ τῶν ληνῶν[1] μελῳδήματα, ὅτι καὶ τοὺς ἀσθενοῦντας διεγείρουσι πρὸς τὰ θεῖα σκιρτήματα. Τίς τῶν ἀσθενούντων οὐκ ἐπιθυμεῖ ληνοβατῆσαι; Κἂν γὰρ μόνη φήμη τρυγητῶν ἢ ληνοβατούντων φθάσῃ αὐτοῦ τὰς ἀκοάς, ὁ δέσμιος τῇ ἀσθενείᾳ πτερωτὸς γίνεται τῇ προθυμίᾳ, ἵνα φθάσῃ τὴν ἐτήσιον τῆς ἀμπέλου φοράν. 2. Τοῦτο πέπονθα κἀγώ, ἀδελφοί, εἰς τὸν Χριστοῦ ἀμπελῶνα ἐρχόμενος, καὶ ὑπὸ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας ἐργάζεσθαι κωλυόμενος, ὑπὸ δὲ τῆς τῶν μεγάλων γεωργῶν καὶ σοφῶν διδασκάλων προθυμίας ληνοβατεῖν ἐρεθιζόμενος. 'Επειδὴ δὲ τῷ ἀρρωστοῦντι γίνεται νόμος ὁ τοῦ ἀρίστου ἰατροῦ λόγος, ὡς ἰατροῖς πειθαρχήσας, ὡς γεωργοῖς ἀκολουθῶ, τοὺς ῥῶγας τῆς φυτείας τοῦ λόγου αὐτῶν ἀναλεγόμενος καὶ εἰς ληνοὺς τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς κατατιθέμενος. Καὶ αὐτοὶ μὲν ὑμῖν φέρουσι τοὺς μεγάλους τῶν νοημάτων βότρυας, ὡς τῆς μονογενοῦς ἀμπέλου εὔφορα καὶ πολύφορα κλήματα· ἐγὼ δὲ ῥωγολογήσας ἀεὶ τὴν τοῦ
124 λόγου ἄμπελον, ἅπερ τῇ παιδικῇ μου δεξιᾷ συνήγαγον, ταῦτα ὡς πατράσι καὶ ἀδελφοῖς καὶ φίλοις προβάλλομαι. 3. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[2]. 'Αρμόδιος καὶ φίλος τῷ πρὸ τούτου ἑβδόμῳ ψαλμῷ ὁ προκείμενος ὄγδοος ψαλμός. Πῶς; Ἄκουσον. 'Εν ἐκείνῳ ἐλέγετο ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον[3]. Κύριε, εἰς ὕψος ἐπίστρεψον, ὁ εἰπών· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου[4]. Εἰς ὕψος ἐπίστρεψον, ὁ εἰρηκώς· Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν[5]. 4. Ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον· καὶ ἐὰν εἰς ὕψος ἐπιστρέψω, τί; Καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε[6]. Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοί[7], οἱ 'Ιουδαίων λαοί, τὸ Ἆρον ἆρον, σταύρωσον αὐτόν[8], ὑλακτοῦντες κατὰ σοῦ. Καὶ συναγωγὴ λαῶν, τῶν ἐθνῶν, κυκλώσει σε[9], ὡς λέγειν· 'Εκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ[10]. 'Εκύκλωσάν σε ἐκεῖνοι ὡς αἱ μέλισσαι κηρίον[11]. Καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε[12] ὡς φυτεία ἐλαιῶν· Οἱ υἱοί σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύ-

---

1. στ. 1. 2. ἐνθ' ἀν. 3. Ψαλμ. 7, 8. 4. 'Ιω. 3, 14. 5. 'Ιω. 12, 32. 6. Ψαλμ. 7, 8. 7. Ψαλμ. 21, 17. 8. 'Ιω. 19, 15. 9. Ψαλμ. 7, 8. 10. Ψαλμ. 26, 6. 11. Πρβλ. Ψαλμ. 117, 12. 12. Ψαλμ. 7, 8.

κλῳ τῆς τραπέζης σου[1]. 5. Καὶ τίς ἡ συναγωγὴ τῶν λαῶν; Ἡ ἐνθήκη τῶν ληνῶν, ἡ οἰκοδομὴ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν· *Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν*[2]. Καὶ τίς ὁ οἰκοδόμος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ληνῶν; Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ πάντες οἱ ἅγιοι· ὁ μὲν *Χριστὸς λέγων*· *Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ*, τῇ στερεᾷ, τῇ τοῦ Πέτρου ὁμολογίᾳ, *οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν*[3]· ὁ δὲ ἀπόστολος λέγων καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς μετ' αὐτόν· *Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα, ἄλλος ἐποικοδομεῖ*[4]. Εἶδες ληνῶν οἰκοδομήν· εἶδες ἐκκλησιῶν προκοπήν. Ἵνα οὖν ταῦτα γένηται *εἰς τὸ τέλος* τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς τοῦ νόμου τελειώσεως, *τέλος γὰρ νόμου Χρι-* 125
στός[5], *ὑπὲρ τῶν ληνῶν*, ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς τῶν ἐκκλησιῶν ηὐχαρίστει ὁ Δαυίδ. *Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ψαλμὸς τῷ Δαυίδ*[6]. 6. Διὰ τί δὲ καὶ ψαλμὸν τὴν προφητείαν καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν εὐχαριστίαν ἐπέγραψεν; Ὁ ψαλμὸς πράξεως καὶ ἔργου ἐστὶ δηλωτικός. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐθάρρει ὁ Δαυίδ τῇ ἑαυτοῦ προφητείᾳ, τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη πραχθέντα ἔβλεπεν. Ὑπὲρ οὖν τῶν ἐσομένων ὡς ὑπὲρ τῶν ἤδη γενομένων εὐχαριστίαν προσέφερε, λέγων τῷ θεῷ· *Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[7]. 7. Πῶς γὰρ οὐκ εἶχεν εὐχαριστεῖν ὁ Δαυίδ ὑπὲρ τῶν κατὰ κόσμον ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ; Ὁ γὰρ ἕν σκήνωμα καὶ μίαν καλύβην πῆξαι τῷ θεῷ ἐπιθυμῶν, οὐχ ἵνα τὸν θεὸν τόπῳ περιγράψῃ, ἀλλ' ἵνα ἑαυτῷ εὐκτήριον ποιήσῃ, ὅπου ὡς ἐν κοιτῶνι φίλῳ τῷ δεσπότῃ προσλαλῇ, ὁ ἐπὶ μιᾷ σκηνῇ τοσαυτάκις ἀγρυπνῶν καὶ λέγων· *Εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ κυρίῳ*[8], ὁ πόθῳ τὸν ὕπνον νικῶν καί, ὡς ἐραστὴς φίλην, τὴν σκηνὴν ἐπιζητῶν, ὡς εἶδεν οὐ μίαν, ἀλλὰ μυρίας σκηνὰς τὰς ἐκκλησίας Χριστοῦ, καὶ ὅτι πανταχοῦ γῆς θαυμάζεται ὁ πανταχοῦ διὰ Ἰουδαίους βλασφημούμενος, καὶ ὅτι ὁ λέγων τοῖς Ἰουδαίοις· *Δι' ὑμᾶς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν*[9], αὐτὸς εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· *Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσιν*[10], ὅπερ τοῦ θεοῦ λέγοντος ἤκουσε, τοῦτο εὐχαριστῶν ἐξεβόησεν εἰπών· Κύριε ὁ *κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*[11]. 8. *Κύριε*, μονογενῆ υἱέ· ὁ *κύριος ἡμῶν*, τῶν κατὰ χάριν ἀδελφῶν, περὶ ὧν εἶπας· *Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου*

1. Ψαλμ. 127, 3. 2. στ. 1. 3. Ματθ. 16, 18. 4. Α' Κορ. 3, 10. 5. Ρωμ. 10, 4. 6. στ. 1. 7. στ. 2 α. 8. Ψαλμ. 131, 4-5. 9. Ἠσ. 52, 5. 10. Μαλ. 1, 11. 11. στ. 2 α.

τοῖς ἀδελφοῖς μου[1]. Ἀλλὰ κἂν αὐτὸς ἡμᾶς κατη-
126 ξίωσας ἀδελφοὺς καλέσαι, ἡμεῖς ὡς δοῦλοι ὁμολογοῦμεν τὴν δεσποτείαν. Ἑκάστῳ γὰρ ἡμῶν μᾶλλον ἁρμόζει ἡ τοῦ πνεύματος παραγγελία εἰπόντος· Καὶ τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις[2]. Χριστός σε τὸν δοῦλον ἀδελφὸν ἐκάλεσε· μὴ ἐπαρθῇς, ἀλλὰ ἔχων τὸ τῆς ἀδελφότητος χάρισμα, τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις[3]. Ἀγαθὸς ὢν ὁ δεσπότης θέλει παρὰ τῶν δούλων ὡς παρὰ ἀδελφῶν δουλευθῆναι. Καὶ βασιλεὺς ἐν πολέμῳ τοὺς στρατιώτας ἀδελφοὺς καλεῖ, οὐχ ἵνα καταφρονηθῇ, ἀλλ' ἵνα πλέον ἀγαπηθῇ. 9. Διὸ χάρις σοί, δέσποτα, ἐπὶ τῇ τῆς ἀδελφότητος φιλοτιμίᾳ. Ὅμως ἡμεῖς, κἂν ἀδελφοὶ ἐκλήθημεν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες τὴν δουλείαν φαμέν· Κύριε ὁ κύριος ἡμῶν. Κύριε ἀμεσίτευτε· τὸ κύριε, τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων πρωτοτόκων· Καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, φησίν, ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς[4]· ὁ κύριος ἡμῶν, τῶν πνευματοφόρων ἀποστόλων, οἷς εἶπας· Λάβετε πνεῦμα ἅγιον[5]. Ἡμῖν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Δαυὶδ παρέδωκε τὸν ἐπιλήνιον ψαλμόν. Κύριε, τῷ νόμῳ τῆς φύσεως, ὁ κύριος ἡμῶν τῷ κάλλει τῆς προαιρέσεως. 10. Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου, οὐκέτι ἐν τῇ Παλαιστίνῃ μόνῃ, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Μία ἄμπελος ἐχερσώθη, καὶ ὁ οἰκουμενικὸς ἀμπελὼν ἐσώθη· Τῷ γὰρ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν[6]. Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου. Θαυμαστὸς γέγονε μεταβολῆς τρόπος· οἱ ἄθεοι ἔνθεοι, οἱ πολύθεοι φιλόθεοι, οἱ εἰδωλολάτραι θεολάτραι, οἱ λίθων προσκυνηταὶ τῆς πέτρας ὁμολογηταί· Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός[7]. Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ[8]. Ὀνομαζόμενος γὰρ μόνον μετὰ πίστεως, πάντα γίνεται τῷ ὀνομάζοντι. Καὶ οὐ χρεία λόγων, αὐτὰ τὰ ἔργα βοᾷ. 11. [Διὰ
127 τί δὲ τοῦτο λέγομεν, δέσποτα; Ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀληθεύσωμεν καὶ τὸν κόσμον διδάξωμεν ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[9]. Καὶ ποία μεγαλοπρέπεια; Ἡ μεγάλη τῶν θαυμάτων καὶ τῶν λόγων εὐπρέπεια. Λεπρὸς ὡς ὄφις δορὰν ἀποδύεται τὸ πάθος, παράλυτος τῇ ῥαφίδι τοῦ λόγου σου ῥάπτεται, πηλῷ ὀμματοῖς τυφλόν, φωνῇ ἐγείρεις νεκρόν, χειρὶ ἀνορθοῖς κωφόν, ποδὶ πατεῖς τὸν βυθόν, λόγῳ κοιμίζεις θάλασσαν καὶ λόγῳ ἐξυπνίζεις Λάζαρον]. Λάζαρε, δεῦρο ἔξω[10], καὶ ὁ ἐν τάφῳ νεκρὸς ἐξῆλθεν ὡς ἐκ θησαυροῦ ἄνεμος. Ὁ γὰρ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ[11] καὶ τοῦτον ἐξήγαγεν, ἵνα

1. Ἑβρ. 2, 12. 2. Γέν. 27, 40. 3. ἐνθ' ἀν. 4. Ἑβρ. 12, 23. 5. Ἰω. 20, 22. 6. Ρωμ. 11, 11. 7. Α' Κορ. 10, 4. 8. στ. 2 α. 9. στ. 2 β. 10. Ἰω. 11, 43. 11. Ψαλμ. 134, 7.

καὶ αὐτὸς εἴπῃ ἀναστὰς ἀπὸ γῆς νεκρῶν· Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. 12. Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[1]. Ποίων οὐρανῶν; Καὶ τῶν ἁγίων πάντων τῶν διηγουμένων δόξαν θεοῦ· Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ[2]. Καὶ πῶς ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; Ἐπειδὴ ὡραῖος κάλλει ὤφθη ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[3], ὅτι οὐδεὶς τῶν ἁγίων τοιαῦτα ἐθαυματούργησεν ἢ ἐλάλησε. Τίς τούτου μάρτυς; Ὁ ἐκ γεννητῆς τυφλὸς καὶ οἱ ὑπηρέται· ὁ μὲν περὶ τῶν θαυμάτων λέγων· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου[4]· οἱ δὲ ὑπηρέται περὶ τῶν λόγων· Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος[5]. 13. Ἐπεὶ οὖν μεγάλη σου, δέσποτα, ἡ τῶν θαυμάτων καὶ τῶν λόγων εὐπρέπεια, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους ἐν πᾶσιν ἀσυγκρίτως ὑπερβάλλεις, Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν[6]. Ὡς καὶ τὸν ἄνθρωπον ὃν φέρεις ὑπεράνω τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων...

XVIII. ΨΑΛΜΟΣ Θ′

Εἰς τὸν θ′ ψαλμόν· Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, **128**
ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου[7], καὶ τὰ ἑξῆς.

1. Ὅνπερ τρόπον ἱμάτιον ῥυπαρὸν ὕδατι πλύνεται, πεπηλωμένον δὲ σῶμα λουτρῷ καθαρὸν γίνεται, τετραυματισμένον δὲ μέλος φαρμάκῳ θεραπεύεται, οὕτως ἐν ἁμαρτίαις ῥυπωθεῖσα ψυχὴ τῇ ἐξομολογήσει πλυνομένη ὡς χιὼν λευκαίνεται. Ἐὰν γὰρ ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ[8]. Τοῦτο εἰδὼς ὁ προφήτης ἔλεγεν, ὡς ἤκουες· Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου[9]. 2. Εἰ γὰρ τὸ ῥυπαρὸν ἱμάτιον φορέσαι αἰσχύνομαι, ἵνα μὴ γέλως καὶ ἀτιμία τοῖς φίλοις μου γένωμαι, πόσῳ μᾶλλον αἰσχύνην φέρει μοι ἡ ἐσπιλωμένη ψυχή, ἡ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαις σπιλώσασα, ἡ τὸ ὁμοίωμα τοῦ δημιουργοῦ παρανομίαις σποδώσασα, ἡ τὸ οὐράνιον ἄγαλμα ἐπὶ γῆς ἐν κακοῖς συντρίψασα, ἡ τὰ κρύφια τοῦ υἱοῦ[10] ἀγνοήσασα καὶ κρυφαίως τὰ κακὰ ἐργαζομένη, λέγοντος αὐτῇ τοῦ θεοῦ ὡς καί ποτε τῷ Δαυίδ· Σὺ ἐποίησας ἐν κρυπτῷ, ἐγὼ

1. στ. 2. 2. Ψαλμ. 18, 2. 3. Ψαλμ. 44, 3. 4. Ἰω. 9, 32. 5. Ἰω. 7, 46. 6. στ. 2 β. 7. στ. 2. 8. Ἡσ. 1,18. 9. στ. 2 α. 10. Πρβλ. στ. 1.

δὲ ποιήσω ἐν τῷ φανερῷ καὶ ἐνώπιον τοῦ ἡλίου τούτου[1]. Ἐποίησας ἃ ἠθέλησας καὶ ἐσίγησα· Ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου[2]. 3. Τοῦτο εἰδὼς ὁ ἀπόστολος ἔλεγε· Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν· τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται[3]. Διὰ ταῦτα ὁ προφήτης παρακαλῶν ἔλεγεν· Ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με[4]. Ἀγγεῖόν εἰμι ῥυπαρόν, ἔσωθεν φαύλοις ἐνθυμίοις ἐρρυπωμένος·
129 ἐπειδὴ τὰ μύρα καὶ τὰ ἀρώματα τῶν σῶν μυστηρίων ἐν ἐμοὶ ἐμβάλλεις, ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με[5]. Τὸ συνειδός μου καταγέγραπται μέλανι ἁμαρτιῶν. Πάσας τὰς ἁμαρτίας μου ἐξάλειψον[6], καὶ τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ δικαιώματά σου ἐν ἐμοὶ καλλιγράφησον, ἵνα δυνηθῶ ψᾶλαι τὸν ὑπὲρ τῶν κρυφίων ψαλμὸν τοῦ υἱοῦ· Εἰς τὸ τέλος γάρ, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ· ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[7], περιέχει ἡ ἐπιγραφή. 4. Ἴδωμεν οὖν ὅμως τί τὸ τέλος καὶ τίς ὁ υἱὸς καὶ τίνα αὐτοῦ τὰ κρύφια καὶ διὰ τί ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Τί τὸ τέλος; Ἡ ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὅ ἐστι τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Μάρτυς ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος εἰπών· Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις[8]· οὐχ ὡς γράφεται, ἀλλ' ὡς γέγραπται. Ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς γέγραπται, ἄρτι δὲ τετέλεσται· Τέλος γὰρ νόμου Χριστός[9]· Εἰς τὸ τέλος. 5. Ἔστι καὶ ἄλλη αἰτία. Γέγραπται ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ περὶ τῆς τοῦ διαβόλου εἰς τὸ τέλος καταστροφῆς· Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος[10]. Καὶ πότε εἰς τέλος ἐξέλιπον; Εἰς τὸ τέλος. Εἰς ποῖον τέλος εἰπέ. Ὅτε ἐκένωσεν ὁ διάβολος τὴν βελοθήκην τῶν πειρασμῶν καὶ ἔφυγεν ἡττηθείς. Νηστεύσας, φησίν, ὁ Ἰησοῦς ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπείνασε[11], καὶ ἦν ἡ πεῖνα διαβόλου πρόσκλησις. 6. Προσελθὼν γὰρ αὐτῷ ὁ πειράζων καὶ τὴν γλῶσσαν ὡς ῥομφαίαν ἀκονήσας ἔλεγεν· Ἐπειδή, ὡς λέγει Ἰωάννης, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ[12], βοῶν· Κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ[13], οἶδα δὲ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ποτε θάλασσαν ξηράναντα καὶ πέτρας εἰς λίμνας μεταβαλόντα, εἰ οὖν υἱὸς εἶ
130 τοῦ θεοῦ, καὶ νῦν τὰς φύσεις ὥς ποτε μετάβαλε. Εἰπὲ ἵνα

1. Β' Βασ. 12, 12. 2. Ψαλμ. 49, 21. 3. Ἐφ. 5, 12-13. 4. Ψαλμ. 18, 13. 5. ἔνθ' ἀν. 6. Πρβλ. Ψαλμ. 50, 11. 7. στ. 1. 8. Μάρκ. 1, 1-2. 9. Ρωμ. 10, 4. 10. στ. 7 α. 11. Ματθ. 4, 2. 12. Ἰω. 1, 50. 13. Ἰω. 1, 34.

οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται[1]. Καὶ ὁ λίθος τῷ ἄρτῳ διαλέγεται καὶ τὸν ἄρτον δι' ἄρτων ἐπείραζε. 7. Τί πανουργεύῃ, πονηρέ; Ἅπαξ τὸν Ἀδὰμ πεινῶντά ποτε ἐσκέλισας· ἦλθεν ὁ θεὸς τοῦ Ἀδὰμ νηστεῦσαι καὶ ῥῆξαί σε, ἵνα μάθῃ κόσμος ὅτι νηστείᾳ νικᾶται ὁ διάβολος. Διὰ λιχνείας ἐνίκησας· διὰ νηστείας φυγαδεύθητι· Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ[2]. Ὁ μεταβαλὼν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, καὶ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους μεταβαλεῖν δύναται, ἀλλ' οὐκ ἤθελε ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ σόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος. 8. Εἶτα, ὡς ἡ μία ῥομφαία τοῦ ἐχθροῦ ἐκλάσθη, ἄλλην πάλιν ῥομφαίαν τὴν τῆς κενοδοξίας ἐχάλκευσε· Καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ[3], τὸν περιπατοῦντα ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων[4], καὶ λέγει ὁ πεσὼν τῷ βαλόντι· Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω[5] καὶ πιστεύσω σοι. Καὶ ὁ ἀπὸ οὐρανοῦ πεσὼν τὸν βαλόντα ἐπείραζεν· Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω[6] καὶ πιστεύσω σοι. 9. Κακὸς ὁ Ἰουδαίων διδάσκαλος. Κἀκεῖνοι εἶπον· Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ[7] καὶ πιστεύσομέν σοι. Ἐξ οὐρανοῦ κατέβη καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, καὶ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβάντι πιστεύειν ἔλεγον. Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω[8]. Ἄθλιε, κατὰ σεαυτοῦ ὡς ὁ Γολιάθ τὴν ῥομφαίαν ἠκόντισας· ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς διώκει σε. Ἐὰν καταβῇς εἰς τὰ καταχθόνια, διώκει σε κἀκεῖθεν. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἐκεῖ σε λοιπὸν προσκυνήσουσιν, οἱ ἐν τοῖς καταχθονίοις, ὡς τυράννῳ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ προσκυνήσουσι, τῷ βασιλεῖ καὶ ἐλευθερωτῇ γόνυ κάμψουσι. 10. Μάρτυς ὁ Παῦλος εἰπὼν ὅτι αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ 131 καταχθονίων[9]· ἐπουρανίων, ἀφ' ὧν ἔπεσεν ὁ διάβολος, ἐπιγείων, ὅπου πεσὼν ὁ διάβολος ὡς ἀστραπή[10], ὡς πηλὸς πεπάτηται, καταχθονίων, ὅπου οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου ἰδόντες Χριστὸν ἔφριξαν[11] καὶ ἀφέντες τὰς πύλας τοῦ τυράννου μετὰ φόβου ἔφυγον. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων ἐδιώχθη ὁ διάβολος, εἷς αὐτῷ τόπος ἄξιος ὁ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ἡτοίμασται. Μάρτυς ὁ Χριστὸς εἰπὼν τοῖς Ἰουδαίοις· Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ[12]. 11. Καὶ ταύτης δὲ τῆς ῥομφαίας συντριβείσης τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ἀναιδὴς βάρβαρος καὶ τρίτην ῥομφαίαν κατὰ τοῦ δεσπότου ἀπεγύμνωσε. Ποίαν

---

1. Ματθ. 4, 3. 2. Ματθ. 17, 21. 3. Ματθ. 4, 5. 4. Πρβλ. Ψαλμ. 103, 3. 5. Ματθ. 4, 6. 6. ἔνθ' ἀν. 7. Ματθ. 27, 40. 8. Ματθ. 4, 6. 9. Φιλιπ. 2, 10. 10. Πρβλ. Λουκ. 10, 18. 11. Πρβλ. Ἰὼβ 38, 17. 12. Ματθ. 25, 41

ταύτην; Τὴν τῆς φιλαργυρίας, δι' ἧς πάντας πολεμεῖ. Δείκνυσι τῷ δεσπότῃ τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν [1] καὶ λέγει· Τὸν μὲν σὸν μαθητὴν ἀγοράζω τριάκοντα ἀργυρίων, ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἐκείνου διδάσκαλος πλείονος ἄξιος εἶ, ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι [2]. Τί τοξεύεις τὴν πέτραν, μιαρέ; Ὅσα ἂν πέμψῃς βέλη, ἐκεῖνα μὲν κλᾶται, ἡ δὲ πέτρα οὐ βλάπτεται. 12. Καὶ βλέπε τὴν τοῦ διαβόλου δεινότητα. Ἐλογίσατο παρ' ἑαυτῷ· Εἶπον ἵνα τοὺς λίθους ἄρτους ποιήσῃ καὶ πάντως μὴ δυνάμενος τοῦτο οὐκ ἐποίησεν. Εἶπον· Βάλε σεαυτὸν κάτω [3], καὶ φοβούμενος παρῃτήσατο· ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. Ἐπεὶ οὖν ἡ τῆς φιλαργυρίας ἅλυσις σχεδὸν πάντας ἀνθρώπους νικᾷ, δείξω αὐτῷ πάντας τοὺς τῶν βασιλέων θησαυρούς, ἵνα βλέπων χρημάτων θάλασσαν ἣν αὐτῷ χαρίζομαι, προσκυνήσῃ μοι. Διὸ ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, καὶ εἶπε· Ταῦτα πάντα σοι δώσω [4]. 13. Ὁ ἀναιδὴς καὶ πικρὸς πάντα ἐδίδου τῷ ἔχοντι τὰ πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Πάντα ἐδίδου ὁ μήτε χοίρων ἐξουσιάζων.
132 Πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι [5]· καὶ ὁ πεσὼν τῷ βαλόντι τὸ πεσεῖν ὑπηγόρευε. Καὶ ἐπειδὴ ἀναιδὴς ὁ δραπέτης, ὁ δεσπότης ὡς δούλῳ ἐπιτιμᾷ· Ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται· κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις [6]. Καὶ τὴν γραφὴν ὡς θυρεὸν προτείνας, τοῦ ἐχθροῦ τὰς ῥομφαίας κατέλυσε. Καὶ ἐπειδὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος [7], λέγει ὁ εὐαγγελιστής· Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος [8]. Εἰς τὸ τέλος, ὅτε ὁ πειράζων τὸν ἀπείραστον ἐπείραζεν. 14. Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ [9]. Καὶ τίς ὁ υἱός; Ὁ μονογενὴς θεὸς λόγος, ὁ τοῦ πατρὸς υἱὸς [ὁμοούσιος,] ὁ τοῦ κόσμου ποιητής. Μάρτυς αὐτὸς κύριος· Εἶπε πρός με· Υἱός μου εἶ σύ [10]. Μάρτυς καὶ ὁ πατήρ· Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός [11]. Πατρὸς δὲ καὶ υἱοῦ μαρτυροῦντος, πᾶσα λοιπὸν μαρτυρία περιττή. Καὶ πόθεν ᾔδει τὰ κρύφια τοῦ υἱοῦ ὁ Δαυίδ; Ἀφ' ὧν ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ὁ υἱός. Αὐτὸς λέγει· Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι [12]· ὡς γὰρ πατρὶ κατὰ σάρκα τῷ Δαυὶδ εἶπε τὰ μυστήρια. Καὶ τίνα τὰ κρύφια τοῦ υἱοῦ; Τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήρια, τὰ ἀποκεκρυμμένα ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, φανερωθέντα δὲ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ [13] ὡς καὶ τῷ

---

1. Πρβλ. Ματθ. 4, 8. 2. Ματθ. 4, 9. 3. Ματθ. 4, 6. 4. Ματθ. 4, 8-9. 5. Ματθ. 4, 9. 6. Ματθ. 4, 10. 7. στ. 7. 8. Λουκ. 4, 13. 9. στ. 1. 10. Ψαλμ. 2, 7. 11. Μάρκ. 1, 11. Λουκ. 3, 22. 12. Ψαλμ. 50, 8. 13. Πρβλ. Κολ. 1, 26.

Δαυίδ. 15. Καὶ ὅτι ἐφανερώθη τῷ Δαυὶδ τὰ κρύφια μυστήρια τοῦ υἱοῦ, μάρτυς ὁ αὐτὸς προφήτης, καθὼς λέγει περὶ τῆς ἐξ οὐρανῶν αὐτοῦ καταβάσεως· Καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη[1]. Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ[2]. Ὑπὲρ τῶν κρυφίων[3]. Ὅτι ἐκ γαστρὸς παρθένου τεχθήσεται· Ἐκ γαστρὸς Μαριὰμ ἐγέννησά σε[4], ὡς λέγει τὸ ἑβραϊκόν. Ὅτι ἐν 133 ποταμῷ μετὰ Ἰωάννου διελεύσεται ἐπὶ τὸ βάπτισμα· Ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί[5]. Ὅτι τὰ ὕδατα φοβηθήσονται ὁρῶντα θεὸν ὑπὸ ἀνθρώπου βαπτιζόμενον· Εἴδοσάν σε ὕδατα, ὁ θεός, καὶ ἐφοβήθησαν[6]. Ὅτι μαρτυρήσει τῷ βαπτισθέντι ὁ πατήρ· Κύριος εἶπε πρός με· Υἱός μου εἶ σύ[7]. Περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ περιστερᾶς ἐπ' αὐτόν· Ἐκεῖ πτέρυγες περιστερᾶς περιηργυρωμέναι[8]. Περὶ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων· Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς[9]. Ὅτι παύσονται τότε οἱ πόλεμοι καὶ αἱ πολυαρχίαι· Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς[10]. Ὅτι ὁμολογητὰς αὐτοῦ ποιήσει τοὺς τυφλούς· Κύριος σοφοῖ τυφλούς· Ὅτι ἰάσεται χωλούς· Κύριος ἀνορθοῖ κατερραγμένους[11]. Διὰ τὸν παράλυτον· Ὅλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔστρεψας ἐν τῇ ἀρρωστίᾳ αὐτοῦ[12], εἰπὼν αὐτῷ· Ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει[13]. Ὅτι ἀποδώσει τῇ χήρᾳ τὸν τεθνηκότα υἱόν· Ὀρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται[14]. Ὅτι χιλιάδας θρέψει ἐκ πέντε ἄρτων· Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ[15]. Ὅτι ἐπιτιμήσει τοῖς δαίμοσιν· Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ δρυμοῦ[16]. Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων καὶ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ[17]. Πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτὸν Μωϋσέα καὶ Ἠλίαν· Ἵνα τί ὑπολαμβάνετε, ὄρη τετυρωμένα, τὸ ὄρος ὃ ηὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ[18]. Ὅτι ἀναβιβάσει τοὺς ἀποστόλους εἰς τὸ ὄρος τῆς μεταμορφώσεως· Ἀνάγων νεφέλας ἐξ 134 ἐσχάτου τῆς γῆς[19]. Ὅτι ἐν τῇ μεταμορφώσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ἔσται ὡς τὸ φῶς· Ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον[20]. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποστόλων· Υἱοὶ Ἰακὼβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ[21]· τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς[22].

---

1. Ψαλμ. 17,10. 2. Β' Βασ. 22,12. 3. στ. 1β. 4. Δὲν ἀπαντᾷ οὕτω τὸ χωρίον. Πρβλ. Ψαλμ. 109, 3. 5. Ψαλμ. 65, 6. 6. Ψαλμ. 76, 17. 7. Ψαλμ. 2, 7. 8. Ψαλμ. 67, 14. 9. Ψαλμ. 45, 9. 10. Ψαλμ. 45, 10. 11. Ψαλμ. 145, 8. 12. Ψαλμ. 40, 4. 13. Μάρκ. 2, 9. 14. Ψαλμ. 145, 9. 15. Ψαλμ. 144, 15. 16. Πρβλ. Ψαλμ. 67, 31. 17. Μάρκ. 1, 13. 18. Ψαλμ. 67, 17. 19. Ψαλμ. 134, 7. 20. Ψαλμ. 103, 2. 21. Ψαλμ. 104, 6. 22. Πρβλ. Ματθ. 10, 5.

Περὶ τῆς τῶν εὐαγγελιστῶν χειροτονίας· Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ[1]. Περὶ τοῦ δι' αὐτῶν βαπτίσματος· Βροχὴν ἑκουσίαν ἀφοριεῖς, ὁ θεός, τῇ κληρονομίᾳ σου[2]. Ὅτι ὑπὸ Ἰούδα προδοθήσεται· Ὅτι εἰ ὁ ἐχθρὸς ὠνείδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν· σὺ δέ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε, ὃς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἐδέσματα[3], ἐπὶ τὸ αὐτό μοι μετὰ τῶν ἄλλων εἰπών· Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα[4]; Ὅτι ὑπὸ Ἰουδαίων καταστασιασθήσεται· Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοί[5]. Ἐκύκλωσαν γὰρ αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις[6]; Ὅτι τὰ τριάκοντα ἀργύρια καὶ ὁ Ἰούδας ῥίψει, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς αὐτὰ οὐ μερίσονται· Πλὴν τὴν τιμήν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι[7]. Περὶ τοῦ μερισμοῦ τῶν ἱματίων· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον[8], διὰ τὸν ἄρραφον χιτῶνα λαγχάνοντες[9]. Περὶ τοῦ σταυροῦ· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου[10]. Περὶ τῶν ἥλων· Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου[11]. Περὶ τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς· Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος[12]. Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φωνῆς· Ὁ θεός, ὁ θεός μου, πρόσχες μοι·
135 ἵνα τί ἐγκατέλιπές με[13]; Περὶ τῆς τελευταίας φωνῆς· Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου[14]. Περὶ τοῦ θανάτου· Προσελογίσθην μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς ᾄδου[15]. Περὶ τοῦ τάφου· Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ[16]. Περὶ τοῦ μὴ φθαρῆναι τὸ σῶμα· Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν[17]. Περὶ τῆς ἀναστάσεως· Ἀνάστα, ὁ θεός, κρῖνον τὴν γῆν[18]. Περὶ τῆς ἀναλήψεως. Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ[19]. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας· Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου[20]. Περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας· Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἥξει[21]. Περὶ τῆς πανδήμου αὐτοῦ κρίσεως· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχ-

---

1. Ψαλμ. 67, 12. 2. Ψαλμ. 67, 10. 3. Ψαλμ. 54, 13-15. 4. Ματθ. 26, 17. 5. Πρβλ. Ψαλμ. 21, 13 καὶ 17. 6. Ἰω. 10, 24. 7. Ψαλμ. 61, 5. 8. Ψαλμ. 21, 19. 9. Πρβλ. Ἰω. 19, 24. 10. Ψαλμ. 95, 10. Πρβλ. Ἰουστίνου Διάλ. 73. Ἀπολ. 1, 41. 11. Ψαλμ. 21, 17. 12. Ψαλμ. 68, 22. 13. Ψαλμ. 21, 2. 14. Ψαλμ. 30, 6. 15. Ψαλμ. 87, 5. 16. Ψαλμ. 87, 7. 17. Ψαλμ. 15, 10. 18. Ψαλμ. 81, 8. 19. Ψαλμ. 46, 6. 20. Ψαλμ. 109, 1. 21. Ψαλμ. 49, 3.

θρούς αὐτοῦ[1]. Ὅτι ἐπὶ δικαιοκρισίᾳ ὑπὸ τῶν οὐρανίων ταγμάτων ἐπαινεθήσεται· Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ[2]. 16. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ[3]. Δὸς ἄλλον υἱόν, Ἰουδαῖε, ταῦτα παθόντα ἢ ποιήσαντα, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀμφιβολίας συγγινώσκω σοι. Εἰ δὲ οὐκ ἔχεις δεῖξαι, εὔδηλον ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστιν, ὁ τὰ προλεχθέντα κρύφια φανερώσας. Κρύφια γὰρ ἦν προφητευόμενα, φανερὰ δὲ γεγόνασι χάριτι Χριστοῦ πληρούμενα. 17. Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ[4]. Καὶ διὰ τί ψαλμός; Ἵνα ἡδυνόμενος τῇ ψαλμῳδίᾳ πιστεύσῃς τῇ προφητείᾳ. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἡδονῆς ἀπήλαυσας, τὴν δὲ προφητείαν ἀπέπτυσας. Τὸ μέλι ἔφαγες· τὸ κηρίον ἀπέρριψας καὶ λαμπάδα ποιῆσαι πρὸς φωτισμὸν οὐκ ἠθέλησας. Τὸ γράμμα ἐθήλασας, τὸ πνεῦμα οὐκ ἀνέπνευσας. [Ἀντὶ δὲ τῶν Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ, ἕτερος Ὑπὲρ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ ἐκδέδωκεν]. 18. Ὑπὲρ οὖν τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ[5] ὁ προφήτης εὐχαριστῶν λέγει· Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου[6], 136
ἐπειδὴ τὸ ἀτελὲς καὶ λεῖπον πανταχοῦ χωλόν. Ἐπεὶ γὰρ ὅλα με ἐδίδαξας τὰ κρύφιά σου μυστήρια, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σοι εὐχαριστήσω· Ἐξομολογήσομαί σοι, κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου[7]. Διηγήσομαι ὅπως οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλασσαν, τὴν θαυμαστὴν τρίπολιν, ἐδημιούργησας, καὶ ἑκάστῃ πόλει τοὺς πολίτας ἀξίους οἰκήτορας ἔδωκας· καὶ οὐρανὸν μὲν ἀγγέλοις, τὴν δὲ γῆν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἔδωκας, τὴν δὲ θάλασσαν ἰχθυομήτορα δείξας, θέρος ἄσπορον ἀνθρώποις ἡτοίμασας. 19. Τί εἴπω; Τί θαυμάσω; Τί διηγήσομαι; Ἢ τί πρῶτον ἀπαγγείλω; Τὰς πόλεις ἢ τοὺς πολίτας; Τὰς οἰκίας ἢ τοὺς οἰκήτορας; Τοὺς δήμους ἢ τὰ δημόσια; Τὸν δημιουργὸν ἢ τὸν διατάκτορα; Τὸν οἰκοδόμον ἢ τὸν ἀρχιτέκτονα; Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν[8]. Διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου[9], τὰ ἐν δημιουργίᾳ, τὰ ἐν προνοίᾳ, τὰ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, τὰ ἐν προφητείαις, τὰ ἐν τῇ σῇ παρουσίᾳ, τὰ ἐν τῇ δικαιοκρισίᾳ. 20. Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί, ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, ὕψιστε[10]. Καὶ διὰ τί εὐφραινόμενος ψάλλειν εἶπεν; Ἵνα καὶ σὲ διδάξῃ εὐημεροῦντα καὶ ἑορτάζοντα καὶ ἡμέραν εὐφροσύνης ἄγοντα, μὴ ᾄδειν θεατρικὰ ᾄσματα, μηδὲ ψάλλειν πορνικὰ μελῳδήματα, μηδὲ θεῶν καὶ δαιμόνων ὄργανον τὴν θεολόγον γλῶσσαν ἐργάζεσθαι, ἀλλ' ἵνα εὐφραινόμενος ψάλλῃς καὶ δοξάζῃς τὸν θεὸν λέγων· Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν

1. Ψαλμ. 96, 3. 2. Ψαλμ. 96, 6. 3. στ. 1. 4. ἔνθ' ἀν. 5. ἔνθ' ἀν. 6. στ. 2 α. 7. στ. 2 αβ. 8. Ψαλμ. 148, 5. 9. στ. 2 β. 10. στ. 3.

σοί, ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου[1]. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡ λοιμώδης ἀναθυμίασις καταβλάπτει τὴν ὄσφρησιν ὡς ἡ ἐν εὐωχίαις αἰσχρολογία διαφθείρει τὴν ψυχήν. Λέγει ὁ ἀπόστολος· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί[2]. 'Αλλ' οἱ μὲν αἰσχρο-
137 λόγοι βορβόρου καὶ δυσωδίας λάκκον τὴν γλῶσσαν ἐργάζονται· ἐγὼ δὲ τῇ ψαλμῳδίᾳ τὸ στόμα μυρίζομαι· Ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, ὕψιστε[3]. 21. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ψαλμὸς ὡς ῥάβδος κύνα διώκει τὸν δαίμονα, ἅμα ἔμπροσθεν ἔψαλλεν, εὐθέως ὁ δαίμων ὀπίσω ἔφευγε[4]. Διὸ ἐπάγει· Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω[5]. Ἐχθρὸν δὲ λέγει τὸν διάβολον. Καὶ μάρτυς ὁ σωτὴρ ἐν τῇ παραβολῇ τῶν ζιζανίων εἰπών· Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας τὰ ζιζάνιά ἐστιν ὁ διάβολος[6]. Ἀρχαῖος ὁ ἐχθρὸς καὶ παλαιὸς ὁ ἀντίπαλος καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐχθρὸς ἤκουσεν. Αὐτῷ γὰρ πρώτῳ θεὸς εἶπεν· Ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός[7]. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἡ φιλία ὑμῶν τὸν πρωτόπλαστον ἐσκέλισε καὶ ἀπὸ τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου ἐσφενδόνησεν. 22. Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω[8]. Καὶ πῶς ἀπεστράφη ὁ ἐχθρὸς διάβολος, ἐξ ὑποδείγματος μάνθανε. Ὅταν τύραννος κατὰ ἀτονωτέρου καὶ ἥττονος ἐπιστρατεύσῃ, τότε σὺν πολλῷ τῷ θράσει ἐπέρχεται, ὡς γίγας καὶ λέων ἐφάλλεται, τῆς ἑαυτοῦ γενναιότητος παίγνιον τὸν πολεμούμενον λογισάμενος. Ὅταν δὲ πλησίον γενόμενος θεάσηται ἄλλον βασιλέα ἰσχυρότατον βοηθοῦντα τῷ ἥττονι καὶ ὡς φίλον συμμίξαντα καὶ σὺν αὐτῷ πολεμεῖν ἐπαγγελλόμενον, τότε ὁ τύραννος τὸν ἑαυτοῦ ὄλεθρον φοβούμενος εἰς τὰ ὀπίσω ἀποστρέφεται, καὶ γίνεται ἡ τοῦ βασιλέως ὄψις τοῦ τυράννου κατάλυσις. Ἐπεὶ οὖν ὁ τύραννος διάβολος ἐπολέμει τὸν ἀσθενῆ ἄνθρωπον, ἦλθε δὲ οὐρανόθεν ὁ φιλάνθρωπος, ὁ κραταιὸς καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ, εἶδεν ὁ ἐχθρὸς διάβολος ἄνθρωπον ὑπὸ θεοῦ βοηθούμενον καὶ ἀπεστράφη φοβούμενος. 23. Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω[9].
138 Καὶ ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰ ὀπίσω τί γενήσεται, εἰπέ. Ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου[10]. Ὁρᾷς διὰ τί ἀπεστράφη ὁ τύραννος; Ὅτι εἶδε καὶ ἐφοβήθη τὸ τοῦ βασιλέως πρόσωπον. Καὶ εἰ περὶ τυράννου ἦν ὁ λόγος, διὰ τί οὐκ εἶπεν· ἀσθενήσει καὶ ἀπολεῖται, ἀλλὰ ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται[11]; Ἐπειδὴ μόνος ἡμῖν οὐ πολεμεῖ ὁ διάβολος, ἀλλ' ὡς τύραννος βαρβάρους συνεπάγεται τοὺς δαίμονας. Καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος εἰπών· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα

1. στ. 3. 2. Α' Κορ. 15, 33. 3. στ. 3 β. 4. Πρβλ. Α' Βασ. 16, 23. 5. στ. 4 α. 6. Ματθ. 13, 39. 7. Γέν. 3, 15. 8. στ. 4 α. 9. ἔνθ' ἀν. 10. στ. 4 β. 11. ἔνθ' ἀν.

καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας[1]. Ἔβλεπε γὰρ τὸν διάβολον ἐν τῷ ὄρει ἀποστρεφόμενον, ὅτε ἤκουσεν· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ[2]. Εἶτα τοὺς δαίμονας βοῶντας καὶ λέγοντας· Τί ἡμῖν καὶ σοί, υἱὲ τοῦ θεοῦ; Ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς[3]; Καὶ ἐκείνου ἀποστραφέντος, καὶ τούτων ἀσθενησάντων, αὐτὸς ψάλλε καὶ λέγε τῷ νικοποιῷ· Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω, τὸν διάβολον, ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου[4], οἱ δαίμονες· ἀπώλεια δὲ τῶν πολεμίων τῶν πολεμουμένων ἄνεσις. 24. Καὶ πῶς οἶδας, ὦ προφῆτα, ὅτι ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται οἱ πολεμοῦντές σε; Ἀφ' ὧν ἤδη ἐν πείρᾳ τῆς σῆς ἐκδικίας καὶ προνοίας γέγονα — Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου[5] — τὰ προλαβόντα μοι ἐνέχυρα τῶν μελλόντων γίνονται. Πρόσεχε· διὰ τί οὐκ εἶπεν ὅτι ἔκρινάς μοι καὶ ἐδίκασας, ἀλλ'· Ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου[6]; Ἄλλο γὰρ τὸ κρίνειν καὶ δικάζειν, καὶ ἄλλο τὸ ποιεῖν τὴν κρίσιν καὶ τὴν δίκην. Τί οὖν ἐποίησε τὴν κρίσιν; Ἐποίησεν αὐτὴν ἐκβιβασθῆναι· ἐποίησε τοὺς ὑπευθύνους μεθοδευθῆναι. 25. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν δικαστῶν ἐπικρίνουσι μὲν δικάζοντες, ἕως δακτύλου καὶ καλάμου τὴν πρόνοιαν νέμοντες. Εἶτα, τῇ ἀμελείᾳ νυστάζοντες, ἐκβιβασταῖς δωροδέκταις τὸν χάρτην πιστεύουσιν. Οἱ δὲ ἀργυ- 139
ρίοις πλευριζόμενοι ἀπράκτους τὰς ἀποφάσεις τοῦ κριτοῦ κατέλιπον. Θεὸς δὲ μετὰ τοῦ δικάζειν καὶ ἐκδικεῖ τὸν δίκαιον προσφεύγοντα καὶ τὰς ἑαυτοῦ κρίσεις καὶ ἀποφάσεις ποιεῖ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἐκβιβάζεσθαι. 26. Ἀντίδικος ἦν τοῦ Ἰὼβ ὁ διάβολος· ἐπειδὴ θεὸς αὐτῷ τὴν κρίσιν ἐποίησεν, εὐθὺς ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἤχθη παραστάσιμος· Ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν[7]. Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου[8]. Ἐζεκίας ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἦν ἀδικούμενος, καὶ ὁ θεὸς αὐτῷ τὴν κρίσιν καὶ τὴν δίκην ἐποίησεν· ἐκβιβαστὴν γὰρ καὶ στρατηγὸν ἀποστείλας ἄγγελον, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας ὑπευθύνων ἔστρωσεν[9]. Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου[10]· Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀδίκως ἐν φυλακαῖς ἐγκλειόμενοι καὶ δικαίᾳ ψήφῳ δι' ἀγγέλων ἀπολυόμενοι. 27. Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην[11]. Καὶ διὰ τί ἐν τῷ κρίνειν ἐπὶ θρόνου κάθηται; Ἵνα καὶ ὁ ἀδικηθεὶς ἐντυχὼν χαρῇ, καὶ

---

1. Ἐφ. 6, 12. 2. Ματθ. 4, 10. 3. Ματθ. 8, 29. 4. στ. 4. 5. στ. 5 α. 6. ἔνθ' ἀν. 7. Ἰὼβ 1, 6. 8. στ. 5 α. 9. Πρβλ. Δ' Βασ. 19, 35. 10. στ. 5 α. 11. στ. 5 β.

ὁ ἀδικήσας ἰδὼν τὸ φοβερὸν βῆμα καταπλαγῇ. Οἱ γὰρ ἄρχοντες, βαδίζοντες μὲν ἢ ἰδιάζοντες, εὐκαταφρόνητοι φαίνονται· ὅταν δὲ ἐπὶ τὸν δικαστικὸν θρόνον καθίσωσι, τότε καὶ τοῖς φίλοις καταπληκτικοὶ φαίνονται. Ἐπεὶ οὖν ἄρχοντος ἐπὶ θρόνου καθίσαντος, οἱ μὲν πρόσφυγες χαίρουσιν, οἱ δὲ ὑπεύθυνοι ταράττονται, ἵνα δείξῃ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαλλίασιν καὶ τὴν ἐκείνων κατάπτωσιν λέγει· Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην[1]. 28. Καὶ τὶς ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς; Ὁ συνετὸς ἄνθρωπος. Λέγει ὁ παροιμιαστής· Ἄνθρωπος συνετὸς θρόνος αἰσθήσεως[2]. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄνθρωπον θεοφορούμενον καὶ δικάζοντα καὶ θεολογοῦντα καὶ κρίνοντα μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν αἱρέσεων, λέγε τῷ θεῷ εὐχαριστῶν· Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην[3]· Θρόνος τοῦ θεοῦ καὶ ἡ θεόπνευστος γραφή, ἐν ᾗ ὡς δικαστὴς καθίσας ἀποφαίνεται· Ἐμοὶ ἐκδίκη-
140 σις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος[4]. Καὶ πάλιν τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός, ὡς δικαστὴς ὑπευθύνῳ ἐπὶ βλάβῃ τῶν πολλῶν ἀναγινώσκοντι τὰ δικαιώματα· Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου, ἕως Ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου[5]. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ γραφῇ καθήμενος ἐλέγχει ὡς κριτὴς καὶ παριστᾷ ὡς δικαστής, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην[6], ἐπετίμησας ἔθνεσιν ἵνα τῶν εἰδώλων ἀναχωρήσωσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβὴς διάβολος ὁ ἐν αὐτοῖς ὡς θεὸς τιμώμενος...

XIX. ΨΑΛΜΟΣ Ι'

Εἰς τὸν δέκατον ψαλμόν· Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου[7]; καὶ τὰ ἑξῆς.

1. Ἐπὶ μὲν τοὺς δυνάστας καὶ τοὺς ἄρχοντας πεποίθασιν οἱ τῶν ἀνθρώπων κουφότεροι, τὰς σκιὰς τῶν ἀνδριάντων τοὺς ἀνθρώπους νομίζοντες καὶ τὰ τῆς ἀράχνης ὑφάσματα νεφέλας ὑψηλὰς εἶναι ὑπολαμβάνοντες. Ὁ δὲ προφήτης καὶ πᾶς ὁ τούτου μιμητὴς ἀποφεύγει μὲν πάντα τὸν ἐπηρμένον καὶ ὑπερήφανον ὡς καπνὸν ὑψούμενον· καπνοῦ γὰρ ἐπηρμένου οὐδὲν διαφέρει ὁ ὑπερήφανος, ἐν τῷ ὑψοῦσθαι διαλυόμενος. Προσφεύγει δὲ τῷ θεῷ πολιορκούμενος καὶ τὰς ἀπειλὰς ὡς ψεκάδας λογιζόμενος καὶ λέγων· Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποι-
141 θα· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[8]; 2. Καὶ ταῦτα μὲν ὑπὸ

1. στ. 5 β. 2. Παρμ. 12, 23. 3. στ. 5 β. 4. Ρωμ. 12, 19. 5. Ψαλμ. 49, 16-21. 6. στ. 5 β. 7. στ. 1 αβ. 8. στ. 1.

τοῦ Σαοὺλ τὰ πρῶτα, ἔσχατον δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ὁ Δαυὶδ διωκόμενος ἔλεγε, καὶ ὑπὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ πολιορκούμενος. Καὶ ὅτι πατέρα τὸν Σαοὺλ ἐκάλει, αὐτὸς λέγει ὅτι χριστὸς κυρίου ἐστὶ καὶ πατήρ [1]. Οὐδένα τῶν στρατηγῶν καὶ ἀρχόντων ἐπεσπᾶτο βοηθὸν ἢ σύμμαχον. Ἤιδει γὰρ ὅτι οὐδέποτε τὸ ἀσφαλὲς ἔχει, ἀδελφοί, ὁ τοῦ θεοῦ καταφρονῶν καὶ τοῖς ἄρχουσι θαρρῶν. Κἂν γὰρ ἡ δυναστεία ἰσχυρά, ἀλλ' ἡ φύσις ὀλισθηρά· κἂν τὸ ἀξίωμα λαμπρόν, ἀλλὰ τὸ ζῷον θνητόν· κἂν ἡ περιβολὴ σιδηρᾶ, ἀλλ' ὁ περιβεβλημένος σαθρὸς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δυναστείᾳ πολλὰ κινδυνεύων καὶ ναυαγῶν. 3. Καὶ ὥσπερ αἱ χελῶναι καὶ τὰ ὄστρεα, πεπετρωμένα τὰ τείχη τῆς φύσεως περικείμενα, νομίζουσι τῶν ἄλλων ζῴων ἀσφαλέστερον φυλάττεσθαι, καὶ ὡς ἐν πόλεσι τοῖς ἐνδύμασι βοηθεῖσθαι ἐλπίσαντα, ἀθρόον τὰ βοηθούμενα μετὰ τῶν βοηθούντων ἐλήφθησαν καὶ διεφθάρησαν, οὕτως οἱ τὰ ἀξιώματα ὡς σιδηρᾶ τείχη περικείμενοι ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀσφαλίσμασι πολλάκις εἰς ἀπώλειαν ἔφθασαν καὶ οἱ ἄλλους ὑπὲρ τὰς νεφέλας ἀνάγειν ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ εὑρέθησαν ὡς χῶμα πατούμενοι. Ἐπεὶ οὖν οὕτω σαθρὰ καὶ εὐάλωτα τὰ ἀνθρώπινα, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἐπ' ἄνθρωπον πεποίθησιν λέγε· Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα [2]. 4. Εἰ μὲν οὖν ἐβοήθει τῷ ὀστρέῳ τὸ ὄστρακον, καὶ μή, ἔνδοθεν τῆς καλύβης ὄν, μάχαιρα ἐσφάζετο, βοηθεῖν ἠδύνατο ἐν ὥρᾳ θανάτου τὸ ἀξίωμα. Καὶ εἰ τὴν χελώνην ὠφέλησε τὸ σπήλαιον πρὸς τὸ μεῖναι ἀπολιόρκητον, ὠφελεῖν καὶ ἡ δυναστεία ἠδύνατο. Ἐπειδὴ δέ, ὥσπερ ἐκεῖνα οὐκ ὠφέλησε τὰ καλύμματα, οὕτως οὐδὲ τούτους τὰ ἀξιώματα, ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα [3], οὐ εἰς προστασίαν καὶ πρόνοιαν οὐδὲν ἰσχυρότερον. Εἰ ἐκεῖ πέτρινα οἰκήματα τοὺς οἰκήτορας οὐκ ὠφέλησαν, οὐδὲ τὰ προτειχίσματα τοὺς πολίτας ἐφύλαξεν, ἀλλὰ σὺν **142**
τοῖς φυλαττομένοις τὰ φυλάττοντα ὠλοθρεύθησαν, τίς βεβαιώσει ἢ ἐγγυήσεται ὅτι θνητοὶ ἄνθρωποι θνητοῖς ἀνθρώποις προσφυγόντες τὸ ἀσφαλὲς ἕξομεν; 5. Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα [4]. Ἐπεὶ οὖν τῷ Δαυὶδ διωκομένῳ καὶ πολεμουμένῳ βαρύτεροι τῶν πολεμούντων οἱ σύμμαχοι ἐγίνοντο καὶ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἀπειλὰς παρετραγῴδουν καὶ παρεψιθύριζον, ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἐνάτῳ ψαλμῷ λέγοντες αὐτῷ περὶ τοῦ Σαοὺλ ὅπως μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν περιοίκων τυράννων κρυφῇ ἐνεδρεύει κατ' αὐτοῦ—Ἐγκάθηται, φησίν, ἐνέδρᾳ μετὰ πλουσίων ἐν ἀποκρύφοις τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῷον· ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ [5]—ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ ἐκθαμβεῖσθαι αὐτὸν καὶ δειλιᾶν τοὺς κατ' αὐτοῦ ὁπλιζομένους ἔλεγον· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον, ὅτι ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτει-

1. Πρβλ. Α' Βασ. 24, 7. κ.ἑ. 2. στ. 1α. 3. ἔνθ' ἀν. 4. ἔνθ' ἀν. 5. Ψαλμ. 9, 29-30.

ναν τόξον, ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ[1], διὰ ταῦτα τὸν κονιορτὸν τῶν τοιούτων ῥημάτων ἀποτινασσόμενος ἔλεγε· Κἂν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐπὶ τόξα καὶ βέλη καὶ φαρέτρας πεποίθασιν, ἐγὼ ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα[2]. 6. Ἐπεὶ οὖν οἱ πεποιθότες ἐπὶ τὸν κύριον ὡς ὄρος Σιὼν[3] γίνονται, πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[4]; Πῶς τὸ ὄρος ὡς στρουθίον εἰς ὄρη μεταναστήσεται; Κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ἐγενόμην ἄνθρωπος, καὶ ὡς στρουθίον κόκκῳ δελεαζόμενος μετανάστης γένωμαι; Καὶ τίς οὐ γελάσει βλέπων λέοντα δειλιῶντα ὡς στρουθίον; Δίκαιος ὡς λέων πέποιθε[5]· μὴ λέγετέ μοι· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[6]. Λογισμοῖς γὰρ ἐπτέρωμαι, οὐ πτεροῖς ἰξεύομαι. Ἡ χείρ με τοῦ δημιουργοῦ ἀπὸ πηλοῦ ἔπλασε—καὶ ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς
143 γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον—ἀλλ' οὐχὶ φωνῇ ὡς στρουθίον ἢ πετεινὸν ἀπὸ ὑδάτων ἐλάξευσεν· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ καὶ πετεινὰ πτερωτά[7]. Ἐπεὶ οὖν χειρὶ ἐγενόμην ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχὶ φωνῇ ἐκλήθην ὡς στρουθός, πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[8]; Εἶπον ὅτι δίκαιος ὡς λέων πέποιθεν[9]. 7. Εἶπον· Οἱ πεποιθότες ἐπὶ κύριον ὡς ὄρος Σιών[10]. Εἰ οὖν ἐμοὶ λέγετε· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[11], εἴπατε καὶ τῷ λέοντι ἵνα δειλιάσῃ καὶ φύγῃ ὡς λαγωός· εἴπατε καὶ τῷ ὄρει ἵνα ὡς μυῖα σοβουμένη πετασθῇ. Εἰ δὲ ταῦτα ἄτοπα, πολλῷ μᾶλλον τὸ φυγαδεύειν ἀτοπώτερον στρουθίου τρόπον τὸν πεποιθότα ἐπὶ τῷ θεῷ. Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[12]; 8. Εἴπατε γάρ, ὦ οὗτοι, ἄρα τὰ ὄρη τοὺς προσφεύγοντας σῴζουσι; Καὶ πῶς τὸν πατριάρχην ἐν τῷ ὄρει Γαλαάδ, τὸν Ἰακὼβ λέγω, μικροῦ δεῖν ὁ πενθερὸς Λάβαν ἐφόνευσε; Καὶ κατέλαβε, φησί, Λάβαν τὸν Ἰακώβ· Τί τοῦτο ἐποίησας; Ἵνα τί κρυφῇ ἀπέδρας καὶ ἐκλοποφόρησάς με καὶ ἀπήγαγες τὰς θυγατέρας μου ὡς αἰχμαλωτίδας μαχαίρᾳ; Καὶ εἰ ἀνήγγειλάς μοι, ἐξαπέστειλα ἂν σε μετ' εὐφροσύνης καὶ μετὰ μουσικῶν καὶ τυμπάνων καὶ κιθάρας. Οὐκ ἠξιώθην καταφιλῆσαι τὰ παιδία μου καὶ τὰς θυ-

---

1. στ. 1 γ-2. 2. στ. 1 α. 3. Ψαλμ. 124, 1. 4. στ. 1 βγ. 5. Παρμ. 28, 1. 6. στ. 1 γ. 7. Γέν. 1, 20. 8. στ. 1 βγ. 9. Παρμ. 28, 1. 10. Ψαλμ. 124, 1. 11. στ. 1 γ. 12. στ. 1.

γατέρας μου. Νῦν δὲ ἀφρόνως ἔπραξας. Εἶτα ἐπάγει· Καὶ νῦν ἰσχύει ἡ χείρ μου τοῦ κακοποιῆσαί σε ἐν τῷ ὄρει· ὁ δὲ θεός, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας, αὐτός μοι χθὲς εἶπε· Φύλαξαι μήποτε λαλήσῃς μετὰ Ἰακὼβ πονηρά[1]. Καὶ ὁ θεὸς αὐτῷ ἐβοήθησεν, ἀλλ' οὐ τὸ ὄρος ὠφέλησεν. 9. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἀαρὼν εἰς τὸ ὄρος Γοὼρ ἀνέβη, κἀκεῖ ἐτελεύτησεν[2]. Ὁμοίως καὶ Μωυσῆς ὁ μέγας εἰς τὸ ὄρος Ναβαῦ ἀπέθανε[3]. 144
Καὶ τί πολλὰ λέγω; Εἰ τὰ ὄρη σῴζουσι, καὶ πῶς ὁ πρῶτος βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Σαοὺλ ἅμα τῷ υἱῷ Ἰωνάθαν εἰς τὰ ὄρη Γελβοῦε φυγόντες ἐκεῖ μαχαίραις ἐσφάγησαν[4]; Οὕτω γὰρ πενθῶν αὐτοὺς ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν· Ὄρη τὰ Γελβοῦε, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς μήτε δρόσος μήτε ὑετὸς ἐπὶ τὰ ὕψη σου, ὄρη θανάτου[5], ὅτι ἐκεῖ τὰ μεγάλα ὄρη τοῦ Ἰσραήλ, τὰ λογικὰ ὄρη Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, ἐν αὐτοῖς κατέπεσον. Εἰ οὖν τὰ ὄρη τάφος καὶ φόνος τοῖς πολλοῖς ἐγένοντο, πῶς ἐμοὶ λέγετε, ὦ ἄνδρες· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον[6]; 10. Ἠγρύπνησα καὶ ἐγενόμην ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματι[7], τὰς ψαλμῳδίας κελαδῶν καὶ οὐ δειλίαν νοσῶν. Διὸ καὶ ἡ ψυχή μου ἀεὶ ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων[8], ὅτι ἰδού, φησίν, οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον[9]· ὅλως ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν. Καὶ πότε ἀστέρες ἄμμον ἐφοβήθησαν; Ἢ πότε ἀετοὶ κανθάρους ἐδειλίασαν; Τί τῆς τῶν ἀνέμων σπιλάδος βαρύτερον; Ἀλλὰ πέτραν ἄνεμος οὐδέποτε ἔβλαψε. Τί τῶν χειμερινῶν ποταμῶν ῥαγδαιότερον; Ἀλλ' οἰκίαν ἐπὶ πέτραν θεμελιωθεῖσαν οὐ κατέστρεψαν· Ἦλθον, φησίν, οἱ ποταμοὶ καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέρρηξαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν[10]. 11. Κἂν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον, ἀλλὰ κοιλάδες εἰσὶν ἔρημοι ἀκάνθας ἀνατέλλουσαι καὶ τῷ σχήματι τὸν οὐρανὸν τοξεύειν ἐπαγγελλόμεναι. Ὥσπερ γὰρ αἱ τῆς γῆς κοιλάδες ὡς τόξα κολπούμεναι τὰς ἀκάνθας ὡς βέλη εἰς τὴν ὄψιν τοῦ οὐρανοῦ πέμπειν ἐπαγγέλλονται, ὁ δὲ οὐρανὸς φλογίνην ῥομφαίαν στρεφομένην[11] ἔχων τὸν ἥλιον τὰς ἀκάνθας δαπανᾷ, καὶ ταύτας ξηράνας 145
τέφραν ποιεῖ, οὕτω καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὰ βέλη ὡς κοιλάδες ἀκάνθας ἐνέτειναν. Ἀλλ' ὁ δίκαιος ὡς οὐρανὸς ἔχει τὸν νοητὸν ἥλιον, τὸν πυρὸς δίκην τὰς ἀκάνθας ἀναλίσκοντα· Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον[12]. Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν[13]. Ἀνατελεῖ τοῖς φοβουμένοις με ἥλιος δικαιο-

---

1. Γέν. 31, 26-29. 2. Πρβλ. Ἀριθμ. 33, 39. 3. Πρβλ. Δευτ. 34, 1. 4. Πρβλ. Α' Βασ. 31, 1. 5. Πρβλ. Β' Βασ. 1, 21. 6. στ. 1 γ. 7. Ψαλμ. 101, 8. 8. Ψαλμ. 123, 7. 9. στ. 2 α 10. Ματθ. 7, 25. 11. Πρβλ. Γέν. 3, 24. 12. Δευτ. 4, 24. 13. Λουκ. 12, 49.

σύνης[1]. 12. Ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν[2], ἀλλ' οὕτως εἰσὶν ὡς ὁ ἐν ἀσκῷ ἄνεμος. Καὶ πότε τὸ τοῦ ἀνέμου πνεῦμα ἐν ἀσκῷ συγκεκλεισμένον καταβλάψαι τινὰ δύναται; Ὥσπερ γὰρ ἐν ἀσκῷ πεφυσημένῳ τὸ πνεῦμα, ἢ συγκεκλεισμένον ἢ ἐκπεμπόμενον, οὐδένα ἀμύνεται, οὐ δένδρον σαλεύει, οὐ σκάφος χειμάζει, οὐ νεφέλην ἐλαύνει, οὐ κονιορτὸν λικμᾷ, οὕτω τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν βέλη, κἂν εἰς φαρέτραν θηκεύωνται, κἂν τοξευόμενα πέμπωνται, τὸν πεποιθότα ἐπὶ κύριον εἰς ψυχὴν οὐ πλήττουσιν, ἐπειδὴ οὐ φοβεῖται ἀπὸ τῶν ἀποκτεννόντων τὸ σῶμα τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι[3]. Διὰ τί οὖν εἶπε· Πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη[4]; Ἐπειδὴ ᾔδει ὅτι βέλη καὶ τόξα αἰσθητὰ ψυχὴν οὐ τιτρώσκουσιν. 13. Ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν[5]. Πόσους ὀδόντας εἶχον ἠκονημένους ἐν τοῖς στόμασιν οἱ λέοντες ἐν τῷ λάκκῳ; Ἀλλ' ἄτρωτος ὁ ἅγιος Δανιὴλ διέμεινεν, ἐπειδὴ ὡς βέλη εἰς φαρέτραν ἐγκεκλεισμένους εἶχον τοὺς ὀδόντας ἐν τῷ στόματι. Τὸν γὰρ ἔγγραφον νόμον τῆς φύσεως οἱ θῆρες ἀναγινώσκοντες ἔμαθον ὅτι δοῦλοι τοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐ πολέμιοι, ἐδημιουργήθησαν. 14. Ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν. Ἵνα τί ποιήσουσι; Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ[6]. Σκοτομήνην λέγει τὴν ἀσέληνον νύκτα, τὸν ἀφεγγῆ
146 ἀέρα, τὸ ἀφώτιστον σκότος, τὸ λησταῖς καὶ θηρίοις πρὸς ἐπιβουλὰς ἐπιτήδειον. Εἰ οὖν σκοτομήνη ἡ ἀσέληνός ἐστι καὶ ζοφερὰ νύξ, πῶς τοξεῦσαι καὶ ἐπιτυχεῖν ἐν τῷ σκότει δύνανται; Οἱ γὰρ τοξεύοντες ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν φωτὶ τοξεύουσι, καὶ ἐν ἡμέρᾳ δέ, ὁμίχλης γενομένης, οὐ τοξεύουσιν· οὐ γὰρ βλέπουσι διὰ τὴν ὁμίχλην ἐκείνους, οὓς τοξεῦσαι θέλουσιν. 15. Εἰ οὖν οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, ὁμίχλης οὔσης, τοξεύουσι, πῶς λέγει· Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ[7] καὶ ἀσελήνῳ νυκτί; Ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν ἄνοιαν καὶ τὴν ἀφροσύνην τῶν ἁμαρτωλῶν τῶν πολεμούντων τοῖς δικαίοις ὁ λόγος αἰνίττεται, ὅτι ὡς ἐν νυκτὶ οἱ ἄθλιοι οὐ βλέπουσι τίνας τοξεύουσιν, ἀλλ' ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ ἑαυτοὺς μᾶλλον ἢ τοὺς δικαίους τιτρώσκουσιν. Οὕτω πολλάκις τῷ ἀπὸ ἀνοίας ὑβρίζοντι ἐπίσκοπον ἢ ἀξιωματικὸν λέγομεν αὐτῷ· Οὐ βλέπεις τίνα ὑβρίζεις; Οὐχ ὁρᾷς τίνι λαλεῖς; Καὶ τῷ βλέποντι ἐγκαλοῦμεν ὡς μὴ βλέποντι, ἐπειδὴ ἡ κακία αὐτὸν ἀπετύφλωσεν. Ἵνα οὖν δείξῃ καὶ ὁ προφήτης ὅτι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ὡς ἐν νυκτὶ τοὺς δικαίους οὐκ ἐγνώρισαν, οὐκ ἐδυσώπησαν, ἀλλὰ κατατοξεύειν αὐτούς, οὐχ ἁπλῶς τοξεύειν, ἐμελέτησαν, λέγει· Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ[8]. Νομίσαντες οἱ δείλαιοι ὅτι ὡς ἐν νυκτὶ τοξεύουσι, καὶ τὰ βέλη

---

1. Μαλ. 4, 2. (Μασ. 3, 20). 2. στ. 2 β. 3. Ματθ. 10, 28. 4. στ. 1 βγ. 5. στ. 2 β. 6. στ. 2 βγ. 7. στ. 2 γ. 8. ἔνθ' ἀν.

μᾶλλον ἐζημιώθησαν καὶ τοὺς δικαίους οὐκ ἔπληξαν. 16. Ἐν σκοτομήνῃ δὲ κατατοξεύουσι κἀκεῖνοι οἱ λάθρᾳ καὶ κρυφίως τοῖς φίλοις ἐπιβουλεύοντες, οἱ αὐθαίρετον νύκτα καὶ σκοτίαν τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὸν δόλον φέροντες, περὶ ὧν καὶ ἐν ἑξηκοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ἔλεγεν· Ἐνέτειναν τόξον πρᾶγμα πικρόν, τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον[1]. Ὡς οὖν ἐκεῖ ἀπόκρυφον πρᾶγμα τὸν δόλον εἶπεν, οὕτως αὐτὸν ἐνταῦθα σκοτομήνην εἴρηκε· Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ[2]. Ἢ καὶ σκοτο- 147 μήνην εἶπε τὴν ἐν τῷ σκότῳ μῆνιν καὶ τὴν κρύφιον ὀργήν. 17. Ἐπιτήρει δὲ πανταχόθεν τοὺς τυφλοὺς πολεμιστάς, ἀπράκτους μείναντας καὶ ἕως ἀπειλῆς καὶ ἐπαγγελίας τὸν πόλεμον ζωγραφήσαντας. Ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον· ἐνέτειναν, οὐκ ἔπεμψαν. Ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν· ἡτοίμασαν, οὐκ ἐτόξευσαν. Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ[3]· σχῆμα τοξευόντων ἔδειξαν καὶ ὡς ἐν ζωγραφίᾳ ἀκίνητοι ἔμειναν· ἡ γὰρ τοῦ θεοῦ ῥοπὴ τὰς ὁρμὰς αὐτῶν παρέλυσεν. 18. Ὅμως ἐνόησα, δέσποτα, διὰ τί οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν δικαίων πόλεμον ὥρμησαν; Ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω, αὐτοὶ καθεῖλον[4], οὐ τὰ μέρη τοῦ κόσμου καταλύοντες, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ὦτα τῇ ἀνηκοΐᾳ καταστρέψαντες. Ὅτι δὲ τὰ δημιουργήματα τοῦ κόσμου θεὸς κατηρτίσατο, ἄκουσον τοῦ προφήτου τῷ θεῷ περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου λέγοντος· Σή ἐστιν ἡ ἡμέρα καὶ σή ἐστιν ἡ νύξ, σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον[5]. Ὅτι δὲ καὶ τὰ ὦτα κατηρτίσατο, λέγει ὁ προφήτης τῷ θεῷ· Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι[6].

19. Ἐπεὶ οὖν τὰ θεατροειδῆ ἀκροατήρια τῶν ὠτίων ἔλυσαν, οὐ τὰ μέλη τέμνοντες, ἀλλὰ τὴν ὑπακοὴν καταλύοντες, ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω, αὐτοὶ καθεῖλον[7], ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον[8], κατηρτίσω τοὺς πόδας τῶν ἁγίων ὡς ἐλάφων[9]. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς εἰς σὲ αἴνους οἱ ἀσεβεῖς ἀπέπτυσαν—Οὐχ ὡραῖος γὰρ αἶνος ἐν στόματι ἀσεβοῦς[10]—καὶ τοὺς πρός σε δρόμους ἀνοδίαις ἔσκυλαν, ἃ σὺ κατηρτίσω αὐτοὶ καθεῖλον[11]· καὶ ἐπειδὴ ἃ καθεῖλον οἰκοδομῆσαι οὐκ ἠθέλησαν, καθελεῖς αὐτοὺς καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς[12]. 20. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε[13]; Τί; Καθελὼν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ ἑαυτοῦ κατηγόρησε. Γέγραπται· Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος 148 ἐν πρωτολογίᾳ[14]. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε[15];

---

1. Ψαλμ. 63, 4-5. 2. στ. 2 γ. 3. στ. 2. 4. στ. 3 α. 5. Ψαλμ. 73, 16. 6. Ψαλμ. 39, 7. 7. στ. 3 α. 8. Ψαλμ. 8, 3. 9. Πρβλ. Ψαλμ. 17, 34. 10. Πρβλ. Σοφ. Σειρ. 15, 9. 11. στ. 3 α. 12. Ψαλμ. 27, 5. 13. στ. 3 β. 14. Παρμ. 18, 17. 15. στ. 3 β.

Τί; Ἑπτάκις τῆς ἡμέρας πεσὼν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐν πλημμελείαις ἀνέστη τῇ μετανοίᾳ. Γέγραπται· Ἑπτάκις πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται[1]· ὅθεν ὁ Πέτρος· Ποσάκις τῆς ἡμέρας ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου ⟨καὶ ἀφήσω αὐτῷ;⟩ Ἕως ἑπτάκις; Καὶ ὁ Χριστός· Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά[2]. Σὺ τετρακόσια ἐνενήκοντα παραχώρει ὡς ἄνθρωπος· ἐμόν ἐστιν ὡς θεοῦ ἀφεῖναι τὰ πεντακόσια. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι, ὁ Φαρισαῖος καὶ ἡ πόρνη· ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα. Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο[3]. 21. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε[4]; Τί; Τὰ ἴδια χρήματα ἐσκόρπισε πένησι. Γέγραπται· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα[5]. Ἢ καὶ ὁ δίκαιος τί ἐποίησε[6]; Μὴ ἄρα ἠμύνατο; Μὴ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀπέδωκε; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τί ἐποίησεν; Ὑπομένων ὑπέμεινε τὸν κύριον[7], ὁμολογῶν τὸν κριτὴν ἐπὶ θρόνον οὐρανοῦ καθήμενον· Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· κύριος, ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ[8]. 22. Καὶ ἐπειδὴ εἰς οὐρανὸν ἀναβλέψας ὁ Δαυὶδ ἔλεγε τῷ δικαιοκρίτῃ θεῷ περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν· Ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω, καθεῖλον[9], εὐθέως οἱ συνόντες αὐτῷ· Ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν καὶ κατά σου τόξον[10]· ἰδοὺ τὰ τοῦ θεοῦ καθεῖλον, καὶ ὁ δικαιοκρίτης θεὸς οὐδέν. Εἰπὲ ποῦ ἀντεποιήθη σου; Ποῦ σου ἀντελάβετο; Ποῦ τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἔδειξεν; Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν[11]; Ὅτι δὲ δίκαιον νῦν τὸν κύριον λέγουσιν, εἶπεν ἐν τοῖς ἑξῆς ὁ Δαυίδ· Δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν[12]. Ἐπεὶ οὖν δίκαιος κύριος, ὦ Δαυίδ, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, εἰπέ, δίδαξον, ὠφέλησον, πληροφόρησον, ὅτι σὺ μὲν
149 ἀδίκως πολεμῇ. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν[13]; 23. Εἶτα ὁ Δαυίδ· Θέλετε μαθεῖν τί ἐποίησε; Πρῶτον ἀκούσατε ποῦ διάγει καὶ ποῦ κάθηται καὶ ποῦ ἀναπαύεται, καὶ οὕτω μανθάνετε τί ἐποίησε. Ποῦ διάγει; Ἐν τῷ ἁγίῳ ναῷ· Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ[14]. Ἐν ποίῳ ναῷ; Ἐν τῷ πιστῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ καὶ τῷ κόλπῳ τοῦ πατρός· Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί[15]. Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ[16], ἐν τῷ ἁγίῳ ἀνθρώπῳ. Μάρτυς ὁ Παῦλος· Ὁ γὰρ ναὸς

---

1. Παρμ. 24, 16. 2. Ματθ. 18, 21-22. 3. Λουκ. 7, 41-42. 4. στ. 3 β. 5. Ψαλμ. 111, 9. 6. στ. 3 β. 7. Ψαλμ. 39, 2. 8. στ. 4 αβ. 9. στ. 3 α. 10. Πρβλ. στ. 2 α. 11. στ. 3 β. 12. στ. 7 α. 13. στ. 3 β. 14. στ. 4 α. 15. Ἰω. 14, 10. 16. στ. 4 α.

τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς[1]. Εἰ οὖν κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ[2], ἐν τῇ τοῦ πιστοῦ ψυχῇ, πῶς ταύτην κατατοξεῦσαι ἁμαρτωλοὶ δύνανται; Εἰ γὰρ πόλις βασιλέα ἔχουσα μένει ἀπολιόρκητος, πόσῳ μᾶλλον ψυχὴ ἔχουσα ἔνοικον θεόν; Ποῦ δὲ καθέζεται; Ἐν τῷ οὐρανῷ· Κύριος, ἐν τῷ οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ[3]. Καὶ πόθεν οἶδας τοῦτο; Αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπών· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος[4]. 24. Τί οὖν ὁ δίκαιος ἐποίησεν[5]; Ἀκούσατε· Οὐκ ἀργὸς οὐδὲ ἄπρακτος ἐν οὐρανῷ κάθηται· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπιβλέπουσι τὴν οἰκουμένην, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ[6]. Ἔγνωτε τί ποιεῖ ὁ δίκαιος, ὅπως ἀθεάτῳ προνοίᾳ πάντα ἐφορᾷ καὶ ἐπισκέπτεται· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπιβλέπουσι τὴν οἰκουμένην[7], ὡς οἰκίαν καὶ χώραν ἰδίαν ἀεὶ ἐποπτεύοντες. Τὴν οἰκουμένην ὁρᾷ καὶ τὸν ἕνα παρορᾷ; Ἑπτὰ οὗτοί εἰσιν ὀφθαλμοὶ κυρίου, οἱ ἐπιβλέποντες πᾶσαν τὴν γῆν[8], Ζαχαρίας ἔλεγε. Καὶ τίνες οἱ ἑπτὰ κυρίου ὀφθαλμοί; Τὰ ἑπτὰ τῆς σοφίας πνεύματα. 25. Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[9]. Τίνες οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου; Αἱ ἐποπτικαὶ δυνάμεις. Τίνα τὰ βλέφαρα; Τὰ διακριτικὰ βουλεύματα, αἱ ἀνακριτικαὶ ἐνέργειαι δι᾽ ὧν ἀνακρίνει τοὺς ὑπευθύνους ὡς δικαστής. Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[10], ὡς δούλους καὶ παροίκους ἐμβριθῶς ἀνακρίνοντα. Ὡς γὰρ ἡμεῖς τὴν ἀγανάκτησιν πομπεύομεν τοῖς βλεφάροις συστελλομένοις 150 καὶ γίνεται ἡμῶν τῆς ἀλάλου ὀργῆς ἡ ὄψις κατήγορος, οὕτως ὁ θεὸς διὰ τῶν λεγομένων βλεφάρων αὐτοῦ τὴν κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν αὐστηρίαν ἐσήμανεν. 26. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν ὀφθαλμοὺς θεοῦ καὶ βλέφαρα, ἀλλ᾽ οὐ σχήματα καὶ σωματικὰ ὄργανα τῷ ἀΰλῳ θεῷ περιέθηκεν, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν θεὸν διαφόρως ἐνεργοῦντα ἔδειξεν, ὅθεν εἰπὼν ὀφθαλμοὺς ἐπιβλέποντας καὶ βλέφαρα ἐξετάζοντα ἐπήγαγε· Θέλετε ἰδεῖν τίνες οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ βλέφαρα; Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ[11]. Οὐδὲν γάρ ἐστι τῶν κυρίως αὐτῷ λεγομένων ὃ μὴ ἔστιν αὐτός. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ[12], τὸν δίκαιον, τὸν τῶν ἀγγέλων χορὸν φυλάξαντα τὴν τάξιν, καὶ τὸν ἀσεβῆ, τὸν τῶν δαιμόνων ὄχλον ἀπὸ θεοῦ δραπετεύσαντα. 27. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ[13], τὸν Κάϊν φονεύσαντα καὶ τὸν Ἄβελ μὴ στασιάσαντα, τὸν Νῶε δικαιωθέντα καὶ τὸν Χὰμ καταραθέν-

---

1. Α' Κορ. 3, 17. 2. στ. 4 α. 3. στ. 4 β. 4. Ἡσ. 66, 1. 5. Πρβλ. στ. 3 β. 6. στ. 4 γδ 5 α. 7. στ. 4 γ. 8. Ζαχ. 4, 10. 9. στ. 4 δ. 10. ἔνθ' ἀν. 11. στ. 5 α. 12. ἔνθ' ἀν. 13. ἔνθ' ἀν.

τα, τὸν Μωϋσέα θαυματουργοῦντα καὶ τὸν Φαραὼ σκληρυνόμενον, τὸν Ἰὼβ ἀγωνιζόμενον καὶ τὸν διάβολον αἰσχυνόμενον, τὸν Δαυὶδ ψάλλοντα καὶ τὸν Σαοὺλ φονεῦσαι αὐτὸν θέλοντα, τὸν Ἠλίαν φεύγοντα καὶ τὸν Ἀχαὰβ φυγαδευόμενον, τὸν Ἡσαΐαν πριζόμενον καὶ τὸν λαὸν πονηρευόμενον, τὸν Πέτρον ὁμολογοῦντα καὶ τὸν Ἰούδαν προδιδόντα, τὸν Παῦλον ἀγωνιζόμενον καὶ τὸν μάγον ἀνθιστάμενον, τὸν Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπαυόμενον καὶ τὸν πλούσιον ἐν τῷ πυρὶ τηγανιζόμενον. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ[1]· τὸν δίκαιον ἵνα ἐκδικήσῃ, τὸν ἀσεβῆ ἵνα καταδικάσῃ. Εὐφρανθήσεται δίκαιος ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν ἀσεβοῦς[2]. 28. Ἐπεὶ οὖν δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν[3], ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν, τί μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν[4]; Καὶ τί ἀθλιώτερον τοῦ μισοῦντος ἑαυτόν; Ὥσπερ ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀπληστίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ὑγίειαν, οὕτως ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν[5]. Πᾶς, φησίν, ὁ τὰ φαῦλα
151 πράττων μισεῖ τὸ φῶς[6]. 29. Καὶ τί νομίζετε ὅτι μόνοις ὀφθαλμοῖς καὶ βλεφάροις ὀργίλοις ὁ κύριος κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν χρήσεται; Τοὺς μὴ σωφρονισθέντας τῷ βλέμματι παιδεύει ταῖς μάστιξιν· Ἐπιβρέξει ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς παγίδας[7]. Πρῶτον γὰρ βλέμματι καὶ ὄμματι θεὸς τὸν θυμὸν ἐνδείκνυται, καὶ οὕτω τοὺς μὴ διορθωθέντας ἀμύνεται. Μάρτυς τούτου ἡ κατὰ Σοδομιτῶν καὶ Αἰγυπτίων τοῦ θεοῦ ἀγανάκτησις. Περὶ Σοδομιτῶν ἔλεγε· Κραυγαὶ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρός με, καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Καταβὰς οὖν ὄψομαι[8]. Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[9]. Περὶ δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ Φαραώ, ὅτε ἔμελλον ἐν τῇ θαλάσσῃ καταπίνεσθαι, γέγραπται· Ἐγενήθη δὲ ἐν τῇ φυλακῇ τῇ ἑωθινῇ ἐπέβλεψε κύριος εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐν στύλῳ πυρὸς καὶ νεφέλης[10], καὶ ἐπειδὴ τὸ ὀργίλον βλέμμα τοῦ θεοῦ οὐκ ἐφοβήθησαν, συνέδησε τοὺς ἄξονας τῶν ἁρμάτων αὐτῶν[11] καὶ εἰς τὸν βυθὸν συνήλασε. 30. Θέλεις ἰδεῖν εὐγνώμονα ἡμαρτηκότα καὶ βλέμματι θεοῦ παιδευθέντα; Ὅτε ἐν τῷ πάθει ὁ Πέτρος τὸν Χριστὸν ἠρνήσατο, στραφεὶς ὁ κύριος ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μαστίξας τὸν ἀρνησάμενον, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ δακρύων ἐπλήρωσε. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ Πέτρος ἔκλαυσε πικρῶς[12]. Ἐπεὶ οὖν τὰ

1. στ. 5 α. 2. Ψαλμ. 57, 11. 3. στ. 7 α. 4. Πρβλ. στ. 5 β. 5. στ. 5 β. 6. Ἰω. 3, 20. 7. στ. 6 α. 8. Γέν. 18, 20-21. 9. στ. 4 δ. 10. Ἔξ. 14, 24. 11. Ἔξ. 14, 25. 12. Πρβλ. Λουκ. 22, 61-62.

βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων[1] καὶ βλεφάροις ἐξετάζων καταφρονεῖται, *ἐπιβρέξει ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς παγίδας*[2]. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπε· στήσει τοῖς ἁμαρτωλοῖς παγίδας, ἀλλ' *ἐπιβρέξει*; Ἵνα μάθωσιν οἱ διὰ ἁμαρτίας πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν ἐκδιδόμενοι ὅτι ἄνωθεν ἡ ἀπόφασις, ὅτι ἀπ' οὐρανοῦ ἡ ἀγανάκτησις. 31. Καὶ τίνες αἱ παγίδες; *Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταιγίδος*[3]· *πῦρ καὶ θεῖον* τὴν κατὰ Σοδομιτῶν βροχήν—*Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ*[4]—*καὶ πνεῦμα καταιγίδος*[5] τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐν τῇ θαλάσσῃ σφοδρὰν τοῦ ἀνέμου φοράν. Ἔλεγεν ᾄδων Μωϋσῆς· *Καὶ διὰ πνεύματος τοῦ θυμοῦ σου διέστη τὸ ὕδωρ*[6]. *Ὑπήγαγε κύριος τὴν θάλασσαν ἐν ἀνέμῳ νότῳ βιαίῳ ὅλην τὴν νύκτα καὶ ἐποίησε τὴν θάλασσαν ξηράν*[7]. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ποτήριον τοῦ σωτηρίου πιεῖν οὐκ ἠθέλησαν, οὐδὲ εἶπον· *Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι*[8], ἀλλὰ παρήκουσαν τῶν προπινόντων αὐτοῖς προφητῶν καὶ λεγόντων· *Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος*[9], τὸ βρεχόμενον πῦρ καὶ θεῖον ὡς ὄμβριον ὕδωρ εἰς ποτήριον λαβόντες ἐξέπιον· *Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν*[10], κακὸν ἑαυτοῖς πρόπομα διὰ τριῶν βασάνων κατασκευάσαντες. 32. Ὥσπερ δὲ ἰατρὸς τέμνων ἢ καίων, οὐ βλάπτων οὐδὲ μισῶν, ἀλλὰ φιλῶν καὶ θεραπεύων ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ θεός, *πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα* ποτίζων, ἀντίδοτον καθαίρουσαν ἁμαρτίας δίδωσι. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ ἵνα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὡς δίκαιος δικαίους ἐργάσηται, *ὅτι δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν*[11] ὁ λέγων· *Ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι*[12]. Καὶ τί; Ἆρα τοὺς τῷ πυρὶ καὶ τῷ θείῳ ποτισθέντας εἶδεν ὡς ἰατρὸς ὑγιάναντας; Ναί, εἶδεν βελτιωθέντας, εἶδεν ὑγιάναντας, εἶδεν εὐθεῖα βαδίζοντας· *Εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ*[13]. Καλῶς περιώδευσε καὶ εἶδεν ὃ ἠθέλησεν. [Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν].

---

1. στ. 4 δ. 2. στ. 6 α. 3. στ. 6 β. 4. Γέν. 19, 24. 5. στ. 6 β. 6. Ἔξ. 15, 8. 7. Ἔξ. 14, 21. 8. Ψαλμ. 115, 4. 9. Ψαλμ. 33, 9. 10. στ. 6 β. 11. στ. 7 α. 12. Λευιτ. 11, 44. 13. στ. 7 β.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἐκ τῶν ἤδη δημοσιευθέντων ἐν τῇ παρούσῃ σειρᾷ ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου (τόμ. 30-37) ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν κάτωθι:

Α΄. Διορθώσεις.

1) Τὰ ἑξῆς τρία ἔργα καταταχθέντα μεταξὺ τῶν ἀμφιβαλλομένων ἔργων τοῦ Ἀθανασίου θεωροῦνται σήμερον γνήσια:

α) Περὶ τῆς Ἐνσάρκου Ἐπιφανείας καὶ κατὰ Ἀρειανῶν. P.G. 25, 984 κ.ἑ.

β) Εἰς τὸ πάντα μοι παρεδόθη... P.G. 26, 208.

γ) Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν... P.G. 27, 1392.

2) Τὰ ἑξῆς τρία ἔργα, ἅτινα θεωροῦνται ἀμφιβαλλόμενα ἢ νόθα, ἔχουν καταταγῇ μεταξὺ τῶν γνησίων:

α) Ὁ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος. P.G. 26, 468 κ.ἑ.

β) Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (α-ρμς΄). P.G. 27,60 κ.ἑ.

γ) Ἀποσπάσματα. P.G. 26, 1217.

Β΄. Συμπληρώσεις.

Τὰ ἑξῆς ἐννέα ἔργα ἐκτυπωθέντα μεταξὺ τῶν ἀμφιβαλλομένων ἔργων τοῦ Ἀθανασίου ἔχουν ἀποδοθῇ ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς εἰς ἄλλους συγγραφεῖς.

Εἰς τὸν Τιμόθεον Ἀντιοχείας ἀποδίδονται:

1) Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου. P.G. 28, 905-914.
2) Εἰς ἀπογραφὴν τῆς Ἁγίας Μαρίας. P.G. 28, 943-958.
3) Ὁμιλία εἰς τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν. P.G. 28, 1001-1024.

Εἰς τὸν Βασίλειον Σελευκείας ἀποδίδονται:

1) Εἰς τὴν Ἁγ. Πέμπτην. P.G. 28, 1047-1051.
2) Εἰς τὸ Πάθος. P.G. 28, 1051-1061.
3) Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα (2 λόγοι). P.G. 28, 1078-1081, 1081-1092.
4) Εἰς τὴν Ἀνάληψιν. P.G. 28, 1092-1100.
5) Εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν. P.G. 28, 1108.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ *

ΠΕΡΙ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1. Ὁ μὲν τρόπος τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἄκοπος, τὸ σιωπῇ σέβειν τὸ πᾶν, ἀγαπητέ, καὶ εὐχαρίστοις βοαῖς ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην Θεόν, κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆς Γραφῆς τὴν λέγουσαν· Καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται[1], καὶ ἡσυχάσει, καὶ πράξει τὰ ἴδια· τὸ δέ, κατὰ μόνας, καί, τὰ ἴδια, τουτέστι τὴν ἰδίαν ἀναστροφὴν ἐν κρίσει τίθεσθαι, καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἐν φροντίδι. Ἀλλ' ἐπειδή, κόπωσιν βαρυτάτην συνειδὼς ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ λέγειν δοκοῦσιν, ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ τίς ἡ αἰτίασις τῶν ὀρθῶς φρονεῖν νομιζόντων, οἵτινες ἀμετρίᾳ πολλῇ τὰ ἄθεσμα φθεγγόμενοι οὐ δεδοίκασιν· οἷς ἀπαχθέντες οἱ ἀστήρικτοι τῇ πίστει, πλανώμενοι οὐ συνιᾶσιν· εἰ γὰρ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ πίστει ἐτύγχανον, οὐκ ἂν τοιούτοις ῥήμασι συνεπείσθησαν. Σχολαζούσης δὲ αὐτῶν τῆς διανοίας, δεκτικοὶ γεγόνασι τῶν τοιούτων παραδόσεων· ἐξ ὧν ἀναβλαστάνει ἀμετρίας τῦφος, καὶ κακίας πλῆθος. Ἀβλεπτοῦντες δὲ ἐκ τοῦ μίσους, παροδεύουσι τῶν προφητῶν τὰ μηνύματα, καὶ τῶν ἀποστόλων τὰ διδάγματα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ παραγγέλματα, καὶ αὐτὰς δὴ τὰς ἐναποδείκτους τοῦ Δεσπότου φωνάς. Οἷς ἐπάγειν κατὰ δύναμιν τὸν ἔλεγχον ἐπάναγκες· ἵνα, ἢ τινες αὐτῶν ἀνανήψαντες διαβλέψωσιν, ἢ ἄλλους ἀπατᾷν μὴ δύνωνται, κατάληψιν εὐκρινεστάτην περὶ Χριστοῦ ὑπισχνούμενοι, μὴ νοοῦντες, μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται[2].

2. Οἱ μὲν γὰρ Πατέρες εἰρήκασιν, ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ τέλειον ἐκ τελείου· ἔπειτα

---

* Παρατίθεται ἐνταῦθα τὸ κείμενον τοῦ «Περὶ Σαρκώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ Ἀπολλιναρίου» ἔργου (λόγοι δύο). Τὸ ἔργον τοῦτο περιλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Migne μεταξὺ τῶν ἔργων Μ. Ἀθανασίου (Patrologia Cursus Completus, Series Graeca 26,1093A-1164C), ὑπὸ τῆς πλειονότητος ὅμως τῶν ἐρευνητῶν σήμερον χαρακτηρίζεται ὡς νόθον. Οἱ εἰς τὸ περιθώριον παρατιθέμενοι ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸν τόμον καὶ τὰς στήλας τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne.

1. Θρῆνοι Ἱερ. 3, 28. 2. Α' Τιμ. 1, 7.

κατελθόντα διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, εἶθ' οὕτως παθόντα, καὶ ἀναστάντα. Ἵνα δὲ μή τις πάθος καὶ ἀνάστασιν ἀκούων ἠλλοιῶσθαι τὸν Θεὸν Λόγον ἐννοοῖτο, τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ Υἱοῦ μετὰ κρίματος διορίζονται. Οὗτοι δὲ ἢ ἀλλοίωσιν τοῦ Λόγου φαντάζονται, ἢ δόκησιν τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνουσι· ποτὲ μὲν ἄκτιστον καὶ ἐπουράνιον λέγοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ σάρκα, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῆς θεότητος. Εἶτα, φασίν, ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Ὡς γὰρ ὀργανικῷ κέχρηται σχήματι τῷ περιέχοντι· οὐ γὰρ οἷόν τε ἦν τέλειον ἄνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι. Ὅπου γὰρ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία· καὶ ὅτι δύο τέλεια ἓν γενέσθαι οὐ δύναται· ἐπεὶ ἔσται καὶ ἐν Χριστῷ ἡ ἐν ἡμῖν μάχη τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἔσται αὐτῷ χρεία τοῦ καθ' ἡμᾶς καθαρισμοῦ, εἰ τὸ φρονοῦν καὶ τὸ ἄγον ἐν ἡμῖν τὴν σάρκα Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ ἐπιδέδεικται γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἔλαβε, φασί, τὸ ἀνόητον, ἵν' αὐτὸς ᾖ νοῦς ἐν αὐτῷ, καὶ ἄγευστος ᾖ πάντη τῆς ἁμαρτίας, κατά γε τὸ θεϊκὸν καὶ τὸ ἀνόητον τῆς σαρκός. Οὔτε γὰρ ἁμάρτοι ἂν ἡ σὰρξ τοῦ ἄγοντος τὴν σάρκα, τουτέστι τοῦ φρονοῦντος, μὴ προενθυμηθέντος τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐνεργήσαντος διὰ τοῦ σώματος εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἁμαρτίας. Ὅθεν σαρκὸς μὲν καινότητα Χριστὸς ἐπιδέδεικται καθ' ὁμοίωσιν· τοῦ δὲ φρονοῦντος ἐν ἡμῖν τὴν καινότητα διὰ μιμήσεως, καὶ ὁμοιώσεως, καὶ ἀποχῆς τῆς ἁμαρτίας, ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. Καὶ οὕτως νοεῖται Χριστὸς χωρὶς ἁμαρτίας.

3. Ταῦτά ἐστιν αὐτῶν τὰ σοφίσματα, καὶ τῆς παρατροπῆς τὰ νοήματα· καὶ οὐκ ἔστιν εἷς ὁ λόγος αὐτῶν· πολλαὶ γὰρ τῆς ἀπιστίας αἱ παρατροπαί, ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐπινενοημέναι. Προθῶμεν τοίνυν τούτοις τῆς τοῦ Θεοῦ εὐδοκίας τὴν θέλησιν (ὤμοσε γάρ, φησί, Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται)[1], καὶ τῆς ἀληθεστάτης οἰκονομίας τὴν συμπλήρωσιν, καὶ τῆς τελειοτάτης εὐεργεσίας τὴν χάριν· ἀντερωτήσαντες τούτων τὰ νοήματα, εἰ τοῖς προφητικοῖς μηνύμασι συνᾴδουσιν· εἰ τοῖς ἀποστολικοῖς διδάγμασιν ἀκολουθοῦσιν· εἰ τοῖς τῶν Πατέρων παραγγέλμασι στοιχοῦσιν· εἰ τὰς ἐναποδείκτους τοῦ Δε- [1097] σπότου φωνὰς οὐκ ἀθετοῦσιν· ἵν' ἐκ τῶν προφητικῶν μηνυμάτων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληρωθέντων πραγμάτων γίγνηται τῆς ἀληθείας ἡ ὁμολογία, καὶ τῆς πλάνης ἡ ἔλεγξις. Εἴπατε τοίνυν οἱ ἐφευρεταὶ τοῦ καινοῦ καθ' ὑμᾶς Εὐαγγελίου, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, πόθεν ὑμῖν κατηγγέλθη σάρκα ἄκτιστον λέγειν, ὥστε ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου εἰς μετάπτωσιν σαρκὸς φαντάζεσθαι, ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὡς δόκησιν νομίζειν. Ἄκτιστος μὲν γὰρ πέφηνε μόνη ἡ ἁγία Τριὰς τῆς θεότητος, ἀΐδιός τε καὶ ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτος.

1. Ψαλμ. 109, 4.

Χριστοῦ δὲ κατὰ σάρκα ἐξ ἀνθρώπων ἀνισταμένου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς γέγραπται[1], καὶ παθητοῦ καὶ πρωτοτόκου ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, προκαταγγείλαντος τοῦ νόμου, πῶς τὸ ἄκτιστον παθητὸν λέγετε; ἢ πῶς τὸ παθητὸν ἄκτιστον ὀνομάζετε; Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ Λόγου παθητὴν λέγοντες, εἰς τὴν θεότητα βλασφημεῖτε· καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, ὀστέοις τε καὶ αἵματι, καὶ ψυχῇ, καὶ ὅλου τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἁρμοσθεῖσαν, ψηλαφητήν τε καὶ ὁρατὴν γενομένην, ἄκτιστον λέγοντες, δυσὶ περιπίπτετε πτώμασιν· ἢ φαντασίαν τὴν δεῖξιν καὶ τὴν ἀνοχὴν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνοντες, κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν· ἢ τοιαύτην ὑποτίθεσθε τῆς ἀκτίστου θεότητος τὴν οὐσίαν. Καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ τῇ κατὰ σάρκα τὸν Θεὸν φανταζομένοις;

4. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι ἄκτιστος γέγονε τῇ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν ἄκτιστον. Ἐντεῦθεν δὲ ὑμῶν ἡ πλάνη δειχθήσεται αὐτέλεγκτος· ἡ γὰρ τῆς σαρκὸς ἕνωσις πρὸς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα ἐκ μήτρας γέγονεν· ἐντεῦθεν γὰρ αὐτὴν ἀνεστήσατο ὁ Λόγος, ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας· οὐ προϋπάρξασαν τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας, ἢ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, μόνης ἐκ τοῦ Ἀδὰμ καταγομένης, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἐκ τοῦ Δαβὶδ γενεαλογουμένης[2], σὺν τῷ Ἰωσὴφ τῷ μεμνηστευμένῳ αὐτήν, ὄντων ἑκατέρων εἰς σάρκα μίαν, καθὼς γέγραπται[3], οὐ τῇ πρὸς ἀλλήλους συναφείᾳ, ἀλλὰ τῇ ἐξ ἑνὸς ὑπάρξει· ὅτι γὰρ ἀθιγεῖς διέμειναν, μεμαρτύρηται· Γεννᾶται οὖν ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας[4], τὸν Ἰωσὴφ πατέρα καλῶν, ταὐτὸν τῇ Μαρίᾳ τυγχάνοντα τοῦ Δαυίδ·
1100 ἐν σπαργάνοις ἀνακλιθείς, καὶ ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος ἐν τῷ ἱερῷ βασταχθείς, καὶ περιτομὴν σαρκὸς προσαγόμενος κατὰ τὸν νόμον, καὶ αὔξησιν ἡλικίας ποιούμενος[5]. Εἰ τοίνυν ἄκτιστος τῇ ἑνώσει γέγονε, πῶς οὐκ αὐτοτελὴς ὤφθη, ἀλλά, θελήσαντος τοῦ Λόγου, ἡ τοῦ σώματος αὔξησις ἐγίνετο; Ἀκτίστῳ δὲ προσάγειν αὔξησιν ἀσεβές ἐστι. Τὸ γὰρ ἄκτιστον τῇ φύσει ἄκτιστον λέγεται, μήτε αὔξησιν, μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον. Τὸ δὲ τῷ ἀκτίστῳ κοινωνῆσαν ἢ ἑνωθέν, ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, οὐ μὲν αὐτὸ ἄκτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇ τῆς ἑνώσεως ἡ εὐεργεσία, καὶ καταργηθῇ τῆς εὐεργεσίας ἡ ὀφειλή, καὶ εἰς ἀνελπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθενείᾳ ἔτι τυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη καθ' ὑμᾶς μὴ ἔχειν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα, καὶ ἀμαυρωθῇ ἡ χάρις. Τίς γάρ, ἄκτιστον ἀκούων τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἑαυτὸν δὲ ποιηθέντα καὶ κτισθέντα εἰδώς, οὐκ ἐννοηθήσεται ψευδεῖς μὲν εἶναι τὰς ἁγίας Γραφάς, ἑαυτὸν δὲ μὴ ἔχειν πρὸς τὸν Χριστὸν κοινωνίαν; Εἰ ὁ ἄκτιστος ἄκτιστον σῶμα ἀνελάβετο, κατήργηται τοίνυν ἡ πρώτη πλάσις, ἀπόλωλεν ὁ ἀρχέτυπος Ἀδάμ, οὗ ἡμεῖς μέχρι σήμερον ἀπόγονοι τυγχάνομεν κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς διαδοχήν. Πῶς οὖν Χριστὸς

1. Πρβλ. Δευτ. 18, 15. Πράξ. 3, 22. 2. Πρβλ. Ματθ. 1, 1. 3. Πρβλ. Γέν. 2, 24. 4. Ματθ. 2, 1. 5. Πρβλ. Λουκ. 2, 7. 28. 40.

ἡμᾶς μετόχους ἑαυτοῦ κατεστήσατο; πῶς δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, Ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες[1];

5. Μή τις δὲ τολμάτω περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ἐννοῆσαι, ὅτι, ὥσπερ αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, καθάπερ οἱ ἀσεβέστατοι Ἀρειανοὶ λέγειν τολμῶσιν· ἢ πάντως κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπίδειξιν, καὶ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, τουτέστι τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδάμ, ἥν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεός[2]. Ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τὸ λεγόμενον ἄκτιστον, τὸ μηδέπω ὑπάρξαν λέγεται, ὅτι μὴ γέγονε. Μή τι οὖν ἄρα, μήθ' ὅλως γεγονέναι ἐν τῷ Λόγῳ σάρκα ὑπολαμβάνοντες, εὐφήμῳ λέξει ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθὺς ἐννοεῖτε, ἵνα μηδὲν ἐν τῷ ἀκτίστῳ ὁμολογήσητε. Ἄκτιστος γὰρ ὕπαρξις μόνη ἡ τῆς θεότητος νοεῖται· ὥστε καὶ τὴν ἄκτιστον παθητὴν λέγειν ἀσεβές, καὶ τὴν παθητὴν ἄκτιστον ὀνομάζειν. Τὴν γὰρ ποιηθεῖσαν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν, μὴ τῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου εἶναι ἰδίαν, ἀλλὰ συναΐδιον, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει ἐξισουμένην τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἐννοεῖν, ἀσεβές. Σαρκὸς γὰρ καὶ αἵματος καὶ ὀστέων ἐπίδειξιν ἐποιήσατο Κύριος, καὶ ψυχῆς λυπουμένης, καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄν τις εἴποι φύσιν εἶναι θεότητος· ἴδια δὲ Θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ Λόγου ἀνασχέσθαι γεν- **1101**
νήσεως ἀνθρωπίνης, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. Διὸ τῆς μὲν ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπὶ γῆς ἐποιήσατο[3]· τῆς δὲ κατάρας τὴν καθαίρεσιν ἐπὶ ξύλου[4]· τῆς τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ· καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ᾅδῃ· παντὶ ἐπιβὰς τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδεικνύμενος[5]. Ἐπεὶ τίς ἦν χρεία Θεῷ γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι; αὐξήσεώς τε ἡλικίας, καὶ ἐτῶν ἀριθμήσεως τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων; ἢ πάλιν σταυροῦ, ἢ τάφου, ἢ ᾅδου, οἷς ἡμεῖς ὑποπεπτώκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐζήτει, διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προσκαλούμενος; Μίμησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προϋπαρξάσης τῆς ἀνενδεοῦς τελειότητος; κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τῆς ἀληθείας[6].

6. Πόθεν οὖν διδαχθέντες, λέγετε ἄκτιστον; Εἰ τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος· οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ' ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ Κύριος, εἰ ὁ ἄκτιστος ἀκτίστως ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς; ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν; ὡς γέγραπται· Ὃ ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλά-

---

1. Ἑβρ. 2, 11. 2. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 6. 3. Πρβλ. Ρωμ. 8, 3. 4. Πρβλ. Γαλ. 3, 13. 5. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 7. 6. Πρβλ. Κολ. 3, 9-10. Ἐφ. 4, 24.

φησαν[1]. Πῶς οὖν λέγετε, ἃ μὴ γέγραπται, μήτε θέμις ἐννοεῖν; Δώσετε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ τὴν τοῦ ποτὲ λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξειπεῖν φοβερόν. Ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὰς θείας Γραφάς, ἢ ταύτας ὁμολογοῦντες, μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνιάτου. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε, ὅτι Ἡμεῖς κτίσματι οὐ προσκυνοῦμεν. Ὦ ἀνόητοι! διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνησιν; Τοῦ γὰρ ἀκτίστου Λόγου γέγονε σῶμα· οὗ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγετε καὶ τὴν προσκύνησιν. Ἆρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος ἐστίν, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προσῄεσαν αἱ γυναῖκες τῷ Κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε, Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου[2], σημαίνων, ὅτι χρεία ἀναβάσεως,
1104 καὶ ὅτι μία ἔσται ἡ ἀνάβασις. Ὅμως, προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν[3]. Πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν. Πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας, προσεκύνησαν Θεόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Κύριος ἔλεγε, Ψηλαφήσατέ με καὶ γνῶτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα[4], καίτοι πνεῦμα ὢν αὐτός· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός[5]. Καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος, πῶς ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμέ, φησίν, οὐχὶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις ἄρρητός ἐστιν· αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὅπερ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐνεργείας τόπῳ, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει[6]· ἵνα καὶ κατὰ φύσιν ᾖ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε· τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου· ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται.

7. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα; καὶ διὰ τί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός; Εἴπατε, ἵνα ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ, καὶ τὸ ἀνύβριστον ὕβρεως δεκτικόν, καὶ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητόν; Καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὦ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ; Εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστὸς ἀνεστήσατο ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθείς, καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί[7]· ὥστε καὶ σαρκὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύσασθαι, καὶ ἀνεπίδεκτον

---

1. Α' Ἰω. 1, 1. 2. Ἰω. 20, 17. 3. Ματθ. 28, 9. 4. Λουκ. 24, 39. 5. Ἰω. 4, 24. 6. Πρβλ. Ματθ. 1, 23. 7. Πρβλ. Ρωμ. 8, 3.

ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα, ἥν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ 'Αδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκώς, ἐκ παραβάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας πεποίηκε καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θάνατον καταπέπτωκε. Ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον, ἵνα δείξῃ τὸν Δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο· ἵνα αὐτὸς ᾖ τῆς ἀναμαρτησίας ἡ ἐπίδειξις. Μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώμενοι, καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. Καίτοι 1105 ὁ 'Αδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ 'Αδὰμ ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον εἰς φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς τοῦτο ἄφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας [1], ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐπιβάσει ᾅδου λύει θάνατον [2], καὶ εὐαγγελίσασθαι πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. Ὅτι ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον [3]· βασιλευόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερεῖδεν αὐτὸς γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἀνθρώπου μορφήν, οὐδὲ παριδὼν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξιν, σκιώδη τὴν δεῖξιν ἐποιεῖτο· ἀλλ' ὁ ὢν φύσει Θεὸς γεννᾶται ἄνθρωπος, ἵν' εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην τὴν γέννησιν ἐπιδειξάμενος. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα [4], βασιλεύειν οὐρανῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρίσιν ποιεῖν.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς Λόγος ὤφθη υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ ἕτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δεύτερος 'Αδάμ· ἵνα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προγενέστερον δείκνυσι τὸν πρωτόπλαστον ὁ 'Απόστολος, πρῶτον τὸ ψυχικὸν δεικνύς, ἔπειτα τὸ πνευματικόν [5]. Ψυχικὸν δὲ καὶ πνευματικὸν λέγων, οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσι σῶμα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα· τὸ μὲν πρῶτον ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν· τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει Πνεύματος, διὸ πνευματικόν· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος [6]· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰρημένον ἔστι συνιδεῖν, ἐν τῷ λέγειν. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ πάντα· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος [7]. Καίτοι ἑνὸς ὄντος ἑκατέρων τοῦ σώματος, τὸ μὲν τοῦ Πνεύματος μέτοχον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσι, τὸν δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ψυχῆς μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι ψυχικόν. Διὰ τί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρωπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθείς [8], ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου 'Αδὰμ

---

1. Πρβλ. Ματθ. 9, 6. 2. Πρβλ. Πράξ. 2, 24. 3. Σοφ. Σολ. 2, 23-24. 4. Φιλιπ. 2, 9. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 46. 6. Πρβλ. 'Ιω. 4, 24. 7. Α' Κορ. 2, 15. 14. 8. Πρβλ. Ματθ. 1, 20.

1108 υἱὸς νοηθήσεται. Οὐ γὰρ ἕτερός τις ἀναγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας παρὰ τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ, ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχῃ τὸ σῶμα, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ᾖ παρὰ τὸν Ἀδάμ. Διὸ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαυὶδ ἀναγράφει τὸ κατὰ σάρκα[1]· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν αὐτὸν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Θεοῦ γενεαλογεῖ[2]. Εἰ τοίνυν μαθηταί ἐστε τῶν Εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις. Εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, τί πρὸς ἡμᾶς διαμάχεσθε, τοὺς μήτε ἀκούειν μήτε λέγειν παρὰ τὰ γεγραμμένα πειθομένους; λέγοντος τοῦ Κυρίου ὅτι Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε[3].

9. Πῶς οὖν ἔτι πιστοὶ ἢ Χριστιανοὶ νομισθείητε, οἱ μήτε τοῖς ῥήμασι τοῖς γεγραμμένοις στοιχοῦντες, μήτε τοῖς γενομένοις πειθόμενοι, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὁρίζειν τολμῶντες; Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀνθρώποις παρέχειν ἀγῶνα, καὶ πῶς παρέχετε ἀγῶνα Κυρίῳ[4]; Εἰ γὰρ οἱ προφήταις ἀπιστήσαντες κατεκρίθησαν, πόσῳ μᾶλλον οἱ μὴ πειθόμενοι αὐτῷ τῷ Δεσπότῃ; Ἃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε καὶ εὐδόκησεν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, πῶς ὑμεῖς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λέγειν ἢ φρονεῖν τολμᾶτε; Εἰ ὁμολογοῦμεν, κἀκεῖνος ὁμολογήσει ἡμᾶς[5]· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς[6], εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται[7]. Τίς οὖν ὑμῶν ἡ τοσαύτη ἀπόνοια τῆς ἀμετρίας, λαλεῖν τὰ μὴ γεγραμμένα, καὶ φρονεῖν ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας; Καὶ γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὴν σάρκα τῆς θεότητος λέγειν ἐπιχειρεῖτε, οὐ συνορῶντες διπλῆν ὑμῖν γενομένην τὴν ἀπάντησιν τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ἐπινενόηται λέγειν, ἵνα ἢ τὴν σάρκα ἀρνήσησθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημήσητε, λέγοντες, φησίν· Ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας λέγομεν ὁμοούσιον τοῦ Πατρός. Αὕτη δὲ ὑμῶν ἡ νομιζομένη εὐφημία δειχθήσεται ἢ περίεργος ἢ ἀνόητος. Ἐπεὶ τίς τῶν πιστῶν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι ὁ ἐπιδημήσας, Θεὸς Λόγος, καὶ ἐκ Παρθένου τῆς ἁγίας Μαρίας προελθὼν ἄνθρωπος, ὁμοούσιος ὢν τοῦ Πατρός, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ γέγονεν ἄνθρωπος, οὗ καὶ υἱὸς ἀναγέγραπται[8], καὶ ὅτι ὁ ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγος γέγονε κατὰ σάρκα υἱὸς τοῦ Δαυίδ[9]; Διὸ καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ προφῆται καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα[10]. Πῶς οὖν ταῦτα λέγοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὴν σάρκα, τὴν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενεαλογουμένην, ὁμοούσιον τοῦ Λόγου ἀποφαι-
1109 νόμενοι; Ἢ πάλιν, ὡς ἔφαμεν, ἀνοήτως ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ὁμοούσιον τὴν μὲν ταυτότητα τῆς φύσεως ἔχει, τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱός, ὁμοούσιος πρὸς τὸν

1. Πρβλ. Ματθ. 1, 1. 2. Λουκ. 3, 38. 3. Πρβλ. Ἰω. 8, 33. 36. 4. Ἡσ. 7, 13. 5. Πρβλ. Ματθ. 10, 32. Λουκ. 12, 8. 6. Πρβλ. Ματθ. 10, 33. Λουκ. 12, 9. 7. Β' Τιμ. 2, 13. 8. Πρβλ. Ματθ. 1, 1. 9. ἔνθ' ἀν. 10. Πρβλ. Ἰω. 7, 42. Πράξ. 13, 23. Ρωμ. 1, 3. Β' Τιμ. 2, 8.

Πατέρα ὁμολογούμενος, τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὁμοούσιος γὰρ ἡ Τριάς. Δώσετε οὖν καὶ τῇ ὁμοουσίῳ σαρκὶ τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ Λόγου τελειότητι· ἔσται δὲ καθ' ὑμᾶς τετρὰς ἀντὶ Τριάδος καταγγελλομένη. Καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

10. Ἀλλὰ λέγετε. Ὁμοούσιος γέγονε τοῦ Λόγου ἡ σάρξ. Πῶς γέγονεν ὁμοούσιος; Εἴπατε. Λόγος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα γέγονεν. Εἰ δὲ ὅλως γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἡ μὴ φύσει οὖσα θεότης, τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, ταύτην περὶ τοῦ Λόγου προβαλλομένοις τὴν ἔννοιαν; Καίτοι τῆς Γραφῆς λεγούσης, Ὁ Λόγος σὰρξ γέγονεν [1], οὐχὶ Ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν, εἴρηται· ὅτι τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ σάρξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός· τουτέστιν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· καὶ λέγεται, Σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα. Εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ ἀσυγχύτῳ φυσικῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· νῦν οὔτε ἀκούετε, οὔτε πιστεύειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα Θεοῦ ἀκούοντες, κατὰ τὸν λέγοντα· Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ [2]· ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου [3]· τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον λέγει· κριτήν τε ὄντα ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ βασιλέα καὶ Δεσπότην, καὶ Θεὸν ἀληθινόν. Ἀλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος ὄνομα, ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἄνθρωπον τὸν Χριστόν. Πῶς ἔτι τὰς θείας Γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε; τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ [4], τοῦ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος [5]. Λόγον δὲ καὶ Θεὸν καὶ υἱὸν Δαυὶδ εἰ κατὰ διαίρεσιν βούλεσθε θεωρεῖν, 1111 δύο καθ' ὑμᾶς ἂν λέγοιντο· εἰ δὲ πιστεύοιτε, διδασκόμενοι ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος [6] υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, γνώσεσθε, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· ἵνα τὸ διπλοῦν κήρυγμα τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας εὐαπόδεικτον ἔχῃ τὴν πεισμονὴν τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἀπαθείας, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἀπόστολος· Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον [7] ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας [8]. Ἀμήν. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε· Μνημόνευε Χριστὸν Ἰησοῦν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαυίδ [9]· καὶ ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν· Τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλομεν, ἄχρις οὗ ἔλθῃ [10].

1. Πρβλ. Ἰω. 1, 14. 2. Φιλιπ. 3, 21. 3. Πρβλ. Ματθ. 25, 31. Μάρκ. 8, 38. 4. Ματθ. 1, 1. 5. Ἰω. 1, 1. 6. Πρβλ. Ἰω. 1, 1. 7. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 6. 8. Β' Κορ. 11, 31. 9. Β' Τιμ. 2, 8. 10. Α' Κορ. 11, 26.

11. Εἰ οὖν ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρεῖτε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα, καὶ τὸ ἄνθρωπον λέγεσθαι τὸν Χριστόν· ἢ οὐκέτι τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ [1], ἀναιροῦντες τὰς Γραφάς· ἢ τὸν θάνατον καταγγέλλοντες καθ' ὑμᾶς τοῦ ὁμοουσίου τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μὴ ὁμολογοῦντες σαρκὶ πεπονθέναι τὸν Χριστόν [2], καὶ αὐτὴν τοῦ Πατρὸς τὴν θεότητα καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐρεῖτε δεκτικὴν εἶναι θανάτου· καὶ γεγόνατε ἀσεβέστεροι πάντων τῶν αἱρετικῶν. Ὁ γὰρ θάνατος τῆς σαρκός, γέγονε τοῦ ὁμοουσίου Λόγου. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ σάρκα ἐφόρεσεν, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς οἱ κατὰ Οὐαλεντῖνον ἀσεβοῦντες φαντάζονται· ἀλλ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο [3]. Διὸ ἡμεῖς ὁμολογοῦντες Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστόν, οὐ διαιρέσεως ἕνεκεν ταῦτα λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὰς Γραφάς, ἵνα πάθους καὶ θανάτου γενομένου καὶ καταγγελλομένου, ἄχρις οὗ ἔλθῃ [4], ἐπὶ μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ὁμολογῶμεν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον πιστεύωμεν. Διὸ αὐτός ἐστιν ὁ παθὼν καὶ μὴ παθών· τῇ μὲν θεϊκῇ φύσει ἀπαθής, καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ὤν, τῇ δὲ σαρκὶ παθών, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος [5], καὶ θανάτου γεύσασθαι θελήσας· ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστός, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντί-
1113 λυτρον ὑπὲρ ἡμῶν [6]· καὶ πάλιν. Ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν [7].

12. Διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν Υἱός, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθών. Οὐ γὰρ ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν Λόγον ὁ τὸν θάνατον καὶ τὸ πάθος ἀναδεδεγμένος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος Λόγος, γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος, τὰ πάντα πεπλήρωκεν, ἵνα ἔχῃ τι, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λέγεται κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων [8], οὐκ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἥττων ὤν ποτε, ἀλλὰ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου [9], ἣν αὐτὸς ὁ Λόγος ἰδιοποιήσατο φυσικῇ γεννήσει, κρείττων ἀνατείλασα ἐκ τῆς πρωτοπλάστου γενέσεως, καὶ ἡμᾶς προσοικειοῦται, ὡς εἴρηται, συμπολίτας τῶν ἁγίων καὶ οἰκείους Θεοῦ γενομένους [10]· καὶ κατὰ φύσιν Θεοῦ γέγονεν, ἰδίᾳ οὐχ ὁμοούσιος οὖσα ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ὡς συναΐδιος· ἀλλὰ ἰδίᾳ κατὰ φύσιν γενομένη, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ ἕνωσιν, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ [11], καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς γεγεννήμεθα. Εἰ δὲ ὁμοούσιος τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ καὶ συναΐδιος, ἐκ τούτου ἐρεῖτε καὶ τὰ πάντα κτίσματα συναΐδια τῷ τὰ πάντα κτίσαντι Θεῷ [12]. Καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοί, οἱ τοιαύταις συμπλεκόμενοι στραγγαλιαῖς; Τὸ γὰρ ὁμοούσιον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀνεπίδεκτον

---

1. Α' Κορ. 11, 26. 2. Πρβλ. Α' Πέτρ. 4, 1. 3. Ἰω. 1, 14. 4. Α' Κορ. 11, 26. 5. Πρβλ. Α' Πέτρ. 4, 1. 6. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 5-6. 7. Γαλ. 3, 20. 8. Ἑβρ. 1, 4. 9. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 7. 10. Πρβλ. Ἐφ. 2, 19. 11. Πρβλ. Ἰω. 7, 42. 12. Πρβλ. Ἐφ. 3, 9.

θανάτου, πρὸς τὸ ὁμοούσιον ἕνωσιν καθ' ὑπόστασιν οὐκ ἐπιδεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· καθ' ὑπόστασιν δὲ τὴν ἰδίαν τελειότητα ἐκδεικνύμενον. Ὥστε τῇ νομιζομένῃ ὑμῶν εὐφήμῳ ἐφευρέσει, ἢ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου σάρκα ἀρνεῖσθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημεῖτε. Εἰ δὲ οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖτε ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν· καὶ τί ἔτι ἡμᾶς μέμφεσθε, ὡς τετράδα ἀντὶ Τριάδος λέγοντας, αὐτοὶ τετράδα ἀντὶ Τριάδος καὶ ἄκοντες ὁμολογοῦντες, λέγοντες ὁμοουσίαν εἶναι τῇ Τριάδι τὴν σάρκα; Τοίνυν ματαία ἡ πίστις ὑμῶν ἐστιν· ἴσα γὰρ φρονεῖτε τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τό, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο[1]. Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ὁ Λόγος μηκέτι ᾖ Λόγος· ἀλλ' ἵνα ἐν σαρκὶ ᾖ ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος ἀεὶ ᾖ Λόγος, καὶ σάρκα ἔχῃ ὁ Λόγος, ἐν ᾗ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο ἐν μορφῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μέχρι τάφου καὶ ᾅδου ἐπιβάς, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν πεποίηται, σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς τὴν ἐπίδειξιν ποιησάμενος ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ ἰδίας 1116 καὶ ἀδιαιρέτου σαρκός, ὡς γέγραπται, ἐκ σπέρματος Δαυίδ[2]. Τί γὰρ ἕτερον παρ' ὑμᾶς εἴρηκε Μαρκίων; Οὐχὶ οὐρανοφανὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει ἀνθρωπίνῃ, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; Τί δὲ ἄλλο εἴρηκε Μανιχαῖος; Οὐ θεοειδές, οὐ τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ, ἀλλότριον δὲ σαρκὸς ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν φύσιν ἁμαρτίαν λέγει ἀσεβῶν, καὶ οὐ τὴν πρᾶξιν; Τοιαύτη τούτων ἡ ἀσέβεια.

13. Διὸ οὐ δεῖ τὸν εὐσεβοῦντα τοιαύταις χρῆσθαι ἐπινοίαις· ἀλλ' ὅτι ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὁμοούσιος ὢν Λόγος τῷ Πατρί, ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου τὴν τοῦ Ἀδὰμ πλάσιν καὶ ποίησιν καινὴν ἀνεστήσατο, ἰδιοποιησάμενος καθ' ἕνωσιν· καὶ οὕτως ὤφθη ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς ὁ πρὸ αἰώνων Θεός. Καί ἐσμεν ἡμεῖς μέλη Χριστοῦ, ὡς γέγραπται, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ[3]. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη ὑμῶν φιλονεικία τῶν ἐφευρέσεων, ὥστε ἀνθρωπίνῃ φρονήσει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν ὁρίζεσθαι, λέγοντες, Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Ὢ τῆς ἀθέσμου γνώμης, καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀπρεπῶν ῥημάτων, τῶν μὴ νοούντων πρῶτον τοῦτο, ὅτι Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι ἑκατέρων τῶν πραγμάτων δείκνυται σημασία, θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος. Διὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστός, καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστός, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα ἐπιχειρούντων ἕτερόν τι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ θεωρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ καταχρηστικῶς λεγόμενοι Χριστοί, ἴσως καθ' ὑμᾶς ἂν θεωροῖντο· ὁ δὲ κατὰ φύσιν μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς οὐχ ὑπὸ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ διαγραφήσεται, ὥσπερ ὑμεῖς τολμᾶτε καὶ αὐθάδεις γεγόνατε. Οὐδὲ γὰρ προφήτης,

1. Ἰω. 1, 14. 2. Ἰω. 7, 42. 3. Ἐφ. 5, 30.

οὐδὲ ἀπόστολος, οὔτε τίς τῶν εὐαγγελιστῶν ταῦτα ἐφθέγξατο, ἅ ὑμεῖς λαλεῖν ἐπιχειρεῖτε, ἀναιδεῖς τὴν ψυχὴν γεγονότες. Εἰ γὰρ ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστὸς παρὰ τὸν ἐπουράνιον νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον, τέλειος δὲ καὶ ὁ νοῦς, δύο ἄρα καθ' ὑμᾶς· καὶ ὅπερ δυσφημεῖν δοκεῖτε, τοῦτο ἐλέγχεσθε φρονοῦντες. Νοῦν δὲ ἐπουράνιον καὶ οἱ προφῆται, ἐσχήκασιν, οἱ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα λαλήσαντες. Διατὶ δὲ ὅλως ταῦτα λέγειν ἐπινοεῖτε, ὡς τοῦ ἔσωθεν ἡμῶν ἀνθρώπου οὐχ ὁμολογουμένου ἐν Χριστῷ; Τί οὖν περὶ τῆς ψυχῆς ἐρεῖτε, ὅτι καὶ
1117 τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ ὁ ἔξωθέν ἐστιν ἄνθρωπος, ὡς ἂν εἴποι τις, τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα; Ἀλλ' ὥσπερ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα οὐ διαφεύγουσι, τὴν ψηλάφησιν καὶ τὴν τρῶσιν ὁρατὰ ὄντα, δείξατε ἡμῖν καὶ τὴν ψυχὴν μὴ διαφεύγουσαν ταῦτα, καὶ ὁρατὴν οὖσαν. Ἢ, εἰ μὴ δύνασθε δεῖξαι, φανερός ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι οὔτε ὁρᾶται ψυχή, οὔτε ἀποκτείνεται ὑπὸ ἀνθρώπου ὥσπερ τὸ σῶμα, καθὼς εἴρηκεν ὁ Κύριος [1]. Πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἄνθρωπός ἐστιν ἡ ψυχή· τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης, καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλούσης· οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο· τὸ μέν τοι, μέχρι τάφου φθάσαν· ἡ δέ, μέχρι ᾅδου διαβᾶσα. Διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῷ τῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάφου σωματικὴν ἐπιδεχομένου τὴν ἐπίβασιν, ἐκεῖσε παρῆν τὸ σῶμα, τοῦ δὲ ᾅδου ἀσώματον.

14. Πῶς ἐκεῖ παρὼν ὁ Κύριος ἀσωμάτως, ὡς ἄνθρωπος ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου; ἵνα ψυχαῖς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις, μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον ὡς δεκτικὴν τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας, παροῦσαν παρούσαις, διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ᾅδῃ κατεχομένων, τὸν τῆς ἀναστάσεως διαπηξάμενος ὅρον· ἵνα ὁ πλάστης καὶ ποιητὴς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καταδίκῃ τοῦτον ὑποβαλών, αὐτὸς παρών, ἐλευθερώσῃ δι' ἑαυτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἄνθρωπον ἐν μορφῇ τῇ ἑαυτοῦ. Οὔτε γὰρ θάνατος ὑπερισχύσας ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Λόγου ψυχὴν εἰς δεσμῶν κατοχήν· οὔτε πάλιν ἡ φθορὰ τυραννικῶς διαρπάσασα τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς διαφθοράν, ὡς ἀπρονοήτων ὄντων τῶν πραγμάτων. Οὕτως γὰρ ἐννοεῖν τὸ τοιοῦτον ἀσεβές· ἀλλ' ὁ τὴν ἐξέτασιν τῆς παρακοῆς ποιησάμενος καὶ κρίσιν ἐπαγαγὼν διπλῆν τῆς τιμωρίας τὴν ἀπόφασιν δέδωκε· τῷ μὲν γηΐνῳ εἰρηκώς· Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ [2]· καὶ οὕτως ὑποδέχεται φθορὰ τὸ σῶμα, Δεσπότου ἀποφηναμένου· τῇ δὲ ψυχῇ· Θανάτῳ ἀποθανῇ [3]· καὶ οὕτω διχῇ διαιρεῖται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν δυσὶ τόποις οἴχεσθαι καταδικάζεται. Διὰ τοῦτο χρεία γέγονε τοῦ ἀποφηναμένου, ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἐν μορφῇ τοῦ καταδικασθέντος ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ ὀφθείς· ἵνα καὶ ἡ καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γένηται [4], καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ παντὸς

1. Πρβλ. Ματθ. 10, 28. 2. Γέν. 3, 19. 3. Πρβλ. Γέν. 2, 17. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 5, 19.

ἀνθρώπου δι' ἀνθρώπου ὑπάρξῃ, ἐν τῇ καινότητι τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ 1120
αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ ἕτερον τόπον καταδίκης δεῖξαι δύνασθε, εἰκότως ἂν λέγοιτε τριχῇ διαιρεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο τόπων τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδεμένον. Εἰ δὲ μὴ ἔχετε δεῖξαι ἕτερον τόπον παρὰ τὸν τάφον καὶ τὸν ᾅδην, ἐξ ὧν ἠλευθέρωται τελείως ὁ ἄνθρωπος, Χριστοῦ ἐλευθερώσαντος ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ καθ' ἡμᾶς μορφῇ τελείᾳ καὶ ἀληθεστάτῃ· πῶς ἔτι ταῦτα λέγετε, ὡς οὐδέπω καταλλαγέντος τῇ ἀνθρωπότητι τοῦ Θεοῦ; Πῶς οὖν ἐπεδήμησεν ὁ Σωτήρ; ἢ ὡς ἀδύνατος τὸν σύμπαντα λῦσαι ἄνθρωπον; ἢ ὡς βδελυξάμενος τὸν ἅπαξ ἁμαρτήσαντα νοῦν; ἢ ὡς δεδοικὼς μὴ καὶ αὐτὸς μέτοχος γένηται τῆς ἁμαρτίας, εἰ τέλειος γένηται ἄνθρωπος, Θεὸς ὤν; Ἀλλ' ἀσεβείας ἔμπλεοι οἱ ταῦτα οὕτως ἐννοοῦντες. Τί γὰρ περὶ τῆς ἁμαρτίας ὁριζόμενοι ταῦτα λαλεῖτε, φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν λέγοντες, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον;

15. Ταῦτα οὕτω φρονεῖτε κατήγοροι γινόμενοι τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως, Ὅτε τὸν Ἀδὰμ ἀρχῆθεν ἔπλασεν ὁ Θεός, μήτιγε σύμφυτον αὐτῷ δέδωκε τὴν ἁμαρτίαν; Τίς οὖν ἔτι χρεία ἦν τῆς ἐντολῆς; πῶς δὲ αὐτὸν κατεδίκασεν ἁμαρτήσαντα; πῶς δὲ καὶ πρὸ τῆς παρακοῆς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρὸν ὁ Ἀδάμ; Ὃν ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνι τὴν ἰδίας ἀϊδιότητος, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον, καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον[1], εὑραμένου τῆς παραβάσεως τὴν ἐπίνοιαν. Καὶ οὕτως ἐκ παρακοῆς ἐντολῆς Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος δεκτικὸς τῆς ἐπισπορᾶς τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐνήργει λοιπὸν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν, οὐ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασαμένου τοῦ διαβόλου, μὴ γένοιτο! οὐδὲ γὰρ φύσεως ἂν εἴη δημιουργὸς ὁ διάβολος, κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν· ἀλλὰ φύσεως παρατροπὴν ἐκ παραβάσεως εἰργάσατο· καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος[2] πάντων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο οὖν, φησίν, ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου[3]. Ποῖα ἔργα τοῦ διαβόλου ἔλυσεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ὅτι φύσιν, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀναμάρτητον, παρέτρεψεν ὁ διάβολος εἰς παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ, καὶ εὕρεσιν ἁμαρτίας θανάτου, ταύτην ἑαυτῷ ἀνεστήσατο ὁ Θεὸς Λόγος, ἀνεπίδεκτον τῆς τοῦ διαβόλου παρατροπῆς καὶ εὑρέσεως ἁμαρτίας. Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Κύριος· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν[4]. Εἰ δὲ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου οὐδὲν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων 1121
ηὕρισκεν ἐν τῷ Χριστῷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς οὐδὲν τῆς ἰδίας ποιήσεως προσκατέλιπε τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου. Ἢ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ηὕρισκεν ἐν αὐτῷ, τελείαν τὴν καινότητα ἐπιδειξαμένου

1. Σοφ. Σολ. 2, 24. 2. Πρβλ. Ρωμ. 5, 14. 3. Πρβλ. Α' Ἰω. 3, 8. 4. Ἰω. 14, 30.

τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τελείαν τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἵνα τελεία ἡ καὶ ἀνάστασις. Μάτην οὖν Ἀρειανοὶ σοφίζονται, σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς. Μάτην δὴ καὶ ὑμεῖς καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν τὰ ἴσα τούτοις φρονοῦντες, λέγετε τῷ περιέχοντι σχήματι, τουτέστι τῷ ὀργανικῷ προσκεχρῆσθαι· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Καὶ πῶς ἦν λυπούμενος καὶ ἀδημονῶν [1], καὶ προσευχόμενος; Καί, Ἐταράχθη δὲ τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, γέγραπται [2]. Ταῦτα δὲ οὔτε σαρκὸς ἀνοήτου ἂν εἴη, οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, ἀλλὰ ψυχῆς νόησιν ἐχούσης, λυπουμένης καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένης τοῦ πάθους.

16. Εἰ δὲ τοίνυν ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε, τριῶν προσκειμένων νοημάτων, φαντασίας καὶ βλασφημίας καὶ ἀληθείας, ποίαν ἕλοισθε ἄν; Τῷ γὰρ ὑπονοεῖν δοκήσει εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα, φαντασία ἂν νομισθείη καὶ τὰ γενόμενα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀληθείας εἴρηται, ἀλλοτρία δὲ καθόλου ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἐγεγόνει τῆς ἰδίας νοήσεως, Θεὸν τὸν Λόγον ἔχουσα νοῦν, τετράφθαι τὸ ἄτρεπτον εἰς λύπην, καὶ ἀδημονίαν, καὶ ταραχήν, τὸ ἐννοεῖν ἀσεβές ἐστι· κἂν λέγῃ τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι Ἐταράχθη Ἰησοῦς τῷ πνεύματι [3]· ἀλλὰ δείκνυσι τὸν νοῦν ὁ Κύριος εἰρηκώς· Ἡ ψυχή μου τετάρακται [4]. Εἰ δὴ ψυχῆς ἰδίας νόησιν ὁ Κύριος ἐπιδείκνυται, εἰς συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἵνα οὕτω καὶ αὐτοῦ νοήσωμεν εἶναι τὸ πάθος, καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ ὁμολογῶμεν. Ὥσπερ γὰρ τῷ αἵματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, οὕτω καὶ τῇ νοήσει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν νίκην ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιδείκνυται, λέγων· Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον [5]· καὶ ἀλλαχοῦ δέ· Διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος [6]. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ αἷμα οὐκ ἂν κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι νοηθείη, ὥσπερ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ σωτήριον· οὕτω καὶ ἡ νόησις λεγομένη, οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ περικειμένη, ἀλλὰ Θεοῦ φύσιν ἐπιδεικνυομένη. Καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χρι-
1124 στός· οὐχ ὡς τῆς θεϊκῆς τελειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταποιηθείσης, ὅ ἐστιν ἀσεβές· οὔτε μὴν ὡς δύο τελειοτήτων κατὰ διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὅ ἐστιν ἀλλότριον εὐσεβείας· οὔτε δὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, καὶ πρόσληψιν δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθ' ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ· ἵνα εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται [7], καὶ κατώδυνός ἐστι. Τὸ δὲ νῦν, τοῦτ' ἔστιν, ὅτε ἠθέλησεν. Ὅμως μέντοι τὸ ὂν ἐπεδείκνυτο· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκήσει λεγομένων τῶν γινομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγένετο.

---

1. Ματθ. 26, 37. 2. Πρβλ. Ἰω. 11, 33. 3. ἔνθ' ἀν. 4. Ἰω. 12, 27. 5. Ἰω. 16, 33. 6. Α' Κορ. 15, 57. 7. Ἰω. 12, 27.

17. Φύσει οὖν καὶ οὐ θέσει τοῦ Κυρίου ἀνθρώπου γενομένου, οὔτε κατὰ φύσιν, οὔτε κατὰ πρᾶξιν ἀνθυποφέρειν ὑμᾶς δυνατὸν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ Δημιουργῷ. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει καὶ τῆς εὑρέσεως ἡ μάχη ἔτι γίνεται, καὶ τῆς ἐπισπορᾶς ἡ προσχώρησις διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές· ἡ δὲ τοῦ Λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν Θεοῦ γενομένη ἀνεπίδεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότητος ἔτι πολιτευομένων πραγμάτων· καὶ διὰ τοῦτο διδασκόμεθα ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν καὶ ἐπενδύσασθαι τὸν νέον[1]. Καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστόν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος, καὶ χωρὶς ἁμαρτίας[2]· ὅτι καινότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδείξηται τὸ δυνατὸν αὐτοῦ. Καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς συνέταξε θελήσας τῇ φύσει, εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο, ὅσα ἠθέλησε, τουτέστι γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικός, αὐξήσεώς τε ἡλικίας, ἐτῶν ἀριθμήσεως, κόπου, καὶ πείνης, καὶ δίψης, καὶ ὕπνου, καὶ λύπης, καὶ θανάτου, καὶ ἀναστάσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὅπου διεφθάρη τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, ἐκεῖ προΐεται Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ ὅπου κεκράτητο ἡ ψυχὴ ἡ ἀνθρωπίνη ἐν θανάτῳ, ἐκεῖ ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἰδίαν οὖσαν, ἵνα καὶ παρῇ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἀκράτητος ἐν θανάτῳ, καὶ λύσῃ τὴν κράτησιν τοῦ θανάτου, ὡς Θεὸς ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορά, ἐκεῖ ἀνατείλῃ ἡ ἀφθαρσία· καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος[3] ἐν μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, παρὼν ὁ ἀθάνατος ἐπιδείξηται τὴν ἀθανασίαν· καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχους καταστήσῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν. Ὅπως ἂν καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, ὡς γέγραπται[4]· ἵν' ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος[5], οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ 1125 δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον[6], καθὼς γέγραπται. Πῶς οὖν λέγετε, Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τοῦ ἐν ἡμῖν, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Μήτιγε, διχῇ μερίσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν, καὶ ἐν τάφῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἐν ᾅδῃ; Ἀλλ' οὐχ οἷόν τε ἦν ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντιδοῦναι λύτρον· ἀλλὰ σῶμα ἀντὶ σώματος, καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς δέδωκε, καὶ τελείαν ὕπαρξιν ὑπὲρ ὅλου ἀνθρώπου· τοῦτ' ἔστι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ὠνείδισαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ ἐχθροὶ τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι παραπορευόμενοι, καὶ κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν[7]. Οὔτε γὰρ ὁ ᾅδης ἤνεγκεν ἀπαρακαλύπτου θεότητος ἐπίβασιν· τοῦτο καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι μαρτυροῦσιν.

18. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας συνιδεῖν τὸ λεγόμενον· ὅπως ὁ Κύριος τῇ μὲν προβολῇ τοῦ αἵματος τὴν βεβαιότητα τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυτο· τῇ δὲ προσθήκῃ τοῦ ὕδατος τὴν ἄχραν-

---

1. Πρβλ. Κολ. 3, 9-10. 2. Πρβλ. Ἑβρ. 4, 15. 3. Πρβλ. Ρωμ. 5, 14. 4. Α' Κορ. 15, 53. 54. 5. Ρωμ. 5, 12. 6. Ρωμ. 5, 21. 7. Πρβλ. Ματθ. 27, 39. Μάρκ. 15, 29.

τον καθαρότητα ἐδήλου, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα· κράξας δὲ καὶ κλίνας τὴν κεφαλήν, καὶ παραδοὺς τὸ πνεῦμα[1], τὸ ἔσωθεν τοῦ ἰδίου σώματος, τουτέστι τὴν ψυχὴν ἐσήμανε· περὶ ἧς καὶ εἴρηκεν, ὅτι Τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν[2]. Ὥστε τὴν ἔκπνευσιν οὐκ ἄν τις εἴποι θεότητος μετάστασιν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποχώρησιν. Εἰ γὰρ κατὰ μετάστασιν θεότητος ὁ θάνατος γέγονε καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις, ἴδιον ἄρα θάνατον ἀπέθανε καὶ οὐ τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς εἰς ᾅδου κατῆλθεν ἀπαρακαλύπτῳ τῇ θεότητι; Ποῦ οὖν ἡ ψυχή, ἥν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων[3], περὶ ἧς καὶ προφῆται προμηνύουσιν; εἰ δὲ ψυχῆς ἀποχώρησις γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι τὸν ἡμέτερον ἀνεδέξατο θάνατον, τουτέστι τῆς καθ' ἡμᾶς διαλύσεως ἀνασχόμενος, ὥσπερ καὶ γεννήσεως.

19. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα· ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ θάνατος ἐγεγόνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἔσωθεν καὶ τὸν ἔξωθεν συνεστήσατο ἑαυτῷ ὁ Λόγος, τουτέστι σῶμα καὶ ψυχήν; Πῶς δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀντέδωκεν ἀντίλυτρον; ἢ πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου τελείαν ἐλάμβανε τὴν λύσιν, εἰ τὸ κατὰ φρόνησιν ἁμαρτῆσαν, τὴν ψυχὴν Χριστὸς ἀναμάρτητον οὐ συνεστήσατο ἐν ἑαυτῷ; Ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου· τίνος γὰρ ἄλλου καὶ ἐβασίλευσέ ποτε, οὐχὶ ψυχῆς τῆς ἐν φρονήσει ἁμαρτησάσης; καθὼς εἴρηται· ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη καὶ ἀποθανεῖται[4]· ὑπὲρ ἧς τὴν ἰδίαν ψυχὴν τέθεικεν
1128 ὁ Χριστὸς λύτρον ἀντιδιδούς[5]. Τίνος δὲ καὶ ἀρχῆθεν κατέγνω ὁ Θεός; τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος, ἢ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος; Εἰ τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος κατέγνω Θεός, ἑαυτοῦ κατέγνω· καὶ ἔσται, ὡς οἱ ἄνθρωποι. Εἰ δὲ ἀσεβὲς τοῦτο περὶ Θεοῦ ἐννοεῖν, κατέγνω δὲ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος, περιαιρεῖ τοίνυν τὴν πρᾶξιν καὶ καινοποιεῖ τὴν πλάσιν· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς[6].

20. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε. Ἡμεῖς Θεὸν λέγομεν τὸν ἐκ Μαρίας. Πῶς τοίνυν λέγετε, ὡς Μαρκίων, Θεὸν ἐπιδημήσαντα, καὶ Θεὸν ἀθιγῶς προσεληλυθότα, φύσιν ἔχοντα ἀνεπίδεκτον σαρκὸς ἀνθρωπίνης; Ἢ πῶς λέγετε Θεόν, ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς; τοῦτο γὰρ τῆς ἐκείνου ἀσεβείας τὸ πρόσχημα, Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν ἐκ Μαρίας, πρὸ αἰώνων μὲν προορισθέντα, ἐκ δὲ Μαρίας τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐσχηκότα. Λόγον δὲ ἐνεργῆ ἐξ οὐρανοῦ καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ, πλεῖον παρ' ὑμᾶς χαριζόμενος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀσέβειαν· ὥσπερ ὑμεῖς λέγετε νοῦν ἐπουράνιον ἐν σώματι ἐμψύχῳ. Οὔτε δὲ σῶμα ἔμψυχον ἤδη ἄνθρωπος τέλειος, οὔτε νοῦς ἐπουράνιος ἤδη Θεός. Σῶμα γὰρ ἔμψυχον λέγεται, ἐφ' ᾧ ἐνυποστάτως τὸ τῆς ψυχῆς φέρεται ὄνομα. Σῶμα δὲ ἀνθρώπου σῶμα λέγεται, καὶ οὐ ψυχή· καὶ ψυχὴ ἀνθρώπου

1. Πρβλ. Ἰω. 19, 30. 2. Ἰω. 10, 15. 3. Πρβλ. Ἰω. 10, 11. 15. 4. Ἰεζ. 18, 4. 5. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 6. 6. Ἐφ. 2, 10.

λέγεται, καὶ οὐ σῶμα, ἕτερον πρὸς ἕτερον ὄν, τουτέστι πνεῦμα πρὸς σῶμα. Τίς δέ, φησίν, ἔγνω νοῦν Κυρίου[1]; Νοῦς Κυρίου οὔπω Κύριος, ἀλλὰ Κυρίου θέλησις, ἢ βουλή, ἢ ἐνέργεια πρός τι. Πῶς οὖν ταῦτα λαλεῖν ἐπινοεῖτε, πλαστοῖς λόγοις καπηλεύοντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ; Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία οὔτε οὕτω παρείληφεν, οὔτε οὕτω παρέδωκεν· ἀλλά, καθὼς γέγραπται, τὸν Θεὸν καὶ Λόγον, τὸν ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν πρὸ αἰώνων[2], ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντα, καὶ ἐξ ἁγίας Παρθένου, καὶ ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθέντα Υἱὸν ἀνθρώπου[3], ὡς γέγραπται· Ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον[4]· ἵνα γένηται πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς[5], αὐτὸς ὢν Θεὸς ἀληθινός[6]· ἵνα καὶ πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ λυτρώσηται ἡμᾶς ἐκ πάθους καὶ θανάτου, ὡς Θεός. Μάτην οὖν φαντάζεσθε, τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι τὴν καινότητα κατεργάζεσθαι, οἰόμενοι διὰ μιμήσεως· οὐ νοοῦντες, ὅτι μίμησις, προαγούσης πραγματείας γίνεται μίμησις· ἐπεὶ οὐκ ἂν λέγοιτο μίμησις. Ἐν δὲ Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες, πλανώμενοι βλασφημεῖτε. Εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος τὴν σάρκα δυνατὸν ἦν ἀνθρώποις τὴν καινότητα 1129 κατεργάσασθαι ἑαυτοῖς χωρὶς Χριστοῦ, ἕπεται δὲ τῷ ἄγοντι τὸ ἀγόμενον· τίς ἦν χρεία τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας;

21. Μάταιοι δὲ καὶ οἱ λέγοντες, ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐπιδεδημηκέναι τὸν Λόγον. Τίς γὰρ τῶν προφητῶν, Θεὸς ὤν, ἄνθρωπος γέγονε; Διὰ τί δὲ ὁ νόμος οὐδὲν ἐτελείωσε[7]; διὰ τί δὲ καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐν τῷ ὁμοιώματι τῶν πρωτοπλάστων; διὰ τί δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐὰν ὑμᾶς ὁ Υἱὸς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε[8]; Οὐχὶ κατὰ τὴν καινότητα, τὴν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν τελειότητα, δι' ἧς καὶ οἱ πιστεύσαντες ἀνακαινιζόμεθα, κατὰ μίμησιν καὶ μετοχὴν τῆς τελείας καινότητος τοῦ Χριστοῦ[9]; Ἀλλὰ ὑμῖν πάντα ἐπινενόηται, ἵνα μίαν τῆς ἀρνήσεως κατασκευάσητε γνώμην. Καὶ τὴν μὲν ψυχὴν κατὰ μετάφρασιν, ποτὲ μὲν νοῦν παράφρονα ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ποτὲ δέ, ὡς ἐργάτην τῆς ἁμαρτίας, ἐξωθεῖτε· καὶ τὴν σάρκα ποτὲ μὲν ἄκτιστον, ποτὲ δὲ ἐπουράνιον, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ ἵνα τελείαν ἑαυτοῖς τὴν ἄρνησιν βεβαιώσητε. Ὥσπερ δὲ Ἄρειος, ἀπολισθήσας ἀπὸ τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀρρήτῳ καὶ ἀληθεστάτῃ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς γεννήσει, πάθος καὶ τομὴν καὶ ῥεῦσιν προεξεῦρεν, ἵνα διὰ τῶν ἀσεβῶν ῥημάτων καταβάλῃ τοὺς ἀστηρίκτους εἰς τὸν τῆς παρανομίας βόθρον· Βόθρος γὰρ βαθὺς στόμα παρανόμου[10]· οὕτω δ' αὖ πάλιν Σαβέλλιος, ἀνυπόστατον τὸν Υἱὸν ἐννοήσας, καὶ ἀνύπαρκτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διαίρεσιν θεότητος, καὶ ἀρχῶν, καὶ θεῶν ἀρίθμησιν καταιτιώμενος,

---

1. Ρωμ. 11, 34. 2. Πρβλ. Ἰω. 1, 1. 3. Πρβλ. Ματθ. 1, 20. Λουκ. 1, 35. 4. Ματθ. 1, 25. 5. Ρωμ. 8, 29. 6. Πρβλ. Ἰω. 17, 3. 7. Ἑβρ. 7, 19. 8. Ἰω. 8, 36. 9. Πρβλ. Κολ. 3, 10. 10. Παρμ. 22, 14.

τῇ Ἰουδαϊκῇ στηρίζεται γνώμῃ· οὕτω δὴ Μανιχαῖος, ἀπιστήσας τῇ σαρκώσει καὶ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου, ἀσεβὴς κατὰ πάντα γέγονε, λέγων δυσὶν ὑποκεῖσθαι Δημιουργοῖς τὸν ἄνθρωπον, πονηρῷ τε καὶ ἀγαθῷ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς συκοφαντοῦντες λέγετε ἡμᾶς δύο λέγειν Υἱούς, καὶ ἀνθρωπολάτρας ἡμᾶς ὀνομάζετε, ἢ τὴν ἁμαρτίαν ἀνθυποφέρετε, οὐχ ἵνα εὐσεβήσητε, ἀλλ' ἵνα τὴν πλάνην ὑμῶν ταῖς κακαῖς ἐφευρέσεσιν εὐπροχώρητον δείξητε, καὶ ἐκκλίνητε τοὺς ἀστηρίκτους ἀπὸ τῆς πίστεως τοῖς ἀσεβέσιν ὑμῶν ῥήμασιν. Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην.

1132 22. Ταῦτα ἔγραψα, ἀγαπητέ, κἂν ὅτι μάλιστα οὐδὲν πλέον ἔδει γράφειν· αὐτάρκης γὰρ ἡ εὐαγγελικὴ παράδοσις· ἀλλ' ἐπειδὴ ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ ἕνεκά γε τῶν ἐρεσχελεῖν βουλομένων ταῖς ἐφευρέσεσι, καὶ οὐ λογιζομένων, ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἰδίων λαλῶν τὸ ψεῦδος λαλεῖ [1]. Οὔτε γὰρ κάλλος, οὔτε δόξαν σώματος Χριστοῦ ἐφικτὸν διανοίᾳ ἀνθρώπου ἐξειπεῖν· ἀλλά γε καὶ τὰ γενόμενα, ὡς γέγραπται, ὁμολογεῖν, καὶ τὸν ὄντα Θεὸν προσκυνεῖν εἰς δόξαν καὶ ἐξομολόγησιν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας, καὶ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

1. Πρβλ. Ἰω. 8, 44.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΩΔΟΥΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1. Οἱ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρώ- 26,1132
που ἕνα ὁμολογοῦντες, ὡς γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ[1], λεγέτωσαν, πῶς τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα Θεὸν καὶ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν[2] ὑπειλήφασιν, ἢ τό, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν[3], νενοήκασιν. Ὁ γὰρ εἰρηκώς, ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, εἴρηκεν, ὅτι αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν[4]. Ἆρα ὡς τοῦ Λόγου τροπὴν ὑπομείναντος εἰς σαρκὸς 1133
μεταποίησιν, ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν· ἢ ὡς φανταστικὴν τὴν δεῖξιν ποιησαμένου τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ὥσπερ οἱ ἄλλοι τῶν αἱρετικῶν πλανώμενοι λέγουσιν; Ἀλλ' οὐ συγχωρεῖ ὁ Ἀπόστολος, σαφῶς εἰρηκώς, ὅτι Τίς ὤν, τί ἔλαβεν[5]. Ὥσπερ γὰρ ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ, τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος νοεῖται· οὕτως καὶ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου, ἡ νοερὰ τῆς ἀνθρώπων συστάσεως φύσις σὺν τῇ ὀργανικῇ καταστάσει ὁμολογεῖται· ἵνα τὸ μέν, ἦν, ὁ Λόγος νοῆται, τὸ δέ, ἐγένετο, ἡ σὰρξ ὁμολογῆται σὺν τῇ ψυχῇ· ἥτις λέγεται μορφὴ δούλου, νοερά τις σύστασις νοουμένη. Διὰ τοῦτο νεκρωθεὶς ἄνθρωπος ἄμορφος λέγεται, καὶ λύεται ὅλος, τῆς ψυχῆς, τῆς ἄλυτον ἐχούσης τὴν φύσιν, ἀποχωρησάσης ἀπὸ τοῦ σώματος. Ὅθεν ὁ μὲν Παῦλος τῆς νοερᾶς φύσεως τὴν μαρτυρίαν ποιεῖται[6], ὁ δὲ Ἰωάννης τῆς ὀργανικῆς τοῦ σώματος ἐπιδείξεως[7], ἵνα ἑκάτεροι τὸ πᾶν τῆς οἰκονομίας μυστήριον καταγγέλλωσι. Δῆλον γάρ, ὅτι ὁ προϋπάρχων Θεὸς Λόγος πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν Θεόν[8], ἀόρατος καὶ ἀπαθὴς ὤν.

2. Οὔτε οὖν τό, Χριστός, ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς προσάγεται· ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος, τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος· Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν[9]·

---

1. Λουκ. 3, 38. 2. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 6-7. 3. Ἰω. 1, 14. 4. Πρβλ. Ἰω. 10, 15. 5. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 6-11. 6. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 6. 7. Πρβλ. Ἰω. 1, 14. Φιλιπ. 2, 7. 8. Πρβλ. Ἰω. 1, 1. 9. Πράξ. 26, 23.

καὶ ἀλλαχοῦ λέγοντος· Τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός[1]· καὶ ὅτι Ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν[2]. Οὐχ ὅτι οὐ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Διό, Μνημόνευε, φησίν, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ[3] κατὰ σάρκα. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ ἑκατέρων τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τὴν προσαγωγὴν ἐν ἐπιδείξει ὑπάρξεως· ἀοράτως μὲν Θεοῦ νοουμένου καὶ ὄντος ἀληθῶς, ὁρατῶς δὲ ἀνθρώπου ψηλαφωμένου καὶ ὑπάρχοντος ἀληθῶς οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων ἢ ὀνομάτων, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῳ ἑνώσει· ἵνα, ἐν αὐτῷ τοῦ πάθους ὁμολογουμένου ἀληθῶς, ὁ αὐτὸς καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς εἶναι συνομολογῆται ἀληθινῶς. Πῶς οὖν γέγονε Χριστὸς ὁ Λόγος, Θεὸς ὤν, πρὶν γένηται ἄνθρωπος; Εἰ μὲν γὰρ θεότητος ἴδιον τό, Χριστός, ὄνομα, δίχα σαρκός, προσακτέον ἄρα καὶ τῷ Πατρί, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἔσται δὲ καὶ
1136 τὸ πάθος κοινόν, ὥς τινες πεπλανημένοι λέγουσιν. Ἢ καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον Θεὸν Λόγον καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐρεῖτε δεκτικὸν εἶναι πάθους καὶ θανάτου; Καὶ πῶς ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος Υἱός, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ τὴν θείαν φύσιν, παθητὸς ἂν λέγοιτο, ἄτρεπτος ὢν καὶ ἀναλλοίωτος, εἰ μή, λαβὼν ἐκ μήτρας Παρθένου τὸ σύμπαν τῆς ἀνθρώπου συστάσεως εἶδος ἐν ἑαυτῷ, ἐγένετο ἄνθρωπος· ἵνα καὶ ἄνθρωπος ᾖ ἐν τῷ πάθει, καὶ ἄτρεπτος ᾖ Θεὸς ὤν;

3. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ χρῖσις ἐγένετο, οὐχ ὡς Θεοῦ χρίσεως δεομένου, οὐδ' αὖ πάλιν τῆς χρίσεως δίχα Θεοῦ γενομένης, ἀλλὰ Θεοῦ μὲν τὴν χρῖσιν προσαγομένου, ἐν δὲ τῷ δεκτικῷ τῆς χρίσεως σώματι δεχομένου. Πρόδηλον οὖν, ὅτι οὐ δίχα σαρκὸς ἀνθρωπίνης ὁ Λόγος Χριστὸς γέγονεν, ἑαυτὸν καταμερίσας εἰς σαρκὸς ἐπίδειξιν ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν· ἀλλὰ μένων ὃ ἦν, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν[4], οὐ λειπομένην ὑπάρξεως τῆς ἐν ἐπιδείξει φανερουμένης, διά τε πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας, ὡς γέγραπται καὶ δεδήλωται. Εἴπατε τοίνυν, πῶς Θεὸν ἐν Ναζαρὲτ γεγενῆσθαι ὑπειλήφατε; ἐπειδὴ καὶ πάντες αἱρετικοὶ τοῦτο λέγειν εἰώθασιν, ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς Θεὸν ἐκ τῆς Παρθένου ὁμολογεῖ, Θεὸν ἐκ Ναζαρὲτ ὀφθέντα, καὶ ἐντεῦθεν τῆς ὑπάρξεως τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα, καὶ ἀρχὴν βασιλείας παρειληφότα· Λόγον δὲ ἐνεργὸν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ· τῷ μὲν προορισμῷ πρὸ αἰώνων ὄντα, τῇ δὲ ὑπάρξει ἐκ Ναζαρὲτ ἀναδειχθέντα· ἵνα εἷς εἴη, φησίν, ὁ ἐπὶ πάντα Θεὸς ὁ Πατήρ. Τοιαύτη τούτου ἡ ἀσέβεια. Μαρκίων δὲ καὶ Μανιχαῖος, Θεὸν ἐπιδημήσαντα ἐν Παρθένῳ, καὶ ἀθιγῶς προεληλυθότα, καὶ ἀνεπιδέκτως ἔχοντα κοινωνῆσαι φύσει ἀνθρωπίνῃ, τῇ ἀποπεπτωκυίᾳ τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ὑποκειμένῃ τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας. Εἰ γὰρ ταύτην

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 5,7. 2. Α' Τιμ. 2,5.6. 3. Β' Τιμ. 2,8. 4. Πρβλ. Φιλιπ. 2,6-7.

προσηγάγετο, καὶ τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας ὑποκείσεται, καὶ οὐκ ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός· ἀλλ' ἰδίαν σάρκα ἐπιδεδεῖχθαι ἐξ ἑαυτοῦ καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ἠθέλησεν ἐξ οὐρανοῦ ὀφθεῖσαν, καὶ εἰς οὐρανοὺς χωρήσασαν, καὶ θεότητα ὅλην οὖσαν. Οὐαλεντῖνος δὲ πάλιν κοινὸν τῆς Τριάδος τὸ πάθος λέγει, τῆς θεότητος μέρος τὴν σάρκα φανταζόμενος. Ἄρειος δὲ σάρκα μόνην πρὸς ἀποκρυφὴν τῆς θεότητος ὁμολογεῖ· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου τουτέστι τῆς ψυχῆς, τὸν Λόγον ἐν τῇ σαρκὶ λέγει γεγονέναι, τὴν τοῦ πάθους νόησιν, καὶ τὴν 1137
ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν τῇ θεότητι προσάγειν τολμῶν. Σαβέλλιος δὲ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐπιδέδεικται τὴν γνώμην· δεδοικὼς γὰρ τὴν ἐξ Ἀρείου διαίρεσιν, τῇ ἀναιρετικῇ καταπέπτωκε πλάνῃ. Ὑμεῖς δὲ τίνι πρόσκεισθε, ἢ τίνι βοηθεῖν βούλεσθε; Ἤ, τὸ λεγόμενον, πάμφυλοι γεγόνατε; Πᾶσι γὰρ τοῖς προειρημένοις αἱρετικοῖς συνηνέχθητε, ἀπιστήσαντες τῇ ἑνώσει· καὶ ἀντιλέγοντες τῇ πληρώσει, εἰς ἀναίρεσιν κεχωρήκατε, διαιρέσεως δειλίαν προφασιζόμενοι. Ὥσπερ δὲ οἱ διαιροῦντες μεμήνασι, καὶ οἱ παραιροῦντες πεπλάνηνται, οὕτως οἱ ἀναιροῦντες ἀπόλλυνται· ἀληθινῆς τῆς οἰκονομίας γεγενημένης καὶ τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, καὶ τῆς χάριτος μαρτυρουμένης.

4. Τί τοίνυν προφασιζόμενοι σοφίζεσθε; τί ὑποκρινόμενοι ὑποκαλύπτετε καὶ οὐ φανερῶς λέγετε, ὅτι οὐχὶ λαβὼν δούλου μορφὴν γέγονεν ἄνθρωπος [1], ἀλλ' ὅτι ὤφθη ὡς ἄνθρωπος; ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν ὑμῶν ὁ λόγος, προφάσει λεγόντων ὁ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο καταλέγειν τῆς ἀληθοῦς οἰκονομίας ἐπιχειρεῖτε συκοφαντοῦντες, καὶ λέγοντες· Ἄνθρωπον λέγουσι τὸν Χριστὸν θεοποιηθέντα. Καὶ ποῦ τό, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος [2]; καὶ ὅτι Λαβὼν μορφὴν δούλου ἐγένετο ἄνθρωπος [3]; ἢ ἄνθρωπόν φησι μετὰ Θεοῦ ὄντα, ἢ ἄνθρωπόν φησι Θεῷ συμπλακέντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὲρ κόσμου ἀποθανόντα, καὶ μέρος τοῦ κόσμου ὄντα, ἢ ἄνθρωπον, τῆς ἁμαρτίας οὐ χωρισθέντα, ἢ ἄνθρωπον ἀγγέλων δεσπόζοντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὸ τῆς κτίσεως προσκυνούμενον, ἢ ἄνθρωπον Κύριον ὄντα, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ [4]· ἢ ἄνθρωπον σταυρωθέντα, καὶ Κύριον τῆς δόξης ὄντα [5], ἢ ἄνθρωπον ἀκούοντα· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου [6]· ἢ ἄνθρωπον ἐρχόμενον κρίσιν κρῖναι [7]. Αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἡ θολερὰ ἀνατροπή, ἣν ποτίζετε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μεθύσκετε [8]. Ἐρωτήσατε τοίνυν Ἰουδαίους, ἵνα, ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀκούσαντες τὰ ῥήματα κατὰ Χριστοῦ λεγόμενα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐρυθριάσητε· μάθετε δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν, τὰ αὐτὰ λαλούντων καὶ φρονούντων. Προκείσθω τοίνυν τῶν αἱρετικῶν τὰ δόγματα καὶ τῆς

---

1. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 7. 2. Ἰω, 1, 1. 3. Φιλιπ. 2, 7. 4. Ρωμ. 1, 1. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 8. 6. Ψαλμ. 109,1. 7. Πρβλ. Ἰω. 5,22. 8. Πρβλ. Ἀββ. 2,15.

ὑμετέρας φρονήσεως ἡ γνώμη, καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ὁ λόγος, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ ὅρος, καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν προφητῶν ἡ μαρτυρία, καὶ τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ κατανόησις.

5. Εἴπατε τοίνυν, πῶς λέγετε Θεὸν ἐκ Ναζαρὲτ γεγενῆσθαι, τῆς θεότητος ὡς ἀρχὴν γενέσεως ἀπαγγέλλοντες κατὰ Παῦλον τὸν Σαμο-
1140 σατέα, ἢ τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν ἀρνούμενοι κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς, οὐ τῷ εὐαγγελικῷ στοιχοῦντες ὅρῳ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖν θέλοντες; Διὰ τοῦτο γὰρ λέγετε Θεὸν γεγεννῆσθαι ἐκ Παρθένου, καὶ οὐχὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν ὅρον· ἵνα μήποτε, γέννησιν σαρκὸς ὁμολογήσαντες, φυσικὴν αὐτήν, εἴπητε, ἐπαληθεύοντες τῷ λόγῳ· ἀλλὰ Θεὸν γεννηθέντα ἰδίαν δὲ σάρκα δείξαντα ὡς ἐν δοκήσει. Οὐ γὰρ ἀρχὴν γεννήσεως ἐκ Ναζαρὲτ ὁ Θεὸς ἐπιδείκνυται· ἀλλ' ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων Λόγος Θεὸς[1] ἐκ Ναζαρὲτ ἄνθρωπος ὤφθη, γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ Πνεύματος ἁγίου[2] ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας[3], ἐκ σπέρματος Δαυὶδ[4] καὶ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἀδάμ, ὡς γέγραπται[5]· πάντα λαβὼν ἐκ Παρθένου, ὅσα ἀρχῆθεν ὁ Θεὸς εἰς σύστασιν ἀνθρώπου ἔπλασε καὶ ἐποίησε χωρὶς ἁμαρτίας· ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Καθ' ὁμοιότητα κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας[6], οὐ τῆς θεότητος μεταποίησιν ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος καινοποίησιν ἐργασάμενος, κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα· ὥστε εἶναι τὰ ἔθνη σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τοῦ Χριστοῦ[7], ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει· ἵνα καὶ ὁ ἄνθρωπος ᾖ Θεὸς ἀληθῶς, καὶ ὁ Θεὸς ᾖ ἄνθρωπος ἀληθῶς, ἵνα ᾖ καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς καὶ Θεὸς ἀληθῶς· οὐχὶ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ὄντος, ὡς ὑμεῖς συκοφαντοῦντες λέγετε, διασύροντες τὸ τῶν Χριστιανῶν μυστήριον· ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς εὐδοκήσαντος τῷ πληρώματι τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν τοῦ ἀρχετύπου πλάσιν ἀνθρώπου, καὶ ποίησιν καινήν, ἐκ μήτρας Παρθένου ἀναστήσασθαι ἑαυτῷ, φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῳ ἑνώσει· ἵνα τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων σωτήριον πραγματείαν ποιήσηται, ἐν πάθει καὶ θανάτῳ καὶ ἀναστάσει τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων κατεργαζόμενος.

6. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι, εἰ πάντα ἔλαβε, πάντως δήπου καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς εἶχεν· ἀδύνατον δέ ἐστιν ἐν λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἁμαρτίαν μὴ εἶναι· καὶ πῶς ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός; Εἴπατε τοίνυν· Εἰ τῶν ἁμαρτητικῶν λογισμῶν δημιουργὸς ὁ Θεός, προσακτέον τῷ Θεῷ τὴν ἰδίαν δημιουργίαν· ἦλθε γὰρ προσάγεσθαι τὴν ἰδίαν ποίησιν. Ἀλλὰ ἄδικος ἔσται πάλιν ἡ κρίσις καταδικάζουσα τὸν ἁμαρτήσαντα· εἰ γὰρ ἁμαρτητικοὺς λογισμοὺς ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, πῶς καταδικάζει τὸν ἁμαρτήσαντα; καὶ πῶς οἷόν τε παρὰ Θεοῦ

1. Πρβλ. Ἰω. 1,1. 2. Πρβλ. Ματθ. 1,20. 3. Ματθ. 2,1. 4. Ἰω. 7,42. 5. Πρβλ. Ματθ. 1, 1. Λουκ. 3, 38. 6. Ἑβρ. 4, 15. 7. Πρβλ. Ἐφ. 3, 6.

τοιαύτην κρίσιν γενέσθαι; Εἰ δὲ καὶ ὁ 'Αδὰμ ὑπέκειτο τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς, πρὶν ἢ παρακούσῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πῶς οὐκ 1141 ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρόν; λογικὸς μὲν ὢν τὴν φύσιν, ἐλεύθερος δὲ τὸν λογισμόν, πεῖραν κακοῦ οὐκ εἰδώς, μόνον δὲ τὸ καλὸν γινώσκων, καὶ ὥσπερ τις μονότροπος ὢν[1]· παρακούσας δὲ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὑποπέπτωκε τοῖς ἁμαρτητικοῖς λογισμοῖς· οὐ τοῦ Θεοῦ δημιουργήσαντος τοὺς αἰχμαλωτίζοντας λογισμούς, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐξ ἀπάτης ἐπισπείραντος τῇ λογικῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ἐν παραβάσει γενομένῃ, καὶ ἀπωσθείσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ὥστε τὸν διάβολον καὶ νόμον ἁμαρτίας καταστήσασθαι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θάνατον βασιλεύοντα διὰ τοῦ ἔργου τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο οὖν ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου[2]. 'Αλλὰ λέγετε· Ἔλυσε μὴ ἁμαρτήσας. 'Αλλ' οὐκ ἔστιν αὕτη λύσις τῆς ἁμαρτίας. Οὐ γὰρ ἐν ἐκείνῳ ἀρχῆθεν εἰργάσατο ὁ διάβολος τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα, ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ μὴ ἁμαρτήσαντος, λυθῇ ἡ ἁμαρτία· ἀλλ' ἐν τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐπισπείρας εἰργάσατο διάβολος τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ τοῦτο ἀδύνατον γέγονε τῇ φύσει, λογικῇ οὔσῃ καὶ ἑκουσίως ἁμαρτησάσῃ, καὶ ὑπὸ καταδίκην θανάτου γενομένῃ, ἑαυτὴν ἀνακαλέσασθαι εἰς ἐλευθερίαν, ὥς φησιν ὁ 'Απόστολος· Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός[3]. Διὰ τοῦτο δι' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει καταστήσασθαι ἐκ νέας ἀρχῆς καὶ γενέσεως θαυμαστῆς· οὐ τὴν ἀρχῆθεν σύστασιν καταμερίσας, ἀλλὰ τὴν ἐπισπαρεῖσαν[4] ἀθέτησιν ἀθετήσας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης, λέγων· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν[5]. Εἰ δὲ μὴ ἐν τῇ ἁμαρτησάσῃ φύσει ἡ ἀναμαρτησία ὤφθη, πῶς κατεκρίθη ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ σαρκί[6], μήτε τῆς σαρκὸς τὸ πρακτικὸν ἐχούσης, μήτε τῆς θεότητος ἁμαρτίαν γινωσκούσης; Πῶς δὲ ὁ 'Απόστολος λέγει· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις[7]; οὐ τόπον διαγράφων, ἀλλὰ φύσιν ὑποτιθέμενος· Ἵνα, ὥσπερ, φησί, δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου 'Ιησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον[8]· ἵνα δι' ἧς φύσεως ἡ προχώρησις τῆς ἁμαρτίας γέγονε, δι' αὐτῆς καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς δικαιοσύνης γένηται· καὶ οὕτω λυθῇ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου[9], ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρώπων φύσεως ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ δοξασθῇ ὁ Θεός.

7. 'Αλλὰ πάλιν λέγετε· Εἰ ἄνθρωπος ὁ Χριστός, μέρος ἔσται τοῦ 1144 κόσμου· μέρος δὲ κόσμου κόσμον σῶσαι οὐ δύναται. Ὢ ἐπίνοια ἀπάτης, καὶ ἀπόνοια βλασφημίας! Λεγέτωσαν γὰρ ποίας Γραφῆς οὗτος ὁ

---

1. Πρβλ. Ψαλμ. 67, 7. 2. Α' 'Ιω. 3, 8. 3. Ρωμ. 8, 3. 4. Πρβλ. Ματθ. 13, 25. 5. 'Ησ. 7, 16. 6. Πρβλ. Ρωμ. 8, 3. 7. Ρωμ. 5, 20. 8. Ρωμ. 5, 12. 21. 9. Πρβλ. Α' 'Ιω. 3, 8.

ὅρος, ἢ τοῦ διαβόλου σόφισμα· καίτοι τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος[1]· καὶ ἀλλαχοῦ· Καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὕψιστος[2]. Πῶς οὖν Χριστὸς οὐ σῴζει κόσμον, γενόμενος ἄνθρωπος; ὁπότε δὴ πρόδηλον, ὅτι ἐν ᾗ φύσει ἐπράχθη ἡ ἁμαρτία, ἐν αὐτῇ γέγονεν ἡ περίσσεια τῆς χάριτος[3]. Τίς δὲ περίσσεια τῆς χάριτος; ὅτι ὁ Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, μένων Θεός· ἵνα, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, Θεὸς πιστευθῇ· ὡς καὶ ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς Θεός ἐστιν, ὅτι Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σῴζει τοὺς πιστεύοντας ἐν ἀνθρώπου μορφῇ. Ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς Κύριον Ἰησοῦν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ[4]. Νέκρωσιν δὲ Θεὸς οὐκ ἐπιδέχεται, οὔτε ἀναστάσεως δέεται, ἀλλ' ἐκ νεκρῶν ἀνίστησιν. Ὅθεν χρεία γέγονεν ἔχειν τι τὸν Θεόν, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν, εἴτε ἐν θανάτῳ εἴτε ἐν ζωῇ· ὥστε τούτῳ μᾶλλον σῴζει ὁ Λόγος, ὅτι ἄνθρωπος γέγονεν.

8. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· Καὶ πῶς δύναται ἡ ἐν συνηθείᾳ τῆς ἁμαρτίας γενομένη φύσις, καὶ τὴν διαδοχὴν τῆς ἁμαρτίας διαδεξαμένη, χωρὶς ἁμαρτίας εἶναι; ὅ ἐστιν ἀδύνατον· ἔσται δὲ καὶ ὁ Χριστός, ὡς εἷς τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα δὲ καὶ Μαρκίων ἐφρόνησε· ταύτην καὶ Μανιχαῖος εἰσηγήσατο τὴν γνώμην, τοῦ ἀνθρώπου τὴν σάρκα καὶ αὐτὴν τὴν γέννησιν ὑπὸ τὸν ἄρχοντα τῆς κακίας τάσσων, καὶ Ἐξουσιαστὴν τοῦτον ἐπιγραφόμενος· ἐπειδὴ ᾧ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Τούτων καὶ ὑμεῖς ἀνανεοῦσθε τὴν γνώμην, καθ' ἕτερον τρόπον τὴν νοερὰν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἥτις νοεῖται ψυχή, προσεπιδιδόντες, καὶ ἄφευκτον ταύτην τῆς ἁμαρτίας διοριζόμενοι· κἂν ὅτι μάλιστα καὶ ψυχὴν σαρκικὴν γεγράφατε, πόθεν μαθόντες οὐ συνεπίσταμαι· οὔτε γὰρ ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἔστιν εὑρεῖν τοῦτο, οὔτε ἐν τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων λογισμῷ, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι[5]. Καὶ πῶς, εἰ σαρκικὴ ἡ ψυχὴ καθ' ὑμᾶς, οὐ συνθνήσκει τῷ σώματι, καὶ συμφθείρεται; πῶς δὲ καὶ ὁ Πέτρος, τὰς ἐν ᾅδῃ κατεχο-
1145 μένας ψυχὰς πνεύματα ὀνομάσας, ἔλεγεν· Ἐπορεύθη τοῖς ἐν φυλακῇ κατακεκλεισμένοις πνεύμασιν εὐαγγελίσασθαι τὴν ἀνάστασιν[6]; Ἀλλὰ ὑμεῖς πάντα παρὰ φύσιν λέγετε καὶ ὀνομάζετε, ἵνα μή ποτε κατὰ φύσιν διηγούμενοι τὴν οἰκονομίαν ἐπαληθεύσητε τῷ Λόγῳ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς ὁ Λόγος. Εἰρήκατε γάρ, ὅτι φωνὴ Θεοῦ ἐστιν ἡ λέγουσα, ὅτι Ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐπιμελῶς ἐκ νεότητος[7]· οὐ νοοῦντες, ὅτι, ἐκ νεότητος, εἰρηκώς, τὸ ἐξ ἐπισπορᾶς καὶ ἐπίκηρον ἐδήλωσε. Διὰ τοῦτο ὤμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν[8], ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν

1. Ψαλμ. 48, 8. 2. Ψαλμ. 86, 5. 3. Πρβλ. Ρωμ. 5, 20. 4. Ρωμ. 10, 9. 5. Ματθ. 10, 28. 6. Πρβλ. Α' Πέτρ. 3, 19. 7. Γέν. 8, 21. 8. Ψαλμ. 131, 11.

τὸ κατὰ σάρκα· οὐχὶ ἄνδρα ἐκ μεταποιήσεως θεότητος ὀφθησόμενον (ἐπεὶ τίς ἦν χρεία τοῦ ὀμόσαι τῷ Δαυὶδ τὸν Κύριον;), ἀλλὰ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν [1] ἐν ἀνοχῇ τῆς γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς καὶ αὐξήσεως ἡλικίας τῆς καθ' ἡμᾶς, ὥς φησιν ὁ 'Απόστολος· 'Επεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν [2]· παραπλησίως μέν, ὅτι οὐκ ἐκ σπέρματος, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος· τῶν δὲ αὐτῶν, ὅτι οὐχ ἑτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ 'Αβραάμ, καὶ τοῦ 'Αδάμ, ὡς γέγραπται [3].

9. Πῶς οὖν, παρελθόντες τὰς ἁγίας Γραφάς, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν φανέρωσιν, λέγετε, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ ἀνὴρ ὤφθη, ἀλλὰ λαβὼν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, ἐγένετο ἄνθρωπος· πρὸς ἄνδρα ἄρα συνήφθη· ἔσται δὲ καὶ ὁ σταυρωθεὶς Κύριος τῆς δόξης ἄνθρωπος; 'Εὰν οὖν ἀκούσητε τοῦ Πέτρου λέγοντος· Τοῦτον καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν 'Ιησοῦν, ὅν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε [4], ἐπὶ τίνος τὴν ποίησιν λαμβάνετε; εἰ μὲν ἐπὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, τί ἔτι 'Αρειανοῖς μέμφεσθε, τὰ ἴσα ἐκείνοις φρονοῦντες; εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ δούλου μορφῆς, τί ἔτι ἑαυτοῖς μάχεσθε; ἀλλ' οὐχ οὕτως ὑμεῖς πεπιστεύκατε· πάλιν γὰρ λέγετε· Εἰ ἡ ἁμαρτήσασα φύσις ἐν Θεῷ γέγονεν, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσασα, ἀνάγκῃ τοίνυν κατέχεται· τὸ δὲ ἀνάγκῃ κατεχόμενον βίαιόν ἐστιν. Εἴπατε τοίνυν· Εἰ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ ἀνάγκην γίνεται, τὸ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν ἔσται· δώσετε οὖν τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἐνεργόν. Εἰ δὲ βλασφημία ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, κατὰ ἀνάγκην δὲ τὸ ἁμαρτάνειν συμβέβηκε· πρόδηλον, ὅτι τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν γέγονε. Διὰ τοῦτο, ἐν τῇ τοῦ Λόγου θεότητι ὀφθεῖσα ἡ τοῦ δούλου μορφή, οὐκ ἀνάγκῃ ὑποκειμένη, ἀλλὰ φύσει καὶ δυνάμει, 11
τὴν ἀναμαρτησίαν ἐπιδείκνυται, διαλύσασα τὸν τῆς ἀνάγκης ὅρον, καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας νόμον, καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας τύραννον αἰχμαλωτεύσασα, ὥς φησιν ὁ προφήτης· 'Ανέβης εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν [5]. Τὴν γὰρ μορφὴν τοῦ δούλου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ προβαλλόμενος ὁ Λόγος, τὴν νίκην πεποίηται διὰ τοῦ ποτὲ ἡττηθέντος. Διὰ τοῦτο καὶ πάντα τὸν πειρασμὸν συνετέλεσεν ὁ 'Ιησοῦς, ὅτι πάντα ἔλαβε τὰ πειρασμοῦ πεῖραν ἐσχηκότα [6], δι' ὧν τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων νίκην πεποίηται, λέγων· Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον [7]. Οὐ γὰρ πρὸς θεότητα ἥρατο τὸν πόλεμον ὁ διάβολος, ἣν ἠγνόησεν, οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ [8]· ἀλλὰ πρὸς ἄνθρωπον, ὅν πάλαι πλανῆσαι ἴσχυσε, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξέτεινε τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Τῆς δὲ τοῦ 'Αδὰμ ψυχῆς ἐν καταδίκῃ θανάτου κατεχομένης, καὶ βοώσης πρὸς τὸν ἑαυτῆς δεσπότην διαπαντὸς καὶ τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ δικαιω-

1. Πρβλ. Φιλιπ. 2, 7. 2. 'Εβρ. 2, 14. 3. Πρβλ. 'Ιω. 7, 42, Ματθ. 1, 1. Λουκ. 3, 38. Γαλ. 3, 16. 4. Πράξ. 2, 36. 5. Ψαλμ. 67, 19. 6. Πρβλ. 'Εβρ. 4, 15. 7. 'Ιω. 16, 33. 8. Πρβλ. Ματθ. 4, 3. Λουκ. 4, 3. 9.

θέντων ἐν τῷ φυσικῷ νόμῳ, συγκατεχομένων τῷ Ἀδάμ, συμπενθούντων τε καὶ συμβοώντων, ἐλεήσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησεν, ηὐδόκησε διὰ μυστηρίου φανερώσεως, καινότητος σωτηρίαν κατεργάσασθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, καὶ καθαίρεσιν μὲν ποιήσασθαι τοῦ διὰ φθόνον ἀπατήσαντος ἐχθροῦ, ὕψωσιν δὲ ἀσυλλόγιστον ἀναδεῖξαι τοῦ ἀνθρώπου τῇ πρὸς τὸν Ὕψιστον ἑνώσει καὶ κοινωνίᾳ φύσει[1] καὶ ἀληθείᾳ.

10. Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ Λόγος Θεὸς ὤν, καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δημιουργός, γενέσθαι ἄνθρωπος, εἰς ζωοποίησιν μὲν τοῦ ἀνθρώπου, καθαίρεσιν δὲ τοῦ ἀδίκου ἐχθροῦ· καὶ ἐγεννήθη ἐκ γυναικός, ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως τὴν ἀνθρώπου μορφὴν ἐν ἑαυτῷ ἀναστησάμενος, ἐν ἐπιδείξει σαρκὸς δίχα σαρκικῶν θελημάτων καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἐν εἰκόνι καινότητος. Ἡ γὰρ θέλησις θεότητος μόνης· ἐπειδὴ καὶ φύσις ὅλη τοῦ Λόγου, ἐν ἐπιδείξει μορφῆς τῆς ἀνθρωπίνης καὶ σαρκὸς τῆς ὁρωμένης τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Διὰ τοῦτο γὰρ προσήει ὁ διάβολος τῷ Ἰησοῦ, ὡς ἀνθρώπῳ, μὴ εὑρίσκων δὲ ἐν αὐτῷ τῆς
1149 παλαιᾶς αὐτοῦ ἐπισπορᾶς γνώρισμα, μηδὲ τῆς πρὸς τὸν παρὸν ἐπιχειρήσεως προχώρησιν, ἡττᾶτο αἰσχυνόμενος καὶ νικώμενος· καὶ ἀτονῶν ἔλεγε· Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ, τουτέστιν, ἐκ γῆς ἀνθρώπων διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος[2]; Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν[3]. Καίτοι καὶ ψυχήν, καὶ σῶμα, καὶ ὅλον τὸν πρῶτον μεμαθήκαμεν ἔχειν τὸν δεύτερον Ἀδάμ. Εἰ γὰρ περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπου ἦν τό, οὐδέν, πῶς τὸ σῶμα εὗρε τὸ ὁρώμενον εἰρηκότος οὐδέν; Ἀλλ' οὐχ εὗρεν ἐν αὐτῷ, ὧν αὐτὸς εἰργάσατο ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδάμ· καὶ οὕτως κατελύθη ἡ ἁμαρτία ἐν Χριστῷ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ· Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ[4].

11. Πῶς οὖν λέγετε, ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἀναιχμαλώτιστον γενέσθαι τὸν ἅπαξ αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον; ἵνα τὸ μὲν ἀδύνατον τῷ Θεῷ προσάγητε, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ διαβόλῳ, ἀκατάλυτον αὐτοῦ λέγοντες τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι αἱρετικοί· καὶ διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι τὴν θεότητα, τὴν μὴ αἰχμαλωτιζομένην, ἐν ὁμοιώσει σαρκὸς καὶ ψυχῆς, ἵνα αὐτὴ ἀναιχμαλώτιστος μείνῃ, καὶ οὕτως ὀφθῇ καθαρὰ δικαιοσύνη. Πότε γοῦν οὐκ ἦν τῆς θεότητος καθαρὰ ἡ δικαιοσύνη; Τίς δὲ ἐν τούτοις ἀνθρώπων εὐεργεσία, εἰ μὴ ταυτότητι ὑπάρξεως καὶ φύσεως καινότητι ὤφθη ὁ Κύριος, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν[5]· λέγων· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἡ ζωή, καὶ ἡ ἀλήθεια[6]; Ἀλλὰ λέγετε, τῇ ὁμοιώσει καὶ τῇ μιμήσει σῴζεσθαι τοὺς πιστεύοντας, καὶ οὐ τῇ

---

1. Πρβλ. Β' Πέτρ. 1, 4. 2. Πρβλ. Ἡσ. 63, 1. 3. Πρβλ. Ἰω. 14, 30. 4. Α' Πέτρ. 2, 22. 5. Ἑβρ. 10, 20. 6. Πρβλ. Ἰω. 14, 6.

ἀνακαινίσει καὶ τῇ ἀπαρχῇ. Καὶ πῶς πρωτότοκος γέγονεν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς[1], καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων Χριστός[2], ὅς ἐστι κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας[3]; Οὔτε γὰρ πίστις κατὰ δήλου φαινομένη πίστις ἂν λέγοιτο· ἀλλ' ἔστι πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ[4], καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ[5]. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστόν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν[6]. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἡ θεότης ἑαυτὴν δικαιῶσαι, οὔτε γὰρ ἥμαρτεν, Ἀλλ' ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς πλούσιος ὤν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν[7]. Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Θεός; ὅτι τὴν πτωχεύσασαν φύσιν ἐν ἑαυτῷ ἀνελάβετο, ἐν ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ ταύτην προβαλ- **1152**
λόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων πάσχουσαν καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπους οὖσαν, καὶ ἐξ ἀνθρώπων φανερωθεῖσαν, καὶ Θεοῦ ὅλην γενομένην. Εἰ γὰρ μὴ πρωτότοκος ἐγεγόνει ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς[8], πῶς ἂν πρωτότοκος ὤφθη ἐκ τῶν νεκρῶν; Πῶς οὖν λέγετε, ὁ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; Φεῦ τῆς ἀτοπίας καὶ τῆς βλασφημίας! Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τολμήματα. Ἐκεῖνοι γὰρ τὴν τοιαύτην βλασφημίαν προβάλλονται ἀδεῶς, προσποιητῶς ὀνομάζειν Θεὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεμαθηκότες· καίτοι τῆς Γραφῆς διδασκούσης, ὅτι διὰ Θεοῦ ἐν σαρκὶ αὐτοῦ τὸ πάθος γέγονε[9], καὶ οὐχὶ Θεὸς διὰ σαρκὸς ἔπαθεν.

12. Οἱ τοίνυν τῆς ὁμοουσιότητος τὴν ὁμολογίαν προϋπισχνούμενοι πῶς εἰς πάθος καθέλκετε τὸ ἀδιαίρετον ὄνομα; τὴν ἀμέριστον φύσιν, τὴν ἄφραστον θεότητα, τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον ὁμοουσιότητα εἰς πάθος καθέλκοντες, καὶ ἐξ ἀναστάσεως ὁμολογοῦντες; Εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ μεταποιήσας σάρκα ὁ Λόγος μέχρι πάθους κεχώρηκε, μηδὲν παθητικὸν ἢ ἀνάστασιν ἐπιδεχόμενον ἐν ἑαυτῷ προσλαβόμενος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἔσται δὲ κοινὸν τῆς Τριάδος τὸ πάθος κατὰ Οὐαλεντῖνον, ἀδιαιρέτου ἐκ Πατρὸς τοῦ Λόγου τυγχάνοντος κατὰ τὴν θείαν φύσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτω νοεῖν βούλεσθε, τίς ἡ διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελία, ἢ τῶν εὐαγγελιστῶν ἡ γενεαλογία, ἢ τῶν ἀποστόλων ἡ μαρτυρία, ἢ τῆς μητρὸς Μαρίας ἡ παράστασις, ἢ τῆς ἡλικίας ἡ αὔξησις, ἢ τῆς βρώσεως ἡ ἐπίδειξις, ἢ τῆς κατὰ πάντα συμπαθείας ἡ ἔνδειξις, ἢ τοῦ ὀνόματος ἡ προσαγωγή, ἢ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν[10], ἢ ὅτι ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν[11]; ἢ ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι[12]; Εἰ δὲ μὴ πιστεύετε, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστός, ἐπειδὴ ἄνθρωπος· ἀπαθὴς δέ, ἐπειδὴ Θεός· ἀλλὰ στενοχωρούμενοι λο-

1. Πρβλ. Ρωμ. 8, 29. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 20. 3. Κολ. 1, 18. 4. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 25. 27. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 53. 54. 6. Ἐφ. 5, 32. 7. Β' Κορ. 8, 9. 8. Πρβλ. Ρωμ. 8, 29. 9. Πρβλ. Α' Πέτρ. 4,1. 10. Πρβλ. Ρωμ. 1, 3. 11. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 5-6. 12. Πρβλ. Ματθ. 16, 21. Μάρκ. 8, 31. Λουκ. 9, 22. 24, 26.

γίζεσθε, ὅτι, ἐὰν ὁμολογήσητε Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστόν, οὐκ ἔτι ἕνα, ἀλλὰ δύο λέγετε· ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως δόκησιν λέγειν, κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς, ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου παθητὴν ὀνομάζειν, κατὰ Ἄρειον καὶ τοὺς κατ' αὐτόν.

1153 13. Εἰ γάρ, ἀναγινώσκοντες τὰς θείας Γραφάς, κατενοήσατε ὅπως ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, Εὐαγγελίοις τε καὶ ἀποστόλοις πανταχοῦ πρῶτον ἄνθρωπον προσαγορεύουσι τὸν Κύριον, καὶ τότε τὸ πάθος προσάγουσιν, ἵνα μήποτε κατὰ τῆς θεότητος βλάσφημον πρόωνται ῥῆμα· διὸ οὔτε γέννησιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος εἰρήκασιν, ἀλλὰ Πατέρα ὁμολογοῦσι, καὶ τὸν Υἱὸν κηρύττουσιν· ἐκ δὲ Μαρίας[1] υἱὸν Δαυὶδ[2] καὶ τοῦ Ἰωσὴφ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα τῇ προσλήψει τῆς τοῦ δούλου μορφῆς[3], ἵνα τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων πιστευθῇ, καὶ ἐκ Πατρὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος ὁμολογηθῇ, φέρων τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων πάθη, τῷ ἐξ ἀνθρώπων παθητικῷ μορφώματι ἐν τῷ πάσχοντι σώματι τὴν ἀπάθειαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἐν τῷ θνήσκοντι τὴν ἀθανασίαν, καὶ ἐν τῷ θαπτομένῳ τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ ἐν τῷ πειρασθέντι τὴν νίκην, καὶ ἐν τῷ παλαιωθέντι τὴν καινότητα· ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη[4]· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ χάρις· οὐδαμοῦ δὲ θεότης πάθος προσίεται δίχα πάσχοντος σώματος· οὔτε ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται δίχα ψυχῆς λυπουμένης καὶ ταραττομένης· οὔτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται δίχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης· ἀλλὰ γὰρ κἂν μὴ ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐπράττετο τὰ γινόμενα· πῶς οὖν γεγράφατε, ὅτι Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; εἰ γὰρ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς, παθητὸν ἐρεῖτε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παράκλητον, ἑνὸς ὄντος τοῦ ὀνόματος, καὶ μιᾶς τῆς θείας φύσεως.

14. Ἐκ δὲ τῆς ῥήσεως ταύτης ἔστι συνιδεῖν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, οἵαν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν, μήτε πειθομένων ταῖς θείαις Γραφαῖς· τοῦ μὲν Μωσέως περὶ Θεοῦ γράφοντος, ὅτι· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον[5]· περὶ δὲ τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἐπιδημίας, προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν λέγει ἀναστησόμενον τὸν Κύριον[6], καὶ τὴν ζωὴν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην[7] ὡσανεὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, εἰς ζωὴν ἡμῖν γινομένου. Καὶ Ἠσαΐας δὲ βοᾷ περὶ μὲν Θεοῦ λέγων· Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει οὐδὲ κοπιά-
1156 σει[8], καὶ τὰ ἑξῆς· περὶ δὲ τοῦ πάθους· Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν[9]. Τί δέ ἐστι τό, Εἰδὼς φέρειν μαλακίαν; ὅτι ἐκ τοῦ πεπονθόντος τὸ παθητικὸν ἐπεδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καί,

---

1. Πρβλ. Ματθ. 1, 16. 2. Πρβλ. Ματθ. 1, 1. 3. Φιλιπ. 2, 7. 4. Ρωμ. 6, 6. 5. Πρβλ. Δευτ. 4, 24. 6. Πρβλ. Δευτ. 18, 18. 7. Πρβλ. Δευτ. 28, 66. 8. Ἠσ. 40, 28. 9. Ἠσ. 53, 3.

Γράψον, φησί, γραφίδι ἀνθρώπου ἐν τῷ καινῷ τόμῳ [1], καὶ οὐ σαρκὸς ἀμόρφου. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγει· Ἄνθρωπος, Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν [2]· διὸ καὶ τῷ ἐκ σπέρματος Δαυῒδ προσάγει τὴν ἀνάστασιν, τὸ κατὰ σάρκα λέγων· περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον [3]. Καὶ ὁ Κύριος δὲ τὸ πάθος ἐπὶ Υἱοῦ ἀνθρώπου ἵστησι [4], δεικνὺς τὸ κατὰ σάρκα· περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν [5]· καί, Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱόν, τίς ἐστιν, εἰ μὴ μόνος ὁ Πατήρ [6]. Οὐδαμοῦ δὲ αἷμα Θεοῦ δίχα σαρκὸς παραδεδώκασιν αἱ Γραφαί, ἢ Θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα καὶ ἀναστάντα. Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τολμήματα, ἐπειδὴ μήτε Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦσιν. Αἱ δὲ ἅγιαι Γραφαί, ἢ Θεὸν διὰ καὶ σαρκὸς Θεοῦ ἀνθρώπου γενομένου, αἷμα, καὶ πάθος, καὶ ἀνάστασιν κηρύττουσι σώματος Θεοῦ, ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν γενομένην [7]. Ὑμεῖς δέ, τὸ ἔμπαλιν λέγετε, ὡς σοφώτεροι τῶν ἀποστόλων, καὶ μυστικώτεροι τῶν προφητῶν, καὶ ἐξουσιαστικώτεροι τῶν εὐαγγελιστῶν, ἢ καὶ αὐθεντικώτεροι τοῦ Κυρίου· ἐψευσμένῃ ὑμῶν εὐφημίᾳ ἀπαρνούμενοι μὲν τὴν ἀλήθειαν, κατὰ δὲ τῆς θεότητος φθεγγόμενοι, τῆς οἰκονομίας σαφῶς καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δεικνυμένης, ἐν μὲν προβολῇ αἵματος σαρκὸς βεβαιουμένης· φωνῆς δὲ γενομένης καὶ ψυχῆς σημαινομένης, οὐ χωρισμὸν θεότητος δηλούσης, ἀλλὰ νέκρωσιν σώματος σημαινούσης, μήτε τῆς θεότητος τοῦ σώματος ἐν τῷ τάφῳ ἀπολιμπανομένης μήτε τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ᾅδῃ χωριζομένης. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν [8]. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι αὐτήν [9]· τουτέστι, παρὼν ἐπιδείκνυμι.

15. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν ψυχῇ Θεοῦ ἡ κράτησις τοῦ θανάτου ἐλύετο, καὶ ἡ ἐξ ᾅδου ἀνάστασις ἐγίνετο, καὶ ταῖς ψυχαῖς εὐηγγελίζετο· ἐν 1157
δὲ σώματι Χριστοῦ ἡ φθορὰ κατηργεῖτο καὶ ἡ ἀφθαρσία ἐκ τάφου ἐδείκνυτο. Ὥστε οὐκ ἄνθρωπος Θεοῦ ἐχωρίζετο οὔτε Θεὸς πρὸς ἄνθρωπον ἐγκατάλειψιν διηγεῖτο, οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις Θεοῦ ἀπὸ σώματος ἦν μετάστασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμός· ὁ γὰρ ἡμέτερος ἐκεῖ διεγράφετο θάνατος. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἐχωρίσθη τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἡ νέκρωσις ἐδείκνυτο, πῶς τὸ σῶμα, χωρισθὲν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, τὴν ἀφθαρσίαν ἐπεδείκνυτο; πῶς δὲ καὶ ὁ Λόγος τὴν εἰς ᾅδου ἐπίβασιν ἐποιήσατο; ἢ πῶς τὴν ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν ἐπεδείκνυτο; μήτιγε αὐτὸς ἀντὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἀνίστατο, ἵνα τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως τὴν εἰκόνα ἁρμόσηται; Καὶ

---

1. Ἡσ. 8, 1. 2. Πρβλ. Α' Τιμ. 2, 6. 3. Ἑβρ. 4, 12. 4. Πρβλ. Ματθ. 17, 12. 5. Ἰω. 10, 30. 6. Πρβλ. Ματθ. 11, 27. Λουκ. 10, 22. 7. Πρβλ. Ρωμ. 1, 4. Α' Πέτρ. 1, 3 κ. ἑ. 8. Ψαλμ. 15, 10. 9. Ἰω. 10, 18.

πῶς οἷόν τε περὶ Θεοῦ ταῦτα ἐννοεῖν; Ἀσύμφωνος τοίνυν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς ὁ ὅρος ὑμῶν, καὶ ἀνάρμοστος τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ γνώμη ὑμῶν. Καὶ τό, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου[1], οὐκ ἀνθρώπου μὲν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀξίωμα ἀνθρώπου ἀξίωμα γέγονεν, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα Θεοῦ ἀξίωμα πιστευθῇ, εἴρηται· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου[2], καί, Δόξασόν με, Πάτερ, τῇ ἀϊδίῳ δόξῃ[3]. Οὐ χωρισθεὶς τῆς δόξης τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἐν ἀδόξῳ σώματι γεγονώς, ἵνα δείξῃ οὐ χωριζομένην τῆς θεϊκῆς δόξης τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἀλλὰ ταύτην ἐπιδεικνυμένην. Διὸ λέγει· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω[4], μίαν τὴν πρὸ σώματος καὶ ἐν σώματι δόξαν δεικνύς, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσον διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Τίνι γάρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων[5]· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου[6]; Οὐ πάντως ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἥττων ὤν· ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνατείλασαν τοῦ δούλου μορφὴν κρείττονα τῶν ἀγγέλων, ἢ καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐπιδειξάμενος· ἐπειδήπερ, εἰκὼν ὢν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως[7] γέγονεν, ὡς γέγραπται καὶ ἐν Εὐαγγελίοις· Ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον[8]. Διὸ καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα[9], καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε[10], καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅς ἐστι πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γένηται, φησίν, ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων[11].

16. Πῶς οὖν τὸν δημιουργὸν τῶν λογικῶν φύσεων Λόγον λέγετε, σάρκα ἑαυτῷ συγκεράσαντα, λογικὸν ἄνθρωπον γεγονέναι; καὶ πῶς
1160 ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ οὐχὶ λογικὴν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν συστησάμενος γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ Λόγος ἄτρεπτος ᾖ μένων ὃ ἦν, καὶ λογικὸς ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς ὁραθῇ Θεὸς ὤν; Ἐπουράνιος γὰρ ἄνθρωπος ὁ Κύριος, οὐχὶ ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ γῆς ἐπουράνιον συστησάμενος. Διὸ καὶ ὁ οἷος, ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι[12] κατὰ τὴν αὐτοῦ μετοχὴν τῆς ἁγιότητος. Διὸ καὶ ᾠκείωται τὰ τοῦ σώματος. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· Πῶς τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, ἀλλ' οὐ τὸν Λόγον ἐσταύρωσαν καθ' ὑμᾶς; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸν Λόγον ἠθέτησαν, τὸ σῶμα τοῦ Λόγου σταυρῷ προσηλώσαντες. Θεὸς γὰρ ὁ ἀθετηθείς· σαρκὸς δὲ Θεοῦ καὶ ψυχῆς τὸ πάθος, καὶ ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀνάστασις γέγονε. Διὰ τοῦτο ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Κύριος· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν[13]· ὥς φησιν ὁ προφήτης· Ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θά-

---

1. Ψαλμ. 109, 1. 2. ἐνθ' ἀν. 3. Πρβλ. Ἰω. 17, 5. 4. Ἰω. 12, 28. 5. Ἑβρ. 1, 4-5. 6. Ψαλμ. 109, 1. 7. Κολ. 1, 15. 8. Λουκ. 2, 7. 9. Κολ. 1, 16. 10. Πρβλ. Ἰω. 1, 3. 11. Κολ. 1, 18. 12. Α' Κορ. 15, 48. 13. Ἰω. 2, 19.

νατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ[1], καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ Λόγος. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγει· Αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν[2]. Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν Θεοῦ, καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καθ' ὑμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις. Οὔτε γὰρ ἂν ἐνεκρώθη τὸ σῶμα, εἰ μή τινος ἐχωρίσθη. Εἰ γὰρ μὴ λύσις γέγονεν, οὔτε θάνατος· εἰ δὲ θάνατος οὐ γέγονεν, οὔτε ἀνάστασις γέγονε. Δότε οὖν τὴν λύσιν καὶ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος γενόμενον, ὡς γέγραπται ἐν Εὐαγγελίοις, ὅτι Ἐξέπνευσε[3], καὶ ὅτι Κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα[4], ἵνα ἴδωμεν ποῖον πνεῦμα ὑπειλήφατε ἀποκεχωρηκέναι τοῦ σώματος, καὶ τὴν νέκρωσιν γεγονέναι· Εἰρήκατε γάρ, ὅτι Σάρκα τὴν ἀνυπόστατον συγκεράσας ἑαυτῷ ὁ Λόγος, ἔδειξε τὸν ὄντως λογικὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος ἀπεχώρησε τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἡ νέκρωσις γέγονε, κατὰ Θεοῦ ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι, λύσαντες τὴν ἄλυτον σύγκρασιν. Οὔτε οὖν ὁ ἡμέτερος ἐκεῖ γέγονε θάνατος, εἰ Θεοῦ χωρισθέντος ἡ νέκρωσις τοῦ σώματος γέγονε. Πῶς δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ χωρισθὲν ἐν ἀφθαρσίᾳ διέμεινεν; Ἔσται δὲ ἡ μὲν τρῶσις τοῦ σώματος, τὸ δὲ πάθος τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Θεὸν παθόντα λέγετε, ἀκολούθως ἑαυτοῖς φθεγγόμενοι, μᾶλλον δὲ συμφώνως τοῖς Ἀρειανοῖς· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνοι δογματίζουσιν. Ἔσται δὲ καὶ ἐξ ἀναστάσεως ἐγειρόμενος ὁ Λόγος καθ' ὑμᾶς. Ἀνάγκη γάρ τινα ἐξ ᾅδου τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως εἰληφέναι, ἵνα τελεία ᾖ ἡ ἀνάστασις, καὶ τοῦ θανάτου ἡ λύσις[5], καὶ τῶν ἐκεῖσε πνευμάτων ἡ ἀπόλυσις.

17. Εἰ δὲ ταῦτα ὁ Λόγος πέπονθε, καὶ ποῦ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλ- 1161
λοίωτον τοῦ Λόγου; Πῶς δὲ καὶ ἀπαρακαλύπτως ὀφθεὶς ὁ Λόγος ἐν τῷ ᾅδῃ ἐνομίσθη ἐν τῷ θανάτῳ ὡς ἄνθρωπος; Πῶς δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐγερῶ αὐτόν[6], καὶ οὐχί, Ἐγὼ ἐξ ᾅδου ἀνίσταμαι; Εἰ γὰρ ὁ Λόγος, ἐν θανάτῳ γεγονώς, χρείαν εἶχε τοῦ ἐγείροντος αὐτὸν ἐκ θανάτου, οὐκ αὐτοῦ ἔσται ἡ νίκη, ἀλλὰ τοῦ ἐγείροντος αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ διὰ τῶν προφητῶν παρεσημαίνετο περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Πῶς παρὼν ὁ Κύριος ἔλεγε πληρῶν τὴν ἐπαγγελίαν· Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν[7]; ἥντινα ψυχὴν πνεῦμα οὖσαν σαφῶς αἱ ἅγιαι Γραφαὶ διδάσκουσι· καὶ ὁ Κύριος δὲ εἰρηκώς· Τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ ἀνθρώπων ἀποκτεινόμενον, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι[8], ἅτε δὴ πνεῦμα οὖσαν. Τοσούτῳ τῷ Πνεύματι ἐταράχθη ὁ Ἰησοῦς[9]· τούτου τοῦ Πνεύματος ἡ ἀποχώρησις γέγονεν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καὶ οὕτως ἐνεκροῦτο τὸ σῶμα, καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις, Θεοῦ τοῦ Λόγου ἀμεταθέτως ἔχοντος πρός τε τὸ σῶμα, πρός τε τὴν ψυχήν, πρός τε ἑαυτὸν ὄντα εἰς τὸν

---

1. Ἡσ. 53, 12. 2. Α' Ἰω. 3,16. 3. Λουκ. 23, 46. 4. Ἰω. 19,30. 5. Πρβλ. Πράξ. 2, 24. 6. Πρβλ. Ματθ. 27, 63. 7. Ἰω. 10, 15. 8. Πρβλ. Ματθ. 10, 28. 9. Ἰω. 13, 21.

κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐν ἐπιδείξει ἀτρεπτότητος. Ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς γενομένῃ ἐν αὐτῷ μορφῇ τὸν ἡμέτερον ἐκεῖ διέγραφε θάνατον· ἵνα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἁρμόσηται ἀνάστασιν, ἐξ ᾅδου μὲν τὴν ψυχήν, ἐκ τάφου δὲ τὸ σῶμα ἐπιδεικνύμενος· ὅπως ἐν θανάτῳ καταλύσῃ τὸν θάνατον ἐν ἐπιδείξει ψυχῆς, ἐν δὲ τῷ τάφῳ καταργήσῃ τὴν φθορὰν ἐν ταφῇ σώματος· ἐξ ᾅδου καὶ ἐκ τάφου τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδεικνύμενος, ἐν μορφῇ τῇ καθ' ἡμᾶς τὴν ἡμετέραν ὁδεύσας ὁδόν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατοχὴν λύσας. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστόν· αὕτη γὰρ γέγονεν ἡ χάρις. Ὑμεῖς δέ, σάρκα μόνην προσομολογοῦντες, οὔτε τῆς ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν δεῖξαι δύνασθε, οὔτε τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως τὴν τελείωσιν, οὔτε τοῦ Λόγου τὴν ἀτρεπτότητα· ἐπειδὴ ἔξω τῶν ἁγίων Γραφῶν βεβήκατε, λαλοῦντες ἃ Ἀρειανοὶ σοφίζονται, φανεροῦ ὄντος τοῦ περὶ ψυχῆς λόγου ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, καὶ πληρωθείσης τῆς οἰκονομίας, ἐν ἐπιδείξει πάσης πληρώσεώς τε καὶ τελειώσεως.

18. Ἀλλ' οἱ μὲν τῶν αἱρετικῶν, τὸν ὁραθέντα ὁμολογοῦντες, ἀπιστοῦσιν αὐτοῦ τῇ θεότητι· οἱ δὲ ὁμολογοῦντες Θεόν, ἀρνοῦνται αὐτοῦ
1164 τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν· οἱ δὲ σάρκα προσομολογοῦντες ἀρνοῦνται αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπίδειξιν· καὶ γεγόνασι κατὰ τοὺς μανικοὺς παῖδας τῶν Ἀρειανῶν, τῶν συμπλεκόντων τὰς στραγγαλιώδεις καὶ σκολιὰς προτάσεις, ἵνα ταύταις ἐπαποροῦντες, εὑρίσκωσι τοὺς ἀκεραίους, αὐτοὶ ἄποροι ὄντες τῆς πίστεως. Ὁμοίως καὶ αὐτοὶ λέγειν μεμαθήκασι· Τίς ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας; Θεός, ἢ ἄνθρωπος; Εἶτα ἐὰν μὲν εἴπῃ, Ἄνθρωπος, ἀπιστήσει αὐτοῦ τῇ θεότητι, σύμφωνος γινόμενος τοῖς ταύτῃ ἀπιστήσασιν αἱρετικοῖς· ἐὰν δὲ εἴπῃ, Θεός, ἀρνήσεται αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν, καὶ συναχθήσεται τοῖς ταύτην ἀπαρνουμένοις αἱρετικοῖς. Εἶτα δ' αὖ πάλιν· Τίς ὁ παθών; τίς ὁ σταυρωθείς; Θεός, ἢ ἄνθρωπος; ἵνα, ἐὰν μὲν εἴπῃ, Θεός, βλάσφημον πρόηται ῥῆμα κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας Ἀρειανούς· ἐὰν δὲ εἴπῃ, Ἄνθρωπος, Ἰουδαϊκῇ πάλιν φθέγξηται ὑπολήψει. Διὰ τοῦτο αἱ ἅγιαι Γραφαὶ Θεὸν ἀφράστως ἐκ Πατρὸς κηρύττουσι τὸν Λόγον [1], καὶ τοῦτον ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου ἄνθρωπον γεννηθέντα [2]· ἵνα μήτε Θεὸς ἀπιστηθῇ, μήτε σαρκὸς γέννησις ἀρνηθῇ· Ὅπου δὲ σαρκὸς τὸ ὄνομα, ἐκεῖ πάσης τῆς συστάσεως ἡ ἁρμονία χωρὶς ἁμαρτίας. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου τὸ πάθος ἱστῶσι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνουσιν, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς· περὶ δὲ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου τὴν ἀτρεπτότητα καὶ τὴν ἀφραστότητα ὁμολογοῦσι· διὰ τοῦτο θεολογεῖται μὲν ὁ Λόγος, γενεαλογεῖται δὲ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς ἑκάτερα ᾖ ὁ αὐτὸς φυσικῶς καὶ ἀληθινῶς· Θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἀϊδιότητι τῆς θεότητος καὶ τῇ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως· ἄνθρωπος δὲ πρὸς τῇ γεννήσει τῇ ἐκ γυναικός, καὶ τῇ αὐξήσει τῆς ἡλικίας. Καὶ Θεὸς μὲν πρὸς ταῖς ζωτικαῖς εὐεργεσίαις,

1. Πρβλ. Ἰω. 16, 28. 2. Πρβλ. Ματθ. 1, 23.

καὶ δυνατὸς ταῖς θαυματουργίαις ἄνθρωπος δὲ πρὸς ταῖς ὁμοιοτρόποις συμπαθείαις, καὶ ταῖς καθ' ἡμᾶς ἀσθενείαις. Καὶ Θεὸς μὲν Λόγος ἐν ἐπιδείξει τῆς ἀθανασίας, καὶ ἀφθαρσίας, καὶ ἀτρεπτότητος· ἄνθρωπος δὲ τῇ προσηλώσει τοῦ σταυροῦ, καὶ αἵματος ῥύσει, καὶ ταφῇ σώματος, καὶ καταβάσει εἰς ᾅδου, καὶ ἀναστάσει τῇ ἐκ νεκρῶν. Οὕτως ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, καὶ Θεὸς ὢν ἐγείρει τοὺς νεκρούς[1].

1. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 12 κ. ἑ.

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ*

* Τὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταριθμοῦνται κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο′.

ΠΙΝΑΞ

ΘΕΜΑΤΩΝ, ΟΝΟΜΑΤΩΝ, ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

(Συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Κορινθίας Παντελεήμονος Καρανικόλα.)

α) Οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν σελίδα, οἱ δὲ μετὰ τὸ κόμμα εἰς τοὺς στίχους τῆς σελίδος.— β) Ὅταν εὑρίσκηται πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς σελίδος τὸ σημεῖον σελ., τὸ ὄνομα ἢ πρᾶγμα ἀπαντᾶται πλέον ἢ δὶς εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα. – γ) Ὅπου ἀπαντᾶται πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς σελίδος τὸ σημεῖον σ ἢ σ-ς, αἱ σελίδες δὲν ἔχουν τοὺς στίχους ἠριθμημένους.

Γενικὴ ἐπιστασία καὶ σημειώσεις τῶν παραπομπῶν εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς (α' μέρους σ. 1-148) τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βασιλείου Βέλλα.

Γενικὴ ἐπιστασία (β' μέρους σ. 149-298) τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κωνσταντίνου Μπόνη. Καταρτισμὸς τῶν συμπληρωματικῶν εἰσαγωγικῶν σημειώσεων, τῶν παραπομπῶν εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς (β' μέρους) καὶ τοῦ πίνακος τῶν Ἁγιογραφικῶν χωρίων Δρος Ἠλία Μουτσούλα.

Ὑπεύθυνοι διὰ τὰς διορθώσεις οἱ φιλόλογοι Κ. Α. Παπαχρίστος (α' μέρους) καὶ Εὐστράτιος Γ. Καλαντζῆς (β' μέρους).